ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 10(78)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2020

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 року

Журнал належить до списку фахових видань ВАК України.
Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604.

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2017: 75.77. та Google Scholar

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 7 від 27 лютого 2020 року)

Редакційна колегія / Editorial Board:
Цолін Д. В., доктор філологічних наук, професор;
Поліщук Я. О. доктор філологічних наук, професор;
Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент – голова редколегії;
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Деменчук О. В., доктор філологічних наук, професор;
Струганець Ю. Б., кандидат філологічних наук, викладач;
Худолій А. О., кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор;
Янковська Ж. О., доктор філологічних наук, доцент;
Ірина Бетко (Irena Betko), доктор філологічних наук, професор Польща;
Альберт Новацкі (Albert Nowacki), доктор філологічних наук, доцент Польща.

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). 222 с.

ISSN 2519-2558
DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

ISSN 2519-2558

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2020
© Автори, 2020

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: oribak@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-3-6

Гуляк О. Б. Розвиток компетенції особистісного вдосконалення у процесі навчання іноземної мови майбутніх фахівців туристичної галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 3–6.

УДК: 378:8127

Гуляк Оксана Богданівна,
кандидат педагогічних наук
Львівський інститут економіки і туризму

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Актуалізація значення соціально-культурної стійкості як чинника сталого розвитку суспільства за умов поглиблення суперечностей глобалізованого світу детермінує соціальне замовлення щодо цілеспрямованого формування особистості, її методологічної культури та готовності до безперервного розвитку. Професійно орієнтоване навчання іноземної мови майбутніх фахівців туристичної галузі з необхідністю передбачає розвиток компетенції особистісного вдосконалення, яку складають відповідні знання та вміння здійснювати осмислену діяльність, зокрема моральну саморегуляцію, досвід такої діяльності та певні повноваження щодо такої життєвої стратегії–стратегії безперервного особистісного розвитку як передумови успішної професійної діяльності та соціально-культурної стійкості.

Ключові слова*: компетенція, особистісне вдосконалення, соціально-культурна стійкість, моральна свідомість, самосвідомість.*

Oksana B. Huliak,
PhD in pedagogics
Lviv Institute of Economics and Tourism

DEVELOPMENT OF THE COMPETENCE OF PERSONAL IMPROVEMENT IN THE FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE EXPERTS IN TOURISM

Actualizing the importance of socio-cultural sustainability as a factor of sustainable development of society under the conditions of deepening contradictions of the globalized world determines the social order for purposeful formation of the personality that is ready for meaningful activity and permanent growth. Professionally oriented foreign language training facilitates the development of the competence of personal improvement, which primarily consists of the relevant knowledge and ability to carry out meaningful activities, in particular moral self-regulation. It also implies the experience of such activity and certain authority over such life strategy–the strategy of permanent personal development as a prerequisite for successful professional activity and socio-cultural sustainability. The core of this competence is self-cognition based on reflection. It is also concerned with positive thinking and creativity. The key role in these processes belongs to language, which is the tool of thought, the basic mechanism of acquiring knowledge about the objective world. Learning the language, the person masters the basic forms and laws of thinking. Language allows people to go beyond their immediate sensory perception and makes up the element of their self-consciousness, which is highly important from the perspective of personal improvement. Professionally oriented foreign language training is a powerful factor of enhancing students' cognitive abilities, in particular their self-consciousness. The development of the competence of personal improvement in the process of foreign language training is primarily due to the acceleration of cognitive processes in learning, which is ensured by the intensive use of language as a means of cognition and communication.

Key words: *competence, personal improvement, socio-cultural stability, moral consciousness, self-consciousness.*

Постановка проблеми. За умов поглиблення суперечностей глобалізованого світу актуалізується значення соціально-культурної стійкості (socio-cultural sustainability) як одного з аспектів сталого розвитку суспільства. Соціально-культурна стійкість передбачає всебічний розвиток системи соціально-культурних ціннісних орієнтацій людини і суспільства, побудову такої аксіології буття, яка творчо співвідносить історичний соціальний досвід і національну культурну спадщину.

Соціально-культурна стійкість як один з аспектів розвитку туризму означає мінімізацію негативних впливів і зосередження уваги на більш позитивних проявах, таких як сприяння культурному обміну та збереження місцевих традицій. У складному за змістом, часом драматичному зіткненні "традиційного" і "модернізаційного" традиція стає одним із джерел культурної модернізації [10, с. 76], основою стійкості суспільства та окремої особистості.

За таких умов одним із першочергових завдань вищої школи має стати не лише продукування компетентного фахівця, але й цілеспрямоване формування особистості, здатної до перманентного розвитку, самодостатності, моральної зрілості, високих рівнів свідомості й самосвідомості. Поза розвинутою свідомістю й самосвідомістю, на думку провідних учених, немає й не може бути морально повноцінної особистості, здатної осягти своє місце в світі й сенс життя, морально самовиз-

начитися й зреалізувати свою соціальну сутність. Не випадково, особистість, її свідомість та самосвідомість часто трактують як здатність людського духу осягати самого себе, включаючи моральні форми її прояву [2, с.14]

Вітчизняна психолого-педагогічна наука відводить надзвичайно важливе місце питанням особистісного становлення молодої людини. У своїх дослідженнях провідні вітчизняні вчені порушують такі актуальні теоретичні проблеми, як співвідношення біологічного й соціального в людині, його врахування в навчально-виховному процесі (С.Бондаренко, Ю.Мальований, І.Д.Бех, І.А.Зязюн та ін.); гуманізація й гуманітаризація процесу соціалізації (С.Гончаренко, А.Бойко, І.Мартинюк, Ю.Мальований, В.Бегей, Г.Ващенко, В.Галузинський); методи соціалізації особистості в процесі вивчення гуманітарних предметів (І.Шорибура, В.Лебідь, І.Ящук); роль іноземних мов у професійній діяльності фахівців сфери туризму (Л. В.Кнодель, Л. В. Сакун, І. В. Скріль, С. А.Гринько) та ін.

Метою даного дослідження є визначення сутності компетенції особистісного вдосконалення та умов її розвитку в процесі професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів-майбутніх фахівців туристичної галузі. Визначена мета є актуальною з огляду на необхідність посилення ролі особистості за умов поглибленої технократизації та глобалізації інформаційного суспільства.

Методологічне значення. У сучасному суспільстві цінується не формальний рівень освіти, тобто інформованість, а саме знання як здатність до творення нового, до творчої діяльності. Однією з найважливіших особливостей освіти, мовної освіти зокрема, є формування світоглядних принципів, що переходять у моральні норми, а згодом проявляються у поведінці, професійній діяльності. Формування у студентів туристичного профілю глибокого переконання в тому, що людина є найвищою життєвою цінністю, а досконалість – ключем до розв'язання багатьох проблем професійного та особистісного характеру, є запорукою того, що в майбутній професійній діяльності вони виявлятимуть соціально ціннісні особистісні якості – співчутливість, доброзичливість, чесність, справедливість, національну незаангажованість, готовність допомогти іншому, толерантність, а також самодостатність, стресостійкість, креативність, що й складає основу професійної зрілості та соціокультурної стійкості сучасного фахівця. Дослідження даного питання саме в такому аспекті, на нашу думку, забезпечує наукову новизну та методологічне значення даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистість, у рамках традиційної психолого-педагогічної думки, – це воєдино зв'язана сукупність внутрішніх умов, через які відображаються усі зовнішні впливи, і психологічну структуру якої складають три основні елементи: спрямованість; знання, вміння і навички; індивідуально-типологічні особливості, що включають як природжені властивості особистості, так і набуті в індивідуальному досвіді, а також у процесі навчання і виховання.

Дослідники розглядають особистість як спосіб буття людини в світі, як представника суспільства, вільну, самостійну, відповідальну особу, яка визначила своє місце в житті, суспільстві, культурі. Характерними ознаками особистісного рівня розвитку людини є здатність до самовизначення і саморозвитку, хоча людина рівня особистості ще не досягла внутрішньої свободи, незалежності від найближчого соціального оточення [11, с. 310].

Отже, особистість – це єдність індивідуальних і соціальних рис людини. Особистістю людина є тоді, коли вона виступає суб'єктом власних дій, коли вона спроможна виробляти й здійснювати свою життєву стратегію, коли усвідомлює необхідність свого вдосконалення як спосіб розв'язання суперечностей соціального буття.

Компетентнісний підхід до навчання іноземної мови в закладі вищої освіти туристичного профілю передбачає формування цілої низки фахових компетенцій, зокрема професійно-комунікативної, дискурсивної, соціолінгвістичної, соціокультурної, інформаційної, підприємницької. Компетенція особистісного вдосконалення, на наш погляд, пронизує усі ці компетенції і є інтегральним елементом кожної з них, оскільки всякі знання та вміння, усякий досвід діяльності та повноваження з необхідністю включають особистісний розвиток і є його результатом. Таким чином, компетенцію особистісного вдосконалення можна сформулювати, як відповідні знання та вміння здійснювати осмислену діяльність, зокрема моральну саморегуляцію, з метою актуалізації своїх фізичних та психічних можливостей, гармонізації свого місця в соціумі, а також досвід такої діяльності та певні повноваження щодо такої життєвої стратегії.

Ядром даної освітньої компетенції є самопізнання – такий спосіб пізнавальної діяльності людини, основою якого є рефлексія. Процес самопізнання вимагає від суб'єкта значних зусиль, невпинної праці над собою, дозволяє зрозуміти свої домагання та істині мотиви тих чи інших вчинків, виявити свої «вроджені інстинкти» – можливості та задатки, які потім шляхом самовиховання людина зможе перетворити в здібності, а талант – у стійку рису характеру [2].

Сучасна вітчизняна педагогічна думка виділяє такі основні взаємопов'язані та взаємозумовлені аспекти особистісного вдосконалення:

– самопізнання, яке складають самоаналіз і порівняння себе з іншими, спостереження за собою нібито збоку, оцінювання правильних чи неправильних дій; поступове вироблення до себе самокритичного, але об'єктивного, не заниженого ставлення;

– самоутримання від негативних думок, дій, вчинків через наступні прийоми: самонаказ на стримування, самовідмову, самозаборону, самонавіювання; самопокарання у випадку негативних дій;

– самопримушування до здійснення позитивних вчинків, добрих справ [3, с. 96–97].

Згадані вище процеси є особливими прийомами пізнавальної та мисленнєвої діяльності особистості. Вони допомагають пізнати своє призначення, відкрити свої можливості, передбачити свою поведінку.

Ключову роль у цих процесах відіграє мова, яка є знаряддям мислення, основним інструментом пізнання об'єктивного світу. Засвоюючи мову, людина оволодіває й основними формами та законами мислення. Мова дає змогу людині вийти за межі безпосередніх чуттєвих сприймань. Вона передає не лише інформацію про факти, явища, транслює не тільки оціночні судження мовця, його ставлення до дійсності, але й складає момент його самосвідомості, що особливо актуально з т. з. особистісного вдосконалення.

Професійно орієнтоване навчання іноземних мов є потужним чинником розширення пізнавальних можливостей студента, зокрема його самосвідомості. Розвиток компетенції особистісного вдосконалення студентів у процесі навчання іноземної мови відбувається, перш за все, за рахунок прискорення когнітивних процесів у навчанні, що забезпечується інтен-

сивним використання мови як засобу пізнання та комунікації. Розумові операції, що мають місце при вивченні іноземної мови, відіграють істотну роль у формуванні когнітивних навичок студентів, тому що іноземна мова може бути засвоєна з комунікативною метою лише як інструмент думки, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не лише передається, але й створюється в результаті мовленнєво-розумової діяльності [5].

Інтенсивне навчання іноземних мов розвиває також емоційну та мотиваційну грані особистості. Формування стану радості та задоволення від виконуваної навчальної роботи в процесі оволодіння іноземною мовою досягається перенесенням акценту з форм навчальної діяльності на зміст навчання. Цікавий, актуальний, наближений до життя та реальних професійних ситуацій зміст спонукає до роздумів, дискусії, забезпечує позитивні емоційні стани студентів на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Результатом компетентнісного підходу до навчання іноземних мов у ЗВО туристичного профілю є формування фахових компетенцій та розвиток загальної компетентності як сукупності особистісних якостей, ціннісно-смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей фахівця туристичної сфери. Розвиток компетенції особистісного вдосконалення забезпечує такий рівень компетентності, який передбачає інтелектуально-моральну саморегуляцію як ситуативну самозаміну не лише в площині конкретних вчинків, але й на рівні свідомого управління своєю життєдіяльністю, причому моральність стає «об'єктом розумної вільної самоорганізації й самоконструювання зі сторони суб'єкта» [2, с. 42].

З огляду на сутність компетенції особистісного вдосконалення, методологічно обґрунтованим вважаємо застосування конструктивного підходу до навчання іноземної мови в поєднанні з особистісно орієнтованим, комунікативним та соціокультурним.

Основою навчального процесу за умов конструктивного навчання є т.з. «прив'язування», тобто поєднання нового мовного матеріалу із власним попереднім досвідом (здобутими знаннями та комунікативними навичками) та виведення для себе самим студентом нових конструкцій у взаємозв'язку з формою та змістом. Конструктивізм означає, що ми самі створюємо наші системи і структури знань, розуміння і досвіду [7].

Поєднання особистісно орієнтованого та конструктивного підходів до навчання іноземної мови спрямовує навчально-пізнавальну діяльність студентів у русло невимушеної активної взаємодії, що сприяє розвитку креативності як невід'ємної складової розвиненої особистості.

Загалом, креативність трактують як загальну універсальну здатність до творчості, яка різною мірою притаманна кожній людині та формується в діяльності. Креативність особистості фахівця туристичної сфери асоціюється із здатністю оцінювати ступінь достовірності інформації в різних соціальних середовищах, усвідомлювати сутність та швидко аналізувати проблему, приймати адекватне рішення в нестандартних ситуаціях. Для майбутніх фахівців зазначеного профілю професійно значущими є уміння виходити за межі стереотипних асоціацій, працювати із широким цільовим ринком, створювати продуктивні пропозиції, критично оцінювати власну діяльність, прагнути до вдосконалення власної професійної майстерності [6].

Досконала особистість – це, в широкому сенсі, здорова особистість, перш за все, на морально-духовному рівні. За твердженням українського вченого О. Вишневського, духовне здоров'я є головним джерелом сили та енергії людини, її особистісного розвитку. На його переконання, на морально-духовному рівні людина володіє інструментарієм впливу на зміцнення власного здоров'я, тому їй належить свідомим зусиллям, власною волею зосередитись на розвитку духовних чеснот душі. Таким чином, виховання людини духовно і психічно здорової є, відповідно, вихованням людини і здорової фізично [1, с. 174].

Вивчення мов, ясна річ, розвиває духовні сили людини, розширює світогляд, формує повноту світосприймання, оскільки мова, доводить видатний український мовознавець О. Потебня у своїй праці «Думка і мова»,–це не раз і назавжди сформований факт, а діяльність, яка має великі можливості розвитку. За твердженням ученого, мова є засобом не виражати вже готову думку, а створювати її, вона є не відображенням сформованого світогляду, а основою його формування [9].

Висновки. У процесі розвитку компетенції особистісного вдосконалення формується компетентність особистісного вдосконалення як результат володіння студентом відповідною компетенцією, включаючи його особистісне ставлення до предмета діяльності, як вже усталена якість особистості (сукупність якостей) і мінімальний досвід діяльності у відповідній сфері.

Компетенція особистісного вдосконалення асоціюється із здатністю та готовністю до морального самоусвідомлення та самовдосконалення на основі відповідних уявлень про добро та обов'язок викорінювати власні вади за допомогою розуму, почуття, волі.

У процесі навчання іноземної мови, що є потужним чинником особистісного розвитку, студенти туристичних спеціальностей опановують вміння вдосконалення своєї особистості, перш за все, в площині світоглядної культури, оскільки оволодіння новою мовою рівнозначне виробленню нового погляду на попереднє світовідчуття, бо кожна мова членує навколишній світ по-своєму, по-своєму трактує пізнаваний світ.

Результатом інтенсивного вивчення іноземних мов є вироблення універсального погляду представника туристичної сфери на речі та явища об'єктивної дійсності, світовідчуття, яке поєднує особливості національної ментальності з неупередженістю щодо інших культур та мов, що є ознакою високого професіоналізму та особистісної зрілості сучасного фахівця.

Література:

1. Вишневський О. І., Кобрій О. М., Чепіль М. М. Теоретичні основи педагогіки : курс лекцій. За ред. О. Вишневського. Дрогобич : Відродження, 2001. 268 с.

2. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості : навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 196 с. ISBN 966-8365-88-7.

3. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. К.: Вища школа, 1995. 237 с.

4. Головешко Б. Р. Мотиваційно-ціннісне спрямування майбутніх фахівців з менеджменту на успішну професійну діяльність. *Науковий огляд*. 2016. № 1(22). С. 35–43.

5. Кузьмінський А. І., Вовк О. І. Методика навчання англійської мови в аспекті комунікативно-когнітивного підходу : навчально-методичний посібник. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. 316 с.

6. Лозовецька В. Т. Теоретико-методологічні засади професійного навчання фахівців туризму в умовах ринку. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць.* Вип. 8. Вінниця : ДОВ Вінниця, 2005. С. 380-386

7. Жан Пиаже: теория, эксперименты, дискуссии : учеб. пособие для студентов психол. специальностей и направлений : под ред. Л. Ф. Обуховой, Г. В. Бурменской. М.: Гардарики, 2001.

8. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К. : А.С.К., 2004. 192 с.

9. Потебня А. А. Мысль и язык. К.: 1993.

10. Семашко О. М. Нова соціально-культурна реальність в Україні. Соціологія культури. К.: Каравела, 2002. С. 75–82.

11. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологический антропологии. Психология развития человека: развитие субьективной реальности в онтогенезе: учеб. пособ. для вузов. М. : Школьная пресса, 2000. 416 с.

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: 1denusova.svitlana@ukr.net

kuzmych.o@ukr.net

iri5272@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-7-9

Денисова С. П., Кузьмич О. В., Ніколаєва І. А. Міжкультурна комунікація як важливий напрямок дослідження в сучасному суспільстві. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 7–9.

УДК: 37.013.43:316.77(477.82)(045)

Денисова Світлана Павлівна,
викладач іноземної мови,
Луцький педагогічний коледж
Кузьмич Оксана Василівна,
викладач іноземної мови,
Луцький педагогічний коледж
Ніколаєва Ірина Анатоліївна,
викладач іноземної мови,
Луцький педагогічний коледж

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

За останні півстоліття спостерігається виключно зростання наукового інтересу до проблем міжкультурної взаємодії. У статті розглядається проблема міжкультурної комунікації, виділено її історичний аспект. Наведені приклади експериментальних досліджень з даної проблематики. Авторами відзначені деякі механізми міжкультурної комунікації. Докладно описані такі з них, як етнічна та культурна ідентичність, етноцентризм, етнічні стереотипи. Етноцентризм властивий будь-якій культурі. На цій думці сходяться більшість культурних антропологів. Вони переконані, що є природним дивитися на світ через призму своєї культури. Але це має як позитивні, так і негативні моменти. Етноцентризм дозволяє несвідомо відокремити одну етнокультурну групу від іншої, носіїв чужої культури від своєї. Це є позитивним моментом. В той час, як негативне полягає у свідомому прагненні ізолювати одних людей від інших, сформувати принизливе ставлення однієї культури по відношенню до іншої. Актуальність і важливість вивчення особливостей міжетнічного сприйняття зайвий раз демонструють велика кількість робіт, присвячених цьому питанню, множинність точок зору на зміст, своєрідність і роль етнічних детермінантів сприйняття. Висувають свої вимоги до вибору тем і методів соціальної психології і характер міжнаціональних відносин на сучасному етапі, наростання процесів дезінтеграції при одночасному прагненні людства до об'єднання. Висновки авторів стосуються актуальності і важливості вивчення особливостей міжетнічної взаємодії.

Ключові слова: *комунікація, міжкультурна взаємодія, мова, етноцентризм, культурна ідентичність.*

Svitlana P. Denysova,
teacher of foreign language, Lutsk Pedagogical College
Oksana V. Kuzmych,
teacher of foreign language, Lutsk Pedagogical College
Iryna A. Nikolaieva,
teacher of foreign language, Lutsk Pedagogical College

INTERCULTURAL COMMUNICATION AS AN IMPORTANT DIRECTION RESEARCH IN THE MODERN SOCIETY

In the last half-century, there has been an increase in scientific interest in the problems of intercultural interaction. The article deals with the problem of intercultural communication and highlights its historical aspect. Examples of experimental studies on the subject are given. The authors noted some mechanisms of intercultural communication. Ethnocentrism is inherent in any culture. Most cultural anthropologists agreewith this opinion. They are convinced that it is natural to look at the world through the lens of their culture. But it has both positive and negative points. Ethnocentrism allows one to unknowingly separate one ethnocultural group from another, the bearer of another's culture from one's own. This is a positive thing. While the negative is the conscious desire to isolate one person from another, to form a humiliating attitude from one culture to another. The relevance and importance of studying the features of interethnic perception are once again demonstrated by the large number of works devoted to this issue, the multiplicity of points of view on the content, originality and role of ethnic determinants of perception.

Methods of social psychology and the nature of inter-ethnic relations make their demands on the choice of topics at the present stage, increasing the processes of disintegration while simultaneously seeking humanity for unification. The authors' conclusions relate to the relevance and importance of studying the features of interethnic interaction.

Key words: *communication, intercultural interaction, language, ethnocentrism, cultural identity.*

У демократичній державі, в якій законодавчо закріплені свободи, права особистості і обов'язки його членів, ідеологія виконує функцію рушійної сили соціальних інтересів, сприяючи реалізації громадських та особистих цілей. Одним з основних загальнолюдських принципів, на яких заснована ідеологія сучасної демократичної правової держави, є повага до представників різних національностей, їх культурі і національних цінностей.

Як це не прикро, але і в новому тисячолітті ми є свідками численних етнічних конфліктів, екстремістських дій, підйому націоналістичних настроїв. Без сумніву, ці проблеми вимагають наукового осмислення, а також вивчення ціннісно-нормативних систем культури кожного народу, які координують міжкультурні взаємодії як окремих індивідів, так і народів в цілому.

За останні півстоліття спостерігається виключно зростання наукового інтересу до проблем міжкультурної взаємодії. Саме міжкультурна комунікація є проблемою дослідження даної статті. Міжкультурна комунікація виникла в США завдяки практичним інтересам політиків і бізнесменів. Активно почала розширюватися сфера впливу американської політики, економіки та культури після Другої світової війни. У багатьох державних діячів, бізнесменів дуже часто почали виникати проблеми при встановленні практичних контактів з представниками інших культур [7]. В історії відомо чимало випадків, коли це призводило до конфліктів, взаємної неприязні. Не рятувало навіть досконале знання мов. Ось чому поступово приходило розуміння необхідності вивчення не тільки мов, але і культур інших народів, їх звичаїв, традицій, норм поведінки.

У Європі розвиток досліджень міжкультурної комунікації відбувалося дещо пізніше, ніж в США. Однак формування європейської спільноти відкрило міждержавні кордони для вільного переміщення людей, капіталів і товарів. Це призвело до того, що великі міста Європи стали змінювати свій вигляд завдяки прояву представників різних культур. Таким чином, саме життя актуалізувало проблему взаємного спілкування носіїв різних культур. Завдяки цьому поступово формувався інтерес вчених до проблеми міжкультурного спілкування. Тому метою нашої статті є дослідити проблему міжкультурного спілкування.

Основна частина зарубіжних досліджень з проблеми міжкультурної комунікації виконана в контексті вивчення етнічних упереджень і забобонів. У сучасних американських дослідженнях (Tenenbaum, Harriet R., Ruck, Martin D., 2007) серед педагогів виявляються більше позитивних очікувань від учнів європейського походження, ніж від вихідців з Латинської Америки або афро-американців [8]. Тим часом французькі вчені з університету Нотр-Дам (Daniel J. Myers, Alexander J. Buoye, Janet Mcdermott, Douglas E.Strickler, Roger G.Ryman, 2000) на основі формуючого експерименту довели, що збільшення знань про елементи культури інших етнічних груп позитивно відбивається на розвитку навичок міжкультурної комунікації [6]. Наші завдання виявити шляхи здобуття таких знань, які допоможуть розвивати міжкультурну комунікацію.

Психологічні дослідження міжетнічних проблем обґрунтовують розкриття механізмів міжетнічних відносин, таких як етнічна ідентичність, культурна ідентичність, культурні цінності, толерантність, етнічна адаптація і т.д. Основним процесом міжетнічних відносин є міжетнічна комунікація.

Нівелювання культурної самобутності відбувається завдяки культурним наслідкам розширення контактів між представниками різних країн і культур. Розглянемо детальніше молодіжну культуру – всі слухають одну і ту ж музику, носять однакового фасону одяг, поклоняються одним і тим же ідолам – «зіркам» спорту, кіно, естради. Проте, природною реакцією з боку більш старших поколінь на цей процес стало прагнення зберегти особливості і відмінності своєї культури. Тому сьогодні особливу актуальність має проблема культурної ідентичності в міжкультурній комунікації, тобто приналежності людини до тієї чи іншої культури. Визначальний вплив на процес міжкультурної комунікації справляє культурна ідентичність. Вона передбачає сукупність певних стійких якостей, завдяки яким ті чи інші культурні явища або люди викликають у нас почуття симпатії або антипатії. Відповідно, ми знаходимо таку форму спілкування, яка буде співпадати з тією чи іншою культурою.

Активний розвиток міжкультурної комунікації сприяє тому, що поряд з проблемою культурної ідентичності, постає питання етнічної ідентичності. На це є певні причини. По-перше, людина належить не тільки до якоїсь соціокультурної групи, але і до етнічної спільноти. По-друге, наслідком бурхливих і різнобічних культурних контактів виникає відчуття нестабільності навколишнього світу. По-третє, для того, щоб культура розвивалася, необхідно з покоління в покоління передавати та берегти її традиції та звичаї, а людство повинно відтворювати ці культурні цінності в повсякденному житті. Зміст етнічної ідентичності становлять різного роду етносоціальні уявлення, які в тій чи іншій мірі, поділяються членами даної етнічної групи.

Етнічна ідентичність – це не лише здатність сприймати однакові думки та уявлення в певному колективі, вона також передбачає уміння збудувати відносини та взаємодію з різними етнічними групами. Завдяки їй людина окреслює своє місце і роль в поліетнічному суспільстві та опановує способи поведінки всередині і поза своєю групою.

У процесах міжкультурної комунікації взаємодіють «звична» нормативна система власної культури і «незвична», найчастіше незрозуміла нормативна система чужої культури. При цьому більшості людей сприймє щось незнайоме в навколишньому світі, спираючись на уже відоме, близьке собі. Тоді відбувається порівняння, наприклад, релігії, літератури, мови, одягу, поведінки, тобто людина шукає спочатку щось спільне зі своєю культурою в чужій. В багатьох дослідженнях це явище називають етноцентризмом – «переваги своєї етнічної групи» [4], або приклад внутрішньо групового фаворитизму.

Сутність етноцентризму як суспільно-психологічного явища – це сукупність людських позитивних уявлень про свою власну культуру, яка є центром та навколо якої групуються інші етнічні спільності [4].

Поняття «етноцентризм» було вперше введено в науку в 1883 р австрійським соціологом І. Гумпловічем. Далі воно розроблялося американським соціологом Д. Самнером, на думку якого, етноцентризм – це таке «бачення речей, при якому своя група виявляється в центрі всього, а всі інші порівнюються з нею або оцінюються з посиланням на неї» [1].

Соціокультурні зміни, які відбуваються в сучасному світі, відображають глибинну трансформацію, яка відбувається в самій структурі суспільного буття. Дана трансформація розглядається як свого роду вихід з того складного стану, в якому знаходиться сучасне суспільство. Це пов'язано з тим, що одними з основних характеристик нашого часу є: формування єдиного інформаційного простору, взаємопроникнення культур і процеси глобалізації.

Вирішення цих проблем не може здійснюватися поза розвитком і поглибленням комунікативних процесів між культурами і усвідомленням формування нового соціокультурного простору і нової особистості, що обумовлює необхідність теоретичного осмислення процесів міжкультурної комунікації.

Чимала кількість сучасних досліджень спрямоване на виявлення психологічних наслідків досвіду міжкультурного контакту, Так, наприклад, у японських дітей, які повернулися з-за кордону, було виявлено більш негативний образ Японії та її народу, ніж у їх товаришів по навчанню, що не мали досвіду перебування за кордоном [9].

В цілому ряді досліджень були виявлені міжкультурні відмінності в особливостях комунікативної активності. Американці вважають, що в дискусіях важливі стриманість та чіткість. Якщо зуміти спочатку навести найважливіший аргумент, тоді опонент захоче почути й іншу інформацію. Тим часом висока залежність комунікації від контексту, притаманна бага-

тьом східним культурам, проявляється в неконкретності мови і частого використання слів «може бути», «ймовірно» і т.п. Так, японцям сприяє сама структура рідної мови, в якій дієслово стоїть в кінці фрази: тому мовець побачивши, як реагує на його слова співрозмовник, може делікатніше сказати наступну фразу або змінити її зміст взагалі. Тому ця нація є шанобливою та уважною [4].

Окрему увагу дослідників направлено на вивчення міжкультурних відмінностей в невербальній, особливо проксемічній (пов'язаної з фізичною відстанню між людьми що спілкуються) стороні комунікації. Так, норми наближення до людини в багатьох інших культурах дуже відрізняються. Висока потреба в тісному контакті при спілкуванні характерна для культур Латинської Америки, арабських країн і Південної Європи, а низька, хоча і в різному ступені, крім культури США, відрізняє культури Далекого Сходу, Центральної і Південно-Східної Азії і Північної Європи. У дослідженні студентів з різних країн найбільша дистанція була виявлена у жителів Північної Європи, найкоротша – у арабів [9].

М.Бруер і Д.Кемпбелл виділили основні показники етноцентризму:

• сприйняття елементів своєї культури як «природної» і «правильної», а елементів інших культур – як «неприродних» і «неправильних»;

• розгляд звичаїв своєї групи в якості універсальних;

• оцінка норм, ролей і цінностей своєї групи як незаперечно правильних;

• уявлення про те, що для людини природньо співпрацювати з членами своєї групи, надавати їм допомогу, надавати перевагу своїй групі, пишатися нею, не довіряти членам інших груп, навіть ворогувати з ними [6].

На нашу думку, етноцентризм можна віднайти в будь-якій культурі. Природним є те, що людина шукає схожість своєї культури з іншою. Але це несе за собою ряд як позитивних, так і негативних моментів. Плюсами цього явища є те, що ми маємо можливість розрізняти носіїв різних культур. Мінус – це те, що сформувавши негативну думку про ту, чи іншу культуру, ми намагаємося свідомо відгородитися від такої культури і не сприймати її.

Цілком очевидно, що кожен народ, живучи на певній території, в певних соціальних та економічних умовах, набуває свій власний тип поведінки і пропонує її членам спільноти в тих чи інших типових ситуаціях. В даному контексті «стереотип» означає не стільки уявлення про інший етнос, скільки стійкі, регулярно повторювані елементи способу життя, які хоча і мають відому соціальну значущість, проте не носять діяльного характеру і не усвідомлюються носіями поведінки як вчинки [4].

Як стверджують С.А. Арутюнов і Н.Н. Чебоксаров, етнічні відмінності виявляються в тому, як люди одягаються, як їдять, як люблять стояти або сидіти [2]. У різних етнічних культурах однаковим діям може надаватися різне значення, або однаковий зміст може виражатися різними вчинками. Але власні стереотипи чи стереотипи власної культури часто не дають нам можливість правильно оцінити поведінку представника іншого етносу.

Як уже зазначалося, стереотипи необхідні для кращого спрощеного спілкування в межах одного етносу. Вони забезпечують однакові інтереси певного народу, що пояснює їх поведінку в тій чи іншій ситуації та показують особливості етнічної групи на противагу іншій. Загалом, етнічний стереотип допомає дюдині зберегти та зміцнити свою культурну ідентичность, відіграючи важливу роль фактора консолідації і фіксації етнічної групи. Як зазначає Г.У. Солдатова, етнічні стереотипи – це когнітивні інструменти підтримки оптимальної проникності етнічних кордонів. Оптимальність полягає в тому, що щільність етнічних кордонів, з одного боку, повинна бути не менше, а ніж це потрібно для збереження групи як самостійної і цілісної етнокультурної освіти, з іншого – не більше, ніж це необхідно для безперервної взаємодії між різними народами [3]. Важливо відзначити, що в умовах зростання міжетнічної напруженості функції етнічних стереотипів щодо захисту позитивної етнічної ідентичності гіпертрофуються. Вони трансформуються і роблять етнічні кордони більш щільними [3].

Розглянуті нами аспекти вивчення міжкультурної комунікації дають поштовх в подальшому вести дослідження з даної тематики, адже є ще не достатньо розкриті підходи і методи, які стосуються даної проблеми.

Велика кількість поглядів щодо тематики етнічних детермінантів сприйняття і велика кількість робіт, присвячених цьому питанню, дають підставу вважати цю тему актуальною і важливою для вивчення закономірностей міжетнічних стосунків. Міжкультурна комунікація на сьогодні характеризуються змішуванням різних культур, тому проблема об’єднання і сприйняття цих культур є насправді дуже важливою, адже ставить нові вимоги до людства.

Література:

1. Етноцентризм. *Філософія: Енциклопедичний словник* / За редакцією А. А. Івіна. М.: Гардарики, 2004.
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація («Академія») : навч. посіб. Київ, 2012. 288 с.
3. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. М.: Смысл, 1998. 389 с.
4. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія. К : Ін-т психології РАН : Акад. проект, 2000. 320 с.
5. Daniel J.Myers, Alexander J.Buoye, Janet Mcdermott, Douglas E.Strickler, Roger G. Ryman. Signals, symbols, and vibes: an exercise in cross-cultural interaction. *Teaching Sociology.* 2000. Vol. 29. P. 95–101.
6. Le-Vine R. A., Campbell D. T. Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes and group behavior. New York: Wiley, 1972. 310 p.
7. Scollon R., Scollon S. W. Intercultural Communication: A Discourse Approach. 2nd ed. Malden. USA : Blackwell Publishers, 2001. 12 p.
8. Tenenbaum, Harriet R., Ruck, Martin D. Are teachers 'expectations different for racial minority than for European American students? *A meta-analysis. Journal of Educational Psychology.* 2007. Vol. 99 (2). P. 253–273.
9. Triandis H.C. Cross-cultural psychology. *Asian Journal of Social Psychology.* 1999. Vol. 2. P. 127–143.

Отримано: 8 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: derbasv2003@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-10-12

Дерба С. М. Фахово-виробнича (педагогічна) практика у студентів-іноземців ІІ курсу магістратури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 10–12.

УДК: 378.147:811.161.2

Дерба Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФАХОВО-ВИРОБНИЧА (ПЕДАГОГІЧНА) ПРАКТИКА У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ІІ КУРСУ МАГІСТРАТУРИ

У статті розглянуто основні принципи організації проведення фахово-виробничої (педагогічної) практики для іноземних студентів ІІ курсу магістратури Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сформульовано основні завдання цієї практики, особливості «пасивної» та «активної» частин педагогічної практики. Розглянуто компетентності іноземних студентів, які формуються під час проходження практики. Запропоновано анкету, яку заповнюють студенти після відвідування лекційних чи практичних занять інших викладачів кафедри української та російської мов як іноземних, а також структуру розгорнутого плану-конспекту самостійно проведеного практичного заняття для іноземних студентів бакалаврів.

Ключові слова: *українська мова як іноземна, педагогічна практика, методика викладання, компетентності, структура заняття.*

Svitlana M. Derba,
Candidate of Philology, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROFESSIONAL PRODUCTION (PEDAGOGICAL) PRACTICE IN FOREIGN STUDENTS AND MASTER'S COURSES

The article deals with the basic principles of organization of conducting of professional-production (pedagogical) practice for foreign students of the second year of magistracy of the Institute of Philology of Kyiv National Taras Shevchenko University. The main tasks of this practice, the features of "passive" and "active" parts of pedagogical practice are formulated. The competences of foreign students, who are formed during the internship, are considered. Compulsory academic discipline The postgraduate professional practice (with a distance from theoretical studies) is separated from theoretical studies in the fourth semester of the master's program, lasts 6 weeks and is calculated for 270 hours (9 credits). Students are required to attend 10 lectures and practical classes in the higher education institution (Ukrainian, which they are taught as basic) and independently conduct the practical training in the undergraduate courses of the specialty "Ukrainian language and translation" or at the preparatory department, as well as to prepare a detailed plan specialty classes. The questionnaire that students fill out after attending lectures or practical classes of other teachers of the Ukrainian and Russian languages as foreign languages, as well as the structure of the detailed syllabus of self-conducted practical training for foreign students of bachelors is offered. The article proposes a plan of a detailed synopsis, which prepares students for independent practical training in Ukrainian as a foreign language.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, pedagogical practice, teaching methods, competences, structure of employment.*

Обов'язковою частиною професійної підготовки майбутніх викладачів української мови є педагогічна практика у вищих навчальних закладах, що відповідають профілю освіти. Так, перед іноземними студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка стоїть завдання – удосконалити набуті знання та підвищити рівень своєї професійної підготовки.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що педагогічна практика в різних аспектах досліджувалась багатьма українськими та російськими вченими, у тому числі й: О. О. Абдулліною, Н. М. Загрязкіною, М. П. Задесенцем, М. К. Козієм, Н. М. Дем'яненко, І. В. Морозом, І. М. Карпенко, Н. В. Казаковою, Л. І. Кацовою, Г. Г. Кіт, А. М. Волощук та багатьма іншими. Аналіз наукових праць цих та багатьох інших авторів свідчить, що педагогічна практика залишається актуальною проблемою, і що вона допомагає формувати особистість педагога, який би відповідав сучасним вимогам суспільства [1, с. 67].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття: незважаючи на те, що лінгвісти значну увагу приділяли педагогічній практиці, досі залишається недостатньо розробленим і досить актуальним питання її удосконалення в сучасних умовах значного підвищення вимог до викладання української мови як іноземної.

Мета статті – висвітлення питань удосконалення проведення педагогічної практики іноземними студентами ІІ курсу магістратури кафедри української та російської мов як іноземних Інститутут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дослідження професійних компетентностей студента при здійсненні викладацької діяльності у закладах вищої освіти на базі здобутих теоретичних знань.

Обов'язкова навчальна дисципліна *Фахово-виробнича практика на посаді (з відривом від теоретичного навчання)* проходить з відривом від теоретичного навчання в IV семестрі магістерської програми «Українська мова та література (для іноземців)», триває 6 тижнів і розрахована на 270 годин (9 кредитів). Студенти мають відвідати у закладі вищої освіти 10 лекційних та практичних занять зі спеціальності (українська мова, що вивчається ними як основна) і самостійно провести практичне заняття на молодших курсах бакалаврату спеціальності «Українська мова та переклад» або на підготовчому відділенні Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також скласти розгорнутий план заняття зі спеціальності. Мета дисципліни – формування в магістрів на базі одержаних теоретичних знань з фахових дисциплін практичних умінь та навичок в сучасних умовах роботи закладу вищої освіти; усвідомлення професійної значущості цих знань;

оволодіння магістрантами сучасними методами й прийомами підготовки й проведення лекційних, семінарських та практичних занять з фаху; виховання бажання систематично поновлювати й удосконалювати здобуті знання, творчо застосовувати їх на практиці [3, с. 3].

Це формулює певні завдання проведення фахово-виробничої (педагогічної) практики:

– поглиблення і закріплення теоретичних знань і практичних умінь, отриманих на лекціях і практичних заняттях з курсів методики викладання української мови як іноземної, педагогіки, психології;

– формування у студентів-іноземців соціально-комунікативних і соціально-психологічних умінь педагогічного спілкування;

– закріплення стимулу до оволодіння професії викладача.

Педагогічну практику прийнято диференціювати на «пасивну» й «активну». Під «пасивною» ми розуміємо відвідування іноземними студентами лекційних, семінарських чи практичних занять Інституту філології, проведення педагогічних і психологічних спостережень, обговорення побачених занять або позааудиторної роботи. Під «активною» практикою розуміємо підготовку і проведення практичного заняття з української мови для іноземних студентів бакалаврів.

Педагогічна практика загалом має актуалізувати методичну і професійну підготовку майбутнього викладача. У методиці виділяють сім груп таких компетентностей іноземних студентів: перцептивні, проектувальні, адаптаційні, комунікативні, організаційні, пізнавальні, допоміжні.

Перцептивні компетентності містять розуміння психологічного стану студента, розподіл уваги на всіх студентів, розпізнавання міжособистісних стосунків у навчальній групі та ін. Ці компетентності складають основу соціальної перцепції або педагогічної спостережливості. Формування цієї групи компетентностей починається з перших днів практики. Проектувальні компетентності містять уміння передбачити результати планування, уміння аналізувати навчальну ситуацію, обирати вірне рішення, уміння розподіляти навчальний матеріал та ін.

Адаптаційні компетентності – це здатність підбирати методи і прийоми навчання (а також матеріал – завдання, тексти та ін.) відповідно до мети, умов навчання.

Особлива роль у професійній підготовці належить формуванню комунікативних компетентностей, що містять: уміння встановлювати рівноправні мовленнєві відносини; уміння бути хорошим співрозмовником (легко входити в мовленнєвий контакт зі студентами-іноземцями різних культурних груп (поліактивних, моноактивних та реактивних), різного віку та індивідуальних зацікавлень); уміння виразно говорити (навіть дещо емоційно).

Під час практики звертається увага на експресивність мовлення викладача української мови як іноземної. Особливо це стосується студентів реактивної групи (китайці, японці та ін.), оскільки їм надзвичайно важко відкритися перед аудиторією або говорити досить голосно. Але їх перевагою є якісне розроблення структури заняття та розрахунок часу на кожен вид роботи під час практичного заняття з української мови як іноземної.

На думку деяких методистів, надзвичайне методичне значення мають голос, поза, жести, звички викладача. Вони можуть як стимулювати активність студентів, так і уповільнювати процес навчання. Наприклад, підвищений голос, жестикуляція допустимі в поліактивній групі іноземних студентів, але виключені в реактивній групі.

Організаційні компетентності пов'язані з умінням цілеспрямовано організовувати парну, групову, індивідуальну роботу на практичному занятті і поза ним.

Пізнавальні компетентності пов'язані з аналізом іноземними студентами власної педагогічної діяльності і діяльності одногрупників, методично коректним сприйняттям позитивного досвіду і творчим перетворенням його під час практичної навчальної діяльності.

Крім того, викладачеві української мови як іноземної необхідні і такі якості, як любов до своєї професії, самовідданість, бажання самоудосконалюватись, інтелігентність, оптимізм. Так, існують певнім вимоги до рівня володіння мовою (лінгвістична, мовленнєва компетентності), методика її викладання (професійна компетентність), до якості особи викладача загалом (наприклад, до стилю викладання).

Формування педагогічних умінь і особистісних якостей – процес довготривалий і багатосторонній. Очевидно, що було б перебільшенням вважати, що він має отримати завершення під час навчання у закладі вищої освіти. Діапазон професії викладача потребує постійного оновлення, уточнення й поповнення професійних знань, навиків і умінь. Майбутній викладач української мови як іноземної має бути постійно готовий до роботи над собою з поглиблення своєї теоретичної та професійно-методичної підготовки. Необхідність виховання в собі терпіння, доброзичливості, стриманості, уважності, об'єктивності часто приходить до студентів саме під час педагогічної практики.

Фахово-виробнича (педагогічна) практика проводиться для закріплення і поглиблення теоретичних знань і практичних навиків у курсі методики викладання української мови як іноземної в умовах реального навчального процесу.

Об'єкти цілеспрямованої уваги студентів при відвідуванні занять інших викладачів:

1) визначення мети, типу заняття;
2) структура заняття (етапи, логічність, часові рамки);
3) мови, які використовуються у процесі роботи над новим матеріалом, при закріпленні, контролі;
4) засоби навчання;
5) країнознавчий аспект практичного заняття;
6) контакт викладача з аудиторією;
7) мовлення викладача (емоційність, чіткість, виразність, нормативність та ін.);
8) навчальна діяльність іноземних студентів (ступінь їх активності).

Так, перед проходженням «пасивної» частини педагогічної практики іноземні студенти II курсу магістратури отримали перелік конкретних запитань, на які вони мають відповісти після відвідування кожного з десяти практичних занять:

1. Назва дисципліни.
2. Дата і час проведення заняття.
3. Курс, група, кількість студентів.

4. Тема та мета заняття.
5. Запитання про хід заняття:
➢ Чи перевіряв викладач домашнє завдання?
➢ Чи було усне опитування студентів?
➢ Що робили потім? Чи була нова тема?
➢ Як викладач пояснював нову тему?
➢ Робили завдання за підручником?
➢ Які види роботи були на занятті?
➢ Студенти були активні чи ні?
➢ Як викладач закінчив заняття? Були виставлені бали чи ні? Дав викладач домашнє завдання чи ні?
➢ Характеристика групи (дисципліна, національності):
➢ Що вам сподобалося? Які були ваші враження?

Основні етапи роботи іноземних студентів під час проходження педагогічної практики:

1-*й тиждень* – консультації керівника практики, де він знайомить студентів з основними вимогами, нормативними положеннями і формами звітності з проходження практики, студент усвідомлює мету і завдання практики, планує основні види робіт. Викладач знайомить з рекомендованими до вивчення темами занять, визначає дату проведення заняття студентом. Плануючи проходження практики, студент набуває навичок планування навчального процесу, долучається до самоорганізації своєї діяльності у навчальному закладі.

2-*й тиждень* – вивчення навчальних програм, навчальної, навчально-методичної та наукової літератури, ілюстративних джерел. Вивчення досвіду викладання викладачів кафедри під час відвідання лекцій, семінарів, практичних занять з української мови. Вивчення методичних прийомів викладачів кафедри.

3-*й тиждень* – вивчення досвіду викладання викладачів кафедри. Знайомство з групою. Під час відвідання занять практиканти повинні ознайомитися з різними способами структурування і презентації навчального матеріалу, активізації навчальної діяльності, особливостями професійної риторики, з різними способами і прийомами оцінки навчальної діяльності у вищій школі, зі специфікою взаємодії в системі «студент-викладач». Складання планів-конспектів відвіданих занять.

4-*й тиждень* – вивчення досвіду викладання викладачів кафедри. Підготовка розгорнутого плану одного практичного заняття зі спеціальності (українська мова). План погоджується з керівником практики. Складання плану, добір ілюстративного матеріалу до заняття.

5-*й тиждень* – проведення практичного заняття за узгодженим з керівником практики планом. Обговорення заняття з керівником практики та присутніми на заняттях практикантами та викладачами кафедри.

6-*й тиждень* – підготовка звіту у формі портфоліо матеріалів, який відображає зміст відвіданих та проведеного практичного заняття (розгорнутий план) й особливості організації навчальної діяльності студентів на цьому занятті. Публічний захист звіту та його обговорення [3, с. 7]

Види і форми контролю роботи студентів під час практики: систематичне ознайомлення із записами у зошитах практикантів (розклад практичних занять, прізвища викладачів, аналіз відвіданих занять, виконання індивідуальних завдань), індивідуальні консультації, обговорення запланованого заняття, проведення публічного захисту робіт. Під час оцінювання керівник педагогічною практикою враховує успішність комунікації «викладач – студент»; здатність практиканта адекватно оцінювати навчальну ситуацію і перебудовувати, за необхідності, план заняття; оптимальність застосування фахових умінь та навичок, сучасних педагогічних методів і прийомів і результативність засвоєння матеріалу аудиторією.

У кінці педагогічної практики студент готує звіт про відвідування усіх практичних занять, а також розгорнутий план самостійно проведеного практичного заняття для іноземних студентів бакалаврів за таким планом:

Тема:

Мета:

Хід заняття:

1. Організаційний момент (познайомитися зі студентами).
2. Перевірка домашнього завдання.
3. Ознайомлення з метою та темою практичного заняття.
4. Засвоєння навчального матеріалу за допомогою виконання різних завдань, застосування різноманітних методів (пояснення нового матеріалу, рольова гра, дискусія та ін.).
5. Підсумки заняття: домашнє завдання, відповіді на запитання студентів з приводу заняття.

Таким чином, проведене дослідження свідчить, що курс дисциплін з методики викладання української мови як іноземної має бути більше зорієнтований на професійну педагогічну підготовку іноземних студентів як майбутніх викладачів. Фахово-виробнича (педагогічна) практика для іноземних студентів в Інституті філології дозволяє їм зрозуміти мету свого навчання, а також зробити необхідні висновки для самоудосконалення.

Література:

1. Корсак О. І. Удосконалення педагогічної практики майбутніх викладачів іноземної мови. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21938/1/13.pdf

2. Методичні рекомендації до проведення педагогічної практики напряму підготовки 5.01010201 «Початкова освіта» / Упорядники Л. М. Прокопів, С. Ю. Довбенко, О. М. Сидорук; відповідальний за випуск Ю. М. Москаленко, Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2015. 224 с.

3. Робоча програма навчальної дисципліни «Фахово-виробнича практика (з відривом від теоретичного навчання) для магістрів спеціальності «Українська мова та література». URL: https://drive.google.com/file/d/1DNNRnOLncdiW8MxX1b7RJxK6vTRdZOxd/view

4. Суддя З. О. Удосконалення теоретико-практичної підготовки студентів до педагогічної практики в процесі вивчення фахових дисциплін. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2006. № 5. С. 144–147.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 16 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: baranovska8719@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-13-16

Барановська О. Д. Предикатно-арґументна структура емотивних дієслів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 13–16.

УДК: 811.111'367.625'37

Барановська Ольга Дмитрівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРЕДИКАТНО-АРҐУМЕНТНА СТРУКТУРА ЕМОТИВНИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню категорії емотивності дієслівних одиниць в лексико-семантичній системі англійського дієслова. Визначено предикатно-аргументну структуру дієслів, які позначають емотивний стан. Охарактеризовано еволюцію методів дослідження даної лексики, представлено основні поняття когнітивної граматики, зокрема, визначено умови, за яких реалізуються граматичні конструкції. Розглянуто класифікацію дієслів відповідно до їх синтаксичних структур, враховуючи співвідношення суб'єкта та об'єкта. У результаті аналізу описано ознаки дієслів емотивного відношення та каузативних дієслівних лексем. Зіставлено предикатно-аргументну структуру дієслівних одиниць, що виражають емотивність в англійській та українській мовах.

Ключові слова: *емотивні дієслова, предикатно-аргументна структура, когнітивна граматика, фрейм, Експеріенсер.*

Olga D. Baranovska,
Ivan Franko National University of Lviv

PREDICATE- ARGUMENT STRUCTURE OF EMOTIVE VERBS IN THE ENGLISH LANGUAGE

This paper seeks to explore the category of emotiveness of the verb units in the lexico-semantic system of the English verb. The article characterizes the evolution of methods in this investigation of lexical units, basic notions of cognitive grammar, in particular. The predicate-argument structure of the verbs that designate emotive states has been defined. The conditions for the realization of grammatical structures have been presented. The survey studies the classification of the verbs according to their syntactic constructions, taking into account the relation of the subject and the object. As a result, the investigation highlights the features of the verbs that denote emotional relations and causatives. Experiencer argument, which can perform different syntactic functions, is an indispensable prerequisite for the predicate-argument structure of English emotive verbs. The algorithm for this analysis has been suggested. The predicate-argument structure of verb units expressing emotions in English and Ukrainian has been compared. Similar deep semantics of emotive verbs in English and Ukrainian finds a distinct expression in the surface structure, favouring different syntactic structures. A significant number of emotive verb units are expressed by intransitive, reflexive verbs with a postfix – sya in Ukrainian, while the constructions with adjectives and participles are characteristic of English.

Key words: *emotive verbs, predicate- argument structure, cognitive grammar, frame, Experiencer.*

Важко переоцінити значимість когнітивної лінгвістики (У. Чейф, Ч. Філлмор, Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Р. Джекендофф, Л. Талмі, С. Кеммер) у розумінні дієслів з емотивним забарвленням в лексико-семантичній системі мови. Одне з основних тверджень когнітивної лінгвістики – мовні навички не є автономними, а функціювання мови розглядається через площину пізнавальної діяльності. Когнітивісти представляють емотивні явища з двох позицій: ономасіології та семасіології [12, с. 4]. Ономасіологія передбачає дослідження концептуальної метафори та метонімії. Семасіологія, відповідно до Р. Ленекера, зосереджується на описі значення окремих лексем, трактованих як концептуальна основа та профіль, змодельований на цій основі конкретними виразами. Отже, мета цієї статті – охарактеризувати емотивні дієслівні одиниці на семантично-синтаксичному рівні, відтворити алгоритм аналізу цієї лексики у площині когнітивної граматики, відтак порівняти результати спостережень в українській та англійській мовах.

Р. Ленекер, один з основоположників когнітивної лінгвістики та засновник когнітивної граматики, стверджує, що когнітивні процеси є явищем, яке зумовлює появу граматичних структур. Мова ж виступає як сукупність символічних одиниць (*символів/знаків*) – поєднання семантичних та фонологічних одиниць. На противагу досліджень виключно лінгвістичних одиниць, які існують на кожному рівні мови (фонем, лексем та навіть речень), мається на увазі комплексне вивчення лексики та синтаксису, використовуючи набір схем образів (*set of image schemas*), описаних як схематизовані взірці досвіду [9, с. 32]. У даному випадку йдеться про лексичні одиниці, які використовуються умовно в певних структурних фреймах. У трактуванні Ч. Філмора фрейми – когнітивні структури, знання яких передбачається концептами або поняттями (смислове значення знака, відмінне від значення денотата), репрезентованими словами [13, с. 25]. Лексема в свою чергу зустрічається у багатьох фреймах, різних за розміром та специфікою, або в декількох [9, с. 240]. До того ж, на думку Р. Ленекера, деякою

мірою значення лексеми визначається фреймами, в яких вона зустрічається' [9, с. 241]. Ці твердження особливо актуальні для вивчення дієслівних лексем, адже їх значення не є чітко окреслене і більше залежить від контексту, у порівнянні з іменниками. Без сумніву, інструментарій когнітивної граматики сприяє у вивченню глибинної семантики дієслівних лексем, а також дієслівної полісемії на морфологічному та синтаксичному рівнях. Праці з генеративної та когнітивної лінгвістики наголошують на варіантності в реалізації аргумента (висловлення, що допомагає завершити зміст предиката) [10, с. 11].

Емотивна лексика, як зазначає Л. Г. Бабенко, є ситуативною у своїй денотативній основі, а емотивна ситуація нерозривно пов'язана із суб'єктом, що відчуває емоцію та об'єктом, що викликає емоцію. Саме тому дієслівні одиниці найбільш пристосовані до вираження емоцій у мові. Дієслова позначають емоції як емоційний стан (*сумувати – to grieve*), становлення емоційного стану (*налякатися* – в англ. позначається лише конструкцією дієслово + дієприкметник/ прикметник: *to get scared)*, емоційне ставлення (*обожнювати – to adore*), емоційний вплив (*утішати – to comfort*) та як зовнішній вияв емоцій (*обіймати, цілувати – to kiss, to embrace)* [2, с. 65]. Емотивні дієслова обов'язково ' спрямовані на сферу суб'єкта і / або об'єкта' [5, с. 139]. Таким чином, вивчаючи характеристики емотивної дієслівної лексики, безперечно слід звертати увагу на суб'єкт та причину емоцій.

Дієслова емоцій (*verbs of emotions*) разом із дієсловами пізнання (*verbs of cognition*) та дієсловами сприйняття (*verbs of perception*) належать до категорії ментальних дієслів (*mental verbs*). Предикатно-аргументна структура ментальних дієслів передбачає семантичну роль Експеріенсера. Кеммер (1993) зауважує, що саме розмаїття засобів вираження Експеріенсера відрізняє емотивні стани від інших ментальних станів [6, с. 211].

Дієслова, що позначають емоції, в мовознавстві також називають "дієсловами психологічного стану" (*verbs of psychological state*) (Levin 1993). Ці дієслова, також відомі як *psych verbs*, широко вивчаються в синтаксичній площині. *Psych predicates* або предикати, які позначають стан (часто тлумачаться як предикати з Експеріенсером). Експеріенсери залежно від синтаксичної функції поділяються на три групи [10, с. 11].

– Суб'єкт – Експеріенсер:

*The trustees apparently **adore'** her and all agree she's a powerful fund-raiser, committed to building up* [COCA, Mag].

*I **dread** to think what the panic will be, and you can not blame people* [COCA, Fic].

– Об'єкт – Експеріенсер*:*

*" Both sides are constantly doing things that **irritate** each other, " said Elizabeth C. Economy, director of Asia studies*[COCA,News].

*Would it **terrify** you if I told you I just came pretty close to freaking out?* [COCA, Fic]

– Датив – Експеріенсер*:*

*The festival at the Bellevue Berry Farm provided two weekends of entertainment designed to **delight** peasants and royalty alike* [COCA,News].

The freshness of the day and on an overwhelming feeling of freedom, exhilarate them. [COCA, Fic].

Таким чином, Експеріенсер (Experiencer або Receiver) функціонує як отримувач емоцій або той, хто переживає дану емоцію.

Психолінгвісти Філіп Джонсон-Леард та Кейт Оутлі (1989) у своїй репрезентативній вибірці слів, які позначають емоції, проаналізували 590 лексем на матеріалі різних джерел (Fehr and Russell's corpus, Clore et al's corpus, Tiller's corpus). Увесь корпус базується на п'яти фундаментальних емоціях: щастя, сум, гнів, страх та відраза. Загалом у дослідженні розглянуто іменники, прикметники та дієслова. Цікаво, що дієслова зустрічаються лише двох типів: дієслова емотивного відношення та каузативні дієслова. **Емотивні відношення (Emotional relations) –** це відношення між суб'єктом, який переживає емоцію та об'єктом цієї емоції :*'James fears Joan'* [15, с. 98]. Прикладами даного типу є дієслова *to detest, to enjoy, to despise, to mourn, to admire, to hate, to adore, to worship*. **Каузативні дієслова (Causatives)** натомість виражають відношення між причиною емоції та особою, яка *відчуває* цю емоцію: *'The news annoyed the President'* [15, с. 100]. Йдеться про наявність семи 'cause' у структурі лексичного значення дієслівної одиниці. Причиною або джерелом даної емоції може виступати особа, річ або подія. В англомовній лінгвістичній літературі для позначення причини вживаються терміни (ролі) cause – причина, source – джерело, stimulus – спонука. Цікаво, що деякі каузативи стосуються причин, які не є об'єктом емоцій (*Joan frightened James:* Джоан не виступає об'єктом Джеймсового стану переляку, оскільки він міг бути наляканий її вчинком, не усвідомлюючи цього). Натомість інші каузативи такі, як *to intimidate* (*Joan intimidated James*) належать до причини і об'єкта емоції. [15, с. 101]. До каузативних дієслівних лексем належать *to trouble***,** *to agitate, to appal, to console, to hassle, to outrage, to bewitch, to repel, to wound***.** Перехідність є обов'язковою ознакою каузативних дієслів. Корпус включає понад 180 предикативних одиниць із семою каузативності, які позначають спричинення не лише наведених вище п'яти базових емоцій, а й причини інших емоцій:

– to move- to cause to feel an emotion and have strong feelings

– to enthuse – to cause to feel excitement and enthusiasm

– to surprise- to cause to feel surprised, caused by something happening suddenly or unexpectedly.

Наведені дані підтверджують той факт, що *psych verbs,* які вивчаються в лінгвістиці, є саме діадичними реляційними та каузативними дієсловами, що включають предикати із Суб'єктом – Експеріенсером та Об'єктом – Експеріенсером відповідно. Поняття останнього розширене та тлумачиться включно з Дативом – Експеріенсером. У першому випадку дієслова емотивного відношення з'являються у синтаксичних структурах, в яких простежується збіг Експеріенсера з Суб'єктом. У другому випадку каузативні дієслова характеризуються структурою, де Експеріенсер виступає граматичним об'єктом (додатком) і в теоріях аргумент-структури називаються дієсловами з Об'єктом – Експеріенсером. (Croft 2012; Dowty 1991; Levin & Rappaport 2005)[10, с. 18].

Для прикладу, розглянемо вживання дієслівної лексеми *to overwhelm* у двох варіантах:

*(1)But sudden rage fueled by hunger and exhaustion **overwhelmed** him* [COCA, Fic].

Причина емоції= sudden rage

Дієслово, що позначає емоцію = overwhelmed

Експеріенсер =he

*(2) He **was overwhelmed** by sudden rage fueled by hunger and exhaustion.*

Причина емоції= sudden rage

Дієслово, що позначає емоцію = was overwhelmed

Експеріенсер =he

Варто зазначити, якщо у реченні суб'єкт та причина емоції збігаються, як у прикладі (1), то дієслово виражене активною діатезою і виконавцем дії є підмет. Якщо ж в реченні збігаються суб'єкт та Експеріенсер, як в прикладі (2), то речення схематизує пасивну діатезу. Окрім того, в англійській мові ситуації, описані предикатами із Об'єктом – Експеріенсером, можуть бути пов'язані з певним місцем та часом. Натомість стани, виражені предикатами із Суб'єктом – Експеріенсером, не можуть бути прикріплені до позначки на лінії часу (порів. (1) і (2)) [10, с. 21].

(1) *So I surprised her **last night** with tickets* [COCA,Blog].

(2) *Brothers and Ursula adored him* [COCA, Web].

Як зазначає А. Вежбицька, коли йдеться про емоції, у слов'янських мовах значна роль належить саме дієсловам [16, с. 227]. Також дослідниця стверджує, що емоції в даній групі мов, як правило, виражають неперехідні (позначають 'активні' емоції), а також часто рефлексивні (зворотні) дієслова. Натомість англійська мова для позначення емоцій зазвичай використовує конструкції з прикметниками та дієприкметниками. Це зумовлене тенденцією до номінації емоційних станів через прикметники, визначену уявленням про емоційний стан як властивість суб'єкта. [3, с. 179]. На думку А. Вежбицької, це свідчить про семантичні та культурні відмінності між слов'янськими та англійською мовами. Підтвердження цієї думки, а також новітні підходи спостерігаємо у працях К. Дзівірек та Б. Левандовської-Томашчик. Їх зіставне дослідження польських та англійських лексем з емотивним компонентом проводилося на матеріалі даних корпусу та із застосуванням підходу когнітивної граматики. К. Дзівірек та Б. Левандовська-Томашчик розглянули всі основні частини мови, що використовуються в обох мовах для вираження емоцій, особистісно- оцінних характеристик, вигуків, заяв про згоду/ незгоду та коментарів з емоційним забарвленням [12, с. 5]. Їхні спостереження можна екстраполювати і на українську мову.

В українській мові до дієслів на позначення емоцій належить значна кількість зворотних дієслів. Ці дієслова вказують на внутрішній стан суб'єкта, його настрій, переживання. Досліджувані дієслова з постфіксом *-ся(сь)* виражають зворотну дію, спрямовану на суб'єкт, який одночасно виступає і її об'єктом. У лінгвістичних працях часто тлумачаться як збіг аґенса (виконавець дії/ активний учасник ситуації, який здійснює дію) та пацієнса (отримувач дії).

Сучасний афікс *-ся(сь)* є давньою короткою формою зворотного займенника *себе* у знахідному відмінку однини. Цей зворотний займенник може додатково підкреслювати зворотність, що особливо характерно для фразеологічних зворотів: *взяти **себе** в руки*, *землі під **собою** не чути* тощо.

Порівняємо зворотні дієслова в українській мові та їх відповідники в англійській мові :

Журитися – to sorrow; хвилюватися – to worry; любуватися- to admire;

дивуватися- to wonder; почуватися – to feel ; пишатися – to be proud

Дослідники, серед яких К. Дзівірек та Б. Левандовська-Томашчик, стверджують, що зворотні емотивні дієслова є неперехідними [12, с. 6–7].

Конструкції з прикметником та дієприкметинком, як було зазначено вище, характерні для англійської мови: *тішитися – to be glad; сердитися – to be angry; розхвилюватися – to get agitated; боятися – to feel scared.*

В українській мові певні лексеми не вживаються без постфіксу *-ся*: *боятися – to be afraid; сміятися – laugh.* Виняток становлять каузативні перехідні дієслова *(налякати – to frighten, здивувати – to surprise, засмутити – to sadden, розчаровувати – to disappoint, заспокоїти – to soothe),* а також інші дієслова, до прикладу, *любити – to like, кохати – to love, ненавидіти – to hate, горювати – to grieve, скучати – to miss.*

Розглянемо постфікс *–ся* в українській мові та зворотний займенник в англійській мові: *Поводьте**ся** пристойно!Behave **yourself**! Help **yourself** to some cake! Пригощайте**ся**! Enjoy **yourself**! Розважайте**ся**!*

Таким чином, предикатно-арґументна структура емотивних дієслів англійської мови передбачає обов'язкову наявність арґумента Екперіенсера, який може виступати в різних синтаксичних функціях. Схожа глибинна семантика емотивних дієслів англійської та української мов знаходить відмінне вираження у поверхневій структурі, віддаючи перевагу різним синтаксичним структурам. В українській мові значна частина дієслівної емотивної лексики виражена неперехідними, зворотніми дієсловами з постфіксом *–ся*, в той час як в англійській мові характерними є вживання конструкцій з прикметниками та дієприкметниками.

Враховуючи дані усіх досліджень, варто зазначити, що досі проблемним залишається трактування поняття 'емотивність предикатних одиниць', адже категорія емотивності актуалізується в контексті, тому подальші дослідження сполучуваності з застосуванням корпусного аналізу видаються доцільними та перспективними.

Література

1. Апресян Ю. Д. Отечественная теоретическая семантика в конце 20 столетия. *Известия РАН. Серия литературы и языка.* Москва : Наука, 1999. Вип. 4. Т. 58. С. 39–53.

2. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск : Изд-во Урал ун-та, 1989. 184 с.

3. Бєссонова О. Л., Сарбаш О. С., Трофімова О. В., Олійник С. В., Стоянова І. Д. Процедури контекстуального аналізу в різноструктурних мовах. *Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження.* Т. 7. Донецьк : ДонНУ, 2012. 360 с.

4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелева. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.

5. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Москва: Наука, 1986. 239 с.

6. Będkowska-Kopczyk A. Verbs of Emotion with se in Slovene: Between Middle and Reflexive Semantics. A Cognitive Analysis. Cognitive Studies. Issue No. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2014. No.14. P. 203 – 218.

7. Dziwirek K. Lewandowska-Tomaszczyk B. Complex Emotions and Grammatical Mismatches: A Contrastive Corpus-Based Study. – New York: De Gruyter Mouton, 2010. 189 p.

8. Lakkoff G. Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 354 p.

9. Langacker R. W. Cognitive Grammar. A Basic Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2008. 562 p.

10. Rozwadowska B. Willim E. The puzzle of psychological verbs: (why) are emotion verbs grammatically special? From motion to emotion : aspects of psychical and cultural embodiment in language. Frankurt am Main : Peter Lang Edition, 2016. P. 11–27.

11. COCA : The Corpus of Contemporary American English. 1990 – 2019. URL : https://www.english-corpora.org/coca/

12. Dobrowolska M. Cognitive grammar methods in the study of Polish emotion verbs. University of Wrocław. P. 1 – 13. URL: https://www.academia.edu/12899092/Cognitive_Grammar_Methods_in_the_Study_of_Polish_

13. Fillmore Ch. J. Frame semantics and the Nature of language. Annals of New York Academy of Sciences. P. 20 – 32. URL : http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/ai/framesemantics76.pdf

14. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

15. Johnson-Laird, P. N. Oatley K.. The language of emotions: An analysis of a semantic field. Cognition and Emotion. 1989. P. 81–123. URL : https://www.researchgate.net/publication/247923590_Oatley_K_The_language_of_emotions_

16. Wierzbicka, Anna. 'Adjectives vs. Verbs: The Iconicity of Part-of-Speech Membership'. Syntactic Iconicity and Linguistic Freezes. Marge E. Landsberg (ed.), Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1995. P. 223-245 URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=2nMDpKSOn1EC&oi=fnd&pg=PA223&dq

Отримано: 11 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: boichukvalia@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-17-20

Boichuk V. M. The communicative situation of realization of the speaker's pessimism (a study of the 20th-21st century english prose). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 17–20.

УДК: 811.111-11:316.77]:141.22

Valentina M. Boichuk,
Ph.D. in Philology, Senior Lecturer
Lutsk Pedagogical College

THE COMMUNICATIVE SITUATION OF REALIZATION OF THE SPEAKER'S PESSIMISM (A STUDY OF THE 20TH-21ST CENTURY ENGLISH PROSE)

The article highlights the issue of pessimism as a personal factor of communicative interaction which manifests itself in the speaker's communicative behaviour. Our analysis provides an explanation for the structure of the communicative situation of realization of the speaker's pessimism. It has been proved that the communicative situation of realization of the speaker's pessimism comprises the participants of communication, their personal characteristics and psychological roles; the background of communication (time, place and sphere of communication); the mode of communication (style and tonality of communication).

It has been found out that pessimistic communicative style is characterized by pessimistic communicative tonality, which as a basic feature of communication indicates the attitude of the communicators to each other, to the circumstances and the subject of speech. Pessimistic communicative tonality is characterized by a specific emotional-axiological language code in the communicative situation of realization of the speaker's pessimism. This work has demonstrated that pessimistic communicative style is polychronic, proxemically variable, direct/indirect, person-oriented, inductive, intuitive, expanded/laconic, which is proved by a range of verbal and non-verbal signals. With all the findings, we are not yet in position to offer explanations for cognitive and linguocultural aspects of the phenomenon of pessimism.

Key words: *pessimism, pessimistic utterance, communication, communicative situation, pessimistic communicative style, pessimistic communicative tonality.*

Бойчук Валентина Михайлівна,
кандидат філологічних наук, старший викладач
Луцький педагогічний коледж

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕСИМІЗМУ МОВЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ XX-XXI СТОЛІТЬ)

Стаття присвячена висвітленню особливостей песимізму як особистісного чинника комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Зважаючи на той факт, що мовленнєва діяльність відбувається в конкретній комунікативній ситуації, встановлено, що комунікативна ситуація реалізації песимізму мовця включає особистісні характеристики й психологічні ролі учасників спілкування. Індивідуальні, соціальні та фізіологічні фактори є основою для формування предметно-подійного фону інтеракції, який включає сферу, місце та час спілкування. З'ясовано, що песимістичний комунікативний стиль вирізняється низкою диференційних ознак, серед яких чільне місце належить песимістичній комунікативній тональності, яка відображає ставлення учасників спілкування один до одного й до предмета і обставин мовлення.

Ключові слова: *песимізм, песимістичне висловлення, комунікація, комунікативна ситуація, песимістичний комунікативний стиль, песимістична комунікативна тональність.*

Introduction. Speech activity takes place in a specific communicative situation, which determines the speech and non-speech actions of communicators and facilitates the actualization of their personal characteristics. Communicators' awareness of the situation in which communication takes place, their views of each other, their communication experience and background knowledge, i. e external context, provides rapport between communicators and effective communication. The heterogeneity of external context is determined by the existence of the context of situation and background knowledge. The context of situation is understood as communicators' knowledge about the communicative situation. Basing ourselves on the definitions of the communicative situation, which are accepted in the theory of communication and linguistics [3, p. 7–22; 12, p. 42], we consider that the communicative situation of realization of the speaker's pessimism is a model of contact in which the speech and non-speech actions of at least two participants of interaction are indicated. These actions are determined by the set of extralingual and lingual conditions.

Theoretical background. During the last decades the fundamental changes in social consciousness gave a particular resonance to the problem of pessimism. Though a number of philosophical, psychological and social studies [9; 13; 15; 17] are devoted to pessimism, only a few researches focus on particular linguistic aspects of this phenomenon (linguistic expression, communicative and strategic potential, tonality) [4; 5; 8; 14; 16]. The relevance of our research is determined by the scientific interest to the study of language in close relationship with the anthropological, psychological and social factors that characterize its speakers.

The purpose of this research is to reveal the main characteristics of the communicative situation of realization of the speaker's pessimism. The specific research objectives are as follows: 1) to find out the structure of the communicative situation of realization of the speaker's pessimism; 2) to identify main features of pessimistic communicative style and pessimistic communicative tonality. The research material comprises textual fragments containing pessimistic utterances (PU). They are selected by continuous sampling from the XX–XXI centuries English prose and analyzed using *Tropes V8.4* software.

Results and discussion. The structure of the communicative situation of realization of the speaker's pessimism comprises 1) the participants of communication, their personal characteristics and psychological roles; 2) the background of communication (time, place and sphere of communication); 3) the mode of communication (style and tonality of communication).

The results of this research show that there are two participants of communication in the communicative situation of realization of the speaker's pessimism. One of them (the pessimist) demonstrates a tendency to pessimistic perception of reality and verbal and non-verbal expression of his/her 1) pessimistic dispositions (dispositional pessimism) (16 % of all the PU analyzed), 2) pessimistic attributions (pessimism as an attributional style) (32% PU), 3) pessimistic expectations (defensive pessimism) (27% PU), 4) pessimistic mood (situational pessimism) (25% PU).

The communicative partner of the pessimist is the person who 1) shares the pessimistic views (8% of all the reponsive utterances analyzed), 2) demonstrates a life-affirming world view (28% of the reponsive utterances), 3) tries to persuade the pessimist of the unreasonableness and futility of a pessimistic world view (30% of reponsive utterances), 4) is indifferent to the interlocutor's pessimistic attitudes (34% of reponsive utterances). The following fragment serves as an example:

The would-be cherub's rosy, cheery demeanor sank to ***an ashy, astonished expression,*** *"Holy monkeys, Mr. Sunday!* ***How can you not believe in God?****"*

"Watch the news kid, it's ***a scary world.*** *And when you get older and you realize your* ***life is constantly the pits; it's hard to imagine there being a God.****"*

"Have you ever stopped to think that ***maybe people are unhappy because they aren't paying attention to the right things?****" His tone clearly requested a response; yet Sunday remained silent. Instead of taking the hint that Sunday did not want to talk, Gabriel continued,* ***"Have you ever really been happy?"*** [19, p. 22].

In this fragment the pessimist demonstrates strong pessimistic dispositions that are verbally explicated by the lexemes-identifiers of pessimism and communicative markers of pessimism and non-verbally shown by the refusal to continue communication.

Another participant of the communicative act, a sick boy named Gabriel, tries to convince his interlocutor of the unreasonableness and futility of a pessimistic world view. He is outraged and surprised by his disbelief (*How can you not believe in God? Holy monkeys, Mr Sunday!*) and hopelessness (*maybe people are unhappy because they aren't paying attention to the right things?*); endeavours to arouse interest by focusing on the experience of the interlocutor (*Have you ever really been happy?*).

Using a range of non-verbal means of communication, such as kinesic (facial) (*an ashy, astonished expression*), phonatory (*His tone clearly requested a response*), and ignoring the interlocutor's behavioral reactions (*Instead of taking the hint that Sunday did not want to talk, Gabriel continued*), Gabriel reinforces his desire to change the communicative partner's pessimistic attitudes.

The investigation shows that of all the background factors of communication (time, place and sphere of communication), time is the basic one as it is decisive in terms of the communicative purpose of the pessimistic speaker. The time factor integrates three basic dimensions – social (permanent social cataclysms, economic crises, social conflicts) (39% of all the fragments analyzed), individual (problems in private life, loss of work, social status, savings and income, stresses, failures) (43% of fragments analyzed) and physiological (illness, mental disorders, age) (18% of fragments analyzed), which contribute to the formation of the pessimistic speaker as a personality in which the traits that reflect a negative world perception and lead to destructive consequences are differentiated and integrated. The close links between these aspects create a certain symbiosis of cause-effect relationships that can be traced in the investigated communicative situations. For example:

"Any response to the letter writing campaign?" she asked, keen to change the subject.

"Not much," said Sophie. "We've had support from a few trade union branches and some individuals. Nothing from the MPs yet though."

Even the usually irrepressible Sophie ***sounded pessimistic****.*

*"****It doesn't look good.*** *The police are trying to get an injunction. They could go into the mosque any time"* [18].

As it can be seen from the fragment, the pessimistic mood of the speaker is caused by a number of social and political reasons, having a definite place in the structure of the temporal continuum. The inability to obtain support from trade unions and politicians at a certain point of time causes the situational pessimism, which is explicated verbally and non-verbally within the illustrated communicative situation.

Personal problems that appear in the period of experiencing a personal crisis, form an individual dimension of the time factor, which determines the communicative aim of the pessimistic speaker. The spontaneousness of this communicative aim depends on the circumstances of the situation. For example:

*"****We found each other millions of years ago, Julian.****"*

"Yes, yes, I know. I feel that too, but really, ordinary really, ***since Covent Garden it's only two days.****"*

"I'll meditate on that."

"Well, meditate properly. Bradley, you couldn't leave me, what nonsense are you talking."

"No, I couldn't leave you, my utter darling, but ***you could leave me.*** *I don't mean anything about doubting your love.* ***It's just that whatever miracle made us will automatically also break us. We are for breaking, our smash is what it's for****"* [21].

The illusory shift of time limits as a result of the experience of last love (*We found each other millions of years ago, Julian*) does not cause the loss of touch with reality, which allows the speaker to look critically and at the same time pessimistically at the situation, caused by a significant difference in age and the nature of social bonds. The desires to share feelings and get support from the interlocutor are expressed by negative projections, predictions and expectations (*you could leave me; I's just that whatever miracle made us will automatically also break us; We are for breaking, our smash is what it's for*).

The physiological aspect is another reason for the pessimistic outlook of the speaker, for example:

"Do you know what a poem is, Esther?"

"No, what?" I would say.

"A piece of dust."

*Then just as he was smiling and starting to look proud, I would say, "****So are the cadavers you cut up. So are the people you think you're curing. They're dust as dust as dust.*** *I reckon a good poem lasts a whole lot longer than a hundred of those people put together"* [22].

In this fragment, the heroine of Sylvia Plath's novel "The Bell Jar", Esther, who periodically suffers from the attacks of mental illness, perceives the surrounding reality rather painfully and pessimistically, expressing disbelief, hopelessness, annoyance,

frustration. The device of intertextuality (the allusive use of the lexical unit *dust* (a source text *Book of Ecclesiastes 3:20.*) accentuates the pessimism of the heroine.

The existence of the mode of communication (communicative style and communicative tonality) as structural component of the communicative situation of realization of the speaker's pessimism is determined by the fact that style characterizes any personal behavior of semiotic nature [1, p. 320] and is related to a specific human community that uses a well-established and intelligible range of verbal and non-verbal means of communication [7, p. 109].

Communicative style, as a linguistically marked term, is used to denote 1) the dominant mode of communication in most communicative situations [11, p. 97], 2) a mental phenomenon, presented in the mind as a set of communicative norms, rules and communicative concepts, which manifests itself in the lingual form in a specific communicative behavior of native speakers [6, p. 38], 3) individual stable form of communicative behavior of a person, which is observed under all conditions of communication: in business and personal relationships, in the process of psychological influence on people, while solving interpersonal and individual conflicts, etc. [2], 4) the mode of discursive (verbal and non-verbal) behavior based on the duad to "to win/to lose" [10, p. 76]. A common invariant feature of these definitions is the understanding of the communicative style as a form (type, manner, mode) of communicative behavior of a person whose specificity is expressed in interpersonal contacts.

Communicative style is characterized by the following features: communicative tonality (optimistic/pessimistic), temporality (polychronicity/monochronicity of communicative actions), spatial communicative distance (setting/breaking the boundaries of the personal field), the directness of the expression of one's intentions (direct/indirect style), statusness (person-oriented/status-oriented style), argumentativity (deductive/inductive style), rationality (rational/intuitive style), expressiveness (expanded/laconic style), etc. [6, p. 38].

The study has revealed that pessimistic communicative style is characterized by the pessimistic communicative tonality, which as a basic feature of communication indicates the attitude of the communicators to each other, to the circumstances and the subject of speech. The pessimistic communicative tonality is characterized by a specific emotional-axiological language code [2] in the communicative situation of realization of the speaker's pessimism. The pessimistic tonality is formed by the lexemes-identifiers of pessimism and other lexical and phraseological means of its actualization.

Verbal and non-verbal means of representation of the speaker's pessimism contribute to the intensification of the pessimistic tonality within the communicative situation of realization of the speaker's pessimism. For example:

"Could it be said that you are happy to see Sulivan & Levil do so," Daniel said with a touch of bitterness in his voice, "rather than cause a scandal to your family name?" He could see that he had touched a raw nerve and Enid glanced away guilty. "Not that it matters anymore," he continued pessimistically. "Captain Mort will probably remain free from the law. And free from the punishment he so richly deserves for the murders of so many people in the past" [23].

The following means of creating the pessimistic tonality are observed in the given fragment: 1) the lexeme-identifier of pessimism *pessimistically* (the average number of lexical tonality according to the sentiment analysis -1); 2) the non-verbal means of representation of the speaker's pessimism *a touch of bitterness in his voice* (the average number of lexical tonality -0.5); 3) the rhetorical question, which indicates the speaker's desire to express his attitude to the utterance and emotionally influence the listener: *Could it be said that you are happy to see Sulivan & Levil do so /.../ rather than cause a scandal to your family name?* (the average number of lexical tonality -0.5); 4) the metaphor *he had touched a raw nerve* (the average number of lexical tonality 0); 5) the lexical unit *probably* that indicates the speaker's doubts about the future (the average number of lexical tonality 0).The results of the sentiment analysis confirm that the average lexical tonality of this fragment ranges from 0 to -1, which points at a negative, pessimistic communicative tonality of the fragment.

As to the other features (temporality, spatial communicative distance, the directness of the expression of one's intentions, statusness, argumentativity, rationality, expressiveness) the pessimistic communicative style is polychronic, proxemically variable, direct/indirect, person-oriented, inductive, intuitive, expanded/laconic, which is proved by a range of verbal and non-verbal signals. For example:

Daniel struggled. His face contorted in reconciling buried feelings with what he had just said. "You're right. They did want that. But I guess I lost them because that is what happens in the city. Life loses its direction. Good things get swallowed up or die out in the mad rush that goes on. There are good people down there – look at you – but it seems to me as if you are all caught up in a monstrous and destructive machine that is destroying the environment there as up here and chewing up people and discarding them as it moves along" [20, p. 93].

The dominant features of the pessimistic communicative style in this communicative situation are 1) the concentration of speech actions on one communicative partner (verbal signals – *You're right, look at you*); 2) the metaphorical expression of pessimistic attitudes: *Good things get swallowed up or die out in the mad rush that goes on; Life loses its direction*; 3) egocentric orientation of communication (verbal signals – deictic elements *I, me*), 4) verbal inductivity – the movement from separate facts to generalizations and conclusions in the linear sequence of utterance production; 5) expansion – the pessimistic utterance is represented by a paragraph.

The variability of the basic features of the pessimistic communicative style in different communicative situations of realization of the speaker's pessimism testifies to the decisive influence of a personal factor on communicative behavior.

Conclusions. The communicative situation of realization of the speaker's pessimism embraces personal characteristics, motives and behavioral reactions of the participants of communication. It is determined by individual, social and physiological factors that are integrated within a certain time continuum, and is characterized by pessimistic tonality and pessimistic communicative style.

With all the findings, the current study needs to be further developed. The prospects touch upon the investigation of the phenomenon of pessimism in cognitive and linguocultural aspects.

Література:

1. Бартминьский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Москва: «Индрик», 2005. 528 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с. URL: http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/p.2
3. Гончарова Е. А. Ситуация как фактор стиля. *Stylistyka.* Opole, 2010. № 19. С. 7–22.

4. Ігнатьєва С. Є. Оптимістичний та песимістичний типи тональності у комунікативному просторі щоденникового дискурсу. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Мовознавство». Дніпропетровськ, 2013. Том 2. Вип. 19. № 11. С. 77–84.

5. Котова Ю. В. Актуальность изучения языкового выражения оптимизма/пессимизма для теории язика. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. Филология. Санкт-Петербург: Изд-во ЛГУ, 2013. № 4. Том 1. С. 114−120.

6. Куликова Л. В. К понятию коммуникативного стиля. *Вестник Воронежского государственного университета.* Серия: Филология, журналистика. 2004. № 1. С. 34–39.

7. Манакін В. До питання про етнонаціональні особливості стилів комунікації. *Український інформаційний простір*: Наук. журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київ. нац. ун-ту культ. і мист. / гол. редактор М. С. Тимошик; у 2-х ч. Київ: КНУКІМ, 2013. Ч. 1. С. 108–114.

8. Маркасов М. Ю. «Оптимизм» и «пессимизм» как единый семиотический код в материалах таблоидной прессы. *Вестник Новосибирского государственного университета*. 2014. Т. 13. Вып. 6. С. 107–114.

9. Меримерина М. А. Опыт типологического анализа при изучении феномена оптимизма/пессимизма. *Социология*. Москва, 2009. № 29. С. 65–85.

10. Серякова И. И. Прагматика коммуникативных стилей. *Науковий вісник Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки.* Серія: «Філологічні науки. Мовознавство». Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. № 17. С. 74–77.

11. Стернин И. А. Русское и немецкое коммуникативное поведение и проблема межкультурной коммуникации. *Межкультурная коммуникация: парадигмы исследования и преподавания*: материалы междунар. научно-практич. конф. Красноярск, 2003. С. 63–102.

12. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва: Русский язык, 2002. 216 с.

13. Berry S. R. An exploration of defensive pessimism, explanatory style, and expectations in relation to the academic performance of college and university students. PhD diss. University of Louisville, 2007. 128 p.

14. Brown P., Levinson S. C. Politeness: some universals in language usage. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1987. 345 p.

15. Fox K. L. Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour. Hodder & Stoughton, 2005. 424 p.

16. Rombach M. An Analysis of Optimistic and Pessimistic Language in Earnings Press Releases. GRIN Verlag, 2011. 17 p.

17. Schopenhauer A. The Essays of Studies in Pessimism. Full Moon Publications. 2015. 74 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. Gibbons A. The Dark Beneath. URL: https://books.google.com.ua /books?id=rdmcxQp9OLYC&pg=PT5&dq=Gibbons+Alan+The+Dark+Beneath&hl

19. Hedges R. Sweet Serene. Lulu. com, 2009. 324 p.

20. Kirk L. Elsie: A Whisper in the Wind. Book Guild Publishing, 2016. 200 p.

21. Murdoch I. The Black Prince. URL: https://www.e-reading.club/ bookresder.php/104708/blackprince.pdf

22. Plath S. The Bell Jar. URL: letters.to.stephanie.gportal.hu /portal/ letters.to.stephanie/upload/745843_1406744742_07068.pdf

23. Watt P. Shadow of the Osprey: The Frontier. URL: https://books. google.com.ua/books?id=F9kg5rQwHTsC&pg=PT16&dq=Watt+P.+Shadow+of+the+Osprey:+The+Frontier.&hl

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: natalia.lutai@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-21-25

Лутай Н. В., Бесараб Т. П. Исследование метафор в когнитивной лингвистике. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 21–25.

УДК: 81'42.

Лутай Наталия Викторовна,
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Харьков
Бесараб Татьяна Петровна,
Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого, Харьков

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТАФОР В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

В статье подчеркивается тот факт ,что за последние десятилетия отмечается значительный интерес к изучению метафор, главной причина которого связана с исследованиями в области когнитивной лингвистики. Многие ученые, которые занимаются когнитивной лингвистикой рассматривают метафору не просто как часть языка, а как основополагающую часть образа мышления, интеллекта и воображения людей. Это утверждение в той или иной мере нашло подтверждение в огромном количестве эмпирических исследований, проведенных в этой области лингвистики в последнее время. Основная цель этой статьи – описать эмпирические основы когнитивно-лингвистических работ связанных с метафорами, рассмотреть различные критические замечания относительно исследований в этой области и слабых мест в концепции метафоры. Также представлены некоторые проблемы, которые необходимо попытаться решить для последующих исследований роли метафоры в языке, мышлении и культуре. Конечно, когнитивные лингвисты, как и ученые из любой академической области, ограничены в работе, которую они выполняют, учитывая используемые эмпирические методы, например, при обсуждении конкретных теорий языка и мышления.

Ключевые слова: *эмпирические основы; когнитивная лингвистика; исследование метафоры: метафора в языке; метафора в мысли; метафора в культуре.*

Лутай Наталія Вікторівна,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків
Бесараб Тетяна Петрівна,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТАФОРИ В КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті підкреслюється той факт, що протягом останніх десятиліть існував значний інтерес до вивчення метафор, головна причина пробудження якої пов'язана з дослідженнями, проведеними в галузі когнітивної лінгвістики. Багато вчених, які займаються когнітивною лінгвістикою, розглядають метафору не лише як частину мови, але і як фундаментальну частину людського мислення, міркування та уяви. Певною мірою це було підтверджено величезною кількістю емпіричних досліджень, проведених останнім часом у цій галузі мовознавства. Основна мета цієї статті – описати емпіричні основи когнітивних лінгвістичних досліджень, пов'язаних з метафорами, визнати різні критичні зауваження щодо робіт з важливих питань у цій галузі, а також слабкі місця в концепції метафори, представленої когнітивними лінгвістами, Також , були висвітлені деякі нагальні проблеми, які мають вирішитись для визначення подальших досліджень, що стосуються метафор у мові, мисленні та культурі. Було зазначено, що когнітивні лінгвісти, як і вчені з будь-якої іншої наукової галузі, обмежені у своїй роботі завдяки емпіричним методам, якими вони користуються, наприклад, під час обговорення конкретних теорій мови та мислення.

Ключові слова: *емпіричні основи; когнітивна лінгвістика; дослідження метафори: метафора в мові; метафора в думці; метафора в культурі.*

Natalia V. Lutai,
NTU "KPI", Kharkiv
Tetiana P. Besarab,
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

METAPHOR RESEARCH IN COGNITIVE LINGUISTICS

The article emphasizes the fact that within the past decades there has been a significant interest to studying of metaphors, the main reason awakening it is associated with studies conducted in the field of cognitive linguistics. Many scientists who are engaged in cognitive linguistics consider the metaphor not only as a part of the language, but as well as a fundamental part of the way of human thinking, reasoning and imagination. To some extent this statement has been confirmed by a huge number of empirical studies carried out in this area of linguistics recently. The main purpose of this article is to describe the empirical foundations of cognitive linguistic research related to metaphors, to acknowledge various critical remarks regarding works on essential issues in this area, as well as weaknesses in the concept of metaphor represented by cognitive linguists, Plus, some urgent challenges that are to be resolved to define the subsequent research concerning the part of metaphors in language, thinking and culture have been enlightened. It has been pointed out that cognitive linguists, like scientists from any other academic field, are limited in their work owing to the empirical methods they use, for example, when discussing specific theories of language and thinking.

Key words: *empirical foundations ; cognitive linguistic; metaphor research: metaphor in language; metaphor in thought; metaphor in culture.*

Постановка проблемы. Традиционное мнение многих ученых состоит в том, что метафорическое значение создается de novo и не отражает ранее существовавшие аспекты того, как обычно идеи и события осмысляются людьми, исходя из распространенных метафорических схем. Метафорический язык выполняет двойную функцию, напоминая нам о всеобъемлющих моделях опыта, одновременно предупреждая нас о новых концептуальных и эстетических возможностях.

Анализ исследований и публикаций. В течение последних 20 лет многие лингвисты, психологи и философы восприняли альтернативное утверждение, что метафора является фундаментальной составляющей языка, мышления и опыта [3: 4-5: 9-10: 12]. Эти ученые, в основном работающие с ментальными принципами исследований когнитивной лингвистики, пришли к выводу, что люди говорят метафорически, потому что они думают, чувствуют и действуют метафорически. В настоящее время существуют большое количество опубликованных исследований проведенных в этой области, которые иллюстрируют систематическое присутствие концептуальных метафор, и используются людьми для понимания традиционных выражений в различных языках [3, с. 13].

Акткальность проблемы. Эта статья критически оценивает эту важные этапы в развитии исследования метафор и кратко описывает интеллектуальные основы когнитивной лингвистики, некоторые ее эмпирические выводы о метафоре в языке и мышлении.

Цель работы состоит в том, чтобы подготовить почву для будущих эмпирических, междисциплинарных исследований таким образом, чтобы должным образом признать значительный вклад когнитивной лингвистики, но также и предложить способы, с помощью которых когнитивно-лингвистические исследования могут быть более четко определены, а также дополнены научными исследованиями в смежных академических дисциплинах (например, психологии, прикладная лингвистике, корпусная лингвистика).

Когнитивная лингвистика приобрела признание в конце 1970-х годов в ответ на доминирующую, образующую парадигму в лингвистике. В отличие от работ Хомски по генеративной лингвистике когнитивные лингвисты предполагают, что анализ концептуальной и экспериментальной основы языковых категорий и конструкций имеет первостепенное значение: формальные структуры языка изучаются не так, как если бы они были автономными, а как размышления об общей концептуальной организации, принципах категоризации и механизмах обработки [5: 9]. Когнитивные лингвисты утверждают, что метафора – это не просто фигура речи, а специфическое ментальное и нейронное отображение, которое влияет на то, как люди мыслят и рассуждают в повседневной жизни [10, с. 39–74]. Вербальные метафоры существуют не только в качестве простых декоративных коммуникативных средств для обсуждения тем, которые по своей сути трудно описать в буквальном смысле. Напротив, эти вербальные метафоры, включающие традиционные выражения, основанные на метафоре, воспроизводят основные концептуальные соответствия, в которых люди метафорически осмысляют неопределенные, абстрактные домены такие как время, причинность, пространственную ориентацию, идеи, эмоции, концепции понимания, исходя из более конкретных, знакомых сведений, например, воплощенный опыт. Эти сопоставления между источником и целевым доменом имеют тенденцию к асимметричности в том смысле, что совершенно разные выводы приводят к изменению направления сопоставлений (e.g. *Time is money* довольно сильно отличается от, возможно, аномальной идеи о том, что *Money is time*) [3, с. 17].

Существует множество фактов, подтверждающих основные утверждения когнитивной лингвистики о метафоре. Во-первых, исследования исторической лингвистики показывают, что метафорическое мышление играет роль в исторической эволюции значений слова и выражения. Свитсер утверждал, что многие полисемичные слова в индоевропейских языках со временем приобрели свои нефизические значения благодаря метафорическому расширению ранее приобретенных конкретных физических значений. Таким образом, метафорическое отображение между идеями визуального восприятия вещей и интеллектуального понимания вещей определяет путь семантических изменений [12].

Присутствие концептуальных метафор, таких как "*Seeing is believing*"или "*Understanding is seeing*", объясняет не только то, как слова исторически меняют свое значение (т.е. физический смысл «видеть» регулярно расширяется через метафору, приобретая нефизическое значение), но также помогает объяснить, почему многозначные слова имеют определенное значение. Например, почему для нас имеет смысл говорить о понимании идей с помощью выражений типа "*He saw what you meant.*" За редким исключением, слова в индоевропейских языках, такие как *see* «видеть», часто приобретают значение *understand/know* «понимать, знать».

Вторым важным источником когнитивных лингвистических данных о повсеместности метафоры как в языке, так и в мышлении является систематический анализ современных традиционных языковых выражений. В этой статье утверждается, что метафорическое мышление мотивирует языковые значения, которые имеют значение в лингвистических сообществах, или могут играть определенную роль в предполагаемом понимании языка говорящими / слушателями. Рассмотрим следующие довольно обыденные высказывания, которые часто используются, чтобы говорить о любви и отношениях в американском английском:

"We've come to a dead end"
"The winter of our discontent"
"Look how far we've come."
" We had bumpy relationships."
"We're talking at cross purposes."
"We may have to go our separate ways."
"Our marriage is on the rocks."
"We're spinning our wheels."

Все эти фразы мотивированы устойчивой концептуальной метафорой или раизмышлением (e.g. *Love is a nutrient / Love is a journey/ Love is a fine wine Love is a lemon – either bitter or sweet),* которые включают в себя понимание любви с точки зрения совершенно другого и более конкретного опыта.

Существует точное сопоставление, согласно которому домены в области любви (*e.g. flirt,love relationship,lady killer, affair, etc.*) систематически соответствуют доменам, относящимся к путешествиям (*e.g., travel agency, means of transport, destination, etc.*)

Большинство теорий в лингвистике метафоры предполагают, что эти выражения являются «буквальными» или, возможно, просто «мертвыми метафорами». Однако гипотеза о том, что некоторые концепции могут быть метафорически структурированы, позволяет объяснить то, что до сих пор считалось несвязанными традиционными выражениями. Огром-

ный объем работ демонстрирует систематичность во многих абстрактных целевых областях в разных языках. Эта работа не обязательно означает, что все аспекты некоторого абстрактного понятия (*e.g. love, personality, intellect, etc.)* являются метафорическими. По крайней мере, часть этих понятий мотивируется метафорическими схемами мышления.

Несмотря на невероятный успех и растущую популярность когнитивно-лингвистических исследований метафор, они подвергается многочисленной критике как со стороны ученых, так и за пределами лингвистики.

Одна часть критических замечаний фокусируется на методологических вопросах, касающихся того, как когнитивная лингвистика идентифицирует метафоры и выводит концептуальные и первичные метафоры из обычного языка. Многие критики утверждают, что лингвистические примеры, которые когнитивные лингвисты представляют для анализа, являются вымышленными и могут отражать только вариант «идеализированного» говорящего/слушателя, а нетипичный образец естественного дискурса, используемого в обычной речи или письме. Связанная с этим проблема заключается в том, что все когнитивно-лингвистические анализы основаны на интуиции отдельных аналитиков, которые часто связаны с теориями или гипотезами, которые они хотят поддержать. Conceptual Metaphor Theory не обладает четкой процедурой идентификации, способной иметь дело с реальным дискурсом. Также как и нет явного метода идентификации концептуальных метафор [4, с. 485–506].

Таким образом, аналитики сначала изучают лингвистические выражения, чтобы сделать вывод о возможном наличии основных метафорических доменов, но затем проверяют эту возможность, снова обращаясь к языку. Чтобы разорвать подобный языковой круг, необходимы независимые средства. Если даже каким-то образом получиться найти систематичность в наборе выражений, достаточно трудно определить фактическое сопоставление домена источника-цели или метафорические вложения (например, какие аспекты *journeys* отображаются на целевой домен *life* в *Life is a journey*?)

Другие критические замечания касаются того, как выяснить, является ли конкретное метафорическое отображение новым или отражает устойчивые, традиционные, метафорические знания. Как разные, часто похожие концептуальные метафоры связаны друг с другом? Как концептуальные метафоры сочетаются в концептуальных системах человека? Как соотносятся многочисленные противоречивые метафоры для одной целевой области:

– *Love is a garden*
– *Love is a journey,*
– *Love is an economic exchange*
– *Love is war*?

Когнитивная лингвистика еще не обладает удовлетворительной теорией базовых концептуальных знаний для решения проблем противоречивых метафор, которые составляют сложные абстрактные понятия.

Помимо вышеупомянутых методологических вопросов, есть несколько теоретических вопросов, которые многие ученые поднимают в ответ на когнитивно-лингвистическое исследование метафоры. Возможно, наиболее важным из них является то, означает ли тот факт, что люди используют метафору в речи, значит, что они думают метафорически. Многие критики предполагают, что анализ использования и структуры языка может ничего не сказать о человеческом мышлении. Отчасти скептицизм здесь проистекает из того факта, что, опять же, *Conceptual Metaphor Theory* основана на лингвистических анализах, которые являются нестандартными (то есть, на основе предполагаемых мотивов или частичной мотивации, определенной отдельным аналитиком). Научные теории должны обладать предсказательной силой и быть способными к эмпирической фальсификации. В связи с этим, в частности, психологи предполагают, что CMT делает необоснованные предположения о “*mental representations*” (ментальных представлениях), и «понимании языка» on-line исключительно на основе лингвистического анализа "*language understanding*".

Наконец, некоторые лингвисты, обычно те, кто изучает прагматику, утверждают, что CMT слишком сосредоточен на устойчивом метафорическом знании в использовании языка, и игнорируют важность другой концептуальной и прагматической информации в том, как люди используют и интерпретируют метафорическое значение. CMT слишком акцентирует внимание на ‘*metaphor in thought*’ и мало говорит о том, как лингвистические прагматические процессы используются ‘on-line’, чтобы вывести значения метафор (например, теория релевантности).

Некоторые из вышеперечисленных скептических высказываний можно описать как дисциплинарные войны. Психологи, например, категорически не согласны с утверждениями о вездесущности метафоры в мышлении без соответствующих экспериментальных доказательств. Прикладные лингвисты, которые обычно имеют дело с естественным дискурсом, считают более приемлемые лингвистические примеры, предлагаемые когнитивными_лингвистами в качестве доказательства, тоже являются не особенно убедительными, и часто жалуются на то, что очень сложно проводить систематический анализ языковых выражений так, как это предполагают когнитивные лингвисты. В целом, ученые, изучающие различные дисциплины, весьма скептичны к заявлениям, что, например, теории, касающиеся таких понятий как *self, the mind, morality, causation, and mathematics* по своей природе метафоричны [10].

Трудно сказать, что существует какое-либо объяснение метафоричности значений слов, условных выражений и новых расширений, которое не признает метафоричность в мышлении. Простое отрицание релевантности когнитивно-лингвистических исслелований относительно вопросов, представляющих интерес для ученых в разных областях, не может объяснить определенные закономерности в языке.

В тоже время когнитивные лингвисты пытаются дать более полное пояснение того, как они идентифицируют метафоры в языке и определяют наличие систематических концептуальных (или первичных) метафор, лежащих в основе этого дискурса. Когнитивные лингвисты могут легко найти метафоры в языке и свзать их с возможными концептуальными метафорами. Исследования метафоры были бы значительно расширены, если бы такие руководящие принципы могли быть предоставлены.

Многоие лингвисты предприняли предварительные попытки найти более краткие методы для определения метафоры в языке и мышлении. Их методы и рассуждения скорее индуктивные, чем дедуктивные приемы, с помощью которых лингвисты стремятся идентифицировать концептуальные метафоры. [2:7:11] Следует отметить, что проблемы прикладной лингвистики связанные с когнитивными лингвистическими методами, поднятые этими учеными, являются правильными и

заслуживают серьезного обсуждения. Когнитивная лингвистика должна четко определить набор руководящих принципов, которые могут быть эмпирически проверены и продемонстрированы как надежные и воспроизводимые.

Когнитивно-лингвистические исследования метафоры и ее значении продолжается, хотя споры о роли, которую метафора играет в языке, мышлении и культуре, безусловно, продолжатся. Есть несколько конкретных проблем, которыми необходимо решить в процессе изучения метафоры в соответствующих теоретических и эмпирических исследованиях.

Прежде всего лингвистам необходимо четко указывать на теоретические цели, мотивирующие их работу. Многие ученые слишком часто предполагают, что каждый, кто интересуется метафорой, задает один и тот же набор вопросов, или что результаты их исследований должны обязательно распространяться на теоретические проблемы изучаемые в пределах других дисциплин. Например, когнитивные лингвисты часто предполагают, что их идеи «понимания метафор» относятся к любой теории обработки, распознавания, интерпретации и оценки метафор. Тем не менее, каждый из этих различных аспектов использования метафорического языка требует различных теоретических объяснений и может быть правильно описан только с использованием соответствующих методов исследования.

Таким образом, когнитивные лингвистические методы наиболее актуальны для демонстрации повсеместности метафоры в языке и могут предложить концептуальные причины, по которым это может быть так. Но когнитивно-лингвистическая исследование не может выдвинуть определенные требования использовании метафорических знаний обычными носителями в повседневном использовании языка, а также в производстве и понимании онлайн-метафор.

Кроме того, в свете вышеизложенного, ученым следует признать ограничения методов исследования метафоры, чтобы установить их идентичность, достоверность и воспроизводимость. Эта проблема скорее всего самая важная и непосредственной задачей когнитивной лингвистики, , которую исследователи могут решить самостоятельно, не прибегая к поиску дополнительных доказательств из смежных дисциплин (хотя вопросы установления надежности методов являются ключевым элементом психологических исследований).

Исследователям также следует принимать во внимание пределы соответствующих теорий, учитывая типы изучаемого ими метафорического языка. Ученые слишком часто предполагают, что описания их любимых лингвистических примеров обязательно обобщаются в языке и мышлении e.g.:

Time is a thief (время – вор)

He broke my heart, (он разбил мне сердце)

Dog – eat dog/ Man wolf for a man (человек человеку волк)

Но разнообразие метафорического языка предполагает, что могут потребоваться разные метафорические механизмы для объяснения мотивации и использования разных видов метафорического языка**.** Grady очень правильно указал, что существует, по крайней мере, две мотивации для метафоры: сходство и корреляция, каждая из которых лежит в основе различных видов лингвистических утверждений [6, с. 267–290]/

Как отмечалось выше, когнитивно-лингвистическая работа над метафорой в основном сосредоточена на построенных лингвистических примерах и не изучает межличностную динамику, которая выделяет определенные метафоры в некотором дискурсивном контексте. Одно из наблюдений разговорных аналитиков заключается в том, что люди часто смешивают метафоры, когда разговаривают, а собеседники даже обсуждают, какие метафоры лучше всего характеризуют какую-то эмоцию, идею или ситуацию. Поэтому необходимы методы для описания этих динамических процессов в разговоре и, в частности, требуются аналитические инструменты для демонстрации того, как различные лингвистические выражения связаны с конкретными концептуальными / первичными метафорами; как смешанные метафоры отражают различное понимание темы, которые могут быть непротиворечивы или непоследовательны; и ,наконец, как спикеры и адресаты работают, чтобы построить общее метафорическое понимание, основанное на словах, используемых ими. Исследования в области социолингвистики и лингвистики в области образования представили замечательные выводы о тонкой динамике реальных разговоров, но слишком часто они игнорируют ограничивающее присутствие метафорического мышления из-за отсутствия метода, подходящего осветить объемлющие схемы в дискурсе. Когнитивные лингвисты расширят свою эмпирическую работу, чтобы исследовать социокультурную динамику концептуальной метафоры.

Заключение. Эта небольшая лингвистическая работа была посвящена пониманию культурной основы метафоры в языке и мышлении. Большая часть исследований, которые существуют в настоящее время, исследует степень, в которой конкретные концептуальные метафоры побуждают существование определенных шаблонов традиционных выражений в разных языках. [8, с.167-188] Это исследовние важно для демонстрации широкой распространенности метафоры в мышлении всех культур. Более того, некоторые когнитивно-лингвистические работы показывают, что сходство концептуальных метафор между языками связано с общностью воплощенного опыта [13].

Перспектива. Еще недостаточно внимания уделяется точным способам, которыми определяют, как культурные верования формируют понимание людьми их воплощенного опыта, и концептуальные метафоры, которые возникают в результате этого опыта. Даже если какая-то концептуальная метафора, как, например, *Life is a journey*, или схема изображения, такая как *Time is a thief*, лежит в основе метафорического разговора в разных языках, это совсем не означает, что люди в разных культурных контекстах понимают эти фразы совершенно одинаково. Необходимо лучше понять культурные основы не только метафор, которые люди используют при обсуждении своего опыта, но также и сами воплощения жизненного опыта, которые часто лежат в основе этих метафор.

Література:

1. Boroditski L. and Ramscar M. The roles of body and mind in abstract thought. Psychological Science, 13. 2002. P. 185–189.
2. Cameron L., Low G. Defining, knowing, and describing metaphor. (Eds.). Researching and applying metaphor. New York: Cambridge University Press, 2003. P. 105–132.
3. Fauconnier G., Turner M. The way we think. New York: Basic Books, 2002.
4. Gibbs R. What do idioms really mean? *Journal of Memory and Language*. 1992. № 31. P. 485–506.
5. Gibbs R., Steen G. Metaphor in cognitive linguistics / (Eds.) Amsterdam: Benjamins, 1999. P. 189–204.
6. Grady J. Theories are buildings revisited. *Cognitive Linguistics.* 1997. № 8. P. 267–290.

7. Johnson M. The body in mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
8. Kovecses Z. Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models. In R. GIBBS and G. STEEN (Eds.). *Metaphor in cognitive linguistics.* Amsterdam: Benjamins, 1999. P. 167–188.
9. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh. New York: Basic Books, 1987.
10. Lakoff G. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas. *Cognitive Linguistics*. 1999. № 1. P. 39–74.
11. STEEN Gerard. From linguistic to conceptual metaphor in five steps. In R. GIBBS and G. STEEN (Eds.). *Metaphor in cognitive linguistics.* Amsterdam: Benjamins, 1999. P. 57–78.
12. Sweetser E. From etymology to pragmatics: The mind-body metaphor in semantic structure and semantic change. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
13. YU N. The contemporary theory of metaphor. Amsterdam: Benjamins, 1999.

Отримано: 17 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: sam141175@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-26-29

Матвєєва С. А. Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної картини світу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 26–29.

УДК: 81'1+004.82

Матвєєва Світлана Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

КОГНІТИВНА ТЕРМІНОСТРУКТУРА ЯК ОДИНИЦЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Статтю присвячено дослідженню теоретичного підґрунтя виокремлення категорії когнітивної терміноструктури як одиниці професійної свідомості. Автор пропонує аналіз наявних підходів до розуміння феномену когнітивної структури. На основі спостережень за мовним термінологічним матеріалом, а також напрацювань когнітивістів у межах різних наукових галузей автор виділяє нову одиницю виміру когнітивного простору людини – когнітивну терміноструктуру – і визначає її як одиницю професійної свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді терміна. Термін тлумачиться автором як слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент професійної картини світу через вербалізацію когнітивної терміноструктури в межах певного наукового дискурсу.

Ключові слова*: когнітивна терміноструктура, термін, концепт, фрагмент професійної картини світу, вербалізатор, науковий дискурс.*

Svitlana A. Matvieieva,
PhD in Linguistics, Associate Professor
National Pedagogical Dragomanov University

COGNITIVE TERMINOLOGICAL STRUCTURE AS A PROFESSIONAL WORLDVIEW UNIT

The article deals with the study of the theoretical basis for distinguishing the category of cognitive terminological structure as a unit of professional consciousness. The study is based on a cognitive approach to understanding the nature of the term, namely, the statement that each term is aligned with a specific cognitive terminological structure, and each cognitive terminological structure is verbalized by the term.

The author gives the analysis of existing approaches to understanding the phenomenon of cognitive structure. Based on observations of linguistic terminological material, as well as the results of cognitive studies in various scientific fields, the author offers a new unit of measurement of a person's cognitive space – a cognitive terminological structure and defines it as a unit of professional consciousness in which a fragment of a professional worldview is concentrated and which has a verbal implementation in the form of a term. The term is explained by the author as a word or phrase, which represents a fragment of a professional worldview through verbalization of cognitive terminological structure within a specific scientific discourse.

The mechanism of linguistic reconstruction of a cognitive terminological structure is seen as a process in which a certain term activates a system of concepts (scientific and unscientific) that enrich the explicit meaning of the term with a large number of implicit meanings and ontological representations of which are introduced into a specific array of empirical data; conceptualization in a specific professional discourse takes place, which ensures the theoretical organization of knowledge around the term and instant multidimensional schematization of intra-system inter-conceptual connections within this discourse, that leads to a concentrated fragment of a professional worldview through the established cognitive terminological structure. Such processes ensure the construction of the mental space of a professional worldview in which semantic structures as a result of the cognitive activity of a metalanguage user co-exist.

Key words*: cognitive terminological structure, term, concept, fragment of a professional worldview, verbalizer, scientific discourse.*

Постановка проблеми. Мова є основною формою отримання, обробки, фіксації, зберігання й передачі людського знання. Протягом тривалого часу дослідники різних галузей знання, пов'язаних із вивченням людини, намагаються поєднати ментальні репрезентації з мовними формами, знайти способи й засоби вивчення мислення й свідомості людини, що породжує мовні твори. Розглядаючи ментальні процеси в тісному зв'язку з мовою, за допомогою і засобами якої відбувається об'єктивація знання, науковці виводять на перший план когнітивних досліджень вивчення свідомості людини та встановлення форм організації знання, що потребує об'єднання зусиль дослідників багатьох наук задля створення нового наукового парадигматичного простору.

Сьогодні велика увага приділяється детальному дослідженню окремих питань термінознавства: вітчизняних дослідників цікавлять основи природи термінів (М. Вакуленко, І. Кочан, В. Перхач, П. Селігей, Л. Томіленко та інші), внутрішньомовні механізми їх утворення та розвитку (А. Дяков, Т. Кияк, З. Куделько, О. Южакова та інші), лексикографія вторинних мовних одиниць (Т. Кульчицька, Л. Симоненко, Л. Томіленко та інші), проблеми адекватного перекладу спеціальних текстів (О. Государська, Д. Касяненко, Т. Кияк, М. Онищук, О. Шаблій та інші) тощо. При цьому очевидно, що «практичне термінознавство переважає над теоретичним» [8, с. 95]: проведено різноаспектні дослідження термінології природничих (С. Дорошенко, П. Матвієнко, І. Процик, І. Розпутенко, Г. Садовнікова, Л. Симоненко, Н. Цимбал та інші) і гуманітарних (Н. Артикуца, М. Комова, З. Куньч, А. Ляшук, А. Симоненко, Г. Солоіденко, О. Туркевич, Г. Ус, О. Черхава, Я. Яремко, Н. Яценко та інші) знань. Однак у зв'язку із застосуванням нових підходів та поглядів на аналіз терміна як вторинної мовної одиниці, в якій вербалізуються певні наукові концепти та цілі фрагменти професійної картини світу, деякі теоретичні питання термінознавства все ще потребують глибокого та всебічного вивчення.

Одним із головних і засадничих питань методології когнітивних досліджень сьогодення є питання пошуку одиниць, форм і структур організації знання. Існування, співіснування та функціонування таких структур у свідомості людини виводить дослідників на рівень роботи з ментальною реальністю, результати опрацювання дійсності якою є більш уявними та гіпотетичними, ніж доказовими, адже, по-перше, на сьогодні науці невідомий фізичний орган або процес, який забезпечує

сприйняття й розуміння людиною навколишнього світу і, відповідно, вербалізацію результатів цих процесів, і, по-друге, таке сприйняття в будь-якому випадку є вкрай суб'єктивним за своєю природою.

Метою нашої роботи є дослідження теоретичного підґрунтя для виокремлення категорії *когнітивної терміноструктури* як одиниці професійної свідомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивна лінгвістика дуже обережно ставиться до *терміна* як мовного репрезентанту фрагменту професійної картини світу. Термін потребує особливого підходу через вторинність своєї природи, що вирізняє цю одиницю з-поміж мовних явищ і феноменів, на основі яких він утворюється. Такий підхід вимагає виокремлення *когнітивної структури* і далі *когнітивної терміноструктури* з низки категорій мислення та одиниць ментальної інформації одного порядку (*уявлення* як «відтворення об'єкта в формах наочного образу на основі попередньої даності його в чуттєвому досвіді» [12, с. 660]; *поняття* як «відображення закономірних відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки» [12, с. 497]; *судження* як «ствердження або заперечення чого-небудь стосовно предметів і явищ, їхніх зв'язків і відношень» [12, с. 615], *силогізм* як «дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень отримують зумовлене ними третє судження – висновок» [12, с. 578] тощо), але при цьому нерівнозначних й відмінних за специфікою змісту та місця кожного феномену в системі структурування й організації знання.

Сьогодні існує багато різних підходів до розуміння сутності когнітивної структури. Так, із загальнокогнітивної точки зору під *когнітивною структурою галузі знань* розуміють «компонент зв'язного семантичного представлення формалізованої моделі, що відбиває зміст цієї області» [7, с. 50]. *Когнітивна структура пізнання* тлумачиться науковцями як структура, яка «визначає можливість декодування, інтерпретації та передачі культурної, лінгвістичної, історичної інформації за допомогою мови» [1, с. 214]. Психологія під *когнітивними структурами* розуміє «гіпотетичні елементи пізнавального апарату суб'єкта, від особливостей будови яких залежить стиль ті ефективність пізнавальної діяльності» [11, с. 385]. Інші дослідники бачать *когнітивну структуру* як «узагальнено-абстрактну репрезентацію предметного світу» [4, с. 33], «внутрішню відносно стабільну психологічну систему представлення знань, яка також є системою вилучення й аналізу поточної інформації. Вона містить і базу емпіричних знань про навколишній предметний світ» [4, с. 34], «кінцевий фабрикат мислення» [2, с. 394].

У сучасній когнітивній лінгвістиці, за спостереженнями Є. В. Іванової, поняття *когнітивної структури* «застосовується досить часто і широко як при аналізі великих інформаційних блоків, так і при розгляді інформації, що міститься в одному реченні. Когнітивна структура визначається як схема репрезентації знання» [6, с. 9].

З точки зору когнітивної лінгвістики О.В. Лукашевич під *когнітивною структурою*, що опосередковує предметний світ у психіці людини, розуміє «спосіб/результат упорядкування та переробки в свідомості індивіда певної інформації» [10, с. 293]. На думку вченої, на базі когнітивних структур «утворюються концептуальні структури, що є результатом присвоєння інформації, вбудовування її в концептуальну систему індивіда» [10, с. 293]. Автор зауважує, що сформовані концептуальні структури забезпечують утворення нових когнітивних структур та перебудову існуючих, тим самим когнітивні структури є утвореннями динамічними.

На думку Н. О. Голубєвої, «когнітивна структура як результат когнітивної репрезентації є формою кодування й збереження інформації» [5, с. 84]. Дослідниця погоджується з теорією В.В. Красних, яка характеризує когнітивну структуру як «неподільну когнітивну одиницю, що зберігає "згорнуте" знання і / або уявлення» [9, с. 64]. Дослідниця відзначає, що когнітивні структури є «певним чином організовані і структуровані ділянки когнітивного простору. Це свого роду "елементарні" одиниці, тобто базисні, основні, з одного боку, і далі неподільні – з іншого» [9, с. 64]. Автор додає, що такі структури є змістовною формою кодування й зберігання інформації.

Дослідження конкретних типів дискурсів та різновидів мовних особистостей породжують розуміння явища *когнітивної структури* відносно до ситуації, що досліджується. Так, Н.А. Бєлоус пропонує аналіз конфліктного дискурсу, у зв'язку з яким визначає *когнітивні структури конфліктної мовної особистості* як «структури даних для представлення певної ситуації зіткнення в свідомості індивіда, тобто такі, що відповідають за прийом, збір і перетворення інформації відповідно до вимоги відтворення стійких, нормальних, типових характеристик конфлікту, що відбувається» [3, с. 64]. Науковиця також зауважує про наявність декількох різновидів таких структур, кожен із яких лежить в основі певного рівня пізнавального відображення.

Отже, за даними існуючих теорій когнітивних структур, можна стверджувати, що у загальному вигляді когнітивні структури розуміються як узагальнені типізовані структури організації знань для представлення певної ситуації в свідомості людини; механізми прийому, обробки, зберігання, вилучення й подальшого використання інформації, необхідної для когнітивного відтворення та пізнавального відображення того, що відбувається.

Проведені спостереження за мовним термінологічним матеріалом, а також напрацювання когнітивістів у межах різних наукових галузей дозволяє виділити нову одиницю виміру когнітивного простору людини – *когнітивну терміноструктуру,* і визначити її як *одиницю професійної свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді терміна*. Формування такої когнітивної одиниці є реакцією та рефлексією мовця на явище або феномен наукового світу, який вводиться в свідомість із набуттям знання про нього, безперервно трансформується з отриманням додаткової професійної та дотичної буденної інформації, зберігається в професійній пам'яті й отримує вербальне оформлення у вигляді терміна.

Когнітивна терміноструктура репрезентована в мові певною термінологічною одиницею, що відбиває зміст цієї когнітивної структури. Вивчення когнітивних механізмів обробки знання наблизить науковців до пояснення суті багатьох мовних і мовленнєвих явищ і феноменів та розуміння покрокових шляхів від термінологічної мовної одиниці до ментальної сутності, в якій концентрується фрагмент професійної картини світу, і навпаки.

Професійні знання представлені в професійній картині світу через мовні одиниці, які забезпечують функціонування певного дискурсу, через що пояснення природи мовних феноменів слід шукати в когнітивних механізмах обробки знань.

Через природу когнітивної терміноструктури, неспостережний характер цієї ментальної одиниці, когнітивне термінознавство має застосовувати механізм лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури, відправним пунктом для

якої (реконструкції) є вербалізатор такої структури– термін (див. Таблицю 1). Як зазначає І. Б. Штерн, «через мовний матеріал можна визначити основні риси, властиві процесу розуміння взагалі, реконструювати загальнозначимі когнітивні механізми розуміння як універсального вияву свідомості» [13, с. 284].

Таблиця 1.

Схема лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури

Професійна картина світу

Фрагмент професійної картини світу

КОГНІТИВНА
ТЕРМІНОСТРУКТУРА

дискурс

концепт концепт концепт

ТЕРМІН

Умовно шлях від мовної до ментальної одиниці можна прокласти наступним чином (рух знизу догори): певний термін активізує систему концептів (наукових і ненаукових), які збагачують експліцитні значення терміна великою кількістю імпліцитних смислів та онтологічні уявлення про які вводяться в певний масив емпіричних даних; відбувається концептуалізація в конкретному професійному дискурсі, чим забезпечується теоретична організація знання навколо терміна та миттєва багатовимірна схематизація внутрішньосистемних міжконцептних зв'язків у межах цього дискурсу, що через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагменту професійної картини світу. Такі процеси забезпечують побудову ментального простору професійної картини світу, в якій співіснують смислові структури, утворені в результаті когнітивної діяльності фахівця. Отже, когнітивна терміноструктура – це певне мисленнєве утворення, яке є результатом циклу когнітивних процесів: сприйняття професійної інформації, її кодування, зберігання, обробки, декодування, використання, трансформації тощо, тобто процесів впорядкування професійної інформації, що надходить, та перетворення цієї інформації на професійне знання.

Когнітивна терміноструктура є мінливою ментальною структурою. Очевидно, що вона формується за активної участі суб'єкта професійної діяльності в процесі ментальної творчості та зберігається у свідомості людини у вигляді певного професійного образу. Відбиваючи попередній професійний досвід, когнітивна терміноструктура визначає вектор руху інтерпретації досвіду наступного.

Однією з важливих характеристик процесу вербалізації когнітивної терміноструктури є її опора на вже існуючі в свідомості людини концептуальні одиниці, що утворилися в процесі первинного, непрофесійного пізнання світу, механізми співвіднесення цих одиниць із новим знанням і наповнення їх додатковою семантикою, що має результатом термінологічну концептуалізацію та утворення вторинної мовної одиниці – терміна.

З огляду на лінгвокогнітивний підхід до аналізу мовних одиниць під *терміном* пропонуємо розуміти *слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент професійної картини світу через вербалізацію когнітивної терміноструктури в межах певного наукового дискурсу*. Когнітивні механізми пояснення процесів накопичення і обробки знань, а також моделей передачі професійної інформації можуть бути вивчені завдяки застосуванню фреймового підходу до опису термінології.

Висновки. Проведене дослідження базується на когнітивному підході до розуміння природи терміна, а саме, твердженні про те, що за кожним терміном стоїть певна когнітивна терміноструктура і кожен термін, відповідно, є вербалізатором когнітивної терміноструктури.

Когнітивна терміноструктура є одиницею професійної свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді терміна. Під терміном розуміємо слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент професійної картини світу через вербалізацію когнітивної терміноструктури в межах певного наукового дискурсу.

Механізм лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури убачається як процес, в якому певний термін активізує систему концептів (наукових і ненаукових), які збагачують експліцитні значення терміна великою кількістю імпліцитних смислів та онтологічні уявлення про які вводяться в певний масив емпіричних даних; відбувається концептуалізація в конкретному професійному дискурсі, чим забезпечується теоретична організація знання навколо терміна та миттєва багатовимірна схематизація внутрішньосистемних міжконцептних зв'язків у межах цього дискурсу, що через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагменту професійної картини світу. Такі процеси забезпечують побудову ментального простору професійної картини світу, в якій співіснують смислові структури, утворені в результаті когнітивної діяльності фахівця.

Для вивчення когнітивних механізмів пояснення процесів накопичення і обробки знань, а також моделей передачі професійної інформації пропонується застосувати комбінацію лінгвістичної реконструкції та фреймового підходу до опису конкретної галузевої термінології, що є предметом для подальших розвідок.

Література:

1. Авдеева Т. Ю. Жизнеспособность когнитивной структуры в контексте нового опыта. *Мир науки, культуры, образования*, 2013. № 2 (39). С. 212–215.

2. Алефиренко Н. Ф. Когнитивные основания лингвосемиозиса. *Kritik und Phrase. Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von P. Deutschmann.* Wien (Австрия): Praesens Verlag, 2007. С. 379–395.

3. Белоус Н. А. Когнитивный диссонанс как один из факторов возникновения конфликтного дискурса. Вопросы когнитивной лингвистики, 2008. № 1 (014). С. 53–63.

4. Гилев А. А. Когнитивный анализ процесса решения учебных физических задач. *Физическое образование в вузах*, 2007. Т. 13, № 2. С. 26–37.

5. Голубева Н. А. Отсылочность – когнитивная компонента прецедентных единиц. *Высшее образование сегодня*, 2007. № 10. С. 83–86.

6. Иванова Е. В. Пословичная концептуализация мира (на материале английских и русских пословиц): автореф. дис. … д. филол. н. Санкт-Петербург, 2003. 38 с.

7. Костенко К. И., Лебедева А. П., Левицкий Б. Е. Анализ и синтез когнитивных структур при моделировании содержания областей знаний. *Современные информационные технологии и ИТ-образование,* 2016. Т. 12, № 2. С. 50–55.

8. Кочан І.М. Українське термінознавство сьогодні. *Філологічні студії. Збірник наукових праць,* 2017. Вип. 9. С. 93–101.

9. Красных В.В. Свой среди чужих: миф или реальность? М.: Гнозис, 2003. 375 с.

10. Лукашевич Е.В. Теория значения слова: эволюционно-прогностический аспект: дис. … д. филол. н. Москва, 2003. 323 с.

11. Нарциссова С.Ю. Личность сквозь призму когнитивных структур. Наука и современность–2010: сборник материалов VI Международной научно-практической конференции: в 2-х частях. Часть 1. Новосибирск: Издательство НГТУ, 2010. С. 384–393.

12. Філософський енциклопедичний словник / за ред. М.Т. Максименко. К.: Абрис, 2002. 742 с.

13. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. К.: АртЕк, 1998. 336 с.

Отримано: 1 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: ngmakhonina@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-30-33

Махоніна Н. Г., Соколов Д. П., Соколова А. Д. Метаморфози концепту «arbeit» на тлі первинних і вторинних фразотворчих процесів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 30–33.

УДК: 811.112.2'373.7

Махоніна Наталія Геннадіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Соколов Дмитро Петрович,
кандидат філологічних наук,
Соколова Альона Дмитрівна,
викладач
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕТАМОРФОЗИ КОНЦЕПТУ «ARBEIT» НА ТЛІ ПЕРВИННИХ І ВТОРИННИХ ФРАЗОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

Стаття відноситься до області когнітивних досліджень. В ній розглядається вербалізація уявлень про працю у німецькомовній картині світу, а також зміни, які зазнавали ці уявлення протягом XX століття. Основним матеріалом вивчення стали фразеологічні одиниці, що виникли в результаті як первинних, так і вторинних фразотворчих процесів. В дослідженні особлива увага приділяється фразеологізмам з комплексною модифікацією значення, коли відбуваються когнітивно-семантичні зміни, які можна пояснити через реконструкцію концептуальної метафори або метонімії, покладених в основу фразеологізму. Стаття розширює уявлення про позамовні фактори, які обумовлюють семантичні та структурно-семантичні трансформації фразеологічних одиниць.

***Ключові слова**: фразеологізм; концепт; концептуальна метафора; модифікація фразеологічного значення; емотивність.*

Nataliia H. Makhonina,
Candidate of Sciences in Pholology, Associate Professor,
Dmytro P. Sokolov,
Candidate of Sciences in Pholology,
Olena D. Sokolova,
Assistant
Oles Honchar Dnipro National University

CHANGES OF THE CONCEPT "ARBEIT" AT THE BACKGROUND OF PRIMARY AND SECONDARY PHRASE FORMATION PROCESSES

This article belongs to the area of cognitive researches. It covers the verbalization of the idea of labour in the German worldview and the changes in this idea observed during the 20th century. The main research material are the phraseological units with the core lexeme "Arbeit" which originated due to primary and secondary phrase formation processes. In the article special attention is paid to the phraseological units which emerged as a result of semantic and semantic-structural transformations accompanied by complex modification of meaning. Among the changes observed in phraseological meaning the author focuses on cognitive-semantic alterations which can be explained through the reconstruction of conceptual metaphor or metonymy forming the basis of a phraseological unit. While studying the history of changes in Germans' attitude to labour the author involves historical and sociological data, identifies the prevailing trends in these changes, explains how they brought to life various phrase formation processes, both primary and secondary. The author arrives at a conclusion about a relation between the emotivity modification caused by semantic-structural transformations of phraseological units and the historical changes in the phraseological stock of German language. The article expands the ideas of extralingual factors which determine semantic and semantic-structural transformations of phraseological units and their influence on the changes in the phraseological stock.

***Key words:** phraseological unit, concept, conceptual metaphor, modification of phraseological meaning, emotivity.*

Актуальність дослідження, його новизна. Сучасний науковий світ виявляє зацікавленість питанням єдності мислення, мови й мовної свідомості. Вже досить тривалий час не вщухає інтерес лінгвістів до вивчення репрезентації знань та уявлень людини про навколишній світ, а також до дослідження зв'язку структур пізнання й мовних форм, способів концептуалізації культурних схем. Запропонована робота присвячена аналізу когнітивно-семантичних змін фразеологічного значення, які відбуваються в результаті субституції фразеологічних компонентів і пояснюються через реконструкцію концептуальної метафори та метонімії, що стали основою для виникнення фразеологічної одиниці (далі – ФО) як такої.

Постановка загальної проблеми та виділення її невирішених частин. Концептуальна метафора та метонімія виникають на рівні глибинних структур людського розуму, виступаючи механізмами мислення людини. Їхній гносеологічний статус є абсолютно особливим, оскільки концептуальна метафора та метонімія включаються як у процес пізнання, так і у відображення реальності. Вони є продуктами того середовища, в якому були породжені і завжди несуть на собі відбиток культури, історії, традицій та досвіду того суспільства, у мовному та культурному просторі якого знаходяться. Характерною рисою концептуальних метафори та метонімії є те, що вони не зникають, а через свою постійну активацію залишаються в людській свідомості, тому що «все, на що ми постійно <…> й автоматично спираємося, настільки зжилося з нами, стало частиною нас самих, що ми не можемо цьому протистояти, часто просто тому, що це проходить непоміченим» *(переклад наш – Н. М.)* [9, с. 137]. Логічні наслідки дії концептуальних метафори та метонімії проявляються в особливостях розуміння світу певним мовним середовищем, з чого консеквентно виводиться й такий постулат: реконструкція концептуальних метафор та метонімій безперечно говорить про зрушення в суспільному світосприйнятті.

Нижче ми докладно зупинимось на трансформаціях, які відбувались протягом XX століття у концептуальних метафорах та метоніміях, покладених в основу ФО з ядерною лексемою «Arbeit», і зв'язку, який існує між цими трансформаціями, емотивністю фразеологізмів та змінами в картині світу німецькомовної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Працьовитість традиційно вважається однією з найважливіших рис німецького національного характеру. Лінгвістичні дослідження це підтверджують: лексико-семантичне поле ядерної лексеми «Arbeit» відрізняється більшою різноманітністю складових порівняно, наприклад, з полем російської ядерної лексеми «праця»; тематичні групи паремій, які вербалізують концепт ПРАЦЯ, також характеризуються кількісною перевагою та більшим розмаїттям у німецькій мові [6]. Про телеономність концепту ARBEIT / ПРАЦЯ для німецької національної свідомості – належність до вищих духовних цінностей, що утворюють і втілюють для людини той моральний ідеал, прагнення до якого становить моральну виправданість її життя [5, с. 149], – говорять наукові розвідки А. М. Приходько, Г. П. Приходько [5], В. І. Карасика [2].

Робота як така визиває в німецькій етнокультурі цілком позитивну реакцію. Дослідження Р.М. Мельник [3] показує, що, виокремившись у XIV столітті як ціннісна одиниця духовної культури, ARBEIT асоціюється спочатку з ідеєю служіння Богові (у М. Лютера), потім стає особливо актуальною у період Реформації в XVI столітті як втілювач бюргерських чеснот. У XIX столітті працелюбність оспівується у казках братів Грімм та у філософській творчості пієтистів (Е. Кант). У часи нацизму підвищену працездатність ототожнюють з ідеєю вірності та відданості фюреру. В роки німецького «економічного дива» ARBEIT користується не меншою популярністю. Тобто припущення про етноцентричне відношення німецької культури до праці та до її результатів є цілком справедливим.

Викладення основного матеріалу. Про емоційне ставлення до концепту ARBEIT свідчить ціла низка фразеологізмів. Наприклад, значна кількість ФО говорить про те, що ПРАЦЯ – ЦЕ НАЙВАЖЛИВІШЕ: *Der Ernst des Lebens* (букв. «найсерйозніше в житті») [10], *Der Mensch ist zur Arbeit wie der Vogel zum Fliegen gemacht* (букв. «людина створена для роботи, як птах для польоту») [11], а також що ПРАЦЯ – ЦЕ ДИВО / МАГІЯ: *Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen* (букв. «робота видобуває вогонь з каменю») [10]; *Arbeitsamkeit ist die beste Lotterie* (букв. «працелюбність – найкраща лотерея») [11]; *Das haben die Heinzelmännchen getan!* (прибл. «це зробили домовики», говорять, коли робота була зроблена дуже швидко) [12]; *einen Kobold haben* (букв. «мати дома кобольда», мова йде про ще одне міфічне створіння для допомоги з хатніми справами) [12]; або ПРАЦЯ – ЦЕ ВТІШАННЯ: *Arbeiten und nicht verzweifeln* (букв. «працювати та не зневірятися») [10]. Безсумнівно, що ПРАЦЯ – ЦЕ СПАСІННЯ ВІД ГОЛОДУ: *Arbeit bringt Brot, Faulenzen Hungersnot* (букв «праця приносить хліб, а байдикування – голод») [12], *sein gutes Brot haben* (тобто «мати роботу, яка приносить дохід») [11], *er findet überall sein Brot* (про робітника, який добре працює, говорять, що «він усюди заробить собі на шматок хліба») [11]. Остання метафора розвивається далі, і праця стає чимось, що має певний смак: *Die Arbeit schmeckt* (букв. «робота смакує») [11], *Arbeit ist des Lebens Würze* (прибл. «робота – сіль життя») [12], *Arbeit macht das Leben süß* (букв. «праця робить життя солодким») [10]. Про цілком позитивне емоційне ставлення до роботи говорить і наявність думки, що ПРАЦЯ – ЦЕ ПОКРАЩЕННЯ ЖИТТЯ: *Arbeit und Sparen macht reiche Knechte* (букв. «праця та заощадження роблять робітників багатими») [12], *Arbeit gewinnt allezeit etwas* (прибл. «праця завжди приносить результат») [12], *Arbeit hat bittere Wurzel, aber süße Frucht* (букв. «у роботи гірке коріння, та солодкий плід») [12].

Безпосередньо з останньої паремії витікає й положенням про необхідність жити працею своїх рук: *von seiner Hände Arbeit leben* (букв. «жити від праці рук своїх») [10]. Цей же фразеологізм підкреслює необхідність напружено працювати («von seiner Hände Arbeit lebt der, wer sich seinen Lebensunterhalt durch eigene Arbeit <u>mühsam</u> verdient» / «від праці рук своїх живе той, хто на життя власною працею <u>важко</u> заробляє»), що засвідчує «континуальність погляду німців на працю як на таку, що потребує чималих фізичних і моральних зусиль» [5, с. 151].

Подібне сприйняття праці пов'язано з тим, що «німецький абсолютний телеоном ARBEIT [5, с. 149] веде свої номінативні витоки від *ahd.* ar[a]beit і *mhd.* ar[e]beit, які означали «schwere körperliche Anstrengung, Mühsal, Plage», тобто «важке фізичне зусилля, тяжка праця, страждання» [8]. Концептуальна метафора РОБОТА – ЦЕ ЗУСИЛЛЯ охоплює класичні ФО *Ohne Fleiß kein Preis* (букв. «без зусиль жодної винагороди») [10], *sie ist ein richtiges Arbeitstier* (букв. «бути робочою твариною», тобто «працювати не втомлюючись») [11], *wie ein Tier / ein Ochse / ein Pferd arbeiten* (букв. «працювати, як тварина / як віл / як кінь», тобто «важко працювати») [10], *er hat hartes Holz zu hobeln / bohren* (букв. «йому треба стругати /свердлити важку деревину», тобто «на нього чекає нелегка праця») [12]. Іноді робота занадто важка, тоді ПРАЦЯ – ЦЕ ТЯГАР: *Zu viel auf seine Hörner nehmen* (букв. «взяти багато на свої роги») [12], *ins Joch der Arbeit eingespannt sein* (букв. «впрягтись в ярмо роботи», тобто йдеться про порівняння людини, що працює, з тягловою твариною) [12], а іноді це просто щось, що вимагає НАПРУЖЕННЯ: *bis über die Ohren / bis über den Kopf / bis zu Hals / bis an den Bart in Arbeit stecken* (букв. «бути по вуха / по голову / по шию / по бороду в роботі», тобто «багато працювати») [12]; *wie ein Maulwurf wühlen* (букв. «копати, як кріт», тобто «старанно, без перерв, не піднімаючи голови працювати»; вираз стосується, в основному, шахтарських робіт) [12]; *nicht wissen, wo einem der Kopf steht* (прибл. «не знати вже, де голова» про інтенсивну роботу або стан стресу) [12].

Прислів'я *Das Leben gab den Sterblichen nichts ohne große Arbeit* (букв. «життя нічого не дасть смертному без великої праці») [10] свідчить про розширення метафори до значення ЖИТТЯ – ЦЕ ПРАЦЯ.

Однак, у 70-ті роки в Німеччині починається «занепад» ціннісної компоненти концепту ARBEIT. Після студентської революції 1968 року в масовій етносвідомості відбувся різкий, стрибкоподібний перелом, який виразився в тому, що ARBEIT перестала бути типовою німецькою рисою та зазнала пейоративної переоцінки в ментальності «покоління» гедоністів» [3]. Це підтверджується і змінами у фразеологічній картині світу. Утворені в ці часи ФО не характеризуються пієтетом перед працьовитістю: *Acht Stunden abreißen* (тобто «відірвати вісім годин», у ФО йдеться про тривалість робочого дня, при цьому особливої уваги заслуговує конотативне дієслово) або *Acht Stunden sind kein Tag* (букв. «вісім годин – це ще не весь день»), що означає «das Leben mehr ist als der Arbeitstag mit seinen Problemen» («життя більше, ніж робочий день з його проблемами») [10], *allergisch gegen Arbeit sein* (букв. «мати алергію на роботу») [11], *sich etwas anschuften* (прибл. «упахатися», тобто «отримати хворобу в результаті занадто виснажливої праці») [11]. Звісно, що в німецькій мові й до цього часу зустрічалися ФО з негативним ставленням до надмірно наполегливої праці, яка вимагає виняткових зусиль: *sich die Seele aus dem Leib*

schuften / schaffen (прибл. «витрусити душу з тіла роботою», тобто «працювати до виснаження»; існує з XIX століття) [11] або *sich zu Tode quälen* (букв. «замучити себе (важкою працею) до смерті»; існує також з XIX століття) [11]. Однак доля подібних виразів помітно зростає після 1900 рр.: *die Arbeit frisst ihn auf* (букв. «робота його зжирає», при цьому робота порівнюється з дикою твариною; рік виникнення – 1920) [11], *sich kaputt arbeiten* (букв. «знищити себе (роботою)», прибл. «допрацювати до ручки»; рік виникнення – 1900) [11], *sich dumm und dämlich schuften* (прибл. «по-дурному упахатися»; рік виникнення – 1920) [11]. В 60-ті рр. позитивна оцінка трудового запалу змінюється на протилежну також і в уже існуючих фразеологізмах. Так у ФО *Arbeit macht das Leben süß* спочатку з'явилося «продовження»: *aber Faulheit stärkt die Glieder* (букв. «проте лінощі укріплюють частини тіла»), а пізніше відбувся зсув у загальній оцінності. У наші часи фразеологізм вказує на те, що перевантаженість роботою здатна скоріше викликати іронію та насмішку, ніж повагу. В універсальному словникові Дуден ФО коментується наступним чином: «Heute wirkt die ernsthaft gemeinte Aussage «Arbeit macht das Leben süß» eher etwas altmodisch-bieder; man gebraucht die Redensart vorwiegend ironisch, gelegentlich sogar spöttisch gegenüber jemandem, der mit Arbeit überlastet ist» / «Серйозне ставлення до Arbeit macht das Leben süß вважається досить старомодним; цей вираз використовується в основному іронічно, іноді навіть знущально по відношенню до того, хто перевантажений роботою» [11] *(переклад наш – Н. М.)*.

У деяких ФО, які реалізують концептуальні метафори з тематичної групи ARBEIT, зміни відбулись завдяки субституції лексичних компонентів. Наприклад, паремія *Wer nicht arbeitet, soll* ***auch nicht*** *essen* (букв. «хто не працює, не повинен також їсти») [10] трансформувалася (що саме по собі свідчить про зміну ставлення до значення «man soll selbst für sich sorgen und andern nicht zur Last fallen», тобто «про себе треба піклуватися самому і не ставати тягарем для інших») таким чином, що новостворена ФО *Wer nicht arbeitet, soll* ***wenigstens gut*** *essen* (букв. «хто не працює, повинен принаймні добре їсти») [10] почала означати запрошення до столу. Логічним продовженням реконструкції концептуальної метафори РОБОТА – ЦЕ ЗАСІБ ДО ІСНУВАННЯ стала і модифікація емотивності: похідний фразеологізм відзначається жартівливою маркованістю.

У типовій для німецького світогляду дихотомії ГРОШІ – ЕКВІВАЛЕНТ ВИТРАЧЕНОЇ ПРАЦІ також відбувся певний зсув, представлений виниклим у 80-ті рр. XX століття фразеологізмом *Auch du, mein Lohn brutto* (гра слів, букв. «ах, ти ж моя заробітна плата без вирахування податків») [10]. З точки зору семантики він є жартівливим коментарем низької зарплатні. На відміну від інших фразеологізмів із цією ж концептуальною метафорою: *Wie die Arbeit, so der Lohn* (букв. «яка праця, така й платня») [12], *Niemand arbeitet gern umsonst* (букв. «ніхто не любить працювати задарма») [12] з висновком *Jeder Arbeiter ist seines Lohnes wert* (букв. «кожний працівник гідний своєї платні») [11] у межах *Auch du, mein* ***Lohn brutto*** [10] розвивається метафора ПРАЦЯ – ЦЕ ЗРАДНИК, тому що ця одиниця утворилася в результаті субституції компонентів від *Auch du, mein* ***Sohn Brutus?*** (букв. «ах, ти ж мій син Брут») [10] з відтінком належної негативної забарвленості.

Підсилення вираження негативного ставлення до (виснажливої, на межі людських сил) роботи можна спостерігати і в результаті заміни компонентів у базовому фразеологізмі *arbeiten* ***wie ein Pferd*** (буки. «працювати, як кінь») [10] на ***wie ein Kuli*** («як кулі») [10]. Подальша інтенсифікація семи «важка праця» та відповідної оцінки відбулася вже за рахунок субституції дієслівного компонента: ***schuften*** *wie ein Kuli* (прибл. «намордуватися, як кулі», тобто «дуже багато, надмірно, на межі власних сил працювати») [10]. Також після років забуття німецький соціум знову став використовувати *Arbeit macht frei* (букв. «робота звільняє») [10], але вже з особливо підсиленим негативним емотивним значенням (вислів іронічно використовується при нагоді зі свідомим натяком на нелюдяність концентраційних таборів на позначення грубого порушення неписаної робочої етики).

З точки зору дослідників, на сьогочасному етапі концепт ARBEIT «знову набуває в німецькій етнокультурі нового телеономного значення. Особливо чітко воно проявляється на тлі антонімічного концепту ARBEITSLOSIGKEIT / БЕЗРОБІТТЯ. Дані останніх опитувань у час коронакризи [7] свідчать, що німці розуміють можливість працювати як найбільше благо, вдачу, успіх, що може отримати чи добитися людина, і найбільше бояться цю можливість втратити. Також результати соцопитувань стверджують, що 84 % німців є доступними для керівництва, колег та клієнтів за допомогою телефону або Інтернету навіть у неробочий час; більше половини опитаних (51 %) перебувають «у режимі очікування» цілодобово; 46 % респондентів виходять на роботу у вихідні, свята або в нічну зміну [4]. Крім того, німці працюють у середньому майже на три години більше, ніж зафіксовано в тарифних угодах, чого немає в жодній іншій країні Єврозони [1]. Отже, німці знову *«lassen sich nicht aus dem Takt bringen»* (букв. «не дати збити себе з (робочого) темпу») [11].

Висновок. Зміни, в тому числі і світоглядні, які відбуваються природним чином у будь-якому суспільстві чи культурі, безпосередньо впливають на мовний склад: одні мовні одиниці з'являються, інші зникають або витісняються на периферію мови. Особливо цікавих змін зазнають одиниці, які переживають зсув значення. Найбільш складні трансформації значення можна спостерігати у ФО, які виникають в результаті вторинного фразотворчого процесу. Для них характерна комплексна модифікація фразеологічного значення, особливим видом якої є когнітивно-семантичні зміни, що пояснюються через реконструкцію концептуальної метафори та метонімії, покладених в основу ФО.

Урахування комплексної модифікації фразеологічного значення відкриває нові **перспективи** для аналізу ФО як засобів мовної репрезентації концептуальної картини світу.

Література:

1. Еврокомиссия: немцы работают больше, чем полагается по договору. *Информационный портал banki.ua.* 2011. URL: http://www.banki.ua/news/lenta/?id=99977.
2. Карасик В. И. Культурные доминаты в языке. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс.* Волгоград : Перемена, 2002. (331). С. 166–205.
3. Мельник Р. М. Прикметники зі значенням «старанний, працьовитий» у німецькомовній картині світу : дис. канд. філ. наук : 10.02.04. Чернівці, 2007. 227 с.
4. Немцы работают на грани нервного срыва. *Информационный портал vlasti.net.* 2010. URL: http://vlasti.net/news/110968
5. Приходько А. М., Приходьк Г. П. Абсолютний телеономний концепт «Arbeit» у сучасній німецькій лінгвокультурі. *Філологічні трактати.* 2009. Т. 1, № 2. С. 149–154.
6. Серова Л. А. Концепт «труд» в немецких и русских паремиях (на материале современных публицистических текстов сельской тематики) : дис. канд. філ. наук : 10.02.20. Москва, 2009. 196 с.

7. Corona-Krise: Angst vor Jobverlust steigt deutlich. *DER SPIEGEL.* 2020. Режим доступу до ресурсу: https://www.spiegel.de/consent-a-?targetUrl=https%3A%2F%2Fwww.spiegel.de%2Fwirtschaft%2Fsoziales%2Fcorona-krise-angst-vor-jobverlust-steigt-deutlich-spiegel-umfrage-a-3800fe4c-db58-4c49-96a8-ff4c060c8817&ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

8. Duden. Das Herkunftswörterbuch [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / [hrsg. vom wissenschaftlichen Rat von Dudenredaktion]. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: Windows 2000 (SP4) / XP (SP2) / Vista, 70 MB freier Festplattenspeicher; Mac OS X 10.3/10.4/10.5, 70 MB freier Festplattenspeicher; Linux: Suse 11.0, 70 MB freier Festplattenspeicher. – Назва з контейнера.

9. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought. N.Y. : Basic Books, 1999. 624 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

10. Duden. Das große Buch der Zitate und Redewendungen [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / [hrsg. vom wissenschaftlichen Rat von Dudenredaktion]. – Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. Systemvoraussetzungen: Windows 2000 (SP4)/ XP (SP2), 53 MB freier Festplattenspeicher; Mac OS X 10.3/ 10.4, 53 MB freier Festplattenspeicher; Linux: Suse 11.0, 53 MB freier Festplattenspeicher. – Назва з контейнера.

11. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache: Digitale Bibliothek [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / Heinz Küpper. Band 36. Berlin: DIRECTMEDIA Publishing GmbH, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: PC ab 486, 32 MB RAM; Grafikkarte ab 640 ×480 Pixel, 256 Farben; CD-ROM-Laufwerk, MS Windows 98/ NT/ 2000 oder XP / Mac ab MacOS 10.3; 23,3 MB RAM; CD-ROM-Laufwerk. – Назва з контейнера.

12. Röhrig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten: Digitale Bibliothek [CD-Version]: elektronisches Wörterbuch / Lutz Röhrig. – Band 42. Berlin: DIRECTMEDIA Publishing GmbH, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор., 12 см. – Systemvoraussetzungen: PC ab 486, 32 MB RAM; Grafikkarte ab 640 ×480 Pixel, 256 Farben; CD-ROM-Laufwerk, MS Windows 98/ NT/ 2000 oder XP / Mac ab MacOS 10.3; 84,1 MB RAM; CD-ROM-Laufwerk. – Назва з контейнера.

Отримано: 29 січня 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: staruh_ov@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-34-37

Оздемір О. В. Вітчизняна жіноча література початку ХХІ ст. Автофікшн – теоретичні положення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 34–37.

УДК:821.161.2 – 3.09'06

Оздемір Оксана Василівна,
кандидат філологічних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет

ВІТЧИЗНЯНА ЖІНОЧА ЛІТЕРАТУРА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. АВТОФІКШН – ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

У статті зосереджено увагу на тому, що однією з найпродуктивніших форм самоідентифікації та репрезентації у вітчизняній жіночій прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть стає літературна форма автофікшн, що на новому рівні засвідчила продовження традицій автобіографізму у вітчизняній гінопрозі. Проте сучасна автогінопроза більшою мірою позиціонує свою відкритість читачеві, починаючи вже з рівня «зовнішнього пакту» з реципієнтом.

Та коли говорити про літературознавче осягнення цих конструктів, то слід зауважити факт, що в літературознавстві гінокритичного спрямування відсутня будь-яка концепція їхнього аналізу. Саме цим зумовлюється практика використання в таких цілях «чоловічої» теорії літературознавчого аналізу наративу, зокрема теорії автобіографічного пакту Ф. Лежена й теорії наратива Ж. Женетта. І ще однією складністю наратологічного аналізу тексту з точки зору його оповідної організації є не лише новаторський метод дослідження автогінопрози, а й певна новація у сфері дослідження оповідної організації текстів non-fiction порівняно з текстами fiction.

У зв'язку із цим, дослідження форм ego-наративної об'єктивації в автофікшн текстах О. Драчковської, І. Карпи, Є. Кононенко, С. Поваляєвої, І. Роздобудько є дуже актуальним.

Ключові слова: *жіноча проза, автофікшн, автобіографічний пакт, гінокритика, наратологічний аналіз, non-fiction, fiction.*

Oksana V. Ozdemir,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and History of World Literature of Rivne State University of the Humanities

DOMESTIC WOMEN'S LITERATURE AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY. AUTOFICTION – THEORETICAL PROVISIONS

The article focuses on the fact that one of the most productive forms of self-identification and representation in domestic women's prose of the late 20th – early 21st centuries is the literary form of autofiction, which attests the continuation of the traditions of autobiography in the domestic gyneprose to the new level. However, modern autogyneprose mostly positions its openness to the reader, starting from the level of the "external pact" with the recipient, who emerges from the book pages through the conclusion of external pacts with the reader at the level of preface, inner interviews, own photo of writers, etc., which are called to witness openness of the author, clearly outline her image, and to some extent to announce her intentions. That is, the active position of dialogue with the recipient can be traced. This position is also indicated by the creation by the writers of the image of the implicit reader by introducing an internal addressee, that is, an internal pact in the form of a dialogue with the reader throughout the story. The active interaction of the narrator with the reader in women's prose of the early 21st century also enables the latter to come closer to understanding of their own image, since the heroine of autofiction becomes for the recipient those Others, in the background of whom their own self-identification takes place.

However, when it comes to the literary comprehension of these constructs, it should be noted that there is no conception of their analysis in the literary criticism of gynecritical orientation. This is the reason for the practice of using for this purpose of the "masculine" theory of literary analysis of narrative, in particular, the theory of autobiographical pact by Philippe Lejeune and the theory of narrative by Gérard Genette. And yet another complexity of narratological analysis of a text from the point of view of its narrative organization is not only an innovative method of autogyneprose research, but also some innovation in the field of the study of the narrative organization of non-fiction texts in comparison with fiction texts (this applies to both domestic and foreign literary studies).

In this regard, the study of the forms of ego-narrative objectification in the autofiction texts by O. Drachkovska, I. Karpa, Ye. Kononenko, S. Povalyaeva and I. Rozdobudko is very relevant.

Key words: *women's prose, autofiction, autobiographical pact, gynecriticism, narratological analysis, non-fiction, fiction.*

Постановка проблеми. У вітчизняній жіночій літературі початку ХХІ ст., представленій творчістю О. Драчковської, І. Карпи, Є. Кононенко, С. Поваляєвої, С. Пиркало, І. Роздобудько та ін. на передній план виходить тема пам'яті, що відображає загострену потребу окремої людини в особистісному самовизначенні, відбиває пошук індивідом свого місця в бутті як форму адаптації до сьогодення, визначення стратегій майбутнього існування та дає можливість читачеві слідом за героєм подивитися на пройдений життєвий шлях, оцінити своє минуле та збагнути власну сутність.

Розробки теми пам'яті в жіночій прозі можуть слугувати моделлю для вивчення першочергового завдання сучасної людини – конструювання самоідентичності.

Найпродуктивнішим засобом такого «озвучення себе», творення дискурсу індивідуальної пам'яті, конструювання та продукування ґендерної ідентичності в сучасній вітчизняній жіночій прозі є его-наративна форма або форма автобіографічної оповіді, де «Я»-оповідь співвідноситься з автобіографічним контекстом або ж створює ілюзію автобіографічної рівності автор – герой – оповідач. Форма, що за висловом Ю. Крістевої, дає можливість стати «промовляючим суб'єктом»: «Суб'єкта та значення немає, вони утворюються у дискурсній діяльності» [15].

Якщо відштовхуватися від тверджень З. Фройда та Ж. Лакана про те, що специфіка феномена жіночого полягає в тім, що жінка здатна віднайти себе лише в комусь «Іншому», без якого вона виявляється не названою, відсутньою, не здатною сконструювати свою ідентичність, а відповідно, й осягнути себе як жінку та Лаканівське – «жінка не існує» [6, с. 178], то

автобіографічність сучасної жіночої прози дає можливість жінці «здобути себе», тобто самоідентифікуватися за допомогою мови.

Американська філософиня та ґендерна теоретикиня Дж. Батлер у своїх відомих працях «Ґендерна тривога: Фемінізм та підрив ідентичності», «Тіла, котрі означають: про дискурсивні межі поняття «стать», «Експресивне мовлення: Політики перформатива» та ін., формулює думку про те, що мова – це основа перформативності, котра формує суб'єктивність. Відповідно, жінка, що говорить сама про себе, є перформативним суб'єктом, тобто створеним у рамках перформансу, дискурсу, тексту, висловлювання, заявляння про себе, артикуляції та озвучення себе в полі перетину фактичного та фікціонального [12].

Тут необхідно звернути увагу на той факт, що, на жаль, попри існування в жіночій літературі початку XXI століття наративів автобіографічного характеру, у літературознавстві ґінокритичного спрямування відсутня будь-яка концепція їхнього аналізу. Саме цим зумовлюється практика використання в таких цілях «чоловічої» теорії літературознавчого аналізу наративу, зокрема теорії автобіографічного пакту французького дослідника автобіографії Ф. Лежена [16], [7] та теорії наративу Ж. Женетта [2]. При цьому висловлюється припущення, що жіночий дискурс та жіночий наратив, при всій своїй «інакшості», на рівні наративних схем не відрізняється від чоловічого настільки, щоб до нього не можна було б застосувати концепції Ж. Женетта та Ф. Лежена [13, с. 610–629].

Ведучи мову про методологічні шляхи дослідження, одразу звернемо увагу й на інший бік проблеми. Річ у тім, що позиція наратологічного аналізу тексту з точки зору його оповідної організації становить не лише новаторський метод дослідження автобіографічної жіночої прози (у подальшому ми використовуватимемо і синонім – автоґінопроза), а й становить певну новацію у випадку дослідження оповідної організації текстів (це стосується як вітчизняного, так і закордонного літературознавства) non-fiction, що поки перебуває на літературознавчому марґінесі порівняно з текстами fiction.

Зумовлено це значною мірою тим, що наукове осмислення автобіографії, порівняно з іншими об'єктами філологічних досліджень, почалось доволі пізно.

Аналіз останніх досліджень. Критична артикуляція автодокументальних жанрів у західному літературознавстві знаменується початком XX ст. з появою монографій Г. Міша та А. Барр, а «справжній» науковий інтерес до цих жанрів (записок, спогадів, щоденників) виник у Європі в кінці 50-х – 60-х років XX ст.

У сучасному англомовному літературознавстві в працях М. Блейзінга, Дж. Брюнера, Л. Маркус, М. Шерінгема, У. Шпенгемана та ін. автобіографія розглядається не лише як жанр, а й як соціальний феномен, психологічна діяльність індивіда тощо.

Одним із пріоритетних та перспективних напрямків французького літературознавства останньої третини XX сторіччя було теоретичне осмислення проблем, пов'язаних із жанровою специфікою мемуарно-автобіографічної літератури (праці Ж. Бореля, П. Буасдорфа, Ж. Гусдорфа, Ф. Лежена, Ж. Лекарма, Ж. Старобінскі та ін.).

Що ж до сучасного вітчизняного літературознавства, то тут маємо висвітлення окремих питань поетики жанру української автобіографічної прози в розвідках О. Галича, К. Волинського, В. Саєнко. Предметом розгляду дослідників стають автобіографічні елементи у творах окремих письменників (Н. Філяніна); автобіографізм як складник літературного твору (Т. Тебешевська-Качак, Н. Манюх); автобіографічність як проблема ідентифікації (С. Маценка); автобіографічний синерген, котрий акумулює основні біографічні відомості стосовно життєдіяльності автора (К. Дуб); авторефлексивність художнього тексту (О. Вертипорох) та ін.

Проте праць, у яких ішлося б про систему критеріїв ідентифікації та розмежування жанрів автобіографічної прози на основі аналізу поетики української літератури ще немає.

Останнім часом з'являються монографії й дисертації українських літературознавців, присвячені проблемі наратології, зокрема О. Веретюк, В. Сірук, О. Капленко.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Однак попри значну активізацію літературознавчого інтересу до проблем автобіографічної літератури, у тому числі й автоґінопрози, проблем наратологічного аналізу літератури non-fiction, незважаючи на появу численних досліджень, дискусійними залишаються питання, що стосуються автобіографізму: починаючи від жанрово-видової приналежності автобіографічної літератури й закінчуючи самим визначенням поняття автобіографізм, а також питання шляхів аналізу таких текстів, що актуалізує та розгортає перед науковцями неабияке поле діяльності.

Формулювання цілей статті. У даній розвідці ми спробуємо зосередити увагу на висвітленні основ актуального для сучасного літературознавства (в зв'язку із пожвавленням процесу появи на початку XXI ст. жіночих наративів автобіографічного характеру) поняття «автофікція».

Одним із завдань буде прослідкувати традицію автобіографізму, як характерну рису вітчизняної жіночої прози XIX – XX століть та з'ясувати особливості продовження її «пульсування» літературною формою автофікшн на поч. XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Під упливом постструктуралістських і деконструктивістських ідей, що активно поширювались у 70–80-х р. XX ст. (пізній Р. Барт, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж. Лакан, М. Фуко), та розуміння неможливості розкриття автобіографічними текстами усієї «правди про себе», відбулося переміщення інтересу з «bio» та «auto» до «graphy», що переорієнтувало традиційні погляди науковців з площини відповідності викладених фактів дійсності, тотожності / нетотожності між автобіографічною нарацією та її референтом у позатекстовій реальності в спектр поля питань, пов'язаних із риторичним оформленням цієї нарації й спричинило виникнення поняття «автофікціоналізація».

Навколо концепції автофікції (autofiction – з гр. autos – «я»; фр. fiction – «вигадка») у зарубіжному літературознавстві (зокрема французькому) дискусії точаться вже майже тридцять років, на відміну від вітчизняних літературознавчих кіл, котрі поки оминали активну розробку проблеми.

Поняття «автофікція» запропоноване в 1977 році С. Дубровським як визначення жанрового статусу свого роману «Fils» («Син»). У наш час термін досить активно застосовується до творів, котрі раніше визначались як автобіографії та автобіографічні романи. Існує три, зафіксовані у Dictionnaire International des Termes Littéraires [14], визначення цієї категорії. У вузькому значенні автофікцію розуміють як «прогнозування самого себе у вигаданому, фікціональному світі, де автор міг

би опинитись, але не знаходився в дійсності» [14]. У широкому сенсі автофікцією стали називати будь-який автобіографічний роман. Та відповідно до визначення самого С. Дубровського, автофікція – «оповідь, характеристики якої відповідають характеристикам автобіографії, котра водночас проголошує свою тотожність із романом, визнаючи, що включає в себе реальні елементи у поєднанні з уявними, вигаданими, поєднує знаки автобіографічного зобов'язання та «чисті» романні стратегії» [14].

Незважаючи на численні суперечки та сумніви стосовно необхідності поняття «autofiction», уважаємо, що воно все ж дозволяє вирішити ряд проблем, пов'язаних із жанровою типологією автобіографічної літератури. Будучи особливим модусом письма, що існує в полі інтерференції мемуарно-автобіографічної та власне романної, фікціональної жанрових систем, термін «автофікція» дає можливість жанрово позиціонувати ті твори автобіографічного характеру, статус котрих раніше був не визначеним, розмитим та нестабільним у рамках мемуарно-автобіографічної літератури.

Тенденція суб'єктивності та автобіографізму, як характерні риси жіночої прози, не є новою для сучасної вітчизняної літератури, оскільки вона плідно розвивалася ще на межі XIX-XX століть у творчості О. Кобилянської, Н. Кобринської, У. Кравченко, Лесі Українки та інших модерних мисткинь того часу, котрі у своїй більшості стояли перед дилемою: «визнати право на власну суб'єктивність та її виявлення у тексті чи покладатися на імперсональність зображуваного людського досвіду, на вигадку і фантазію» [1, с. 26]. Саме автобіографічну особливість письма О. Кобилянської виділяє С. Павличко, аналізуючи творчість авторки крізь призму модерного дискурсу, зауважуючи: «про що б вона не писала (О. Кобилянська – уточнено нами. – О. О.), вона завжди писала про себе» [7, с. 82]. А Т. Гундорова, у свою чергу, припускає, що саме у творчості О. Кобилянської «може, найважливішими естетико-творчими принципами виявились її автобіографічність та відкритість у зображенні жіночої чуттєвості» [1, с. 26].

Елементи автобіографічності «пульсують» і у вітчизняній жіночій прозі зламу XX – XXI століть. Л. Таран із цього приводу зазначає, що «поряд із потужним поверненням жінок у літературу, започаткованим десь у середині 80-х років (XX століття – уточнення наше. – О. О.), спостерігається ще одна цікава тенденція: багато хто з цих жінок рішуче відмовляється від традиційних стереотипів закритості і починає говорити правду про людське «я», про себе, про свою, тобто українську культуру, побачену не крізь призму умоглядної історичної схеми, а крізь призму свого особистого життєвого, навіть інтимного досвіду [9, с. 13] <…> Маю на увазі зокрема щоденникові записи, листування та автокоментарі Ірини Жиленко (її «Homo feriens» кількома подачами друкується в часописі «Сучасність» протягом 1998–2004 років). Відчитувану – саме як автобіографічну – прозу видруковує Світлана Йовенко (повісті «Про що мовчить «Книга Йова» та «Юлія»)» [9, с. 20]. Продовжує цей ряд дослідниця прізвищами О. Забужко («Інопланетянка»), Т. Зарівної («Дівчинка з черешні»), Н. Зборовської («Українська Реконкіста»), Є. Кононенко («Без мужика»), Н. Матвієнко (вибране листування і нотатки), С. Пиркало («Зелена Маргарита», «Не думай про червоне»), Н. Сняданко («Колекція пристрастей») та ін.

Виявом традиції (адже «жіноча автобіографічна проза виникла разом із жіночою літературою», – пише дослідниця автобіографічного жанру в російській літературі Н. Л. Пушкарьова [10, с. 170]) є використання автобіографічного конструкту як принципу характеротворення та нарації в жіночій прозі 80–90-х років XX ст. (О. Забужко, Г. Тарасюк, С. Йовенко), – вважає інша українська дослідниця – Т. Качак. Вона слушно зауважує, що «загалом автобіографічні моменти (хоч би і у зображенні своєї епохи та долі жінки в сучасному суспільстві, її проблеми та стиль буття) присутні у прозі кожної письменниці (на рівні введення у твір реальних фактів з власного життя, завуальованих під історію головних героїв і т. п.)» [5, с. 169].

Суб'єктивно-біографічні наративні тенденції (самовиповідання, діалог-споглядання себе та самопізнання, ретроспекція власного минулого тощо) є шляхом розвитку української жіночої прози першого десятиріччя XXI століття. Репрезентантками цього «шляху» є О. Драчковська, І. Карпа, Є. Кононенко, С. Поваляєва, І. Роздобудько та ін.

«Відкритість» читачеві – одна з ключових ознак вітчизняної автоґінофікшн (під терміном «автоґінофікшн» розуміємо жіночі автофікційні прозові тексти). Практично в усіх автофікційних жіночих текстах маємо «зовнішній контракт» із реципієнтом.

Дотримуючись теорії французького літературознавця Ф. Лежена як методу літературознавчого аналізу художнього еґотексту, варто зауважити, що вихідною позицією в теорії «автобіографічного пакту» цього науковця є «ситуація читача», тобто звертається увага на певні настанови та своєрідні контракти читання, у зв'язку з якими специфіку автодокументальної прози визначає контракт з читачем, настанова на оригінальність, котру читачу задає текст. Мається на увазі певна декларація автобіографічного наміру, матеріально зафіксована в жанровому найменуванні, ритуальній преамбулі, вставних поясненнях, а також позатекстовій реальності (усякого роду публіцистичні коментарі своєї автобіографії, інтерв'ю з поясненням свого наміру тощо).

Авторки позиціонуються автобіографічними відомостями про себе в анотаціях до книжок із уміщенням власних фото, що забезпечує можливість їх повної візуалізації.

Матеріально зафіксованою в жанровому найменуванні – «фрагменти «творчої» автобіографії» – є настанова на автобіографічність тексту Є. Кононенко «Без мужика», «зі щоденника заробітчанки» – «Нянька-Ненька» О. Драчковської.

Автобіографічність книги І. Карпи «Супермаркет самотності. Перламутрове порно» прочитується в одному з епіграфів до твору: «Який понт придумувати героїв, якщо навколо стільки ублюдків? Марла Фріксен» [4, с. 7]. Подвійність натяку на автобіографічність тут простежується ще й у тім, що за ім'ям Марла Фріксен ми бачимо головну героїню також автобіографічного роману Ірени Карпи «Фройд би плакав».

В анотації до своєї книги «Екзгумація Міста» С. Поваляєва, «налагоджуючи» контакт із реципієнтом, ніби перепрошує за недосконалість і, відповідно, оскільки «це моя перша книжка…» [8, с. 2], тим самим натякає на поблажливе ставлення з боку читача, говорячи: «Коли «Екзгумація Міста» готувалася до перевидання у «Фоліо», я подумала: «Нарешті я відредагую весь цей жах!» Нарешті повиправляю всі ляпи <…> повикидаю якісь «наївнощі» <…> Але я раптом відчула, що це нечесно! Чесно – визнати процес свого літературного становлення з усіма його кривляннями, змиритися з тим, що ти – це ти, а людей, які ніколи не помиляються, не існує в природі <…> Отже, «Ексгумацію Міста» можна сприймати як історичну правду на тему «як Поваляєва вчилася писати»)))) <…> Утім, майже про все, чого я не люблю і що люблю, ви зможете у цій «передкнизі» прочитати» [8, с. 2]. Окрім цього, авторка епіграфом налаштовує свою читацьку аудиторію на подальшу екзистенційно-

урбаністичну тематику розповіді: «Місто розпружило пальці – хрясь об асфальт головою – випала я з його рук у калюжі та листя – скронею в плазму осінню… вперше сама із собою… Місто – оксамитова мушля. Я – молюск у тій мушлі» [8, с. 4].

«Я можу про себе писати нескінченно, тому що про себе завжди є що сказати», – зауважує в автобіографії (доданій до «кулачного» роману «Забавки з плоті та крові» – уточнення наше. – О. О.) Лариса Денисенко [11].

Говорячи про «автобіографічний пакт», Ф. Лежен веде мову не про реальну правдивість та достовірність книг, а про своєрідний «договір» між книгою та читачем, котрий потребує особливих, інших, ніж у випадку художньої літератури чи біографії, «кодів» читання.

Тобто «автобіографічний пакт» – це своєрідний ритуал установлення зв'язку в першу чергу між автобіографом та його потенційним читачем, угода, котру укладає автор, який вирішив створити автобіографічний текст, як із читачем, так і з самим собою. Ця угода зумовлює та регулює взаємини та взаємодію автора і його тексту з читачем (зовнішній пакт), а також взаємодію та взаємини всередині тексту в так званому трикутнику «автор-розповідач-герой» (внутрішній договір). Таким чином, автобіографічний пакт визначає рівновагу між внутрішньотекстовим та позатекстовим просторами по обидва боки обгортки автобіографічної книги. Існує також іще одна угода – контракт читача з епохою, що стала референтним матеріалом для автобіографічного тексту.

На основі автобіографічного пакту Ф. Лежен формулює саме поняття автобіографії як ретроспективної оповіді в прозі, створеної реальною особою про власне існування з акцентом на індивідуальному житті й перш за все на історії формування власної особистості [17].

Ф. Лежен уважає що, з певною мірою умовності будь-який автобіографічний текст можна назвати словом «roman». Суть же цього роману полягає в довірі, у зізнанні, етичному та естетичному виборі – ключові поняття, коли ми маємо справу з автобіографією – продуктом західної цивілізації, у котрому вдало поєдналися (сумістилися) пригадування (анамнезис) та закріплення на письмі пережитого й того, що переживається. Ритуал зізнання базується на довірі – це одна із субстанційних рис автобіографії. У зв'язку із цим, зазначає Ф. Лежен, риторика автобіографії розвивається у двох напрямках: риторика прихованого (невираженого) (I'inavouable) й риторика неприхованого, або неприховуваного (I'ineffable). Обидва види автобіографічної стратегії залежать від ступеня дистанціювання автора від свого его-дискурсу [16].

Наратологічна аналітична система Ж. Женетта багато в чому перегукується з теорією Ф. Лежена. Свою концепцію наративних інстанцій Ж. Женетт викладає в книзі «Фігури» (1966-1972), де ступінь авторського дистанціювання від інформації, що подається, і ступінь достовірності пропонованої читачу інформації має назву наративної модальності. При цьому автор є позатекстовою особою, він виноситься за рамки власне літературного тексту. Його іпостась усередині тексту на себе переймає розповідач. Наративну модальність его-тексту Ж. Женетт називає автодієгетичним наративом, де завжди присутні два актанти – «Я» розповідальне і «Я», про яке розповідають.

Варто відзначити також, що Ж. Женетт, як і Ф. Лежен, особливу роль у своїх концепціях відводить читачеві або адресатові тексту, експліцитному (інтранаративному, інтрадискурсивному) або імпліцитному (екстранаративному, екстрадискурсивному). «Поряд завжди хтось є» [3, с. 81], – відзначає Ж. Женетт, говорячи про те, що дискурс завжди орієнтований на досвід читача а автобіографічний – особливо, оскільки це свідома спроба автора розповісти про себе іншим.

Таким чином, існування жінки стає можливим у рамках жіночого автобіографічного договору, у результаті чого виникають ті «Інші», завдяки яким жінка може усвідомити своє «Я». Тобто засобом вияву авторського «Я» є ті жіночі образи, котрими вона себе позиціонує (оповідач, розповідач, головна героїня), а також система жіночих та чоловічих образів-персонажів.

Висновки. Отже, однією з найпродуктивніших форм самоідентифікації та репрезентації у вітчизняній жіночій прозі кінця XX – початку XXI століть стає літературна форма автофікшн, що на новому рівні засвідчила продовження традицій автобіографізму у вітчизняній ґінопрозі. Проте сучасна автоґінопроза більшою мірою позиціонує свою відкритість читачеві, починаючи вже з рівня «зовнішнього пакту» з реципієнтом.

Література

1. Гундорова Т. Femina Melancholica: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. К.: Критика, 2002. 272 с.
2. Жерар Женетт. Фигуры : в 2 т. Т. 1. М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. 944 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-l.pdf. Загл. с экрана.
3. Жерар Женетт. Фигуры : в 2 т. Т. 2. М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. 944 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-l.pdf. Загл. с экрана.
4. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 272 с.
5. Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80-90-х років XX століття : дис. … канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ, 2006. 217 с.
6. Лакан Ж. Ниспровержение субъекта и диалектика желания в бессознательном у Фрейда. *Инстанция буквы, или Судьба разума после Фрейда*. М., 1997. С. 148–183.
7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999.
8. Поваляєва С. В. Ексгумація Міста: Новели / [худож.-оформлювач І. В. Осипов]. Харків: Фоліо, 2007. 159 с. – (Графіті).
9. Таран Л. Жіноча роль : монографія. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007. 128 с.
10. Цит. за: Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80-90-х років XX століття : дис.... канд. філол. наук : 10. 01. 01. Івано-Франківськ, 2006. 217 с.
11. Цит. за: Улюра Г. Коронована сила жіночої руки. URL: http://larysa.com.ua/content/view/16/29/. Назва з екрану.
12. Butler Judith. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identi. New York : Routledge, 1990. 172 p.
13. Feminisms. An anthology of literary theory and criticism / ed. by Robyn R. Warhol, Diane Price Herndi. New Brunswick, New Jersey : Rutledge University Press, 1991. 1232 p.
14. International des Termes Littéraires. Mode Article AUTOFICTION. URL: http://www.ditl.info/arttest/art7628.php). Title from the screen.
15. Kristeva J. La revolution du language poetique. Paris : Edition de Seuil. 1974. 646 p.
16. Philippe Lejeune. L'autobiographie en France. Paris : Edition de Seul, 1971. 224 p., 290. Philippe Lejeune. Le pacte autobiographique. Paris : Edition de Seuil, 1975. 314 p.
17. Philippe Lejeune. Le pacte autobiographique. Paris : Edition de Seuil, 1975. 314 p.

Отримано: 13 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: rhoksanka@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-38-40

Ріба-Гринишин О. М. Лексико-семантичне поле «Erdölkrise» в німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 38–40.

УДК: 811.112

Ріба-Гринишин Оксана Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ERDÖLKRISE» В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті представлено результати дослідження лексико-семантичного поля «Erdölkrise» в німецькій мові. Охарактеризовано польову структуру термінології нафтової промисловості та місце фахової лексеми «Erdölkrise», її дефінітивне значення та походження. Термінологія, пов'язана з ключовим поняттям, розглядається як термінологічне поле, складові компоненти якого відібрано за допомогою семантико-логічного критерію. Термінологічне поле «Erdölkrise» охарактеризовано як ядерно-периферійну структуру. На основі логіко-поняттєвих та предметно-семантичних ознак виокремлено чотири лексико-тематичні групи. Проаналізовано словотворчі типи досліджуваних термінів: терміни-складні слова, терміни-словосполучення та терміни-абревіатури. Обґрунтовано системність терміносистеми нафтової промисловості та роль лексико-семантичного поля «Erdölkrise».

***Ключові слова**: термін, термінологія, лексико-семантичне поле, польова структура, ядро, периферія.*

Oksana M. Riba-Hrynyshyn,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology and Translation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LEXICAL AND SEMANTIC FIELD «ERDÖLKRISE» IN GERMAN

The results of the study of the lexical and semantic field «Erdölkrise» in German are presented in the article. The field structure of the oil industry terminology and the place of the «Erdölkrise» professional lexical unit, its definitive meaning and origin are characterized. Newspaper and magazine professional articles and television reviews of the economic and socio-political situation in the world in the spring of 2020 were the factual material of the study. Corpus of terms, related to the key concept of «Erdölkrise», is considered as a terminological field in the German-speaking terminology of the oil industry the components of which have been sampled using a semantic-logical criterion. The oil industry's terminology for the term under study is a «field» that gives it precision and uniqueness and beyond which the word loses its characteristic of the term. With regard to the key term «Erdöl», the professional lexical unit «Ölkrise» will be a peripheral, that is, an interdisciplinary term of oil, economic and socio-political terminology.

The Erdölkrise terminological field is characterized as a core and margin structure. The core of the field is formed by terms that denote the relationship in the world market and the features of decrease in demand for oil and drop of prices. The periphery of the terminological field is represented by general scientific and economic terms. On the basis of logical and conceptual and subject-semantic features, four lexical-thematic groups are distinguished: basic parameters, oil production and refining, pricing policy, world community. The word-forming types of the studied terms are analyzed: terms-compound words, terms-phrases and terms-abbreviations. The systematic system of the oil industry's terminology and the role of the lexical and semantic field «Erdölkrise», which reflects the interdependence and hierarchy of all concepts of the oil industry, are substantiated.

***Key words:** term, terminology, lexical and semantic field, field structure, core, periphery.*

Постановка проблеми. Нафта, як цінний природний ресурс відома людству ще чотири тисячі років тому, а перші нафтові свердловини були пробурені в Китаї в IV столітті. Впродовж віків нафта впевнено стала основою світового паливно-енергетичного комплексу, найефективнішим й найзручнішим паливом. Тому термінологія нафтової промисловості – це лексика, що інтенсивно постійно розвивається й активно взаємодіє з іншими пластами мови. Проте 2020 р. став безпрецедентним викликом для світової нафтової промисловості. На світовому ринку нафти відбувся рекордний обвал вартості чорного золота. З огляду на сучасну глобальну економічну кризу фахова мова нафтової промисловості активно послуговується лексичними одиницями на позначення понять, пов'язаних з Третьою світовою нафтовою кризою. Тому **актуальність** наукової розвідки полягає у дослідженні лексико-семантичних та функціональних особливостей термінологічного поля «Erdölkrise», яке зважаючи на теперішню ситуацію набуває нового розвитку.

Аналіз теоретичного доробку. Усі терміни нафтової промисловості об'єднані в лексико-семантичне поле досліджуваної термінології. Принципи системного аналізу лексики вивчали німецькі науковці Г. Іпсен, Л. Вайсгербер та Й. Трір, а також О. В. Суперанська, Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, А. А. Уфімцева, С. П. Денисова, М. П. Кочерган та інші.

Вайсгербер Л. стверджує, «щоб зрозуміти значення окремого слова, треба зобразити все поле і знайти в його структурі місце цього компонента» [цит. за 6, с. 11]. У термінологічній енциклопедії О. Селіванової зазначено, що «лексико-семантичне поле – парадигматичне об'єднання лексичних одиниць певної частини мови за спільність інтегрального компонента значення (архісеми) [3, ст. 281].

Виклад основного матеріалу. Термінологія для терміна – і є те «поле», яке дає йому точність та однозначність і поза яким слово втрачає свою характеристику терміна. Термінологічне поле замінює йому контекст і виступає найсуттєвішою ознакою, яка відрізняє терміни-слова від звичайних слів. Поле – це своєрідний простір існування терміна, всередині якого він володіє всіма ознаками, які характеризують його [5, с. 111]. Л. Зайферт виділяє чотири головні ознаки поля: присутність, безперервність, цілісність та історичність [8, с. 49]. Присутність визначається тією обставиною, що жодним словом не можна нехтувати, якщо ми хочемо зрозуміти зміст якогось із слів у полі. Окреме слово може бути зрозумілим тільки у контексті всієї сукупності. Мовне поле повністю відтворює реальний світ, тобто поняттєву картину певної мовної

спільності (цілісність). Поле – це не тільки факт мовної структури, але і факт мовної історії: мови розвиваються на основі їхнього розмежування, яке має історичний характер (історичність). Мова покриває реальність без прогалин, члени поля суцільно взаємопов'язані (безперервність). Дослідження будь-яких явищ в галузі спеціальної лексики слід здійснювати з урахуванням структурних закономірностей та системних відносин всередині терміносистеми. Проте не слід бути занадто категоричним у твердженні, що лише у своєму полі термін точний та однозначний, а за його межами втрачає вказані властивості терміна. Адже семантичні поля (в тому числі і термінологічні) – це класи, які перетинаються. Не існує єдиного поділу словника на семантичні поля, з будь-якого семантичного поля через певний ланцюжок опосередкованих ланок можна потрапити в інше поле [1, с. 251].

Вивчення процесів взаємодії у термінологічному полі повинно ґрунтуватися на визнанні того факту, що поле відбиває стратифікаційну структуру термінології, тобто її наповненість та розподіл термінологічних понять за шарами ієрархії.

Структура термінологічного поля німецької термінології нафтової промисловості має центр (ядро) і периферію. До центру входять ключові терміни з яскравим інтегральним значенням, периферія характеризується значно ширшою частотністю вживання термінів. Ядерно-периферійна структура досліджуваної термінології дозволяє виокремити серед вузькоспеціальної лексики центру окремі мікрополя, які в свою чергу містять певну кількість лексико-семантичних груп, які об'єднують термінологічні одиниці за більш специфічними тематичними ознаками.

Об'єктом дослідження виступає поле «Erdölkrise» / «Ölkrise». Вперше цей науково-технічний термін, як і аналогічний в українській мові «нафтова криза» з'являється тільки у 70-х роках XX. ст., коли світ вперше заговорив про Першу нафтову кризу 1973 р, яка відома також під назвою «нафтове ембарго», пізніше була Друга нафтова криза 1979 року, Падіння цін на нафту 1985-1986 рр., «Бензинові бунти» 2000 р., Процес падіння нафтових котирувань 2014 р. і з упевненістю можемо говорити про Світову або Третю нафтову кризу 2020 р. Спалах коронавірусу став «чорним лебедем» для світової економіки. 6 березня 2020 р. найбільший нафтовий картель на чолі із Саудівською Аравією не зміг домовитися з Росією про зниження обсягів видобутку нафти на тлі скорочення попиту. Ціни на нафту просто обвалилися [2]. Весь світ говорить і пише тільки про коронавірус та світову економічну кризу. На фоні глобальної суспільної стагнації у термінологію нафтової промисловості активно входять нові терміни і поняття. Світова нафтова криза породжує ряд вузькоспеціальних термінологічних одиниць, якими особливо активно оперують фахівці, експерти, політики та журналісти. Світові засоби масової інформації рясніють заголовками «*Eine Ölkrise der anderen Art*» (16.03.2020), «*Ein Ölpreis-Einbruch ohne historisches Vorbild*» (09.03.2020) – Süddeutsche Zeitung, «*Ölstaaten wollen Fördermenge drosseln*» (13.04.2020), «*OPEC-Länder wollen weniger Erdöl fördern*» (10.04.2020) – Deutsche Welle, «*Der SMI schliesst mit einem Minus von 5,6% – Erdöl-Krise und Coronavirus sorgen für Kurssturz bei Aktien*» (09.03.2020), «*Der Öl-Crash führt zur Währungskrise*» (09.03.2020) – Neue Zürcher Zeitung, «*Die dritte Ölkrise ist da – Ausnahmezustand mit Chancen?*» (08.04.2020) – finanzen.net, «*Die Erdölkrise und die Folgen für die Wirtschaft*» (22.04.2020) – euronews. та багато інших.

Як зазначалося вище, термін «Erdölkrise» з'являється тільки у 70-х роках минулого століття, хоча нафту людство виявило й почало використовувати ще в VI-V тис. до Різдва Христового, у другій половині XIX ст. її видобуток досяг промислових масштабів, а в XX ст. разом з природним газом становив основу паливно-енергетичного балансу світу. Тому «Erdöl-Lexikon. Mit einem englisch-deutschen Fachwörterverzeichnis / [Hrsg. Dr.-Ing. G. H. Lehmann]. Mainz-Heidelberg : Verlagsanstalt Hüthing und Dreyer GmbH., 1964. 345 s. (4., wesentlich erweiterte Auflage)» навіть не містить цього терміна.

Langenscheids Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Berlin; München; Wien; Zürich; New York : Langenscheids, 2003. 1216 s. пропонує наступну дефініцію досліджуваного терміна:

Ölkrise *die, e-e* politische od. wirtschaftliche Krise, die entsteht, wenn es nicht genug Erdöl gibt od. das Öl zu teuer wird.

Дане визначення суперечливе Третій нафтовій кризі (2020 р.): «*Der Welt droht die dritte große Ölkrise. Aber diesmal sind ihre Ursache nicht etwa steigende, sondern fallende Preise*» [7].

Фактичний матеріал дослідження взято з газетно-журнальних фахових статей та телевізійних оглядів економічної та суспільно-політичної ситуації в світі навесні 2020 р.. Слід зазначити також, що важко ідентифікувати термін «Ölkrise» як суто науково-технічний. Розглядаючи польову структуру термінології нафтової промисловості, розуміємо, що досліджувана фахова лексема «Ölkrise» буде периферійною до ключового терміна «Erdöl», тобто це міжгалузевий термін нафтової, економічної та суспільно-політичної термінології.

Весь корпус німецькомовної термінології, яка пов'язана з ключовим поняттям «Erdölkrise», розглядаємо як термінологічне поле, складові компоненти якого відібрано за допомогою семантико-логічного критерію. Диференційними ознаками при побудові поля виступали відношення окремих елементів поля до термінології нафтової промисловості.

Термінологічне поле «Erdölkrise» містить, наприклад, наступні терміни: *der Ölpreis, der Ölimporteur, steigende Preise, fallende Preise, der Preisverfall, die Organisation Erdöl exportierender Staaten (OPEC), die Rezession, das Fass Rohöl, der Produktionsüberschuss, die Ölschwemme, die Ölförderung, der Ölmarkt, die Ölbranche, eine Kürzung der Fördermenge, den Markt stabilisieren, der stärkste Einbruch, die Opec-Mitglieder, der Preiskrieg, Barrel, sinken, importabhängig, der Ölpreisverfall, die Reduzierung, der Benzinpreis, der Crash am Ölmarkt, ein Kollaps des Ölmarktes, makroökonomische Destabilisierung, der Konkurrent, im Krisenmodus sein, die Förderquote, die Ölsorte Brent, die Internationale Energie-Agentur (IEA), der Ölmarktausblick, der Ölpreisschock, die Sorte WTI, der Absturz beim Ölpreis, das Öl-Geschäft* та інші.

Аналіз термінополя «Erdölkrise» показує, що традиційно ядро поля формують терміноодиниці, які позначають взаємовідносини на світовому ринку та особливості зниження попиту на нафту та падіння цін на "чорне золото", наприклад: *der Ölpreis, der Ölimporteur, das Fass Rohöl, die Ölsorte Brent, die Organisation Erdöl exportierender Staaten (OPEC), der Crash am Ölmarkt, der Ölmarktausblick, ein Kollaps des Ölmarktes, die Ölförderung.*

Периферія термінологічного поля представлена загальнонауковими та загальноекономічними термінами, наприклад: *makroökonomische Destabilisierung, die Rezession, die Reduzierung, importabhängig, der Produktionsüberschuss, der Preiskrieg, steigende Preise, fallende Preise.*

Л. П. Ступін вважає, що у „кожній термінологічній системі виділяється певна кількість базових термінів, які є ключовими елементами у дефініціях і, відповідно, у породженні значень інших членів терміносистеми, з'являються в ролі струк-

турно-функціональних ядер тематичних груп термінів" [4, с. 188- 196]. Термінологічне поле «Erdölkrise» можна поділити і на поля нижчого рівня (мікрополя) та лексико-тематичні групи, наприклад:

основні параметри: *die Rezession, das Fass Rohöl, die Ölschwemme, Barrel, die Ölbranche, im Krisenmodus sein, den Markt stabilisieren, der Ölmarkt, der Crash am Ölmarkt, ein Kollaps des Ölmarktes, makroökonomische Destabilisierung, die Ölsorte Brent, die Sorte WTI;*

• видобуток і переробка нафти: *der Produktionsüberschuss, die Ölförderung, eine Kürzung der Fördermenge, die Förderquote, die Ölproduktion, fossile Brennstoffe, die Förderkürzung;*

• цінова політика: *der Ölpreis, der Ölimporteur, steigende Preise, fallende Preise, der Preisverfall, der Benzinpreis, der Ölpreisverfall, der Ölpreisschock, der Absturz beim Ölpreis;*

• світова спільнота: *die Organisation Erdöl exportierender Staaten (OPEC), der Ölimporteur, die Opec-Mitglieder, importabhängig, der Konkurrent, die Internationale Energie-Agentur (IEA), das führende Opec-Land, die Opec-Gesandten, der Ölförderstaat.*

Звісно запропоновані лексико-тематичні групи не мають і, мабуть, не можуть мати чітко диференційованого характеру і можуть бути дещо іншими (вужчими чи ширшими) залежно від матеріалу дослідження.

Серед проаналізованих одиниць представлені терміни-складні слова, утворені шляхом складання двох (*der Benzinpreis, der Ölmarkt, der Preisverfall*) чи більше основ (*der Ölpreisverfall, der Ölpreisschock, der Ölmarktausblick)*, терміни–словосполучення (безприйменникові: *ein Kollaps des Ölmarktes, eine Kürzung der Fördermenge* та прийменникові: *der Absturz beim Ölpreis, der Crash am Ölmarkt*) та терміни-абревіатури (ініціальні: *OPEC, IEA* та комбінаторні: *die Sorte WTI*).

Серед двокомпонентних термінів-словосполучень, які найбільш поширені, виявлено наступні структурні моделі:

• прикметник / дієприкметник + іменник, наприклад: *makroökonomische Destabilisierung, steigende Preise, das führende Opec-Land;*

• іменник + іменник, наприклад: *eine Kürzung der Fördermenge, ein Kollaps des Ölmarktes;*

іменник + прийменник + іменник, наприклад: *der Crash am Ölmarkt, der Absturz beim Ölpreis;*

• іменник + дієслово, наприклад: *den Markt stabilisieren, Öl fördern.*

У газетно-журнальних статтях присвячених світовій нафтовій кризі використовуються також ідіоматичні вислови, наприклад:

Der Ölpreis ist schon im Keller.

De facto hat Russland seine Partner mitten im weltweiten Ölpreisverfall einfach im Regen stehen lassen.

US-Schieferölfirmen sind dem Kreml ein Dorn im Auge.

Ölpreis und Aktienmärkte im freien Fall.

Застосування теорії термінологічного поля дає можливість говорити про окрему складову терміносистеми нафтової промисловості. Нафтові кризи XX ст., початку XXI та нова світова криза сьогодення ставлять поряд з основними розділами вивчення нафтової промисловості: «Історія нафтової промисловості», «Нафтовидобування», «Транспортування нафти», «Нафтопереробка» і «Нафтові кризи».

Проведений аналіз дозволяє зробити наступний **висновок**: виокремлення лексико-семантичного поля «Erdölkrise» – важливий чинник системної організації терміносистеми нафтової промисловості, оскільки вона відображає взаємозумовленість та ієрархічність понять нафтової галузі.

Результати теоретичних розвідок відкривають перспективи подальших ґрунтовних досліджень німецької термінології нафтової промисловості, а саме нафтових криз, їх наслідків для світової економіки, що безумовно знайде своє лексичне вираження в термінології та термінографії.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства язика. М.: Наука, 1974. 367 с.

2. Початок світової кризи? Що означає обвал ринків акцій, валюти і нафти. *Економічна правда.* 2020. 10 березня. URL: https://www.epravda.com.ua/publications

3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К, 2006. 716 с.

4. Ступин Л. П., Диброва К. Ю. Онтологические и гносеологиченские аспекты научной терминологии. Словообразовательная номинация в терминосистемах и норме. Владивосток: ДВО АН ССР, 1987. С. 188–196.

5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. 2-е изд. стер. М.: Наука, 1989. 246 с.

6. Шафиков С. Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц (учебное пособие). Уфа: Изд-во БашГУ, 1999. 88 с.

7. Eine Ölkrise der anderen Art. *Süddeutsche Zeitung.* 2020. 16. März. URL: https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/

8. Seiffert L. Wortfeldtheorie und Strukturalismus: Studien zum Sprachgebrauch. Freidanks; Stuttgart u.a. : Kohlhammer, 1968. 160 s.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: oksankadruk@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-41-43

Сахнюк О. С. Репрезентація больових відчуттів в українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 41–43.

УДК: 81'373.612.2=161.1=111=112.2

Сахнюк Оксана Степанівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет "Острозька академія"

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БОЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено аналіз метафоричної концептуалізації болю в українській мові на основі іменника біль. Цей іменник широко використовується у повсякденному спілкуванні, а також, як термін, у медицині та вживається на позначення як фізичного, так і емоційного болю. На матеріалі української мови встановлено та охарактеризовано концептуальні метафори БІЛЬ – ОСОБА, БІЛЬ – ОБ'ЄКТ, БІЛЬ – ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА, БІЛЬ – БОРОТЬБА, БІЛЬ – СВІТЛО та БІЛЬ – ВОГОНЬ. Використання когнітивного підходу, який полягає в аналізі мови для проникнення у свідомість, дало змогу охарактеризувати больові відчуття та їх вербалізацію у мові. Такий підхід допоміг прослідкувати особливості мовної репрезентації та сприйняття болю представниками української культури.

Ключові слова: *метафора, метафоризація, концептуалізація, біль.*

Oksana Sakhniuk,
Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor
The National University of Ostroh Academy

REPRESENTATION OF PAIN IN UKRAINIAN LANGUAGE

The article presents the analysis of the metaphorical conceptualization of pain in Ukrainian language on the basis of the noun біль 'pain'. The noun is widely used in Ukrainian to denote this unpleasant physical and emotional sensation. With the help of cognitive approach, the main aim of which is to analyze the consciousness through the language, the pain sensation and its verbalization in the language were analyzed and the following metaphors were established: PAIN – LIVING BEING, PAIN – OBJECT, PAIN – LIQUID IN A CONTAINER, PAIN – STRUGGLE, PAIN – LIGHT and PAIN – FIRE. The metaphor PAIN – LIVING BEING represents the personification of pain. Metaphorically pain gets the characteristics of the human being, for example, the ability to walk and to talk, as well as the ability to perform some actions either with the help of 'hands' or some instruments. As OBJECT pain possesses some characteristics like temperature, form and color. Metaphorically pain is the LIQUID IN A CONTAINER, where container is a human body.

This approach helps distinguish the peculiarities of the verbalization and perception of pain by the representatives of Ukrainian culture.

Key words: *metaphor, metaphorization, conceptualization, pain.*

Вступ. В українській мові, як і в більшості слов'янських мов, для позначення больових відчуттів існує одне універсальне дієслово, що передає як фізичний, так і психологічний стан – *боліти/заболіти*. Велика кількість дієслів, що також описують біль, запозичується з інших семантичних полів, зокрема: вогню, звуку, фізичної дії та ін. (докладна характеристика предикатів болю подана в [2]). Іменним відповідником дієслова *боліти* є *біль*. Цей іменник широко використовується у повсякденному спілкуванні, а також, як термін, у медицині та вживається на позначення як фізичного, так і емоційного болю. Словник української мови тлумачить *біль* як 'відчуття фізичного страждання; відчуття прикрості, образи, смутку' [4, с. 186]: *Він аж застогнав від болю* (Вовчок, І, 1955, 445)*; Буденне життя з його болем та горем, з його радощами та утратами краще і докладніше укладається під прозою* (Мирний, V, 1955, 377). Саме способи поєднання цього іменника з іншими лексичними одиницями дають змогу комплексно простежити концептуалізацію болю в українській мові.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Біль, на рівні з іншими відчуттями та емоціями, неодноразово ставав об'єктом мовознавчого дослідження. У XX-XXI столітті вченими різних галузей було здійснено ряд спроб описати та систематизувати мову болю. Найвідомішими є роботи М. Халідея [5], К. Ласкаратоу [8], Ф. Оверлаха [9], В. Бріцина, Е. Рахіліної, Т. Рєзнікової, Г. Яворської [1], які працювали на матеріалі різних мов. На матеріалі української мови зосередила свої дослідження Г. Зимовець [2; 3]. У своїх роботах авторка детально описала дієслова, які використовуються для передачі больових відчуттів в українській мові. Однак, значний інтерес становлять також іменні конструкції, що використовуються для вербалізації болю.

Мета пропонованої статті – простежити концептуалізацію болю в українській мові за допомогою конструкцій з іменником *біль*.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для досягнення мети нашого дослідження, ми охарактеризували близько 1 000 виразів із Корпусу текстів української мови (КТУМ), що містять лексему *біль*, та виділили деякі концептуальні метафори. Отже, діапазон корелятивного домена БІЛЬ в українській мові налічує такі референтні домени: "Особа", "Об'єкт", "Вміст контейнера", "Боротьба", "Світло" та "Вогонь".

1. **БІЛЬ – ОСОБА**. Цей фрейм складається з предикативних конструкції з іменником біль. За допомогою цих конструкцій болю метафорично приписуються риси та характеристики, а також дії, зазвичай характерні лише живій особі: *біль ходить, біль ожив, блукаючий біль.*

Приклади вживання:

Голова болить, в очах темніє, у м'язах ***блукаючий біль*** (КТУМ).

У рамках фрейму БІЛЬ – ЖИВА ОСОБА можна виділити окремий слот БІЛЬ – ОСОБА, ЩО ВИКОНУЄ ДІЮ. До цього слоту належать предикативні конструкції з іменником біль. При цьому окремі групи становлять вирази, які містять дієслова,

що передбачають здійснення впливу за допомогою певного інструмента, як-от: *біль ріже, біль коле,* та дієслова, що передбачають здійснення впливу руками: *біль б'є, біль штовхає.*

Приклади вживання:

Але ***біль*** *із такою силою* ***ріже*** *в мозок, що доктор Рудольф почуває, як м'якнуть йому руки й ноги і душна млосність хилить його на землю* (КТУМ);

А її ***б'є біль*** *у голову майже щоднини* (КТУМ);

Отже, біль в українській мові концептуалізується як жива особа. За допомогою певних виразів та граматичних конструкцій, біль метафорично поводиться як людина: може ходити, говорити, битися, штовхатися. Біль мучить людину, змушує її страждати і шукати від нього порятунок, він може колоти, наче голкою, та різати, наче ножем.

2. **БІЛЬ – ОБ'ЄКТ**. В українській мові біль концептуалізується як об'єкт, що має певну форму, яка нерозривно пов'язана з відчуттями. Так, різкий біль, що має епіцентр, тобто такий, що наче завдається голкою чи іншим гострим предметом, описується як гострий та тонкий. Біль, що не локалізується у якомусь конкретному місці, є тупим: *гострий біль, тупий біль, тоненький біль.*

Приклади вживання:

Як тільки Ерліс подумала про це, **гострий біль** обпік щоку, хоч ніхто не чіпав шраму (КТУМ).

У художній літературі, крім того, широко представлений і часто трапляється КОЛІР болю. Метафорично він може бути *чорним, червоним* чи *білим.* Так, біль від сильного удару по оголеному тілу, як-ось від нагая, асоціюється з раною та має червоний колір. Біль, пов'язаний зі смутком та стражданням, тугою у серці, має чорний колір. Крім того, художня література описує й СМАК болю. Метафорично він може бути солодким, що асоціюється з приємними речами, які хоча і завдають болю, проте цей біль приглушується, затьмарюється на фоні іншого, більш значущого почуття, зазвичай кохання. На противагу солодкому болю з'являється й солоний біль: *Тоді я сльозою проникну у твоє серденько, і влию у нього* ***солоний*** *я* ***біль*** (КТУМ). Цей вид болю поєднується з стражданнями, сльозами, які мають солоний смак, що переноситься на біль.

В українській мові біль концептуалізується як ОБ'ЄКТ, ЩО МАЄ ТЕМПЕРАТУРУ: *пекучий біль*.

Приклади вживання:

Що відповів батько, Володя не чув, бо в ту ж мить ***пекучий біль*** *різонув спину* (КТУМ).

Біль в українській мові метафоризується як НОША, вантаж. У цих виразах біль переважно виступає у ролі об'єкта, над яким здійснюється дія. Цей слот об'єднує спільнокореневі слова, що у своєму вихідному значенні позначають 'узявши кого-, що-небудь у руки або навантаживши на себе, переміщати, доставляти кудись' [4], тобто нести: *незносний біль, носити біль, винести біль, переносити біль.*

Приклади вживання:

Зціпивши зуби, Максим змушував себе стоїчно ***переносити біль*** (КТУМ);

Біль *був такий* ***незносний****, що довелося перевести коня спершу на рись, а там і зовсім – ступою* (КТУМ).

3. БІЛЬ – ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА. Згідно з теорією концептуальної метафори Лакоффа-Джонсона, серед онтологічних метафор мають місце метафори, пов'язані з вмістилищами, оскільки, за словами вчених, ми розглядаємо фізичні об'єкти, події, дії, субстанції, стани тощо, як вмістилища, які мають внутрішній простір і які є відокремленими від зовнішнього світу [7]. К. Ласкаратоу у своєму дослідженні обґрунтовує метафору ЛЮДСЬКЕ ТІЛО – КОНТЕЙНЕР, і, як наслідок, – ЛЮДИ – КОНТЕЙНЕРИ [8, с. 150]. Звідси, цілком логічним є те, що тіло людини, яка відчуває біль, теж концептуалізується як контейнер, а біль, оскільки він з'являється у людському тілі і не може проявлятися за його межами, є його вмістом: *виплескувати біль, вихлюпнути біль, сповнений болю, таїти біль у собі.*

З. Кьовечеш стверджує, що розуміння людського тіла як контейнера для емоцій є характерним для багатьох, навіть не споріднених мов [6]. Тіло концептуалізується як контейнер, у середині якого існують емоції, отже, як наслідок, метафора ЕМОЦІЇ – ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА є теж універсальною. Беручи до уваги дослідження К. Ласкаратоу та З. Кьовечеша, можна стверджувати, що згідно з першим дослідженням, біль – пов'язаний із тілом, оскільки з'являється лише в його межах, крім того, біль має й емоційний аспект, а отже, схоже як емоції, він концептуалізується за допомогою метафори ЛЮДСЬКЕ ТІЛО – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ. Отже, ТІЛО ЛЮДИНИ є КОНТЕЙНЕРОМ ДЛЯ БОЛЮ. Звідси – БІЛЬ – ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА.

4. БІЛЬ – БОРОТЬБА. Біль в українській мові концептуалізується як боротьба, протистояння. Людина з ним бореться, намагається його побороти, пересилити та перемогти, подолати біль, щоб позбутися його: *боротися з болем, побороти біль, пересилити біль, перемогти біль, позбутися болю, завдавати болю, долати біль.*

Приклади вживання:

Льошка бачив, як Маруся, ***долаючи біль****, зробила крок* (КТУМ).

5. БІЛЬ – СВІТЛО. Біль в українській мові має візуальне виявлення. Він може спалахувати чи поширюватися промінням. Для поетичних творів характерним є ще й *променистий біль.*

Приклади вживання:

Хворі часто відзначали, що навіть вага простирадла може викликати ***спалах болю*** (КТУМ);

Нехай не тане дум холодний дим, лови з туману ***променистий біль****, докіль забудеш хлипання біди, як забувають рідний хліб і сіль* (КТУМ).

6. БІЛЬ – ВОГОНЬ: *біль обпікав, біль випалював, біль палив, розпалити біль, обпалюючий біль.* Біль в українській мові концептуалізується як вогонь, що може пекти, обпікати, випалювати. При цьому у деяких випадках це пов'язано з підвищенням температури ділянки тіла, де відчувається біль (***обпалюючий біль*** *від зіткнення вже роздратованої шкіри з гарячіше, кислою сечею*), а в інших – прямого зв'язку такого виду болю з підвищенням температури не спостерігається.

Приклади вживання:

Біль *знову* ***обпік*** *ногу дівчини, вона ледве стрималася, щоб не скрикнути* (КТУМ);

Не встигає малюк відчути полегшення від спустошення своїх нутрощів, як на зміну йому поспішає ***обпалюючий біль*** *від зіткнення вже роздратованої шкіри з гарячіше, кислою сечею* (КТУМ).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Людині властиво використовувати метафоричну мову для того, щоб наочніше вербалізувати власні больові відчуття. Оскільки, як зазначав Л. Віттгенштейн, "біль – річ приватна, ми можемо лише здогадуватися, що хтось відчуває біль, проте точно знаємо, що ми його відчуваємо", та "ми не можемо відчути чужого болю" [11, с.37], то метафора значно полегшує опис болю, з її допомогою мовець може вербалізувати свій біль, а слухач упізнати, ідентифікувати те, що не може особисто відчути. У статті здійснено аналіз концептуалізації болю в українській мові за допомогою конструкцій з іменником *біль.* Використання когнітивного підходу, який полягає в аналізі мови для проникнення у свідомість, дало змогу охарактеризувати больові відчуття та їх вербалізацію в українській мові. Дослідження виявило такі концептуальні метафори з іменником біль: ОСОБА, ОБ'ЄКТ, ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА, БОРОТЬБА, СВІТЛО та ВОГОНЬ. Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання у процесі викладання курсів з української лексикології, загального мовознавства, когнітивної лінгвістики, прикладної лінгвістики, лінгвопрагматики, а також у подальших концептологічних дослідженнях.

Література:

1. Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред). Концепт БОЛЬ в типологическом освещении. К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2009. 424 с.
2. Зимовец Г. В. Глаголы боли в украинском языке. *Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И., Яворская Г. М. (ред). Концепт БОЛЬ в типологическом освещении*. К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2009. С. 66–109.
3. Зимовець Г. В. Способи вираження носія стану болю в українській мові. *Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки.* Вип. 116. Черкаси, 2007. С. 35–43.
4. Словник української мови в 11 т. К.: Наукова думка. Т. 1-1, 1970–1980.
5. Halliday Michael. On the grammar of pain. *Functions of Language*. 1998. 5 (1). P. 1–32.
6. Kovecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Kulture and Body in Human Feeling. Cambridge: Cambridge University Press, 2005 P. 191.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. xiii, 239 p.
8. Lascaratou Chryssoula, Marmaridou Sophia. Metaphor in Greek pain-constructions: Cognitiv and functional perspectives. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005. P. 235–254.
9. Overlach Fabian. Sprache des Schmerzes – Sprechen über Schmerzen: eine gramatisch-semantische und gesprächsanalytische Untersuchung von Schmerzausdrücken im Deutschen. Berlin: Walter de Gruyter, 2008. 367 s.
10. Wittgenstein L. Philosophical Grammar. Oxford: Basil Blackwell, 1969 / 1974. 495 p.
11. Wittgenstein L. Philosophical Investigations. Oxford: Basil Blackwell, 1953 / 1989. 323 p.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: ok_soshko@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-44-47

Сошко О. Г. Семантика фразеологізмів з термічним компонентом на позначення емоційних рис людини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 44–47.

УДК: 81'373.7:811.161.2:811.112.2:811.111

Сошко Оксана Григорівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ТЕРМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ РИС ЛЮДИНИ

У статті розглядаються особливості семантики фразеологізмів з термічним компонентом, які позначають емоційні характеристики людини на матеріалі української, німецької та англійської мов. Вивчення фразеологізмів як неповторних зразків національної логіки та світосприйняття в повній мірі сприяє проникненню в образ думок і характер народів-носіїв мов. Сутність розглянутих механізмів переосмислення, а саме метафоризації, метонімізації та образного порівняння у фразеологізмах з термічним компонентом в зіставлюваних мовах проявляється переважно в образній основі або внутрішній формі фразеологічних одиниць та базується на системі культурних і образних асоціацій, відображаючи своєрідний, історично сформований спосіб інтерпретації світу представниками різних культур.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, термічний компонент, семантична структура, структурно-семантичний аналіз, емоційні характеристики людини.*

Oksana H. Soshko,
Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics

SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THERMAL COMPONENT DENOTING HUMAN EMOTIONAL CHARACTERISTICS

The article focuses on the peculiarities of the semantics of phraseologisms with a thermal component denoting emotional characteristics of a person on the material of the Ukrainian, German and English languages. The work is carried out in line with the anthropocentric paradigm, in the framework of which attention is directed to a person as a subject of research, especially to his way of perceiving and conceptualizing the world. Common, similar, and national features that are different in terms of phraseological imagery should be determined by comparing relatively small segments in the phraseology of Ukrainian, German, and English through a multidimensional analysis of their structural and semantic features. The article discusses the components of phraseological units with any thermal indicator – both for cold and high temperature. In the field of phraseology the cultural identity is manifested mainly in the figurative basis (inner form) of phraseological units, despite the fact that the types of rethinking of the studied phraseologisms are reduced primarily to metaphor, metonymy and figurative simile. Unique phraseological units as a reflection of the originality of national culture, mentality and language can be present in all groups of studied units, thus, some components with temperature characteristics are part of phraseological units of all studied languages, while others are less common or identified on the basis of a separate language.

Key words: *phraseological unit/idiom/phraseologism, thermal component, semantic structure, structural-semantic analysis, human emotional characteristics.*

Фразеологічний склад будь-якої мови є багатовимірною системою з певними структурно-семантичними властивостями та особливостями, які притаманні її складовим. Однією із складових цієї комплексної системи виступає група фразеологічних одиниць з термічним компонентом. Дана робота присвячена дослідженню особливостей семантики фразеологізмів на позначення емоційних характеристик людини, які мають термічний компонент у своєму складі. Розвідка проводиться на матеріалі української, німецької та англійської мови та виконується у руслі антропоцентричної парадигми, в рамках якої увага спрямована на людину як суб'єкт пізнання, на її спосіб сприйняття і концептуалізації світу.

Об'єктом дослідження стали фразеологізми з термічним компонентом в українській, німецькій та англійській мовах, які позначають емоційні характеристики людини, а **предмет** нашого дослідження склали їх семантичні та лінгвокультурологічні особливості. **Матеріалом** дослідження послугував корпус українських, німецьких та англійських фразеологізмів з термічним компонентом, які відібрані з різних фразеографічних джерел методом суцільної вибірки та тлумачаться в даній роботі широко.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених опису й зіставленню фразеологічного фонду різноструктурних мов, дослідження даного сегменту у фразеології цих мов не втратило **актуальності**. Зіставляючи порівняно невеликі сегменти у фразеології української, німецької та англійської мов за допомогою багатоаспектного аналізу їх структурних і семантичних особливостей, ми також прагнемо виявити як загальні, подібні, так і національно-специфічні риси, різні з точки зору фразеологічної образності. Вивчення фразеологізмів як неповторних зразків національної логіки і світосприйняття в повній мірі сприяє розумінню образу думок і характеру народів-носіїв мов. Наскільки нам відомо, спроба лінгвокультурологічного зіставлення зазначених фразеологізмів раніше на даному матеріалі не проводилась.

На сьогоднішній день лексико-семантичні групи та термічні слова вивчаються на матеріалі тих чи інших мов І. В. Беседовською [1], Я. В. Бечко [2; 6], К. С. Верхотуровою [4], Т. О. Черниш [8]. У нашій статті ми розглядаємо компоненти у складі фразеологічних зворотів з будь-яким термічним показником – як на позначення холоду, так і високотемпературним. Аналізуючи внутрішню форму фразеологізмів на позначення емоційного стану людини, можна виділити групу метафоричних моделей фразеологізмів на основі переосмислення термічної семантики. Оцінне вираження шкали емоційних власти-

востей людини у фразеології будь-якої мови пов'язане з опозицією "гарячий – холодний". У термічній семантиці можуть сполучатися власне температурні характеристики (зокрема, в їх соматичному сприйнятті), а також риси "світло/освітлення" та/або "тактильна характеристика від жару (опіку)". Отже, "тепло/жар" сприймається не лише само по собі, а як джерело відчуттів жару і світла. Стосовно вираження явищ і рис зі сфери людських почуттів термічна семантика спирається на образне ототожнення емоційно-афективних станів із високотемпературними об'єктами і процесами [5, с. 15–31; 6, с. 293–296].

Нестримність характеру, темпераментність передаються фразеологічними зворотами із високотемпературними термічними характеристиками: укр. *гарячий на руку* "сповнений завзяття, енергії; запальний" [СФУМ, с. 147], *купаний в окропі* "т.с." [тж., с. 319]; нім. *einen Vesuv haben* "мати невгамовний характер, бути невгамовним" [НУФС: 2, с. 287] (досл. "мати Везувій"; Везувій – діючий вулкан на півдні Італії біля Неаполя), розм. *Feuer haben* "мати гарячий темперамент" [НУФС: 1, с. 206] (досл. "мати вогонь"), *Feuer und Flamme sein* "мати запальний, нестримний характер; мати гарячий темперамент; палати ентузіазмом" [тж.] (досл. "бути вогнем і полум'ям"); англ. розм. *a ball of fire* "вогонь" (про енергійну, яскраву людину); не людина, а згусток енергії [первин. амер.]" [БАРФС, с. 62] (досл. "вогняна куля"), розм. *a bright spark* "весела та жвава особа" [LDEI, с. 308]; розм. ірон. ""яскрава" особистість (про нудну молоду людину)" [БАРФС, с. 705] (досл. "яскрава іскра"); англо-австрал. *full of bush fire* "дуже енергійний; життєрадісний; відважний, мужній" [тж., с. 278] (досл. "повний пожежі в заростях бушу"; *bush fire* – це вогонь, який виникає у кущовій рослинності (буші) та швидко поширюється на великі площі; його важко контролювати); укр. *не горіти і не куритися* "бути байдужим до чого-небудь" [СФУМ, с. 161], *ні гаряче ні зимно* "т.с." [тж., с. 147]; англ. розм. *(be/get) in a stew* "дуже занепокоєний або знервований" [LDEI, с. 315] (досл. "(бути або потрапити) у м'ясо, що тушкується"; до небезпечного температурного впливу тут додається та небезпека, що референта виразу можуть взагалі "з'їсти"), *have a low boiling point* "легко скипати" (досл. "мати низьку межу кипіння"), *be boiling mad* "(аж) кипіти від злості" [ДАНУІВ, с. 97] (досл. "скажено кипіти").

Треба зазначити, що тут може мати місце явище паралелізму вторинного (похідного) лексичного значення одиниць термічної семантики та їхнього фразеопохідного значення, яке мотивується прямим, термічним значенням. Як зазначає Я.В. Бечко, "… на рівні своєї внутрішньої форми подібні словосполучення позначають конкретні наочні ситуації чи сценарії, частиною яких є матеріальні термічні об'єкти і явища, і саме це дослівне позначення відповідних одиниць у таких словосполученнях інтерпретується як образне підґрунтя фразеологічної семантики" [2].

В українській фразеології переосмислене значення термічної характеристики у її смаковому соматично-сенсорному витлумаченні (у роті аж горить) несе лексема *перець* 1. "овочева напівкущова або трав'яниста рослина, а також її пряні плоди, що мають вигляд стручків і використовуються для їди або як приправа"; 2. "тропічна повзуча рослина, а також її плоди у вигляді зернят із гірким смаком і пряним запахом, що вживаються як приправа"; 3. перен. розм. "ущипливе глузування, уїдлива дотепність". У переносному значенні ця лексема також вживається у складі виразів на позначення запальної, гострої на язик людини або гарячої, запальної вдачі [НТСУМ: 2, с. 612]: *з перцем* "дуже запальний, гарячий або гострий на язик" [СФУМ, с. 500], *з живчиком та з перчиком* "т.с." [тж., с. 325].

В англійських фразеологічних зворотах на позначення людини запальної вдачі або збудженої, знервованої особи з лексемою *wire* "дріт, провід" її денотат осмислюється як носій струму і, відповідно, як джерело термічного ураження [LDEI, с. 370]: розм. *a live wire* "жвава, енергійна людина, "вогонь" (первин. амер.) [БАРФС, с. 827; LDEI, с. 370] (досл. "дріт під напругою"), *(be) a real live wire* "бути енергійною (жвавою) людиною, хтось як вогонь" [ДАНУІВ, с. 168] (досл. "(бути) дійсно дротом під напругою"), *be (all) on wires* "бути у стані нервового збудження; сидіти як на голках; не по собі" [БАРФС, с. 827] (досл. "бути на дротах").

Переосмислення неприємного відчуття вологого холоду, яке виникає при контакті тіла людини із мокрою ковдрою, маємо у фраземі англ. *(be) a wet blanket* [БАРФС, с. 87; LDEI, с. 26] (досл. "бути мокрою шерстяною ковдрою"), що характеризує людину, яка діє "розхолоджуюче" на інших, відбиває бажання до чогось, псує іншим настрій.

Хоча фраземи англо-амер. жарг. *cold turkey* 1. "холодна, байдужа людина"; 2. "легка здобич, жертва; людина, яку чекає поразка або загибель; щось, що провалилося, що не мало успіху"; 3. "позбавлення наркомана наркотиків (під час лікування)" [БАРФС, с. 781] (досл. "холодна індичка") та розм. *(be) a cold fish* "нечутлива, відсторонена людина" [тж., с. 281] (досл. "холодна риба"), у плані позначення холодності, нечутливості, неемоційності й подаються The Free Dictionary [FD] як синонімічні, мотивацію, на нашу думку, вони мають різну. Так, "холодна індичка" відображає негативну термічну характеристику страви переважно американської або канадської кухні [тж.], яку споживають у гарячому вигляді, натомість позитивною ознакою темпераменту якраз і є "гарячість крові"; "холодність" риби обумовлюється фізіологічною холоднокровністю цієї водної хребетної тварини.

Також емоційні характеристики людини можуть виражатися через метонімічне перенесення, що найчастіше мотивується лексемами на позначення частин тіла. Це підтверджується спостереженнями А.М. Емірової, яка відзначає значну кількість фразеологізмів, у склад яких входять соматизми – назви частин тіла людини і тварин, і які є утворюючим центром фразеологічних гнізд, тобто сукупності різноструктурних фразеологічних одиниць, у складі яких зустрічається одне й те ж саме слово в різних парадигматичних формах [9, с. 31]. Таким стрижневим словом у досліджуваній групі фразем може виступати лексема *серце*. Внутрішня форма даних одиниць пов'язана з метонімічним значенням соматизму *серце* як емоційного центру. Завдяки тому, що серце є внутрішньою, отже, невидимою частиною тіла, його розглядають саме як осередок емоційного досвіду, а не як орган вираження емоцій [3, с. 540]. Характеристика емоційних властивостей у фраземах з компонентом "серце" може відбуватися через різного роду протиставлення окреслень цього компонента: це можуть бути не тільки вагові параметри "легкий – важкий", метричні параметри "велике – мале", опозиція за характером субстанції "твердий – м'який", а й температурні характеристики "гарячий – холодний". Найпоширенішою донорською концептосферою у фразеосемантичному полі психоемоційних станів людини вважається спектр стихії вогню як джерела тепла і світла [7, с. 117] і взагалі термічних явищ та характеристик, через який асоціативно передаються почуття палкого кохання, пристрасті, запальності, життєрадісності. Відповідним чином термічні лексеми описують і емоційні стани "серця": укр. *гарячий серцем* "запальний, пристрасний" [СФУМ, с. 147]; *гаряче серце* "хто-небудь сповнений пристрасті, здатний на сильні почуття" [тж., с. 639]; нім. *ein warmes Herz haben* "мати палке серце" [НУФС: 1, с. 330] (*warm* "теплий, гарячий"); *Sonne im Herzen*

haben "бути життєрадісним" [НУФС: 2, с. 199] (досл. "мати сонце в серці"). Зменшення сили почуттів передається через охолодження серця: нім. розм. *ein kaltes Herz haben (*тж. *ein Herz aus (von) Eis haben)* "мати холодне серце; бути безсердечним, бездушним" [НУФС: 1, с. 330] (досл. "мати холодне серце (мати серце з льоду)").

Іншим утворюючим центром може бути лексема *голова.* Позначення психоемоційних станів за допомогою фразем із соматизмом *голова* образно використовують температурні характеристики (пор. [7, с. 90]). Зазначимо, що лексема "голова" позначає тут не відповідну частину тіла людини як орган мислення, а людину в цілому як носія певних емоційних якостей. При реалізації концептуальної опозиції "гарячий – холодний" підвищена температурна характеристика асоціюється із запальністю, нестримністю, і навпаки: укр. *гаряча голова* "запальна нестримана людина" [СФУМ, с. 156]; нім. розм. *ein jugendlicher Brausekopf* "гаряча голова (про юнака)" [НУФС: 1, с. 120] (досл. "молода шипуча голова"); англ. *a hot head* 1. "гаряча голова; гаряча, запальна людина"; 2. "гарячність, запальність (звідси *hot-headed*)" [БАРФС, с. 369], *a cool head* 1. "холоднокровна, спокійна, незворушна, урівноважена людина"; 2. "холоднокровність, спокійність, незворушність, урівноваженість" (звідси *cool-headed*) [АУФС, с. 240; БАРФС, с. 366] (досл. "холодна голова"). Також сюди відносимо фразему англ. розм. *have one's brains on ice* "зберігати льодяний спокій; не втрачати голови, бути стриманим, холоднокровним" [АУФС, с. 472] (досл. "мати свій мозок на льоду"), де *brains* ("мізки") є вмістом голови і співвідноситься з нею.

Велика кількість вірувань пов'язана з *кров'ю* через її надзвичайну важливість для життя. Крові надається особливого значення в іудейській та християнській релігіях, оскільки у Біблії (Левіт 17, 11) говориться: "життя істоти знаходиться у крові" [FD]. У класичній грецькій медицині кров асоціювали із повітрям, весною, веселістю, життєрадісністю. У часи Гіпократа вірили, що кров – це одна з чотирьох субстанцій (крім жовчі, лімфи (флегми) та чорної жовчі), відповідальних за темперамент людини. У фразеології відбувається актуалізація саме зв'язку "кров – темперамент". Внутрішня форма майже всіх фразеологізмів із ключовим словом "кров" може використовувати опозицію "гарячий – холодний". При цьому чим вища температурна характеристика, виражена відповідним компонентом фраземи, тим запальніший і нестриманіший характер людини: нім. *feuriges (heißes) Blut* "гаряча кров, палкий темперамент" [НУФС: 1, с. 111] (досл. "полум'яна (гаряча) кров"), *heißes Blut haben* "бути темпераментним" [Rö, с. 223] (досл. "мати гарячу кров"), *kaltes Blut behalten* "зберігати спокій; незворушність" [тж.] (досл. "зберігати холодну кров"); англ. *hot blood* 1. "запальність, пристрасність (зазвич. *have hot blood, a man of hot blood*)"; 2. "запальність (зазвич. *in hot blood* "зопалу")" [БАРФС, с. 91] (досл. "гаряча кров"), *a fire in the blood* "пристрасність, палкість" [тж., с. 278] (досл. "вогонь у крові"), *in cold blood* "спокійно, навмисне; без почуття злості, провини або небажання, наприклад, під час вбивства людини або при брехні" [LDEI, с. 28] (досл. "у холодну кров"). Ця опозиція може виражатися через зооморфний компонент фраземи, що позначає носія крові. Прототиповими носіями ознаки незворушності, холодності у досліджуваних мовах виступають такі тварини, як *риба* та *жаба*, які за своєю фізіологією є екзотермічними, тобто холоднокровними: укр. *риб'яча кров* "про кого-небудь холодного, поміркованого, байдужого"; нім. розм. *j-d hat Fischblut* "хто-н. холодний, нечутливий" [НУФС: 1, с. 213] (досл. "мати риб'ячу кров"), *j-d hat Froschblut* "у кого-н. риб'яча кров; хто-н. холодний як риба, нечутливий" [тж., с. 227] (досл. "мати жаб'ячу кров").

Мотивацію деяких фразем можна пов'язати із змінами фізичного стану людини, її температурних показників при певному емоційному впливі, наприклад, охолодження ніг у стані страху або нервування: нім. розм. фам. *kalte Füße haben* "боятися, тремтіти від жаху" (досл. "мати холодні ноги") [НРФС, с. 196]; англ. розм. *get (have) cold feet* "нервувати або боятися; не бажати бути втягнутим до прийняття дуже важливого або складного рішення чи до небезпечної ситуації" (первинно ця фразема була американським військовим жаргонізмом) [LDEI, с. 109; БАРФС, с. 291] (досл. "мати холодні ноги"). Також це може бути холодний піт при переляку: англ. розм. *(be) in a cold sweat* "надзвичайно переляканий або занепокоєний; обливатися холодним потом (від переляку)" [тж., с. 325; тж., с. 738] (досл. "бути у холодному поті").

Також емоційні характеристики людини можуть позначатися через компаративні звороти з певними термічними компонентами, багато з яких мають досить прозору структуру значення і є вмотивованими. Зооморфні назви можуть виступати основою порівняння. Внаслідок своєї міфологізації на ранніх стадіях розвитку людства, тварини протягом довгого часу слугували наочною парадигмою, відношення між елементами якої могли використовуватися в ролі певної моделі життя людського суспільства й природи взагалі. При цьому окремі елементи зооморфного коду мають постійно закріплені за ними смисли і набували здатність виступати класифікаторами, які умовно-символічно передають певну ситуацію або характеристику [МНМ: 1, с. 440–441].

Зооморфізм укр. *собака* у складі цих зворотів виражає широкий спектр емоційних властивостей. Основою внутрішньої форми компаративу з компонентом-партонімом *Hundeschnauze* "собача морда" виступає температурна характеристика, адже відомо, що у здорового собаки ніс завжди холодний: нім. *kalt (kühl, gleichgültig) wie eine Hundeschnauze* "холодний, бездушний, нечулий" [НУФС: 1, с. 355; НУФС(уп), с. 86] (досл. "холодний (прохолодний/байдужий) як собача морда").

Порівняння із рибою та жабою, внаслідок того, що вони є холоднокровними істотами, актуалізує семи "нечутливість", "холодність" у їх проекції на афективно-емоційну сферу: нім. *j-d ist kalt wie ein Fisch* "хто-н. холодний як риба, нечутливий" [НУФС: 1, с. 213; НУФС(уп), с. 61], *kalt wie ein Frosch* "нечутлива; статево холодна" [НУФС (уп), с. 63] (досл. "холодна як жаба").

Іншу групу компаративних зворотів складають фраземи з основою порівняння, вираженою назвою предмета або речовини. В якості образа-еталона порівняння у фразеологічних зворотах цієї групи зазвичай використовуються артефакти. В основу порівняння покладається властивість конкретного артефакту як об'єкта матеріальної культури (а також і його назви) мати певні стереотипові асоціації та конотації. Релевантним для внутрішньої форми компаратива із компонентом "пальник" є те, що він виділяє світло (що співвідноситься із сяючим виразом обличчя): нім. *strahlen wie ein Dauerbrenner* "бути в найкращому настрої" [тж., с. 45] (досл. "сяяти як пальник безперервної дії"). Властивість холодильника (лідника) продукувати холод співвідноситься з не емоційністю: нім. *kühl wie ein Eisschrank* "беземоційний; дуже діловитий; закляклий" [тж., с. 54] (досл. "прохолодний як холодильник").

Емоційні властивості людини можуть характеризуватися через переосмислення води, як у її певному різновиді. Вода у своєму твердому агрегатному стані, тобто лід, символізує холод, а у сфері емоцій – бездушність, нечутливість: нім. *kalt wie Eis* "дуже холодний" [НУФС (уп), с. 53] (досл. "холодний як крига"); англ. *(as) still as ice* "зовсім нерухомий; незворушний"

[АУФС, с. 892] (досл. “незворушний як лід”), *(as) cold as ice* “нечутливий; крижаний” [БАРФС, с. 406] (досл. “холодний як крига”).

У показі національно-культурної специфіки фразеологізмів ми виходимо з того, що вона проявляється переважно в образній основі (внутрішній формі) фразеологічних одиниць, при тому, що типи переосмислення досліджуваних фразеологізмів зводяться передусім до метафоризації, метонімії та образних порівнянь. Дослідження фразеології української, англійської та німецької мов в аспекті антропоцентризму при аналізі внутрішньої форми фразеологізмів, їх лінгвістичних і екстралінгвістичних смислів дає можливість встановити парадигму універсальних та унікальних образів зазначених мов, адже значення фразеологізмів інтерпретуються з позицій ціннісних установок, властивих менталітету того чи іншого народу.

Слід зазначити, що унікальні фразеологічні одиниці як відображення своєрідності національної культури, менталітету і мови, є у всіх групах досліджуваних одиниць, при чому деякі температурні характеристики або переосмислення входять до складу фразеологізмів всіх досліджуваних мов, а інші зустрічаються рідше або на матеріалі окремої мови. Різноаспектне вивчення фразеологічних одиниць, що позначають людські риси на широкому мовному матеріалі дозволяє визначити універсальне і лакунарне в антропоцентричній фразеології.

Література:

1. Беседовська І. В. Семантична природа сенсорних прикметників на позначення температури в сучасній українській літературній мові (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка.* 2009. № 46. С. 162–165.

2. Бечко Я. В. Функціонування полісемантичних слів із термічним значенням у фразеологічному контексті (на матеріалі англійської, німецької та української мов): автореф. дис … канд. філол. наук: 10.02.15. Київ: Б.в., 2012. 20 с.

3. Вежбицкая Анна. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Булыгиной. М.: “Языки русской культуры”, 1999. I-XII, 780 с.

4. Верхотурова К. С. Огонь в зеркале руського языка: дисс. … канд. филол. наук. Екатеринбург, 2009. 213 с.

5. Межжеріна Г. В. Опозиція “гарячий / холодний” в ознаковій парадигмі “соціально-етична оцінка особи” східнослов’янської мовної картини світу XI – XIII ст. *Мовознавство.* 2009. № 6. С. 15–31.

6. Мельник (Бечко) Я. В. Семантика вогню і її відображення в англійських та українських фраземах. *Проблеми зіставної семантики: Збірник наукових статей.* К.: Видавничий центр КНЛУ, 2009. Вип. 9. С. 293–296.

7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). К.–Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

8. Черниш Т. О. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов). *Польсько-український бюлетень: Київські полоністичні студії.* К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. Т. 16. С. 482–495.

9. Эмирова А. М. Избранные научные работы: к 75-летию со дня рождения и 52-летию науч., пед. и обществ. деятельности. Симф.: Крымучпедгиз, 2008. 366 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

АУФС – Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. 3-тє вид., стер. К.: Т-во “Знання”, КОО, 2006. 1056 с.

БАРФС – Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. 6-е изд., исправл. М.: Живой язык, 2005. 944 с.

ДАНУІВ – Довідник англійських, німецьких та українських ідіом і виразів: Понад 11000 ідіом та виразів / [уклад. А. Д. Шерік, В. Я. Савічук, В. Ф. Старко]. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська акад.”, 2005. 173 с.

МНМ – Мифы народов мира. Энциклопедия.(В 2 томах) / Гл. ред. С. А. Токарев. 2-е изд. М.: “Советская Энциклопедия”, Т. 1: А – К. 1987. 674 с.

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови: В 3-х т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. К.: “Аконіт”, 2007. Т. 1 /А-К/. 926 с., Т. 2 /К-П/. 926 с., Т. 3 /П-Я/. 862 с.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. В 2 т. К.: Радянська школа, 1981. Т. 1. 416 с., Т. 2. 384 с.

НУФС(уп) – Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / [уклад. К. І. Мізін]. Вінниця: Нова книга, 2005. 304 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2008. 1104 с.

CD – Cambridge Dictionaries Online. – Cambridge University Press. URL: http://dictionary.cambridge.org/

FD – The Free Dictionary. – Farlex, Inc., 2011. URL: http://www.thefreedictionary.com/

LDEI – Longman Dictionary of English Idioms. London: Longman Group UK Limited, 1996. 387.

Rö – Röhrich Lutz: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3 Bd. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2003. 1910 S.

Отримано: 15 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: olesia.tatarovska@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-48-51

Татаровська О. В. Явище антономазії в мові та мовленні (на матеріалі англомовної преси). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 48–51.

УДК: 811.111

Татаровська Олеся Василівна,
Кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЯВИЩЕ АНТОНОМАЗІЇ В МОВІ ТА МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ)

Антономазію не можемо впевнено віднести до окремого випадку метонімії чи метафори, оскільки антономазія базується на чи на схожості, чи на суміжності ототожнюваних об'єктів. У мовленні антономазія є стилістичним прийомом, а саме – свідоме використання вже існуючої чи створенні нової власної назви, в якого разом із називним значенням одночасно реалізується і предметно-логічне. Це призводить до того, що назва не тільки ідентифікує об'єкт, але й інакомовно його характеризує. Залежно від того, чи переходить загальна назва у власну (тобто в основу нового імені власної назви вкладаємо предметно-логічне значення вже існуючої загальної назви) чи на перший план виходить потенційне предметно-логічне значення втіленої власної назви, виділяємо два види антономазії. У мові антономазія – це варіант втіленої власної назви. Цей варіант вказує не на першочерговий референт назви, а на його характеристики, відмінні риси. Проте референтна віднесеність залишається, проте може поступово стиратися. Якщо ж вона повністю зникає, це призводить до появи у мові нової загальної назви. Розглядаючи антономазію з позиції акту номінації, можемо її схарактеризувати і як процес, і як результат номінативної діяльності. Варто також усвідомити різницю між антономазією, яка характеризує одиницю мови, тобто власну назву, яке має потенційне предметно-логічне значення, яке реалізується в певних контекстах, і антономазією як стилістичним прийомом, тобто особливим використанням назви в контексті для досягнення певного прагматичного впливу.

Ключові слова: *антономазія, метафора, метонімія, алюзія, акт номінації, власна назва, загальна назва.*

Olesya V. Tatarovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

THE PHENOMENON OF ANTONOMASIA IN LANGUAGE AND SPEECH (BASED ON ENGLISH PRESS)

Antonomasia can not be confidently attributed to a single case of metonymy or metaphor, as antonomasia is based on whether similar or on adjacent identifying objects. In speech antonomasia is a stylistic device, namely, the conscious use of existing or creation of a new name, which is realized together with the given value and is subject-logical at the same time. This leads to the fact that the name not only identifies the object, but characterizes it differently. Depending on whether the common name is transferred to its own (that is, the basis of the new name of the own name is the subject-logical value of the existing common name) or the potential subject-logical value of the embodied name is obtained in the foreground, we distinguish two types of antonomasia. This option indicates not the primary referent of the name, but its characteristics, distinctive features. However, the reference equivalence remains, but may be gradually erased. If it completely disappears, it causes the creation of a new common name. Considering antonomasia from the position of the nomination act, we can characterize it both as a process, and as a result of nominative activity. It is also worth recognizing the difference between antonomasia that characterizes the unit of speech, i.e. its own name, which has a potential subject-logical value implemented in certain contexts, and antonomasia as a stylistic device, i.e., special use of the name in context to achieve certain pragmatic effects.

Key words: *antonomasia, metaphor, metonymy, allusion, act of nomination, proper name, common name.*

На сьогодні існує чимало робіт, присвячених дослідженню власних та загальних назв як таких, а також їхньому використанню в мовленні. Проте, незважаючи на те, що ці два класи назв чітко виділені, кордони між ними можуть стиратися. Зокрема, це спостерігаємо в явищі антономазії, яка як в мові, так і у мовленні. Цю статтю присвячено деяким питанням і проблемам, які не знайшли однозначного тлумачення в лінгвістичній літературі.

Антономазія – поняття доволі неоднозначне. Так, до прикладу, в словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманової подаються три можливих визначення цього терміну:

1. Позначення особи словом, яке має віддалене значення притаманній чи наданій такій особі якості, наприклад: *нечистий* замість *чорт, диявол, домовий*.

2. Троп, який полягає у метафоричному використанні власної назви на позначення особи, яка наділена якостями першочергового (широко застосовується в літературі, історії і т.д.) носія такого імені, наприклад: *Морфей* замість *сон*, *Отелло* замість *ревнивець*, *Дон-Жуан* замість *гультяй* і т.д.

3. Мовна одиниця, яка полягає в описовому позначенні особи, наприклад: *переможець біля Аустерліца*, *переможений біля Ватерлоо* замість *Наполеон* [2, с. 50].

Як бачимо, такі визначення досить коректні і чітко характеризують це явище. Проте, в той самий час їх не можемо назвати повними, оскільки згідно з ними з антономазія використовується тільки на позначення будь-якої особи, проте можемо з впевненістю стверджувати, що вона також використовується на позначення подій, місць і т.д.

І. Р. Гальперін в книзі «Очерки по стилистике английского языка» відносить антономазію до групи стилістичних прийомів, які базуються на взаємодії предметно-логічного та називного значень і подає таке визначення: «Антономазія – це один з варіантів метонімії, в основі якої лежить співвідношення місця, де відбулася якась подія, особи, яка відома якимсь

вчинком, діяльністю, і вчинок, як такий, діяльність. Таке співвідношення виявляється у взаємодії називного та предметно-логічного значення [3, с. 34].

Проте суперечливим у цьому визначенні видається, що антономазія описується як приватне явище метонімії, в той час, як деякі вчені дотримуються думки, що посеред інших стилістичних прийомів найближчою до антономазії є метафора та метонімія, оскільки в основі антономазії лежить співвідношення, яке за природою може бути або метафоричним, або метонімічним. Метафора – троп, який полягає у використанні слів та виразів в переносному сенсі на основі схожості, аналогії. Приклад використання антономазії, яке виникає внаслідок схожості двох об'єктів знаходимо в статті під заголовком "Football's Jekyll and Hyde". У ній йдеться про одного з найагресивніших та неврівноважених футболістів – Денні Міллза, котрий, проте, в повсякденному житті є прикладом громадянина та люблячим батьком та чоловіком. Автор статті спочатку використовує яскравий образ, який миттєво привертає увагу читача (заголовок), а потім подає детальнішу інформацію:

There is another side to guy when I say I'm not that fussed compared to what I give and do on the pitch. It's the way I've always been (*Daily Mail*, March 5, 2014)

Етимологію Jekyll та Hyde з легкістю відстежуємо:

Dr. Jekyll and Mr. Hyde, representing the two-sided personality of the protagonist in The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1886) by R. L. Stevenson (Encyclopedia Britannica)

Л. Н. Андреєва, котра також пристає на думку І. Р. Гальперіна, розширює і конкретизує його визначення. Вона пише: «Антономазія – це стилістичний прийом, який базується на одночасній реалізації двох типів лексичних значень: предметно-логічного і називного, предметно-логічного – основного і контекстуального – називного, і навпаки [1, с. 51].

Як відомо, називне значення є притаманним власним назвам, котрі виділяють один предмет з цілого класу (при чому не тільки для його одноразового позначення в даному контексті, як це в англійській мові робить означений артикль, але підкреслюючи його константу унікальність). Предметно-логічне ж значення – невід'ємна частина загальних назв, котрі можуть позначати цілий клас предметів та явищ.

Отож, антономазія – це перетин власної та загальної назви, і можемо виділити два її основних види, залежно від того, чи переходить загальна назва у власну чи навпаки:

1. Під час переходу власної назви у загальну предметно-логічне значення виходить на перший план, а називне відходить на другий. Виникає питання, яке ж предметно-логічне значення може мати власна назва, якщо воно його узагалі може мати. До цього часу точаться суперечки стосовно семантики власних назв. Деякі лінгвісти вважають, що власна назва позбавлена лексичного значення і виконує лишень роль так званої «етикетки», в той час як інші припускають, що власна назва, окрім номінативної функції, має певне семантичне навантаження. Так, антропоніми, окрім посилання на певну конкретну людину, також вказують на загальні ознаки (людини, людини певної національності, статі). Як би не було, в обох випадках йдеться про так звані «невтілені» власні назви. Варто зазначити, що всі власні назви можемо умовно поділити на «втілені» та «невтілені». «Невтілені» власні назви – це такі, які існують в мові узагалі та називають будь-яких осіб, персонажів і т. д. Це такі назви, як *John, Jack, Smith, Black* та інші, які стосуються будь-якої кількості об'єктів, що називаються. Навряд чи можемо говорити про невтілені топоніми, оскільки кожен географічний об'єкт є унікальним і, навіть якщо його назва співпадає з назвою іншого об'єкта, така унікальність не втрачається. «Втілені» ж назви – це позначення конкретних реальних чи вигаданих осіб, географічних об'єктів. Окрім основних сутнісних характеристик референта, такі назви мають різноманітні конотації, загальні для носіїв мови, які формують загальні для такого соціуму уявлення про референта. Вони ж (конотації та уявлення)і формують потенційне предметно-логічне значення власної назви. Коли вони міцно вкорінюються, то виникає можливість його виходу на перший план, що відповідно призводить до виникнення антономазії першого типу. Наприклад:

As it turned out the Earl jeans were a shameful disaster, so low-cut that I was on danger of revealing builder's bottom every time I ventured out in them – acceptable if you are **Kate Moss**, possibly but not if you are a middle-aged mother-of-two, whose sons shriek in public "Ugh, Mum, your bottom is showing!" (*Daily Mail*, Nov. 27, 2013)

У цьому випадку використання антономазії зазнає ім'я британської фотомоделі Кейт Мосс, котре, окрім посилання на конкретну жінку (називне значення), імплікує також ідеальну красу, популярність (предметно-логічне значення). Те, що конкретно-логічне значення міцно закріпилося за цим іменем, призводить до його використання в однорідних контекстах. Наприклад:

Ross, a young British model who was hailed in Britain as the next Kate Moss, was also found on the pages … (Encyclopedia Britannica)

Звичайно, що в цьому конкретному випадку не можемо говорити про те, що предметно-логічне значення вкоренилося настільки, що саме назва входить в лексичну систему мови, поповнюючи її. Проте, коли знання, пов'язані з тим чи іншим об'єктом, яке позначає власна назва, стає загальною для всіх членів мовного суспільства і входить до соціального лексичного фону. Коли власна назва залишається такою довший час, вона входить і систему мови. Наприклад:

Iran, after all, is not the only Muslim country with an urban Westernized elite that's been decimated by dictatorship and pauperized by decades of war. It's not hard to imagine cartoon "Babylon" whose war-scarred author might not be so diplomatic as Satrapi in pointing-out how her own country's now toppled **Frakestein** was constructed from parts made in the West and sold by it's current "liberators" (The New York Times Book Review, May 11, 2013)

Людина, яка ніколи не чула про Франкенштейна, не зможе декодувати послання автора, проте автор, навіть не задумуючись, використовує тут антономазію, оскільки впевнений, що знання про Франкенштейна є частиною лексичного соціального фону. Вірність його рішення підтверджує той факт, що назва *Frankenstein*, яка використовується в мовленні, а саме у творі Мері Шеллі, увійшла до системи мови. Свідченням цього є той факт, що його предметно-логічне значення фіксується у словниках.

Frankenstein *n* 1) a person who creates something that brings about his or her ruin. 2) *also called*: Frankenstein's monster, a thing that destroys its creator. After Baron Frankenstein, who created a destructive monster from parts of corpses in the novel by Mary Shelly (1818).

(Collins Concise English Dictionary)

Бачимо, що назва *Frankenstein* має навіть два предметно-логічні значення, які *виходять* на перший план. Тільки за допомогою контексту можна визначити, яке ж із них реалізується у кожному випадку.

Інколи з плином часу називне значення зовсім стирається і тоді можемо говорити про появу нової загальної назви. Прикладами остаточного переходу є такі англійські слова, як *hooligan, boycott, dunce* та інші, які спершу були іменами конкретних людей, але поступово їхня етимологія втратила свою прозорість. Наведемо такий приклад:

These wretched programmes on BBC2, for instance, which solicited votes on behalf of the "great Britons", "most loved" books and "favourite" sitcoms appealed at best to people with short memories; at worst to confederacy **dunces** (*Daily Mail*, March 5, 2014).

Етимологію слова *dunce* простежуємо:

Etymology: John Duns Scotus, whose once accepted writings were ridiculed in the 16th century (Encyclopedia Britannica)

Далі наводиться предметно-логічне значення загальної назви: *one who is slow witted or stupid*.

Коли носії мови вже не відчувають зв'язок з референтом власної назви, яка згодом *утворила* загальну назву, тоді можемо говорити, що антономазія була проміжною стадією на шляху створення нової загальної назви.

Коли ж такий зв'язок виразно відчувається і автор очевидно відсилає реципієнта до вже відомого йому об'єкта, то інколи замість терміну «антономазія» використовується термін «алюзивна назва». Загалом питання термінології не отримує у цьому випадку однозначного тлумачення. Так, наприклад, М. С. Ретунська в своїй праці «Английская аксиологическая лексика» пише: «Назви-алюзії, які мають узуальне референтне використання оціночної ознаки, і антономазії з системним нереферентним функціонуванням, які позначають поняття, а не конкретну особу, інколи дуже важко розрізнити [4, с. 166]. Видається логічнішим говорити не про розмежування антономазії та алюзивних назв, а включення алюзій в антономазію, яке є ширшим поняттям, оскільки виявляється (за І. Р. Гальперіним) у будь-якому випадку одночасної реалізація предметно-логічного та називного значень, протягом якого назва функціонує на метасеміотичному рівні (за винятком метонімії, в яких ім'я автора переноситься на продукт його діяльності, наприклад 180 Renoirs, 69 Cezannes, 60 Matisses та інші на позначення картин, написаних цими художниками).

Варто також усвідомити різницю між антономазією, яка характеризує одиницю мови, тобто власну назву, яке має потенційне предметно-логічне значення, яке реалізується в певних контекстах, і антономазією як стилістичним прийомом, тобто особливим використанням назви в контексті для досягнення певного прагматичного впливу.

2. Другий тип антономазії базується на переході загальної назви або ж її частини у власну назву, під час якого предметно-логічне значення зберігається, але також з'являється й називне значення, оскільки сама назва присвоюється унікальному об'єкту. Можливо, не зовсім коректним є говорити про те, що називне значення *висувається* на перший план, оскільки загальна назва його не мала, а виникло воно лишень при вторинній номінації. Термін «антономазія» у цьому випадку інколи замінюємо на термін «назва, яка говорить». Розглянемо наприклад:

Lucy Ellman's heroine lives an utterly pointless existence. Then she is reborn… Most women in England currently look like this. Dot is a dispiritingly shallow person. Dot is an object of contempt – a mere dot, as Ellman keeps reminding us (*The New York Times Book Review*, Feb. 29, 2019)

Dot – ім'я героїні романі письменниці Люсі Еллман. Це ім'я вибрали невипадково, про що свідчить і зміст роману, і коментарі рецензента. Ім'я дівчини вже вказує на те, наскільки незначне місце вона займає в цьому світі, наскільки порожнім і безцільним є її життя.

Читаючи той чи інший твір, «назви, які говорять» особливо яскраво сприймаються на початку, коли ми підсвідомо формуємо образ, потім ця яскравість згасає, оскільки, хоча назва і зберігає предметно-логічне значення, вона (назва) вже більше використовується для вказівки на відомий нам об'єкт, а не для його характеристики. Інколи навіть доводиться експліцитно характеризувати об'єкт, «оживляючи» предметно-логічне значення новоутвореної власної назви ("Dot is an object of contempt – a mere dot…").

Отож, ми розглянули два основних типи антономазії. Варто ще раз спробувати і зрозуміти, що ж таке антономазія з точки зору акту номінації. Оскільки про утворенні антономазії вже існуючі в мові знаки використовуємо в новій для них функції, робимо висновок, що вона є процесом і результатом вторинної номінації. Антономазія – це процес, оскільки в екстралінгвістичному плані в основі вторинної номінації лежить здатність людського мислення асоціативно зв'язувати предмети та явища навколишнього світу, що об'єднує в одній мовній формі різні сутності. Безумовно, таке «асоціювання» вимагає трохи часу для тривалих мисленнєвих процесів. Припускаємо, що ці процеси схожі з процесами метафоризації (деякі вчені звертають особливу увагу на різницю між термінами «метафора» та «метафоризація», підкреслюючи динамічний аспект другого), проте в той самий час варто усвідомлювати, що головна відмінність метафори від антономазії в тому, що в утворенні і сприйнятті антономазії, ми маємо справу з образом і характеристиками певної особи, місця, події, тоді, коли в метафоризації проходить ототожнення з об'єктом на основі ознаки чи ознак, загальних і притаманних для усього класу. В якості ілюстрації наведемо два речення, які виражають приблизно одну і ту ж ідею:

1. He is a real Frankenstein.

2. He is a real predator.

У першому випадку виникає конкретний образ (звичайно, якщо реципієнт читав книгу чи дивився фільм, знятий за нею, при чому ймовірність, що цей образ буде більш-менш схожим у різних реципієнтів, є досить високою), а в другому – можемо говорити про певний збірний образ, який значно відрізнятиметься у різних реципієнтів.

Результатом ж вторинної номінації антономазія є тому, що в результаті отримуємо готову одиницю мови, яка як наслідок може стати одиницею мовлення. У зв'язку з цим логічним вважаємо поділ антономазії на мовну та мовленнєву. Мовні антономазії зазвичай фіксуються у словниках та мають менший ступінь несподіваності у порівнянні з мовленнєвими антономазіями, які не увійшли до вжитку носіями мови та мають вищий ступінь новизни.

Отож, підсумовуючи, варто ще раз зазначити, що:

1. Антономазію не можемо впевнено віднести до окремого випадку метонімії чи метафори, оскільки антономазія базується на чи на схожості, чи на суміжності ототожнюваних об'єктів.

2. У мовленні антономазія є стилістичним прийомом, а саме – свідоме використання вже існуючої чи створенні нової власної назви, в якого разом із називним значенням одночасно реалізується і предметно-логічне. Це призводить до того, що назва не тільки ідентифікує об'єкт, але й інакомовно його характеризує. Залежно від того, чи переходить загальна назва у власну (тобто в основу нового імені власної назви вкладаємо предметно-логічне значення вже існуючої загальної назви) чи на перший план виходить потенційне предметно-логічне значення втіленої власної назви, виділяємо два види антономазії.

3. У мові антономазія – це варіант втіленої власної назви. Цей варіант вказує не на першочерговий референт назви, а на його характеристики, відмінні риси. Проте референтна віднесеність залишається, проте може поступово стиратися. Якщо ж вона повністю зникає, це призводить до появи у мові нової загальної назви.

4. Розглядаючи антономазію з позиції акту номінації, можемо її схарактеризувати і як процес, і як результат номінативної діяльності.

Література:

1. Андреева Л. Н. Лингвистическая природа и стилистические функции «значащих имен» антономазии: Дис. канд. фил. наук. М., 1965. 194 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1996. 608 с.
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Изд-во лит-ры на ин. яз., 1965. 458 с.
4. Ретунская М. С. Английская аксиологическая лексика. Н.-Новгород: Изд-во Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского, 1996. 272 с.
5. Fauconnier G. and Turner M. Blending as a Central Process of Grammar. *Conceptual Structure, Discourse and Language.* Stanford, 1996. P. 113–130.
6. Ivor A. Richards. The Philosophy of Rhetoric. *Теория метафоры.* Сборник / Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Шуринской. М.: Прогресс, 1990. 512 с.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 9 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: Tanya.bortnyuk@gmail.com

marian87luk@gmail.com

mfedorets@ua.fm

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-52-57

Бляшевська А. В., Лук'янчук М. В., Федорець М. А. Формування іншомовної компетенції засобами проектної технології на заняттях курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у педагогічному коледжі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 52–57.

УДК: 378.148.3.091:331.546:811(045)

Бляшевська Алла Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Луцький педагогічний коледж,
Лук'янчук Мар'яна Василівна,
кандидат педагогічних наук,
Луцький педагогічний коледж,
Федорець Майя Анатоліївна,
викладач іноземних мов,
Луцький педагогічний коледж

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У статті розглядається проблема формування іншомовної компетентності студентів педагогічного коледжу засобом проектної технології у процесі викладання курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням», визначено дидактичні основи, запропоновано практичне вирішення проблеми шляхом виконання навчальних проектів. Детально проаналізовано сутність проектної технології, її основні завдання, функції, етапи організації й умови втілення в освітній процес, що забезпечують підвищення якості формування іншомовної компетенції. У статті представлено алгоритм впровадження проектів, запропоновано типологію та тематику навчальних проектів, які найбільш вдало підходять для імплементації на заняттях курсу «іноземна мова за професійним спрямуванням», з метою забезпечення умов для індивідуальної самореалізації студента, що передбачає проектування траєкторії особистісного та фахового розвитку.

Ключові слова: *проектна технологія, етапи проекту, алгоритм виконання проекту, типологія проектів.*

Alla V. Blashevska,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant Professor, Lutsk Pedagogical College,
Mariana V. Lukianchuk,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lutsk Pedagogical College,
Maiia A. Fedorets,
teacher of Foreign Languages,
Lutsk Pedagogical College

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE BY MEANS OF PROJECT TECHNOLOGY AT THE SESSIONS OF THE COURSE "FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES" IN PEDAGOGICAL COLLEGE

The article deals with the problem of the formation foreign language competence for students in pedagogical college by means of project technology in the process of teaching the course "Foreign language for professional purposes". It defines the didactic foundations and proposes the practical solutions of this problem through the implementation of educational projects of different types. The essence of the project technology, its main tasks, functions, stages of organization and conditions of its implementation in the educational process in pedagogical college, which provides the quality of the foreign language competence formation, are analyzed in detail. In the article the process of the project based learning implementation is presented, the typology and themes of the educational projects that are the most suitable ones for implementation in the course "Foreign language for professional purposes" are suggested, in order to provide the conditions for the individual students' self-realization, which involves the design of the trajectory of personal and professional development. Also it was set out the following tasks: to analyze the components of the project method, to substantiate scientific bases of project method implementation, to do conclusions about ways of its use in the process of training the foreign language communication in the process of the future teacher preparation.

***Key words**: project technology, foreign language competence, project stages, project execution algorithm, project typology, form of educational project.*

Постановка проблеми. Проблема навчання професійної іноземної мови у педагогічному коледжі на сучасному етапі розвитку української методологічної науки визначається глобальним контекстом освіти та подальшої професійної придатності в цілому: мобільністю робочої сили, навчанням упродовж усього життя та сталим соціальним та економічним розвитком. Тому у педагогічному коледжі велика увага приділяється використанню інноваційних методів і технологій у процесі навчання іноземної мови вцілому, і в організації викладання курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» зокрема. Іншомовна комунікативна компетентність, розвинута на високому рівні, є передумовою сталого навчання та професійного удосконалення впродовж життя (life-long learning) та визначає необхідність наближення якості іншомовної освіти до європейських стандартів.

Покращення якості іншомовної професійної підготовки педагогів продиктовано необхідністю розробки нових підходів до розвитку практичних навичок та вмінь, необхідних для майбутньої професійної діяльності, особливо іншомовної компетентності. Одним із ефективних засобів для досягнення даної мети є проектна технологія, яка широко впроваджується у навчальний процес вищої школи, однак її можливості у формуванні іншомовної професійної підготовки педагогів – студентів педагогічного вузу недостатньо висвітлені.

Аналіз процесу викладання англійської мови професійного спрямування у коледжах, проведений нами, вказує на проблеми, пов'язані з розробкою навчального плану і програми з одного боку і, з іншого боку, з вибором таких інноваційних методів і технологій, які принесуть найбільшу ефективність у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетенції. На нашу думку, саме проектна технологія є найбільш ефективною у даній ситуації.

Метою статті є з'ясування дидактичні основи ефективності використання проектних технологій у формуванні іншомовної професійної підготовки педагогів майбутнього вчителя початкової школи у процесі викладання курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням», що сприяє успішному проведенню занять, організації самостійної роботи студента, ефективному засвоєнню навчального матеріалу та можливості відтворити його практично.

Огляд останніх досліджень і публікацій з проблеми. Аналізуючи результати проведених досліджень можна стверджувати, що методика викладання іноземної мови за професійним спрямуванням була і залишається предметом інтересу багатьох дослідників, серед яких можна виділити Н. Ф. Бориско, В. Д. Борщовецьку, С. С. Коломієць, С. П. Кожушко, Е. В. Мірошниченко, О. Б. Тарнопольського, T. Hutchinson, H. Widdoswon та ін. Дослідники звертали увагу передусім на важливість вивчення іноземної мови з метою подальшого практичного використання у професійній діяльності.

Питання професійної іншомовної освіти досліджувало багато зарубіжних і вітчизняних вчених, як свідчить аналіз педагогічної літератури, Серед них Г.Архіпова, Н. Гез, І. Зимня, С. Козак, Е. Кузьміна, А. Маркова, Д. Махотін, О. Пометун, О. Павленко, Н. Прудніков, Н. Чернова, Ю. Фролов, А. Хуторськой. Комунікативні компетентності вивчали: Н. Гез, І. Зимня, М. Пригодій, Ю. Федоренко, Д. Хаймс, Н. Чернова; іншомовну комунікативну компетентність досліджували: Л. Біркун, Л. Брахман, С. Брумфіт, О. Волобуєва, Р. Джонсон, С. Козак, С. Мельник, Е. Пассов, М. Свейн, Д. Хаймс, Д. Шейлз.

У першооснов методу проектів були вчені: Джон Дьюї, Вільям Кілпатрік, Хелен Паркхерст, Сергій Шацький та інші). Проблеми організації навчання з використанням проектної технології розглядаються у працях В. Гузєєва, М. Гуревича, І. Лернера, Н. Матяш, Н. Пахомової, Є. Полат, О. Пєхоти, І. Чечеля, С. Ящук та інших.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Метою поданої статті є продемонструвати ефективність використання проектної технології, як засобу підвищення рівня не лише іншомовної компетенції, а й життєво-необхідних та професійних умінь у процесі викладання навчальної дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у педагогічному коледжі. Застосування даної технології дозволить викладачеві надати необхідних знань з дисципліни та демонструє готовність застосовувати їх на практиці у професійній діяльності.

Метою курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є формування лінгвістичної, комунікативної, діяльнісної іншомовної компетентностей у професійній сфері, оволодіння іноземною мовою на рівні необхідному для використання англійської мови для професійних цілей, а саме: читати спеціалізовані літературні джерела, брати участь у дискусіях, проводити презентації або повідомляти ідеї в письмовій формі, удосконалювати види мовленнєвої діяльності (сприймання на слух, зорове сприйняття, писемна взаємодія, усна взаємодія (діалог), усне продукування (монолог), онлайн взаємодія, писемне продукування) на основі соціально політичних, публіцистичних та методичних текстів, ділової документації, а також навчальних аудіо- та відеоматеріалів у сфері майбутньої професійної діяльності. З метою доведення ефективності впровадження проектної технології нами було поставлено такі основні завдання: вивчення основ сучасної іноземної мови, необхідних для здійснення професійної діяльності; ознайомлення з міжкультурними іншомовними особливостями; підвищення рівня лінгвістичної, комунікативної, діяльнісної професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання дисципліни «іноземна мова за професійним спрямуванням» передбачає отримання майбутніми фахівцями іншомовної комунікативної компетенції з метою повноцінного спілкування в межах педагогічної професійної діяльності з іншими представниками комунікативного процесу [4].

Поняття «компетентність» та «компетенція», які розглядались низкою вчених, в певній мірі мають відношення до предмета нашого дослідження, зокрема: «мовна компетенція», «іншомовна компетенція», «комунікативна компетенція», «мовленнєва компетенція», «іномовна комунікативна компетентенція» та «іншомовна професійно-комунікативна компетенція».

Ми проаналізували науково-методичну літературу, присвячену вищезазначеній проблемі, і дійшли висновку, що не існує чіткої різниці між поняттями «компетентність» і «компетенція». Проте науковці дотримуються думки, що «компетенція» – це універсальна мова опису результатів освіти на світовому рівні, єдність теоретичного знання і практичної діяльності, інтегроване поєднання знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей, що і продемонстровано у таб. 1.

Таблиця 1.

Поняття ІКК (іншомовної комунікативної компетентності)

Вчений	Поняття ІКК (іншомовної комунікативної компетентності)
І. А. Мегалова	– це сформованість практичних навичок усної та письмової мови, слухання, розуміння, читання; вміння застосовувати ці навички для вирішення комунікативних задач [7; 13].
С. В. Козак	– виділяє чотири структурних компонента "іншомовної комунікативної компетенції": лінгвістична, соціокультурна, стратегічна, професійна [4; 10].
Н. О. Макоєд	– складна структура, компонентами якої є: лінгвістичний, паралінгвістичний, лінгвосоціокультурний, предметний, формально-логічний компоненти [5; 6].
О. П. Петрова	– мовна, мовленнєва, лінгвосоціокультурна та паралінгвістична [9; 7].
Д. Хаймс	– сукупність граматичної (правила мови), соціально-лінгвістичної (правила діалектної мови), дискурсивної (правила побудови змісту висловленого) і стратегічної (правила підтримки контакту зі співрозмовником) компетентностей.
Л. Брахман	– сукупність мовної, дискурсивної, розмовної, прагматичної, соціально-лігвістичної, стратегічної, мисленнєвої складових.

Ми підтримуємо думки вчених, які розглядали ці поняття (Таб.1), але з огляду на вимоги, щодо навчання курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у педагогічному коледжі ми будемо користуватись терміном, який пропонують О. П. Петрова, С. В. Козак та інші науковці, «іншомовна професійно-комунікативна компетенція» (ІПКК), що передбачає розвиток лінгвістичної, мовленнєвої, соціокультурної, країнознавчої, стратегічної, компенсаторної, навчальної, професійної складових.

Дослідженню проблеми використання проектної технології у процесі викладання «Іноземної мови за професійним спрямуванням», а також особливостям впровадження проектної педагогічної технології присвячено чимало наукових розвідок. Особливості використання проектної технології, її актуальність вивчали різні науковці, зокрема О. Г. Арванітопуло, М. Ю. Бухаркина, Н. Ф. Коряковцева, М. В. Моїсєєва, Е. С. Полат та ін. У процесі навчання іноземній мові дану технологію почали особливо активно застосовувати наприкінці XX століття. Особливості використання її розглянуто в працях зарубіжних вчених: D. L. Fried-Booth, T. Hutchinson, S. Haines та ін. У дослідженнях О. І. Виготської, В. І. Войтка, Л. І. Савенкової, Н. Л. Сосницької розглянуто формування іншомовної компетенції вчителя саме в умовах особистісно-орієнтованого навчання. Buck Institute for Education спеціалізується саме на дослідженні впровадження проектного навчання і представляють на своєму сайті ґрунтовний аналіз з проблеми та надають практичні поради, щодо імплементації проектної технології. Дослідники вважають, що всі студенти повинні мати доступ до якісного навчання основаного на проектній основі (Project Based Learning) з метою поглибити свої знання і досягти успіху в коледжі, карєрі житті, адже це технологія, навчаючись за якою, студенти, досліджуючи реальні, цікаві та складні питання, отримують потрібні знання та уміння [13].

Науковці О. Г. Арванітопуло, І. І. Коновальчук та інші вважають, що процес впровадження проектної технології являє собою низку послідовних кроків: цілепокладання, структурування діяльності, самостійний пошук і вибір засобів проектування, рефлексія діяльності, аналіз і оцінка результату [1, 4].

Проектна технологія дедалі більше поширюється в системі професійної підготовки. Дослідження теоретичних і практичних аспектів методу проектів мали розвиток більше у вищій школі (А. Кіршова, М. Л. Пелагейченко, Н. О. Брюханова, М. В. Елькін, Є. Ю. Літвіновським). Причини цього явища, як вважають дослідники (Є.Полат, С.Гончаренко, Н.Пахомова, О.Онопрієнко, Л.Кондратова та ін.), виявляються не лише у сфері педагогіки, а й у соціальній сфері, зокрема: необхідність не стільки передавати обсяг певних знань, скільки навчити їх набувати знання самостійно, застосовувати їх для вирішення нових пізнавальних та практичних завдань; актуальність розвитку комунікативних навичок, умінь працювати в різних групах, виконувати соціальні ролі, вирішувати конфліктні ситуації; необхідність різноманітних людських контактів, поглядів на одну проблему, ознайомлення з різними культурами; значущість для діяльності людини вмінь застосовувати дослідницькі методи: добирати необхідну інформацію, аналізувати її з різних поглядів, висувати гіпотези, робити висновки тощо [4, с. 156].

У наукових працях як вітчизняних так і зарубіжних науковців широко представлена типологія проектів. Зокрема, у працях Євгенії Полат, де подано теоретична основа впровадження проектної технології, зазначається, що проекти можуть бути індивідуальними і груповими, локальними і телекомунікаційними, можуть поділятися за типом діяльності, яка домінує в проекті, за змістовим аспектом проекту тощо [8]. Щодо основних типів проектів при навчанні курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням», ми розділили їх на дві категорії: пошукові проекти, не пов'язаних з матеріалом підручника та дослідницькі проекти, розробка яких здійснюється паралельно з вивченням певної теми підручника.

У своїй розвідці ми спиралися на дослідження проектів, описані Діаною Фрід-Бус [4]. Авторка приділяє значну увагу підготовчому етапу і розділяє проектну роботу на підготовчі вправи, які готують до виконання проекту, і на роботу над самим проектом. Д. Фрід-Бус диференціює роботу учасників в проекті, виходячи з власних інтересів та індивідуальних потреб оволодіння тими або іншими видами мовленнєвої діяльності та рівня володіння іноземною мовою. Вона вважає, що варто визначити рівень студентів, чи володіють вони всіма мовленнєвими уміннями на достатньому рівні однаково добре. Для тих, що відстають в певному умінні, автор пропонує так звані "містки" або підготовчі вправи. Ми беремо її підхід за основу і пропонуємо використовувати підготовчі вправи під час організації самостійної роботи студента.

Дослідники Реймон Райб і Нурія Відал пропонують інший підхід, щодо вивчення іноземної мови з використанням проектної технології, а саме, три паралелі, що готують до виконання проекту [1]. Під паралелями автори пропонують певні вправи, що передують проекту, метою яких є не тільки знайомство з лексичним та граматичним матеріалом, але і поступове їх входження в середовище, а також розвиток умінь роботи з інформаційними джерелами.

Розвиток комунікативних здібностей в межах певних лексичних тем пропонує перша паралель, а також включає виконання конкретних іншомовних завдань. В свою чергу, друга паралель включає в процес навчання не тільки завдання в межах вивченого лексичного матеріалу, але і передбачає розвиток умінь пошуку, збору і обробки інформації, визначення шляхів представлення отриманого матеріалу. Таким чином, студенти абувають необхідних інтелектуальних, творчих і комунікативних уміннь. Третя паралель передбачає завдання, аналогічні другій паралелі, але в ширшому аспекті. Вони включають як знання в межах вивчених мовних тем, так і інтеграцію знаннь з інших предметних і наукових галузей.

Проаналізувавши думки науковців ми дійшли висновку, що проектну технологію можна визначити як добре спланований процес, який складається з комплексу іншомовних вправ або завдань і передбачає значущу для студентів організовану, тривалу, самостійну, пошукову, дослідницьку діяльність. Запропоновані нами проекти виконуються у групах та індивідуально, на занятті та у позааудиторний час, з метою створення нового кінцевого продукту, а також забезпечують формування дослідницьких умінь; розвитку самостійного мислення; підвищення мотивації навчання та самонавчання; формування особистісних якостей студентів: відповідальності, взаєморозуміння, взаємоповаги; організації творчої діяльності студентів; структурування знань шляхом встановлення міжпредметних зв'язків; формування інформаційної культури (знання, уміння і навички використання інформації з різних джерел) [4].

Проаналізувавши думки вищезазначених авторів, ми дійшли висновку, що робота у проекті може тривати від кількох днів, тижнів до більш тривалого терміну, наприклад до місяця. Проте, наш досвід показує, що ефективність проекту, який продовжується більше місяця, значно зменшується. Щоб підняти значимість і результативність проекту, потрібно дотримуватися виконання кожного кроку як окремого завдання або розглядати його як самостійний окремий міні-проект.

Суть проектної технології у процесі професійної підготовки полягає у стимулюванні інтересу студентів до проблем, які стосуються майбутньої професійної діяльності, або є суспільно значущими на сучасному етапі. На III-IV курсах цікавою є сфера уявлень молодої людини про себе, своє майбутнє. Тому необхідно планувати проект зосереджуючись на таких проблемах як сенс життя, особливості професії вчителя, місце молодої людини у сучасному світі, цінності молоді XXI століття та інші.

Науковці М. Блур і М. Дж. Сент-Джон пропонують використовувати у процесі викладання іноземної мови три види освітніх проектів: груповий проект, в якому навчальне дослідження проводиться всією групою, а кожен студент вивчає певний аспект вибраної теми, міні-дослідження, що полягає в проведенні індивідуального соціологічного опитування з використанням анкетування та інтерв'ю, а також проект на основі роботи з літературою, що передбачає вибіркове зорове сприйняття з теми, яка цікавить студента, і підходить для індивідуальної роботи. [9] Всі ці проекти активно використовувалися нами на практичних заняттях з дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Впровадження нами проектної технології допомогає сформувати у студентів уміння творчо мислити, самостійно знаходити шляхи вирішення проблеми, використовуючи для цієї мети знання з різних галузей наук, уміння прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів рішення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, а також забезпечує міжпредметні звязки у процесі викладання даного курсу.

Виконання запропонованих нами проектів було завжди орієнтовано на самостійну позааудиторну навчальну діяльність – виконану студентами індивідуально, у парах, групах, протягом певного часу, припускало вирішення проблеми, використання сукупності, різноманітних методів, засобів навчання, необхідність інтеграції знань, умінь застосовувати знання з різних областей науки, технології, творчих областей. Результати виконаних проектів були, що називається, «відчутними» і використовувалися під час проходження практики в початковій школі, виконання курсової роботи тощо.

Відбір тематики та виду освітніх проектів у процесі вивчення різних дисциплін залежить від цілей викладача. Викладаючи курс «Іноземна мова за професійним спрямуванням» викладач може використовувати проектну технологію в рамках програмового матеріалу практично з будь-якої іншомовної теми, зважаючи на те, що відбір тематики проводиться з урахуванням практичної важливості проектної діяльності для студента.

Алгоритм виконання освітнього проекту з курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» представлено на рис 1.

Плануючи впровадження освітнього проекту, викладач повинен заздалегідь продумати ключові та тематичні проблемні питання, які відповідатимуть програмній темі, яку вивчають студенти, будуть доступними стосовно іншомовної складності, відповідатимуть запитам студентів і відображатимуть можливість обговорення, та пошук їх рішення. На підготовчому занятті потрібно забезпечити ефективне обговорення та вибір напрямків дослідження, плану роботи, критеріїв оцінювання, створення кінцевого продукту.

Беручи участь у проекті студенти вчаться співпрацювати в групі, шукати необхідні дані, читати не лише словесний матеріал, а й діаграми, графіки, таблиці; порівнювати, узагальнювати, аналізувати подану інформацію; планувати свою роботу, ставити чіткі цілі і досягати їх; шукати можливі шляхи вирішення визначених практичних проблем, презентувати результати своїх розвідок акцентуючи увагу не на формі, а на змісті власного усного і писемного висловлення, зважаючи в одинаковій мірі на лінгвістичний і на змістовний аспекти. Проблемне ключове питання, відсутність повної необхідної інформації в поставленому завданні або тексті вимагає роботи з бібліографією, проведення опитування, збір даних, прогнозування, створення кінцевого продукту, а це життєво-необхідні професійні уміння для майбутнього вчителя. Адже майбутній вчитель іноземної мови повинен здійснювати такі функції (види діяльності): діагностичну; орієнтаційно-прогностичну; конструктивно-проектувальну; організаторську; інформаційно-пояснювальну; комунікативно-стимуляційну; аналітико-оцінну; дослідницько-творчу. Проектна технологія сприяє розвитку не лише іншомовних умінь, а й життєво необхідних умінь критично і творчо мислити, формує навички пошуку та обробки інформації. За рахунок проблемних ситуацій, текстів для зорового сприйняття і сприйняття на слух, ретельно відібраних викладачем для організації проекту, відбувається розширення лексичного та граматичного активного і пасивного мінімумів, розвиток умінь усного і писемного продукування та інтерації.

Найбільш ефективними є міжпредметні інтернет-проекти, які найістотніше сприяють створенню іншомовного середовища, забезпечують потреби студентів у практичному використанні англійської мови у реальних ситуаціях, що є найбільш складною для методики навчання іноземної мови задачею.

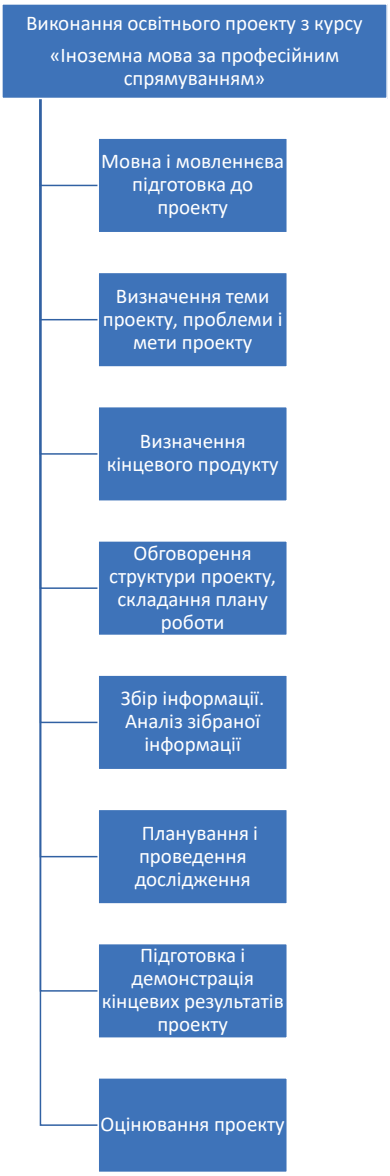

Рис 1. Алгоритм виконання освітнього проекту

Саме завдяки глобальній мережі Інтернет у процесі виконання проекту створюються належні умови для отримання, аналізу і оцінювання будь-якої необхідної студентам і викладачам іншомовної інформації. Викладачі мають можливість підібрати список літератури, скласти план роботи у проекті, розширити межі проекту та проконтролювати його виконання. Студент, у свою чергу, отримує на свою пошту проектне завдання, і може, з легкістю, знайти потрібний навчальний матеріал, провести аналіз статті, репортажу, інших джерел потрібної інформації з автентичних сайтів, упевнитись у достовірності отриманої інформації, вчасно представити звіт про виконання проекту, проконсультуватися з іншими колегами та викладачем у разі виникнення питань.

Висновки і перспективи подальших розвідок з даного напрямку. Вищесказане дає нам можливість відзначити важливість використання проектної технології з метою розвитку іншомовної компетентності, формування якої є одним з основних завдань вищої освіти. Отже, проектну технологію можна інтегрувати в освітній процес педагогічного коледжу для розвитку іншомовної компетенції студентів, як ефективну форму організації аудиторної та самостійної роботи на етапі підведення підсумків на практичному занятті та узагальнення вивченого іншомовного матеріалу в межах певної теми.

Література:

1. Арванітопуло Е. Г. Особливості навчання іноземної мови за проектною методикою. *Вісн. Київ. нац. лінгв. ун-ту. Сер. педагогіка та психологія*. 2002. Вип. 5. С. 230–236.
2. Вороніна Д. А. Зміст та структура іншомовної комунікативної компетентності сучасних фахівців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* 2017. № 8. С. 17–20.
3. Карабін О. Й. Проектна діяльність майбутніх фахівців в контексті модернізації освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2018. № 83, т. 2. С. 131–135.
4. Коновальчук І. І. Сутність та зміст проектувально-педагогічних умінь. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2003. № 11. Р. 46–50. ISSN 2076-6173.

5. Макоєд Н.О. Формування у майбутніх педагогів умінь перекладу фахових текстів із застосуванням комп'ютерних технологій. Автореф. дис.... канд. пед. наук. Одеса, 2002. С. 6–7.
6. Освітні технології: навч.-метод. посіб / за заг.ред. О. М. Пєхоти. К.: А.С.К., 2002. 255 с.
7. Чепіль М. М. Педагогічні технології: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 224 с.
8. Метод проектов. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / под ред. Е. С. Полат. М.: Издательский центр "Академия", 2002. 272 с.
9. Bloor M., St. John M.J. Project writing. The marriage of process and product. ELT Documents, 1988.129 p.
10. Fried-Booth Diana L. Project Work (in Resource Books for Teachers) / Ed. By Alan Maley. Oxford, 1988. 292 p.
11. Hutchinson J. Project English. Oxford, 1988. 232 p.
12. Ribe R., Vidal N. Project Work. Step by Step. Oxford. Heinemann, 1993. 112 p.
13. PBLWorks https://www.pblworks.org/

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: yugagod@gmail.com

lora_sol77@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-58-61

Годісь Ю. Я., Сологуб Л. В. Заголовок текстів жанру "мистецтво успіху": прагматика, синтактика, семантика. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 58–61.

УДК: 81'42:82 – 91:3=111

Годісь Юлія Ярославівна,
кандидат філологічних наук
Львівський національний університет імені Івана Франка
Сологуб Лариса В'ячеславівна,
кандидат філологічних наук
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЗАГОЛОВОК ТЕКСТІВ ЖАНРУ "МИСТЕЦТВО УСПІХУ": ПРАГМАТИКА, СИНТАКТИКА, СЕМАНТИКА

У статті охарактеризовано прагматичні, синтаксичні та семантичні особливості заголовків текстів мотиваційного жанру "мистецтво успіху". Тексти зазначеного жанру – своєрідні підручники з досягнення успіху, які мають на меті навчити потенційного читача бути стратегом свого щастя та жити успішно і багато в сучасних умовах. Дослідження здійснено на основі 70 заголовків, виокремлених методом суцільної вибірки на відомому книжковому порталі Amazon.com. З'ясовано, що для мотиваційних текстів типовим є заголовковий комплекс, що складається з власне заголовка та підзаголовка. Описано функції мотиваційних заголовків. Виокремлено три структурно-синтаксичні моделі заголовків. Проаналізовано лексичне наповнення заголовків.

Ключові слова: *мотиваційний жанр "мистецтво успіху", заголовок, заголовковий комплекс, структурно-синтаксична модель, номінативний заголовок, дієслівна конструкція, лексема.*

Yulia Ya. Godis,
Candidate of Philological Sciences
Ivan Franko National University of Lviv
Larysa V. Solohub,
Candidate of Philological Sciences
Ivan Franko National University of Lviv

SELF-HELP TITLE: PRAGMATICS, SYNTACTICS, SEMANTICS

The article focuses on titles of the texts belonging to the motivational success genre. The texts of the genre under investigation are manuals on achieving success which aim to teach readers to help themselves live successfully and prosperously in the rapidly changing world. The research aims at exploring the pragmatic, syntactic and semantic features of self-help titles. The study was based on 70 titles, selected by the method of continuous sampling on Amazon.com.

It has been found that the title complex (a two-tier structure consisting of the main title and the subtitle) is typical for self-help texts. The two elements of such a complex differ in their pragmatics. The functions of self-help titles have been highlighted and described. The key elements (mostly nouns and adjectives that verbalize genre concepts SUCCESS and MONEY) in the titles in question inform about the content of the texts without touching their details. In addition, such elements attract the intended reader – the representative of the modern American society of consumers for whom the highest steps in the hierarchy of values are occupied by material goods. It has been proven that self-help titles intrigue and excite the addressee's imagination, and, by outlining the subject matter, act as a kind of advertising of their texts. Moreover, imperative titles encourage the addressee to take action.

In the course of the research, three structural-syntactic models of self-help titles have been identified. The major function of self-help titles – to capture the prospective reader's interest – is facilitated by the dominant syntactic model of the nominal title, the expressiveness and the semantics of the titles.

Key words: *motivational success genre, title, title complex, structural-syntactic model, nominal title, verbal construction, lexeme.*

Вступ. Вектор інтересу сучасних лінгвістичних пошуків спрямований на дослідження комунікативних аспектів мови. Особливо популярними стають жанрознавчі студії [2, 3, 7, 16, 17, 19, 31, 32, 33 та ін.], адже жанр – одна з найважливіших категорій інтеракції. Лінгвістів передусім цікавить природа мовленнєвих жанрів, їх типи та структура, їх взаємозв'язки у дискурсі. Час диктує нові правила спілкування а, відтак, в глобальній комунікації постійно з'являються нові жанри мовлення [2, с. 11].

Сучасні умови виживання у світі, де постійний стрес та економічна нестабільність стають нормою, створюють сприятливий контекст для розвитку мотиваційного жанру "мистецтво успіху". Як продукт мовленнєвої діяльності, цей жанр розрахований на масового читача, а загальна дидактична спрямованість його текстів робить їх своєрідними підручниками з досягнення успіху.

Незважаючи на динамічний розвиток та шалену популярність досліджуваного жанру, а також неодноразові спроби вивчити його з позицій соціології [27], культурології [22, 23, 28], історії [20, 22], фольклористики [21], кількість відповідних наукових доробків лінгвістичного характеру є доволі незначною (див. роб. [5, 26, 18, 25]). Оскільки жанр "мистецтво успіху" був об'єктом нечисленних лінгвістичних розвідок, він потребує детального лінгвогенологічного аналізу, що й зумовлює **актуальність** теми дослідження. **Мета** цієї статті полягає у з'ясуванні прагматичних, синтаксичних та семантичних особливостей заголовків текстів зазначеного жанру. Розгляд синтактики заголовків текстів жанру "мистецтво успіху", їх риторики, стилістики та функцій уможливить визначення їх ролі у підтриманні конвенцій цього жанру. Матеріалом дослідження послугували 70 заголовків, виокремлених методом суцільної вибірки на відомому книжковому порталі Amazon.com.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заголовок тексту неодноразово ставав об'єктом лінгвістичних пошуків [1, 10, 8, 14, 11, 12, 24, 29]. Аксіоматичним стало твердження, що заголовок – це унікальна інформативна одиниця, адже, будучи "стислою згорткою цілого твору" [14, с. 16], він є "квінтесенцією тексту" [12]. Прагматичний вектор заголовка в умовах сучасного інформаційного перенасичення спрямований найперше на привернення уваги та збудження цікавості адресата до теми повідомлення [10, с. 5, 24, p.77, 29, p.1].

Останнім часом інтерес до дослідження заголовків помітно зріс. Так, у науковому [30, 34, 17, 14, 24], художньому [1, 11, 8], медійному [10, 12, 9, 15] дискурсах філологи аналізують лексичне наповнення та семантичне шифрування, синтаксичні моделі, функціональний аспект, особливості перекладу та вплив заголовків на суспільну свідомість.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. Як засвідчив аналіз нашої вибірки, для мотиваційних текстів типовим (76%) є заголовковий комплекс, тобто дворівнева структура, що складається з основного заголовка та підзаголовка. Однак, напрям прагматичних векторів обох елементів різний: підзаголовок є вагомішим в інформаційному плані і становить рему висловлювання, а власне заголовок – його тему [13, с.166]. Так, у заголовковому комплексі *Maximum Achievement: Strategies and Skills That Will Unlock Your Hidden Powers to Succeed* [Tracy 1993] перший елемент, маніфестуючи одну з концептуальних ознак поняттєвого складника концепту SUCCESS (*achievement*) (про це детальніше див. [6, с.148-149]) та, підсилений абсолютним прикметником (*maximum*), приваблює читача, виражаючи верхню межу якості для споживача матеріальних благ. Метою ж другого елемента є змусити читача звернутися до самого тексту, в надії на те, що детально розроблений план (*strategies*) та відповідні навички (*skills*) уможливлять розкриття прихованого потенціалу реципієнта.

Слугуючи "субститутом тексту у формальному аспекті" [8], заголовок текстів жанру "мистецтво успіху" покликаний передати головну мету повідомлення. Однак, розмаїття комунікативних завдань, які виконує такий заголовок, зумовлює множинність його функцій. ***Інформативна*** функція заголовків полягає у лаконічному висвітленні основного змісту тексту (без деталей), що стає можливим через наявність у них опорних елементів [10, с. 5]. Такими в усіх проаналізованих заголовках є іменники та прикметники, які передають суть жанрових концептів SUCCESS та MONEY (про жанрові концепти див. детальніше [6, с. 36-40]), наприклад, *Money, Success and You* [Kehoe 1991], *The Art of Money Getting* [Barnum 2006], *The Secret Door to Success* [Shinn 2009]. Саме ці опорні елементи зумовлюють і ***рекламну*** (так звану *«marquee appeal»* в [24, p.77]) функцію заголовків мотиваційних текстів – приваблюють потенційного адресата – представника сучасного американізованого споживацького суспільства, для котрого найважливішими цінностями є матеріальні блага. Так, заголовки на кшталт *The Nine Steps to Financial Freedom* [Orman, 2006], *The ABCs of Success* [Proctor, 2015] інтригують, збуджують уяву адресата, і, окреслюючи тематику, виступають своєрідною рекламою своїх текстів.

Заголовки з чітко вираженими рисами експресивності також сприяють приверненню читацької уваги. Вживання найвищого ступеня порівняння прикметників (*The Greatest Opportunity in the History of the World* [Kalench 1994]) та прийом протиставлення (*How I Raised Myself From Failure To Success In Selling* [Bettger, 1986]) забезпечують стилістичну виразність. Саме найвищий ступінь має на меті підкреслити винятковість і досконалість запропонованого методу досягнення успіху, а бінарні структури, за спостереженнями А. Бєлової, легко сприймаються як у логічному, так і в психологічному планах [4, с. 101].

Реалізації ***спонукальної*** функції заголовків жанру "мистецтво успіху" сприяють синтаксичні конструкції з імперативом, адже саме імператив є еталоном спонукання [4, с. 250]. Так, у прикладах *Wake up and Live!* [Brande 1980], *Think and Grow Rich* [Hill 2009] чітко простежується спонукання до дії, а вся увага зосереджується на виділенні дієслова, що надає заголовкам виразності, динамічності та емотивної наголошеності.

Структурна організація заголовків мотиваційних текстів теж потрапила до кола наших наукових інтересів. У процесі аналізу було виявлено три структурно-синтаксичні моделі. Оскільки стрижнем прагматичного змісту заголовків текстів досліджуваного жанру є привернення уваги потенційного реципієнта, а підзаголовку належить у цьому аспекті другорядна роль, то процедура виділення цих моделей здійснювалась на базі основного заголовку. Результати аналізу унаочнює таблиця 1:

Таблиця 1

Структурні типи заголовків та їх кількісний розподіл у текстах мотиваційного жанру "мистецтво успіху"

Заголовки	Номінативні		Дієслівні			Двоскладні речення
	З прийменниковим додатком	Без прийменникового додатка	З інфінітивом	З дієсловом у наказовому способі	З герундієм	
Кількість	26 (37%)	16 (23%)	14 (20%)	8 (11,4%)	3 (4,3%)	3 (4,3%)
Разом	42 (60%)		25 (35,7%)			3 (4,3%)

Як видно з табл. 1, 60% заголовків є номінативними (конструкціями з односкладним реченням, де головний член речення – підмет – виражений іменником). Таке переважання номінативних заголовків, поширених здебільшого атрибутивними групами та/чи прийменниковими додатками, пояснюється, насамперед, їх здатністю виражати думку в максимально скомпресованій формі. Наприклад, у заголовку *Rich Dad, Poor Dad* [Kiyosaki 2000] опорні елементи, виражені прикметниками *rich* та *poor*, привертають увагу потенційного адресата. У поєднанні з іменником *dad*, що вказує на родинні відносини та виховання, ці елементи, з одного боку, повідомляють про зміст тексту (автор розповідає про два кардинально діаметральні типи батьків та їх методи виховання), а з іншого – інтригують реципієнта. Ефект інтриги підсилює, по-перше, стилістична виразність, що ґрунтується на мовному механізмові антонімії (*rich – poor*), який відтінює смислові альтернативи. По-друге, інтригує й підзаголовок *What The Rich Teach Their Kids About Money – That The Poor And Middle Class Do Not!,* що, будучи інформаційним розшифруванням, разом із основним заголовком утворює заголовковий комплекс.

37% номінативних заголовків – конструкції, поширені прийменниковим додатком (найчастіше з прийменниками *of* та *to*): *The 7 Spiritual Laws of Success* [Chopra 1994], *The Way to Wealth* [Franklin 2008]. У ролі підмета такого синтаксичного типу виступають іменники *guide, way, steps, power, laws, secret, art.* Вибір цих лексем є невипадковим. Через їхню семантику у заголовках *Official Guide to Success* [Hopkins 1984], *The Nine Steps to Financial Freedom* [Orman 2006] актуалізується

вербалізація метафоричної моделі УСПІХ – ЦЕ РУХ (про це детальніше див. [6, с. 156–160]). Такі лексеми, як *laws, secret, art* дозволяють реципієнту відчути свою приналежність до кола обраних, тих, кому відомі певні секрети та правила, що регулюють та полегшують шлях до успіху: *The 100 Absolutely Unbreakable Laws of Business Success* [Tracy 2002]; *The 21 Success Secrets of Self-Made Millionaires* [Tracy 2001].

Продуктивною виявилась і структурно-синтаксична модель, що виражається через **дієслівні конструкції** (35,7%). Вона включає три підтипи: дієслівні конструкції з *інфінітивом*, з *дієсловом у наказовому способі* та з *герундієм*. Лідерами за чисельністю в межах цієї моделі (20%) є *інфінітивні конструкції* або так звані *how-to* заголовки. Семантика таких заголовків формується як "проблема та її вирішення", а їх тексти постають практичними довідниками. Використовуючи *how-to* заголовки, адресант жанру "мистецтво успіху" експліцитно намагається залучити читачів до масштабного проекту "Як стати успішним", а калькування порад щодо певної проблеми покликане впорядкувати систему цінностей адресата. Наприклад, у заголовку *How to Become Healthy, Young and Pretty* [Jayashree 2014] можна простежити виразне нав'язування еталонів здоров'я, краси та моди. Мрію про заможного нареченого досліджуваний жанр перетворює на обов'язок кожної сучасної жінки, а книга під назвою *How to Marry a Millionaire* [Arnold 2004] як незамінний порадник має на меті дати детальну інструкцію, як досягти цієї мрії.

За даними табл.1, 11,4% заголовків – це односкладні речення з головним членом – присудком, вираженим *дієсловом наказового способу*. Така синтаксична модель вирізняється емотивною наголошеністю та сприяє реалізації спонукальної функції заголовків досліджуваного жанру. Так, у заголовку *Give and Take* [Grant, 2014] через експліцитне спонукання до дії простежується й навіювання чіткого комунікативного смислу. Проходячи крізь увесь текст, цей прийом слугує створенню підсвідомої налаштованості та формуванню певних орієнтирів у психіці цільової аудиторії.

Герундіальні конструкції не є популярними у мотиваційних заголовках (4,3%). Такий висновок є очевидним, адже ці конструкції наголошують на процесуальному характері досягнення успіху, наприклад, *Creating Affluence* [Chopra 1993], в той час як читач, зіткнувшись з проблемами, намагається знайти їх вирішення у практичних довідниках чи порадниках (*guide* чи *how to*).

"Аутсайдерами" за кількісними показниками є двоскладні речення (4,3%). Надто громіздкі за своєю структурою, вони не задовольняють вимоги лаконічності і, відтак, їх вживання у мотиваційних заголовках є радше оказіональним. Такі синтаксичні конструкції виключають присутність підзаголовка, адже дають вичерпну інформацію про зміст повідомлення: *How I Raised Myself from Failure to Success in Selling* [Bettger, 1986].

Аналіз лексичного наповнення заголовків жанру "мистецтво успіху" показав, що тут превалюють лексеми, котрі безпосередньо вербалізують жанрові концепти. Результати дослідження наочно демонструє діаграма 1.

Діаграма 1. Лексичне наповнення мотиваційних заголовків

Як видно з діаграми 1, найчастотнішою лексемою є *success*. Ця лексична одиниця безпосередньо виступає вербальним апелятивом жанрового концепту SUCCESS: *Official Guide to Success: A Personal Success Program* [Hopkins 1984].

Рекурентність лексем *your*, *life* та *achieve* сприяє формуванню основного меседжу досліджуваного жанру – *how to achieve success in your life* (як досягти успіху у житті). Дидактичний характер мотиваційних текстів загалом та заголовків зокрема зумовлений комунікативною метою жанру – навчити адресата жити успішно. На вербальному рівні це виражається у лексемах *how* та *guide: The 7 Spiritual Laws of Success: Practical Guide to the Fulfillment of Your Dreams* [Chopra 1994]*; 21 Success Secrets of Self-made Millionaires: How to Achieve Financial Independence Faster and Easier than You ever Thought* [Tracy 2001].

Частотність лексичних одиниць *money, rich, financial* та *wealth* у заголовках виводить на поверхню риторику жанру в цілому: успіх зводиться до фінансової незалежності. Так, у прикладах *Your Money and Your Life: 9 Steps to Transforming Your Relationship with Money and Achieving Financial Independence* [Robin 2008]*; The Way to Wealth: And Other Timeless Financial Wisdom* [Franklin 2008] підкреслені лексеми виступають вербальними апелятивами жанрового концепту MONEY [6, с. 167–170] та "омовлюють" одну з концептуальних ознак концепту SUCCESS, а саме "багатство" [6, с. 149–150].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показало наше дослідження, для текстів жанру "мистецтво успіху" типовим є заголовковий комплекс, тобто дворівнева структура, що складається з власне заголовка та підзаголовка. Однак, напрям прагматичних векторів обох цих елементів різний. Власне заголовок – привертає увагу та інформує про зміст тексту, не торкаючись деталей. Підзаголовок є вагомішим в інформаційному плані, він розширює зміст повідомлення, інтригує і спонукає прочитати основний текст. Хоча мотиваційні заголовки характеризуються множинністю функцій, основою їх прагматики є привернення уваги цільової аудиторії. Цьому особливо сприяють домінантна синтаксична модель *номінативний заголовок*, поширений атрибутивними групами та/чи прийменниковими додатками, чітко виражені риси

експресивності та семантика заголовків. Чисельне переважання лексем, що омовлюють жанрові концепти SUCCESS та MONEY, слугує підтвердженням того, що основою успіху в американській культурі є матеріальна сторона.

Перспективним вважаємо вивчення інших жанрових елементів (до прикладу, присвяти, подяки, довідки про автора), з'ясування їх комунікативного призначення та дослідження їх ролі у підтримці прагматичної орієнтації паратексту мотиваційного жанру "мистецтво успіху".

Література:

1. Арнольд И. В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста. *Иностранные языки в школе.* 1978. № 4. С. 6–13.

2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології: навчальний посібник. К.: Видавничий центр "Академія", 2006. 248с.

3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. Львів: ПАІС, 2005. 264 с.

4. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. К.: Информационно издательское агенство "Астрея", 1997. 130 с.

5. Берсенева О. Ю. Лингвориторическая организация психолого-прагматического дискурса (на матери але популярних книжных серий о достижении успеха): автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. филолог. наук: 10.02.19 Теория языка. Краснодар, 2011. 24 с.

6. Годісь Ю. Я. Комунікативно-когнітивні засади мотиваційного жанру "мистецтво успіху" (на матеріалі англомовних текстів): дис…канд. філол. наук 10.02.04 "Германські мови". Л., 2019. 253 с.

7. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. М.: Знак, 2010. 600 с. (Коммуникативные стратегии культуры).

8. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова". Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2004. 19 с.

9. Калиновська І. М., Процик М. М. Газетний заголовок як проблема перекладу (на прикладі іменникових фраз типу NNN). *Наукові записки. Серія "Філологічна".* Вип. 11. 2009. С. 223– 227.

10. Коваленко А. М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови". Київський національний лінгвістичний університет. К., 2002. 19 с.

11. Ламзина А. Заглавие. *Введение в литературоведение: Литературное произведение: Основные понятия и термины: науч. пособ.* / Под ред. Л. В. Чернец. М., 2000. С. 97–103.

12. Лютая А. А. Современный газетный заголовок: структура, семантика, прагматика: автореф. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.01 "Русский язык". Волгоград, 2008. 20 с.

13. Рудницкая И. А. Прагматическая направленность газетного заголовка: *Сб. науч. трудов Моск. гос. пед. ин-та иностр. яз. имени М. Тореза.* М., 1981. Вып.177. С. 157– 179.

14. Суворова С. А. Структурно-семантичні особливості заголовків наукових праць: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02. "Російська мова". Дніпропетровський національний ун-т імені Олеся Гончара. Д., 2015. 21 с.

15. Шевченко В. Е. Заголовки як спосіб впливу на суспільну свідомість. *Наукові записки Луганського національного пед. ун-ту: Зб. наук. праць Поліетнічне середовище: культура, політика, освіта.* У 3-х т. / Луганський нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Вип. 5. Т. 1. Серія "Філологічні науки". Луганськ: Альма-матер. 2004. С. 388–397.

16. Яхонтова Т. Жанровий аналіз. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Вип.138. Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф. 2015. С. 477–480.

17. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.

18. Askehave I. If language is a game – These are the rules: A search into the rhetoric of a spiritual self-help book If life is a game – These are the rules. *Discourse and Society.* Vol.15. No.1. 2004. P. 5–31.

19. Bhatia V. Analyzing genre: Language use in professional settings. London: Longman, 1993. 184 p.

20. Butler-Bowdon T. 50 Self-Help Classics: 50 Inspirational Books to Transform Your Life. London: Nicholas Brearley Publishing, 2003. 312 p.

21. Dolby S.K. Self-Help Books: Why Americans Keep Reading Them? Urbana and Champaign: University of Illinois Press, 2005. 208 p.

22. Effing M. Mur The origin and development of self-help literature in the United States: The concept of Success and Happiness, an overview. *Atlantis.* Vol. 31. № 2. December, 2009. P. 125–141.

23. Effing M. Mur US self-help literature and the call of the east: The acculturation of Eastern ideas and practices with special attention to the period from 1980s onwards. Doctoral Dissertation, 2011. University of Barcelona. 343 p.

24. Goodman R.A., Thacker S.B. and Siegel P.Z. What's in a title? A Descriptive Study of Article Titles in Peer-Reviewed Medical Journals. *Science Editor.* May-June 2001. Vol. 24. № 3. P. 75–78.

25. Koay D. L. Self-improvement books: A Genre analysis: A thesis for the degree of PhD in Applied Linguistics. Victoria University of Wellington, 2015. 356 p.

26. McCaw Z. Metaphors and identity in self-help books: An emerging typology: Proceedings of the Annual Conference of the Poetics and Linguistics Association (PALA): URL: http://www.pala.ac.uk/Annualconferences/proceedings/2011/mccaw/2011.pdf

27. McGee M. Self-help Inc.: Makeover culture in American life. Oxford University Press, 2005. 306 p.

28. Rimke H. M. Governing Citizens through Self-help Literature. *Cultural Studies.* Vol. 14. Issue 1. 2000. P. 61–78.

29. SendaY. & Sinohara Y. Analysis of Titles and Readers. For Title Generation Centered on the Readers. Tokyo: Japan. URL: www.aclweb.org/anthology/CO2 – 1133

30. Soler V. Writing titles in science: An exploratory study. *English for Specific Purposes.* 2007. Vol. 26(1). P. 90–102.

31. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 260 p.

32. Swales J. Research Genres: Exploration and Applications. Cambridge University Press, 2004. 316 p.

33. Witosz B. Genologia lingwistyczna: zarys problematyki. Katowice: Wydawnictwo Universytetu Śląskiego, 2005. 258 s.

34. Yakhontova T. Titles of conference presentation abstracts: A cross-cultural perspective. *The Language of Conferencing* / Ed. by E. Ventola, C. Shalom, S. Thompson. Frankfurt am Main: Peter Lang. 2002. P. 277– 300.

Отримано: 14 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: olga.grynko.1@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-62-65

Гринько О. С. Іншомовні вкраплення: до проблеми функціонування та перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 62–65.

УДК: 811.161.1'373.45

Гринько Ольга Сергіївна,
кандидат філологічних наук
Одеській національний університет ім. І. І. Мечникова

ІНШОМОВНІ ВКРАПЛЕННЯ: ДО ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Представлена стаття присвячена проблемі функціонування іншомовних вкраплень та їхній передачі при перекладі. В ній систематизовано способи введення досліджуваних елементів в текст (без пояснень, розраховуючи на ерудицію читача та для створення колориту, певною атмосфери, тощо, або тим чи іншим чином поясняючи читачу їхнє значення), розкрито їхні основні функції в науково-популярному тексті (створення автентичності, в окремих випадках – документизації тексту, та демонстрація обізнаності або вченості автора). Крім того, сформовано класифікацію способів перекладу/передачі іншомовних вкраплень з урахуванням жанрових особливостей науково-популярних текстів, що передбачають, зокрема, наявність приміток наукового редактора у перекладі.

Ключові слова: *іншомовні вкраплення, функції іншомовних вкраплень, переклад іншомовних вкраплень.*

Olga S. Grynko,
Ph.D. in Philology
Odesa National I. I. Mechnikov University

FOREIGN WORDS: ON THE ISSUES OF FUNCTIONING AND TRANSLATION

When used in the texts, foreign words often function as a stylistic device and become a relevant feature of the author's individual style. The article looks at the issues of functioning and translation of foreign words with the focus on those not being "adapted", that is preserving its original "foreign" form (unlike those being transcribed without morphological and syntactical changes). The work systematizes the ways these elements are introduced into the original text. It shows they can either be introduced with no explanation, relying on the reader's general expertise and creating certain environment, flavour etc. or be accompanied by any kind of their meaning's explanation). The article also offers the insights into the key functions of the foreign words in popular-science texts (specifically, they make the text sound more authentic and documentary, and also display author's intelligence and competence). Further, the research finalizes the classification of the ways to translate/render the foreign words in the translated text in the view of the genre peculiarities of popular-science texts. Among other ways, such as preserving a foreign word with a translation of the author's comment, transcription/transliteration, translator's comments, actual translation into the target language, etc., such texts allow for science editor's comments in translation.

Key words: *foreign words, functions of foreign words, translation of foreign words.*

В лінгвістичній літературі для різноманітних іншомовних та запозичених елементів лексики та фразеології використовується чимало термінів: «іншомовне слово», «чуже слово», «варваризм», «екзотизм» або «екзотичне слово», «макаронізм», «аліенізм», «запозичене слово» або «запозичення», «іншомовне вкраплення» і так далі [3, с. 262]. При цьому відзначається відсутність єдиного підходу до критеріїв для номінації цих різнорідних явищ.

Представлене дослідження присвячене особливостям функціонування іншомовних вкраплень в оригінальному тексті та особливостям їхньої передачі при перекладі.

Актуальність роботи зумовлена недостатнім ступенем розробки поставленої проблеми, зокрема в аспекті формування класифікації способів передачі іншомовних вкраплень в текстах різних жанрів. Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше сформульовано класифікацію способів перекладу іншомовних вкраплень науково-популярній прозі, а також виявлено особливості введення та функціонування таких вкраплень в оригінальному тексті.

Проблемою визначення іншомовних слів (зокрема й вкраплень), виявлення особливостей функціонування та перекладу іншомовних вкраплені займалися С. Влахов та С. Флорін, Л. П. Крисін, І. Н. Мозовая та інші дослідники.

За визначенням С. Влахова та С. Флоріна, іншомовні вкраплення (ІВ) – це слова або висловлювання на чужій для оригінального тексту мові, в іншомовному їх написанні, або транскрибовані без морфологічних або синтаксичних змін [3, с. 263].

Іншомовний компонент, що свідомо використовується автором в творі, часто функціонує як стилістичний прийом, стаючи характерною рисою ідіостилю. Смислове навантаження ІВ може бути надзвичайно вагомим та варіюватись від необхідності створення в творі специфічної «іноземної» атмосфери до виконання функцій ключового фрагменту тексту, без якого розуміння задуму автора видається неможливим и який через це не припускає жодного заміщення або зміни формату чи об'єму.

Присутність іншомовності в творах слід розглядати як інтеграцію в єдиному тексті двох комунікативних систем. З них одна є основною, базовою (перша мова письменника), а друга – допоміжною, службовою, «віддаленою» від смислового центру [5, с. 114–115].

При передачі ІВ в перекладі А. М. Бабкін пропонує виділяти два типи іншомовних висловлювань: ті, що перекладаються, і нетранслітеровані. Він стверджує, що неможливість перекласти деякі іншомовні висловлювання та слова призводять до їх асиміляції мовою-запозичальником. Морфологічна асиміляція та транслітерація – показник ступеню засвоєння іншомовних запозичень [2, с. 216].

Т. М. Метласова та О. В. Шимарова вказують на те, що існує декілька принципів передачі іншомовних вкраплень в перекладі. В деяких випадках, коли за допомогою іноземної мови позначено реалії, деталі місцевого колориту, назви готе-

лів, вулиць тощо, а також відомі фразеологізми латинською або іншими мовами, що передбачають присутність фонових знань у читача, не має потреби у їхньому перекладі.

Змістовні іншомовні вкраплення, що не мають стосунку до зазначених вище явищ, потребують перекладу, пояснення або інших ремарок, які б дозволили читачеві зрозуміти використане слово або вислів та «вбудувати» його в контекст твору. Вони викликають труднощі при перекладі, якщо містять культурно-специфічну інформацію, алюзії, гру слів [6, с. 4].

С. Влахов і С. Флорін пропонують розмислювати над способами передачі ІВ, виходячи з того, яким саме способом автор вводить ІВ: без пояснень (розраховуючи на ерудицію читача, для створення колориту, певною атмосфери, тощо) або тим чи іншим чином поясняючи читачу їх значення [3, с. 265].

При вирішені питання передачі ІВ перекладач стикається з такими проблемами: чи варто залишити авторське ІВ без перекладу або пояснень та як вчинити з власно перекладами ІВ самого автора.

Одним з найпоширеніших шляхів вирішення проблеми передачі ІВ є використання зносок та надання коментарів наприкінці. Проте це залишає відкритими питання про те, що пояснити, а що залишити в іншомовній формі, адже невідомо, яке саме ІВ буде знайоме читачу, а яке – ні.

І. Левий вважає, що найвдалішим рішенням буде переклад рідною мовою найважливішої в смисловому відношенні фрази та натякнути на атмосферу іншомовності, зберігаючи ІВ, значення яких зрозуміло з контексту. Надалі «натяки» на іншомовність можна комбінувати з поясненнями [Цитата за 3, с. 266].

Важливо наголосити і ще на одній особливості перенесення ІВ з однієї мови в іншу. У той час як латиниця у більшій чи меншій мірі знайома більшості носіїв мови, що користуються кирилицею, носії мови, що використовують латиницю (іноді навіть носіїв близькоспоріднених мов), кирилиця, здебільшого, незнайома. З цього виходить, що такі ІВ необхідно транскрибувати. При цьому буде помилкою випустити з поля зору навмисно використані автором помилки, що підкреслюють неосвіченість або недостатність знань того чи іншого персонажу або створюють комічний ефект або іронічний відтінок [3, с. 272].

Спираючись на викладені вище теоретичні доробки та на досліджуваний практичний матеріал (в тому числі, враховуючи його стильові особливості), видається можливим сформулювати робочу класифікацію способів, а радше підходів до передачі іншомовних вкраплень при перекладі текстів науково-популярної літератури. Пропонована класифікація включає наступні компоненти:

1) перенесення ІВ з оригіналу без додаткових коментарів;
2) перенесення ІВ з перекладом авторського коментаря до нього;
3) перенесення ІВ з приміткою перекладача у виносках;
4) транскрипція/транслітерація ІВ в тексті перекладу;
5) втрата ІВ за рахунок його перекладу мовою тексту перекладу.
6) перенесення ІВ з приміткою наукового редактора в виносках.

Практичним матеріалом дослідження, який дозволив провести аналіз фактичного застосування запропонованої класифікації, стало 271 іншомовне вкраплення, відібране з книги М. ван Кревельда *The Rise and Decline of the State*, при цьому розглядалися лише неасимільовані ІВ в іншомовній графіці.

Зміст книги, що описує становлення та занепад державності в різних частинах світу, на різних історичних етапах, зумовлює використання великої кількості понять та назв об'єктів, що були властиві чи використовувались тією чи іншою етнічною групою на відповідній території у відповідний проміжок часу. І, на думку автора, саме іншомовні вкраплення допомагають йому найповніше розкрити тему свого доробку [8, с. 3].

За С. Влаховим та С. Флоріним, ІВ в тексті оригіналу вводиться для виконання таких функцій: надання тексту автентичності; створення певного колориту або атмосфери; створення враження обізнаності або вченості автора; створення комічного ефекту [3, с. 264].

Стилістичні та жанрові характеристики досліджуваного тексту не передбачають використання ІВ для створення комічного або створення певного колориту або атмосфери. Отже виділеним ІВ властиві наступні функції: створення автентичності (в окремих випадках – документизації тексту); демонстрація обізнаності або вченості автора.

Функція створення автентичності тексту властива ІВ на позначення найрізноманітніших понять та назв об'єктів, важливих в описуваний історичний період на певній території. Більшість з таких ІВ можна віднести до різного роду реалій: історичних, побутових, реалій державно-адміністративного устрою тощо. Але оскільки реалія знаходиться поза фокусом даного дослідження, видається недоцільним систематизувати ІВ з точки зору їхнього семантичного наповнення. Натомість залучені ІВ було розподілено, ґрунтуючись на особливостях їхнього функціонування в тексті.

Отже, 11,1% вибірки складається з ІВ, що були використано в рамках ідіостилю автора – слів або висловлювань латинською та французькою мовами. Такі висловлювання зафіксовані в більшості тлумачних (напр., *Oxford Reference Dictionary, Longman Contemporary Dictionary of the English Language)* та двомовних (напр., Новий великий англо-російський словник під. ред. акад. Ю.Д. Апресяна) словників. Наприклад: *vox populi, vox dei, per se, ipso facto, bon ton.*

Відповідно, 89,9% ІВ, що розглядаються, використовуються для створення автентичності тексту та є спробою «наблизити» його до періоду та місця розвитку подій, що знаходяться у фокусі дослідження: *augusti, oikoumene, rechercher de la noblesse, L'arte della Guerra, Junta, Gebildete, Volkschule.*

Функціональність ІВ зумовлює застосування тих чи інших способів їхнього введення в текст оригіналу:

1) іншомовне слово відтворюється без будь-якого коментаря, що передбачає що читач сам визначить значення використаного елементу, спираючись на контекст;

2) іншомовне слово, що вводиться вперше в речовий ужиток, супроводжується певними авторськими коментарями, виносками, перекладом тощо [3, с. 265].

Очікувано, що ІВ, які виступали у якості ознаки ерудованості автора, вводяться в текст без додаткових коментарів, адже передбачається, що вони будуть зрозумілими читачеві без додаткових пояснень. Наприклад (тут і далі цитуємо за [8; 9]):

…still, in a different way, progress toward making the monarch not just ***primus inter pares*** *but a real ruler was even slower* (92).

*A **bona fide** military genius, he insisted on operating in the old fashion and commanding from the front* (120).

Крім того, без додаткових коментарів вводились ІВ, що являли собою назви визначних літературних, наукових чи релігійних творів або законів. Наприклад:

*Pope Boniface VIII issued his famous **Unam Sanctam Ecclesiam*** (61).

*A mere ten years after Boniface issued his **Unam Sanctam**, Dante Alighieri (1265–1321) published **De monarchia*** (76).

Іншомовні вкраплення, використані для документизації або створення автентичності тексту, вводяться двома способами:

а) ІВ + відповідник англійською мовою

б) ІВ + пояснення.

Перший спосіб є значно частотнішим. При цьому розташування англійського відповідника в реченні може подаватися як основне слово, (ІВ наводиться в далі в дужках, тобто у постпозиції); в дужках після ІВ (ІВ в препозиції); поряд з ІВ в лапках (особливо при перекладі висловлювань); синонімічна одиниця, що вводиться прийменником *or* або конструкцією *known as;* переклад слова з зазначенням мови походження ІВ.

Наведемо декілька прикладів: *the magistrate **known as kosmos**; the authority (**auctoritas**); treasury **or aerarium**; freedom (**eleutheria, libertas**)*, а також ***fyrd** (the early medieval peasant-levy); **majordomo** (commander of the bodyguard); **taille** (land tax instituted in 1452).*

У відсотковому вираженні 20,7% іншомовних вкраплень було введено в текст без додаткових ремарок автора. Відповідно, 79,3% супроводжувались різного роду додатковими поясненнями.

При систематизації та аналізі вибірки іншомовних вкраплень в перекладі твору М. ван Кревельда *The Rise and Decline of the State,* виконаного під редакцією Ю. Кузнєцова и А. Макеєва, було виявлено, що способи передачі ІВ в тексті перекладу значною мірою залежать від способу їхнього введення в текст оригіналу. Статистичні дані зведено у таблиці, представленій нижче.

№	Спосіб передачі	%
1.	ІВ + переклад авторського коментаря	51,6
2.	ІВ + примітка перекладача	25,1
3.	ІВ + примітка наукового редактора	14
4.	Транскрипція/транслітерація	6,3
5.	Втрата ІВ (за рахунок перекладу)	1,5
6.	ІВ без коментарів	1,5
	Всього	100

Як свідчать дані таблиці, найчастотнішим способом передачі ІВ в тексті було збереження ІВ разом з перекладом авторського коментаря у будь-якому його форматі. Наприклад:

*...such as the ancient Greek laborers or **thetes** (also known under a variety of other derogatory names, such as **kakoi**, ''bad ones''), the Natchez ''Stinkers,'' and many others* (14-15).

*...таких как труженики (**thetes**) в Древней Греции (также известные под разными другими уничижительными прозвищами, например, **kakoi** – «плохие»), «смерды» в племенах натчез и многие другие* (22).

За допомогою транскрипції/транслітерації передається лише 6,3%. Наведемо декілька прикладів:

*These included commanding in war (the Greek **strategoi** and **polemarchs**, the Roman consuls and dictator; the latter was a temporary commander elected for six months), looking after the finances (the Roman **quaestores**), erecting public buildings and supervising markets (the Roman **aediles**) ...* (26).

*В число последних входило командование в случае войны (греческие **стратеги** и **полемархи**, римские консулы и диктаторы; последний был временным командующим, избиравшимся на шесть месяцев), распоряжение финансами (римские **quaestores**), возведение общественных зданий и надзор за рынками (римские **aediles**) ...* (34).

Як бачимо, навіть в межах одного речення способи передачі ІВ при перекладі можуть різнитись. Перекладач приймає рішення про те, що історизми «*стратег*» та «*полемарх*» входять до загальної ерудиції потенціального отримувача перекладу. А отже в перекладі вдається до транскрипції/ транслітерації та не зберігає іншомовне вкраплення в тексті.

Ж. Ру-Фокар зазначає, що текст передає читачеві певний ефект, який він повинен сприйняти. Ефект виявляється стратегією тексту. Розглядаючи сигнали, закладені в тексті та такі, що створюють «ефект близькості» або «ефект дистанції», дослідниця відносить примітки до категорії ознак, що створюють «ефект дистанції» [Цитата за 1, с. 120]. Проте справедливим було б зазначити, що, оскільки коментарі, винесені в примітки, виключаються по своїй функції та місцезнаходженню з основного тексту, вони не можуть прямо впливати на ефект, що створюється текстом.

Подібним чином функціонують і примітки перекладача. Якщо не враховувати деякі незручності для читача, примітки перекладача мають безсумнівні переваги. По-перше, примітки дозволяють зберегти в тексті елементи чужої культури. По-друге, використання позатекстових коментарів не порушують «ефекту близькості», який створюється за рахунок використання елементів чужинної лінгвокультури без безпосередніх пояснень в самому тексті.

Отже, доволі часте використання приміток у виносках в перекладі тексту, що вивчається, видається цілком виправданим. Передача ІВ за допомогою приміток в цілому охоплює 39,1% усієї вибірки, при цьому примітки перекладача складають 25,1%, а примітки наукового редактора – 14%. Наприклад:

*The process whereby **Staatsdiener** were separated from **königliche bediente** spread from the bottom up* (137).

*Процесс, при котором **Staatsdiener**** были отделены от **königliche bediente*****, шел снизу вверх.*

*****Государственные служащие (нем);***

******Королевские слуги (нем.)*** (149).

Науковий редактор подає свої коментарі до тих іншомовних вкраплень, які перекладач не вважав за потрібне коментувати, наприклад, коли ІВ зустрічалося в тексті вдруге чи в третє.

...whose top echelons consisted of the cabinet and the ***conseil d'ertat*** *and whose tentacles spread uniformly into every* ***deтpartement*** *and* ***arrondissement*** *(162).*

...верхний эшелон которого включал кабинет и ***conseil d'etat**** *и щупальца которого проникли в каждый* ***departement***** *и* ***arrondissement*****.**

** Государственный совет {франц.). –* ***Прим. науч. ред****.*

***Департамент {франц.) – единица административно-территориального деления во Франции после Французской революции {франц.). – Прим. пер.*

****Округ {франц.) – Прим. Пер* (176).

Крім того було виявлено, що тексті перекладу з'являються іншомовні вкраплення англійською мовою, тобто мовою оригінального тексту. Загальна кількість виявлених ІВ англійською мовою, тобто таких, що не виступали у якості іншомовного елементу у тексті оригіналу, становить 45 одиниць. Переважна більшість з них – оніми: назви компаній, законодавчих актів, знакових соціальних програм, тощо.

Іншомовні оніми вводяться в текст різноманітними способами:

– без додаткових ремарок (наприклад, *компания* ***Rolls-Royce***),

– з узагальнюючими ремарками:

<...>***British Petroleum, British Aerospace, Cable and Wireless, Britoil*** (компании, занимающиеся добычей нефти в Северном море);

<...>***Associated British Ports, British Airways, British Steel*** **и** ***National Freight*** (корпорации грузовых автотранспортных перевозок, созданной в 50-х годах);

– з перекладом (зазвичай – калькованим) або роз'ясненнями: ***SSI {Supplemental Security Income*** *– «дополнительный гарантированный доход»);*

– як автентична назва, здебільшого, організації, що подається поряд з її російським відповідником: *Совет стран Северной Европы (****Nordic Council****); Международный телеграфный союз (****International Telegraph Union – ITU****).*

Поява в перекладі невеликої групи англомовних іншомовних вкраплень, які не є онімами, може бути зумовлена семантичною наповнюваністю англійських лексем, конотативне значення яких не в повній мірі відображене словниковими відповідниками, використаними перекладачем. При цьому два таких ІВ подані не в самому тексті, а в передмові, де редактор пояснює додаткові значення ключових для книги слів: *state* та *government*.

Таким чином, в дослідженні було проаналізовано та систематизовано погляди на способи введення іншомовних слів в текст науково-популярної літератури, визначено їхні функції та запропоновано класифікацію способів їхньої передачі при перекладі. Перспективи дослідження вбачаються в визначенні основних способів передачі іншомовних вкраплень в текстах інших жанрів та в формуванні уніфікованої класифікацій способів їхнього перекладу.

Література:

1. Алексейцева Т. А. Иноязычные вкрапления в переводе. *Проблемы современной науки и образования.* СПб., 2017. Т. 83(1). С. 80–84.

2. Бабкин А. М. Иноязычные выражения в составе русской фразеологии. *Проблемы современной филологии.* М., 1966. С. 216.

3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М.: Высшая школа, 1986. 416 с.

4. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. М.: Наука, 1968. 207 с.

5. Манина С. И. Прагматические функции иноязычных вкраплений. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2010. № 1. Серия 2: Филология и искусствоведение. С. 114–118.

6. Метласова Т. М., Шимарова О. В. Функционирование иноязычных вкраплений в художественном тексте и особенности их перевода на русский язык. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2015/02/26.

7. Мозовая И. Н. Типы иноязычных слов в аспекте теории метаязыка неологии (на материале современной коммерческой рекламы). *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство.* 2012. Т. 20, вип. 18. С. 142–151. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumo_2012_20_18_26.pdf.

8. Creveld Martin van. The Rise and Decline of the State. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 439 p.

9. Кревельд Мартин ван. Расцвет и упадок государства / Мартин ван Кревельд ; пер. с англ. под ред. Ю. Кузнецова и А. Макеева. М.: ИРИСЭН, 2006. 544 с.

Отримано: 5 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: ninahudz@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-66-69

Гудзь Н. О. Архітектура веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 66–69.

УДК: 11. 111+004.45

Гудзь Ніна Олександрівна,
кандидат філологічних наук
м. Житомир

АРХІТЕКТУРА ВЕБ-САЙТІВ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті детально описано архітектуру офіційних веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій. На фактичному матеріалі встановлено типові набори структурних елементів веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій як гіпержанру екологічного інтернет-дискурсу та жанрів, що реалізуються в їх межах: екологічних інтернет-новин, блогів екологічної тематики, соціальної екологічної інтернет-реклами, соціальних мереж та жанру коментаря. Висновки вказують, що така структура значно полегшує навігацію між ними та спрощує пошук необхідної інформації, а принципи, покладені в основу розміщення структурних елементів стосовно один до одного, сприяють реалізації прагматичних інтенцій міжнародних неурядових природоохоронних організацій.

Ключові слова*: міжнародні неурядові природоохоронні організації, гіпержанр, жанр, екологічний дискурс.*

Nina O. Hudz,
Ph.D.
Zhytomyr

STRUCTURAL FEATURES OF THE NON-GOVERNMENTAL ENVIRONMENTAL ORGANIZATIONS' OFFICIAL WEBSITES

Due to the gravity of the environmental situation in the world, the study of the environment as discourse has been recently featured in different ways on the linguistic research agendas. The awakening of a scholarly interest in the relations between language and ecology gave rise to a new branch of linguistics – ecolinguistics. Since non-governmental environmental organizations (NGOs) play a crucial role in redirecting the humanity towards a more sustainable way of living, it is important to study the verbal and non-verbal means they employ to spread knowledge and, most importantly, promote environmental awareness. The article is devoted to the analysis of structural features of the non-governmental environmental organizations' official websites. The research has made is possible to draw the conclusion that the above-mentioned websites function as a hypergenre of environmental Internet discourse and include such genres as environmental Internet news, blogs on environmental issues, social Internet advertising, a commentary, and via a system of hyperlinks, provide access to their profiles on various social networks. The study shows that the genres constantly interact and interpenetrate with each other. For further research, it seems reasonable to carry out a more profound study of structural peculiarities of websites that highlight environmental issues. Yet another perspective is a comparative analysis of online and offline genres of environmental discourse.

Key words: *non-governmental environmental organizations, hypergenre, genre, environmental discourse.*

Постановка проблеми. Проблеми захисту і збереження навколишнього природного середовища становлять значний науковий інтерес не лише для вузькоспеціалізованих фахівців, але й лінгвістів, в фокусі уваги яких опиняється екологічний дискурс. Звернення лінгвістів до екологічної проблематики стало рушієм для виникнення абсолютно нового напряму мовознавства – еколінгвістики.

Наразі вітчизняними і зарубіжними вченими здійснено ґрунтовний аналіз екологічної термінології (Г. В. Бевзо, І. Г. Гусєва, С. В. Овсейчик, К. Ю. Симонова), вивчено лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (І. О. Розмаріца). Значна кількість робіт присвячена аналізу медійного екологічного дискурсу (Н. А. Красильнікова, О. В. Іванова), виявлено персуазивні та маніпулятивні стратегії англомовної комунікації з екотематики (О. В. Бабире), досліджено структурно-семантичні, функціонально-прагматичні та синтаксичні параметри екологічного дискурсу (Ю. С. Новіцька, О. В. Мисечко, Т. Л. Щеголєва). Проте досить широке коло питань залишається невизначеними. Зокрема, поза увагою науковців залишається роль міжнародних неурядових природоохоронних організацій у формуванні екологічної свідомості суспільства та збереженні безпечного довкілля. Таким чином **актуальність** дослідження зумовлено роллю теми екології та довкілля у найрізноманітніших сферах людської діяльності (політичній, соціальній, економічній, духовній тощо) та необхідністю вивчення ролі міжнародних неурядових природоохоронних організацій у переосмисленні ціннісних орієнтирів сучасного суспільства та формуванні екологічної культури та свідомості.

Матеріалом для аналізу слугують офіційні веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій.

У сучасному суспільстві природоохоронні організації не тільки закликають дбати про довкілля, але й пропагують симбіотичні відносини між людиною та природою. Донесення необхідної інформації до адресата здійснюються всіма наявними наразі способами. Однак, ураховуючи простоту та швидкість передачі інформації в мережі Інтернет, одним із найбільш поширених форматів, за допомогою яких здійснюється екологічна комунікація, є веб-сайт.

Мета статті – з'ясувати особливості архітектури офіційних веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій як гіпержанру екологічного інтернет-дискурсу та жанрів, що реалізуються в їх межах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний веб-сайт являє собою сукупність веб-сторінок, розташованих у певному порядку, зміст яких оформлено у вигляді комбінації мовленнєвих творів, елементів графіки, відео, звуку, динамічного образу,

мультиплікації тощо [6, с. 11]. Веб-сайт як гіпержанр екологічного інтернет-дискурсу характеризується певною структурованістю або архітектурою [8], яка передбачає наявність обов'язкових і факультативних елементів.

Як свідчить наш аналіз, контент досліджуваних офіційних веб-сайтів природоохоронних організацій визначається типовим набором інформаційних блоків: назва природоохоронної організації, її логотип, інформація про діяльність, фото/відеоархіви, зворотній зв'язок і механізми залучення інтернет-користувачів до природоохоронної діяльності та її фінансової підтримки. Представлена структура є досить загальною, оскільки кількість інформаційних блоків офіційних веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій може варіювати. Так, наприклад, структура веб-сайту природоохоронної організації WWF включає такі тематично-орієнтовані сторінки, пов'язані з діяльністю організації: *WWF? What We Do* *Our Earth* *You Can Help* *News&Stories* *Images* *Gifts* *Donate* [14].

Ще однією важливою перевагою веб-сайту є те, що в його межах реалізуються інші жанри екологічного інтернет-дискурсу. Аналіз залученого матеріалу дає підстави зробити висновок про те, що з усього розмаїття жанрів екологічного інтернет-дискурсу в переважній більшості досліджених веб-сайтів утілюються такі жанри, як: екологічні інтернет-новини, блоги екологічної тематики, соціальна екологічна інтернет-реклама, жанр коментаря, завдяки якому здійснюється зворотній зв'язок з інтернет-аудиторією, та гіпержанр соціальної мережі, доступ до якої забезпечується системою зовнішніх гіперпосилань.

Значну частину екологічного інтернет-дискурсу становлять **екологічні інтернет-новини**, адже завдяки легкому доступу вони здатні впливати на масову аудиторію. По-перше, аудиторія інтернет-сайтів інтернаціональна і в кількісному плані в кілька разів перевищує читацьку аудиторію друкованої преси. По-друге, дискурс новин в мережі є плюралістичним, демократичним і висвітлює найнагальніші екологічні проблеми без обмежень. По-третє, завдяки зміні носія інформації новинний дискурс стає лаконічним у плані вираження та ємнісним у плані змісту [7, с. 184–185]. Матеріал дослідження свідчить, що екологічні інтернет-новини можуть також реалізуватися в межах окремого тематичного сайту [15], бути складовою частиною новинного веб-сайту (наприклад, *BBC News → Science and Environment*) чи електронного журналу або електронної версії друкованого видання (www.theecologist.org), з'являються на офіційних сторінках природоохоронних організацій у соціальних мережах і записах у блогах. Окрім того, відвідувачі цих сайтів можуть тримати руку на пульсі подій в екологічній сфері завдяки функції підписки, яка доступна в різних форматах: *Sign up for news and alerts, Get news and updates by e-mail, Order a Print Subscription, Order a Digital Subscription Sign for Free Newsletter* тощо. Функція коментування, можливість поділитися новиною з друзями в соціальних мережах *(share this, email, facebook, twitter* тощо) та блискавична швидкість, із якою новини поширюються мережею, роблять цей жанр екологічного інтернет-дискурсу інтерактивним та надзвичайно гнучким і мобільним.

У плані композиції жанр екологічних інтернет-новин характеризується категоризацією новин за різними критеріями. Зокрема, можна відзначити такі групи новин, як: *Hot topics/Top stories, Popular, News from the Field, In the News, Success Stories, Feature Stories, News by Research Area* тощо, що дає змогу інтернет-користувачеві зорієнтуватися у величезному потоці інформації та структурувати її. Визначально, що основне інформаційне навантаження припадає на заголовок, оскільки найчастіше на веб-сторінці з екологічними новинами розміщується заголовок тексту, фотоілюстрація до нього та одне-два вступних речення (хоча останній елемент є факультативним), а весь текст доступний за умови переходу за посиланням, тобто зберігається принцип поступового розгортання гіпертексту. Окрім того, у текстах екологічних новин наявні посилання на інші новинні сайти або ж на екологічні новини, що так чи інакше пов'язані з подіями, які висвітлюються.

Іншим жанром екологічного інтернет-дискурсу, що реалізується в межах досліджуваних веб-сайтів, є блоги екологічної тематики. **Блог** розуміють як асинхронний спосіб взаємодії учасників інтернет-комунікації, у якому інформація викладена у зворотному хронологічному порядку [10, с. 18].

Сьогодні існує величезна кількість різних типів блогів – від особистих щоденників до веб-сайтів, які відстежують новини з визначених тем. Завдяки зростанню ролі аудіо- та відеоматеріалів виникають субжанри, такі, як, наприклад, фотоблоги [13, с. 31]. Звідси цілком зрозумілою є відсутність єдиного підходу до класифікації блогів серед сучасних лінгвістів. Наприклад, Р. Блад класифікує блоги на три основні групи: 1) фільтри, що включать посилання на інші блоги чи веб-сайти і є з якихось причин цікавими блогеру, але ніяк не пов'язані з його внутрішніми переживаннями; 2) особисті щоденники, вміст яких відображає думки та особисті переживання блогера; 3) записники, що можуть поєднувати ознаки двох попередніх типів і характеризуються наявністю довгих, розлогих есе [11, с. 9]. С. Наусон вважає доцільним поділяти блоги на новинні, блоги-коментарі та особисті щоденники [13, с. 31–35]. Остання класифікація становить найбільший інтерес для нашого дослідження, оскільки блоги екологічної тематики – коментарі за своєю суттю, адже вони завжди містять думку автора щодо описуваних подій і можуть бути представлені: 1) підбіркою посилань, що містить важливу інформацію; 2) новини чи обговорення нагальних або наболілих екологічних проблем; 3) особисту інформацію, роздуми тощо.

Блоги, що висвітлюють екологічну тематику, так само, як і екологічні інтернет-новини, можуть реалізовуватися у межах окремого веб-сайту чи становити частину офіційного веб-сайту міжнародних неурядових природоохоронних організацій і представлені у формі бортового журнала (*logbook*), поділяються за категоріями (*agriculture, climate change, forests, nuclear, oceans, toxics energy, ecosystems* тощо) і зазвичай містять фото- та відеофрагменти або просто фотозвіт. Гіпертекстова структура блогу розгортається за допомогою натискання на заголовок, під яким розміщено фрагмент запису в блозі, або на посилання на зразок *Continue reading.* Під записом у блозі розміщені коментарі, на які можна відповісти (*reply*), позначити як образливі (*Flag Abuse*) або просто натиснути "подобається" (*like this*), поділитися записом у соціальних мережах (*share this*) чи ознайомитись із тематично близькою інформацією (*Read all blogs in this series*) або інформацією, яка викликала найбільший інтерес в інтернет-спільноти (*Most Popular This Month*) тощо.

Обов'язковими композиційними елементами блогів екологічної тематики є зазначення дати посту, кількості коментарів до нього та доступ до архіву, що дає змогу інтернет-користувачам коментувати не лише найсвіжіші повідомлення, а й звертатися до давніших. Здебільшого блоги екологічної тематики мають постійного автора, містять його автобіографічну довідку та фото.

Чільне місце в системі жанрів екологічного інтернет-дискурсу, що реалізуються в межах офіційних веб-сайтів міжнародних неурядових природоохоронних організацій, належить жанру **соціальної інтернет-реклами,** під якою розуміємо жанр екологічного інтернет-дискурсу, метою якого є інформування населення про стан навколишнього середовища та популяризація заходів щодо охорони й збереження довкілля. Природоохоронні організації широко використовують друковану, теле – і радіорекламу, однак потенціал Інтернету значно більший завдяки безпосередності, гнучкості та інтерактивності цього засобу, а також його здатності вийти на цільову аудиторію справді в глобальному масштабі [5]. Порівняно з традиційними засобами реклами, інтернет-рекламу відрізняють такі властивості: 1) в Інтернеті є можливість надання максимуму необхідної інформації про рекламований об'єкт, що забезпечується мультимедійною природою середовища, яке дає змогу використовувати всі можливі види інформації: текст, графіку, колір, звук, анімацію. Гіпертекстова природа Інтернету дає змогу реципієнту самому контролювати пошук та отримання інформації; 2) Інтернет є інтерактивним середовищем, завдяки чому реклама, крім пасивного впливу на реципієнтів, може відігравати активну роль; 3) Інтернет надає рекламодавцеві ефективний спосіб фокусованого впливу на цільову аудиторію; 4) базуючись на сучасних інформаційних технологіях, Інтернет надає широкі можливості оперативного та глибокого аналізу результатів проведення рекламних заходів [1].

Як і інші види реклами, екологічна інтернет-реклама, прагне до максимальної компресії та візуалізації інформаційного потоку з метою економії комунікативних зусиль [3, с. 14]. Соціальна інтернет-реклама не є однорідною. У її межах виокремлюють вербальні жанри (словесний текст), візуальні жанри (інформація представлена у вигляді зорових образів), візуально-текстові (інформація представлена сукупністю текстів та образної інформації), аудіожанри (звукове мовлення, мелодія), аудіо-візуальні (реалізуються поєднанням візуального та звукового ряду), мультимедійні жанри (становлять єдність тексту, звуку та образного ряду) [9, с. 19]. Для досліджуваного матеріалу типовими є візуально-текстові, аудіо-візуальні та мультимедійні жанри. Візуально-текстова соціальна екологічна інтернет-реклама представлена банерною, контекстною рекламою та "рекламою, яка випливає". Банерна (медійна) реклама – це невеликий фрагмент із логотипом компанії, рекламованим товаром або послугою. Екологічна банерна інтернет-реклама містить інформацію про проекологічні акції, заклик пожертвувати гроші, може бути спрямована на формування іміджу природоохоронної організації тощо. Під контекстною рекламою розуміють рекламу, розміщену на сайтах, що відповідають тематиці банера. Реклама, яка випливає, запускається в момент відкриття сайту через появу на передньому (*pop-up*) чи задньому (*pop-under*) фоні. Аудіо-візуальна реклама в аналізованому матеріалі представлена відеороликами, а мультимедійна, окрім звуку та образного ряду, містить також субтитри. У цьому аспекті варто зауважити, що візуально-текстова соціальна екологічна інтернет-реклама реалізується у вигляді модуля, тобто мовного потоку, представленого як сукупність знаків, спеціальним чином організованих у двовимірному просторі, площині або модулі [2, с. 26].

Знаменно, що у створенні модульних текстів поряд із вербальними використовуються і невербальні засоби [25, с. 4], що дає змогу не тільки скоротити час на прочитання тексту, а й посилити вплив на потенційного адресата. Аналіз фактичного матеріалу показав, що екологічна модульна інтернет-реклама належить до традиційної модульної реклами, стандартний вигляд якої – рамочки прямокутного або квадратного типу з фоновими зображеннями, на яких і розміщується текст.

Неабияка роль у поширенні екологічних знань та пропаганді природозахисної діяльності належить **соціальним мережам**. У нашому дослідженні ми обмежилися аналізом найпопулярнішої соціальної мережі у світі – *Facebook,* кількість активних користувачів якої (станом на 31 грудня 2019 року) становить 2,5 мільярди. Офіційні сторінки міжнародних неурядових природоохоронних організацій включають у себе декілька функцій, таких, як зв'язок через приватні та публічні повідомлення, чат, фото, відео, посилання, особиста "стіна" й новинна стрічка. Особливістю сторінок природоохоронних організацій в соціальних мережах, зокрема *Facebook,* є те, що в більшості випадків текстове повідомлення супроводжується соціальною рекламою: модульною або ж відеороликом. При цьому як і в інших жанрах екологічного інтернет- дискурсу, зберігається інтерактивність, оскільки читач може вступити в полеміку через функцію коментування, поділитися записом зі своїми друзями тощо.

Одним із жанрів інтернет-дискурсу, що відповідає за ефективність комунікації з цільовою аудиторією та залучення інтернет-користувачів до активного діалогу, є **жанр коментаря.** Інтернет-коментарі – це окремі мікроповідомлення, своєрідна реакція (відгук, думка) інтернет-користувача на заявлений стимул (новинний анонс, відео, аудіо, зображення будь-якої спрямованості). Основне завдання коментаря – дати інтернет-комуніканту змогу розгорнуто оцінити цінність поста, уточнити незрозумілі моменти або висловити незгоду з автором кореневого посту [4]. Структура жанру коментаря досить проста: під повідомленням на веб-сайті, блозі чи соціальній мережі, що передбачає можливість коментування, розміщується вікно, у якому інтернет-користувач може обрати шрифт, прикріпити фото чи відеофайл або надати посилання на інший інтернет-ресурс. Обов’язковими елементами жанру коментаря є ім’я та дата розміщення тексту коментаря.

Зважаючи на те, що в межах одного веб-сайту співіснують кілька жанрів екологічного інтернет-дискурсу, а також на наявність у ньому фотографій, малюнків, схем, графіків, таблиць, символів і формул, що перетворює екологічний дискурс, який побутує в мережі, на комунікативне утворення креолізованого характеру, яке включає іконічні, аудіальні (музичні, мовні фрагменти), мультимедійні (інтеграція графіки, звуку, динаміки) [6, с. 11] елементи, виникає природна зацікавленість до особливостей їх розміщення стосовно один до одного та щодо веб-сайту. В аспекті аналізу композиційних особливостей екологічного інтернет-дискурсу ми дотримуємося підходу Г. Кресса та Т. ван Лівена, які пропонують трьохелементну схему їх аналізу: 1) важливість інформації (*information value*) – місце розміщення на площині веб-сайту чи модулі (зліва, справа, зверху, знизу, по центру, по краях); 2) виділення (*salience*) (розміщення на задньому фоні чи винесення на передній план, розмір тощо); 3) обрамлення (*framing*) (розподіл лініями чи рамками) [12, с. 177]. Умовно розділивши сторінку сайту чи полотно модуля на вертикальну та горизонтальну осі, вчені стверджують, що на горизонтальній осі зліва розміщується відома адресату інформація, а справа – нова. Якщо ж сторінка розділяється вертикально, то зверху зображується бажаний стан речей, а внизу – реальний. Що стосується обрамлення та просторового поділу за допомогою ліній, аналіз досліджуваного матеріалу свідчить про те, що офіційним веб-сайтам міжнародних неурядових природоохоронних організацій притаманна структура у вигляді вертикального триптиху. Так, наприклад, площина офіційного веб-сайту природоохоронної організації WWF розділена вертикально на три частини [14]. Ліва частина веб-сайту містить інформацію про кампанію, на

яку наразі спрямовані зусилля природоохоронної організації, справа розміщено блок, у якому інтернет-користувачів закликають долучитися до природозахисної діяльності, у центрі веб-сайту – статистичні дані про кількість інтернет-користувачів, які долучилися до підтримки ініціатив організації в різних соціальних мережах. Висунення на перший план зображення з місця проведення акції та звернення по допомогу, хоча б фінансову, ще раз підкреслює прагнення Всесвітнього Фонду Дикої Природи залучитися підтримкою якомога більшої кількості людей. У лівій нижній частині веб-сайту, де зазвичай розміщують відому реальну інформацію, інтернет-користувачам ще раз нагадують про можливість отримання розсилки з новинами *(Subscribe to our mailing list).* Праву нижню частину веб-сайту займає секція *Find out more about,* за допомогою якої всім зацікавленим надається нова "реальна" інформація, що висвітлює найболючіші екологічні виклики сьогодення: *Climate Change, Biodiversity, Endangered Species, Illegal Wildlife Trade* тощо. Верхня права частина веб-сайту присвячена зображенню бажаного стану речей, а саме демонстрації активної проекологічної позиції інтернет-користувачів, яка при цьому проявляється за допомогою надсилання друзям листівок чи різноманітних подарунків екологічної тематики, а також грошових пожертвувань.

Що стосується обрамлення та просторового поділу за допомогою ліній, аналізований веб-сайт представлений у вигляді вертикального триптиху, у центрі якого розміщене зображення людини як натяк на те, що безпечне довкілля залежить від кожного з нас.

Аналіз досліджених жанрів екологічного інтернет-дискурсу показав, що веб-сайти природоохоронних організацій, екологічних новин і блоги екологічної тематики характеризуються помірним співвідношенням між текстом, іконічними (фотографіями) та мультимедійними (відеофрагментами) засобами.

Отже, проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що офіційні веб-сайти міжнародних неурядових природоохоронних організацій є гіпержанрами, які інтегрують у собі кілька жанрів екологічного дискурсу, яким притаманні типові набори структурних елементів, а принципи їх розміщення стосовно один одного сприяють реалізації прагматичних інтенцій міжнародних неурядових природоохоронних організацій. Усі зазначені жанри забезпечують регулярність спілкування на екологічну тематику й уможливлюють не лише оперативне інформування інтернет-спільноти, але й отримання її відповіді на пропоновані повідомлення, що значно полегшує процес коригування впливу та досягнення основної мети екологічного інтернет-дискурсу – формування екологічної свідомості суспільства. Перспективами подальших наукових пошуків з окресленої проблематики вважаємо поглиблене вивчення композиційної специфіки веб-сайтів екологічної тематики та проведення порівняльного аналізу онлайн та офлайн жанрів екологічного дискурсу.

Література:

1. Беляков И. М. Особенности баннерной Интернет-рекламы как поликодового текста (лингвистический аспект) : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.02.19. М., 2009. 24 с.

2. Быкова Е. В. Коммуникативный статус слова в модульном тексте (на примере текстов рекламных объявлений). *Слово і речення : синтактика, семантика, прагматика :* матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 10–12 жовтня 2013 р. Київ, 2013. С. 26–29.

3. Быкова Е. В. Модульный текст в массовой коммуникации : закономерности речевой организации : автореф. дисс …. доктора филол. наук: спец. 10.01.10. Санкт-Петербург, 2012. 39 с.

4. Дахалаева Е. Ч. Автореферентные жанры Интернет-дискурса. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. Иркутск, 2013. № 4 (25). С. 24–29.

5. Джефкінс Ф. Реклама. URL: http://pidruchniki.com.ua/11100220/marketing/slovnikdovidnik_angliyskih_reklamnih_terminiv_nav

6. Матвєєва С. В. Сайт як жанр Інтернет-комунікації (на матеріалі персональних сайтів учених): автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.15. Донецьк, 2006. 16 с.

7. Матюшенко О. М. Особливості функціонування англомовного дискурсу новин в мережі Інтернет. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки.* Житомир, 2011. Випуск 55. С. 183–186. URL: http://eprints.zu.edu.ua/5215/1/vip55_38.pdf (дата звернення: 27.04.2020).

8. Сугак Д. Б. Веб-сайт кафедры в структуре единой информационной образовательной среды : дисс …. кандидата пед. наук : 05.25.03. Санкт-Петербург, 2012. 327 с.

9. Тертычная М. А. Социальная реклама в Интернете : функциональные, предметно-тематические и жанровые особенности : автореф. дисс. … канд. филол. наук : спец. 10.01.10. Москва, 2012. 24 с.

10. Baron N. S. Language of the Internet. URL: http://www.american.edu/cas/lfs/faculty-docs/upload/N-Baron-Language-Internet.pdf.

11. Blood R. The Weblog Handbook : Practical Advice on Creating and Maintaining Your Blog. Cambridge MA : Perseus Publishing, 2002. 144 p.

12. Kress G. R., Van Leeuwen Th. Reading Images : The Grammar of Visual Design. Routledge, 2006. 291 p.

13. Nowson S. The Language of Weblogs : A study of genre and individual differences. Doctoral Thesis. University of Edinburgh, 2006. 261 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

14. World Wide Fund for Nature (WWF) URL: http://wwf.panda.org/

15. Environmental News Network URL: www.enn.com

Отримано: 3 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: g.kozhemiakina@chnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-70-74

Кожемякіна Г. І. Концептосистема сучасного англомовного гумористичного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 70–74.

УДК: 811.111'37'42:82-7

Кожемякіна Галина Іванівна,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОНЦЕПТОСИСТЕМА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ГУМОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджується концептуальний простір сучасного англомовного гумористичного дискурсу як система ієрархічно впорядкованих концептів. Виокремлення основних концептів-автохтонів здійснюється за їх питомою вагою у дискурсі. Застосована методика дала змогу за допомогою кількісних підрахунків визначити 24 значущі концепти-автохтони у межах 9 доменів сучасного англомовного гумористичного дискурсу. Зафіксовані автохтони є стрижневими елементами концептуального каркасу досліджуваного виду дискурсу та окреслюють релевантні знання для сучасного носія англійської мови, необхідні для адекватної орієнтації в цій буттєвій сфері.

Ключові слова: *концепт, домен, автохтон, концептуальний простір, гумористичний дискурс.*

Galyna I. Kozhemiakina,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

CONCEPTSYSTEM OF THE MODERN ENGLISH HUMOROUS DISCOURSE

The article investigates the conceptual space of modern English humorous discourse as a system of hierarchically ordered concepts. The term "humorous discourse" means situationally conditioned interpersonal oral and mental activity aimed at the intellectual ability to see fun and cause laughter. The humorous discourse has become the attractive object of interest for discursologists nowadays, so it seems relevant to consider the conceptual space of modern English humorous discourse. A constructive unit of humorous discourse is the situation of witty communication, marked with national peculiarities. The aim of the article is to identify elements of the conceptual space of modern English humorous discourse as relevant discourse-forming concepts. The object of study is modern English humorous discourse, and the subject are elements of its conceptual space. The research material determines the author's humorous statements from modern British talk – shows: «Edinburgh Fringe», «Tommy Cooper`s TV show», «Milton Jone`s show». The isolation of the basic concepts-autochthons is carried out according to their specific weight in the discourse. The applied technique allowed using quantitative calculations to identify 24 significant concepts-autochthons within the 9 domains (human being, family and relatives, leisure, emotions and feelings, household and financial-economic sphere, social-state sphere, physiological needs, medicine, animal world) of modern English humorous discourse.

Key words: *concept, domain, autochthon, conceptual space, humorous discourse.*

Лінгвістичні дослідження сьогодення концентруються на вивченні системної організації мислення особистості. У своїх дослідженнях вчені зосереджують увагу на вивченні ментального підґрунтя тієї чи іншої сфери життя людини, що обґрунтовує вивчення різнотипних структур репрезентації знань людини про світ: концептів, концептополів, концептосистем, концептосфер (В. І. Карасик, С. А. Жаботинська, І. М. Осовська, А. М. Приходько, А. П. Мартинюк та ін.).

Вже багато десятиліть науковці зацікавлені в дослідженні національного англійського гумору в різних його аспектах. Своєрідність та особливості англійського гумору репрезентуються в роботах Е.В. Шабуніної «Англійський гумор як лінгвокультурне явище (на матеріалі творчості П. Г. Вудхауза)», О. К. Ільїної «Особливості англійських жартів», S. Friedman «The cultural currency of a 'good' sense of humour: British comedy and new forms of distinction », A. Glyn «The Blood of a Britishman», K. Fox «Watching the English. The Hidden Rules of English Behavior». Найбільш глибокими науковими працями вважаються дослідження А. В. Карасика «Лінгвокультурні характеристики англійського гумору» і М. А. Кулинича «Семантика, структура та прагматика англомовного гумору», які є основою для нових робіт з вивчення англійського гумору. Згадані праці засвідчують, що: британський гумор загалом характеризується поняттями *understatement* – стримане висловлювання [10, с. 197], *sarcasm, self-humiliation* – сарказм і самоприниження (часто при абсолютно незворушній подачі («pocker face») та вирізняється прихованістю і недомовленістю, через що людині, далекій від англійської культури, складно зрозуміти багато лінгвокультурних тонкощів гумору. Щоб зрозуміти англійські жарти в усій повноті, необхідно володіти на високому рівні не тільки мовою, а й значними фоновими знаннями про англійську культуру і національний менталітет. Самі англійці вважають гумор однією з головних рис національного характеру («the greatest British national assets» [14, с. 299]) і зараховують його до обов'язкових елементів повсякденного спілкування («a public virtue» [13, с. 375]). Стандартні приклади англійського гумору трапляються як в художньому дискурсі, дискурсі політичному і публіцистичному, так і в повсякденному житті. Як зазначає англійський антрополог і дослідник національного характеру Кейт Фокс, в англійській мовній культурі гумор та іронія настільки поширені, що в будь-якій, навіть побутовій розмові завжди присутня насмішка, іронія, самоіронія, применшення, недомовленість [13, с. 375].

Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасних мовознавчих досліджень створює доречне та перспективне підґрунтя для дослідження гумористичних ситуацій у вигляді поняття дискурсу – «ситуативно обумовленої інтерсуб'єктної мовленнєво-розумової діяльності, спрямованої на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості» [3, с. 11]. Це не просто мовне/мовленнєве формоутворення, складніше за окреме речення, а тотальне культурне явище: результат і чинник комунікації, переплетіння мовних взаємодій агентів комунікації, живе середовище спілкування, яке, як відомо, створює нові фізичні дії, ментальні й психічні продукти [4, с. 1].

Типи дискурсу, як зразки поведінки у певних сферах життя людини, визначені комунікативно-прагматичними зразками мовленнєвої діяльності, що протікають в певній соціальній сфері, наразі перетворились на привабливий об'єкт зацікавлення

дискурсологів та когнітивістів [7, с. 1]. Одним із таких типів дискурсу, маркованим національною специфікою, є англомовний гумористичний дискурс, конструктивною одиницею якого є ситуація дотепного спілкування. Під поняттям «гумористичний дискурс» розуміємо ситуативно обумовлену інтерсуб'єктну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на інтелектуальну здатність вбачати смішне та викликати сміх. Очевидно, що гумористичний дискурс характеризується тим, що має свої мовні особливості (мовні маркери гумору, сатири, іронії, сарказму), свою стилістичну, тематичну специфіку, певні стереотипні уявлення. Щоб виявити їх спрямованість, пов'язаність з ціннісними національними концептами (ощадливість, працелюбність, помірність, скромність, стриманість, здоровий глузд, дотримання «золотої середини/the golden middle» [8, с. 145]), видається доцільним та **актуальним** розглянути концептуальний простір сучасного англомовного гумористичного дискурсу (далі – САГД) та встановити його стрижні – базові дискурсотвірні концепти-автохтони.

Мета статті – визначити елементи концептуального простору САГД як релевантні дискурсотвірні концепти.

Об'єктом дослідження є САГД, а **предметом** – елементи його концептуального простору.

Матеріалом дослідження слугують авторські гумористичні висловлення з сучасних британських ток-шоу «Edinburgh Fringe» (2010,2011,2014,2015), «Tommy Cooper`s TV show», «Milton Jone`s show» та британські жарти з інтернет-джерел http://iteslj.org/c/jokes-short.html https://short-funny.com/funniest-jokes-2.php Загалом проаналізовано 454 висловлення обсягом 9080 слововживань.

Доведено, що концептуальний каркас дискурсу певного типу створює мережа знань. Оскільки концептосистеми визначають індивідуальні ментальні поля, які забезпечують координацію мовленнєвих дій комунікантів, припускаємо, що когнітивний простір САГД (його концептуальний каркас, концептосистема) формується регулярною множиною концептів [5, с. 2]. Дослідження концептосистеми САГД вважаємо логічним здійснити за такою процедурою: 1) інвентаризувати тексти; 2) встановити і кількісно верифікувати інформаційні домени; 3) окреслити значущі домени; 4) встановити основні концепти-автохтони. Базуючись на принципах та критеріях семантичної категоризації мовного простору, запропонованих Л. Г. Бабенко, виконуючи завдання 1, ми інвентаризували тексти шляхом семантичної категоризації повнозначної лексики (іменників, прикметників, дієслів, прислівників). Кількісна верифікація отриманих в результаті інвентаризації текстів груп семантично спорідненої лексики-доменів (завдання 2) дала можливість визначити 23 релевантні інформаційні категорії (див. табл. 1): «людина як жива істота» ("A: When I stand on my head the blood rushes to my head, but when I stand on my feet the blood doesn't rush to my feet. Why is this? B: It's because your feet aren't empty" http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «родинні та сімейні відносини» ("About a month before he died, my grandfather covered his back full of lard. After that he went downhill very quickly" Milton Jones https://www.telegraph.co.uk/good-news/seven-seas/20-best-jokes-british-comedians/), «правління та влада» ("Said to a railroad engineer: What's the use of having a train schedule if the trains are always late. The reply from the railroad engineer: How would we know they were late, if we didn't have a schedule?" http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «медицина» ("Doctor: I'm sorry but you suffer from a terminal illness and have only 10 to live. Patient: What do you mean, 10? 10 what? Months? Weeks?! Doctor: Nine" https://short-funny.com/), «тварини» (A: Why are you crying? B: The elephant is dead. A: Was he your pet? B: No, but I'm the one who must dig his grave" http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «одяг та взуття» ("I wanted to wear my camouflage jeans today but I just couldn't find them" https://short-funny.com/dad-jokes-3.php), «транспорт» ("A nervous old lady on a bus was made even more nervous by the fact that the driver periodically took his arm out of the window. When she couldn't stand it any longer, she tapped him on the shoulder and whispered on his ear: Young man...you keep both hands on the wheel. I'll tell you when it's raining!" http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «розваги та відпочинок» ("My wedding was like a fairy tale. It wasn't magical; it's just that I've got an ugly sister"), «спорт» ("I tried water polo but my horse drowned" https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time ; "Tommy Cooper said to the gym instructor "Can you teach me to do the splits?" He said, "How flexible are you?" I said, "I can't make Tuesdays" https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time ; «жива та нежива природа» ("How do you know the ocean greets you? – It waves" https://short-funny.com/funniest-jokes-6.php), «емоції та почуття» ("When Susan's boyfriend proposed marriage to her she said: I love the simple things in life, but I don't want one of them for my husband"), «нація» ("Roland, an Englishman went to Spain on a fishing trip. While there, Roland hired a Spanish guide to help him find the best fishing spots. Since Roland was learning Spanish, he asked the guide to speak to him in Spanish and to correct any mistakes of usage. Together they were hiking on a mountain trail when a very large, purple and blue fly crossed their path. The Englishmen pointed at the insect with his fishing rod, and announced, "Mira el mosca" The guide, sensing a teaching opportunity to teach Roland, replied, "No, senor, "la mosca"... es feminina." Roland looked at him in amazement, then back at the fly, and then said, 'Good heavens..... you must have incredibly good eyesight" http://iteslj.org/c/jokes.html), «освіта» ("The teacher to a student: Conjugate the verb "to walk" in simple present. The student: I walk. You walk....The teacher interrupts him: Quicker please.The student: I run. You run" http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «фізіологія та фізіологічні потреби» ("I went down the local supermarket, I said, "I want to make a complaint, this vinegar's got lumps in it", he said, "Those are pickled onions" https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time ; "Customer in a restaurant: I would like to have a plate of rice and a piece of fried chicken and a cup of coffee.Waitress : Is it enough Sir? Customer : What? Do you think I can't buy more?" http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «релігія» ("A priest, a rabbi and a vicar walk into a bar. The barman says: Is this some kind of joke?" https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time), «побутова та фінансово – господарська сфера» ("A naked woman robbed a bank. Nobody could remember her face" https://short-funny.com/funniest-jokes-4.php), «мовленнєва діяльність» ("Madam, your son just called me ugly!

Таблиця 1.

Відсотковий показник слововживань у певних доменах

№	Домен	Відсоткові показники
1.	**«Людина як жива істота»**	**8.76**
2.	**«Родинні та сімейні відносини»**	**6.68**
3.	«Правління та влада»	2.3
4.	**«Медицина»**	**4.1**

5.	**«Тваринний світ»**	**6.1**
6.	«Одяг та взуття»	2.8
7.	«Транспорт»	2.6
8.	**«Розваги та відпочинок»**	**5.9**
9.	**«Спорт»**	**6.2**
10.	«Жива та нежива природа»	3.5
11.	**«Емоції та почуття»**	**7.2**
12.	«Нація»	1.4
13.	**«Освіта»**	**5**
14.	**«Фізіологічні потреби**	**7.3**
15.	**«Релігія»**	**5.4**
16.	**«Побутова та фінансово-господарська сфера»**	**5.6**
17.	«Мовленнєва діяльність»	2.8
18.	«Фізична діяльність»	2.68
19.	«Речовини та матеріали»	2.22
20.	«Сприйняття навколишнього світу»	3.1
21.	**«Мистецтво та культура»**	**4.5**
22.	«Мисленнєва діяльність»	2.26
23.	«Універсальні уявлення»	1.6

The mother apologizes shamefacedly, I'm so sorry, I must have told him like a thousand times it is wrong to judge people just from how they look.” https://short-funny.com/sarcasm-black-humor-2.php), «фізична діяльність» (“Two boys were arguing when the teacher entered the room. The teacher says, "Why are you arguing?" One boy answers, "We found a ten dollar bill and decided to give it to whoever tells the biggest lie." "You should be ashamed of yourselves," said the teacher, "When I was your age I didn't even know what a lie was." The boys gave the ten dollars to the teacher” http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «речовини та матеріали» (“I was so drunk, I thought a tube of toothpaste was astronaut food”), «сприйняття навколишнього світу» (“Why does the giraffe have such a long neck? Because its feet smell really bad” https://short-funny.com/kids-jokes.php), «мистецтво та культура» (“My musical knowledge is so poor I thought Kanye West was a railway station and Lana Del Rey a holiday destination” Miranda Hart, from My, What I Call, Live Show https://www.telegraph.co.uk/good-news/seven-seas/20-best-jokes-british-comedians/), «мисленнєва діяльність» (“Son: Dad, what is an idiot? Dad: An idiot is a person who tries to explain his ideas in such a strange and long way that another person who is listening to him can't understand him. Do you understand me? Son: No” http://iteslj.org/c/jokes-short.html), «універсальні уявлення» (“Two aerials meet on a roof – fall in love – get married. The ceremony was rubbish but the reception was brilliant” https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time).

Виконання завдання 3 дозволило окреслити 9 доменів САГД, («людина», «родинні та сімейні відносини», «дозвілля», «емоції та почуття», «побутова та фінансово-господарська сфера», «суспільно-державна сфера», «фізіологічні потреби», «медицина», «тваринний світ»), які об’єднують 24 концепти-автохтони САГД (див. рис. 1).

З домену **«родинні та сімейні відносини»** такими є концепти FAMILY, RELATIVES, MATRIMONY, що очевидно, оскільки родина – найважливіша та найдавніша форма колективної життєдіяльності, яка слугує підґрунтям для виховання та розвитку суспільно свідомих громадян та, в той же час, «відрізняється своєю загальністю та наднаціональним характером, має загальнолюдську значимість» [6, с. 84]: *“A woman has twins, and gives them up for adoption. One of them goes to a family in Egypt and is named 'Amal.' The other goes to a family in Spain, they name him Juan'. Years later; Juan sends a picture of himself to his mum. Upon receiving the picture, she tells her husband that she wished she also had a picture of Amal. Her husband responds, "But they are twins. If you've seen Juan, you've seen Amal” https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time ;*

Людське тіло як об’єкт дослідження приваблювало науковців не лише в природничих науках та медицині, які виявилися неспроможними охопити усю багатогранність і багатофункціональність цієї «матеріальної оболонки людської душі». Результати пошукових систем в галузі лінгвістики зводяться до тлумачень того, що тіло – це комунікативна система, яка містить прихований зміст, і, разом з тим, культурно-ментальний конструкт, адже тіло не є універсальним, а в значній мірі диктується цінностями, притаманними тому чи іншому суспільству [9, с. 202]. Тому очевидним є факт, кількісного переважання в домені «**людина як живий організм**» релевантних концептів HUMAN BEING *“I saw this man and woman wrapped in a barcode. I said: Are you two an item?” https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time;* PARTS OF BODY *“I said, ‘It's serious doctor, I've broken my arm in 20 places.’ He said: ‘Well, stop going to those places.” Tommy Cooper, on his TV showhttps://www.telegraph.co.uk/good-news/seven-seas/20-best-jokes-british-comedians/*; *“My friend said he knew a man with a wooden leg named Smith. So I asked him "What was the name of his other leg?” http://iteslj.org/c/jokes-short.html; “A man goes to the doctor and says, "Doctor, wherever I touch, it hurts." The doctor asks, "What do you mean?" The man says, "When I touch my shoulder, it really hurts. If I touch my knee – OUCH! When I touch my forehead, it really, really hurts." The doctor says, "I know what's wrong with you – you've broken your finger!” http://iteslj.org/c/jokes-short.html*

З домену **«дозвілля»** виокремлюємо автохтони REST AND ENTERTAINMENT *“My wedding was like a fairy tale. It wasn’t magical; it’s just that I’ve got an ugly sister” Ellie Taylor, at the Edinburgh Fringe 2015 https://www.telegraph.co.uk/good-news/seven-seas/20-best-jokes-british-comedians/ ;* SPORT *“Snooker is the best. Snooker is basically tidying up disguised as sport” Jon Richardson, from Nidiot Tour https://www.telegraph.co.uk/good-news/seven-seas/20-best-jokes-british-comedians/;* ART AND CULTURE *“When my wife and I argue, we’re like a band in concert: we start with some new stuff, and then we roll out our greatest hits” Frank Skinner, at the Edinburgh Fringe 2014 https://www.telegraph.co.uk/good-news/seven-seas/20-best-jokes-british-comedians/,* адже розваги та відпочинок є невід’ємною частиною життя будь-якої нації, не винятком є англійці, які не

втрачають можливості пожартувати на тему відпочинку.

З домену **«медицина»** актуальними є концепти NAME OF DISEASE *“ Doctor says to his patient: "You have cancer and Alzheimer." Patient: "At least I don't have cancer” https://short-funny.com/funniest-jokes-6.php;* SICKNESS *“Doctor: I’ve found a great new drug that can help you with your sleeping problem. Patient: Great, how often do I have to take it? Doctor: Every two hours” https://short-funny.com/funniest-jokes-2.php*

У домені **«побутова та фінансово-господарська сфера»** значущими концептами є CLOTHES AND SHOES, BUILDINGS, SHOPPING, FINANCES. Як відомо, одяг є не тільки віддзеркаленням внутрішнього світу індивідуума так і оточуючого його середовища: соціальний статус, фінансову спроможність, приналежність до певної групи і т. і., що загалом виконує статусно-інституційну функцію [1, с. 44]: *“I met a Dutch girl with inflatable shoes last week, phoned her up to arrange a date but unfortunately she'd popped her clogs” https://www.wattpad.com/48477025-top-50-jokes-of-all-time* Концепт BUILDINGS об’єднує знання про різні приміщення залучені до життєдіяльності людини: *“What is the strongest creature in the world? The snail. It carries its whole house on its back.” https://short-funny.com/kids-jokes.php* Покупки як невід’ємна частина побутової сфери, займає чільне місце в житті кожного з нас: *“Bank Teller: How do you like the money? English Student: I like it very much.” http://iteslj.org/c/jokes-short.html*

«Тваринний світ» представлений трьома значущими концептами: DOMESTIC ANIMALS *“A: Do you want to hear a dirty joke? B: Ok. A: A white horse fell in the mud” http://iteslj.org/c/jokes-short.html; “Two cows are standing in a field. One says to the other "Are you worried about Mad Cow Disease?" The other one says "No, It doesn't worry me, I'm a horse!” http://iteslj.org/c/jokes-short.html;* PREDATORS *“They say you cannot outrun a bear. True, but don’t panic, usually it is enough to outrun the chubbiest member of your hiking group”;* AMPHIBIAN ANIMALS *“In a restaurant. Customer: Waiter, waiter! There is a frog in my soup!!! Waiter: Sorry, sir. The fly is on vacation.” http://iteslj.org/c/jokes-short.html*

Релевантність для САГД домену **«Суспільно – державна сфера»** рефлектується в концептах EDUCATION *Headmaster: I've had complaints about you, Johnny, from all your teachers. What have you been doing? Johnny: Nothing, sir. Headmaster: Exactly” http://iteslj.org/c/jokes-short.html* та RELIGION *“A priests asks the convicted murderer at the electric chair, “Do you have any last requests?” "Yes," replies the murderer. "Can you please hold my hand?” https://short-funny.com/funniest-jokes-3.php,* що відображає свободу віросповідання та релігійної приналежності в західній культурі загалом.

Домен **«емоції та почуття»** представлений концептами LOVE *“Oh daddy, I love you so much! Hey, until we get the DNA test, I’m just Harry to you!” https://short-funny.com/sarcasm-black-humor.php,* HAPPINESS *“Happiness is having a large, loving, caring, close-knit family in another city” George Burns https://www.quotes.net/quote/7779* FUN *“You can use this joke to explain that insulting someone is considered funny especially when that person is fishing for a compliment”.*

З домену **«фізіологічні потреби»** виділяються концепти FOOD та DRINK, які об’єднують уявлення про життєво важливий фактор, необхідний для нормального фізичного розвитку організму людини. Процес приготування та вживання їжі є невід’ємним атрибутом фізіології та побуту людини, крім цього англійці часто використовують тематику їжі, щоб пожартувати:*“Patient: Doctor, I think that I've been bitten by a vampire. Doctor: Drink this glass of water. Patient: Will it make me better? Doctor: No, I but I'll be able to see if your neck leaks” http://iteslj.org/c/jokes-short.html*

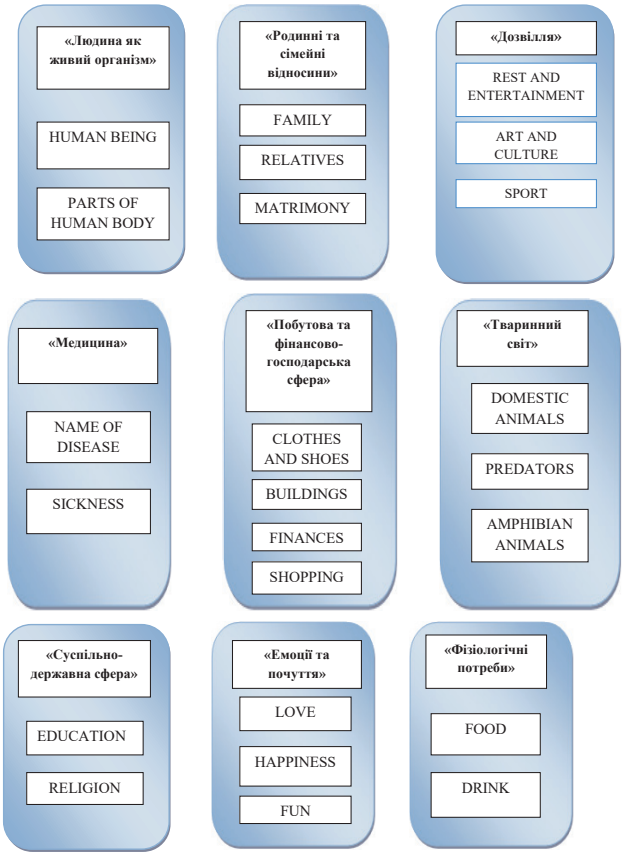

Рис. 1. Значущість концептів у значущих доменах АГД

Висновки. Таким чином, застосувавши відповідну методику, ми змогли окреслити елементи концептуального простору САГД (9 доменів) та автохтони у їх межах (24 концепти), які засвідчують, що британці схильні кепкувати на різні теми, але найчастіше на сімейну (де дійовими особами є чоловік, дружина та діти), побутово-фінансову (стосуючись одягу, шопінгу, будівель та фінансів), суспільно-державну (часто вживаними є жарти про вчителів, студентів та священників), фізіологічні потреби (різні продукти харчування, особливо фастфуд та напої), медицину (стосовно лікарів та пацієнтів) і зрештою стосовно самої людини. Одним із важливих аспектів, вербалізованих у САГД, є почуття та емоції, які відображаються в поняттях любові, щастя та веселощів. Встановлені концепти є релевантними для сучасного англомовного суспільства в гумористичній сфері буття. Перспективи подальшого дослідження вбачаються у створенні когнітивної карти САГД, що демонструватиме множину дискурсотвірних міжконцептуальних відношень.

Література:

1. Гуцол А. М. Автохтони концептуального простору матримоніального конфліктного художнього дискурсу. *Нова Філологія*. Чернівці. 2014. № 60. С. 42 – 48.
2. Жаботинська С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Вісник Харківского національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків. 2009. № 848. С. 3–14.
3. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2012. 196 с.
4. Мойсеєнко С. М. Основні підходи та методи дослідження дискурсу. *Передовий науково-практичний досвід – 2009 : Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції.* Миколаїв : НУК, 2009. 184 с.
5. Осовська І.М. Автохтони дискурсу як константи колективного когнітивного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* Одеса. 2014. № 13. С. 119–123.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики: монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
7. Савчук Т. Г. Когнітивна карта сучасного англійського гастрономічного рекламного дискурсу. *Science and Education a new Dimension. Philology. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.* Чернівці. 2018. VI (45). С. 60–65.
8. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник. Київ : Академія, 2010. 240 с.
9. Соколов А. Б. Концепт «ТЕЛО» в современных исторических исследованиях. *Ярославский педагогический вестник.* 2009. № 3 (60). С. 202 – 207.
10. Шабуніна Е.В. Англійський гумор як лінгвокультурне явище (на матеріалі творчості П. Г. Вудхауза). *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина.* 2012. Т.1. Вип. 1. С. 196–203.
11. Carston R. Thoughts and utterances: The Pragmatics of explicit communication. L. : Blackwell. 2002. 418 p.
12. Clausner T. C., W. Croft Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics.* 1999. Vol. 9. № 2. P. 1–31.
13. Fox K. Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour. London: Hodder. 2005. 426 p.
14. Glyn A. The Blood of a Britishman. London : Hutchinson Of London, 1970. 328 p.

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: kozloff@ukr.net

anna.tarasenko574@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-75-79

Козлова В. В., Тарасенко Г. С. Лексико-семантичні особливості репрезентації етнічної толерантності у сучасному американському президентському дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 75–79.

УДК: 811.111'42

Козлова Вікторія Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Тарасенко Ганна Сергіївна,
магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних репрезентацій етнічної толерантності у сучасному американському президентському дискурсі.

Етнічна толерантність як цінність та норма міжкультурної взаємодії в американському президентському дискурсі проявляється через неупередженість оцінки, прийняття різних світоглядів, віросповідань й культур, усвідомлення рівності прав та дотримання демократичних свобод. Виділено та схарактеризовано лексико-семантичні групи: «культура чужого», «співробітництво», «ставлення до чужого», «право на незалежність», що репрезентують етнічну толерантність у сучасному американському президентському дискурсі. Встановлено семантичні та морфологічні особливості мовних засобів етнічної толерантності та ідентифіковано опозицію «свій – чужий» у контексті реалізації етнічної толерантності.

Ключові слова: *етнічна толерантність, сучасний американський президентський дискурс, семантичний компонент, лексико-семантична група, засоби етнічної толерантності.*

Viktoriia V. Kozlova,
Candidate of Philology (PhD in Philological sciences), Associate Professor
Sumy A. S. Makarenko State Pedagogical University
Hanna S. Tarasenko,
Master student of the Department of Foreign and Slavonic Philology
Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF REPRESENTATION OF ETHNIC TOLERANCE IN MODERN AMERICAN PRESIDENTIAL DISCOURSE

The paper focuses on the investigation of lexical-semantic features of ethnic tolerance representation in modern American presidential discourse. Linguistic studios interpret tolerance as a universal category that forms communication, affects its mechanisms and results. In this paper ethnic tolerance in American presidential discourse is defined as a compliance of the addresser and addressee of the presidential discourse with the ethical model of interethnic relations and popularization of this model that aims at society consolidation. Ethnic tolerance is manifested through an unbiased assessment, acceptance of different worldviews, faiths and cultures, awareness of equal rights and respect for democratic freedoms. The set of semantic components of the concept of tolerance in the English language is distinguished and four lexico-semantic groups representing ethnic tolerance in American presidential discourse: "culture of the alien", "cooperation", "attitude to the alien", "right to independence" are identified. These groups are singled out given the dominance of semantic components of tolerance which denote the object of tolerance, the form of relations with the object of tolerance, the attitude to the object of tolerance and the right of the object of tolerance. The verbal representation of ethnic tolerance in American presidential discourse is characterized by non-categoricity, the use of plural first person pronouns and vocabulary with positive and negative connotation to emphasize positive intentions towards other states and nations. Taking into account the functional and stylistic components, the language means of ethnic tolerance are represented by political, legal and diplomatic terminology.

The analysis of the lexico-semantic means that represent ethnic tolerance in modern American presidential discourse makes it possible to identify the basic value of this type of discourse and clarify the main features of the implementation of the ethnic tolerant behaviour.

Key words: *ethnic tolerance, modern American presidential discourse, semantic component, lexico-semantic group, means of ethnic tolerance.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного глобалізованого суспільства, економічної взаємозалежності держав, активної міграції та інтеграції населення значно актуалізується питання знаходження універсальної основи взаємодії індивідів для коректного співіснування соціумів із притаманними кожному з них особливостями, традиціями, системами цінностей. Претендентом на роль такого всезагального фундаментального принципу є толерантність, що стає необхідною умовою розвитку світової спільноти, етнічної, конфесійної, національної та культурної співпраці держав. Оскільки сучасний світ насичений міжетнічними контактами, саме етнічна толерантність набуває особливого значення. **Актуальність роботи** зумовлена потребою розширення сфери вивчення толерантних практик комунікантів в інституційних дискурсах, зокрема встановленням мовних репрезентацій етнічної толерантності у сучасному американському президентському дискурсі. **Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями**. Роль етнічної толерантності як ціннісної характеристики демократичного суспільства зростає в умовах запобігання проявів націоналізму, расизму та врегулювання міжнаціональних конфліктів. Формування суспільної та особистісної толерантної свідомості відбувається засобами мови в сферах медійної та політичної комунікації. Вивчення засобів толерантності в політичній комунікації, зокрема лексико-семантичних репрезентацій етнічної толерантності в сучасному американському президентському дискурсі, спри-

яє розширенню знань про семантичні властивості й комунікативно-прагматичний потенціал мовних одиниць в конкретному дискурсивному контексті та поглиблює уявлення про природу толерантної політичної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен толерантності є об'єктом дослідження низки гуманітарних дисциплін та міждисциплінарних напрямів. Лінгвістичні студії трактують толерантність як універсальну категорію, що формує комунікацію, впливає на її механізми і результати. За Ф. С. Бацевичем, комунікативна толерантність – «комплексне поняття, яке включає в себе дотримання законів, правил, конвенцій, постулатів, максим неконфліктного спілкування, культури мовлення, всіх складників категорії ввічливості та багатьох інших чинників міжособистісної інтеракції із застосуванням засобів мови» [1, с. 110]. Й. А. Стернін наголошує на міжособистісно-поведінковому статусі категорії толерантності [10, с. 324], а Н. І. Формановська вказує на релевантність толерантності для міжкультурної і внутрішньокультурної комунікації, і особливу актуальність у всіх випадках соціокультурних розбіжностей [15, с. 340]. Наразі активно розробляються питання лінгвістичної природи толерантності: здійснюється системно-структурний аналіз мовного матеріалу і встановлюються когнітивні [5], прагматичні, етичні параметри комунікативної толерантності [8], з'ясовуються її національно-культурні особливості [12]. Залежно від сфери вияву виділяють такі види толерантності: політична, релігійна, економічна і міжособистісна толерантність [16]; релігійна, етнічна, політична, педагогічна, культурна [11] та ін. У межах дискурсивних студій інтерес науковців викликають різні аспекти толерантності в інституційних типах дискурсу, а саме: стратегії і тактики реалізації комунікативної категорії толерантності в сучасному політичному дискурсі [18], мовні індикатори толерантності в медичному дискурсі [4], об'єктивація концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ у мас-медійному дискурсі [6], стратегії толерантного газетного дискурсу [3] та інтолеранті тактики політичного дискурсу [14]. І хоча проводяться активні розвідки в напрямку вивчення дискурсивних реалізацій категорії толерантності, однак, питання мовної репрезентації етнічної толерантності у сучасному американському президентському дискурсі залишається недослідженим.

Новизна полягає в тому, що в роботі уточнено поняття етнічної толерантності в контексті американського президентського дискурсу, виділено чотири лексико-семантичні групи слів, що репрезентують етнічну толерантність в американському президентському дискурсі та здійснено їх аналіз на матеріалі промов чинного президента США Дональда Трампа.

Виклад основного матеріалу. Етнічна толерантність визначається як ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки і негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинності» [19, с. 82]. Етнічна толерантність також передбачає дотримання принципів загальнолюдської моралі, пошану і усвідомлення прав різних етнокультур та збалансованість інтересів при вирішення міжнаціональних проблем.

Американський президентський дискурс «як підтип інституційного дискурсу є виразним віддзеркаленням суспільно-політичного життя США, а також рис національного характеру, загальних і національно-специфічних культурних цінностей. Він відображає усталену систему статусно-рольових відносин, що склалися в комунікативному просторі соціального інституту президентської діяльності в цій країні» [2, с. 98]. Президент є адресантом американського президентського дискурсу, а адресатом, відповідно, є народ США разом з представниками правлячих кіл держави, які забезпечують реалізацію зовнішньої та внутрішньої політики Сполучених Штатів Америки, захисту прав та свобод її громадян [17, с. 206–208]. Хронотоп президентського дискурсу характеризується чіткою визначністю: різноманітні урядові та державні установи, приміщення політичних організацій і партій, соціальних установ та громадських об´єднань. Цінності президентського дискурсу – це цілі, що орієнтують поведінку президента, те, за що президент планує боротися, до чого він обіцяє прагнути, що він визнає найбільш важливим. [9, с. 18]. Етнічна толерантність є однією з цінностей американського президентського дискурсу; категорією мовного спілкування, що забезпечує ефективність міжетнічної комунікації, стабільність суспільства та вирішення проблем національної безпеки в умовах інтеграції народів та їх культур. Етнічна толерантність з огляду на поліетнічність та полікультурність американського суспільства не передбачає відмову від власної культури, а відображає міжетнічну інтеграцію, що визначається сприйняттям або позитивним ставленням як до власної культури, так і до культури інших етнічних спільнот. Отже, етнічну толерантність в американському президентському дискурсі розглядаємо як дотримання адресантом та адресатом президентського дискурсу етичної моделі міжетнічних відносин та популяризацію цієї моделі з метою консолідації суспільства. Етнічна толерантність в американському президентському дискурсі проявляється через неупередженість оцінки, прийняття різних світоглядів, віросповідань й культур, усвідомлення рівності прав та дотримання демократичних свобод тощо.

Метод словникових дефініцій та компонентний аналіз дозволили виділити лексико-семантичні групи слів, що репрезентують етнічну толерантність у американському президентському дискурсі. Для розкриття змісту поняття толерантність в англійській мові необхідно звернутися до лексикографічних джерел. Американський тлумачний словник Merriam-Webster надає такі значення толерантності 2a: симпатія або поблажливість до переконань або практик, що відрізняються від власних або суперечать їм (sympathy or indulgence for beliefs or practices differing from or conflicting with one's own); 2b: акт дозволу чогось (the act of allowing something); 3: допустиме відхилення від стандарту (the allowable deviation from a standard) [22]. Кембриджський словник англійської мови (Cambridge Dictionary) тлумачить толерантність як готовність прийняти поведінку та переконання, які відрізняються від ваших власних, хоча ви можете не погоджуватися або не схвалювати їх (willingness to accept behaviour and beliefs that are different from your own, although you might not agree with or approve of them) [20]. Словниковий онлайн ресурс Dictionary.com трактує толерантність як 1: справедливе, об'єктивне та уседозволене ставлення до тих, чиї думки, переконання, практики, расове чи етнічне походження відрізняються від власних; свобода від фанатизму (a fair, objective, and permissive attitude toward those whose opinions, beliefs, practices, racial or ethnic origins, etc., differ from one's own; freedom from bigotry); 2: зацікавленість та заклопотаність ідеями, думками, практиками тощо, що є чужими власним; ліберальна, недогматична точка зору (interest in and concern for ideas, opinions, practices, etc., foreign to one's own; a liberal, undogmatic viewpoint) [21]. Отже, в англійській мові поняття толерантність означає терпиме, поблажливе, справедливе ставлення до тих, хто має інші думки, переконання, вірування, етнічне походження і є представленим такими семантичними компонентами: *sympathy* (симпатія), *indulgence* (поблажливість), *allowance* (дозвіл), *the allowable deviation* (допустиме відхилення), *acceptance* (прийняття), *recognition* (визнання), *respect* (повага) *willingness to accept* (готовність

прийняття), *permissive attitude* (поблажливість), *concession* (поступка), *understanding* (розуміння), *liberality* (ліберальність), *broad-mindedness* (широта поглядів), *undogmatism* (недогматичність), *freedom from bigotry* (свобода від фанатизму).

З врахуванням переліку семантичних компонентів методом суцільної вибірки з текстів промов чинного президента США Дональда Трампа, були відібрані мовні одиниці, що передають значення толерантності в контексті різниці культур, світоглядів, віросповідань, національної ідентичності і тим самим створюють умови для реалізації етнічної толерантності в американському президентському дискурсі. За морфологічною приналежністю ці мовні засоби представлені такими групами лексики:

1) іменники (nouns): *tolerance, loyalty, sovereignty, friendship, peace, goodwill, right, freedom, justice, liberty, allies, harmony, partners, integrity, alliances, partnerships, cooperation, reciprocity, respect* тощо;

2) дієслова (verbs): *to seek, to respect, to express, to expect, to share, to honour, to pursue, to recognise, to embrace, to acknowledge, to cooperate, work side by side* тощо;

3) прикметники (adjectives): *sovereign, civil, diverse, mutual, prosperous, common, secure, same* і таке інше.

Також виділяємо словосполучення, що залучаються адресантом президентського дискурсу для вираження расової та етнічної неупередженості: *draws no distinctions of race, no room for prejudice, families of all colours and creeds* та експлікації його намірів партнерської взаємодії: *to find common ground, to build bridges of cooperation and trust.*

У свідомості представників кожної культури існує поділ світу та простору на своє і чуже. Де «своє» є знайомим, безпечним і зрозумілим, а «чуже» – незнайомим, ворожим, незрозумілим, «тим самим встановлюється принцип основної опозиції «належності/неналежності» до світу даної культури» [7]. Опозиція «свій – чужий» – одне з головних протиставлень, що існують в колективному, масовому, національному світовідчутті [13], набуває нового значення в аспекті змісту етнічної толерантності як ціннісного орієнтиру та норми міжкультурної взаємодії.

У американському президентському дискурсі при реалізації етнічної толерантності опозиція «свій – чужий» виявляється через м'яке протиставлення за рахунок зниження категоричності висловлювання, що забезпечується формою майбутнього часу, дієсловами з семантикою прохання та мітігаторами: *The United States will not tell you how to live or work or worship. We only ask that you honor our sovereignty in return* [1]. Для номінації «свого» вживаються іменники на позначення офіційної назви держави та особові займенники множини*; we – you; The United States – you.*

За результатами компонентного аналізу виділено чотири лексико-семантичні групи слів, що репрезентують етнічну толерантність у сучасному американському президентському дискурсі: **«культура чужого», «співробітництво», «ставлення до чужого», «право на незалежність».**

Лексико-семантична група «культура чужого» об'єднує одиниці на позначення складових іншої культури як об'єкта етнічної толерантності, експлікуючи установку на адекватне, сприятливе прийняття «чужого», бажанням не тільки зрозуміти, але й прийняти культуру, переконання, вірування, інтереси, цінності цього «чужого». До складу цієї лексико-семантичної групи ввійшли такі іменники: *culture, customs, beliefs, traditions, history, heritage, values.* Толерантне ставлення до культури чужого маркується такими дієсловами: *honor, defend, celebrate, respect, work side by side*. Ці дієслова вжито американським лідером з метою фокусування уваги на позитивних намірах щодо країн союзниць, прийнятті їх прав, культури, традицій, цінностей:

I honor the right of every nation in this room to pursue its own customs, beliefs, and traditions [1].

Like my beloved country, each nation represented in this hall has a cherished history, culture, and heritage that is worth defending and celebrating, and which gives us our singular potential and strength [4].

Strong, sovereign nations let diverse countries with different values, different cultures, and different dreams not just coexist, but work side by side on the basis of mutual respect [2].

Прийняття «чужого» передбачає таку форму взаємин як співпраця, в основі якої – взаємоповага. Отже, друга лексико-семантична група «співробітництво» представлена одиницями, що номінують взаємини з об'єктом етнічної толерантності. Ця група містить лексичні одиниці на позначення стосунків заснованих на взаємній повазі та спрямованих на розвиток дружніх, ділових, партнерських зв'язків між країнами: *cooperation, partnerships, alliances, mutual respect, reciprocity, work side by side, common interests, outcomes.* Вживання адресантом американського президентського дискурсу такої кількості окремих одиниць та словосполучень для позначення різних видів взаємодії свідчить про його наміри діалогу та готовність до взаєморозуміння і досягнення згоди: *We want strong alliances and partnerships based on cooperation and reciprocity. We will make new partnerships with those who share our goals, and make common interests into a common cause. Strong, sovereign nations let diverse countries with different values, different cultures, and different dreams not just coexist, but work side by side on the basis of mutual respect* [6].

Вербальна репрезентація етнічної толерантності в американському президентському дискурсі характеризується некатегоричністю. Непряма спонукальність висловлювань забезпечується дієсловами на позначення очікування, натяку на бажану дію у складі заперечувальних та стверджувальних конструкцій:

We do not expect diverse countries to share the same cultures, traditions, or even systems of government. But we do expect all nations to uphold these two core sovereign duties: to respect the interests of their own people and the rights of every other sovereign nation [2].

До третьої лексико-семантичної групи «ставлення до чужого» увійшли лексичні одиниці, що номінують відношення адресанта американського президентського дискурсу до об'єкта толерантності. Ці одиниці характеризують види соціальної взаємодії, які сприяють зміцненню толерантних відносин між людьми, країнами та соціальними групами: *friendship, goodwill, understanding, harmony.* У цьому контексті використання особового займенника *we* та присвійного займенника *our* сприяє репрезентації мовця представником усього народу, вираженню колективності, спільності. Займенникові форми першої особи множити забезпечують взаєморозумінню між адресатом і адресантами, і презентують сторону опозиції «свій» толерантною, готовою до прийняття сторони «чужого»:

We will seek friendship and goodwill with the nations of the world – but we do so with the understanding that it is the right of all nations to put their own interests first. We do not seek to impose our way of life on anyone, but rather to let it shine as an example for everyone to follow [3].

Відмінною рисою вербальної репрезентації толерантності в американському президентському дискурсі є вживання лексики з негативним значенням, яка використовується задля того, щоб акцентувати позитивні наміри стосовно представників інших держав та націй: *erase, replace, impose, conflict, strife.* При цьому американський лідер вдається до прийому антитези з метою розмежування негативних та позитивних явищ, що забезпечує посилення враження від почутого, формування у адресатів думки щодо зовнішньої політики США:

We want harmony and friendship, not conflict and strife. We are guided by outcomes, not ideology. We have a policy of principled realism, rooted in shared goals, interests, and values [2].

The free world must embrace its national foundations. It must not attempt to erase them or replace them [5].

Четверта лексико-семантична група «право на незалежність» об'єднує лексичні одиниці на позначення прав об'єкта толерантності, що визнає адресант президентського дискурсу. Ця група представлена прикметниками з позитивним оціночним компонентом, що є складовим денотативного значення: *sovereign, prosperous, secure, strong, independent.*

При цьому президент акцентує увагу на спільній зацікавленості реалізації права на рівність об'єкта толерантності:

But in fulfilling our obligations to our own nations, we also realize that it's in everyone's interest to seek a future where all nations can be sovereign, prosperous, and secure [5].

З огляду на функціонально-стилістичний компонент значення мовні засоби етнічної толерантності представлені політичною, юридичною та дипломатичною лексикою: *alliances, reciprocity, policy, sovereignty, civil rights, liberty, allies, citizens, community*.

Висновки і перспективи використання результатів дослідження. Таким чином, етнічна толерантність як дотримання етичної моделі міжетнічних відносин та її популяризація з метою консолідації суспільства у сучасному американському президентському дискурсі репрезентована лексико-семантичні групами «культура чужого», «співробітництво», «ставлення до чужого», «право на незалежність». Ці групи виділені з врахуванням домінування семантичних компонентів толерантності: об'єкт толерантності, форми взаємин з об'єктом толерантності, ставлення до об'єкта толерантності та право об'єкта толерантності. Дослідження показало, що за морфологічними властивостями для репрезентації толерантності використовуються іменники, дієслова, прикметники. Проведений аналіз дозволив також ідентифікувати опозицію «свій – чужий» у контексті етнічної толерантності.

Перспективу подальших досліджень становить характеристика стратегій і тактик етнічної толерантності у сучасному американському президентському дискурсі.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Соціогуманітарні проблеми людини: науковий журнал*. 2010. № 5. С. 108–119

2. Денисюк Ю. І. Лінгвокультурне кодування Президентських меморандумів Барака Обами 2009–2015 рр. Studia philologica. 2016. Вип. 7. С. 97–104.

3. Жданова И. И. Коммуникативные стратегии толерантного газетного дискурса русскоязычных зарубежных СМИ. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2013. № 3. С. 71–74.

4. Жовнір М. М. Мовні індикатори вираження толерантності в медичному дискурсі художньої літератури URL: http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/8737/1/Zhovnir%20M..pdf (дата звернення)

5. Ільчук І. А., Банах Л. С. Концепт толерантності в когнітивно-дискурсійному аспекті. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2017. Вип. 69(1). С. 85–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2017_69%281%29__14

6. Лютянська Н. І. Особливості об'єктивації концептів ТОЛЕРАНТНІСТЬ та ПОЛІТИЧНА КОРЕКТНІСТЬ в англомовному мас-медійному дискурсі. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2014. Випуск 50, ч.1. С. 482–487.

7. Мальцева К. Опозиція —своє/чуже як культурна універсалія. *Наукові записки НаУКМА.* 2002. Т. 20–21: Теорія та історія культури. С. 6–10.

8. Михайлова О. А. Толерантность в речевой коммуникации: когнитивные, прагматические и этические основания. Культурные практики толерантности в речевой коммуникации: коллективная моногр. Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 2004. С. 15–26.

9. Светоносова Т. А. Сопоставительное исследование ценностей в российском и американском политическом дискурсе: автореф. дис.... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2006. 24 с.

10. Стернин И. А. Толерантность и коммуникация. Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: Коллективная моногр. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. С. 324–337.

11. Стернин И. А. Шилихина К.М. Коммуникативные аспекты толерантности. Воронеж: Изд-во «ИСТОКИ», 2001. 110 с.

12. Стернин И. А.Проблемы формирования категории толерантности в русском коммуникативном сознании Культурные практики толерантности в речевой коммуникации: коллективная моногр. Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 2004. С. 130–149.

13. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., 1997.

14. Фокина М. А. Прецедентные феномены в интолерантных тактиках российского политического дискурса. *Политическая лингвистика.* 2016. № 6 (60). С. 139–147.

15. Формановская Н. И. Ритуалы вежливости и толерантность. Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: Коллективная моногр. Отв. ред. Н. А. Купина и М. Б. Хомяков. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. С. 352–353.

16. Хомяков М. Б. Проблема толерантности в христианской философии. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2000. 296 с.

17. Худяков А. В. Современные исследования президентского дискурса: Теоретические предпосылки и перспективы. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2015. № 2 (44). часть 2. С. 206–208.

18. Шаповалова Т. А. Коммуникативная категория толерантности и ее реализация в современном политическом дискурсе : автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.19. Саратов, 2013. 23 с.

19. Янкина Н. В. Межкультурная толерантность как компонент межкультурной коммуникации. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2006. Т. 1, № 1. С. 82–88.

20. Cambridge Dictionaries Online URL:https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tolerance

21. Dictionary.com. URL: https://www.dictionary.com/browse/tolerance

22. The dictionary by Merriam-Webster. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/tolerance

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Address at the 73rd Session of the United Nations General Assembly. URL: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-25-2018-address-73rd-session-united-nations-general

2. Address to the United Nations General Assembly. URL: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-19-2017-address-united-nations-general-assembly
3. Inaugural Address. URL: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-20-2017-inaugural-address
4. Remarks at the United Nations General Assembly. URL: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-24-2019-remarks-united-nations-general-assembly
5. Remarks by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly. URL: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-72nd-session-united-nations-general-assembly/
6. Remarks on National Security Strategy. URL: https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/december-18-2017-remarks-national-security-strategy

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: ludmila12011@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-80-84

Мороз Л. В. Типи суб'єктного вияву свідомості рольового героя: громадсько-політичний ракурс. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 80–84.

УДК: 821.161.2-1.09

Мороз Людмила Володимирівна,
Кандидат філологічних наук, професор кафедри іноземних мов
Рівненський державний гуманітарний університет

ТИПИ СУБ'ЄКТНОГО ВИЯВУ СВІДОМОСТІ РОЛЬОВОГО ГЕРОЯ: ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ РАКУРС

У статті досліджено художній феномен рольової лірики. Окреслено дискусійні питання дослідження художніх особливостей суб'єктної організації лірики. Проаналізовано питання, пов'язані із прийомами оформлення композиції та мовленнєвої організації рольового поетичного тексту. Охарактеризовано його концептуально-змістовний ракурс, який виявляє себе через вираження ідейно-тематичного змісту твору. Простежено специфіку художньої еволюції рольової лірики в українській поезії упродовж XIX – XX ст. Досліджено типи суб'єктного вияву свідомості рольового героя у його громадсько-політичному ракурсі.

Ключові слова: *рольова лірика, автопсихологічна лірика, рольовий герой, автор, суб'єкт поетичного мовлення, громадсько-політичний ракурс рольової лірики.*

Ludmyla V. Moroz,
PhD in Philology, Professor of Foreign Languages,
Rivne State University of the Humanities

TYPES OF SUBJECTIVE MANIFESTATION OF A ROLE-PLAYING HERO'S CONSCIOUSNESS: PUBLIC AND POLITICAL PERSPECTIVE

The article deals with the artistic phenomenon of role-playing lyrics, outlines the problems of literary critics' theoretical searches in their studies of the lyrics subject organization specifics. It also analyzes the points related to the formal methods of compositional and speech design in a poetic role-playing text. The article tries to characterize conceptual and meaningful foreshortenings which manifest themselves at the level of expression related to a composition's ideological concepts as well as to thematic ones. The author investigates the peculiarities of role-playing lyrics artistic development in Ukrainian poetry of the 19th-20th centuries. The article gives a profound analysis to the types of subjective expression of a role hero consciousness concerning his social and political perspective.

It is stated that episodic appeals to the image of a role hero in Ukrainian poetic literature already occur in the ancient poetry of the 17th-18th centuries. The gallery of role-playing characters represented by this poetry is also quite diverse. These are commoners and representatives of higher social strata as well as historical figures.

The typical role-playing hero of the early Romanticism poetry is in general an artistic image the personal intentions of whom are limited to the role of a warrior-protector, a fellow, a representative of the other world established for this artistic direction.

Activation of the socio-political sphere in the role lyrics in the second half of the 19th – early 20th centuries is thematically linked to the identification of three main types of role-playing heroes: 1) the type of socially and politically disadvantaged person symbolically delineated in the image of a prisoner; 2) a fighter who does not want to put up with the ugly oppression of his people and calls on the socio-political community to fight decisively against the enemy; 3) a wide and diverse gallery of satirical images of pseudopatriots.

The thematic spectrum of the socio-political role sphere in Ukrainian poetry of the 20th century can be clearly and comprehensively identified by the ideological polarization of public forces related to the revolutionary upheavals, the events of the First and Second World Wars, the liberation struggle of the Ukrainians, and the repressive policies of the Soviet state.

Key words: *role-playing lyrics, autopsychological lyrics, role-playing hero, author, subject of poetic speech, socio-political perspective of role-playing lyrics.*

Постановка проблеми. З середини XX ст. в коло пріоритетних питань літературознавчих досліджень потрапили проблеми жанрової й, зокрема, суб'єктної художньої специфіки лірики, а також критеріїв, необхідних для її теоретичної типологізації. Актуальною ця проблема стала через як загальне ускладнення в поезії XIX та XX ст. типів вияву свідомості автора, так і з огляду на утвердження у масиві поетичних творів так званої рольової лірики, протиставленої ліриці автопсихологічній.

Достатньо складний феномен рольової лірики ще не опрацьований у належному обсязі у сучасному літературознавстві. Свідченням цього, зокрема, є й широкий дискусійний спектр думок та розбіжностей теоретичних рецепцій, якими літературознавці намагаються пояснити основні художні ознаки рольової лірики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Полеміку навколо дослідження феномену рольової лірики одним із перших ініціював добре знаний літературознавець Б. Корман, який сформулював її відмінні художні ознаки. До вивчення тих або тих проблемних питань специфіки художньої організації рольової лірики зверталися відомі літературознавці – Л. Гінзбург, О. Гаркаві, В. Скобєлєв, А. Боровська, С. Артьомова, І. Васильєв, І. Каргашин та ін. Водночас, багато питань, пов'язаних із поетикою рольової поезії, усе ще недостатньо досліджені, зокрема, особливості її проблематики та художньої організації.

Мета наукової розвідки полягає у дослідженні простежених на матеріалі української поезії XIX – XX ст. засобів художньої об'єктивації рольової лірики. Конкретними **завданнями** дослідження є питання, пов'язані із окресленням типів суб'єктного вияву свідомості рольового героя у його громадсько-політичному ракурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засоби художньої об'єктивації рольової лірики – це комплекс художніх прийомів, за допомогою яких автор декларує специфічний – рольовий характер даного поетичного тексту і, відповідно, репрезентовану у ньому повну або часткову несумісність авторського «я» і «я» особи, яка у даному разі виступає суб'єктом

мовлення. На відміну від власне авторської, тобто автопсихологічної лірики, яка не потребує подібних художніх прийомів, рольова лірика, як правило, використовує їх з метою запобігти ймовірній хибній інтерпретації тексту поетичного твору читачем. «Передовіряючи» право авторського голосу уявному персонажу, автор одночасно посилає своєму читачу спеціальні «сигнали», які маніфестують умовний, опосередковано-рольовий характер поетичної комунікації між ним і автором.

Типологічно засоби художньої об'єктивації рольової лірики, до яких найчастіше запобігають поети, можна поділити на формальні – пов'язані із художніми прийомами композиційного та мовленнєвого оформлення поетичного тексту, і концептуально-змістовні, тобто такі, що виявляють себе на рівні вираження ідейно-тематичних концептів твору.

Основними формальними засобами художньої об'єктивації рольової лірики виступають так званий рамковий комплекс поетичного твору (заголовок, підзаголовок, епіграф, авторські примітки) і прийоми його стилістичного оформлення (мовленнєвий стиль суб'єкта мовлення поетичного твору, який більш або менш різко контрастує із літературною нормою мови і, відповідно, стилем, притаманним власне авторському «я»).

Основним засобом концептуально-змістовної художньої об'єктивації рольової лірики виступає декларований у поетичному творі статус суб'єкта мовлення, з тих або тих причин несумісний із біографічною іпостасою авторського «я». Найбільш типовими засобами концептуально-змістовної об'єктивації рольової лірики є репрезентована у поетичному творі:

– соціально-психологічна несумісність автора і суб'єкта мовлення (як декларація беззаперечної нетотожності соціального статусу або світоглядної позиції та психологічних рис автора і його персонажа);

– культурно-історична несумісність автора і суб'єкта мовлення (як свідчення очевидної неможливості ототожнення автора і його персонажа за ознакою їхньої біографічної несумісності в історичному часі та культурологічних, естетичних або морально-етичних пріоритетів);

– громадсько-політична несумісність автора і суб'єкта мовлення (як

маркер протиставленості автора і його персонажа з огляду на очевидну несумісність їхніх громадських позицій та політичних переконань);

– гендерна несумісність автора і суб'єкта мовлення (як сигнал належності автора і його персонажа до протилежної статі);

– матеріально-фізична несумісність автора і суб'єкта мовлення (як семантична опозиція, що передбачає взаємовиключне протиставлення біографічного автора і його рольового героя з огляду на їхню належність до фізично несумісних світів).

Рольовими персонажами громадсько-політичної сфери є особи, належні до певних прошарків суспільства, які відповідно мотивують їхній світогляд та напрямок їхньої діяльності: твори П. Грабовського «Пісня кайданників» (у формі монологу ув'язнених), Б. Грінченка «Маніфест» (від особи російського царя), Лесі Українки «Народ пророкові!» (від імені народа), П. Карманського «До поета» (зі слів можновладця), І. Багряного «Марш каторжан» (від репресованих радянською владою), Є. Фоміна «Листи Ніколо Сако» (листи засудженого на смерть Ніколо Сакко – північноамериканського робітника-анархіста, написані у в'язниці), О. Ірванця «Відкритий лист до прем'єр-міністра Канади Браяна Малруні та генерал-губернатора Романа Гнатишина від трудящих колгоспу «Шлях Ілліча» (закреслено) «Шлях Ільковича»(підписаний селянською спільнотою).

В українській поетичній словесності епізодичні звернення до образу рольового героя знаходимо вже у давній поезії XVII – XVIII ст. Урізноманітненою постає й галерея рольових героїв, окреслених цією поезією: історичні особи, представники вищого соціального прошарку, простолюдини тощо.

В поезії першої половини XIX ст., позначеної впливом класицистичних тенденцій та становленням романтизму, кількість творів рольової поезії усе ще залишається не надто значною. Яскраву рольову форму отримують написані у бурлексно-травестійному стилі анонімні поезії «Вояж по малой России г. генерала от инфатерии Беклешова» та «Малороссийские стихи, в которых описывается погребение преосвященнийшого Виктора, архиепископа малоросийского, Черниговского и ордена святого Александра Невского кавалера, простыми сельскми разговорами соображенные 1803 г. ноября 11 дня». Першій з цих поезій надано форму полілогу Панаса, Пархіма, Харка та Овідія. Друга поезія написана у формі діалогу Зінька і Леська. Такою ж бурлескно-травестійною манерою – від імені простого українського селянина написані одичні рольові тексти К. Пузини «Ода – малороссийский крестьянин» та П. Данилевського «Ода малороссийского простолюдина на случай военных действий при нашествии французов в пределы российской империи в 1812 году», «Мысли украинского жителя о нашествии французов (Малороссийская ода)»:

Слава богу, стало гарно,
Мов відлігло в животі;
було дуже гірко, хмарно,
Як від диму на печі.
Ніякийсь було поганець,
Звідтіль, кажуть, виструганець,
Де все сонечко сіда,
Через царства, через панства –
Да й до нашого гетьманства,
Аж в Москву забрів сюда.
Кажуть, пак, з себе маленький
І незавидний щенюк,
Низький, смуглий і сухенький,
Що ж, то, видно, чорту внук.
Мабуть, клятий він одмінок,
Найстаршой мари потімок,
Він із біса ростом, пес,
Ну, да як то зажирає... [3, с. 85].

Якщо згаданим вище анонімним поезіям надано форми діалогів перонажів із невеличкими вкрапленнями авторського голосу, то твори П. Данилевського і К. Пузини побудовані від особи мовця, рольовий характер якого зазначено лише відповідними заголовками творів. Розбіжність свідомості автора та свідомості його рольового героя виявляє себе й у специфічній мовленнєвій манері останнього, яка, водночас, й маркує неповну суб'єктну об'єктивованість його особи, рольовий характер якої підпорядковано жанровому диктату, визначеному у даному разі наслідуванням творів І. Котляревського.

Рольова модифікація персонажа ранньої поезії романтизму має швидше характер художньої емблеми, через те, що рольовий суб'єкт цих поезій ще не має достатньої міри об'єктивованості, окресленої у формі «стороннього я», яке психологічно й соціально є достатньо відокремленим від авторської свідомості.

Типове рольове амплуа героя ранньої романтичної поезії виявляє себе у художньому образі, представленому воїном-захисником (у поезіях Л. Боровиковського «Віщба», С. Писаревського «За Німань іду», А. Метлинського «Степ», «Гулянка», М. Шашкевича «Чом, козаче молоденький рониш слізоньки дрібненькі…», М. Устияновича «Пісня опришків»), співцем (М. Жук «Пісня гусляра»), представником потойбічного світу (Л. Боровиковський «Заманка (Пісня русалок)»).

Водночас, слід констатувати й появу в українській поезії інших, більш складних і менш традиційних рольових типів, свідченням чого є поезії П. Білецького-Носенка «Журба старого плугатара», А. Метлинського «Думка червонорусьця», М. Шашкевича «Син любимому отцю».

Визначним, як у якісному, так і у кількісному відношенні, є внесок, зроблений у розвиток рольової лірики поезією Т. Шевченка. Його рольова лірика охоплює понад 30 текстів, у яких продовжено попередні поетичні традиції

Починаючи з другої половини XIX – і до початку XX ст. коло поетів – творців рольової поезії суттєво розширюється: твори П. Куліша, П. Грабовського, Б. Грінченка, М. Старицького, І. Манжури, Лесі Українки, Олени Пчілки, О. Маковея, Б. Лепкого та ін.

Кількісне представництво текстів рольової лірики у поезії окремих поетів цього часу дає можливість виокремити їх із загального числа: за нашими підрахунками, наприклад, це твори Х. Алчевської (19 поезій), В. Самійленка (25), Я. Щоголіва (32), П. Карманського (37), І. Франка (42).

Значне зростання кількості звернень українських поетів до рольової лірики пояснюється передусім переоцінкою ідейно-художньої настанови, що її започатковував новий реалістичний напрям, якому в цей час поступається місцем його попередник – романтизм. «Реалістична постановка проблеми людини, – за словами М. Римаря та В. Скобєлєва, – виявилася переробкою романтичних концепцій в бік конкретизації і внутрішнього диференціювання, драматизації відносин людини і світу: так, «проблема «людина і світ (всесвіт)» перетворювалася в проблему «людина і суспільство» (інколи ще більш виразно: «людина і середовище»). Проблема «людина і вічність» оберталася проблемою «людина і історія». «Проблема «я і інша людина» поставала як проблема співвідношень людей різних класів, станів, соціальних груп, психологічних типів і темпераментів». Вивчаючи еволюцію російського реалізму XIX ст. на матеріалі насамперед прозового епосу і лірики, Б. О. Корман зауважив загальну для епосу і лірики тенденцію: інтерес «концептованого автора» до іншої людини, до іншого свідомості, до чужого «я» приводив до збільшення числа суб'єктів мовлення. Саме розвиток реалізму створює в XIX ст. ту множинність свідомостей, яка дозволяє говорити про досягнення нового рівня художньої об'ємності сприйняття і тлумачення» [6, с. 285].

Як стверджує інша сучасна дослідниця рольової лірики Г. Моїсеєва, «найбільш дослідженим різновидом цікавої для нас форми суб'єктної організації на сьогодні є рольова лірика XIX століття у тому її вигляді, який можна умовно позначити, як реалістичний. Саме у поезії, орієнтованій на достовірне зображення і пізнання об'єктивної реальності, з'являється рольовий герой (ліричний персонаж), який «або зовсім не має в собі будь-яких авторських рис... або ж хоча і наділений окремими рисами, близькими автору..., але не може бути ототожнений з ним, залишаючись самостійним персонажем, наділеним конкретними історико-культурними та індивідуальними ознаками і рисами» (М. Л. Степанов). Значна дистанція між свідомістю автора і свідомістю героя в реалістичній рольової ліриці є безсумнівною і відчутною навіть для «непрофесійного» читача. Специфічна мовна манера досить легко дозволяє «співвіднести образ «я» з певним соціально-побутовим та культурно-історичним середовищем» [5, с. 45].

Суттєвим фактором є й активізація у рольовій поезії другої половини XIX – початку XX ст. громадсько-політичної сфери, тематично пов'язаної із упровадженням трьох типів рольових персонажів. До першого відносимо тип політично та соціально скривдженої людини, який символічно окреслюється в образі бранця (Х. Алчевська «Пісня полонеників», «Пісня бранців», П. Грабовський «Пісня кайданників (з братнього листа вийнята)», В. Мова «Думи засланця», Леся Українка «Невільничі пісні»). У цьому типі рольового персонажа уособлено песимістичну налаштованість значної частки української інтелігенції, втрату сподівань та віри у те, що поневоленій українській нації колись вдасться звільнитися від кайданів, одягнутих на неї «братньою» російською імперією:

Раби, раби, раби...
Ілоти чи раби,
Сусідів наймити,
Попихачі у них,
У ярмах ворогів
Покірні, як воли,
Тепер ми будемо,
А ми ж людьми були!!!
Скрутила доля нас,
На шмаття розірвала
Порубаний наш край,
Нас в найми оддала,
Надії й любі сни
Мечами зруйнувала

І слово вільнеє
Залізом окула... [1, с. 96].

Другий тип рольових героїв громадсько-політичної сфери уособлює справжнього борця, який більше не має бажання мовчки терпіти потворне гноблення рідного народу й закликає громадсько-політичну спільноту до рішучої боротьби із ворогом. У рольовій ліриці кінця XIX – початку XX ст. цей тип відтворено символічними образами легендарного розбійника Кудеяра (поезії Х. Алчевської «Пісня Кудеяра», «Пісня Кудеярової дружини»), біблійного месії (П. Куліш «Пророк»), свободолюбивого поета Байрона, який закликає греків до повстання проти тиранії турецьких загарбників (В. Самійленко «Поет, Греція й держави»), вояка або пролетарія (твори І. Франка «До штурму!», «Думи пролетарія»), яскравих очільників гайдамацького руху в Україні (О. Маковей «Гайдамацька пісня», С. Черкасенко «Гайдамаки»):

Ми – гайдамаки! Україна
Нас кличе пробі не дарма:
Ось-ось жаданая хвилина –
Її ми визволим з ярма.
/.../
І хто не знає козака,
Що разом б'ється на всі фронти,
Згадає хай Залізняка
І помсту праведного Гонти! [7, с. 155].

Третій громадсько-політичний тип рольової лірики другої половини XIX – початку XX ст. окреслений широкою і різноманітною сатиричною галереєю образів суспільного діяча-псевдопатріота, який позірно дбає про сподівання та потреби свого земляка, але насправді цілковито підтримує і пропагує гасла агресивної імперської політики Росії та Австро-Угорщини (поезії П. Карманського «Воєнна промова патріота», М. Кононенка «Землякам», О. Маковея «Добродії народу», В. Самійленка «Твердий русин», «Патріотична праця», Лесі Українка «Пророчий син патріота», «Веселий пан», «Пан народовець», І. Франка «Пісня руських хлопів-радикалів», «Де єсть руська Вітчизна?» тощо).

Специфіку тематичного спектру громадсько-політичної рольової сфери української поезії XX ст. достатньо вичерпно і чітко можна ідентифікувати за ознаками, що визначають ідеологічну поляризацію сил суспільної громадськості, спричинену революційними потрясіннями, подіями Першої та Другої світової війни, визвольною боротьбою українців та репресивною щодо неї політикою радянської держави. Протистояння ідеологічних позицій українського суспільства умотивовувало й відповідні розбіжності у естетичних пріоритетах українських митців цього історичного періоду.

Ознаки мілітарного пафосу непримиренної боротьби із «класовим ворогом», відображено у прикметних навіть назвами творів рольових монологах тих українських поетів, які у період громадянської війни стали співцями ідеологічної пропаганди, утверджуваної радянською владою: поезії В. Бобинського «Пісня стрільців-пролетарів», А. Паніва «Нас покликали в військо червоне», П. Тичини «Пісня комсомольців», М. Шпака «Пісня котовця», В. Сосюри «Червоноарми» та ін.

Ідеологічно поляризованим постає й рольовий суб'єкт, змальований у тематичному контексті лихоліть Другої світової війни. З одного боку, це воїн Радянської армії або партизан, в рольовому монолозі якого декларовано пафос боротьби із німецько-фашистськими загарбниками (поезії К. Герасименка «Пісня українських партизанів», В. Сосюри «Ми переможемо», «Пісня партизанів», С. Жуковського «В нерубайських катакомбах»), з іншого – повстанець, герой національно-визвольної боротьби українського народу проти радянської окупації (поезії М. Боєслава «Марш чорного лісу», «Заповіт борців», «Молитва повстанця», П. Гетьманця «Пісня повстанців», «Пісня – марш «месників»:

Чи могилу зустрінете в чистому полі,
Чи десь кості біляві у лісі, в яру,
Чи заржавілу кров на поляночці голій,
Чи поламані сосни в старому бору, –
Знайте – ваша в боях там кувалася доля.
Хай місця ці святі усім на сумліннях
Витискають печаті залізних чеснот.
Ми посіяли чисте й здорове насіння
Вам на жниво. Будіть заскорузлих з мертвот,
Хай вже жнуть і пожате несуть поколінням! [2, с. 169].

Національно-визвольна ідея визначає й тематику рольових поетичних текстів другої половини XX ст. У формі рольового монологу безіменного (точніше – узагальненого) українського патріота побудована «Пісня бійця» С. Караванського, вірш П. Гірника «Були у мене мої гори…», присвячений Земліхану Єндербієву, який написаний у формі рольового монологу останнього й наголошує тематику визвольних змагань народу Чечні, спрямованих проти російських окупантів.

В іронічному модусі персонажів громадсько-політичної рольової сфери у поезії другої половини XX ст. представлено образами українців-псевдопатріотів, змальованих у творах І. Багряного «Суперпатріоти» та «Герой нашого часу», а також останніх представників комуністичної партії, яка стрімко врачала ідеологічний авторитет і безповоротно відходила в історичне минуле – поезія М. Литвина «Сповідь рядового члена КПУ»:

І ось я конаю.
Посинів увесь.
Мені відібрало
ноги й руки.
І якась прокучмівська сука
Вкрила мене транспарантом: «Слава КПРС!»
Але ще б'ється
комуністичне серце моє.

Я ще олігархам і демократам
жару задам.
Якщо тільки хтось
на «шару» наллє
Хоча б
сто грам [4, с. 77].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У статті досліджено громадсько-політичний ракурс суб'єктного вияву свідомості рольового героя в українській поезії XIX – XX ст., охарактеризовано концептуально-змістовні його типи, окреслені рівнем ідейно-тематичного вираження художніх концептів поетичного твору.

Гостродискусійними питаннями дослідження порушеної у розвідці наукової проблематики, що потребують подальшого вивчення, є проблеми окреслення специфіки рольової лірики в системі суб'єктних форм вираження авторської свідомості, а також класифікації типів героїв рольової лірики.

Література:

1. Алчевська Х. Твори. К.: Дніпро, 1990. 559 с.
2. Боєслав М. Непокірні слова : поезії. Б.м., 1955. 192 с.
3. Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1959. 599 с.
4. Литвин М. Іржання стриножених коней : Поезії. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 112 с.
5. Моисеева А. А. Эволюция ролевой лирики на рубеже XIX-XX веков : формирование ролевого героя нового типа : дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература». Пермь, 2007. 182 с.
6. Рымарь Н. Т., Скобелев В. П. Теория автора и проблема художественной деятельности. Воронеж : Логотраст. 1994. 262 с.
7. Черкасенко С. Ф. Твори : у 2 т. К. : Дніпро, 1991. Т. 1 : Поезія. Драматичні твори. 891 с.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: Orlovsky5@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-85-89

Орловська О. В. Аналіз функціонально-семантичних особливостей постпозитивів фразових дієслів у художньому англомовному тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 85–89.

УДК: 811.111-26

Орловська Ольга Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОСТПОЗИТИВІВ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТЕКСТІ

У статті розглянуто функціонально-семантичні особливості постпозитивів фразових дієслів у художньому англомовному тексті. Об'єктом дослідження стали фразові дієслова, оскільки вони складають значну частину лексикону сучасної англійської мови. В утворенні значення фразового дієслова важлива роль належить другому його компоненту – прислівнику чи прийменнику. Постпозитиви надають семантичного підсилення до значення фразового дієслова. Виявлено, що постпозитиви виконують три основні функції. У ході дослідження виділено функціонально-семантичні категорії фразових дієслів. У статті проаналізовано частотність вживання різних категорій фразових дієслів в англійській мові на матеріалі роману В.С. Моема «Театр».

Ключові слова: *фразові дієслова, постпозитиви фразових дієслів, функціонально семантичні категорії, словосполучення.*

Olha V. Orlovska,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Khmelnytskyi National University

ANALYSIS OF FUNCTIONALLY SEMANTIC FEATURES OF POSTPOSITIVES OF PHRASAL VERBS IN THE FICTION ENGLISH-LANGUAGE TEXT

The article deals with the functionally semantic features of postpositives of phrasal verbs in the fiction English-language text. Phrasal verbs have become a research object, as they make up a considerable part of lexicon of modern English. In the formation of the meaning of the phrasal verb, an important role belongs to its second component – the adverb or preposition. One basic verb can form different phrasal verbs in conjunction with different adverbs and prepositions. Therefore, the postpositives of phrasal verbs in the context of their combination with the verb have very important functions. Postpositives give semantic strengthening to the meaning of phrasal verb. It is founded that postpositives perform three main functions. The postpositive function is important for the phrasal verb because the postpositive is used to change the meaning of the verb. Sometimes the postpositive adds another meaning to the verb, so these particles have the function of forming new verbs. The same postpositive, combined with different verbs, sometimes forms phrasal verbs-synonyms. During the research the functionally semantic categories of phrasal verbs are distinguished The frequency of the use of different categories of phrasal verbs in English is analyzed on material of novel "Theatre" by S. Maugham.

Key words: *phrasal verbs, postpositive phrasal verbs, functionally semantic categories, word combinations.*

Актуальність нашого дослідження обумовлена, з одного боку, надзвичайною різноманітністю типів, поширеністю та частотністю використання фразових дієслів у англійській мові, а, з іншого боку, відсутністю подібних структур в українській мові та труднощами вивчення і перекладу фразових дієслів, викликаними їх функціонально-семантичними особливостями та широкою типологічною класифікацією.

Постановка проблеми. Фразові дієслова складають значну частину лексикону сучасної англійської мови. Незважаючи на існуючі дослідження, семантика фразових дієслів в англійській мові ще не є достатньо вивченою, зокрема немає семантичних класифікацій постпозитивних компонентів. При цьому, недостатньо вивченим залишається питання розрізнення власне фразових та прийменникових дієслів. Роль дієслівного постпозитиву та здатність його до синтаксичної автономності у певних випадках не отримали всебічного висвітлення. **Об'єктом** дослідження слугують фразові дієслова сучасної англійської мови. **Предметом** статті є особливості постпозитивів фразових дієслів. **Мета дослідження** полягає в аналізі функціонально-семантичних особливостей постпозитивів фразових дієслів у художньому англомовному тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато лінгвістів минулого і сьогодення намагаються дослідити це багатогранне явище. Упродовж останніх років було проведено чимало досліджень у рамках вивчення фразових дієслів у лексико-граматичній системі англійської мови. Пошук матеріалу показав, що ряд лінгвістів досліджували явище фразових дієслів, а саме: Н. Амосова [1], А. Кунін [3], Д. Болінджер [4], Т. МакАртур [7], Ф. Палмер [8], Дж. Поуві [9] та інші, але ще багато питань цього багатогранного явища так і залишились невисвітленими.

Новизна дослідження полягає у тому, що проаналізовано частотність вживання різних категорій фразових дієслів в англійській мові на матеріалі роману В.С. Моема «Театр». **Методологічне або загальнонаукове значення** статті полягає у тому, що опрацьований автором матеріал представляє собою певний внесок у розвиток мовознавчої науки.

Виклад основного матеріалу. Фразові дієслова в англійській мові є дуже різноманітними як за своєю зв'язністю або сполучуваністю, так і за додатковими значеннями, які вони мають або які вони набувають у тексті. Фразові дієслова можуть виражати характер дії, перехід з одного стану в інший, спонукання до дії тощо, але у всіх випадках дія незмінно характеризується значенням, яке має саме дієслово.

В утворенні значення фразового дієслова важлива роль належить другому його компоненту – прислівнику чи прийменнику. Одне базове дієслово може утворювати в сполученні з різними прислівниками і прийменниками різні фразові дієслова.

Роль постпозитиву в дієслівних сполученнях зводиться або до посилення і підкреслення значення дієслова, або, під впливом прислівника, до додавання відтінку значення словосполучення, близького до значення прислівника. Таким чином, постпозитиви надають семантичного підсилення до значення дієслова.

Отже, постпозитивам фразових дієслів у рамках їх поєднання з дієсловом належать дуже важливі функції. Відомо, що постпозитиви виконують три основні функції, а саме:

1. Ослаблену обставинну в складених дієсловах: «sit down» – сидіти, «go out» – виходити, «come back» – повертатися.

2. Обставинну: I hope you are not going to come out in such weather. – Я сподіваюся ви не збираєтесь виходити у таку погоду.

3. Обставинно-предикативну в поєднаннях зі зв'язковими дієсловами: to be, stay, get and keep, hold, fall: You had better stay away from me. – Ти б краще тримався від мене подалі.

В. Джовет стверджує, що функція постпозитиву має велике значення для фразового дієслова, тому що постпозитив використовується для зміни значення дієслова, а іноді він додає ще одне значення до дієслова, тому ці частинки мають функцію формування нових дієслів. Значення лексичних дієслів «make» або «take» відрізняються від значень фразових дієслів «make up» і «take off». На його думку, ці частинки мають п'ять функцій:

1. Постпозитив змушує дієслово мати нове значення, яке відрізняється від значення первинного лексичного значення дієслова, так як у дієслові «carry», коли воно поєднується з постпозитивом «on», щоб отримати значення продовжуваності.

2. Деякі частки не змінюють значення лексичного дієслова, тим не менш, вони додають нове значення до лексичних дієслів, коли об'єднуються з ними, щоб сформувати фразові дієслова, як в «speak» та «speak out». Постпозитив тут додає значення «голосно» до первинного дієслова.

3. Деякі постпозитиви додають значення завершеності до значення лексичного дієслова, як в «carry out» та «gather up».

4. Деякі частинки сприяють формуванню словосполучення. Ці частинки виконують роль прислівників. Словосполучення складаються з дієслова та постпозитиву (прислівника). Постпозитив зберігає значення обох елементів, як в «go out».

5. Деякі інші постпозитиви виконують роль прийменників, але вони більш прив'язані до дієслова. Ці прийменники відрізняються від чистих прийменників тим, що доповнення, які слідують за ними, можуть бути опущені і легко зрозумілі з контексту, наприклад: «She left the baby upstairs and went down(stairs)» [5, с. 53].

Один і той же постпозитив, поєднуючись з різними дієсловами, іноді утворює фразові дієслова-синоніми, наприклад: «to write down», «to put down», «to take down», «to set down» – записувати; «to go out», «to come out», «to walk out», «to step out», «to march out», «to pass out», «to stroll out» – вийти, виходити; «to turn on», «to put on», «to switch on», «to click on» – вмикати; «to turn out», «to put out», «to switch out», «to click out» – вимикати; «to take out», «to put out», «to get out», «to bring out» – діставати [2, с. 16].

Одне кореневе дієслово може вживатися з більше ніж одним постпозитивом, утворюючи багато інших фразових дієслів (наприклад, get up, get out, get off, get on). При чому, в поєднанні з різними постпозитивоми воно може мати різні, іноді антонімічні значення, наприклад: «to go in» – входити, «to go out» – виходити; «to go up» – підніматися, «to go down» – спускатися; «to let in» – впускати, «to let out» – випускати; «to look up (to)» – поважати, «to look down (to)» – зневажати.

Розглядаючи синтаксично неподільні поєднання дієслова і постпозитиву з точки зору внесених в них значень або виконуваних постпозитивом функцій, взявши за основу класифікацію І Анічкова, ми можемо виділити такі функціонально-семантичні категорії фразових дієслів:

1. Підсилювальні або уточнюючі – сполучення, у яких постпозиція не змінює значення дієслова, а вживається для підсилення, підкреслення або уточнення існуючого значення дієслова.

2. Аспектуальні (видові) – сполучення, до яких постпозитив надає лексично-видового відтінку. Серед аспектуальних фразових дієслів виділяють: починальні (інкоактивні); тривалі (продовжувальні або дюративні); повторювальні (інтерактивні); доконані (перфективні).

Наведемо приклади підсилювальних або уточнюючих фразових дієслів з роману С. Моєма «Театр»:

1. Julia with half an ear listened to the list Margery read out [6, с. 11]... – Джулія краєм вуха слухала список, який зачитувала Марджері...

2. You can have a wash and brush up when we get home [6, с. 13]. – Ви зможете вмитися і причесатися.

3. I've told him to come up as soon as he's ready [6, с. 13]. – Я сказав йому підходити, як тільки він буде готовий.

4....instead of trying to smooth out the wave with brilliantine, he made the most of it [6, с. 17]. –...замість того, щоб намагатися пригладити хвилясті коси брильянтином, він би представив їх у виграшному світлі.

5. The boy gulped down what was left in his cup and Julia rose from the table [6, с. 19]. – Хлопець ковтнув те, що залишилось в його чашці, і Джулія підвелася з-за столу.

6. When someone comes along and wants to write the story of our careers he'll find all the material ready to his hand [6, с. 20]. – Коли хтось з'явиться і захоче написати історію нашої кар'єри, то він виявить, що всі матеріали вже в нього під рукою.

7....and if he was angry would throw the script down and stamp on it while tears of rage ran down his cheeks [6, с. 22]. –...і якщо він був сердитий, то кидав сценарій і топтався по ньому ногами поки сльози гніву текли по його щокам.

8. Feel as if your bones were melting inside you and if an earthquake were going to swallow you up next minute [6, с. 24]... – Відчувай так, ніби твої кістки плавляться всередині, ніби землетрус ось-ось проковтне тебе...

9. Shut up [6, с. 26]. – Замовкни.

10....even with the small salary he was getting managed to save up a little every week [6, с. 41]. –...навіть з маленькою зарплатнею він зміг заощаджувати трошки кожного тижня.

11. The love-letters that women wrote to him he read out to Julia with a chuckle [6, с. 42]... – Любовні листи, які надсилали йому жінки, він зачитував Джулії.

12. Before I knew where I was I'd have some irate father coming along and saying, now you must marry the girl [6, с. 42]. – Не встигну я й оком кліпнути, як до мене заявиться розгніваний батько і заявить, що я повинен одружитися на дівчині.

13. When he wanted a bit of fun he waited till they were within a reasonable distance of London and then he would race up to town

and pick up a girl at the Globe Restaurant [6, с. 43]. – Якщо він хотів трохи повеселитись, то вичікував поки вони опиняться на достатній відстані від Лондона і мчався до міста щоб «підчепити» дівчину в ресторані Глобус («pick up» – ідіоматичне).

14. When her birthday came along he gave her half a dozen pairs of silk stockings [6, с. 44]. – Коли прийшов її день народження, він дав їй пів десятка пар шовкових панчіх.

15. She adored to sit cuddled up to him with his arm round her waist [6, с. 59]... – Вона обожнювала сидіти, притиснувшись до нього, і відчувати, як він обіймає її за талію...

Як показують приклади, недієслівними компонентами підсилювальних фразових дієслів є такі 11 постпозитивів з частотністю вживання у такій послідовності: up → 64 (48%), down → 25 (19%), out → 19 (14%), round → 8 (6%), along → 7 (5%), over → 3 (2%), through → 2 (1,5%), away → 2 (1,5%), off → 1 (1%), on → 1 (1%), around → 1 (1%). При чому, якщо вжити фразове дієслово без постпозитиву, загальне значення фразового дієслова майже не зміниться, тому значення постпозитиву у подібних сполучення, яких у тексті роману налічується 133 (40% від п'яти функціонально-семантичних категорій), зводиться лише до підсилення або уточнення, тим самим не ускладнюючи процес перекладу та розуміння тексту.

Наведемо приклади починальних аспектуальних фразових дієслів з роману:

1. She burst out crying [6, с. 62]. – Вона розплакалась.

2. When the train steamed out Jimmie went to the station bar [6, с. 66]... – Коли поїзд рушив, Джиммі пішов до бару на станції.

3. They were both acting when the war broke out [6, с. 71]. – Вони обоє грали на сцені, коли розпочалась війна.

4....Michael and Julia had often joked about the rich old woman who would fall in love with him and set him up in management [6, с. 84]. –...Майкл і Джулія часто жартували про багату стару жінку, яка б закохалася в Майкла і допомогла йому заснувати театр.

5. It was just before Easter when she started off [6, с. 124]... – Вона виїжджала прямо перед Пасхою...

6. Suddenly she remembered, and it was such a surprise that she blurted out [6, с. 125]. – Раптом вона згадала, і це було так несподівано, що вона випалила.

7....when they turned on the gramophone he was always there to change the records [6, с. 149]. –...коли вони вмикали грамофон, він завжди був на підхваті щоб змінити платівку.

8....as soon as they'd swallowed their breakfast they bolted off in Roger's car [6, с. 154]. –...як тільки вони проковтнули свій сніданок, вони помчались в Роджеровій машині.

9. She turned on her light to look at the time [6, с. 167]. – Вона увімкнула світло, щоб подивитись на годинник.

10. She put on the light by her bedside [6, с. 167]... – Вона увімкнула світло біля ліжка...

11....after the life she's led for so many years suddenly to break out like this [6, с. 194]... –...після життя, яке вона вела так багато років, раптово ось так зірватися...

12. Michael broke in [6, с. 196]. – Майкл втрутився.

13....and a few days later Roger set off for Vienna [6, с. 207]. –...і кількома днями пізніше Роджер вирушив до Венеції.

14. I'll go and turn on the lights [6, с. 231]. – Я піду і ввімкну світло.

15. The train steamed out [6, с. 246]. – Поїзд рушив.

З наведених прикладів слідує, що починальні фразові дієслова вживаються у варіаціях з незначною кількістю недієслівних компонентів, а саме: out → 9 (45%), on → 4 (20%), off → 3 (15%), up → 2 (10%), in → 1 (5%), into → 1 (5%). Це спричинюється функцією починальних фразових дієслів – сигналізувати початок дії. У випадку з починальними фразовими дієсловами вже не йдеться про прийменники руху і напряму, а про прислівники, які, в основному, виражають часові аспекти дії. В тексті роману ми віднайшли всього 20 починальних фразових дієслів (6% від п'яти функціонально-семантичних категорій).

Наведемо приклади продовжувальних аспектуальних фразових дієслів з роману:

1. When the two men had gone she looked through the photographs again before putting them back [6, с. 20]. – Коли обидва чоловіки пішли, вона переглянула фотографії знову перед тим як покласти їх назад («putting back» – аспектуальне повторювальне).

2....the girls used to hang about the stage door to see him go out [6, с. 23]. –...дівчата вештались біля службового входу щоб побачити, як він виходить («go out» – буквальне).

3. Oh, well, go on then [6, с. 61]. – Ну добре, тоді продовжуй.

4. He walked on and she went in by the stage door [6, с. 61]. – Він пішов далі, а вона зайшла через службовий вхід («went in» – буквальне).

5. Stay on with me [6, с. 64]. – Залишайся зі мною.

6....at least be on the same soil as he, but he made her understand that patriotism demanded that she should go on acting [6, с. 71]... – принаймні ходити по тій самій землі, що й він, але він змусив її зрозуміти, що патріотизм вимагав від неї залишитись і продовжити грати в театрі...

7. As time went on he began to act less frequently [6, с. 93]. – З плином часу, він грав все рідше.

8. Michael went on to dine at his club [6, с. 97]. – Майкл поїхав далі обідати в свій клуб.

9. It was an affair that was supposed to have been going on so long that it had acquired respectability [6, с. 111]... – Це була інтрига, що, як вважалось, тривала так довго, що вже встигла здобути повагу...

10. Don't you know what torture it is to go on seeing you [6, с. 115]? – Хіба ти не знаєш, які це приносить муки – продовжувати зустрічатися з тобою?

11. D'you want me to go on seeing you [6, с. 115]? – Ти хочеш, щоб я продовжував з тобою зустрічатися?

12....he must go on loving her till the end [6, с. 117]. –...він повинен продовжувати кохати її до кінця.

13. No one to hear her prattling away would have guessed that she was the greatest actress in England [6, с. 119]. – Жоден з тих, хто чув її веселий щебіт, ніколи б не подумав, що вона була найкращою актрисою в Англії.

14. And now she had a notion that he was gently drawing her along [6, с. 121]... – І тепер вона помітила, що він м'яко тягне її...

15. He handed her a comb and she ran it through [6, с. 121]. – Він дав їй гребінець і вона провела ним по волоссю.

На прикладі фразових дієслів з попередніх речень ми переконались, що продовжуальні фразові дієслова вживаються з невеликою кількістю постпозитивів з частотою вживання такій послідовності: on → 35 (53%), about → 18 (27%), through → 6 (9%), along → 4 (6%), around → 2 (3%), away → 1 (2%). При чому, постпозитиви «on» та «along» прямо показують, що дія продовжується або триває протягом певного часу; постпозитив «through» вносить значення продовжуваності дії з початку до кінця; постпозитив «away» вказує на те, що значення дії, вираженої фразовим дієсловом є, так би мовити, недбалим; постпозитиви «around» та «about» вказує на відсутність мети, притаманну дії, яку позначає фразове дієслово. В проаналізованому нами тексті роману існує 66 продовжувальних фразових дієслів (20% від п'яти функціонально-семантичних категорій).

Наведемо приклади повторювальних аспектуальних фразових дієслів з роману:

1. I thought we might take him back with us and give him a spot of lunch [6, с. 11]. – Я подумав, що ми змогли б забрати його з собою і пригостити ланчем.

2. Michael will drive you back after lunch [6, с. 13]. – Майкл відвезе вас після ланчу.

3....he had agreed to have it completely ready for them, at cost price in return for the work they promised him in the theatre, by the time they came back [6, с. 14]. –...він погодився повністю закінчити будинок для них по собівартості в обмін на роботу, яку вони пообіцяли йому в театрі до того часу, коли вони повернуться.

4. I'd have to think it over of course [6, с. 27]. – Мені треба це обдумати, звичайно.

5. They went back full of praise, and two or three London managers sent representatives to report on her [6, с. 40]. – Вони повернулись сповнені похвали, і три-чотири Лондонських імпресаріо відправили своїх представників доповісти про неї.

6. She turned the early photographs over quickly, looking for that which he had taken when first he came to Middlepool [6, с. 40]. – Вона швидко перебирала ранні фотографії, шукаючи ту, на якій він був сфотографований, вперше приїхавши до Мідлпулу («look for» – похідне).

7. They talked it over at luncheon [6, с. 45]. – Вони обговорили це за ланчем.

8. Didn't you know that when a woman hits me I always hit back [6, с. 62]? – Хіба ж ти не знала, що у випадку, коли мене вдаряє жінка, я даю здачі?

9. He'll be back at the end of the season and back for good [6, с. 63]. – Він повернеться в кінці сезону, і повернеться назавжди.

10. Michael came over to England on his leaves and Julia was divinely happy [6, с. 71]. – Майкл приїжджав до Англії у свої відпустки і Джулія була божественно щаслива.

11. For some time Michael had been turning over in his mind the possibility that Dolly de Vries might put up the money they needed [6, с. 85]... – Деякий час Майкл обдумував у голові можливість того, що Доллі де Вріз дасть їм потрібні гроші («put up» – похідне)...

12....and then we shall get back all we've lost and a packet into the bargain [6, с. 91]. –...і тоді ми повернемо все, що втратили, і, на додачу, зірвемо куш.

13. He came back in a quarter of an hour with a conductor and told her that he had got her a compartment [6, с. 126]... – Він повернувся через п'ятнадцять хвилин з кондуктором і сказав, що знайшов для неї купе...

14. In a few minutes the conductor came back with a bottle of champagne and a couple of glasses [6, с. 126]. – Через кілька хвилин кондуктор повернувся з пляшкою шампанського і парою бокалів.

15. With a little shrug of her shoulders Julia slipped her hand to the door and drew back the bolt [6, с. 127]. – Злегка знизавши плечима, Джулія сковзнула рукою до дверей і зачинила засув.

Віднайшовши у тексті роману всього два повторювальні постпозитиви, «back» та «over», можемо стверджувати, що саме вони найчастіше вживаються в поєднанні з дієсловами і беруть на себе функцію вираження повторення. Постпозитив «back» та «over» вживаються в тексті з частотою відповідно 53 (79%) і 14 (21%), в загальній сумі 67 лексичних одиниць (20% від п'яти функціонально-семантичних категорій).

Наведемо приклади доконаних аспектуальних фразових дієслів з роману:

1. Michael came over and stood in front of her [6, с. 49]. – Майкл підійшов і став навпроти неї.

2. I know that you can act me off the stage [6, с. 50]... – Я знаю, що ти можеш мене переграти на сцені.

3. With a swift gesture she went up to him [6, с. 62]... – З рішучим жестом вона підійшла до нього...

4. Now you know just as well as I do that you can act him off his head [6, с. 64]. – Тепер і ти знаєш так само добре як і я, що ти з легкістю можеш переграти його.

5. Light dawned on him, and he was so surprised that he slowed down [6, с. 86]. – Його осінило, і він був настільки здивований, що збавив швидкість («dawned on» – ідіоматичне).

6. He came over to her and kneeling by her side put his arms round her [6, с. 89]. – Він підійшов до неї і, стаючи біля неї на коліна, обійняв її.

7. Well, Miss Phillips, fat coming off nicely [6, с. 97]? – Ну як, міс Філіпс, жир сходить добре?

8. When she arrived at the house and had paid off the taxi she suddenly remembered that she did not know his name [6, с. 119]... – Коли вона прибула до будинку і розплатилася за таксі, то раптом згадала, що не знає його імені...

9. When the taxi drove off she sank into one corner of it and gurgled with laughter [6, с. 122]. – Коли таксі поїхало, вона забилась в один з кутків заднього сидіння і залилась сміхом.

10. She put out the light but she did not feel at all sleepy [6, с. 124]. – Вона вимкнула світло, але зовсім не хотіла спати.

11. Putting out all the lights except the one just behind her head she began to read [6, с. 127]. – Вимкнувши все світло, крім одного одразу за нею, вона почала читати.

12. He snapped out the light [6, с. 128]. – Він клацнув вимикачем і вимкнув світло.

13. But when she had taken off her theatrical make-up and made up again for supper she could not satisfy herself [6, с. 134]. – Але коли вона змила свій театральний макіяж і нафарбувалася знову для вечері, вона не могла досягнути задовільного результату («made up» – ідіоматичне).

14. She put blue on her eyelids and took it off again [6, с. 134]... – Вона нафарбувала повіки блакитним і знову змила...

15. Is the court marked out, daddy [6, с. 155]? – Тату, а поле розмічене?

Наведені в реченнях доконані фразові дієслова демонструють, що такі постпозитиви у такій послідовності є найбільш вживаними у тексті роману: off → 20 (44%), out → 10 (22%), up → 9 (20%), over → 5 (12%), down → 1 (2%). Фразові дієслова з такими постпозитивами слугують для додання значення завершеності до дії і становлять 45 лексичних одиниць у тексті (14% від п'яти функціонально-семантичних категорій).

Як бачимо, всередині функціонально-семантичних класів фразових дієслів семантичний центр фразового дієслова зміщується під впливом прислівника в бік його значення. Граматичний центр, безумовно, збігається з першим компонентом словосполучення – дієсловом. Значення, внесене постпозитивом, стосується, в основному, часових аспектів, тому і фразові дієслова, об'єднані в межах цієї функціонально-семантичної категорії, є аспектуальними. Зазначимо, що аспектуальні фразові дієслова, здебільшого, не є багатозначними, такими як буквальні, похідні та ідіоматичні.

Головні висновки. Отже, проаналізувавши твір В. С. Моема, ми дійшли висновку, що в межах п'яти функціонально-семантичних категорій фразових дієслів (підсилювальні, починальні, продовжувальні, повторювальні, доконані) в чисельності переважають підсилювальні фразові дієслова з кількістю 133 лексичні одиниці (40% від функціонально-семантичних категорій і 14% від загальної кількості фразових дієслів у тексті), продовжувальні та повторювальні фразові дієслова займають друге місце за частотністю вживання, а саме 66 та 67 одиниць відповідно (по 20% і по 7%), з кількістю 45 лексичних одиниць (14% і 5%) доконані фразові дієслова займають третю позицію, а на останньому місці за частотою вживання знаходяться починальні фразові дієслова, яких у тексті налічується лише 20 (6% і 2%). До складу всіх фразових дієслів функціонально-семантичних категорій входять постпозитиви, що виконують підсилювальну або аспектуальну функцію, тим самим додаючи певного часового значення до дії, вираженої дієсловом.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження семантичних властивостей фразових дієслів.

Література:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград, 1963. 207 с.
2. Керлин А. А. Составные глаголы в современном английском языке. Москва, 1959. 86 с.
3. Кунин А. В. Английская фразеологія. М., 1970. 344 с.
4. Bolinger D. The phrasal verb in English. Cambridge, 1971. 187 p.
5. Jowett W. On phrasal verbs. *English language teaching journal*. 1964. Vol. 5, No. 6. P. 52–57.
6. Maugham W. S. Theatre. Vinnytsya, 2006. 360 p.
7. McArthur T. The Oxford companion to the English language. Oxford, 1992. 1184 p.
8. Palmer F. R. Linguistic study of the English verb. London, 1965. 199 p.
9. Povey J. Phrasal verbs and how to use them : учеб. Пособие. М., 1990. 176 с.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: svetarybachok@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-90-92

Рибачок С. М. Екстралінгвальні чинники дискурсивної практики псевдоновин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 90–92.

УДК: 811.111

Рибачок Світлана Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний економічний університет

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ДИСКУРСИВНОЇ ПРАКТИКИ ПСЕВДОНОВИН

Стаття привертає увагу до питання дискурсивної практики псевдоновин як певного типу та форми соціальної практики, яка організовує суспільне життя фальсифікованими засобами, визначає комунікативно-мовленнєві форми поведінки окремих індивідуумів в типових ситуаціях з метою ввести в оману, здійснює вибір комунікативно-мовленнєвих практик для реалізації персуазивних стратегій і прийомів впливу, контролю свідомістю й поведінкою індивіда та/або соціальних груп у медійному просторі. Сучасна дискурсивна формація за допомогою технологічних та інформаційно-комунікативних інструментів віртуально-реального медійного простору сформувала специфічні інтердискурсивні практики псевдоновин як гібридної форми продукування і поширення інформації з метою маніпулятивного впливу на формування суспільної думки та прийняття політичних та геополітичних рішень.

Ключові слова: *дискурсивна формація, дискурсивні практики, фейкові новини, псевдоновини, медійний дискурс.*

Svitlana M. Rybachok,
Candidate degree in Philology, Associate professor

EXTRALINGUAL FACTORS OF DISCURSIVE PRACTICES OF FAKE NEWS

The article focuses on the issues of discursive practice of fake news as a certain type and format of social practice, which organizes social life by falsified means, determines communicative forms of individual behavior in typical situations in order to mislead, control minds and behavior of individuals and / or social groups through preferencial access to mass media resources, which promptly respond to any innovative processes in society, indicate the major transformations of society, changes in a particular community. The study identifies extra lingual factors of discourse formation that led to the creation of important social, cognitive, technological, political and ethical issues, as well as understanding the conditions and social practices under which there was a possibility of such discourse practices. The research reveals that modern discursive formation that correlate with specific technological, political, information and communicative means of virtual and real media resources have formed specific interactive and communicative/discursive practices of fake news as a hybrid form of information production and dissemination in order to manipulatively influence the public opinion, political decisions in the best interests of dominated groups.

Key words: *discursive formation, discursive practices, fake news, media discourse.*

Постановка проблеми. Динамічні інформаційно-комунікаційні трансформації початку XXI століття призвели до формування нових дискурсивних формацій, зумовлених історичними процесами, умовами соціального-економічного буття, новими комунікативними технологіями, що потребують осмислення того як суспільна реальність (дискурсивна формація) формує дискурсивні та соціальні практики, що пов'язані з певними формами висловлення, зокрема явищем псевдоновин.

Аналіз останніх досліджень. Термін *дискурсивні практики*, заснований М. Фуко, позначає певну сукупність взаємопов'язаних суспільних чинників, що створюють умови виникнення того чи іншого висловлення. Дослідження дискурсивних практик, на думку дослідника, мають пояснити за яких історичних та соціальних умов виникають та створюються ті чи інші ментальні об'єкти, яким чином здійснюється вибір тих чи інших «ментальних ходів, що приводять до появи певних висловлень» [8, с. 26]. Дослідник вирізняє особливі історично змінні структури, які визначають умови можливості думок, теорій, що характеризують певні норми дискурсу, а отже, й мислення індивідів. Дискурсивна формація, на переконання М. Фуко, детермінує набір знань, напрям думок, спосіб їх мовного вираження, а також можливість (чи неможливість) виникнення нових ідей і тем. На думку іншої дослідниці Чернявскої В.Е., дискурсивна формація виявляє соціально-історичну та ідеологічну «реконструкцію духу часу», а кожний текст, як частина відповідної дискурсивної формації, кваліфікується як соціальне висловлення, як відображення надіндивідуальної, колективної мовленнєвої практики [6, с. 149]. Т. ван Дейк розглядає дискурсивні практики через призму нерозривного зв'язку трьох вимірів соціального пізнання, соціальної влади та соціального дискурсу. Отже, дискурсивні практики як певні типи та форми соціальної практики, засобами яких організовується суспільне життя, визначають комунікативно-мовленнєві форми поведінки окремих індивідуумів в типових ситуаціях, вибір комунікативно-мовленнєвої практики, пов'язаний із здійсненням соціальної влади: дискурс є вираження влади, а влада виражається у дискурсі. В. Є. Чернявська вважає, що "владні механізми дискурсу слід розуміти як комплексну, систематичну й регулярну реалізацію персуазивних стратегій і прийомів впливу, які дозволяють у своїй сукупності керувати свідомістю й поведінкою індивіда та/або соціальних груп. При цьому дослідниця вказує на аналіз особливих історичних умов панування ідеологій, придушення, витіснення інших, що не співпадають з основною лінією партії, державної системи, що дозволяє робити висновки про механізми мовного впливу, управління і контролю мас [6, с. 159–160].

Питання дискурсних практик ставали об'єктом досліджень вітчизняних науковців О. Селіванової, Радзієвської, О. Семенець та ін., які кваліфікують дискурсивну практику як визначену в межах історично зумовленої дискурсивної формації типізований спосіб організації мовленнєвої діяльності, здійснюваної відповідно до вимог певного типу дискурсу, що є загальноприйнятим у тій чи тій комунікативній сфері соціальної або професійної групи [4, 5]. Дослідники стверджують, що вивчення дискурсивних практик відбувається на тлі загальної тенденції зміни парадигмальних методологічних підходів у сучасній науці. О. Селіванова, відзначаючи формування нового методологічного принципу дискурсоцентризму, який пев-

ною мірою протистоїть антропоцентризму, звертає увагу також і на їхній взаємозв'язок [5, с. 40–41]. Відтак, дискурсивні практики надають важливий матеріал, що дозволяє аналізувати механізми дії влади дискурсу в процесі мовленнєвої діяльності окремої людини. Дослідники вказують на особливу актуальність вивчення особливостей створення та формування нових дискурсивних практик, виявлення їх владних механізмів впливу на адресата.

Метою статті є виявлення особливих суспільних умов та екстралінгвальних чинників виникнення та формування сучасних дискурсивних практик пов'язаних з появою фейкових новин у медіадискурсі, як такому що характеризуються постійними трансформаціями, оперативно реагує на будь-які інноваційні процеси, що відбуваються в суспільстві, є показником розвитку соціуму. Матеріалом слугували англомовні та україномовні електронні ресурси інтернет-мережі [11-14].

Викладення основного матеріалу. Кілька років тому авторитетні лексикографічні джерела зафіксували появу мовного знаку «fake news», а в 2017 Collins English Thesaurus (CET) визначає «fake news» словом року, вказуючи, що значну кількість вживань (365%) у світовому медійному дискурсі, який дедалі більше популяризується й глобалізується і вирізняється у системі значущих та впливових орієнтирів суспільної думки. Зазначимо, що складниками сучасного медіадискурсу традиційно вважають пресу, радіо, телебачення та Інтернет ресурси. Медіадискурс включає в себе не лише вербальне повідомлення і ресурси, а й пов'язані з особливостями його створення всі екстралінгвальні чинники: інтенцію автора, отримувача повідомлення (реципієнта), способи кодування адресантом інформації та її декодування адресатом, соціально-історичний і політико-ідеологічний контексти.

Окремі питання мовного явища «fake news» вже ставали об'єктом досліджень вітчизняних дослідників, зокрема Мудрої, О. І. Морозової (лінгвальні аспекти неправди), Ю.О. Омельчук (лінгвокогнітивні, комунікативно-прагматичні параметри псевдоновин) ін. Дослідниця даної проблематики Омельчук Ю. визначає «Фейкові новини» як різновид медіатексту, динамічну, складну одиницю вищого рівня, за допомогою якої здійснюється мовленнєве спілкування у сфері масової комунікації; це креолізований, полікодовий, інтегративний текст з вербальним, візуальним, аудіовізуальним компонентами, та зауважує що виникнення осучасненого, модернізованого жанру сатирично розважальної публіцистики – «фейкових» новин корелює з певними історичними чинниками та потребами суспільства крізь жанрову модифікацію фейлетону [3, с. 8]. На думку іншої дослідниці І. М. Мудрої, «фейк» варто трактувати як спеціально створену новину, подію чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну людину чи групу осіб [2].

Для уточнення лексичних та семантичних основ даного мовного явища звернемось до нечисленних лексикографічних ресурсів, які подають таке визначення «fake news»: false, often sensational, information disseminated under the guise of news reporting [10] (фальсифікована, часто сенсаційна інформація, що поширюється під виглядом новинних повідомлень – тут і далі переклад власний) (у даній роботі використовуються два українські терміни: 1) псевдоновини та 2) «фейкові» новини, вважаючи їх синонімічними з огляду на етимологію лексеми fake «обман, фальсифікація, неправдива інформація»), що дозволяє виділити такі семантичні ознаки: "такий, що не відповідає дійсності, не достовірний, скопійований, – гносеологічна ознака, яка експлікується словами not genuine or real; an imitation that is passed off as genuine; з метою ввести в оману" – телеологічна ознака, на яку вказує словосполучення in order to deceive, for dishonest purposes; "негативна оцінність" – аксіологічна ознака, що передається словами dishonest, false, illegal (нечесний, фальшивий, незаконний).

Враховуючи такі семантичні характеристики даного висловлення, дискурсивні практики псевдоновин трактуватимемо як певні типи та форми соціальної практики, які організовують суспільне життя недостовірними, нечесними, фальшивими засобами, визначають комунікативно-мовленнєві форми поведінки окремих індивідуумів в типових ситуаціях з метою ввести в оману, здійснюють вибір комунікативно-мовленнєвих практик для реалізації персуазивних стратегій і прийомів впливу пов'язаних із здійсненням соціальної влади, які дозволяють у своїй сукупності керувати свідомістю й поведінкою індивіда та/або соціальних груп у медійному просторі.

Тому, постає потреба у виявленні екстралінгвальних чинників дискурсної формації, що привели до виникнення таких ідей та способу їх мовного вираження, а також осмислення умов та соціальних практик, за яких виникла можливість появи таких дискурсних практик. У результаті спостереження та аналізу виокремимо такі чинники, що значним чином характеризують появу дискурсивної практики псевдоновин.

Технологічні чинники. Динамічна трансформація інформаційних технологій із домінуванням аудіовізуальних, відеоінформаційних засобів обробки даних, фактів, подій призвела до стиранням чітких меж між реальним і віртуальним простором, до утвердження медіа індустрії (медіадискурс, медійний, мас-медійним дискурс) як реальності, створеної засобами масової комунікації, що опосередковують продукування, зберігання і поширення суспільно важливої інформації з метою комунікативного впливу. У рекордно короткий термін дискурсні стратегії псевдоновин перетворюються на домінуючі стратегії медіадискурсу. При цьому, очевидно, що візуальні факти і докази спеціально створюються, спотворюються, приховуються, як у відомому про-трампівського фейку «про вашингтонську піцерію, де сексуально розбещували дітей, і якою керувала Гілларі Клінтон» з фото і відео засобами [11].

Геополітичні чинники. В умовах інформаційних війн з участю різних країн чи міжнародних суб'єктів політичної діяльності, як України, Росії, країн Євросоюзу чи США дискурсивні практики псевдоновин стали ефективним інструментом досягнення цілей у глобальному медіапросторі, з допомогою яких виграються чи програються реальні протистояння. Арсенал таких дискурсних стратегій завжди необмежений, наприклад, відомі фейкові новини щодо Брекзит, що змінюють напрям розвитку країни, фейкові новини керівництва Росії щодо окупації частини України, та ін.

Політичні чинники. Дискурсивні практики псевдоновин стали інституціалізованими практиками інформаційних політичних протистоянь всередині країн, наприклад, підчас президентських виборів у США ідентифікували принаймні 140 фейкових «інформаційних» веб-сайтів, новини з яких активно поширювались у мережі Facebook з метою дискредитації подій, партій, опонентів, журналістів, за допомогою яких вигравали вибори і прихильність електорату:

A whistleblower with second hand information? Another Fake News Story! See what was said on the very nice, no pressure, call. Another Witch Hunt! /Інформатор з інформацією секонд-хенд? Ще одна фальшива новина! Подивіться, що було сказано про дуже гарний, без тиску на співрозмовника, дзвінок. Ще одне полювання на відьом", – написав Президент США Дональд Трамп у Twitter та назвав розсекречену скаргу на співробітника американської розвідки фейковою новиною [13].

Комунікативно-інформаційні чинники. Зміна систем комунікації, спричинена комп'ютерними технологіями, суттєво відрізняється від комунікативних систем минулого століття: наявність у широких мас населення доступу до мережевих медіаресурсів, каналізація комунікативного впливу: Twitter, Facebook, You Tube, мобільні інформаційні засоби, миттєві повідомлення і сповіщення у різні кутки світу, зробили дискурсивні практики псевдоновин технологією управління глобальними інформаційними потоками та впливу на інтереси та політику окремих людей, компаній, країн.

Популістські чинники. Сучасні популістські партії й рухи, що приділяють особливу увагу системі комунікації та особистостям своїх лідерів, їхня політика стає все більш персоналізованою і орієнтованою на соціальні мережі та мас-медіа. За таких умов дискурсні стратегії псевдоновин та постправди (епоха, що передувала епосі псевдоновин) стає потужним інструментом, зброєю у руках популістів, як спосіб емоційного впливу на аудиторію та знаходить все більшого поширення, наприклад, «Фейки та дезінформацію про коронавірус у соцмережах розповсюджують ультраправі»[12].

Інтердискурсивні глобальні та локальні зв'язки, що пронизують сучасний медіа простір формують глобальний інтердискурсивний простір віртуального характеру: стрімке зростання ступеню відкритості текстів, гіпертекстуальності дискурсивних практик, поширення кількості посилань дає можливість таким практикам швидкого і глобального впливу та реагування.

Варто зауважити, що дискурсні стратегії псевдоновин використовуються у різних дискурсах, зокрема в політичному, економічному, медичному, діловому та ін. для реклами, привернення уваги та впливу на адресата, наприклад, у дискурсі кліматичних змін [14].

Культурні та антропоцентричні чинники, які концентрують увагу на мові як феномені людського буття і культури та на людині як носієві мови та репрезентатові певної культури, що здатна використовувати мову як засіб впливу на свідомість і поведінку іншої людини для досягнення поставлених цілей. Розвиток дискурсних практик псевдоновин тісно пов'язують з відомими особистостями та називають іхніми іменами (наприклад, Трампоманія), як правило, це неоднозначні особистості, у більшості випадків, які підміняють суспільні інтереси приватними, егоїстичними та агресивними, та ведуть до авторитарних форм правління. Фейкові мовні особистості є творцями так і учасниками таких дискурсних практик, вони змінюють культурні орієнтири та формати комунікації з реальних на віртуальні, і модифікують форми спілкування, а загальний маніпулятивний характер такої комунікативної діяльності вказує на ставлення до адресата як до об'єкту впливу. З іншої сторони, як вказують ряд дослідників, дискурсоцентричні чинники вказують на типовість таких мовних особистостей, що дозволяє узагальнити характеристики реально існуючих індивідів, здебільшого, це авторитарні правителі, керівники та ін.

Висновки. Сучасна дискурсивна формація за допомогою технологічних та інформаційно-комунікативних інструментів віртуально-реального медійного простору сформувала специфічні інтердискурсивні практики псевдоновин як гібридної форми продукування і поширення інформації з метою маніпулятивного впливу на формування суспільної думки та прийняття політичних та геополітичних рішень. Майбутні наукові пошуки доцільно спрямувати на аналіз дискурсивних засобів виявлення маніпулятивної інформації.

Література:

1. Ильченко С. Н. Фейк как политический формат в современной медиасреде. *Гуманитарный вектор.* 2015. № 3 (43).
2. Мудра І. Поняття "фейк" та його види у ЗМІ. Теле- та радіожурналістика. 2016. Вип. 15. С. 184–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2016_15_27
3. Омельчук Ю. О. Псевдоновини як жанр сучасногоангломовного медіадискурсу: лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний параметри : автореф. дис. …канд.філол. наук. Херсон, Запоріжжя. 2018. 22 с.
4. Семенець О. Дискурсивні практики соціальних комунікацій: творчість суб'єкта мовлення та механізми самоорганізації URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/106190/1/Semenec.PDF
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
6. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. М., 2009. 248 с.
7. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. М., 2006. 136 с.
8. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. СПб, 1994. 407 с.
9. ЗМІ підрахували електронні твіти Трампа. URL: https://glavcom.ua/news/zmi-pidrahuvali-tviti-trampa-za-2018-rik-557937.html
10. (CET) Collins English Thesaurus. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurus
11. Пиццагейт. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%86%D1%86%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B9%D1%82
12. Фейки та дезінформацію про вірус розповсюджують праві. URL: https://ms.detector.media/tag/157/
13. Trump D. Fake News URL:https://twitter.com/realDonaldTrump
14. Справжні та фейкові дискусії про зміни клімату: як розібратися https://ms.detector.media/trendi/post/24180/2020-02-07-spravzhni-ta-feikovi-diskusii-pro-zmini-klimatu-yak-rozibratisya/

Отримано: 8 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: oshym@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-93-95

Шум О. В. Стилістика німецькомовних перекладів української жіночої прози кінця ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 93–95.

УДК: 81`25 =112.2

Шум Ольга Володимирівна,
кандидат філологічних наук
Національна академія прокуратури України

СТИЛІСТИКА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття розглядає особливості індивідуальної стилістики авторів української жіночої прози кінця ХХ століття та специфіку їх відтворення відтворення німецькою мовою на прикладі роману О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу». Дослідження присвячене аналізу мовної особистості автора та перекладача, їх схожості та відмінним домінантам. Художній переклад розглядається як поєднуючи складова у міжкультурних взаємовідносинах. У контексті вивчення проблеми художнього (літературного) перекладу останніми роками питання про особистість перекладача та домінантні риси його стилю у співставленні з авторським набувають усі більшої актуальності з популяризацією іншомовних перекладів. Кожен перекладач підходить до процесу відтворення тексту іноземною мовою з властивою йому творчою індивідуальністю.

Ключові слова: *жіноча проза, художній переклад, переклад, проза, роман, стиль автора, стиль перекладача, перекладацькі трансформації.*

Olha V. Shum,
candidate of philological sciences
National Prosecution Academy of Ukraine

STYLISTICS OF GERMAN-LANGUAGE TRANSLATIONS OF UKRAINIAN WOMEN'S PROSE OF THE END OF THE XXTH CENTURY

The article examines the peculiarities of the individual stylistics of the authors of Ukrainian women's prose of the end of 20th century and the peculiarities of their reproduction in German on the example of the novel "Field Studies on Ukrainian Sex" by O. Zabuzhko. The research is devoted to the analysis of the linguistic personality of the author and translator, their similarities and dominant features. The problems of the study of author's style in recent years are closely competing with the studies of features of the translator's style. Literary translation is seen as combining a component in intercultural relationships. In the context of studying the problem of literary translation in recent years the question of the personality of the translator and the dominant features of his or her style in comparison with the author's style are becoming increasingly relevant with the popularization of foreign language translations. Each translator approaches the process of translating the text in a foreign language with his or her creative personality. O. Zabuzhko's creativity begins a clear line of Ukrainian literary feminism and post-colonialism. The stylistics of the novel's language attracts attention through the use of spoken, even vulgar, and sometimes jargon-laced vocabulary in combination with the language of poetry, dialectisms, with the purpose of explaining, as well as the achievement of comically ironic effect. The individual author's style of O. Zabuzhko is also characterized by the author's neologisms and the frequent use of diminutive words.

Key words: *women's prose, literary translation, translation, prose, novel, author's style, translator's style, translational transformations.*

Дослідження з проблематики художнього перекладу щороку посідають чільне місце серед усіх досліджень у галузі перекладознавства. Зокрема, останнє десятиліття характеризується появою численних розвідок з питань особистості перекладача та його індивідуального стилю. Така зацікавленість не в останню чергу пов'язана з появою значної кількості перекладної літератури, а також її рівнем популярності як серед емігрантів, так і серед іншомовної читацької аудиторії. Художній переклад і досі вважається зв'язуючою ланкою у міжкультурних, а відтак і міжлітературних стосунках представників різних мовних спільнот, а оскільки україномовні автори представляють широку палітру стилів та жанрів і повсякчас прагнуть вийти на міжнародну літературну арену, тим самим сприяють усебічному розвитку та посилюють позиції художнього перекладу. Проблематика вивчення авторського стилю останні роки тісно конкурує із дослідженнями особливостей стилю перекладача. Особливості ідіостилю автора досліджували М. Караваєва, Л. Коломієць, В. Волошук, О. Линтвар та інші. Наукові розвідки питанню індивідуального стилю перекладача присвятили М. Іваницька [8], А. Науменко, А. Козачук, М. Новікова, О. Матвіїшин, Н. Бідненко, Ю. Яхніна, О. Шум [11] та інші.

Художня література, а відтак і художній переклад особливі тим, що оригінальний текст може бути перекладений чимало разів і кожен наступний варіант відрізнятиметься від попереднього. Перекладознавство як наука на сучасному етапі свого розвитку констатує, що художній переклад є результатом пізнання невичерпного художнього світу першотвору, що і визначає загальну стратегію інтерпретації перекладацьких явищ [9, с. 69]. Перекладач як творець одного із варіантів тлумачення цільового тексту підходить до відтворення чужомовного тексту своєрідно, індивідуально, неповторно, зі своїм особливим умінням інтерпретувати текст оригіналу. А отже, має свій власний творчий підхід до перекладу того чи іншого художнього твору та використовує індивідуальні, притаманні лише йому, засоби досягнення перекладацької мети.

Чимало сучасних дослідників-літературонавців досліджують феномен української жіночої літератури, маючи на увазі жіночу прозу, жіночу поезію та жіноче письмо, у той час як частина їхніх колег, а також літературні критики заперечують поділ літератури за статевою ознакою [3, с. 48]. Науковці вбачають феномен української жіночої прози 90^{х} років ХХ століття в актуалізації у ній ґендерної проблематики, художньому осмисленні ролей жінки в патріархальному суспільстві та можливостей їх зміни, утвердженні у ній нової концепції особистості жінки, відмінної від тої, що вибудовується в прозі письменників-чоловіків [3, с. 73–74].

Яскравими представницями української жіночої прози кінця XX століття по праву вважаються О. Забужко, С. Йовенко, Є. Кононенко, С. Майданська, В. Мастерова, Г. Пагутяк, Г. Тарасюк, Л. Тарнашинська та інші. На думку дослідниці Т. Тебешевської-Качак, творчість зазначених письменниць характеризується присутністю виразних елементів карнавалізації, що завдяки своїй «атрадиційності» та жанрово-змістовій «експериментальності» стають часткою нової літературної доби постмодернізму та стильової еклектики. Завдяки плюралізму та гармонії множинностей, а не одиничності, відсутності «рамок стандартизації» чи будь-якої обмежувальної практики у культурі постмодернізму, у літературі 90^{х} років XX ст. наявний феномен жіночої прози. Письменницям імпонувало те, що постмодерна епоха є «епохою без взірця», а це в свою чергу збільшує можливості виявити себе, реалізувати творчі потенції (характерні для жіночої творчості самоствердження та самовиповідання), сказати про себе і від себе так, як хочеться, а не так, як прийнято, не підтасовуючись під стереотипи традиційної культури [10, с. 4, 27–30].

У своєму дослідженні ми звертаємо увагу на особливості творчої майстерності О. Забужко на прикладі домінантних рис стилістики роману *«Польові дослідження з українського сексу»* та проаналізуємо особливості, до яких вдавались перекладачі під час інтерпретації змісту, що у зіставленні, на нашу думку, дозволить визначити особливості індивідуального стилю перекладача.

О. Забужко – українська письменниця, поетеса та есеїстка, яка починала свій творчий шлях як авторка поезій. За переконанням дослідників, творчість письменниці започатковує виразну лінію українського літературного фемінізму та постколоніалізму. У 1996 році побачив світ перший роман письменниці *«Польові дослідження з українського сексу»* київського видавництва «Згода», який одразу за відгуками критиків ознаменувався помітною подією в українському літературному житті через відверті еротичні сцени та сміливі міркування про українську та жіночу ідентичність. Твір визнано одним із перших феміністичних романів у сучасній українській літературі. Завдяки популяризації серед іноземних читацьких кіл роман був перекладений близько 15 мовами, серед яких англійською, російською, чеською, польською, угорською, болгарською, німецькою, шведською, італійською, румунською, французькою та голландською мовами. Німецькомовний переклад твору під назвою *„Feldstudien über ukrainischen Sex“*, який побачив світ у австрійському видавництві у 2006 році, був здійснений колективом перекладачів DAJA, до якого входили чотири перекладачки М. Леббіхіат-Мюллер, Г. Мюллер-Рідлхубел, К. Жанковски та Л. Зах [3; 4].

Форма художнього тексту у романі О. Забужко визначається як довгий внутрішній монолог героїні-нараторки, який нагадує відомий метод «потоку свідомості», а також заявленою самою авторкою автобіографічністю. Стилістика мови роману привертає до себе увагу завдяки вживанню авторкою розмовної, навіть вульгарної та подекуди жаргонної лексики у поєднанні з мовою поетичною, діалектизмів та англіцизмів, при чому останні як транслітеруються, так і подаються мовою оригіналу з поясненням у вигляді зносок, а також суржику з метою досягнення комічно-іронічного ефекту. Індивідуальному авторському стилю О. Забужко притаманні також авторські неологізми та часте вживання зменшувально-пестливих слів [1].

У своєму дослідженні ми використовуємо десяте видання роману в оригіналі, опубліковане київським видавництвом «Факт» у 2009 році та німецькомовний варіант, який вийшов у 2006 році в Німеччині. Розглянемо авторські неологізми, які О. Забужко утворювала шляхом об’єднання фрази в одне слово, завдяки передачі на письмі дефісами, наприклад:

Оригінал	**Німецькомовний варіант**
(1) в цій черговій, з ряду-йому-женесть-кінця, тимчасовій хаті [6, с. 6];	in diesem wer weiß wievielten provisorischen Haushalt, der jetzt an der Reihe ist [12, c. 6];
(2) всі діорівські-сен-лоранівські модельки [6, с. 12];	all die Dior- und Saint-Laurent-Modelle [12, c.13];
(3) розпити-лащіння-сюсю-пусю-ну-скажи-мені-жебоніння [6, с. 25];	Süßes-Schnuckelchen-Komm-sag’s-mir-doch-Gesäusel [12, c. 27];
(4) ще-не-вмерла [6, с. 34];	noch nicht krepierte Ukraine [12, c. 38];
(5) всьорбування-цмакання [6, с. 71];	Schlürfende Schmatzen [12, c. 80];

Із наведених вище прикладів бачимо, що при відтворенні авторських неологізмів перекладачі не притримувалися єдиного правила. Переважно вони намагались передати зміст якомога ближче до оригіналу, використовуючи відповідники мови перекладу або описово із додаванням, що не дозволяє зберегти форму оригіналу. Лише у поодиноких випадках вдалося одночасно зберегти форму оригіналу та адекватно передати зміст авторського новотвору.

Далі ми розглянемо особливості передачі в німецькомовному в німецькомовному варіанті роману англомовних фраз, які в оригіналі авторка подає двома способами: мовою оригіналу з перекладом у зносках та транслітерацією:

Оригінал	**Німецькомовний варіант**
(6) eat-in-kitchen – вбудована кухня [6, с. 5];	eat-in-kitchen [12, c. 5];
(7) джус [6, с. 5];	Juice [12, c. 5];
(8) на дрінка [6, с. 64] ;	auf einen Drink [12, c. 72];
(9) mad love – божевільної любови [6, с. 12];	mad love [12, c. 13];
(10) “Gosh, if he only weren’t such a damned good painter” – Господи, аби ж він тільки не був такий збіса добрий художник! [6, с. 35];	“Gosh, if he only weren’t such a damned good painter” [12, c. 39];
(11) “Where are you from?” – “Ukraine”, – “Where is that?” – «Звідки ви?» – «З України». – «А де це?» [6, с. 36];	“Where are you from?” – “Ukraine”, – “Where is that?” [12, c. 40];

Як бачимо, у німецькомовному варіанті англомовні фрази та англіцизми перекладачі зберегли мовою оригіналу без перекладу чи пояснення цільовою мовою. У першу чергу це пов’язано, на нашу думку, із спорідненість мов, а також із володінням переважною частиною цільової аудиторії, а саме молоддю, англійською мовою. Хоча існує вірогідність нерозуміння змісту тексту іншими читачами цільової мови. Таке збереження висловів мовою оригіналу не зовсім задовольняє

стилістичне навантаження та колорит мови героїні у тексті оригіналу, однак жодним чином не впливає на сприйняття та відтворення змісту.

Звернемо увагу на відтворення експресивно-забервленої лексики (вульгаризмів та жаргонізмів), наприклад:

Оригінал	Німецькомовний варіант
(12) щоб хтось сидів по той бік їхньої *довбаної* загороди [6, с. 5-6];	dass jemand auf der anderen Seite dieses *klapprigen* Verschlags sitzt [12, c. 5]
(13) «Перестань мене *підйобувати*!» [6, с. 9];	„Hör auf, *mich* zu *verarschen*!“ [12, c. 9];
(14) ідіотка слинява [6, с. 12];	eine sabbernde Idiotin [12, c. 13];
(15) провінційний фраєр [6, с. 13];	Provinzfreier [12, c. 14];
(16) «Ай, *бляха*, а я так тебе хотів!» [6, с. 27];	„*Verdammt*, dabei wollte ich dich so!“ [12, c. 29];
(17) де пахне аристократично *блядськими* мужиками [6, с. 53];	wo es nach künstlerisch-*verblödeten* Typen riecht [12, c. 59];

Наведені нами приклади яскраво ілюструють, що перекладачі намагалися віднайти у цільовій мові повні або часткові відповідники, щоб максимально близько до змісту оригіналу відтворити колорит мови героїв, оскільки експресивно-забарвлена лексика наділена величезним стилістичним навантаженням. У поодиноких випадках вульгаризми передано нейтральним відповідником як, наприклад, *sich verarschen – знущатися, сміятися, прикалуватися над кимось*.

Ще одним цікавим із перекладацької точки зору є такий прошарок лексики як суржик або використання авторами російськомовних фраз із використанням українського алфавіту. Така лексика є неодмінною складовою образу героїв, однак її відтворення іншими мовами зазвичай є неможливим, оскільки явище суржику притаманне саме російській та українській мовам:

Оригінал	Німецькомовний варіант
(18) «Ну учті, казліна, я тя вєздє дастану! Я тя так дастану, шо будєт тє в Хелмє піздєц, ти мєня поняла?» [6, с. 85];	„Lass dir gäsagt sein, du Zicke, ich wärd dich färtig mach’n! Ich wärd dich so färtig mach’n, dassdä in Chelm schon alle bist, ponjala, hastä mich verstand’n?“ [12, c. 96];
(19) «Рєбята, ну бросьтє, ну отпустітє, рєбята» [6, с. 147];	„Leute, lasst es bleiben, las mich los, Leute“ [12, c. 164];
(20) «*Мальчікі*, – кресонула навідлі голосом, аж забриніло, – *да што ж ви ето, в самом дєлє, а*?» [6, с. 9];	„Jungs“, ihre Stimme brachte die Luft zum Vibrieren, dass es Funken sprühte, „was soll das denn, he?“ [6, c. 164];

Як бачимо, відтворити суржик німецькою мовою із збереженням стилістичного забарвлення практично неможливо, саме тому найчастіше перекладачі подають літературний переклад, втрачаючи стилістичне забарвлення оригіналу та позбавляючи героїв їх ідентичності. Подекуди у цільовому тексті можна зустріти свідомо допущені перекладачами граматичні помилки, навіть із додаванням запозичень, з метою зберегти колорит цільового тексту, а відтак і відтворити оригінальний авторський стиль у перекладі.

Отже, зазначимо, що авторська мова творів О. Забужко доволі розмаїта та насичена, іноді навіть перенасичена, новотворами, запозиченнями, експресивно-забарвленими лексемами тощо. Перед перекладачами постає непросте завдання віднайти засоби, за допомогою яких вдасться максимально точно відтворити зміст оригіналу, зберігши його форму та стилістичне навантаження.

Здійснена нами розвідка дає нам підстави дійти висновку, що перекладач у своїй творчості та індивідуальності виступає співавтором твору, який допомагає читачу якомога точніше зрозуміти авторський задум. Індивідуальний стиль перекладача складається із набору характерних йому трансформацій, які переважають за чисельністю у тексті перекладу. Кожен окремий перекладач як творча особистість послуговується рядом перетворень та набором засобів (трансформацій) з метою точної передачі відмінних рис оригіналу в перекладі, тим самим стаючи співавтором художнього твору та посередником між письменником і читачем. У подальших дослідженнях ми вбачаємо перспективу детальніше дослідити особливості відтворення колористики та фразеології у творчості О. Забужко, а також на прикладі інших творів авторки виявити особливості передачі її індивідуального стилю іншими мовами.

Література:

1. Абрамова К., Пуніна О. «Потік свідомості» як засіб розкриття особистісного потенціалу героїв роману О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу». URL: http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article /view/2213 [27.04.2020].

2. Гаврилів Т. Переклади з української мови німецькою мовою з 1991 до 2012. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache: VTS6jJ7PQhcJ [28.04.2020].

3. Герльт Є. Польові дослідження націоналістичного дискурсу: випадок Оксани Забужко. URL: http://uamoderna.com/images/archiv/UM_14_Dyskusii_Gerlt.pdf [28.04.2020].

4. Забужко О. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Забужко_ Оксана_Стефанівна [27.04.2020].

5. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: роман. К., 1996. URL: http://royallib.com/book/zabugko_oksana/polov_dosldgennya_z_ukranskogo_seksu.html [27.04.2020].

6. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: роман, видання десяте. К.: Факт, 2009. 168 с.

7. Завгородня І. Перекладачі з української на німецьку: хто вони? URL: http://www.dw.com/uk/a-16821925 [10.03.2019].

8. Іваницька М. Мовна особистість перекладача як об’єкт лінгвістичних досліджень. *Українське мовознавство.* КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. Вип. 41/1. С. 97–101.

9. Мазур О. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів. *Теорія та практика перекладу.* 2011. № 6 (ч. 2). С. 65–71.

10. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості жіночої прози 80-90-х рр. XX ст. Монографія. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 192 с.

11. Шум О. Відтворення лексико-стилістичних домінант української художньої прози другої половини XX століття перекладачами-емігрантами: дис.... канд. філолог. наук: 10.02.16 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 230 с.

12. Sabuschko O. Feldstudien über ukrainischen Sex (Roman). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2008. 174 S.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: yuliia.maksymenko0592@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-96-99

Шумейко Л. В., Максименко Ю. С. Функціонування запозичених з англійської мови слів у сучасному молодіжному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 96–99.

УДК: 81-119

Шумейко Людмила Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Максименко Юлія Сергіївна,
викладач
Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СЛІВ У СУЧАСНОМУ МОЛОДІЖНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовані особливості функціонування англіцизмів та американізмів, лексичних одиниць, запозичених з англійської мови, у молодіжному дискурсі, який визначається як той, хто говорить та умови говоріння. Виявлені основні сфери вживання англіцизмів молоддю і визначені чинники, які впливають на активне використання запозичених з англійської мови лексичних одиниць і молодіжному дискурсі. Одним із головних чинників визначено розвиток технологій і можливості Інтернет-спілкування, а також намагання молодих людей виглядати сучасними і піклуватися про власний імідж. Зазначається, що багато запозичених з англійської мови слів вживаються як в неадаптованій оригінальній формі, так і в транслітерованому виді з певним ступенем граматичної адаптації в українську мову.

***Ключові слова**: запозичення, англіцизми, американізми, молодіжний дискурс, сфера функціонування.*

Lyudmyla V. Shumeiko,
PhD (Philology), Associate Professor
Yuliia S. Maksymenko,
Teacher
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

THE FUNCTIONING OF THE WORDS BORROWED FROM THE ENGLISH LANGUAGE IN MODERN YOUTH DISCOURSE

The article deals with the peculiarities of the functioning of anglicisms and americanisms, lexical units borrowed from the English language, in youth discourse, which is defined as the speaker and the conditions of speech. The main areas of use of English language by youth are identified in the article, and they are technologies, business, economy, culture, sport, travelling, fashion and every day life as within the professional sphere and within interpersonal communication. The factors that influence the active use of the borrowings from the English-language in youth discourse are also identified. One of the main factors is the development of technologies and the ability to communicate online, as well as the efforts of young people to look up-to-dated and care of their own image. It is noted that many words borrowed from the English language are used in both the non-adapted original form and in the transliterated form with some degree of grammatical adaptation to the Ukrainian language. It is specified that in the process of the borrowings adaptation into Ukrainian language some words expand or change their semantics. It is foreseen in the article that due to the processes of globalization and the current status of the English language as well as with the development of new technologies the borrowings from English will continue.

***Key words**: borrowing, anglicisms, americanisms, youth discourse, sphere of functioning.*

Постановка проблеми. Сучасна молодь швидко адаптується й активно користується можливостями нинішнього постійного потоку інформації, відсутністю кордонів для спілкування та розширенням його меж. Глобальна мережа Інтернет, через яку діють численні соціальні мережі, так звані пабліки, свобода пересування та можливість подорожувати світом, у тому числі, й з професійною метою, існування і діяльність міжнародних молодіжних організацій, панування англійської мови як мови міжнародного спілкування – все це фактори, які впливають на сучасний молодіжний дискурс і формують його. Дискурс, за визначенням, є текстом, який занурений у життя [1], мовлення, «мова, що присвоюється мовцю» [2, с. 296], «мовна практика» будь-якої спільноти, яка опосередкована універсумом лінгвістичних знаків, соціальних інститутів, культурних символів» [7, с. 156]. Тобто, молодіжний дискурс – це сукупність мовленнєвих практик молоді в різних обставинах спілкування. Такими обставинами можуть бути навчання, робота, дозвілля, соціальні комунікації і т. і.

Актуальність дослідження. Серед мовних процесів, які відбуваються сьогодні, мабуть найпомітнішим є вплив англійської на інші мови, що проявляється, перш за все, у використанні величезної кількості слів та зворотів англійської мови (англіцизмів та американізмів), яка за останній час набула значення глобальної. Про значення англійської мови як нинішньої *lingua franka* написано багато робіт, наприклад, [9]. Вчені пояснюють домінування англійської мови такими загальносвітовими процесами, як глобалізація економіки і політики, активний розвиток і розповсюдження інформаційних технологій, розробка яких, в більшості своїй, відбувається в англомовному середовищі, інтернаціоналізацією науки, поширенням культурних зв'язків та туризму. Зараз усі ці процеси є дуже стрімкими, тому в багатьох мовах постійно з'являються нові англіцизми та американізми, які, завдяки глобальній мережі Інтернет, входять в мовний обіг і стають частиною повсякденного спілкування людей, в першу чергу, молоді. Аналіз цих процесів з точки зору мовленнєвих практик, молодіжного дискурсу, є **одним з завдань вирішення загальної проблеми** процесів мовних запозичень. даного дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування англіцизмів, тобто слів, запозичених з англійської мови, у сучасному молодіжному дискурсі. Досягнення цієї мети можливо на основі вирішення наступних **завдань**: 1) схарактеризувати сам процес мовних запозичень; 2) виявити сфери найбільшого розповсюдження нових запозичень з англійської мови;

3) схарактеризувати такі запозичення з лексико-граматичної точки зору; 4) визначити чинники, що впливають на активне функціонування запозичених з англійської мови слів у молодіжному дискурсі. Для написання статті використовувалися загально філософські і загально наукові **методи** аналізу, опису, узагальнення, а також метод вибірки.

Аналіз наукових досліджень з проблематики. Процес появи і функціонування запозичених слів у мові-приймачі є природним процесом поповнення словникового запасу будь-якої мови та історичних змін в ній. Запозичена з англійської лексика у сучасній українській мові була предметом вивчення таких вчених як Л. Кислюк, О. Стишов, С. Федорець, В. Радчук, О. Чередниченко, І. Дзюба, К. Пауер, Ф. Бацевич та багато інших.

Викладення основного матеріалу. Простежуючи історичний розвиток української мови та появу в ній запозичених слів з англійської та інших мов, слід сказати, що багато англіцизмів та американізмів з'явилися в ній вже давно і функціонують з тим чи іншим ступенем асиміляції в рідну мову. Іноді вони можуть навіть сприйматися як не запозичені слова, а як ті, що існували у мові з давніх часів (*порт, парк*, *спорт*, *тролейбус, банк, чек, комбайн, контейнер, реальній*). Деякі з таких запозичень залишили ознаки запозичених слів, тобто, не були повністю адаптовані у структурно-граматичну систему мови-приймача (*реаліті-шоу, прайм-тайм, тест-драйв, фешн-шоу, ток-шоу*), інші ж, набули семантико-граматичні ознаки слів рідної мови і можливість змінюватися за граматичними категоріями мови-приймача (*футбол*, *пудінг, кекс, джаз, фокстрот, долар)*.

Традиційно запозичені слова адаптуються у мові-приймачі фонетично, графічно і морфологічно. За нинішніх умов функціонування англіцизмів та американізмів в українській мові можна додати ще й семантичну та дискурсивну адаптацію запозичень. Процес асиміляції запозиченого слова означає його адаптацію до звукової системи мови-приймача, до правил словотвору та лексичної сполучуваності.

Слова, які запозичуються з англійської мови сьогодні, вчені розподіляють на тематичні групи, що відносяться до тих сфер життя, що стрімко розвиваються: технології, наука, політика і бізнес, у тому числі, і шоу-бізнес, спорт, реклама, щоденне життя [5]. Спілкування молоді також так чи інакше пов'язане з цими сферами, а також важливим є безпосередньо міжособистісне спілкування. Розглянемо детальніше, як функціонують у цих сферах слова, запозичені з англійської мови.

Стрімкий технологічний розвиток зумовив появу нових понять, яким необхідно було надати нові назви. Англійська мова стала мовою, через яку ці поняття набули матеріальної мовної форми у вигляді слів, сполучень, абревіатур. Інші мови світу стали мовами-приймачами для нових назв зі сфери технологій. В українській мові адаптація нових англіцизмів та американізмів зі сфери технологій виглядає як: 1) вживання англійського слова в українському тексті в його оригінальній формі, наприклад, *www* [*дабі-дабі-дабі*], *wf, [вай-фай], PC [пісі], usb [юесбі]*; PR [*піар*], *sim-card*, *whiteboard, no comment;* 2) передача англійського слова засобами української мови (графічна, лексико-семантична і фонологічна адаптація) зі збереженням звукової форми англіцизму (ті ж самі слова (абревіатури) зустрічаються і вживаються і в адаптованому українською мовою вигляді: *вай-фай, [юесбі], софт (soft), веб-дізайн, браузер, сервер, ютуб*, а також інші численні приклади: *інсайдер, проект, презентація, інтерактивний, креативний, дисплей, комп'ютер, інструктор, регулярний* та багато інших.

Терміни із сфери технологій часто вживаються молоддю, оскільки ця сфера – нова, і більшість фахівців у ній – молоді люди. Також молодь більш схильна до нового, скоріше розбирається в інноваціях, ніж старше покоління. До того ж для молоді це – питання престижу – бути в курсі новітніх розробок, втілених у сучасні дівайси, програми, тощо.

Молода людина, чий фах полягає у сфері технологій, також може вживати англіцизми та американізмі під час професійного спілкування, в якості професійного жаргону (*забанити, тім-лід, кейси*, і.т.п.). З часом частина таких професійних жаргонізмів стає загальновживаною, якщо вони позначають не вузькоспеціалізовані речі чи інноваційні винаходи, а ті, що стають надбанням багатьох (*тач-скрин*, *смартфон, конектити, твітнути, хостінг, юзер, клік, клікнути*). Особливістю англіцизмів, термінів зі сфери технологій є наявність великої кількості абревіатур, які в українській мові також вживаються у формі скорочень (*CD Rom, DVD, URL*).

На даний час багато молоді має економічний фах, працює у сфері економіки і фінансів, у якій також багато слів, запозичених з англійської мови внаслідок глобалізації економіки і розвитку міжнародного бізнесу. Слова, запозичені з англійської мови, також можуть вживатися молодими людьми як професійний жаргон, а також набувати загального вжитку внаслідок розповсюдження інформації через СМІ, позначаючи явища, що стали частиною щоденного життя. Наприклад, такі слова, як *брокер, аутсорсинг, франчайзинг, лізинг, котировка, ф'ючерс, інвойс,* більше зустрічаються у професійній сфері, тоді як загальновживаними англіцизмами зі сфери економіки, фінансів та бізнесу стали, наприклад, такі слова, як *бізнес, менеджмент, менеджер, топ-менеджер, маркетинг, дефолт, чек, чартер, дисконт, девальвація, інфляція, сейли, ріелтер* та багато інших. Англомовні запозичення зі сфери економіки стали розповсюджуваними в результаті зміни економічної парадигми, і, як наслідок, появи нових понять, а також в наслідок міжнародної уніфікації назв, як це траплялося раніше, наприклад, з залученням латинської мови на позначення понять з метою їх розуміння у глобальному масштабі.

Зараз відчутна загальна тенденція давати модернізовану іншомовну назву існуючому поняттю, як, наприклад, зі словом *office*. Слово *office* означає одночасно, і кабінет, і контору, і відділ, і бюро, і офіс, і канцелярію, і посаду, і має ще низку значень [10]. Тому воно виглядає більш сучасним, більш придатним до тенденцій часу, ніж, наприклад, канцелярія чи кабінет. Чи інший приклад – слово *чат* (chat), сидіти у чатах, *чатитися*. Молодь при спілкуванні скоріше буде вживати це слово, ніж його переклад – балички, балакати, особливо, якщо це стосується певного виду комунікацій, а саме, у соціальних мережах. Слово *image* перекладається як образ, зображення, але імідж у сучасному вживанні не просто функціонує як перекладене слово – його семантика поширена на позначення уявлення про людину, її соціальний статус, поводження, вигляд, те, як людина сприймається у оточенні.

Панування СМІ у сучасному світі, перевантаження інформацією будь-якого ґатунку, велика кількість реклами, у тому числі, і від міжнародних кампаній, також є чинником появи великої кількості англіцизмів у сучасній українській мові і вживання цих слів молоддю, яка, у першу чергу, намагається слідувати сучасним тенденціям і бути у «тренді». Тому сфера реклами, піару, створення іміджу є також невичерпним джерелом появи нових англіцизмів і вживання них у молодіжному дискурсі. Реклама є поширеною, повторюваною, іноді навіть нав'язливою, тому вона легко стає частиною дискурсу. До того ж, у рекламі дозволені мовні експерименти, гра слів, змішування понять, тощо, що може цікавити молодь, яка, у свою

чергу, відкрита для експериментувань [3].

Англіцизмі та американізмі у рекламі – це також назви компаній, брендів, товару, послуг. Назви брендів, що позначають виробництво, торгівельну марку часто з ряду власних назв переходять до ряду загальних, наприклад, *він їздить на форді* (Форд – засновник компанії по виробництву машин); *у неї була сумка Burberry* (британська компанія, що виробляє одяг та аксесуари класу люкс); *на ній було плаття Alexander Mc Queen* (товари – одяг та взуття від відомого англійського дизайнера).

Вчені фіксують функціонування великої кількості англіцизмів у сучасній українській мові у сфері політики і міжнародних відносин (*брифінг, саміт, імпічмент, інавгурація, лобіювати, спікер, екзит-пол*). Такі слова дуже часто вживаються у СМІ, на телебаченні, у коментарях, вони зрозумілі за контекстом вживання, але не дуже характерні для молодіжного дискурсу, оскільки молодь більш цікавиться сферою навчання, технологій, кар'єри, спорту, взаємин, модою, а ніж політикою. Зазначимо також сферу спорту, у якій традиційно багато запозичень з англійської мови (*теніс, футбол, волейбол* та ін..) Але за останній час і ця сфера значно поповнилася новими англіцизмами на позначення менш традиційних видів спорту чи розваг, або таких, які не були відомими це декілька десятків років у нашій країні (*боулінг, дайвінг, рафтинг, роуп джампінг, армреслинг, фристайл* та інші). Ці назви позначають реалії, не характерні для нашої країни, вони є новими поняттями з новими назвами. До того ж у процесі запозичення відбувається розширення семантики англіцизму при входженні його в українську мову. Зрозуміло, що *армреслинг* – це не зовсім рукоборство (як могло б звучати у перекладі), враховуючи шоу, яке супроводжує нинішні спортивні змагання. Також, зберігається традиція залишати англійський варіант назв видів спорту.

Запозичені з англійської мови слова зі сфери культури, зокрема, поп-культури, моди та дизайну становлять значну кількість сучасних запозичень: *шоу-бизнес, ток-шоу, реаліті-шоу, римейк, єкшн, треш, стріт-арт, файершоу* та багато інших. Для молодіжного дискурсу характерне постійне вживання таких запозичень, оскільки ці теми популярні для обговорення і свідчать, що молода людина обізнана у *мейнстримі*, в курсі сучасних мовленнєвих практик і напрямів, більш менш володіє англійською мовою, що позитивно позначається на її загальному іміджі. Додамо, що подібні англіцизми можуть вживатися як у формальному, так і неформальному спілкуванні, і не вважаються такими, які псують мовлення чи роблять його неприйнятним. Причина їх появи – поява нових понять, що йдуть з культури англомовних країн.

Особливості неформального мовлення за нинішніх умов можна прослідкувати у соціальних мережах Інтернету, які молоді люди відвідують найчастіше за інші категорії населення. Спілкування у соціальних мережах має свої жанри, етикет, мовні та інші засоби вираження думки [6]. Спілкування в Інтернеті може бути безпосереднім чи віддаленим у часі (і у просторі), залежить від функціоналу та технологічних можливостей – можливістю додавання фото, аудіо, відео, тощо. Будучи пов'язаним з технологіями, спілкування у соціальних мережах передбачає володіння певними кодами для передачі і отримання інформації: сленг, серед якого велика кількість англіцизмів, у тому числі, і певних скорочень; *смайлики* (smile – посмішка, англіцизм, адаптований українською мовою) та *емотікони* (emoticon – ємотікон – певне зображення, яке передає емоцію замість слів), *стікери* (sticker – наліпка), *гіфки* (gif – Graphic Interchange Format), *лайки* (like – уподобання того, що написано, фотографії, відео), *хейтери* (hate – ненавидіти, hater – той, хто виказує своє не уподобання), *репост* (repost – повторна публікація того, що вже надруковано), *хештеги* (hash – решітка, – тег, ярлик), *нік* (nick – призвісько), *юзерпік* (user pic – картинка користувача, аватар). Самі назви найпопулярніших соціальних мереж – англіцизми, які молодь вживає як в оригінальній формі (англійською мовою – *Facebook, Twitter, Instagam*), так і у транслітерованому (*Фейсбук, Твітер, Інстаграм*). Спілкування у соціальних мережах передбачає розуміння численних загальноприйнятих скорочень, запозичених з англійської мови – *LOL* (laugh out loudly – дуже смішно), *whf* (what a fuck – якого дідька), *OMG* (Oh, my God – Боже мій), *IMHO* (in my humble opinion – на мою скромну думку), *RIP* (Rest in Peace – покойся з миром), *AAF* (as a friend – як друг), *ASAIK* (as soon as I know – наскільки я знаю), *EMO* (emotional – емоційний), деякі з них вже передаються й засобами української мови, наприклад, *ЛОЛ* (LOL). Скорочення деяких фраз не обмежуються лише акронімами, у деяких спостерігається наявність букв і цифр для більш швидкого набору тексту, наприклад, *4U* (for you – для тебе), *2U* (to you – тобі), *U2* (you too – також), *B2B* (business to business – від бізнеса бізнесу), *2morrow* (tomorrow – завтра). Спілкування і участь в Інтернет-контактах передбачають створення постів (posts), набування якомога більшої кількості підписників – *фоловерів* – (followers), коментування (comments), можливість *запостити* (post), *лайкнути* (like).

Молодіжний дискурс може також стосуватися побутових тем, щоденного життя, культурних і навчальних заходів, які внаслідок сучасних тенденцій також передаються за допомогою запозичених англійських слів, аніж українських. Так, вечірку скоріш за все назвуть паті, захід – *івентом*, ходити по крамницях – *шопитися*, магазини – це *шопінг-центри* або *моли*, послуги – *сервіс*, підробка – *фейк*, тощо. У нашому сьогоднішньому суспільстві з'явилися нові види діяльності, назви яких було зроблено за допомогою англіцизмів-американізмів – *хедхантінг* (head hunting), *тім білдінг* (team building), *коучінг* (couching), *клінінг* (cleaning), *челендж* (challenge) та інші.

З точки зору граматики більшість англійських запозичень – іменники, але у молодіжному (а також у рекламному) дискурсі, завдяки креативності та бажанню проявити та виділити себе, молодь може перетворювати іменники у інші частини мови згідно контексту спілкування. Граматичні потенції англійської мови, як джерела запозичень, надають можливості мові-приймачеві робити перехід слова з однієї частини мови в іншу, як, наприклад, утворювання іменника від дієслова, дієслова від іменника і т.д. Такі перетворювання помітні при вживанні запозичених англіцизмів у молодіжному дискурсі: *чат-чатитися, коментувати-коменти, клік-клікнути, пост-запостити, твітер-твітнути, лайк-лайкати* та багато інших.

Висновки. Функціонування слів, запозичених з англійської мови, є ознакою мовних процесів сьогодення, хоча процес запозичення слів з однієї мови в іншу є природним джерелом поповнення словникового запасу будь-якої мови. Вживання таких слів характерно для багатьох дискурсів, у першу чергу, молодіжного, оскільки молодь найбільш схильна до інновацій. Якщо деякі англіцизми і американізми функціонують в українській мові вже довгий час з тим чи іншим ступенем асиміляції, саме молодь сприяє вживанню нових запозичень у різних сферах життя. Для молоді найбільш розповсюдженими сферами, у яких зустрічається найбільша кількість запозичень, є сфери технологій і Інтернет-спілкування, у тому числі і міжособистісного, сфери економіки та бізнесу, реклами, культури, спорту, подорожей і щоденного життя. Функціонування англіцизмів та американізмі у молодіжному дискурсі можливо як в неадаптованій формі (англійською мовою), так і у тран-

слітерованому вигляді з певною граматичною адаптацією до української мови як мови-приймача,

Перспективи подальшого дослідження проблеми. Оскільки процес запозичення слів із однієї мови у іншу є постійним і природнім, природнім та стрімким у наш час є поява нових понять та їхніх назв завдяки розвитку технологій, і саме тому запозичені слова і далі будуть з'являтися в українській та інших мовах. І молодь буде першою, хто сприятиме поширенню вживання цих слів у процеси спілкування, завдяки своїй схильності до нового, освіченості, імеджевості. Процеси, що відбуваються у світі у різних сферах, глобалізація світу, уніфікація понять, сучасне панування англійської мови будуть тими чинниками, які поширюватимуть словниковий запас як самої англійської мови, так і інших мов, які будуть вживати англійські запозичення.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь под ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. энциклопедия. 1990. С. 136−137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика 3-е изд. Москва: Эдиториал УРСС. 2009. 448 с.
3. Ильясова С. В. Язык СМИ и рекламы: игра как норма и как аномалия: монография. Москва: Л. П. Амири, 2016. 328 с.
4. Коробова І. Новітні англійські запозичення у сфері високих технологій сучасної української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2013. С. 141–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_21 (Дата звернення 26.03.2020).
5. Крысин Л.П. Новый словарь иностранных слов. Москва: Эксмо. 2005. 480 с.
6. Матусевич А.А. Общение в социальных сетях: прагматический, коммуникативный, лингвостилистический аспекты характеристики: дисс.. канд. филолог. наук/ 10.02.01. Киров, 2016: URL https://diss.unn.ru/files/2016/670/diss-Matusevich-670.pdf (Дата звернення 26.03.2020).
7. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
8. Юдина Т. В. Универсальные и специфические характеристики Интернета как формы коммуникации. *Язык средств массовой информации*. Под ред. М. Н. Володиной. Москва: Академический проект; Альма Матер, 2008. С. 654–658.
9. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge University Press. 2-d ed. 2003
10. Longman Dictionary of Contemporary English. Third ed., 2003. 1949 p.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 6 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: Lew7@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-100-103

Баланаєва О. В. Німецькі юридичні терміни: відновлення смислових основ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 100–103.

УДК: 81

Баланаєва Оксана Василівна,
кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов
Донецький юридичний інститут МВС України

НІМЕЦЬКІ ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ: ВІДНОВЛЕННЯ СМИСЛОВИХ ОСНОВ

У роботі досліджено процес формування термінологічних одиниць шляхом десимволізації лексики. Метою даної роботи було багатопланове дослідження і опис смислових основ лексичних одиниць права. Реалізація цієї мети визначила необхідність рішення наступної дослідницької задачі – досліджувати процес десимволізації слів, тобто перетворення слів на термінологічні одиниці перш за все за допомогою відновлення їх смислових основ (на прикладі ряду лексем німецької мови). Процес десимволізації розглядається як тривалий і складний процес, в результаті якого значення слова стає більш вузьким. Семантична корекція, викликана процесом втрати символічного початку, визначила звуження рамок функціонування слова. У дослідженні розглянуто функціонування цього способу та його значення для формування юридичної термінології. Лексичну базу аналізу складає масив лексики німецької юридичної терміносистеми.

Ключові слова: *юридичний термін, десимволізація, смислова основа терміна.*

Oksana V. Balanaieva,
PhD in Philology, Head of Department of Foreign Languages
Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

GERMAN LEGAL TERMS: RESTORATION OF THE SEMANTIC FOUNDATIONS

The article deals with the analysis of the process of forming terminological units by means of lexis de-symbolization. The functioning of this way and its meaning for forming legal terminology is examined here. The lexical base of analysis is formed with the complex of lexis of the German legal terminological system. The objective of the current research is a multifaceted study and description of the semantic foundations of lexical units of law. The requirement to implement this objective has determined the need to solve the following research task: to investigate the process of de-symbolization of words, i. e. the transformation of words into terminological units primarily through the restoration of their semantic foundations (as exemplified by a number of German lexemes). The object of the research is the lexicon of the domain of the legal terminology of the said language. The subject of the research is the formation of legal terms as a result of the process of de-symbolization of the respective words (notions). The material involved in the study was considered from the standpoint of a systematic approach. In order to obtain objective data when determining the semantic foundations of terminological units of law, the descriptive method and the comparative one were used, as well as the method of semantic bundles (series). Examining the process of de-symbolization of lexical units makes it possible to draw the conclusion that the functioning of words in the context of certain semantic parameters determines the change in the content of those words' symbolic foundations. The words are used in a narrower sense, since they have become terms.

Key words: *legal term, desymbolization, meaningful base of the term.*

Постановка проблеми. Дане дослідження присвячене процесу формування термінологічних одиниць права. Серед різноманіття способів формування термінологічних одиниць нами виділено нетрадиційний спосіб – спосіб десимволізації, який пов'язаний з втратою словом символічного значення і перетворенням його в термін за рахунок звуження сфери вживання. Ми розглянемо різні прояви даного способу, встановимо його значення для формування юридичної термінології, оскільки саме право, як система загальнообов'язкових соціальних норм, встановлених державою, регулює практично всі сфери діяльності людини. Існування сучасного цивілізованого суспільства важко уявити без правової системи. Лексичну базу аналізу складає масив лексики німецької юридичної терміносистеми. Актуальність цього дослідження визначається: 1) обставинами глобалізаційних і інтеграційних процесів сучасного суспільства; 2) об'єктивною необхідністю встановлення правових стосунків в міжнародному масштабі. Останнє можливо за умови забезпечення адекватного розуміння вмісту термінологічного вираження як явища міжсоціумної правової практики. Філологічне забезпечення даного процесу представляється принципово значимим і таким, що є об'єктивно необхідним.

Доречно підкреслити, що проблема формування національних термінологій права актуальна для будь-якої держави. Звідси виправданим представляється звернення до аналізу функціонування мови права в його термінологічній складовій (у

різних аспектах). Зокрема, в даному дослідженні, перш за все, будуть розглянуті широкі можливості формування юридичних термінів з точки зору втрати символічного початку відповідних слів, носіїв відомих сенсів.

Кажучи про типологію дослідницького інтересу до даної проблематики, умовно можна виділити наступні напрями в її аналізі: 1) діахронічний [2], [1] та 2) палеантолого-етімологічний [7], [5]. Нами по можливості враховані досягнення кожного з вказаних напрямів.

Мета статті. Метою даної роботи є багатопланове дослідження і опис смислових основ лексичних одиниць права. Реалізація цієї мети визначила необхідність рішення наступної дослідницької задачі – досліджувати процес десимволізації слів, тобто перетворення слів на термінологічні одиниці перш за все за допомогою відновлення їх смислових основ (на прикладі ряду лексем німецької мови).

Об'єктом дослідження є лексика юридичної терміносфери вказаної мови. Предметом дослідження виступає формування термінів права як результат процесу десимволізації відповідних слів (понять). Матеріал, що залучається до вивчення, в роботі розглядається з позицій системного підходу. З метою здобуття об'єктивних даних під час визначення смислових основ термінологічних одиниць права використовуються описовий і порівняльний методи, метод семантичних пучків (рядів). Новизна даної роботи полягає в детальному науковому аналізі десимволізації лексичних одиниць як універсального способу формування юридичної термінологічної системи. Теоретична значущість роботи визначається можливістю ввести проблему формування термінів права в контекст теорії мови, історичної лінгвістики, терміноведення. Запропоновано методику опису процесу термінологізації (десимволізації) лексичних одиниць. Опис термінів права здійснюється з врахуванням специфіки даної понятійно-семантичної області.

Викладення основного матеріалу. Згідно з нашими дослідженнями, термін є знаком, який втратив свої символічні властивості. Символ виступає як одне із складних понять, які характеризуються внутрішньою суперечністю, яка проявляється в його двуплановості. Для вирішення питання про формування слова-символу і його подальшого переходу в слово-знак необхідно повернутися до початкового періоду становлення мови. Символ як суспільне явище має об'єктивне джерело виникнення, він розвивається відповідно до змін в суспільному житті, де функціонує як соціальна спонукальна сила. У символі знаходять гармонійну єдність сутнісні характеристики людини: свідомість і діяльність. Це дає можливість аналізувати символ і як знакову форму віддзеркалення соціальної дійсності в свідомості людей, і як необхідний елемент діяльності. У останній же полягає і джерело здатності людської свідомості відображати дійсність.

Основним семантичним процесом, який каузує термінологізацію слова, є десимволізація його як лексичної одиниці. Десимволізація розглядається як один з перспективних номінативних процесів, розуміння якого можливе через відновлення смислових основ термінологічних одиниць. Десимволізація – універсальний процес, але в рамках цього дослідження ми обмежуємося аналізом лексики, яка складає корпус термінології права в німецькій мові.

У нашому дослідженні символ і термін представлені як явища культури. Звернемося до розгляду культури з точки зору семіотичної природи її складових. За порівняно короткий термін в суспільстві відбувається безліч соціальних контактів. Така безліч соціальних взаємодій є можливою завдяки наявності в суспільстві широкого семіотичного поля. Серед важливих компонентів цього поля слід вказати природну мову, артефакти культури, а також прийняті в суспільстві символи, до яких відносяться різні системи знаків.

Завдяки семіотичному полю дії людей виявляються до певної міри впорядкованими і скоординованими. Культура, як семіотична система, є найбільш універсальною, складно структурованою і стабільною в часі. Будь-який завершений об'єкт культури являє собою певним чином організовану семіотичну систему. Отже будь-який об'єкт може бути «прочитаний». Оскільки він за своїм генезисом призначений для цього. Будь-якому культурному об'єкту притаманна символічна мова. Сприйняття культурного об'єкта є процес його десимволізації. Це стає можливим лише тоді, коли символічна мова є доступною як цілісна семіотична система на всіх його рівнях (семантичному, синтаксичному, прагматичному). Процес десимволізації є тривалим і складним процесом, в результаті якого значення слова стає більш вузьким. Семантична корекція, викликана процесом втрати символічного початку, визначила звуження рамок функціонування слова.

Слід також зазначити, що світогляд людини егоцентричний. Прояв егоцентричного світогляду в мові дозволяє прийняти тіло людини в якості вихідної точки в процесі локалізації предметів в просторі [9, с. 271; 12, с. 110]. Відповідно до закону партиципації, індивідуум розглядає не тільки своє тіло як власність, а й волосся, нігті, екскременти, сльози, піт і т.і. як її невід'ємну частину. Предмети, що оточують людину, з якими він знаходиться в безпосередньому контакті, складають з індивідуумом його, так би мовити, тіло [12, с. 110]. Не тільки одяг, предмети побуту, але й робота і її результати є частиною творця, тобто індивідуума [12, с. 117]. Як «друге я» сприймається також відображення людини в воді, його тінь [12, с. 145]. Прояв егоцентричного світогляду в мові важливий для розуміння того, як формувалася мова.

Розглянемо на конкретних прикладах процес відновлення смислових основ лексичних одиниць термінології права.

Schwindler, m ʻшахрайʼ [8, с. 399]. В етимологічному словнику німецької мови зазначається наступне: це слово в 18 столітті набуло значення ʻшахрайʼ під впливом англ. *swindler* ʻшахрайʼ. Дана лексична одиниця німецького походження і утворена від *Schwindel, m* зі значенням ʻ хитання; запаморочення; заціпенілість'. Порівняйте: с.-в.-нім. *swindeln*, д.-в.-нім. *swintilōn* ʻнепритомніти' [10, с. 749]. Корінь *schwind=swind*, де *s* – mobile, споріднений слову *Wind, m* ʻвітерʼ. Вітер – це повітря, дух, дихання. Відповідно до принципу партиципації все, що знаходиться / знаходилося в роті – слина, повітря – співвідноситься з ротом. 'Рот' – це не тільки порожнеча, дірка, а й асоціація з обличчям, головою, розумом людини. Саме розум є часто єдиним багатством бідняка, жебрака, які в силу обставин, що склалися, змушені вигадувати, хитрувати, шахраювати. Звідси логічна поетапна реконструкція смислової основи *Schwindler, m – wind* – 'вітер' – 'повітря' – 'рот' – 'розум/хитрість'. Концепт 'розум/хитрість' є смисловою основою термінів: *Schwindler, m* ʻшахрайʼ, *Schwindelgeschäft, n* ʻшахрайська оборудкаʼ, *schwindelhaft* ʻшахрайськийʼ.

Tat, f ʻдія, діяння, злочинʼ [8, с. 437]. *Tateinheit ist das Verletzen mehrerer Strafgesetze oder das mehrfache Verletzen eines Strafgesetzes durch eine einzige* ***Tat*** [11, с. 405]. ʻІдеальна сукупність злочинів – це порушення багатьох кримінальних законів або багаторазове порушення одного кримінального закону одним єдиним діянням'. Розглянемо дані етимологічного словника: с.-в.-нім. *tāt*, д.-в.-нім. *tāt*, англ. *deed*, швед. *dåd* ʻдіяння, справаʼ, інд.-є. **dhē-* ʻсідати, лежати, ставитиʼ [10, с. 838].

В етимологічному словнику германських мов В.В. Левицького наведено дані гот. *ga-dēþs* ʻдеяння, справа', герм. **dæđiz* ʻсправа, діяння' [3, с. 141]. Перейдемо безпосередньо до дослідження даного терміна: в слові *Tat* частина *ta* семантично відповідає *da*. В даному випадку спостерігаємо, можливо, наступний перехід: *ta* > *at* > *tat*. Ми звернемося також і до латинської мови. Розгляд лат. *facere* ʻ робити, виробляти, здійснювати', лат. *dare* ʻдавати, приносити у жертву, породжувати' дозволяє визначити смислову основу слова.

Значення 'і', ʻпоряд' символічно втілює рука, яка знаходиться ʻпоряд', ʻбіля' тіла. Рука виступає також і в якості помічника. Аналіз досліджуваного терміна дозволяє нам дійти наступного висновку. ʻРука' є смисловою основою термінів нім. *Tat,* f ʻдія, діяння, злочин', *Täter,* m ʻвинуватець, злочинець, виконавець злочину', *Straftat,* f ʻзлочин, кримінально каране діяння'.

Verdacht, m ʻпідозра' [8, с. 475]. *Verdächtiger ist, wer unter dem* ***Verdacht*** *steht, eine mit Strafe bedrohte Handlung begangen zu haben* [11, с. 436). ʻПідозрюваний – це той, хто підозрюється у вчиненні кримінально караного діяння'. В етимологічному словнику німецької мови наведені такі відомості: *Verdacht* → *verdenken* ← ʻкого-небудь підозрювати' ← *denken* [10, с. 889]. *Denken* ʻдумати' означає ʻговорити для себе'. Результатом процесу мислення є думка. Будучи продуктом розуму, думка повинна називатися так, як і розум. Етимологічний аналіз слова *розум* розкриває реляції ʻсила' (< ʻрука') – ʻрозум', ʻрот' – ʻрозум' [4, с. 98]. Ми дотримуємося такої ж точки зору і вважаємо, що саме ʻрозум' виступає в якості смислової основи лексичної одиниці *Verdacht,* m. Отже, ʻрозум' є смисловою основою термінів: нім. *verdächtig* ʻпідозрілий', ʻпідозрюваний', ʻзапідозрений', *Verdächtige,* m ʻпідозрюваний, який викликає підозру', *verdächtigen* ʻпідозрювати, викликати підозру', *Verdächtigkeit,* f ʻпідозрілість', *Verdächtigung,* f ʻвислів підозри, взяття під підозру'.

Verhör, n 'допит' [8, с. 486]. В етимологічному словнику німецької мови наводяться такі дані: с.-в.-нім. *Verhōēre* 'допит' походить від с.-в.-нім. *hœren*, д.-в.-нем. *hōran, hō[r]en*, гот. *hausjan*, англ. *to hear*, швед. *höra* 'слушать', лат. *cavere* 'бути пильним' [10, с. 345]. Перша частина слова *ver-* (с.-в.-нім. *ver-*, д.-в.-нім. *fir-, far*) [10, с. 887] відповідає лат. *per-* ʻчерез', ʻпротягом', ʻза посередництвом', ʻза допомогою'. В даному випадку етимологічний аналіз *ver-* відсилає, можливо, до реляції *ver = per* і прояву смислів ʻпосередник', ʻпомічник'. Друга частина *-handl-* ← *handel* ← *hand* повязана з нім. *Hand,* f (рука, кисть). Смисл ʻрука' номінативно перетинається з ʻротом' [4, с. 98]. Звернемося до розгляду кореня слова *hör-*. Порівнюючи давньо-верхньо-німецький та готський варіанти кореня і використовуючи знання фонетичних процесів, ми спробуємо відновити праформу кореня *hör* ← *hor.* В даному випадку, можливо, цей корінь є похідним від слова нім. *Ohr* 'вухо'. Порівняйте д.-в.-нім. *hōran, hō[r]en*, гот. *hausjan* ʻслухати' і с.-в.-нім. *ōre,* д.-в.-н. *ōra*, гот. *ausō* ʻвухо', а також англ. *ear*, швед. *öra*, грец. *oūs*, лат. *auris* ʻвухо' [10, с. 569].

Отже, смисл 'вуха' є смисловою основою термінів нім. *Verhör, n* ʻдопит', *verhören* ʻдопитувати'. Знаком включення процесу десимволізації досліджуваного слова стає втрата частини його семантичної актуалізації.

Zeuge, m ʻсвідок', ʻпонятий' [8, с. 534]. ***Zeuge*** *ist der Mensch, der über Tatsachen, die er wahrgenommen hat, aussagen soll* [11, с. 491]. ʻ Свідок – це людина, яка повинна дати свідчення за фактами, які йому відомі'. Дане слово утворене від дієслова *ziehen* ʻтягнути, тягти'. Спочатку цей іменник позначав ʻпритягнення до судової відповідальності', а пізніше ʻособа, яка притягується до суду' [10, с. 946]. Автор простежує етимологію дієслова *ziehen* ʻтягнути': с.-в.-нім. *ziehen*, д.-в.-нім. *ziohan*, гот. *tiuhan*, д.-англ. *tēon*, лат. *ducere* [10, с. 947].

Свідки є особами, які бачили щось важливе, що відноситься до справи, яка розглядається. Ми вважаємо, що при відновленні смислової основи *Zeuge,* m необхідно звернутися до слова нім. *Auge,* n 'глаз'. Дана лексична одиниця представлена **hauge*, від якого, можливо, словотворення відбувалося в двох напрямках. Перший, той, про який ми вже згадали: **hauge* → *Auge*, де, ймовірно, *h* було з часом поглинено. Другий – шляхом приєднання s-mobile, де **hauge* → *sauge/seuge*. Пізніше відбулося посилення *s*: *s* → *st* → *z*, тобто *seuge* → *zeuge/Zeuge*.

Отже, концепт 'глаз' є смисловою основою нім. *Zeuge*, m 'свідок', ʻпонятий'. До цього слова додаємо: *zeugen* ʻдавати показання свідка', ʻсвідчити'; *Zeugnis,* n ʻсвідоцтво', ʻпосвідчення', ʻпоказання свідка' та ін. Впровадження слова в інші, більш детерміновані рамки закономірно призводить до позбавлення лексичної одиниці її статусу як символу.

Висновки і пропозиції. Розгляд вищевикладеного матеріалу дозволяє зробити висновок про продуктивність процесу формування термінологічних одиниць шляхом десимволізації лексики. Даний процес складний і недостатньо вивчений. Ми спираємося на підхід до слова як одиниці, яка за своєю суттю обумовлена актом предикації. Розгляд процесів відновлення смислових основ термінів дозволяє більш повно, більш детально уявити процес формування термінологічних одиниць. У нашій роботі знаходять свою реалізацію нетрадиційні принципи етимологічного аналізу. За нашими спостереженнями, поряд з семантичними зрушеннями відзначається екстенсивне фонетичне перетворення слова, що є одним з найважливіших засобів предикативної обробки лексичної одиниці. В аспекті діахронії для структури слова ми дотримуємося ідеї предикативного з'єднання в його складі однозначних примітивів. В якості відправного пункту фонетичних перетворень виступає стик приголосних, який є джерелом пом'якшень, фонетичних додавань, вставок і т.д. Ми вважаємо, що історично мали місце: розвиток вокалізму в напрямку від *u* (*u* → *i, u* → *y* та ін.); поява м'якості на стику приголосних; трансформації *u* → *wa* (*aw* → *a*) та ін.; посилення звуків (*h* → *r*; *w* → *l* та ін.); використання технічних проривних перед щілинними і плавними та ін.

У мові проявляється егоцентричний світогляд, тому саме тіло являє собою вихідну точку в процесі локалізації суб'єктів і предметів в просторі. Даний висновок дозволяє пояснити той факт, що у різних юридичних термінів можна визначити одну і ту ж смислову основу.

Розгляд процесу десимволізації лексичних одиниць дозволяє зробити висновок про те, що функціонування слів в контексті певних семантичних параметрів визначає зміну змісту його символічного початку. Слова вживаються в більш вузькому значенні, так як стали термінами.

Теоретичні напрацювання, використані в роботі, можуть застосовуватися для опису процесу формування інших терміносистем. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі під час ведення курсів загального мовознавства, порівняльної лексикології, в практиці курсового або дипломного проєктування.

Література:

1. Брицын М. А. Из истории восточно-славянской лексики. К.: Наукова думка, 1965. 159 с.
2. Живов В. М. История русского права как лингвосемиотическая проблема. *Разыскания в области истории и предыстории русской культуры.* М.: Языки славянской культуры, 2002. С. 187–304.
3. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: в 2 т. Винница: Нова Кныга. Т. 1. 2010. 616 с.
4. Луценко Н. А. Введение в лингвистику слова. Горловка: Изд -во ГГПИИЯ, 2003. 144 с.
5. Луценко Н. А. Истории наших слов: диахронно-лексикологические этюды. Донецк: изд-во «Вебер» (Донецкое отделение), 2009. 370 с.
6. Луценко Н. А. Об этимологическом аспекте фразеологии. *В пространстве филологии.* Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2002. С. 259–269.
7. Марр Н. Я. Избранные работы. М.; Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1933. Т. 5: Этно – и глоттогония восточной Европы. 1935. 667 с.
8. Німецько-українськiй словник юридичних термінів / за заг. ред. проф. С. В. Ківалова, проф. Н. В. Петлюченко; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: [Гельветика], 2016. 576 с.
9. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen. Teil 1. Die Sprache. 10 – Aufl. Darmstadt: Primus Verl., 1997. 300 S.
10. Duden Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. B. 7. 3 – Aufl. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2001. 960 S.
11. Köbler G. Juristisches Wörterbuch. 9-Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 1999. 503 S.
12. Levi-Bruhl L. Die Seele der Primitiven. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956. 367 S.

Отримано: 11 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: bilik.yana@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-104-106

Білик Я. С. Безприйменникові конструкції з часовим значенням у творчому доробку М. Миценка (морфологічний аспект). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 104–106.

УДК: 811.161.2'367'37

Білик Яна Степанівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

БЕЗПРИЙМЕННИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ З ЧАСОВИМ ЗНАЧЕННЯМ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ М. МИЦЕНКА (МОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Статтю присвячено розгляду темпоральних конструкцій з часовим відношенням із родовим та орудним відмінками без прийменника в ролі морфологічних варіантів темпоральних синтаксем у художньому мовленні М. Миценка. Дана робота продовжує ряд публікацій про художню прозу письменника, зокрема часові словоформи та предикативні структури із значенням дії в часі, які матеріалізують потужну систему контрастів.

Виокремлено як форми вираження часового значення, так і групи залежних іменних, прислівникових компонентів формально-синтаксичної структури конструкцій. З'ясовано, що продуктивність і частотність вживання структур з родовим у функції часу неозначеної тривалості досить обмежена, оскільки паралельно з ним майже за тих же умов вільно вживається й З.в. Орудний часу проявляє сильну тенденцію до адвербіалізації.

Ключові слова: *дієслівні конструкції, іменний компонент, семантичні відношення, темпоральні (часові) безприйменникові структури.*

Yana S. Bilyk,
associate professor, PhD of Philological Sciences
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia

CONSTRUCTIONS WITHOUT PREPOSITIONS FOR THE DESIGNATION OF TIME IN THE WORK OF M. MYTSENKO (MORPHOLOGICAL ASPECT)

The article is devoted to the consideration of temporal non-noun verbal constructions with temporal relation with generic and noun pronouns without prefix in the role of morphological variants of temporal syntaxes in the artistic speech of M. Mytsenko. This work continues a number of publications on the writer's prose, including temporal word forms and predictive structures with meaning of action over time that materialize a powerful system of contrasts.

The basic forms of expression of temporal value, as well as the group of dependent noun and adverbial components of the formal-syntactic structure of word combinations are determined.

It is found that the productivity and frequency of the use of structures with generic time in the study is rather limited, since in parallel with the generic in function of time of indefinite duration, almost the same case is used freely under the same conditions.

Generic nameless time means an action that "does not last for all time" but refers to one moment, one part of a certain period of time. It is represented in verbs of various lexical-semantic and morphological digits. Covers narrow layers of vocabulary (days of the week, year, etc.) and is used only with the adjective.

Key words: *verb phrases, semantic relations, temporal (temporal) noun constructions, noun component.*

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем теорії синтаксису питання окремих конструкцій займає чинне місце та становить значний інтерес як у теоретичному, так і в практичному плані. Основою у вченні про словосполучення є дослідження зв'язків між його компонентами, встановлення закономірностей і правил пропорційного вживання слів, встановлення факторів, які зумовлюють його структуру.

Завдяки часовій багатовекторності, притаманній мові, вона (мова) може передавати всі часові межі (теперішнє, минуле та майбутнє). Часова категорійність у мові передається за допомогою форм дієслів, які узагальнюють її функціонування, але не завжди повно та адекватно відбивають об'єктивний час перебігу дії. Тривалість дій, подій у часі може реалізовуватися в мові або мовленні й поза межами дієслівної системи.

Категорія темпоральності попри свою значущість і складність ще не була об'єктом комплексного аналізу як у традиційному, так і у функціональному аспектах на ґрунті українського художнього мовлення М. Миценка. Цей факт і зумовив **актуальність** пропонованої теми статті.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідження та паці О. С. Мельничука, К. Г. Городенської, О. І. Бондаря, І. К. Кучеренка, В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, С. О. Соколової, З. І. Іваненко, Т. М. Голосової та ін. присвячені основним теоретичним засадам функціонування часових форм і конструкцій у граматичній системі української мови. Функціонування й реалізацію часових структур передано в дисертаційних роботах І. В. Піддубської (простежила модальну й часову транспозицію предикативних конструкцій), М. В. Цегельської (сформувала структурну диференціацію одиниць значеннєвого поля часу), Р. А. Куцової (дослідила відтворення темпоральності прийменниковими структурами), М. А. Потаєнка (звернув увагу на окреслення проблеми вираження категорії часу в лексико-семантичній системі мови).

Граматична система мови відзначена ґрунтовними працями, у яких викладені основні теоретичні питання реалізації темпоральних структур. Це роботи І. К. Кучеренка, М. В. Марченка, О. І. Бондаря, Т. М. Голосової, К. Г. Городенської, С. О. Соколової, Р. А. Куцової, З. І. Іваненко, І. В. Піддубської, М. В. Цегельської, А. П. Загнітка, І. Р. Вихованця, О. С. Мельничука, В. М. Русанівського, М. А. Потаєнка та ін.

Наразі лише невелика кількість досліджень розглядає функційні особливості реалізації форм категорії часу.

Мета статті – опис та аналіз безприйменникових дієслівних конструкцій на позначення часу з родовим та орудним відмінками залежного відмінка іменного або прислівникового компонента, зокрема їх семантичної, граматичної структури в сучасній українській мові на матеріалі художніх прозових творів Михайла Миценка.

Завдання статті – охарактеризувати структуру, семантику й функціонування безприйменникових дієслівних конструкцій з часовим значенням із родовим та орудним залежним відмінком іменного або прислівникового компонента, їх стилістичне варіювання.

Матеріал дослідження – прозові твори Михайла Миценка.

Виклад основного матеріалу. Часові форми в українській літературній мові можуть виражатися предикативними конструкціями з прийменниками та без. Опорні члени цих структур – дієслова різноманітних лексико-семантичних груп, серед яких особливо активними виступають дієслова місцезнаходження, перебування, стану, руху, фізичної дії та ін. Залежними компонентами яких є іменники, числівники, прислівники, які мають темпоральну, а також конкретно-предметну семантику. Субстантивовані прикметники в цій функції використовуються дуже рідко.

У межах одного з різновидів безприйменникових конструкцій, які позначають різний часовий момент (на матеріалі художньої прози письменника) досліджуються й аналізуються властивості лексико-семантичної співвідносності предикатів. Інакше кажучи, встановлюється семантичний зріз співвідносних іменників, можливі відтінки загальної спрямованості руху, які виражаються розглядуваною синтаксичною структурою залежно від її семантичного змісту.

Часові іменники та прислівники утворили основні групи, що позначають частини доби, кількість днів, пори року, час взагалі тощо. Означають також певні часові моменти, часові межі тощо. Згідно з іменниками, що називають основні часові відрізки протягом доби (*день, ніч, вечір, ранок*) або означають різні проміжки часу впродовж дня (від ранку до вечора) виокремлюється група прислівників для позначення зазначених частин доби. Неодмінним елементом таких конструкцій є названі вище іменники в різних відмінкових формах або їх деривати, напр.: *забирали нас зранку; вивозили темної ночі; загостювала в обід; прокрутили надвечір; з сонцем до сусідів / проти ночі збирав бувало / як посутеніє; гуляли / ходили / співали вечорами; ночами проклинала.*

Окрему лексико-семантичну групу становлять словосполучення з прислівниками із значенням часової координації у межах одного – двох (трьох) днів, або швидкості виконання дії та її послідовності. У межах цієї групи можна виділити такі мікрогрупи з часовим значенням: 1) «цього дня / у цей день» – *сьогодні, нині, ниньки (нині поживають з сестрою; спорудили ярмарок не сьогодні, коли ж обіцяли; дощить нині, що врожай може зогнити);* 2) «наступного дня / у день майбутній» – *завтра, на завтра (обіцяли зайти до кумів завтра*; *узяв з роботи машину на завтра; на завтра готувались до свята);* 3) «позавчора / минулого дня / у попередній день» – *вчора, учора* (аналогічно значення «два дні тому» передається конструкцією зі словом *позавчора,* напр.: *вчора робили джем; захворіла вчора та нічого не їла; завезли позавчора мішки й дрова; як був, так і пішов від нього позавчора);* 4) «післязавтра, після наступного дня» – виражається за допомогою прислівника *післязавтра (обіцяла відрахувати післязавтра; узяла на післязавтра роботу)*.

Адвербіально-темпоральні відношення предикативних структур із залежним прислівником також можуть мати значення дії й часу її виявлення в невизначений проміжок, якщо вони виражені такими загальними назвами часу, як *потім, після, тепер, тоді, раніше* тощо. Скоріше за все тут можна говорити про часову послідовність дії та швидкість її виконання.

Термінова ситуація, дія або час, коли відбувалася або відбудеться подія передається за допомогою дієслів фізичної дії, стану, мовлення тощо, а також відповідними прислівниками, напр.: *не поїхали зараз; зрозуміла одразу; відразу чкурнула; швидко наздоганяв.* Значення послідовності дії виражають неперехідні дієслова, що позначають розумову діяльність, фізичну дію, рух, перебування чи місцезнаходження тощо. Такий же відтінок передають і прислівники: *спочатку, потім, після, тоді* тощо: *спочатку попереставляла книги по-другому; оженили спочатку Юхима; потім вже ніколи не питала; запросили після обіду; осіли тут після війни; працювали й далі вночі; побачив як зникло під місяцем* (у значенні *потім, після*).

Конструкції з прислівником *тоді* мають значення «потім, після чогось (події чи обставини), пізніше», а також конкретно невизначеного проміжку часу: *закидали цеглу тоді, як перетаскали з заводу; робили тоді як прокляті, важко робили; не були тоді без нашої допомоги*.

Час, який конкретно визначений, або невизначений, а також загальний час виражається за допомогою прислівників *тепер, завжди, раніше* та ін.: *проглядав завжди; перечитувала раніше; не розмовляє тепер; виконали не вчасно; будували колись завод.* Заперечення передається додаванням до прислівника чи дієслова частки *не*.

Відображення повторної дії реалізується прислівниками *знов (знову)*: *заїхали знову до бібліотеки; знову не з'явився на роботі; не були знов покликані; поїхав знову на замовлення.* Кінцевий момент часу передається прислівниками *поки, досі*: *заготовки й досі продаються; працювали на тому місці поки не забрали до куми; чекав поки заїдуть за Юхимком.*

Предикативні структури із залежними прислівниками на позначення пір року складають окрему групу: *виїжджали восени; виходили в поле ранньою весною; приїхали сюди взимку; прохворів усю зиму; забрали навесні; оженила влітку.* Опорні дієслова виражають рух, фізичну дію, стан людини.

До окремої групи також можна віднести темпорально-кількісні дієслівні конструкції, головне питання яких – *скільки, на скільки, на який час* тощо. Залежні компоненти таких конструкцій – іменники, які позначають часову семантику в знахідному відмінку (*побули кілька днів; дощило цілий тиждень; дзвонили всю дорогу; роботи на три дні*).

Функціонально споріднені морфологізовані прислівники як морфологічні варіанти розглядуваних синтаксем (з прийменниково-відмінковими формами й морфолого-синтаксичними варіантами темпоральних синтаксем) передають типові для прийменниково-відмінкових форм значення одночасності й різночасності (часової попередності та наступності), також доповнюють відповідний різновид темпоральних функцій узагальнено-вказівним значенням [1, с. 144].

Серед значень, що виражають морфологізовані прислівники, можна виокремити: а) початкову часову межу (*зранку, звечора*); б) кінцеву часову межу (*довіку, досі, дотепер*); в) часову попередність (*вчора, учора, позавчора, давно, колись*)*;* г) часову наступність (*завтра, післязавтра, потім*); д) одночасність (*зранку, вранці, вдень, ввечері, вночі, влітку, навесні*).

Зупинимося детальніше на *конструкціях з часовим відношенням із родовим та орудним відмінками без прийменника* у ролі морфологічних варіантів темпоральних синтаксем.

Родовий безприйменниковий часу в досліджуваному матеріалі означає дію, яка «не триває протягом усього часу, позначеного іменником у родовому відмінку, а стосується одного з моментів, однієї частини з цього періоду часу, при тому моментові або частини неозначених» [4, с. 79]. І як зазначав І. І.Слинько, партитивний характер часу «спричинився до виключної продуктивності конструкцій з родовим безприйменниковим часу в українській мові з найдавніших часів, у якій родовий партитивний взагалі набув надзвичайного розвитку» [5, с. 6–7]. Відповідно, можна зазначити, що родовий часу в прозі М. Миценка має «партитивне значення».

Репрезентується родовий часу при дієсловах найрізноманітніших лексико-семантичних і морфологічних розрядів (перехідних і неперехідних, доконаного й недоконаного видів, у будь-якій способовій та часовій формі). Тобто функціонування родового часу не обумовлюється й не обмежується підпорядковувальним дієсловом.

Родовий часу охоплює вузькі шари лексики (назви частин доби, днів тижня, року, пір року і под.) і вживається тільки в супроводі прикметника (або його займенникового різновиду). Функція та значення родового часу визначається виключно лексико-семантичними властивостями підпорядкованого слова: у цій функції можуть виступати іменники з часовим значенням, такі як *день, ніч* тощо, загально часові поняття *раз*, рідше *час*, а також назви дат, причому в супроводі узгодженого й тільки препозитивного означення, вираженого здебільшого прономіналізованим числівником *один*, вказівними займенниками *цей, той* та означальним *кожен*, рідше порядковими числівниками *перший, другий: зайшла одного вечора*; *приїхали одного дня*; *підібрали / зустріли / ходили одного разу*; *працював одного разу в полі…*; *цієї ночі не заснула зовсім*; *не повернувся того року*; *їздили кожного року з Севериною в село до матері*; *ходили щодня через ту дорогу* і под.

Родовий часу, поширюючись на абстрактну лексику й виражаючи обставинні семантико-синтаксичні відношення, перебуває поза власне субстантивами. Його слід кваліфікувати як елемент, що перебуває на синтаксичній стадії адвербіалізації, а отже, є синтаксичним прислівником, який не набув свого морфологічного завершення [1, с. 146], напр.: *одного дня не ночував вдома*; *тієї ночі сильно гриміло й зривався вітер*.

Паралельно з родовим у функції часу неозначеної тривалості майже за тих же умов вільно вживається й знахідний відмінок, тому продуктивність і частотність вживання безприйменникових темпоральних конструкцій з родовим відмінком (порівняно із знахідним безприйменниковим) в аналізованих творах значно обмежена. Крім того, родовий часу вживається звичайно тільки в однині [3, с. 10–11].

Безприйменникові конструкції з орудним часу досить вузько реалізуються. З орудним часу, повністю охопленим дією, співвідноситься деякою мірою дистрибутивний неозначений час. Основним засобом увиразнення дистрибутивності орудного часу при цьому є майже виключно форма множини, яка здебільшого виражає дію, повторювану в часі, напр.: *тими вечорами ходили до алей; працювали цілими днями, вечорами* і т. ін. Із форм однини спостережено адвербіалізовану форму *часом (часом перериває дихання*; *марила, бачила часом свого чоловіка)*. Дистрибутивне значення форми *часом* не слід змішувати з іншим функціонально-семантичним значенням – способу дії у значенні (розумінні) «випадково», а також з досить виразним відтінком вставного слова із значенням «між іншим», напр.: *гадала, часом чи не в собі?* Ця функція форми *часом* простежується у власне питальних та питально-риторичних реченнях.

Що ж до основного типу орудного часу – із значенням неозначеної тривалості чи так званого часового моменту, то функціонування його обмежене такими назвами частин доби, як *вечір, ніч, ранок,* та пір року *літо, зима, весна*, рідше *осінь (доробили / зустріла весною; ранком поїхали)*. Автор дуже рідко використовує подібні структури. Тільки для того, щоб передати колорит того часу й місцевості. Даний О.в. проявляє сильну тенденцію до адвербіалізації. Розглянуті вище форми відчутно тяжіють до прислівників.

За семантико-синтаксичною темпоральною функцією і формально-синтаксичними параметрами орудний часу входить у підклас прислівників, а також виражає невласне-відмінкову семантику, оскільки охоплює абстрактну лексику, яка не позначає власне предметів, і не наділений відмінковими диференційними семантико-синтаксичними ознаками субстанціальності, активності чи пасивності, валентного зв'язку з предикатом [1, с. 146].

Цілком звичайним є також «специфічний різновид орудного часу», який вживається «для оформлення назв вікових і деяких інших тимчасових станів людей та інших істот при вираженні обставинно-часового значення», що є на думку О. С. Мельничука, «одним з відгалужень від орудного предикативного, який розвивався на ґрунті орудного відношення і обмеження» [2, с. 479], Тимченко називає його «апозитивним» [2, с. 100], напр.: *знали їх малими; відвідували / провідували наших старими вже; забрала хворою; бігали голодними.*

Висновки та перспективи. Отже, досліджуючи ідіостилістичні особливості авторської манери письма у прозових творах, можна зробити висновок, що у конструкціях, що відображають дію в часі, префіксальні форми дієслів домінують над безпрефіксальними. Префікси збагачують лексичні значення слів, змінюють їх граматичні категорії, зокрема вид, додають різноманітніших нюансів у характері прояву дії.

Родовий часу, охоплюючи вузькі шари лексики (назви частин доби, днів тижня, року, пір року і под.), вживається тільки в супроводі прикметника (або його займенникового різновиду). Функція та значення родового часу визначається виключно лексико-семантичними властивостями підпорядкованого слова. А безприйменникові конструкції з орудним часу проявляють сильну тенденцію до адвербіалізації.

Предметом подальшого дослідження стануть інші темпоральні конструкції, а також об'єктні, обставинні, локативні структури на матеріалі творчості цього письменника.

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1992. 224 с.
2. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / Відп. ред. О. С. Мельничук. Київ, 1966. 390 с.
3. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції часу. Чернівці, 1969. Ч. 2. 69 с.
4. Курс сучасної української літературної мови: у 2-х т. / Відп. ред. Л. А. Булаховський. Київ: Радянська школа, 1951. Т. 2. 407 с.
5. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV – XVIII ст. (часові звороти): навч. посіб. Чернівці, 1968. 88 с.

Отримано: 8 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: irynadilay@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-107-110

Ділай І. П. Гіпонімія когнітивних дієслів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 107–110.

УДК: 811.111'373.4'373'421

Ділай Ірина Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ГІПОНІМІЯ КОГНІТИВНИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано гіпонімічні відношення когнітивних дієслів англійської мови з точки зору ономасіологічного підходу до побудови лекико-семантичного поля та ендоцентричних рядів. На основі WordNet Vocabulary Helper інвентаризовано та визначено лексикометричні особливості гіпонімії конгітивних дієслів, зокрема визначено коефіцієнт гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови, виявлено випадки автогіпонімії. Використана евристична методологія дає можливість врахувати полісемію дієслів та максимально повно розкрити потенціал дієслівної гіпонімії, або тропонімії, яка досі недостатньо вивчена в сучасному мовознавстві. Моделювання ендоцентричних рядів посприяло повнішій інвентаризації складу ЛСГ когнітивних дієслів англійської мови.

Ключові слова: *гіпонімія, тропонімія, ендоцентричний ряд, дієслово.*

Iryna P. Dilay,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

HYPONYMY OF ENGLISH COGNITIVE VERBS

The paper provides the analysis of the hyponymic relations in terms of the onomasiological approach to the lexico-semantic fields and endocentric series. Lexicometric properties of the hyponymic relations of English cognitive verbs are studied based on WordNet Vocabulary Helper heuristic resource. It enables conducting the analysis in the direction from a hyperonym to its hyponyms, which echoes with the reconstruction of the conceptual structure. In this respect, further application and elaboration of the suggested methodology appears topical.

Hyponymy of verbs is scarcely studied in linguistics. It has been observed that the nature of verbal hyponymy proves to be different from the nominal one, as verbal hyponymy, or troponymy after C. Fellbaum and G. Miller, is based on the manner of action relation between the lexemes. Thus, it requires special attention and novel methods and sources apart from traditional dictionaries.

WordNet as a conceptual thesaurus and a large lexical database has been designed to assist multiple applications involving vocabulary as a system and is well applicable to the study of paradigmatic lexical relations. Among the advantages of the methodology based on WordNet is taking into consideration vast polysemy of the lexical items. It enables tracing narrowing of the categorial cognitive verbal meaning without getting sidetracked.

As a result of this study, the ways of endocentric series modelling are suggested, the peculiarities of the verbal hyponymy are defined, the quotient of the hyponymy of English cognitive verbs is calculated, the cases of autohyponymy are identified, as well as the future prospects are delineated.

Key words: *hyponymy, troponymy, endocentric series, verb.*

Проблема дієслівної гіпонімії є досі мало вивченою у лінгвістиці. Гіпонімічна кореляція (гіпогіперонімія, родо-видовий зв'язок, відношення підпорядкування, субординація) зв'язує слово, яке позначає родове поняття зі словами, які позначають окремі підрозділи цього поняття [4, с. 101]. Як відомо, ЛСГ і ЛСП мають нелінійну ієрархічну будову, в основі якої лежить саме відношення гіпонімії [1; 2; 3; 13]. Таким чином, моделювання гіпонімічних відношень дає змогу відобразити ієрархічну структуру лексико-семантичного поля [13, с. 153], інвентаризувати його склад. Родо-видові кореляції представлені в ендоцентричних рядах, в яких кожне попереднє слово (поняття) є гіперонімом наступного. Практична цінність таких рядів полягає у виявленні лексем, які можуть використовуватися для номінації одного й того ж референта, адже у мовленні гіпероніми регулярно вживаються замість гіпонімів.

Встановлення гіпонімічної кореляції може відбуватися в двох напрямках: 1) від заздалегідь визначеного гіпероніма до його гіпонімів (низхідний); 2) від гіпоніма до його гіпероніма (висхідний). Подібним чином, ієрархічна побудова ЛСП може здійснюватися від одиниці з найповнішою реалізацією «архисеми», певного спільного категоріального значення, до периферійних одиниць [2; 3]. З іншого боку, ЛСП може бути змодельоване у протилежному напрямку: від лексем до певної одиниці зі спільним для них категоріальним значенням, з його поступовою ідентифікацією [1]. Фактично, перший спосіб встановлення гіпонімічної кореляції, як і побудови поля, є ономасіологічним, оскільки виходить зі значення до його лексичного позначення. Натомість, другий спосіб пропонує семасіологічний підхід до моделювання як гіпонімічного зв'язку, так і поля в цілому: від лексичної одиниці, нерідко з гранично конкретним значенням, вверх по ієрархії до одиниці з родовим категоріальним значенням.

Мета статті – вивчити особливості гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови з точки зору ономасіологічного підходу як актуальнішого для сучасної лінгвістики. Досягнення мети передбачає вирішення конкретних завдань: 1) визначити особливості дієслівної гіпонімії та її відмінність від гіпонімії інших повнозначних частин мови; 2) обґрунтувати методику та вибір джерел розвідки; 3) інвентаризувати та проаналізувати ендоцентричні ряди когнітивних дієслів англійської мови; 4) виявити лексикометричні особливості гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови.

Дієслівна гіпонімія є найменш дослідженою у лінгвістиці. На це є низка причин: якісно відмінний характер дієслівної гіпонімії, полісемічність дієслів англійської мови, відсутність адекватного джерела для встановлення дієслівних гіпонімічних відношень та ускладнена процедуру їхнього встановлення, потреба в спеціальних електронних програмах.

Формула гіпонімії запропонована Дж. Лайонзом «X є видом Y» [14б, с. 294] не зовсім підходить для дієслів, навіть, якщо їх піддати попередній номіналізації. Якщо у випадку з іменниками у формулі «X є видом Y» можна опустити «є видом»: *A donkey is (a kind of) an animal* без зміни значення, то у випадку з дієсловами *Sketching is a kind of drawing/To sketch is to draw* таке опущення суттєво змінює значення [11, с. 79]. Дієслівні гіпероніми не можуть сполучатися з кваліфікаційними ознаками [11, с. 80]. Денотатна співвіднесеність дієслівного гіпероніма та гіпоніма відображає особливий випадок родовидового зв'язку – квантифікацію за способом дії. З метою виділення дієслівних гіпонімічних відносин укладачі WordNet К.Фельбаум і Дж. Міллер у 1991 році запропонували спеціальний термін – «тропонімія» [9]. Так, дієслова *run, ride, fly* поєднані тропонімічним зв'язком з їхнім гіперонімом *move* за способом дії. Таким чином, модифікована формула гіпонімії Дж. Лайонза для дієслів матиме вигляд «X є Y за певним способом дії» [11, с. 79]. Тропоніми одного гіпероніма, виокремленні за одним способом дії, відображають «симетричну гіпонімію» [13, с. 162] й автоматично є синонімам між собою. Проте один гіперонім може мати і кілька тропонімів, які виражають різні способи дії.

Джерелом дослідження гіпонімії може слугувати словникова дефініція, аналіз якої пропонує шлях від гіпоніма до гіпероніма. Такий підхід описано в теоріях побудови семантичних мереж [5; 6; 7; 8; 12]. Альтернативним джерелом є тезауруси, в основі яких покладена ієрархічна польова структура й побудова яких здійснюється у напрямку від гіпероніма до гіпоніма. Проте в обох випадках, особливо під час дослідження дієслівної гіпонімії, можна зіткнутися з неповнотою, циклічністю ендоцентричних рядів, невідображенням полісемії та потребою ручної обробки великого обсягу лексичного матеріалу. Сучасна електронна лексикографія та корпусні ресурси суттєво полегшують копітку вибірку та відкривають нові перспективи в дослідженні гіпонімії.

Ономасіологічне (концептуальне) моделювання гіпонімічних зв'язків донедавна вважалося суб'єктивним та інтуїтивним. В кращому випадку, йому повинен передувати асоціативний експеримент. Проте сучасні авторитетні дослідження, які частково виходять за межі лінгвістики, наближаються до розв'язання цієї проблеми. Зокрема, дослідники з теорії штучного інтелекту сформулювали принцип спадковості – економну модель семантичної мережі лексичної пам'яті, яка полягає у збереженні інформації під родовими поняттями (гіперонімами) [11, с. 71], мотивуючи це тим фактом, що знання про концепт, зокрема аргументну структуру в дієслів, успадковується від гіпероніма. Модель Дж. Міллера покладена в основу побудови тезауруса WordNet. Гіпонімічна кореляція у WordNet розглядається як концептуальне відношення, яке зв'язує концептуальні синонімічні ряди, а не окремі слова. Дж. Міллер відмітив, що така ієрархічна репрезентація базується на класичній моделі категоризації, в якій ієрархія визначає наявність у підпорядкованих одиниць спільних ознак з гіперонімами [11]. Таким чином, парадигматична організація дієслів у WordNet ґрунтується на психолінгвістичних засадах. Така модель протиставлена класичній компонентній теорії значення.

За своєю структурою WordNet складається з 14 доменів (полів) дієслів, одним з яких є когнітивні дієслова. Кожен із 14 доменів групується під своєрідним «гіперонімом» – *unique beginner*. За основу визначення *unique beginners* було взято критерії Дж. Лайонза, зокрема, це переважно однокореневі короткі дієслова [14б, с. 294]. В одному домені дієслова можуть бути згруповані під кількома *unique beginners*, таким чином, домени можуть складатися із кількох незалежних ієрархій. Межі між доменами розмиті. Так, дієслова *wonder, speculate, confirm, judge* знаходяться на межі доменів когнітивних дієслів та дієслів мовлення.

К. Фельбаум стверджує, що тропонімія є основним засобом об'єднання дієслів у семантичну мережу [10, с. 23]. Дослідниця вивчала тропонімію у різних семантичних полях та дієслівних класах і дійшла висновку, що тропонімія не є семантично однорідним зв'язком, а охоплює кілька підвидів: за способом дії, за функцією, за результатом. Синтаксична поведінка тропонімів відрізняється від семантично простіших гіперонімів. В одних випадках тропоніми допускають більше синтаксичних альтернацій, в інших – проявляють обмежені синтагматичні властивості. Вниз по дієслівній ієрархії кількість іменників, які сполучаються з дієсловами як потенційні аргументи поступово зменшується, одночасно відбувається уточнення і конкретизація їхніх значень [11, с. 81]. Якщо іменникові ієрархії бувають досить глибокими (до 15 рівнів), то дієслівні ієрархії не є глибокими (до 4 рівнів), проте рівні є ширшими та розлогішими [10, с. 24]. Для дієслів характерна також автогіпонімія – випадок гіпонімічного відношення між значеннями полісемічної лексеми [11, с. 86].

В нашому дослідженні ми використали дані евристичного джерела WordNet Vocabulary Helper [15] з метою вивчення гіпонімії (тропонімії) когнітивних дієслів англійської мови. Це дало змогу простежити гіпонімічні відношення між ЛСВ полісемічних лексем, які відображені тут повніше, ніж в інших джерелах. Аналіз гіпонімічних відношень (тропонімії) когнітивних дієслів англійської мови засвідчив найбільш розгорнуту тропонімію у гіпероніма-архисеми *'use or exercise the mind or one's power of reason'*, що вербалізується через синонімічний ряд ***think, cogitate, cerebrate*** [15]. Загалом на різних рівнях підпорядкування встановлено 241 тропонім цього гіпероніма. Причому, перший рівень підпорядкування включає 17 тропонімів (з урахуванням синонімів), які позначають різні модифікації процесу мислення: формування оцінки, планування, формулювання висновку, логічну асоціацію, звернення уваги, активні роздуми над чимось, глибоке розважання на певну тему тощо. Лише 7 тропонімів із 17 мають своє продовження, підпорядковують тропоніми нижчого рівня. 10 тропонімів першого рівня є кінцевими, наприклад, тропоніми *study, meditate, contemplate ('think intently and at length, for spiritual purposes'*). Найпродуктивніший тропонім першого рівня – *evaluate, pass judgment, judge ('form a critical opinion')* підпорядковує 21 тропонім другого рівня, і даний ендоцентричний ряд досягає найбільшої довжини, що відповідає 8 рівням ієрархічного підпорядкування:

think, cogitate, cerebrate ('*use or exercise the mind or one's power of reason')*

↓

1) *evaluate, pass judgment, judge ('form a critical opinion')*

↓

2) *think, believe, consider, conceive ('judge or regard, look upon, judge')*

↓

3) *see, consider, reckon, view, regard ('deem to be')*

↓

4) *prize, value, treasure, appreciate (‘regard highly’)*
↓
5) *recognise, recognize (‘show approval or appreciation of’)*
↓
6) *honor, honour (‘bestow honor or rewards upon’)*
↓
7) *toast, drink, pledge, salute, wassail (‘propose a toast to’)*
↓
8) *give (‘propose’: give a toast)*

Як видно, кінцеві тропоніми все більш віддалені за значенням від гіпероніма, асоціативний зв'язок дещо уривається, особливо, починаючи з п’ятого рівня, де дієслово практично не виражає в поверхневій структурі когнітивного значення, а вказує на соціальну поведінку. Значення поступово звужується, стає вузько ситуативним. Імпліцитний когнітивний компонент нижчих рівнів відносить дані дієслова (і значення) до далекої периферії поля, вказує на пересічення з іншими лексико-семантичними полями.

Найглибша встановлена тропонімічна ієрархія (8 рівнів), як і наближені до неї (6, 7 рівнів), є одиничними випадками і не суперечать закону збереження інформації в людській пам’яті, вкладаючись в «магічне число» Дж. Міллера 7±2. Середня глибина ієрархії для усіх когнітивних дієслів, що відповідає коефіцієнту гіпонімії, склала 3 рівні. Найширша ієрархія за кількістю модифікацій-способів дії включає 21 ендоцентричний ряд, що виходить від одного гіпероніма: *evaluate, pass judgment, judge (‘form a critical opinion’).*

Для когнітивних дієслів характерна автогіпонімія, особливо для найбільш полісемічних. Так, встановлено, що у дієслова *think* найпродуктивніше значення *think* (‘*use or exercise the mind or one’s power of reason’)* конкретизується а) на першому рівні:

1) *think (‘have or formulate in the mind: ``think good thoughts")*

2) *think about (have on one's mind, think about actively; ``I'm thinking about my friends abroad"; "She always thinks about her children first")*

3) *think (ponder; reflect on, or reason about; ``Think the matter through"; "Think how hard life in Russia must be these days")*

4) *think (decide by pondering, reasoning, or reflecting*; *``Can you think what to do next?''*);

б) на другому рівні (опосередковано через *evaluate, pass judgment, judge (form a critical opinion of)*: ***think,*** *believe, consider, conceive (judge or regard; look upon; judge;* ``I ***think*** he is very smart"; "I believe her to be very smart"; "I ***think*** that he is her boyfriend"; "The racist conceives such people to be inferior");

в) на третьому рівні:

1) опосередковано через *evaluate, pass judgment, judge (form a critical opinion of)→* ***think****, believe, consider, conceive (judge or regard; look upon; judge)*: ***think*** *(dispose the mind in a certain way;* ``Do you really ***think*** so?");

2) опосередковано через *evaluate, pass judgment, judge (form a critical opinion of) → expect, anticipate (regard something as probable or likely):* ***think****, opine, suppose, imagine, reckon, guess (expect, believe, or suppose*; ``I imagine she earned a lot of money with her new novel"; "I thought to find her in a bad state"; "he didn't ***think*** to find her in the kitchen"; "I guess she is angry at me for standing her up") [15].

Таким чином, 7 з 13 значень ***think*** **у WordNet є похідними, підпорядкованими гіпероніму** *think* (‘*use or exercise the mind or one’s power of reason’)*.

Автогіпонімію можна простежити і в інших дієслів, наприклад, consider (3 з 9 значень):

а) на другому рівні*: think, believe, consider, conceive (judge or regard; look upon; judge; ``I think he is very smart"; "I believe her to be very smart"; "I think that he is her boyfriend"; "The racist conceives such people to be inferior''*);

б) на третьому рівні: *see,* ***consider****, reckon, view, regard (deem to be; ``She views this quite differently from me"; "I* ***consider*** *her to be shallow"*; *"I don't see the situation quite as negatively as you do''*);

в) на четвертому рівні: *consider (regard or treat with consideration, respect, and esteem; ``Please consider your family''*) [15].

Таким чином, на основі WordNet було застосовано ономасіологічний підхід до вивчення гіпонімії конгітивних дієслів англійської мови. В результаті нашого дослідження було встановлено коефіцієнт гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови, що дорівнює середній довжині ендоцентричного ряду, і складає число 3. Моделювання ендоцентричних рядів посприяло повнішій інвентаризації складу ЛСГ когнітивних дієслів англійської мови, встановленню її тісного зв'язку з іншими ЛСГ і ЛСП. Виявлено як семантично складні дієслова-гіпоніми з гранично конкретними значеннями, що наближує їх до термінів, так і кінцеві семантичні компоненти-дієслова-гіпероніми з найзагальнішим значенням, через які можна описати решту дієслів. Розлогість гіпонімічних дієслівних ієрархій свідчить про їхню детальну квантифікацію за способом дії і тісно пов’язана із синтаксичним статусом дієслова. Детально вивчено гіпонімічні зв’язки полісемічних когнітивних дієслів, встановлено випадки автогіпонімії. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в глибшому вивченні дієслівної гіпонімії, зокрема із зіставленням даних, отриманих в результаті семасіологічного підходу, а також виявленні кореляції гіпонімії когнітивних дієслів англійської мови з іншими лексико-семантичними парадигмами.

Література:

1. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке. М. : Высшая школа, 1986. 120 с.

2. Долгих Н. Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии. *Филологические науки.* 1973. 1. С. 89−98.

3. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. 1972. 1. С. 57−68.

4. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учеб. пособ. [3-е изд.]. М.: КомКнига, 2007. 352 с.

5. Скороходько Е. Ф. Сіткове моделювання лексики: лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності. *Мовознавство.* 1995. 6. С. 19–28.

6. Apresian Ju. D. Systemic Lexicography as a Basis of Dictionary-making. *Journal of the Dictionary Society of North America*. 1993. 14. P. 79–87.

7. Dik S. C. Stepwise Lexical Decomposition. Lisse: The Peter de Ridder Press, 1978. 38 p.
8. Faber P. Constructing a Lexicon of English Verbs. Walter de Gruyter, 1999. 350 p.
9. Fellbaum C. Semantic Networks of English. *Cognition*. 1991. 41. P. 197–229.
10. Fellbaum C. On the Semantics of Troponymy. *Relations* [ed. by R. Green, C. Bean, S. Myaeng]. Dordrecht, Holland: Kluwer, 2002. P. 23–34.
11. Fellbaum C. WordNet: An Electronic Lexical Database. Cambridge: MA MIT Press, 1998. 423 p.
12. Johnson-Laird P. N. Only Connections: A Critique of Semantic Networks. *Psychological Bulletin*. 1984. 96. P. 292–315.
13. Lipka L. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics and Word Formation. Tübingen : Narr, 2002. 244 p.
14. Lyons J. Semantics. Cambridge: CUP, 1977. [2 vols].

Джерела ілюстративного матеріалу:
15. WordNet 3.0. Vocabulary Helper. URL: https://wmtang.org/2008/03/19/wordnet-30-vocabulary-helper/

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: koval0605@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-111-114

Коваль Н. О. Просодичне виділення британських та американських лекцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 111–114.

УДК: 811.111 – 342

Коваль Наталія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПРОСОДИЧНЕ ВИДІЛЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЛЕКЦІЙ

У центрі уваги дослідження знаходиться просодичне виділення та його кореляція з соціокультурними характеристиками носіїв мови, які проявилися під час читання лекцій. Таким чином, характер акцентного виділення інформаційної структури лекцій розглядається як показник культури мови мовця. Це дослідження проведено в рамках лекційного регістра академічного стилю. Актуальність даної статті зумовлена тим, що в даний час питання культури досліджуваної іноземної мови, в тому числі культури усної мови, набувають особливого значення в контексті глобалізації, коли англійська мова стала мовою міжнародного спілкування, яка функціонує на території країн з різними культурними традиціями. Ідентифікація британської норми мовної культури представлена в роботі на прикладі просодії інформаційної структури лекцій.

***Ключові слова**: інтонація, лекція, мовлення, акцентуація, просодичне виділення, спонтанна мова.*

Nataliia O. Koval,
Candidate of Philology, Associate Professor
Il'ia Mechnikov Odessa National University

THE PROSODIC EMPHASIS OF BRITISH AND AMERICAN LECTURES

The focus of the study is prosodic emphasis and its correlation with the sociocultural characteristics of native speakers who have shown them during lectures. Thus, the accentuation of the informational structure of lectures is regarded as an indicator of the speaker's language culture.

This research was conducted within the framework of academic style. The relevance of this article is because currently the issues of the culture of the studied foreign language, including the culture of the spoken language, are of particular importance in the context of globalization, when English became the language of international communication, which operates on the territories of countries with different cultural traditions. The identification of the British norm of linguistic culture is presented in this article on the example of the prosody of the information structure of lectures.

So, the conducted audit analysis of quasi-spoken speech of texts of academic style in British and American lecturers' implementation allowed the author to draw the following conclusions: 1) the sociocultural characteristics of the speaker largely determine the culture of his/her speech behavior; 2) accentuation, being a particular manifestation of the category of emphasis and performing the function of the logical organization of the utterance, can serve as an indicator of the complexity of thinking; 3) the rhythmic pattern of the experimental sounding material corresponds to generally accepted data – 1:2 for the British version and 1:1.3 for the American one; 4) the most frequent are emphatic patterns having the ratio of stressed syllables to unstressed equal to 1: 1; 1: 1.3; 1: 2.

***Key words:** intonation, lecture, speech, accentuation, prosodic emphasis, spontaneous speech.*

Метою даного дослідження є визначення характеру кореляції просодичного виділення інформаційної структури тексту британських і американських лекцій та соціокультурних характеристик мовця; виявлення способів акцентного виділення інформаційних центрів тексту британських та американських лекцій.

Об'єктом дослідження є перцептивні характеристики просодичного виділення інформаційної структури тексту британських та американських лекцій. Предметом дослідження є механізм зміни просодичного виділення та його складових в залежності від приналежності мовця до певної національної культури.

Актуальність статті зумовлена тим, що в даний час питання культури досліджуваної іноземної мови, в тому числі культури усної мови, набувають особливого значення в контексті глобалізації, коли англійська мова стала мовою міжнародного спілкування, яка функціонує на території країн з різними культурними традиціями. Ідентифікація британської норми мовної культури представлена в роботі на прикладі просодії інформаційної структури лекцій. Теоретичне значення роботи визначається, перш за все, власне соціальним аспектом акцентуації, який знайшов своє відображення у диференціації просодії мовлення в залежності від соціокультурного рівня мовця.

У даній роботі під акцентним виділенням, або акцентуацією, розуміється реалізація ритмічної структури слова в потоці мовлення за допомогою посилення одного складу / складів за рахунок сукупності акустичних параметрів, характерних для даної мови. Акцентне виділення слова виступає як частина ритмико-мелодійної структури фрази та висловлювання в цілому [5, с. 10].

Матеріалом дослідження слугували монологічні тексти, які належать до академічного стилю. Це аудіозаписи лекцій британських та американських лекторів, зроблені безпосередньо в аудиторії з відома мовців. З британської сторони досліджувалися: лекція професора Девіда Кристала, присвячена ролі та місцю англійської мови у XXI столітті та перспективам її розвитку в світі; лекція Саймона Гріколла, віце-президента міжнародної асоціації викладачів англійської мови як іноземної, присвячена актуальним проблемам міжкультурної комунікації; лекція Кеннета Льюїса, фахівця в області методики викладання англійської мови, присвячена різним підходам до її вивчення; лекції провідних професорів права Х'ю Смолла та Пітера Брауна «Dream lecturers' series», які поширює компанія «Macmillan».

З американської сторони були вивчені: лекції Френка Триплета та Джеймса Вуда, професорів відділення іноземних мов університету Огайо, про методи навчання аналізу тексту; лекція Джонатана Флосі, представника американської ради в

Києві, присвячена висвітленню проблем поповнення словника американського варіанту англійської мови новими словами в результаті культурних змін в американському суспільстві; лекції Джеффрі Марьянова та Білла Джонсона, присвячені специфіці використання, та оформлення різних документів на англійській мові.

Загальний обсяг дослідженого матеріалу склав близько 4 годин звучання. Весь записаний матеріал був підданий первинному прослуховуванню та змонтований для експерименту відповідно до його конкретних завданнь.

Це дослідження проведено в рамках лекційного регістра академічного стилю. Лекція представляється матеріалом, адекватним мети дослідження.

Лекція як одна з форм реалізації наукового стилю давно привертає увагу вчених та є матеріалом численних досліджень [4; 10; 12; 14]. Аналіз наукових робіт, присвячених дослідженню лекційного регістра, наочно демонструє їх різнобічність в плані ознаками. Наприклад, в ряді робіт, присвячених вивченню синтаксичної будови та композиції лекцій різних видів, зачіпаються також проблеми ритмічної організації, просодичної побудови тексту лекцій; велика увага приділяється прагматичної спрямованості лекцій та відповідним особливостям їх просодичного оформлення [1; 12].

У дослідженнях наукового стилю традиційним є композиційне членування лекції на наступні композиційні частини: вступ, основну частину та висновок. Як відзначають дослідники, інтонаційний малюнок лекції особливо багатий та різноманітний в її середній частині, в той час як початок зазвичай не відрізняється особливою виразністю, і в цій частині мова лектора характеризується швидким темпом, рівномірною гучністю і т.п. В основній же частині лекції спостерігається значна варіативність гучності, основного тону, темпу, велика кількість різноманітних пауз. При цьому прискорення темпу мови зазвичай спостерігається при викладі загальновідомих фактів або вже розглянутого матеріалу, а уповільнення служить засобом виділення найбільш важливих моментів [9, с. 10]. Лекція як особливий жанр усних дидактично спрямованих текстів характеризується дробовим членуванням мовного потоку, варіативністю темпу, нерівномірною гучністю мови, наявністю поряд з синтаксичними значної кількості несінтаксіческіх пауз, великою кількістю наголосів та варіативним рухом тону [13, с. 5].

Проаналізуємо, наскільки відібраний експериментальний матеріал є репрезентативним, тобто наскільки він відповідає критеріям. Одним з основних критеріїв нами визнається спонтанність, що характеризує мотив виникнення повідомлення стосовно мовного спілкування [16].

Е.А. Бризгунова визначає спонтанну мову як непідготовлену, зроблену в момент комунікації. На її думку, найбільшою мірою спонтанність характеризує розмовну мову та ті різновиди інформаційно-публіцистичного мовлення, які безпосередньо передають ситуації, що спостерігаються [3, с. 67].

Оскільки аналізовані лекції вимовляються перед аудиторією без опори на письмовий текст, то цілком очевидно, що їх слід віднести до спонтанного монологічного мовлення. Разом з тим, ми вважаємо, що для досліджуваного нами матеріалу, все-таки властива деякого роду підготовленість, хоча б на рівні задуму висловлювання: наприклад, актуальність обговорюваних проблем безпосередньо для мовця. Таким чином, ми вважаємо за доцільне оперувати терміном «квазіспонтанна мова».

Критерій спонтанності (квазіспонтанності), представляє можливість простежити акт породження мовленнєвого висловлювання безпосередньо, коли його планування та продукування відбуваються одночасно. Саме тому на матеріалі спонтанної мови, роль просодичних засобів в створенні тексту проявляється особливо яскраво, і саме тут їх цікавіше – і найдоцільніше вивчати [4, с. 9]. Отже, представляється правомірним з достатньою підставою говорити про те, що можна вважати обраний нами матеріал репрезентативним для аналізу звукового тексту. При цьому, ми згодні з думкою тих лінгвістів, які вважають, що у всіх видах звукового тексту, зберігається єдність норми, оскільки будь-яке відхилення від норми, в тому числі і просодичної, можна оцінювати лише як перешкоду, що утрудняє процес сприйняття та переробки інформації реципієнтом [18, с. 680], так як фонетичні порушення норми ускладнюють процес категоризації надходять стимулів та функціонують як додаткові перешкоди при сприйнятті інформації [17], і, отже, порушують стабільність когнітивної обробки сигналу.

Відповідно до існуючої в дослідженнях наукового стилю традицією композиційного членування лекції, в кожній з вивчених лекцій були виділені наступні композиційні частини: вступ, основна частина і висновок. Кожна з виділених композиційних частин характеризувалася з точки зору найбільш частіше реалізованих засобів просодичного виділення інформаційної структури тексту [15].

Для вивчення механізму акцентуації та просодичних способів передачі інформаційної структури лекцій, застосовувався аудиторський аналіз, в результаті якого були визначені дані по інтонаційній структурі тексту. Аудиторський аналіз дозволяє виявити акустичні характеристики усної мови на перцептивному рівні. Аудиторами виступали носії мови, освічені британці та американці, які викладають англійську на мовних курсах (всього 6 осіб).

Аудиторам було запропоновано: а) виділити із записаних фрагментів відрізки, в яких реалізуються основні ознаки вступної, основної та заключної частин лекцій; б) виявити акцентно виділені інформаційні центри; в) визначити інтонаційну структуру записаних текстових відрізків; г) описати специфіку використання просодичних способів акцентуації інформаційних центрів, тобто виявити найбільш частотні акцентні моделі для британських та американських лекцій; д) визначити процентне співвідношення кількості одновершинних/ багатовершинних структур у висловлюваннях лекторів –представників різних національних спільнот як показника ступеня складності організації мислення мовця.

Основною одиницею аналізу в цьому дослідженні була обрана синтагма. При розподілі уривків звукового тексту на синтагми ми керувалися положенням, що синтагма розуміється як інтонаційно-смислова єдність, яка виражає в даному контексті і в даній ситуації одне поняття та може складатися з одного слова, групи слів та цілої пропозиції.

Для виділення найбільш частотних акцентних моделей та вивчення синтагм з точки зору їх одноакцентності / двуакцентності, дослідженню були піддані 120 синтагм, 60 з яких представляють мовлення інформантів – британців та 60 – мовлення інформантів-американців.

В ході аудиторського аналізу досліджувані зразки усної квазіспонтанной мови були розділені на синтагми та оцінені з точки зору одновершинних/ багатовершинних структур. До завдань дослідження також входило визначення ритмічного малюнка кожного уривка та виявлення найбільш частотних моделей для кожної з груп.

Традиційно вважається, що в інтонаційному контурі реалізується один головний наголос, який опрацьовує найбільш важливе за змістом слово у синтагмі. Це досягається або поєднанням усіх трьох акустичних параметрів (підвищення частоти основного тону, інтенсивності, збільшення тривалості), або, що відбувається набагато частіше, в дію вступають компенсаторні процеси та наголос може реалізовуватися за рахунок одного або двох з них. Другим за ступенем виділення у синтагмі вважається перший наголошений склад, який може характеризуватися більшою гучністю, тривалістю або більш високим тональним рівнем. На перцептивном ж рівні вони можуть сприйматися як більш-менш однакові за ступенем значущості.

Така акцентно-мелодійна організація синтагми більшою мірою характерна для читання. У спонтанної та квазіспонтанної мови відбувається нівелювання цієї градації внаслідок збільшення темпу мови, звуження голосового діапазону, появи додаткових пауз, про що свідчать багато досліджень в області інтонології англійської мови [6; 7; 8; 11; 19].

Цілком логічно очікувати в (квазі) спонтанному мовленні реалізацію одного сильного наголосу в інтонаційному контурі, що відповідає поняттю фразового або синтагматичного наголосу [11, с. 5].

Не прагнучи поставити під сумнів усталену традицію, ми ставили своїм завданням перевірити, чи завжди в синтагме тільки один сильний наголос, який опрацьовує найважливіше за змістом слово, або ж мовець, в силу особливостей логічної організації мислення та своїх інтенцій, може за допомогою акцентуації ввести в висловлювання додатковий смисловий центр.

Акцентуацію можна розглядати як частковий вияв категорії виділення, який, будучи когнітивною категорією, виконує функцію логічної організації висловлювання, а також може слугувати показником ступеня складності організації мислення. Прості, одновершинні структури відображають конкретність мислення і, навпаки, двувершинність свідчить про більш глибоких, складних судженнях, отже, і про більш глибоку організацію мислення [2, с. 8]. А це, в свою чергу, може бути наслідком соціокультурних характеристик мовця [11, с. 6].

В результаті виявилося, що інформанти – британці повніше використовують засоби просодії для вираження своєї думки. Їх мова сприймається як більш чітка за рахунок присутності в ній досить великої кількості синтагм з двома та більше равновиделеннимі ділянками, – як правило, початком та кінцем. Іноді, на додаток до максимально виделеним складах на початку та кінці синтагми відзначається реалізація сильної середини – наявність максимально виделеного складу в середині синтагми. На рівні сприйняття ця відносна равновиделеність та рівнозначимість досягається більш високою в порівнянні з наступними складами тональною реалізацією, більшою тривалістю і / або більшою гучністю. Таким чином, процентний вміст одновершинних синтагм, які використовують лектори-британці, становить: на початку лекції – 70,5%; в середині – 85,7% та в кінці лекції – 71,4% (див. табл. 1). Що стосується багатовершинних синтагм, то їх зміст складає: на початку лекції – 30,8%; в середині – 43,0% та в кінці лекції – 24,2%. У лекторів – американців ці показники дорівнюють: одновершинні синтагми: на початку лекції – 87,0%; в середині – 73,3% та в кінці лекції – 84, 4%; багатовершинні: на початку лекції – 13,0%; в середині – 17,0% та в кінці лекції – 14,3%.

Таблиця 1

Структура синтагм британських та американських лекцій

Інформанти		Структура синтагм (середній показчик по групі у %)	
	Композиційна структура лекції	одновершинні	багатовершинні
Британці	початок	70,5	30,8
	середина	85,7	43,0
	кінець	71,4	24,2
Американці	початок	87,0	13,0
	середина	73,3	17,0
	кінець	84,4	14,3

Таким чином, вживання британцями більшої кількості багатовершинних структур, які є показником складності організації мислення, свідчить також і про більш високу культуру мови. Більш висока культура мови проявляється також у досить однорідних по складу синтагмах, обсяг яких дорівнює в середньому семи складах, в той час як у американців розкид у слоговому обсязі синтагми становить від трьох до чотирнадцяти складів.

Таблиця 2

Ритмічний малюнок синтагм у лекторів британців та американців

Інформанти	Композиційна структура лекції	Ритмічний малюнок (наголошені-ненаголошені склади)	Частотність акцентних моделей (в%)
Британці	початок	1:2,0	39,0
	середина	1:2,2	37,0
	кінець	1:1,9	24,0
Американці	початок	1:1	41,0
	середина	1:1,3	25,0
	кінець	1:1,3	34,0

На рівні сприйняття також було виявлено, що ритмічний малюнок звукового матеріалу, який визначається співвідношенням наголошених та ненаголошених складів, в принципі, відповідає загальноприйнятим даним – 1:2 для британського варіанту та 1:1,3 для американського варіанту [2; 6; 15].

Відносно найбільш частотних акцентних моделей на перцептивному рівні було виявлено наступне: найбільш частотними є акцентні моделі, що мають відношення наголошених складів до ненаголошених 1:1; 1:1,3; 1:2 (див. табл. 2). Слід зазначити, що у британців провідною є модель 1:2 (39%), в той час як американці реалізують більшу кількість акцентних моделей 1:1 (41%), що робить їх мову монотонною з точки зору сприйняття.

Отже, проведений аудиторський аналіз зразків усної квазіспонтанної мови текстів академічного стилю в реалізації лекторів британців та американців дозволяє зробити наступні висновки: 1) соціокультурні характеристики мовця багато в чому визначають культуру його мовної поведінки. Це проявляється у використанні різних за структурою синтагм, превалювання акцентних груп того чи іншого обсягу; 2) акцентуація, будучи проявом категорії виділення та виконуючи функцію логічної організації висловлювання, може слугувати показником ступеня складності організації мислення. Це проявляється в більшому використанні британцями синтагм складної структури – так званих багатовершинних синтагм, в яких за допомогою засобів просодії, висловлювання організовується відповідно до логіки мислення мовця; 3) ритмічний малюнок експериментального звучання матеріалу відповідає загальноприйнятим даним – 1:2 для британського варіанту та 1:1,3 для американського варіанту; 4) найбільш частотними є акцентні моделі, що мають відношення наголошених складів до ненаголошених як 1:1; 1:1,3; 1:2.

Література:

1. Агибалова Е. И. Содержание и выражение синтаксических отношений в английской научной речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1989. 18 с.

2. Артемов В. И. Структуры фразового ударения в американском и британском вариантах английского языка (экспериментально-фонетическое исследование) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. Минск, 1988. 20 с.

3. Брызгунова Е. А. Спонтанность в разных видах речи. *Фонетика в системе языка*. М.: Изд-во РУДН, 1999. Вып. 2. С. 66–71.

4. Вершинина Е. Ю. Динамика устной научной филологической речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1992. 21 с.

5. Григорян Н. Р. Акустические корреляты акцентной выделенности в спонтанной речи. *Записки з романо-германської філології.* Вип. 2 (31) 2013. Одеса: КП ОМД, 2013. С. 9–15.

6. Дорохова М. В. Ритмическая организация американской речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. “Германские языки”. М., 1996. 18 с.

7. Калита А. А. Взаємодія логічного та емоційного у просодичному оформленні смислу висловлювання. *Вісн. Київ. Лінгвіст. ун-ту. Сер. Філологія.* К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. Т. 6, № 2. С. 98–105.

8. Калита А. А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання (експериментально-фонетичне дослідження англійського емоційного мовлення) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени докт. филол. наук: спец. 10.02.04. “Германские языки” / Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2003. 43 с.

9. Коваленко И. Ю. Опыт лексико-фонетического анализа научной речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1990. 22 с.

10. Магидова И .М. К вопросу о просодическом минимуме нетерминальных синтагм лекционного регистра речи [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1972. 21 с.

11. Пальченко Н. В. Социокультурный аспект акцентуации в американском варианте английского языка [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. “Германские языки” / Моск. гос. лингв. ун-т. М., 2002. 20 с.

12. Плошкина Л. Ю. Текстологический подход к анализу лекционного регистра [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1993. 21 с.

13. Прокофьева О. Г. Семантика интонационной выделенности в текстах спонтанной монологической речи (на примере академического и информационного стилей) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 2000. 17 с.

14. Рождественский Ю. В. Риторика публичной лекции. М., 2008. 63 с.

15. Романова С. С. Ритмическая организация текста как средство разграничения британского и американского вариантов английского языка в стиле научного изложения [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”. М., 1985. 19 с.

16. Шарандаченко А. С. Вариативность вокализма и консонантизма в американских средствах массовой информации (экспериментально-фонетическое исследование на материале дикторской речи): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А.С. Шарандаченко. Одесса, 2011. 20 с.

17. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка) [Текст].

18. Meinhold G. Probleme der Sprachkommunikation. *Wissenschaftliche Zeitschrift Friedrich-Schiller-Universitat Jena.* Jg.21, 1972. Heft 5/6. S. 679–690.

19. Wise C. Applied Phonetics. Englewood, 1997. 320 p.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: olenok@ukr.net

smal.oksana85@gmail.com

maksymchuktv@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-115-119

Ковальчук О. С., Смаль О. В., Максимчук Т. В. Імплементація технологій змішаного навчання при викладанні іноземних мов у вищій школі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 115–119.

УДК: 378.1

Ковальчук Олена Сергіївна,
доктор педагогічних наук, професор кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет
Смаль Оксана Віталіївна,
кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет
Максимчук Тамара Володимирівна,
здобувач кафедри української та іноземної лінгвістики, Луцький національний технічний університет

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено приклади імплементації моделей змішаного навчання при викладанні іноземних мов у закладах вищої освіти. Запропоновано модель використання системи змішаного навчання, яка у різних пропорціях поєднує елементи традиційного та дистанційного навчання. Розглянуто та узагальнено різні моделі змішаного навчання такі як: «Очна освіта», «Ротаційна модель», «Гнучка модель», «Онлайн лабораторія», «Змішай сам» та «Драйвер – онлайн навчання», представлені закордонними дослідниками. Запропоновано моделі, які можна інтегрувати в традиційний навчальний процес у закладах вищої освіти. Схарактеризовано чотири форми навчання, в яких застосовуються дистанційні технології. Проаналізовано і систематизовано переваги та недоліки системи організації змішаного навчання.

Ключові слова: *електронне навчання, змішане навчання, традиційне навчання, дистанційне навчання, ефективність, дистанційні технології, онлайн платформа, вища освіта.*

Olena S. Kovalchuk,
Doctor of Educational Sciences, Professor of Ukrainian and Foreign Linguistics Department,
Lutsk National Technical University
Oksana V. Smal,
PhD, Head of Ukrainian and Foreign Linguistics Department,
Lutsk National Technical University
Tamara V. Maksymchuk,
Applicant at the Department of Ukrainian and Foreign Linguistics,
Lutsk National Technical University

IMPLEMENTATION OF BLENDED LEARNING TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT HIGH SCHOOL

Among public policy priorities on the development of higher education in the context of European integration of Ukraine the problem of constant educational quality improvement, modernization of educational process, introduction of educational innovations and information technologies are identified.

An application of innovative methods of English teaching becomes relevant and is of great practical importance, especially in the context of Ukraine's competitive presence in the international educational arena.

With the reformation of foreign language teaching in higher educational institutions, lecturers create new opportunities for the implementation of didactic principles of individualization and differentiation of learning. The introduction of Blended learning technologies in Ukrainian universities is a new pedagogical approach that involves a combination of active use of streamlined on-line training and traditional classroom communication.

The article covers examples of blended learning implementation in models of foreign language teaching at higher educational institutions. A use of blended learning model that combines elements of traditional and distance learning in different proportions is proposed. Different models of blended learning presented by foreign researchers are considered and generalized, models that can be integrated into the traditional educational process at higher educational institutions are proposed. The advantages and disadvantages of the blended learning system are analyzed and systematized.

Key words: *e-learning, blended learning, traditional learning, distance learning, efficiency, distance technology, online platform, higher education.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграції України визначено проблему постійного підвищення якості освіти, модернізацію її змісту та форм організації навчально-виховного процесу, впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій [2]. Підвищення якості освіти завдяки використанню інновацій на сучасному етапі орієнтується на реалізацію високого потенціалу комп'ютерних технологій. Масове звернення до комп'ютерних технологій у сфері освіти і науки призводить до зміни власне освітньої парадигми, передбачає вироблення нових стандартів і вимог, переосмислення критеріїв оцінювання, формату контролю і методик викладання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання методології змішаного навчання та шляхів її реалізації в освітніх закладах зверталися у своїх працях провідні зарубіжні та вітчизняні науковці. Зокрема, американський професор К. Бонк і його колега Ч. Грем [5] окреслюють історичні аспекти виникнення явища змішаного навчання як конвергенції традиційного та опосередкованого комп'ютером навчальних середовищ. Британські науковці, Бр. Томлінсон (Brian Tomlinson) та Кл. Віттейкер (Claire Whittaker) наполягають на запозиченні поняття «blended learning» (змішане навчання) з бізнес кіл, де воно використовувалося для опису «процесу підготовки / перепідготовки корпоративних кадрів, і лише потім почало використовуватись в питаннях, що стосуються вищої школи» [14]. Б. Грінберг, Р. Шварц, М. Хорн [11] та К. Крістенсен [8] досліджують структуру, виокремлюють моделі змішаного навчання та вказують на необхідність включення вказаної методики до навчального процесу. Механізми успішного впровадження електронного та змішаного навчання з огляду на інструктора, учнів і залучених технологій вивчають М. Кінту і Ч. Жу [12].

Вітчизняні дослідники К. Лісецький, Я. Сікора, К. Цицюра, А. Фандеева на основі зіставлення понять традиційного, електронного, дистанційного навчання узагальнюють моделі змішаного навчання, розглянуті закордонними дослідниками, а О. Кузьменко [1] вивчає умови організації роботи у закладах середньої освіти, що гарантують ефективне функціонування моделей змішаного навчання.

Мета статті – порівняти теоретичні основи традиційної та змішаної форм навчання, виявити та обґрунтувати доцільність впровадження навчання іноземної мови за методикою змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Впровадження інноваційних методів викладання англійської мови стає актуальним і має велике практичне значення особливо в умовах конкурентоспроможного виходу України на міжнародну освітню арену.

Запровадження технологій змішаного навчання (Blended learning) в університетах України є новим педагогічним підходом, який передбачає комбінацію активного використання упорядкованого on-line-навчання та традиційного аудиторного спілкування.

Попри значні дослідження явища «змішаного навчання» на сьогодні як вітчизняні так і зарубіжні науковці не є одностайним у тлумаченні цього поняття. Дана концепція заявилась вперше у прес-релізі американського лінгвістичного центру «Центр інтерактивного навчання» (Interactive Learning Center), керівництво якого оголосило про зміну назви на EPIC та заявило про використання методики змішаного навчання [7]. Проте, чітка дефініція терміну з'явилася лише в 2005 році в книзі авторів С. Бонка (Curtis J. Bonk) і його колеги Ч.Р. Грехема (Charles R. Graham) [5].

Британські науковці, Бр. Томлінсон (Brian Tomlinson) та Кл. Віттейкер (Claire Whittaker) вважають, що питання стосується не лише сутнісних характеристик поняття змішане навчання, а скоріше того, що саме змішується в сучасних педагогічних системах. Вони запевняють, що будь-яку систему можна вважати змішаною, проте описуване нами явище характеризується використанням комп'ютерних технологій в традиційному навчанні. Крім того, в своїй роботі британці аналізують близькі за значенням поняття, які пропонували інші вчені при описі змішаного навчання: «гібридне або змішане навчання» [9], «електронне навчання», «навчання із застосуванням мережі Інтернет» [10]. Отже, дослідники розглядають змішане навчання не як абсолютно новий феномен, а як логічний, послідовний розвиток традиційних форм в умовах зміни середовища. Більш того автори пропонують свою класифікацію форм навчання, в яких застосовуються дистанційні технології. Вона базована на тривалості діяльності в режимі онлайн [13]. Були виділені чотири форми:

• навчання із застосуванням мережі Інтернет, web-enhanced (мінімальне використання онлайн-діяльності, зводиться до розміщення програми і оголошень про курс);

• змішане навчання, blended (до 45% онлайн-діяльності);

• гібридне навчання, hybrid (45 – 80% діяльності в режимі онлайн);

• дистанційне навчання, fully online (більше 80% від загального навчального часу зайнято онлайн – діяльністю)

Тлумаченням феномену «змішаного навчання» британців Бр. Томлінсона та Кл. Віттейкера суперечать роботи дослідників з американської некомерційної асоціації «Educause», які підходять до визначення змішаного навчання, не з позицій того, що змішується і в якій пропорції, а, скоріше, з позиції визначення високої ефективності, яку ця форма навчання може забезпечити [8, с.3].

В широкому значенні термін «змішане навчання» визначає вміння самостійно вчитися, тобто розвивати здатність саморозвитку і самовдосконалення. У більшій кількості значень цього терміну можна визначити як освітню концепцію, в рамках якої учень отримує знання як самостійно (онлайн), так і очно (з викладачем). Такий підхід у навчанні дає можливість контролювати час, місце, темп і спосіб (траєкторію) вивчення матеріалу. Змішані форми навчання дозволяють суміщати традиційні методи та актуальні технології, що забезпечують самостійне використання нових знань іформування вмінь, включаючи організацію цього процесу. Отже, організація процесу змішаного навчання включає три основні компоненти: дистанційне навчання (дистанційне навчання), навчання в класі (навчання віч-на-віч) та навчання через Інтернет чи завдяки використанню цифрових технологій (Інтернет Навчання). Відповідно, саме змішане навчання організовує діяльність і пропонує повноцінне використання учнями усіх її компонентів: пізнавальних і навчальних мотивів, цілей, навчальних завдань, діючих операцій, що у кінцевому рахунку дає можливість учням самостійно здійснювати навчально-ділову діяльність. Тобто, у глибшому розумінні, саме змішане навчання створює умови для гармонійного розвитку особистості та її готовності до неперервного навчання.

Зважаючи на вище викладені тлумачення поняття «змішаного навчання» ми дійшли висновку, що за своєю суттю змішане навчання – це поєднання традиційної класно-урочної системи та сучасної цифрової освіти. (*див.* рис. 1.)

Імплементація технологій «змішаного навчання» у вищій школі передбачає інтегрування он-лайн-ресурсів (30%–70% навчального процесу) із традиційними аудиторними заходами, які були проведені згідно з плановим, педагогічно перевіреним технологічним підходом. При цьому, студенти отримують легкий доступ до різних навчальних ресурсів для того, щоб застосувати знання та навички, які вони вивчають, під наглядом і підтримкою вчителя як під час практичних занять, так і за межами навчальної аудиторії. В той же час викладачі стають фасилітаторами, менторами, оцінювачами, організаторами та керівниками навчальної діяльності. Тому вони повинні бути творчими та здатними підтримувати учнів та надавати різні на-

вчальні матеріали у різних форматах. Саме викладач пропонує форму особистісної взаємодії зі студентом: чи слід запропонувати курс як особисту взаємодію, онлайн-курс або змішаний курс залежить від аналізу компетенцій студентів, доступних ресурсів та розташування студентів. Залежно від перехресного аналізу цих трьох параметрів, розробник курсу вибере один з варіантів.

Рис. 1. Теоретичне обґрунтування технології змішаного навчання

Загалом практики впровадження моделей змішаного навчання пропонують 6 моделей з різними освітніми акцентами, потребами та обсягами витрачених зусиль [3, 4, 11]:

1. «Очна освіта» (Face-to-Face Driver). Викладач особисто дає основний обсяг освітнього плану, за необхідністю вкраплюючи онлайн навчання як допоміжний. Ця модель часто включає в себе класну і лабораторну роботу на комп'ютерах;

2. «Ротаційна модель» (Rotation Model). Відбувається ротація розкладу традиційної очної освіти в класі і самостійного онлайн навчання в персональному режимі;

3. «Гнучка модель» (Flex Model). Здебільшого використовується онлайн платформа, на якій вчитель працює здебільше дистанційно, а за потребою, для відпрацювання питань, складних в розумінні, організовує аудиторні консультації з малочисельними групами або індивідуально;

4. «Онлайн лабораторія» (Online Lab). Онлайн платформа використовується для передачі всього курсу на заняттях в класі;

5. Модель «Змішай сам» (Self-Blend Model). За цією моделлю студент самостійно вирішує, які з основних начальних курсів йому необхідно доповнити віддаленими онлайн заняттями;

6. «Драйвер – онлайн навчання»(Online Driver Model). Загалом ця модель передбачає навчання онлайн – через платформу і віддалений контакт з викладачем. Проте, періодично можуть бути призначенні аудиторні заняття і зустрічі з викладачем або ментором (обовязковими є процедури аудиторних консультацій, екзаменів).

Найбільш масштабним і показовим прикладом використання різних варіантів моделей змішаного навчання (зокрема, Модель «Змішай сам», «Драйвер – онлайн навчання», тощо) є проект створений Асоціацією інноваційної та цифрової освіти щодо навчання понад 500 000 вчителів англійській мові та запровадження моделі змішаного навчання (blended learning) англійській мові у навчальних закладах України. У листопаді 2016 року проект був схвалений Міністерством освіти і науки України та підтриманий у проведенні науково-практичної конференції «Концепція змішаного Навчання (blended learning) іноземним мовам з використанням онлайн-платформи «Lingva.Skills» для фахівців з мовної підготовки навчальних закладів України». Участь взяли понад 300 викладачів-інноваторів ЗВО з усіх регіонів України.

Схвалена МОН-ом у червні 2017 року онлайн-платформа «Lingva.Skills» (https://lingva.ua/https://lingva.ua/) для використання у загальноосвітніх навчальних закладах набула значної популярності, крім того платформа виявилась дієвою і в рамках Програми мовної підготовки «pdpnato» «практичний курс англійської мови для державних службовців». У травні 2019 року відбувся запуск онлайн платформи для вивчення німецької мови на LingvaDeutsch https://www.lingva-de.com

Розглянемо, яким чином описані моделі можна інтегрувати в традиційний навчальний процес ЗВО. Оскільки викладання практичної іноземної мови не передбачає проведення лекцій, а має на меті формування практичних навичок комунікації, тому при підготовці студентами до практичного заняття в якості моделі змішаного навчання для підготовки до заняття і роботи з текстами можна запропонувати ротаційну модель (Rotation Model) або «Flipped-Classroom» («Перевернуте навчання»). Для кожного модуля необхідно передбачити три-чотири тексти для аудиторного опрацювання, які чергуються з електронними. Така метода є досить ефективною для тренувань комунікаційних навичок, оскільки тексти опрацьовуються онлайн, а у класі виконуються розмовні вправи та бесіди по опрацьованому тексту.

Останнім часом досить перспективною є модель «Self-blend». Окрім вже згаданої платформи «Lingva.Skills» в Україні стартував проект Prometheus масових відкритих он-лайн-курсів, де надається безкоштовна можливість університетам, організаціям та провідним компаніям публікувати та розповсюджувати курси на цій платформі та безкоштовний он-лайн доступ до них для всіх бажаючих.

Серед інших можливостей використання цифрових інтернет технологій при виченні іноземних мов у вищій школі можна запропонувати засоби спілкування за допомогою чату і голосового зв'язку. Наприклад, віртуальні класи – це навчальне середовище онлайн, де з'єднання відбувається завдяки використанню Skype і Yahoo Messenger, ICQ:http://messenger.yahoo.com/http:// skype.com. Користувачі Yahoo messenger with voice і Skype мають можливість встановити миттєвий голосовий зв'язок з абонентом, що знаходиться в будь-якій точці земної кулі за наявності у нього даних програм (або подзвонити на звичайний стаціонарний телефон), або спілкуватися за допомогою письмового чату. Існує також можливість підключення і використання веб-камери. Можна створити свій список друзів і запрошувати їх в чат один-на-один або організувати конфе-

ренцію, так званий груповий чат. Подібно справжній класній кімнаті, студент у віртуальному класі бере участь у синхронному обговоренні, що означає, що викладач і студенти заходять у віртуальне навчальне середовище одночасно.

Досить популярним останнім часом стало безкоштовне навчальне середовище Google-classroom – це розроблена на базі Google Apps система управління навчанням. Найвідомішим прикладом системи подібного призначення можна назвати Moodle. Основним елементом Google Classroom є групи. Функціонально групи нагадують структурою форуми, оскільки вони дозволяють користувачам з легкістю відправляти повідомлення іншим користувачам, з якими вони часто спілкуються в межах цієї групи. Групи також можна використовувати для розповсюдження прав доступу до навчальних курсів. Адміністратор має право розділити користувачів групи на учасників і її власників. Ці ролі використовуються при визначенні дозволу в межах групи для певної особи. До того ж у користувачів з'являється додатковий поштовий аккаунт і робочий Диск, які можна використовувати тільки для навчальної діяльності, що сприяє розділенню особистих і робочих документів.

Ще одним інструментом використання Інтернет технологій в процесі організації змішаного навчання є вебінари або масові відкриті онлайн курси (МООС). Такі системи відсилають нас до інтернет-класів, створених для великого числа учасників. Зазвичай слухачі МООС переглядають відео-лекції – як правило, нарізані на 10-15-хвилинні ролики і беруть участь в онлайн обговоренні на форумі разом з викладачами та іншими слухачами. Деякі МООС вимагають від студентів проходження контрольних завдань та тестів, які передбачають вибір відповіді із запропонованих, а деякі – виконання завдань, які оцінюються кількома людьми, до якої входять і самі слухачі. Деякі МООС використовують обидва варіанти перевірки знань.

Використовуючи сайт TED-Ed, який є відгалуженням всесвітньовідомої конференції TED –talks, ви можете знайти короткі ролики, зроблені у формі анімації та інфографіки дають відповіді на різні запитання у різних галузях знань. Крім того, з допомогою цього сайту можна самостійно створювати відео-уроки, для цього є навчальні відеоролики, що розповідають, як викладач може максимально скористатися наявними можливостями даної інтернет-платформи. Серед варіантів завдань зі створення відео-уроків можна запропонувати такі:

– складання (відкритих, закритих) запитань до запропонованого відео, можливо також додавання підказок для учня. У разі неправильної відповіді у студента з'явиться можливість переглянути потрібний момент відео, однак створення підказок до питання є опціональним;

– дискусія. Сторінка обговорення відео організована за принципом деревовидного веб-форуму, в якому учасники можуть оцінити висловлювання один одного. При такій організації дискусію можна вести досить персоналізовано, тобто при відправці повідомлення учасник обговорення завжди вказує, кому він відповідає, а всі повідомлення всередині теми утворюють, таким чином, ієрархію. Важливим є те, що учасники самі можуть створювати нові теми для дискусії.

– створення додаткового опису відео – це може бути текст, що включає посилання на інші ресурси (Не більше 7500 знаків).

При використанні відео-фрагментів на заняттях іноземної мови у студентів розвиваються два види мотивації: самомотивація, це бажання додивитись фільм, бо він цікавий сам по собі, і мотивація, яка досягається тим, що учневі буде показано, те відео, де він може зрозуміти мову, яку вивчає. Це приносить задоволення, надає віру в свої сили, викликає бажання вдосконалювати знання, що особливо важливо саме на початковому етапі навчання іноземній мові. Дана інтернет-платформа допомагає викладачеві швидко і легко створювати відео-уроки, які він зможе використовувати в якості домашнього завдання, або ж для індивідуального навчання.

Досить зручним допоміжним елементом змішаного навчання є мобільне навчання – це можливість отримувати навчальні матеріали на персональні пристрої – ПК, смартфони та мобільні телефони. Спеціальні програми для мобільних пристроїв з посиланнями на освітні сайти роблять доступним будь навчальний матеріал.

Іншим інструментом використання Інтернет технологій, які можна застосовувати при організації змішаного навчання під час вивчення іноземних мов у вищій школі – це Інтернет-засоби, що дозволяють обмінюватися інформацією із затримкою в часі (форуми, електронна і аудіо пошта, сайти, блоги). Прикладами таких засобів можуть бути:

1) Хмарні технології навчання. Хмара – це оригінальна вигадка, що дозволяє групі комп'ютерів, об'єднаних в мережу – зазвичай через інтернет, працювати як один, це модель, що дозволяє масштабувати джерела згідно потреб. Чим більше користувачів використовують систему, тим більша кількість джерел буде залучена. Зручними і ефективними засобами використання хмарних технологій є: веб-додатки; електронні журнали і щоденники; on-line сервіси для навчального процесу, спілкування, тестування; системи дистанційного навчання, бібліотека, медіатека; сховища файлів, спільний доступ та робота; відеоконференції; електронна пошта з доменом навчального закладу; відеохостинг;

2) Блог – ця сторінка сайту, представлена у вигляді журналу-щоденника або календаря, в якому інформація розташовується в хронологічній послідовності. Блог може оновлюватися щоденно/щотижнево/ щомісячно. У блозі можна також розмістити фотографії, аудіо, відео, посилання на інші сайти, Інтернет статті, і тому подібне. Виділяють 3 типи блогів: the tutor blog (підтримується викладачем), the class blog (підтримується спільними зусиллями викладача і студентів), the learner blog (підтримується студентом індивідуально).

Аналіз моделей та інструментів організації змішаного навчання дав нам можливість виділити переваги та недоліки технологій змішаного навчання для впровадження у ЗВО на противагу до традиційних форм навчального процесу. Серед переваг для студента є наступні: вибір тих заходів, які відповідають їхньому темпу, стилю та рівню навчання, а також часу та місця; можливість бути більш незалежними та самостійними у своєму навчанні; здатність приймати рішення, мислити творчо і критично, досліджувати, а також вирішувати проблеми, з якими вони стикаються в навчанні та реальному житті, а для викладача – здатність трансформувати свій стиль: забезпечується перехід від трансляції знань до інтерактивної взаємодії зі студентом, що сприяє формуванню процесу конструюван-ня власних знань; розвиток творчих здібностей, здатність підтримувати учнів та надавати різні навчальні матеріали у різних форматах. Серед недоліків використання моделі змішаного навчання для студента є: затрата свого вільного часу на навчання; можливі проблеми технічного характеру, а для викладача: затрата часу на розміщення необхідних матеріалів у мережі; підготовка щодо застосування цього методу навчання, щоб зробити його ефективним; розвинути у студентів навички використання технологій, що будуть застосовуватись у навчальному

процесі (від простого до складного); забезпечення координації всіх елементів курсу (у методичних вказівках повинні бути відповіді на типові запитання, контактна інформація, графік і порядок вивчення матеріалу курсу).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Змішане навчання проявляє більше переваг для студентів, ніж для викладачів, і несе більше ризиків для викладачів ніж для студентів. Тому основне завдання викладача – грамотно скласти курс і розподілити навчальний матеріал. Необхідно вирішити, що потрібно проходити в класі, що можна освоїти, вивчити і вирішити вдома, які завдання підходять для індивідуальних занять, а які – для групової роботи над проектом. Передбачається, що базовий курс викладається на очних заняттях, а розширений і поглиблений освоюють в процесі дистанційного і онлайн навчання. Важливо, щоб заняття Face-To-Face проходили в форматах захисту проектів, презентації або дискусії між учнями / студентами або з викладачем. Дистанційний блок повинен містити інформацію про проекти для роботи в групі, творчі, лабораторні та практичні завдання, довідкові матеріали і посилання на додаткові матеріали в Мережі, проміжні та перевірочні тести, а також завдання підвищеної складності для обдарованих учнів. Перевірка знань повинна проводитися не тільки онлайн і на спеціальну навчальну платформі, але і в аудиторії.

На сучасному етапі викладачам іноземних мов у вищих навчальних закладах слід усвідомити, що завдання змішаного навчання не у тому щоб витиснути традиційне навчання «викладач-студент», а у тому, щоб ефективно інтегруватися в нього. Очевидно те, що при правильній організації освітнього процесу змішане навчання здатне підвищити якість навчання загалоом та вивчення іноземних мов зокрема. Істотними перевагами такого методу є те, що обробка навчального матеріалу відбувається з допомогою Інтернет технологій, тому під час аудиторних занять викладач може приділити особливу увагу питанням студентів чи зосередитись на поясненні складних моментів, чи організувати комунікаційні ситуації на основі вивченого, тобто активізувати процес навчання. Технологія змішаного навчання безумовно надає нові можливості для більш активного залучення студентів в освітній процес та сприяє підвищенню якості освіти з метою впевненого наближення до найвищих стандартів європейської освіти.

Література:

1. Кузьменко О. Змішане навчання як інноваційна форма організації навчального процесу в школі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2017. № 3. С. 140–147. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8822/1/19Kuzmenko.pdf.

2. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. *Офіц. веб-портал ВР України.* URL: http:// zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013.

3. Baharun N., Porter A. Teaching statistics using a blended approach: Sntegrating technology-based resources. *Centre for Statistical and Survey Methodology,* University of Wollongong. Working Paper 24-09. 2009. URL: http://ro.uow.edu.au/cssmwp/44.

4. Bailey J., Martin N., Schneider C. and other Blended Learning Implementation Guide Version 2.0. *Foundation for Excellence in Education*. 2013. URL: http://digitallearningnow. com/site/uploads/2013/10/10/BLIG-2.0-Final-Paper.pdf.

5. Bonk C. J., Graham C. R. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer, 2005. Pp. 3–21.

6. Dziuban Ch., Hartman J., Moskal P. Blended Learning: A dangerous idea? *Internet and Higher Education*. № 8. 2013. Pp. 15–23. URL: https://goo.gl/CjojPj.

7. Horn M. B., Staker H. The Rise of K-12 Blended learning. *Innosight Institute*. 2011.

8. Christensen C., Horn M., Johnson C. Disrupting Class: How Disruptive Innovation Will Change the Way the World Learns. New York: McGraw-Hill, 2008. 272 p.

9. Clark D. Blended Learning: An Epic White Paper. *Epic Group plc*. 2003. 44 c. URL: http://www.alapitvany.oktopusz.hu/domain9/files/modules/module15/261489EC2324 A25.pdf.

10. Garrison D., Vaughan N. Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines. Jossey-Bass, 2008. 272 p.

11. Greenberg B., Schwartz R., Horn M. Blended Learning: Personalizing Education for Students: online course. URL: https://goo.gl/7ZneuO

12. Kintu M., Zhu Ch., Kagambe. Blended learning effectiveness: the relationship between student characteristics, design features and outcomes. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 2017. URL: https://goo.gl/TYE1h6.

13. Rossett A., Vaughan F. Blended learning. CEO Epic Group plc, 52 Old Steine, Brighton BN1 1NH, 2003. URL: http://www.obs.ru/interest/publ/?thread=57.

14. Tomlinson B., Whittaker C. Blended Learning in English Language Teaching: Course Design and Implementation [Text]. British Council, 2013. 258 p.

Отримано: 6 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: imatushchak@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-120-123

Козелко І. Р. Термінологічна діяльність В. Сімовича на початку XX ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 120–123.

УДК: 811.161.2.81'34

Козелко Ірина Романівна,
кандидат філологічних наук, старший викладач
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. СІМОВИЧА НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Результатом плідної праці В.Сімовича є низка наукових розвідок. Вчений працював над удосконалення системи української мови та її термінології у 20-30-х р. XX ст. та чимало уваги приділив й культурі української мови. У даній статті зосереджено увагу на вивченні лінгвістичної термінології у навчальних посібниках В.Сімовича – «Практична граматика української мови» (1918 р.) та «Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (1921 р.), а саме на фонетичній термінології. У статті репрезентовано корпус фонетичних термінів, що їх уживає В.Сімович у граматиках. За допомогою описового та зіставного методів проведено кількісну характеристику фонетичних термінів, вжитих у граматиках В. Сімовича на початку XX ст. Вказано на авторську оригінальність запропонованих фонетичних термінів.

Ключові слова: *лінгвістичний термін, фонетичний термін, граматики, Василь Сімович, початок XX ст.*

Iryna R. Kozelko,
Candidate of Philology, Senior Lecturer
Lviv National Medical University named after Danylo Halytsky

TERMINOLOGICAL ACTIVITY OF VASYL SIMOVYCH AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The result of V. Simovych's fruitful work is a number of scientific investigations. The scientist worked on improving the system of the Ukrainian language and its terminology in the 20-30's of the twentieth century and paid much attention to the culture of the Ukrainian language. This article focuses on the study of linguistic terminology in V. Simovich's textbooks – «Practical grammar of the Ukrainian language» (1918) and «Grammar of the Ukrainian language for self-study and in support of school science» (1921), namely the phonetical terminology. The article presents the corpus of phonetical terms used by V. Simovych in grammars. Using descriptive and comparative methods, a quantitative description of phonetical terms used in the grammars of V. Simovych in the beginning of the twentieth century. The originality of the proposed phonetic terms is indicated. In both books, V. Simovych identified the phonetic terms in a separate section «Sounds». It talks about how «sounds up», the apparatus of speech is illustrated, or the speech apparatus of a person. In the second edition, the author introduces a term звучня that corresponds to the modern term phonetics. In each of the grammar by V. Simovych, about 116 terms have been recorded, giving the names of syllables, characterizing the types of sounds, the emphasis. It also highlights the borrowed sounds, which are called as чужі звуки, чужі двозвуки, чуже «г», чуже «ф», чуже «о», etc., but there are also occasional чужоземні двозвуки, чужоземні посередні звуки «Ö», «Ü».

Key words: *linguistic term, phonetic term, grammars, Vasyl Simovych, beginning of the XX century.*

Постановка проблеми. Лінгвістична термінологія, як об'єкт вивчення, актуальна і в наш час. Дослідження лінгвістичної термінології в аспекті її становлення у працях окремого вченого – це окреслення національної специфіки та ідіостилю певної особистості, її творчого доробку, шляхів пошуку вдалого терміна на позначення того чи іншого мовознавчого поняття [4, с. 1]. Тому, сучасна інформаційно-комунікативна база опирається на доробок науковців 20-30-х р. XX ст. Цей період ознаменувався глибоким вивченням засад та норм української літературної мови, а також і лінгвістичної термінології, зокрема й фонетичної. У навчальних посібниках, що виходили друком на початку XX ст., виокремлюється окремий розділ мовознавства – фонетика.

Одним із яскравих представників когорти тогочасних нормалізаторів української мови є В. Сімович. Ім'я науковця майже на півстоліття було викреслено з просторів української науки з огляду на його активну позицію розвивати українську мову. Саме це свідчить про небуденність постаті В.Сімовича у нашому національному житті. Стосовно цього влучно зауважує Л. Тарновецька, що «діяльність вченого припала на час великих суспільно-історичних змін у житті українського народу» [7].

Актуальність дослідження. У сучасному мовознавстві активно почали з'являтися розвідки, які мали на меті ознайомити українське суспільство із постаттю В.Сімовича, його доробком. Проте праць, що присвяченні вивченню термінів фонетики, що постали у граматиках вченого самостійним розділом, відчувається помітний брак. З огляду на це актуальність статті зумовлена необхідністю якісного та кількісного вивчення термінів на позначення фонетики у граматиках В.Сімовича, що раніше не розглядалося науковцями. Зокрема, автор ставить за мету дослідити фонетичні терміни, як складову лінгвістичної термінології, якими оперував В.Сімович у «Практичній граматиці української мови» (1918 р.) та «Граматиці української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (1921 р.), вказавши на особливість цих термінів в інтерпретації вченого, їхнє входження у сучасну літературну мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавчі погляди, життєвий й науковий шлях В. Сімовича останнім часом привертають пильну увагу істориків і лінгвістів. Про неоціненні здобутки автора у лоні української науки дізнаємося завдяки низці праць, що виходять друком за кордоном: історико-меморіальний збірник «Василь Сімович» (Нью-Йорк, 1944), брошура П. Коваліва «Василь Сімович» (Вінніпег, 1953) [2], Ю. Шевельов опублікував філологічні розвідки й статті про цього українського вченого (Оттава, 1981) [9]. З того моменту, коли навчальні посібники та статті В. Сімовича можна було побачити у фондах бібліотек, чимало науковців проявили дослідницький інтерес до їхнього опрацювання. Зокрема,

Л. Тарновецька детально вивчала мовознавчу спадщину вченого (Київ, 1991) [7]. Цінний життєписно-бібліографічний нарис про В. Сімовича вийшов у світ у Львові 1995 р., де авторами є М. Білоус та З. Терлак [1]. Дисертаційне дослідження Т. Когут присвячене його педагогічній та просвітницькій діяльності (Івано-Франківськ, 2007) [3], унормування українського правопису В.Сімовичем розглянула правнучка вченого О. Сімович (Чернівці, 2008) [6].

Крім того, теоретико-методологічним підґрунтям роботи стали: історія та теорія вивчення української мовознавчої термінології загалом (В. Захарчин, М. Лесюк, Н. Ляшук, Г. Мацюк, О. Медведь, Н. Москаленко, В. Німчук, І. Огієнко, Д. Якимович-Чапран та ін.); історія становлення фонетичних термінів мовознавчого розділу «Фонетики» (Н. Москаленко, Г. Циганок та ін.).

Наприклад, важливою для опрацювання даної теми є дисертація Г. Циганок «Розвиток української фонетичної термінології ХХ– початку ХХІ століття» (Київ, 2017 р.). Як нам видається, цінним є представлене вченою комплексне дослідження розвитку, функціонування та кодифікації української фонетичної термінології ХХ – початку ХХІ ст. у зв'язку з її ієрархічною, структурно-семантичною та формально-граматичною організацією. Також Г. Циганок уперше в українському мовознавстві виокремила фонетичні школи в Україні згідно з територіальним критерієм [8].

Новизна викладеного матеріалу полягає у тому, що автором цієї статті виявлено та проаналізовано фонетичні терміни, що їх увів у термінофонд української граматики В.Сімович, що дає нам підстави стверджувати про значний внесок вченого у розвиток термінології фонетики на початку ХХ ст.

Загальнонаукове значення вказує на роль термінологічної діяльності В.Сімовича для тяглості української лінгвістичної термінології.

Викладення основного матеріалу. Фонетика, як окремий розділ мовознавства, складалася поступово. Вчення про звуки розпочалось ще у 1876 р. П. Житецьким у праці «Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарЪчія». Історію становлення термінів фонетики у мовознавстві досліджували Є. Тимченко, О. Синявський, О. Курило, І. Огієнко, згодом М. Жовтобрюх, І. Ковалик, М. Наконечний, Н. Москаленко, Г. Циганок та ін. Як зазначає Н. Москаленко, «фонетична термінологія почала вироблятись на рідномовній основі і досить швидко найголовніші терміни почали стабілізуватися. Але ця стабілізація не була стійкою та тривалою, і до 1917р. фонетична термінологія зазнала істотних змін» [5, с. 7].

На початку ХХ ст. розділ про звуки був майже у кожному шкільному підручнику, а історичний екскурс становлення та розвиток фонології здійснив у граматиці А. Кримський. Додамо, що фонетичні терміни вже існували у мові, проте вони були різними у структурі фонетичної системи української мови.

Простежимо, як змінювався термін «фонетика» упродовж століть. У граматиці М. Осадца фонетика має назву «звукословіє». В О. Партицького, І. Панькевича – це «наука о звуках». У С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґартнера ця наука називається «звуками». Є. Тимченко увів у граматиці термін «фонетика», яким послуговуємося й сьогодні.

На початку ХХ ст. виходить друком низка методичних праць, що подають короткий граматичний чи то фонетичний коментар, які супроводжуються вправами задля вироблення практичних навиків. В поле зору науковців впадає синтезована «Практична граматика української мови» (1918 р.) та «Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (1921 р.) В.Сімовича – це чи не найповніші граматики української мови, що з'явилися на початку ХХ ст. До речі, вчений на відмінну від вищезазначених авторів термін «фонетика» подає як «звучня».

Автор уклав праці «Практична граматика української мови» та «Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (далі «Граматика української мови») для мовних курсів полонених Австрії та Німеччини. Перше видання граматики вийшло у м. Раштаті (Німеччина). Праця вміщує розділи: «Звуки», «Слова», «Речення» та два додатки: «Додаток до науки про слова», «Додаток до складні». Натомість друге видання праці «Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» побачило світ у м. Ляйпціґу (Німеччина). На жаль, рік видання не вказано, проте з передмови до другого видання припускаємо, що це був 1921 р. Порівнюючи останню граматику з першим виданням, доходимо до висновку, що вони мають аналогічну структуру і складаються з подібних розділів: «Звуки», «Слова», «Речення», а також «Додаток до віршовання». Ці граматики стали настільною книжкою та щоденним порадником для кожного українця.

Автор навчальних книг поставив за ціль доступно подати *закони української мови* учневі. За словами В.Сімовича, – щоб «прикласти ті закони для життя» [10, с.4], бо тільки опанувавши ці правила, можна їх застосувати у соціокультурному аспекті.

У підручниках В. Сімович спирався на поняттєвий матеріал, що містив ***893 лінгвістичні терміни***. Розділ, що описує фонетичні терміни, йменується в обох книжках В. Сімовича «Звуки». У «Практичній граматиці української мови» налічується **98** фонетичних термінів та **99** – у «Граматиці української мови».

У цьому розділі граматики йдеться, як «повстають» звуки, проілюстровано апарат мовлення або мовний апарат людини. Саме у другому виданні автор уводить, що вищезазначений нами термін *«звучня»*, що відповідає сучасному терміну *«фонетика»*. Загалом у кожній з граматик В. Сімовича зафіксовано терміни, що подають назви *складів*, характеризують *типи звуків* та *наголос.* Зазначимо, що попри фактичний матеріал, ці граматики правильно дидактично побудовані, бо містять ілюстративні схеми, які додатково пояснюють голосівки та шелестівки (за термінологією В.Сімовича – голосні та приголосні).

Наведемо всі фонетичні терміни, які вводить В.Сімович у «Практичній граматиці української мови» та «Граматиці української мови» та оперує ними на початку ХХ ст. При цьому проілюструємо терміни із вказаними сторінками, де перший термін вибрано з першого видання граматики, а наступний термін – з другого: дишниця (продиховий канал) (с.27)/ дишниця (продиховий канал) (с.30), письмо (с.28)/– , одчинені голосівки (с.29)/одчинені голосівки (с.31), зубні шелестівки проривні (с.30)/ зубні проривні шелестівки (с.34), губні шелестівки проривні (с.30)/губні проривні шелестівки (с.34), заднєпіднебінні шелестівки проривні (с.30)/заднєпіднебінні проривні шелестівки (с.34), зубні шелестівки протиснені (с.31)/зубні протиснені шелестівки (с.34), проривно-протиснений звук (с.31)/проривно-протиснений звук (с.35), протиснені шелестівки голосові (дзвінкі) (с.31)/протиснені шелестівки голосові (дзвінкі) (с.34), ротові шелестівки (с.31)/ротові шелестівки (с.35), губні шелестівки притиснені (с.31)/ губні протиснені шелестівки (с.34), гугнаві звуки (с.31)/гугнаві звуки (с.35), заднєпіднебінні шелестівки протиснені (с.31)/ заднєпіднебінні протиснені шелестівки (с.34), горляне, придихове, голосове: г (с.32)/гортанне, придихове, голосове : г (с.35), правопис (с. 33)/правопис (с. 37), фонетичний правопис (с.34)/фонетичний правопис (с.38), звукові й правописні закони (с.35)/звукові і правописні закони (с. 39), –/етимольоґічний правопис (с.38), –/

середнє «л» (с.45), приставне «і» (с.48)/– , вставне «і» (с.48)/вставне, приставне «і» (с.59), –/мняке «ц» (с.51), –/українське «і» (с.52), назвучні шелестівки (с.52)/назвучні шелестівки (с.63), подвоєння шелестівок (с.52)/подвоєння шелестівок (с.63), здвоєне назвучне «в» (с.53)/– , –/тверде «і» (с.53), подвійна шелестівка (с.54)/подвоєна шелестівка (с.45), стягнення шелестівок (с.56)/стягнення шелестівок (с.68), приподіблення шелестівок (с.57)/приподібнення шелестівок (с.69), наголошені голосівки (с.60)/наголошені голосівки (с.73), визвучна голосівка (с.76), відпад ненаголошених голосівок (с.61)/відпад ненаголошених голосівок (с.74), –/назвучне «і» (с.61), чужі звуки (с.67)/чужі звуки (с.80), чужі двозвуки (с.71)/чужоземні двозвуки (с.85), чуже «о» (с.73)/– , чуже «ф» (с.73)/– , –/вимова голосівок (с.73), чуже «л» (с.74)/– , чужі подвійні шелестівки (с.74)/ чужі подвійні шелестівки (с.88), –/акання (с.80), –/чужі голосівки (с.81), –/чуже «іа» (с.82), –/чуже «іе» (с.83), –/чуже «іо» (с.83), –/чуже «іу» (с.83), –/відчинене «е» (с.84), –/чужі сполуки голосівок аі, еі, уі (с.84), –/чужоземні посередні звуки «Ö», «Ü» (с.84), –/придихове «фт» (с.87), перезвук «ї (і)» (с. 135) (зафіксовано у 2 розділі «Слова»)/–[10; 11] . Проаналізовані приклади показують той факт, що вчений посилено працював над удосконаленням фонетичної термінології (губні шелестівки *при**т**иснені*/ губні *про**т**иснені* шелестівки, зубні *шелестівки протиснені*/зубні *протиснені шелестівки* та ін.). Цікаво, що це ті фонетичні терміни, яких не уживають у навчальних книгах інші тогочасні граматисти Галичини та Наддніпрянщини.

Іншу групу формують фонетичні терміни, що мають відповідне тотожне тлумачення та оформлення термінів у західно- та східноукраїнських авторів підручників, наприклад: звук / звуки (у «Практичній граматиці української мови»/ «Граматиці української мови» В.Сімовича)/звуки, звуки мовні (у «Граматиці руської мови» (1914 р.) С. Смаль-Стоцького, Ф. Ґартнера)/ звуки (у «Короткій граматиці української мови» (1906 р.) П. Залозного) та ін. До низки цих назв належать фонетичні терміни: *звуки, букви, літери, наголос (рухомий наголос, постійний наголос), склади, мнякі самозвуки, тверді самозвуки, шелестівки проривні голосові* та ін.

Фонетичні терміни, що позначають одну і ту ж номінацію під різним термінуванням: шелестівки (с.26/28, с.5) (у В.Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Ф. Ґартнера, О.Курило)/співзвуки (с.6, с.8, с.10) (у В.Коцовського, І.Огоновського, П.Залозного, Г.Шерстюка,)/шелестові тембри, чи шелестівки (с.17) (у Є.Тимченка); голосівки голосівки (с.26, с.28; с.5; с.8) (у В.Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Ф. Ґартнера, О.Курило)/ самозвуки (с.8; с.10; с.6) (у П.Залозного, Г.Шерстюка, В.Коцовського, І.Огоновського)/ тональні тембри, чи голосівки (с.16) (у Є.Тимченка), відчинений склад (с.26) / відчинений склад (с.29), одчинений склад (с.54), склад одчинений (с.47) (у В.Сімовича), отвертий склад (с.8, 9) (у П.Залозного, Г.Шерстюка) в інших граматиках не виявлено цього терміна. Ненаголошені голосівки (с.60) /ненаголошені голосівки (с.73) безнаголосні голосівки (с.73) (у В.Сімовича)– визвукові безнаголосні голосівки (у С. Смаль-Стоцького, Ф. Ґартнера) та ін. Таких прикладів є 59.

Фонетичні терміни, вжиті у граматиках В. Сімовича можна покласифікувати з огляду на їхню структуру. *Терміносполуки* або *аналітичні терміни* – це такі поняття, які у своєму складі містять два і більше структурних компоненти. Фонетичні терміни у працях В. Сімовича в ході аналізу поділяємо на однослівні, двослівні та трислівні терміносполуки у відповідному розділі «*Звуки*», де вони описуються:

1)однослівні фонетичні терміни:

звучня (с. 37), *правопис* (с. 37), *звуки* (с. 39), *шелестівка* (с. 42), *голосівка* (с. 42), *мнягчення* (с. 44), *заднєпіднебінні* (с. 49), *ікання* (с. 53), *приставне «і»* (с. 57), *вставне «і»* (с. 58), *двозвук* (с. 61), *назвучне «і»* (с. 61), *чергування* (с. 61), *наголошені* (с. 73), *визвук* (с. 75), *перезвучуватись* (с. 107). Тут терміном виступає іменник у 8 прикладах, прикметник – 5 прикладів, віддієслівний іменник – 2 приклади, дієслово – 1 приклад. 16 термінів.

2) двослівні фонетичні терміносполуки:

а) прикметник+іменник**:** *звукові закони* (с. 38), *фонетичний правопис* (с. 38), *правописні закони* (с. 39), *голосові шелестівки* (с. 40), *безголосі шелестівки* (с. 40), *нове мягчення* (с. 44), *зубні шелестівки* (с. 44), *плавкі шелестівки* (с. 44), *губні шелестівки* (с. 44), *мнякі голосівки* (с. 45), *старе мнягчення* (с. 49), *шипучі шелестівки* (с. 49), *відчинений склад* (с. 53), *зачинений склад* (с. 53), *одчинений склад* (с. 54), *назвучні шелестівки* (с. 63), *визвучна голосівка* (с. 76), *чужі звуки* (с. 80). 18 термінів.

б) іменник+іменник: *подвоєння шелестівок* (с. 63), *назвук слів* (с. 63), *зустріч шелестівок* (с. 65), *випад шелестівок* (с. 65), *вставка голосівок* (с. 68), *стягнення шелестівок* (с. 68), *приподібнення шелестівок* (с. 69). 7 термінів.

3) трикомпонентні фонетичні терміносполуки:

а) прикметник+прикметник+іменник: *великі початкові букви* (с. 344).

б) іменник+іменник+іменник: *зустріч голосівок (роззів)* (с. 72).

З-поміж аналітичних термінів переважають терміни *двослівної* структури, що належать до формули *прикметник+іменник*, а також значна частка фонетичних термінів є *однослівними*. Двома прикладами представлена структура *трислівних* терміносполук.

Таблиця 1.

Структура фонетичних термінів у граматиках В.Сімовича, %

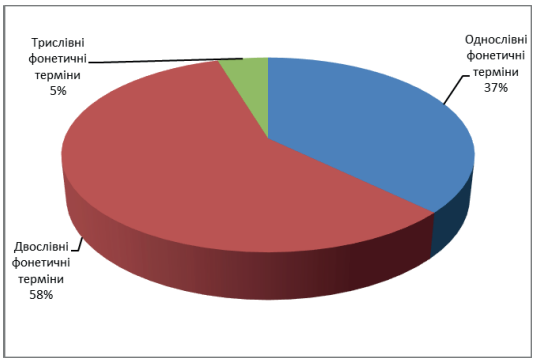

З таблиці бачимо, що у граматиках В.Сімовича переважають двослівні фонетичні терміни 58%, 37% складають однослівні фонетичні терміни та 5%– трислівні фонетичні терміни.

На наш погляд, позначення В.Сімовичем фонетичних термінів вказує на процес пошуку ним вдалого терміна та показує його прагнення уніфікувати фонетичні терміни. На превеликий жаль, чимало фонетичних термінів вченого не адаптувалися у мові, проте є такі, які у сучасній літературній мові без жодних змін функціонують: *азбука, абетка, буква, звук, наголошений склад, ненаголошений склад, письмо, правопис, мовний апарат.*

Головні висновки. Зважаючи на проведений нами аналіз фонетичних термінів у зіставному та описовому аспектах, вивчаючи «Практичну граматику української мови» та «Граматику української мови», маємо підстави стверджувати про індивідуальну термінотворчість В. Сімовича, його значний внесок у становлення сучасної української фонетичної терміносистеми. Без сумніву, вчений був одним із тих діячів науки, хто представив в українській площині глибокі дослідження у сфері лінгвістичної термінології, зокрема й фонетичної. Згідно із результатами, бачимо, що В. Сімович вживав у «Практичній граматиці української мови» (**98** фонетичних термінів), у «Граматиці української мови» (**99** фонетичних термінів). Нами виявлено, що у структурі фонетичних термінів, у граматиках вченого, переважають двослівні терміносполуки. Чималий обсяг фонетичних термінів дає підставити стверджувати, що за цими навчальними книжками учневі у повній мірі вдалося б опанувати фонетику української мови. Такий підхід вченого облегшує процес навчання учням, і запам'ятовування термінів фонетики виглядає доступним. Пояснення теоретичного матеріалу відбувається із залученням великої кількості прикладів, взятих із літературних джерел.

Перспективи використання результатів дослідження. У перспективі досліджень вбачаємо вивчення термінів граматики, а саме морфології та синтаксису для того, щоб у зіставному аспекті підкреслити роль В.Сімовича у термінотворчому процесі на початку ХХ ст.

Література:

1. Білоус М., Терлак З. Василь Сімович (1880–1944). Життєписно-бібліографічний нарис. Львів: [б.в.], 1995. 178 с.
2. Ковалів П. Василь Сімович. Вінніпег: Просвіта, 1953. 38 с.
3. Когут Т. М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Сімовича (1880–1944): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. нац. у-нт ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
4. Козелко І. Лінгвістична термінологія В.Сімовича в контексті граматик кінця ХІХ– першої половини ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівс. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2019. 20 с.
5. Москаленко Н. Нарис історії української граматичної термінології, Київ, 1959. С. 62–63.
6. Сімович О. І. Робота Василя Сімовича над унормуванням українського правопису. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія.* 2008. Вип. 312–313. С. 178–182.
7. Тарновецька Л. Мовознавча спадщина Василя Сімовича і сучасність. *Культура слова: респ. міжвід. зб.* Київ: Наук. думка, 1991. Вип. 41. С. 52–58.
8. Циганок Г. М. Розвиток української фонетичної термінології ХХ–початку ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 24 с.
9. Shevelov G. Vasyl' Simovyč and his work. *Ukrainian Linguistics Studies and Articles.* Ottava: The University of Ottava Press, 1981. P. 756.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Київ; Ляйпціґ: Укр. накладня, 1921. 584 с.
11. Сімович В. Практична граматика української мови. Раштат: Укр. рух, 1918. 367 с.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: svit_korol@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-124-127

Король С. В. Складні іменники в німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 124–127.

УДК: 81'373

Король Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

СКЛАДНІ ІМЕННИКИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто один з найпоширеніших видів словотвору німецької мови – словоскладання. Об'єктом дослідження стали складні іменники, адже ця частина мови лідирує серед інших за показником утворення нових слів у такий спосіб. Актуальність дослідження підсилюється тим фактом, що німецькі складні іменники вирізняються своєю багатокомпонентною структурою та перебувають у процесі постійного зростання своєї чисельності, тому привертають увагу германістів різних поколінь. В процесі дослідження вивчена природа компонентного складу композитів, типів зв'язку між компонентами, види складових компонентів, роль з'єднувального елементу, акцентування складів компонентів складного іменника тощо.

Ключові слова: *словотвір, словоскладання, словоскладання іменників, складні іменники.*

Svitlana V. Korol,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Khmelnytskyi National University

COMPOUND NOUNS IN GERMAN LANGUAGE

The article deals with one of the most common types of word formation in German as word compounding. Compound nouns have become the object of study, as this part of the language leads the way in the formation of new words in this way. The relevance of the research is reinforced by the fact that German compound nouns differ by their multicomponent structure and are in the process of regular growth of their numbers, so they are attracting the attention of Germanists of different generations continuously.

The study has examined the nature of the component composition of composites, the types of bonding between components, the types of constituent components, the role of the connecting element, the syllable's accentuation of components of the compound noun etc. The compound can be built from nouns, adjectives, verbs or an invariable element (prepositions). There is no limit of the number of the associated words. The last word in the compound always determines the gender and plural form of the compound noun.

The connectors or linking elements in existing German compound words often correspond to old case endings (e.g., plural, genitive). These endings expressed the relationship of the compound parts to one another.

The article considers the causes of the formation of complex nouns. Compounds make the German language more flexible. In general, compounds are used to convey more information in one word and for reasons of language economy. Special attention deserves such a phenomenon as Denglish. This is the mashing of words from the two languages to create new hybrid words.

Key words: *word formation, compounding, noun compounding, compound nouns.*

Постановка проблеми. Словоскладання іменників залишається і сьогодні предметом досліджень лінгвістів сучасності, адже оновлення мови сприяє появі складних новоутворень. Тому в рамках нашого дослідження буде всебічно розглянуто таке явище як складні іменники в німецькій мові, способи їх утворення, причини поширеності у німецькій мові, види зв'язку між складовими компонентами тощо. Об'єктом дослідження слугують складні іменники німецької мови. Предметом статті є особливості словоскладання іменників німецької мови. Мета дослідження полягає у визначенні способів словоскладання та ступеня їх продуктивності в сучасному словотворенні німецької мови.

Актуальність дослідження. Характерною ознакою словотвору німецької мови є такій спосіб утворення нових слів як словоскладання. В різних частинах мови можна знайти безліч складних слів, проте найпродуктивнішим цей спосіб виявився у іменників. Утворення складних іменників є невичерпним джерелом постійного поповнення словникового складу сучасної німецької мови, що і пояснює актуальність нашого дослідження.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями полягає у дослідженні головних закономірностей словоскладання іменників у німецькій мові, а також у дослідженні впливу англійської мови на словотвір іменників німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема словотвору німецької мови була предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, серед яких А. М. Іскоз, Н. Г. Іщенко, В. Д. Каліущенко, А. Ф. Ленкова, М. Д. Степанова, I. Bartz (I. Барц), H. Bußmann (Х. Бусман), J. Erben (Й. Ербен), W. Fleischer (В. Фляйшер), M. Lohde (М. Лоде).

Новизна дослідження полягає у тому, що проведено різноаспектний аналіз складних іменників німецької мови. **Методологічне або загальнонаукове значення** цієї роботи полягає у тому, що опрацьований автором матеріал представляє собою певний внесок у розвиток мовознавчої науки.

Виклад основного матеріалу. Постійні зміни у суспільному житті безумовно впливають на процес розвитку словникового складу мови, адже з'являються нові предмети й поняття, відповідно, утворюються нові лексичні одиниці. Словоскладання є поширеним способом словотвору німецької мови, особливо такої частини мови як іменник. В німецькій мові складні іменники визначаються як композити, вирізняються специфічними семантично-структурними ознаками, особливостями утворення та функціонування. На думку Ю. Й. Мацкуляк «композит наділяють низкою ознак, які характеризують його з різних сторін як самостійну, граматичну та семантичну єдність з бінарною структурою, утвореною на основі як мінімум двох вільних морфем або морфемних конструкцій, яка, як і самостійне слово, може бути частиною лексикону та функціонувати у зв'язному мовленні» [2, с. 4].

Використання складних слів в німецькій мові пояснюється спрощенням граматичних структур, адже тоді відпадає необхідність думати про узгодження граматичних категорій (напр. відмінка, числа, відміни) у словосполученнях. Складне слово заміняє у цьому випадку ціле словосполучення або навіть речення: ein Schuh für die Berge → ein Bergschuh; ein Gesetz, *das die Besteuerung der Einkommen regelt* → das *Einkommenssteuergesetz; zum Treibhauseffekt beitragende Gase → Treibhausgase, ein hohes Haus → ein Hochhaus.*

Особливість складних іменників німецької мови полягає в тому, що вони можуть складатися більше ніж з двох-трьох слів, так до прикладу поряд з двослівними Haustür, Frühlingsfest та трьохслівними Haustürschlüssel, Fußballspiel зустрічаються слова, що складаються з шести слів Eierschalensollbruchstellenverursacher, а також більше слів: Feuerwehrrettungshu bschraubernotlandeplatzaufseherin, Oberpostdirektionsbriefmarkenstempelautomatenmechaniker. Такі довжелезні слова можна вважати справжнім феноменом німецької мови, однак слід зазначити найбільш вживаними є все ж таки двох та трьохслівні поєднання.

У структурі складного іменника виділяють основне слово, яке завжди останнє у компонентному складі, та яке відповідає за рід новоствореного іменника. Якщо основне слово є завжди іменником, то попереднє слово у його структурі може належати до будь-якої частини мови. За морфологічним принципом утворення складних іменників є такі можливості поєднань, де перше слово виступає як:

– дієслово: Schreibtisch, Lesesaal, Zeigestab, Wartezimmer, Fahreigenschaften;
– іменник: Taschentuch, Tischdecke, Motorhaube, Kinderzimmer, Bahngleis;
– прикметник: Rotwein, Weißbrot, Gelbsucht, Gutsagung, Altpapier, Tiefebene, Schwerachse;
– займенник: Ichsucht, Alleskönner, Ich-Erzähler, Selbstabholer;
– прийменник: Vorort, Mitschuld, Gegengewicht, Nebensatz, Zwischenraum Mitgefühl, Umwelt;
– прислівник: Linkskurve, Auswärtssieg, Linkspartei, Soforthilfe;
– числівник: Nulldiät, Zehnkampf, Fünfkampf, Dreieckfeder;
– частка: Nur-Lese-Speicher, Nichtraucher;

Завжди цікавою для досліджень германістів була і сама структура складного іменника, адже кожний компонент складного іменника відіграє свою роль. Згідно до синтаксично-семантичної класифікації складних слів в німецькій мові розрізняють таки типи зв'язку компонентів: означальний, копулятивний (сурядний), посесивний [8].

1) ***Означальний зв'язок***. Для структури такого складного слова притаманний атрибутивний зв'язок, в якому перший компонент характеризує другий, а саме основний компонент. Тобто перше слово вважається означальним для другого, що є основним у структурі. На думку науковців «означальні складні іменники відіграють важливу роль у сфері словотвору та належать до найпоширенішого та найпродуктивнішого способу утворення складних іменників» [7].

На прикладі деяких двохслівних іменників можна чітко прослідкувати таку закономірність: das Holzhaus – дерев'яний будинок (перший компонент *Holz – дерев'яний* характеризує другий компонент *Haus – будинок*); так само уточнюючи призначення дверей з'явилися такі складні іменники як Haustür – вхідні двері в будинок, Schranktür – дверцята шафи, Gartentür – хвіртка в садку. Іменники такого типу словотворення легко переформулювати, трансформуючи їх у синтаксичну конструкцію з складових компонентів складного слова:

ein Hochhaus – ein hohes Haus
ein Schreibtisch – ein Tisch zum Schreiben
ein Kinderbuch – ein Buch für Kinder

2) ***Сурядний зв'язок.*** Перший елемент не розкриває ознаку основного слова, а має характер рівноправного поєднання, взаємодоповнення: Strumpfhose, Strichpunkt, Prinzregent, Kupfergold, Dichter-Schauspieler, Autor-Regisseur. Обидва компоненти, як правило, належать до одного і того ж граматичного класу. Слід зазначити, що такий зв'язок словоз'єднання є не дуже поширеним серед іменників, найчастіше цей вид зустрічається серед прикметників (süßsauer, nasskalt, orangerot) або дієслів (kennenlernen, spazierengehen, sitzenbleiben). Серед іменників це найчастіше власні назви, наприклад Elsaß-Lothringen, Wanne-Eicke, Baden-Baden.

3) ***Посесивний зв'язок.*** Поряд з означальним та сурядним зв'язком багато германістів виділяють ще посесивний [6]. З одного боку він наближений до означального типу, проте новоутворене складне слово не можна переформулювати, використовуючи його складові елементи. З семантичної точки зору це є переважно метонімії (синекдохи), коли слова використовуються замість інших у переносному значенні. Наприклад слово der Schreihals не можна переформулювати як schreiender Hals, оскільки тут мова йде не про ознаку слова Hals (тут як «горло»), а про «людину, яка багато кричить» – горлодер. Hasenfuß – боягуз (Hase – заяць, Fuß – нога), Rothaut – червоношкірий (rot – червоний, Haut – шкіра), Dickkopf – упертюх (dick – товстий, Kopf – голова). До цього типу належить багато назв тварин та рослин: Löwenzahn – кульбаба (Löwe – лев, Zahn – зуб), Rotkelch – малиновка (rot – червоний, Kelch – чарка), Nashorn – носоріг [5].

У дослідженнях А.М. Іскоз та А.Ф. Ленкової представлена класифікація, в якій також знайшли місце два вище розглянутих типи, а також додались ще інші два способи словотворення складних іменників:

1) Означальні складні слова.
2) Сурядні складні слова.
3) Словозсув (об'єднання в одній одиниці словосполучення або цілого речення: іменник *das Zugrundegehen – загибель* утворився зі словосполучення *– zu Grunde gehen -загинути.*
4) Зрощення (це результат взаємодії двох словотворчих процесів: словоскладання і суфіксації або словоскладання і субстантивації. Своєрідність даного процесу полягає в тому, що він перетворює словосполучення, не змінюючи форми останнього, в єдину словотворчу основу і взаємодіє при цьому з іншим способом: die Gesetzgebung – законодавство, die Dampfheizung – парове опалення, Frühaufsteher – той, хто рано встає) [1]

За М. Д. Степановою складні слова німецької мови поділяються на:

1) Детермінативні (означально-підрядні).
2) Копулятивні (сурядні).

3) Складні синтаксичні слова (синтаксичні поєднання, які зберегли певну граматичну форму, трансформувавшись у іншу частину мови Langeweile, Hohelied – слова з'єднуються в один іменник із збереженням послідовності слів у словосполученні) [4].

Не менш цікавим є також способи поєднання слів у складі складного слова. Перший компонент, виражений іменником, може приєднатись не змінюючи свою форму та без допомоги з'єднувального елемента: Ehering, Eisbahn, Haustür. Однак можна спостерігати певні відмінності різних способів словотворення навіть якщо перший компонент виражений одним й тим самим іменником, як наприклад: Kindbett (без з'єднувального елемента), Kind**er**bett (з'єднувальний елемент – er), Kind**s**kopf (з'єднувальний елемент – s), Kind**es**unterschiebung (з'єднувальний елемент – es); Sternstunde (без з'єднувального елемента), Stern**en**himmel (з'єднувальний елемент – en), Viersterne**h**otel (з'єднувальний елемент – e). Цей факт говорить про те, що під час словоскладання не існує константного способу поєднання слів, воно залежить від багатьох факторів.

Отже, утворення складного іменника відбувається як через поєднання слів без з'єднувального елементу (Taxifahrer, Handtuch, Dickkopf) так і за допомогою різних з'єднувальних елементів, що і буде розглянуто нижче:

– -(e)n – колишнє закінчення родового відмінку чоловічого та жіночого роду: Sonne**n**schirm, Asche**n**becher, Linde**n**blatt, Woche**n**tag, Dokumente**n**schrank.

– -(e)s, – (e)ns – походить від закінчення родового відмінку чоловічого та середнього роду, проте зустрічається також у іменниках жіночого роду: Liebe**s**brief, König**s**krone, Glaube**ns**genosse, Betriebsausflug.

– -s – стоїть переважно після таких суфіксів жіночого роду як -heit, -keit, -schaft, -ung, -ion, -tät: Freiheit**s**krieg, Freundschaft**s**dienst, Universität**s**professor, Handlung**s**freiheit; також після суфіксів чоловічого роду –ing, -ling, -tum – Fasching**s**prinz, Säugling**s**pflege, Reichtumseffekt; після односкладових іменників чоловічого та середнього роду: Kriegsende, Amtsgericht, Bootsbau; після слів, що закінчуються на -t: Miet**s**haus, Hochzeit**s**fest.

Якщо означальне слово є багатокомпонентним, то після нього з'являється з'єднувальний елемент -s , навіть якщо після того ж однокомпонентного іменника зазвичай -s не ставиться: Durchfahrt**s**erlaubnis але Fahrterlaubnis, Kirchhof**s**tor але Hoftor, Oberlande**s**gericht але Landgericht.

– -es – є характерним для односкладових іменників чоловічого або середнього роду: Bund**es**rat, Arm**es**länge, Tag**es**anbruch та Land**es**amt, Lob**es**hymne, Kreuz**es**tod. Проте існує безліч односкладових іменників цього типу, що утворюють складні слова без з'єднувального елементу: Bettlaken, Tischdecke, Topflappen.

– -en – іменники слабкої відміни чоловічого роду потребують для поєднання з основним словом з'єднувальний елемент –en: Automat**en**schokolade, Bot**en**gang. -en з'являється також після іменників жіночого роду в якості ознаки множини: Frau**en**arzt, Gefahr**en**bereich, Blum**en**wiese, Bien**en**stock. Подібне відбувається з деякими іменниками середнього роду, які в множині мають закінчення -en: Ohr**en**arzt, Aug**en**krankheit, Bett**en**aufzug.

В якості означального слова у складі композитів часто зустрічається коренева форма дієслова без з'єднувального елемента (Heizrohr, Schreibtisch, Spaziergang, Kaufkraft, Trinkgeld) або з елементом -e (Werb**e**agentur, Send**e**zeit, Les**e**saal).

В свою чергу дієслова на –nen, втрачають першу -n-, коли приєднуються до основного слова складного іменника: zeich**nen** – der Zeich**en**block, rech**nen** – das Rech**en**buch, проте mah**nen** – das Mah**n**wesen, sich seh**nen** – die Seh**n**sucht.

Прикметники або прийменники приєднуються як правило без з'єднувального елементу: Weißwein, Starkbier, Hinterhaus.

Для поєднання простих слів задля утворення складних іменників використовується також дефіс. Найчастіше це зустрічається у власних назвах: Gustav-Adolf-Werk, Prinz-Heinrich-Mütze, Siemens-Martin-Ofen, Nordrhein-Westfalen.

Використання з'єднувальних елементів для словоскладання у німецькій мові носить невипадковий характер, а виконує відповідні функції. З фонологічної точки зору відбувається закриття відкритого складу; уникнення асиміляції або послідовності однозвучних складів; з морфологічної – розрізняється межа морфем та граматичних частин мови перших компонентів; з семантичної розрізняється значення багаточленних перших компонентів.

На сучасному етапі досліджень розвитку німецької мови варто відзначити потужний вплив англійської мови на німецьку, що знаходить відображення не лише у запозиченні нових слів, а й у використанні запозичених лексичних одиниць у словоскладанні. Цікавим аспектом, вартим уваги у контексті нашого дослідження є поява великої кількості слів-гібридів, які утворились шляхом поєднання автохтонних та запозичених елементів. Як зазначає Т.В. Пономарьова: «Найбільш широко гібридні складні слова представлені в класі іменників (70% всіх випадків)» [3, С.52].

Прикладами слів-гібридів можуть бути наступні: Cockpitanzeigegerät – індикатор кабіни пілота, де Cockpit – перший компонент складного слова як англомовне запозичення. Треба зазначити, що для англомовного слова Cockpit, що означає – «кабіна пілота», існує німецький відповідник Besatzungskabine, однак сфера авіатермінології тяжіє до інтернаціоналізації, тому з'являються все більше слів гібридів на кшталт Cockpitbeleuchtung (освітлення кабіни пілота), Glas-Cockpit (скляна кабіна пілота). У просторі засобів масмедій теж зустрічається багато англомовних запозичень, які згодом утворюють нові слова-гібриди: Livebericht, Livesendung, Liveübertragung. Поступово такі нові мовні одиниці як слова-гібриди проникають у всі сфери сучасного суспільного життя: Cocktailangebot, Kurztrip, Reiseguide, Last-minute-Angebote, Pauschal-Tourismus (туризм); Fantasy-Buch, Fantasyfilm (культура); Hobby-Keller, Hobby-Raum (дозвілля, побут); Job-Rotation, Job-Suchender (робота); Outdoor-Schuhe, Stepp-Schuhe, Trekking-Hose, Jogging-Anzug, Jogging-Hose, Cowboy-Stiefel (одяг); Patchwork-Familie, Mobbing-Opfer (відносини); Powerpoint-Präsentation, Laser-Messgerät, Recycling-Anlage, Hacker-Angriff, Facebook-Nachricht (наука і техніка); Start-up-Unternehmen, Managementabteilungen, Marketingstrategien, Werbemanagement (економіка); Bungee-Springen, Last-Minute-Sieg, Teamkollege, Testspiel, Leichtathletik-Meeting, Team-Geist, Fan-Gemeinde (спорт).

Вищенаведені приклади презентували складні іменники, де першим компонентом була англомовна лексична одиниця, проте є також новоутворення з першим німецькомовним компонентом: Bürosoftware, Doppeldisplay, Drogenjunkie, Einzugscanner, Energie-Killer, Polit-Thriller, Reiterkids, Rollkragenshirt, U-Boot-Crew, Überfall-Kick, Wettershow.

Щодо правопису новоутворених слів-гібридів, можна констатувати те, що більшість таких складних іменників утворено без з'єднувального елементу або за допомогою використання дефісу. Вибірка гібридних новоутворень показала, що результатом словоскладання згідно семантико-синтаксичної класифікації є означальні композити, в яких перший компонент

характеризує другий. Основним компонентом у структурі слів-гібридів частіше виступає німецькомовне слово, натомість означальним компонентом є англомовна лексична одиниця.

Щодо наголосу у складних словах, то він, як правило, падає на кореневу голосну першого компоненту слова: Schu'tzmann, Wi'ndschutzscheibe, Vi'erbeiner, We'ndehals. Однак у деяких складних словах, переважно у назвах свят, він переміщується на перший склад останнього компоненту: Karfre'itag, Muttergo'ttes, Vateru'nser, Aschermi'ttwoch, Osterso'nntag, Allerhe'iligen. У багатокомпонентних іменниках з'являється подвійний акцент у вигляді основного та додаткового наголосу. Так, наприклад, основний наголос падає на перше слово компоненту, що розташовується зліва, а додатковий наголос на перше слово компоненту, що справа. У трьохслівному іменнику Ba'ustellenschi'ld ми можемо відмітити подвійний акцент, де основний наголос падає на перше слово Bau у двослівному компоненті Baustelle, та додатково наголошується останнє слово Schild; натомість у слові Großba'ustelle – основний наголос падає на перше слово – groß та додатково наголошується перше слово правого компоненту – Bau).

Висновки. Таким чином, вважаємо, що проведене дослідження дозволило розширити уявлення про багатогранну природу словоскладання іменників у німецькій мові. Поєднання декількох слів в одному слові відбувається з врахуванням морфологічних, фонетичних та навіть синтаксичних ознак складових компонентів. Наявність або відсутність з'єднувального елементу залежить від усіх компонентів складного іменника. Цілісність композитів відображається у написанні їх разом, навіть якщо їх число немале, що і вирізняє німецьку мову серед інших, адже вона тримає рекорд по найдовшим словам.

Перспективи використання результатів дослідження. Оскільки словоскладання є потужним джерелом словотвору німецької мови, вбачаємо необхідність проведення наступних досліджень у напрямку вивчення проблеми словоскладання у інших частинах німецької мови.

Література:

1. Искоз А. М., Ленкова А. Ф. Лексикология немецкого языка. Л.: Просвещение, 1963. 276 с.
2. Мацкуляк Ю. Й. Структура, семантика та функціонування складних іменників у сучасній німецькій мові (на матеріалі художнього, публіцистичного та наукового стилів) : автореферат дис. ... канд. філол.наук: 10.02.04.Чернівці, 2008. 20 с.
3. Пономарева Т. В. Проявление тенденции к интернационализации в немецком словосложении. *Немецкая филология в Санкт Петербургском государственном университете.* СПб: Издательство Санкт Петербургского государственного университета, 2001. С. 25–31.
4. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. 376 с.
5. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage: Kröner, Stuttgart, 2002. 819 S.
6. Fleischer W., Bartz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache [3., unveränd. Aufl.]. Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. 382 S.
7. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen: ein Lehr- und Übungsbuch. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, 2006. 344S.
8. Zaunbrecher M. Wortbildung durch Komposition. Typen, Wortklassen und Ausblick auf die Jugendsprache. GRIN Verlag; Auflage: 1., 2016. 24S.

Отримано: 2 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: yu.a.musienko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-128-132

Мусієнко Ю. А. Емоційно-прагматичний потенціал акцентуації у притчовому дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 128–132.

УДК: 81.111'342.9

Мусієнко Юлія Анатоліївна,
кандидат філологічних наук
Київський національний лінгвістичний університет

ЕМОЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АКЦЕНТУАЦІЇ У ПРИТЧОВОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню взаємодії системи фонетичних засобів у створенні емоційного повчального висловлення у сучасних англійських притчах. Актуальність проблеми визначається загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до дослідження функціонування просодичних основ кодування, породження, сприйняття, розуміння та декодування смислу й повчального потенціалу висловлення. Проведений експериментально-фонетичний аналіз показав, що акцентуація лексико-граматичних та стилістичних мовних засобів у межах їх просодичного оформлення уможливлюють актуалізацію і декодування директивних інтенцій, апелюючи до збудження емоційного стану реципієнта. Установлено, що директивні інтенції сприймаються як нейтральні за ступенем емоційності через обмежений набір усталених лексико-граматичних засобів, чітку темпо-ритмічну структуру з мало варіативною мелодикою. На відміну від притч із більш емоційною реалізацією директивних інтенцій і вираження етичних ідей, за рахунок зростання і зниження гучності, прискорення і сповільнення темпу, підвищеного чи високого спадного термінального тону у поєднанні з меншим ступенем виразності інших ділянок інтонаційного контуру. Незважаючи на розмаїття лексичних, граматичних і стилістичних засобів, визначено провідні емоції і повчальні повідомлення притчі, яким властивий певний набір просодичних засобів, зокрема акцентуація семантичних центрів у повчальному висловленні.

Ключові слова: *притча, притчовий дискурс, акцентуація, емоційно-прагматичний потенціал, аудитивний аналіз, мовні засоби, просодичне оформлення.*

Yulia A. Musiienko,
PhD in Philological Sciences
Kyiv National Linguistic University

EMOTIONAL-AND-PRAGMATIC POTENTIAL OF ACCENTUATION IN THE PARABLE DISCOURSE

The article is devoted to the study of prosodic means' loading in creating emotional didactic utterance conveyed in modern English parables. The relevance of the problem is due to the general tendency of contemporary linguistic studies to analyze the functioning of prosodic means of coding, generating, perception and decoding of didactic loading of the utterance. A conducted experimental-and-phonetic research has shown that accentuation of lexical, grammatical and stylistic linguistic means within their prosodic loading facilitates a process of actualization and decoding of directive intentions aiming at evoking the recipient's emotions. It has been established that directive intentions are precepted as neutral according to their emotional level due to a restricted number of lexical and grammatical means, and a regular tempo and rhythmic structure without various suprasegmental patterns. In contrast, the directive intentions and ethical ideas conveyed in the parables and read with more prominent emotional loading are characterized by increase and decrease on loudness, acceleration and slowing of tempo, high or extra high falling nuclear tones in comparison to less accentuated and highlighted intonational parts of a didactic utterance. Despite the variety of lexical, grammatical and stylistic means the most significant emotions and didactic utterances that are characterized by a number of specific invariant prosodic means, by accentuation and prominence of semantic centers conveyed in the didactic utterance of contemporary English parables have been singled out.

Key words: *parable, parable discourse, accentuation, emotional-and-pragmatic potential, auditory analysis, linguistic means, prosodic loading.*

Сучасному етапу розвитку лінгвістики властивий розгляд аксіологічної проблематики у логіко-психологічному, культурологічному і комунікативно-прагматичному аспектах. У прояві оцінної модальності, яка є зв'язком, що встановлюється ціннісною орієнтацією людини, що говорить або слухає, і реалією, що позначається та оцінюється за емоційною основою [10, с. 22–23], завжди реалізується суб'єктивне ставлення людини, що говорить, а отже, ця оцінка буде фактом емоційної сфери. З огляду на це, за твердженням Т. О. Графової, актуалізація емоційного потенціалу оцінної номінативної одиниці є одним із найбільш універсальних і діючих мовних механізмів утворення експресивності мовлення: під час вибору емотивно-оцінної номінації притаманний їй емотивно-оцінний зміст розповсюджується на весь вислів, роблячи його експресивним [1, с. 9]. Відтак експресивно забарвлені висловлювання переслідують іншу мету: вони утворюються для того, щоб впливати на реципієнта емотивно, з суб'єктивних позицій – передати особисту думку автора мовлення, підсилюючи оцінку деталей у самому об'єкті, що позначається [10, с. 32]. Саме цим **проблемним питанням** у лінгвістиці присвячені дослідження останніх років.

Природа забезпечила людину специфічним мозком, здатним за рахунок збудження енергетичних структур лівої півкулі обробляти інформацію про навколишню дійсність за логічною схемою детерміністського редукування, а при енергетичній активізації правої півкулі вивільняти певний порядок із хаосу позасвідомого [11, с. 2–3], при чому породження мовлення реалізується лише у станах емоційного або творчого збудження, верхньою межею якого є елементарний стрес [7, с. 87]. З огляду на це, результати проведеного дослідження А. А. Калитою [6, с. 98–105] уможливлюють висновок про те, що енергія емоційно-прагматичного потенціалу виникає у психічній сфері людини внаслідок збудження інстанції позасвідомого сигналами або інформацією про зміну стану навколишньої дійсності або про зміни його внутрішніх відчуттів і станів. Отже, важливість дослідження емоційно-прагматичного потенціалу просодичного оформлення повчального дискурсу, з метою детального вивчення акцентуації директивних інтенцій англійських притч зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Звернемо увагу на те, що дослідження концептуального вираження емоцій у різних мовах і їхнє відображення у мовних картинах [14, с. 168–179; 15; 9] дозволяють зробити висновок про співвідношення емоцій та когнітивної системи людини у процесі комунікації [3, с. 139–141]. Виходячи з цього, емоції визначаються [8] як функціонально значущий елемент когнітивної системи людини, що виконує такі функції: 1) адаптативну; 2) оцінну; 3) комунікативну та 4) прагматичну.

З огляду на розмаїття підходів до систематизації емоцій [4, с. 56–60; 6, с. 206–210], у контексті нашого дослідження, вслід за А. А. Калитою [5] під емоцією ми розуміємо суб'єктивні реакції людини на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, що проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, зокрема їх диференціацію на позитивні та негативні емоції, які покликані виконати роль теоретичних передумов дослідження, що мало за мету виокремити основні лінгвокогнітивних і прагматичних особливості англійських притч із подальшим визначенням особливостей їхнього просодичного оформлення.

Осмислення проблем, пов'язаних із вивченням емоційно-прагматичного потенціалу загалом, та притчового дискурсу, зокрема, нам убачається доречним згадати про сугестивність притчового дискурсу, що постає однією із провідних ознак когнітивного й емоційного забарвлення параболічної перцепції, яка розуміється як такий психічний вплив, словесний або образний, котрий викликає некритичне сприйняття та засвоєння будь-якої інформації [12], під впливом якої можуть виникати різноманітні уявлення, які викликають довіру джерелу інформації. **Об'єктом** дослідження є притчовий дискурс, що функціонує у сучасній англійській мові. **Предметом** виступає емоційно-прагматичний потенціал акцентуації повчального висловлення. У цьому зв'язку, **метою** статті є виявлення та обґрунтування особливостей емоційно-прагматичного потенціалу процесу акцентуації повчального повідомлення у текстах сучасних англійських притч. Реалізацію поставленої мети забезпечить виконання таких **завдань**: відібрати найбільш релевантні методи для вивчення емоційно-прагматичного потенціалу притчового дискурсу; провести аудитивний аналіз директивних інтенцій; проаналізувати та описати отримані результати дослідження. **Новизна** у вивченні цього питання полягає у тому, що проаналізовано емоційно-прагматиний потенціал виділення семантичних блоків повчального повідомлення у притчі на просодичному рівні. **Корпусом експериментального дослідження** слугують тексти сучасних англійських притч, озвучених дикторами-носіями англійської мови. В основу **методології** проведення дослідження й обробки його результатів покладено використання емпіричних загальнонаукових методів, асоціативне спостереження, семантичний аналіз, аудитивний аналіз та описовий метод.

Лінгвокогнітивна структура повчальних висловлень відбиває ступінь інтенсивності емоційного збудження мовця, впливаючи на процес декодування етичної ідеї притчі адресатом. За зростанням емоційного напруження збільшується кількість порушених конструкцій, пауз хезитацій, гучність, темп тощо. Крім того, структура повчальних блоків притч містить і оцінку подій, вражень, і розповідні, описові фрагменти з елементами доповнення, уточнення і пояснення, що зумовлює варіативність лексичних, граматичних, стилістичних і просодичних засобів актуалізації директивних інтенцій у притчовому дискурсі. При цьому саме мелодійний компонент виступає провідним на фоні природної взаємодії усіх підсистем інтонації.

Установлено, що директивні інтенції у 14,3 % сприймаються як нейтральні за ступенем емоційності через обмежений набір усталених лексико-граматичних засобів, чітку темпо-ритмічну структуру з мало варіативною мелодикою. На відміну від притч 85,7 %, із більш емоційною реалізацією директивних інтенцій і вираження етичних ідей, за рахунок зростання і зниження гучності, прискорення і сповільнення темпу, підвищеного чи високого спадного термінального тону у поєднанні з меншим ступенем виразності інших ділянок інтонаційного контуру.

Незважаючи на розмаїття лексичних, граматичних і стилістичних засобів, інформанти чітко декодували провідні емоції і повчальні повідомлення притчі, звертаючи увагу на паузи різної тривалості, варіювання темпу мовлення від прискореного у блоках опису та розповіді до сповільненого у заключних висловленнях; підвищення гучності у блоках з емоційною домінантою моралі на фоні її зниження у розповідних та описових фрагментах притчі. При цьому очевидно, що взаємодія і модифікація таких перцептивних параметрів як гучність, темп, паузація активує глибинні компоненти особистого інтонаційного тезаурусу людини, що і є основою сприйняття і декодування повчальності притч [13, с. 138–151].

Результатами аудитивного аналізу підтверджено здатність збереження емоційно-прагматичного потенціалу притчі на основі варіюючої взаємодії просодичних і лексико-граматичних засобів. Актуалізації повчального повідомлення властиві неприродно високий тональний рівень початку інтоногруп у сполученні з виділенням смислових центрів, низьким висхідним та спадним тоном на семантично вагомі слова, наголошення яких доцільно уникати (частки, допоміжні слова, прийменники, особові та присвійні займенники тощо). Це, в свою чергу, спричинює динамічність звучання висловлень, підвищує ступінь їх емоційно-прагматичного потенціалу. Наприклад: *…|**as** he swam ‖ |**toward** the |middle of the was |looking |**out** the |window…; and |**on** his arms…; and |**if** you have…; |**in** her >effort ‖ to |hang |**on** to the |son she |loved* [18]; *…|a |piece of his |heart |to **me**; ...|flowed •into |**his*** [25]; *…↘ **you** must ↘ leave your mark; …and |**you** will be•come the ↑best |person you can be* [21] etc.

Слід додати, що повчальність передається також шляхом акцентуації особових займенників, як це видно з прикладу: *|**You** and |**I** | can |identi |fy ‖ with |that •little |boy ||; |**We** have |scars, |too ||; |No, | |not from an |alligator, | |or |anything |quite •so dra|matic ||; |Sometimes ‖ when we |don't have |time to >listen, | He |has to |throw a brick at **us**. **It's** our choice* [20]; *O|bey them •not >only ‖ to |win their favour ‖ when their |eye is on **you*** [24]; *So ‖ |**it** |is •with **us**.* [16]; *|everything you |need al ready, ‖ |right in•side of **you**…* [26].

У наведених прикладах займенники оформлюються кінетичним рухом тону широкого діапазону й малою швидкістю зміни його напрямку, що супроводжується розширенням тонального діапазону інтоногрупи, контрастним сповільненням темпу на цих словах та підвищенням інтенсивності їхнього вимовляння. Відтак аудитори зазначали, що такий просодичний прийом створює кульмінаційні елементи фрагментів із директивними інтенціями. Це, в свою чергу, полегшує слухачеві декодувати етичні повідомлення притчі.

Оскільки одним із завдань аудитивного аналізу було дослідження просодичних параметрів, що уможливлюють актуалізацію і декодування директивних інтенцій у притчі, встановлено, що когнітивні процеси слухача під час прослуховування причті активізуються за рахунок взаємодії лексико-граматичних та стилістичних мовних засобів у межах їх просодичного оформлення. Визначено, що така взаємодія вищезазначених мовних засобів забезпечує повне сприйняття і декодування притчового повідомлення. З огляду на це, пропонуємо детальний аналіз взаємодії просодичних параметрів із лексико-граматичними і стилістичними засобами, які, як зазначать аудитори, акцентують смислові центри притчі, підсилюють її ди-

рективність, надають особливого експресивного забарвлення, інтенсифікують ключові слова притчового дискурсу, що й уможливлює сприймання інтенцій слухачем.

Наочним прикладом участі граматичних засобів у межах їх просодичного оформлення реалізації директивності притчових інтенцій, є надмірне вживання складних, складнопідрядних і складносурядних речень, які типові в певних блоках притчі, зокрема в фрагментах блоку «Вступ та зав'язка» і «Розвиток дії». Це створює певну інтригу та утримує цікавість слухача, адже мелодійне оформлення початку та кінця суміжних синтагм, приблизно від трьох до шести в реченні, призводить до уподібнення тональних рівнів і, взаємодіючи з прискореним або помірним темпом, підвищеною або помірною гучністю, сигналізує слухачеві про наближення конфлікту.

Ефект директивності притчового дискурсу досягається також шляхом взаємодії засобів надсегментного рівня із рядом інших лексико-стилістичних засобів. Так, у наведених нижче фрагментах особливу функцію у процесі декодування директивних інтенцій притчі відіграє семантичний контраст, який є типовою ознакою притчового дискурсу (32 %). Наприклад: *Just as* ***he reached her***, | ***the alligator •reached him***. || [18]; A>*gain,* § *the master nodded*. || *Then he turned* § *to a lowly slave* § *who was standing nearby*, | *and asked*, | "***And what do you do for me?***" || [24]; "***We do ↑much •more work than he does***. || [24]; *But this •man wants* ***↑only to serve me***, | ***not him self***. || [24]; *As he looked at them in a mazement*, | *the young •man simul taneously felt* § ***great sorrow*** § ***and great happiness*** | *for there* § *in his hand* § *lay beautiful,* § *sparkling jewels*. ||| [16].

У вищенаведених прикладах взаємодія просодичних засобів із семантичним контрастом створює особливе тло, на якому чітко виокремлюються директивні інтенції, шляхом підсилення ритмічності, інтенсифікації директивних концептів і варіювання темпу мовлення і гучності. Елементи контрасту в поєднанні з засобами інтонаційного впливу виступають у притчі фокусами, які відіграють провідну роль у декодуванні притчевого повідомлення. Крім того, акцентуація більшості інтоногруп фрагментів із директивними інтенціями реалізуються шляхом стилістичних чи лексичних повторів (24 %), що й створює напругу, проблематику ситуації. У наведених нижче прикладах провідна роль у вираженні просодичної інтенсифікації етичної ідеї належить конфігурації низьких висхідних тонів, ступінчатій спадній шкалі, наявності коротких перцептивних пауз, розширеного діапазону та спеціального підйому, виділенню наголосом кожного слова, що акцентують увагу на смисловому центрі притчі. Наприклад: *The weary •frog jumped* § ***and harder*** § and § ***wonder of wonders!*** || Finally § *leapt ↑so high* § *that he sprang •from the pit.* || [22]; ***Down*** § ***and down*** § *he poured* | *and his thunder roared*, | *lightning flashed* § *and filled the sky*, | *striking the •ground near the boulder.* [26]; … *after* ***weeks and weeks*** *in the hospital*, | [18].

За свідченням аудиторів, реалізація вищенаведеної інтонаційної моделі сигналізує про збільшення семантичної ваги фрагмента, в яких закодовані директивні інтенції у поєднанні з паралелізмом одиниць надсегментного рівня, підсилюють динаміку розвитку подій і готують слухача до сприйняття дій героя.

Дослідження дозволило також установити, що процес декодування притчі, зокрема її етичних ідей, уможливлюється завдяки емоційно-забарвленим ділянкам інтоногруп, якими оформлюються однорідні лексичні одиниці. Відтак, супроводжуючись низьким висхідним термінальним тоном, хвилеподібним рухом тону, підвищеною гучністю та прискореним темпом, ці висловлювання набувають функцію інтенсифікатора повного залучення слухача, в той час, як низький спадний тон символізує прояв категоричності та переконання. Наприклад: *I am well-•versed in* ***literature,*** § ***music,*** § ***mathematics*** § ***and science.*** || [23]; *In fact* § *the little •moth spent the rest of its life* § *crawling a•round with* ***a swollen •body*** § ***and shriveled •body*** § ***and shriveled wings.*** || *It never was able to fly*. || [19].

Просодичне оформлення аналізованих текстів англійських притч свідчить про їх високий емоційно-прагматичний потенціал, індикатором якого є вживання метафори (17,5 %). Відтак найбільший повчальний успіх досягається при використанні спадної ковзної шкали, спеціального підйому ключових слів тексту та прискореного темпу мовлення, що надає директивному висловленню переконливого характеру. Наприклад: *When they saw* § *how deep the •pit was*, | *the rest of the dis mayed •group a greed* | *that it was hopeless* § *and told the two •frogs in the* pit § *that they should pre•pare them selves* § *for their* fate, | *because they were* ***as ↑good as dead.*** ||| [22].

До засобів забезпечення реалізації емоційно-прагматичного потенціалу тексту притчі необхідно віднести й просодичне оформлення риторичних питальних речень, вживання яких свідчить про повне залучення мовця у процес передачі важливого повчального повідомлення (*So now* § *do you see* § *what true •beauty is*?" || [25].

Одним із специфічних засобів забезпечення емоційного забарвлення притчевих текстів із середнім та високим емоційно-прагматичним потенціалом є просодичне оформлення паралельних конструкцій, типовими для більшості притч, які уможливлюють їх диференціацію за семантичною спрямованістю. Аудиторами встановлено, що стилістичне вживання паралельних структур супроводжується паралелізмом інтонаційних конструкцій. Специфіку інтонаційного оформлення паралелізмів висвітлюють такі приклади: "*The Sun* § *must be the ↑most powerful thing* § *that there* is, | *for it shines •down on ↑all things*, | *and all •things grow* § *from it's touch*." || ***So*** § ***he became the Sun.*** ||| *Frus trated* § *he realized* § *that the Sun* § *was not the ↑most powerful •thing in the land*, | *if a simple cloud* § *could inter rupt his greatness.* || ***So*** § ***he became a cloud,*** | *in fact*, § *he became the ↑most powerful storm* | *that the world had •ever seen*. ||| [26].

Крім цього, інтенсифікація прислівників (зокрема *so*), які вимовляються вище, ніж інші наголошенні склади у синтагмі, несуть важливе смислове навантаження у тексті притчі, і загострюють увагу слухача на конфліктності ситуації.

Досить частотними є також вживання такого стилістичного мовного засобу, як антитези, яка на фонетичному рівні оформлюється у вигляді комбінації низького висхідного й низького спадного ядерних тонів у поєднанні з підвищеною гучністю при помірному темпі, що сприяє домінуванню плавного регулярного ритму. Наприклад: *The old •man further said* | *that if he would pick •up a handful of pebbles* § *from the stream •bed,* | *the young •man would be* ***both glad*** § ***and sad.*** || [16]. У зв'язку з цим, вживання антитези та її просодичне оформлення надає підвищеної промінантності директивним інтенціям притчі, апелюючи тим самим до кульмінаційних фрагментів і повного залучення у когнітивний процес і декодування як адресата, так і адресанта.

У ході аудитивного аналізу відзначено більшу кількість наголошених складів в інтоногрупах, у яких кодується повчальне повідомлення порівняно з інтоногрупами причті, які зображують події у «Вступі» та «Розвитку дій». Наприклад: *Each of •us has flaws.* || *We're ↑all cracked pots.* || → *But if we will allow Him,* § *the Lord* § *will use our ↘ flaws to ↘ grace His ↘ Father's*

table. || *In God's great e>conomy,* | *nothing goes to waste.* || *Don't be afraid of your flaws.* || *Acknowledge them,* | *and you, >too,* ‡ *can bring something beautiful to the Father.* ||| [27].

У вищенаведеному директивному висловленні зареєстровано інтоногрупи з трьома, чотирма і п'ятьма наголошеними складами, що суперечить допустимій нормі дистрибуції фразового наголосу, яка складає максимум чотири наголошених складів. Крім того, акцентуація повним і частковим наголосом особових займенників (●*us, we're, them*), допоміжних слів (*will, don't*) і оформлення низьким і високим спадним тоном слів (*flaws, pots, Him, the Lord, nothing, acknowledge)* у реалізованому мовцем висловленні призвело імплікацію семантичних контрастів в інтоногрупах, уможливлюючи їх декодування слухачем. За рахунок такої дистрибуції і локації фразового наголосу прагматична настанова директивного висловлення (не варто боятися, соромитися та уникати свої недоліків) яскраво виражена, що й уможливлює його декодування слухачем.

Звернемо також увагу на те, що розгляд актуалізації наголосу в директивних інтенціях англійської притчі свідчить про те, що його розподіл визначається семантичним чинником. Так, у висловленнях *Your encouraging words, Your destructive words* [22]; *un touched heart* [25] виділення смислових центрів, зокрема ключових слів, в окрему інтонаційну групу та їх оформлення середньо-спадним термінальним тоном дозволяє мовцеві наголосити на серйозності, категоричності зображуваної ситуації апелюючи тим самим до схвалення розсудливих дій героя і вказуючи адресату на раціональність.

У контексті розгляду наголосу в передачі значення і певних його відтінків мовцями фонетисти відзначили у директивних висловленнях *(Sometimes; So; In life; That day; → Then; Each day; Next time)* оформлення семантично вагомих слів, тих, що вказують на часовий проміжок середнім спадним термінальним тоном для вираження глобальності зображуваних подій, категоричності, повної концентрації мовцем уваги слухача на межі переходу від розповіді до моральних висновків. Такий інтонаційний розподіл сприяє реалізації впливової функції повчального висловлення позитивної етичної ідеї притчі й актуалізації його прагматичної ціленастанови: наполегливої поради, вказівки зробити правильний вибір у своєму житті за певних складних обставин. В свою чергу, акцентуація часових показників уможливлює сугестивність повчального повідомлення притчі.

Розглядаючи принцип акцентуації у директивних висловленнях на позначення негативної етичної ідеї, ми дійшли висновку, що на реалізацію слів у мовленнєвому континуумі впливають різні чинники, внаслідок чого словам притаманна зміна сили наголосу, тобто одне і теж слово може бути або наголошеним, або слабонаголошеним, або взагалі ненаголошеним, функціонування якого зумовлюється семантичною вагою повчального повідомлення.

Ненаголошені слова разом із наголошеними формують фонетичні слова, ядром яких виступає середньо-, сильно- та емфатичнонаголошений склад. Виділення слів із високою семантичною вагою шляхом логічного й емфатичного наголосу в аналізованих директивних висловленнях можна спостерігати на такому прикладі:

→ *So, the next •time you hear* ‡ *someone is facing a problem* ‡ *and you think it doesn't concern you,* ‡ *remember:* | " *-When one of •us is threatened,* ‡ *we are all at risk.* || *-We are all involved* ‡ *in this journey called life.* || *We must keep an eye •out for one another* ‡ *and make an ↑extra effort* ‡ *to encourage one another.* || *Each of •us is a vital thread* ‡ *in another person's tapestry.* || *-Our lives are woven to•gether for a reason.* || *One of the best things to hold onto in this world* ‡ *is a friend.* ||| [17].

З наведеного прикладу зрозуміло, що слова з найбільшою семантичною вагою мовець виділяє емфатичним наголосом (*next, someone, one, all, must, Each, another*), підкреслюючи таким чином, що саме на ці ключові слова висловлення реципієнт має звернути свою увагу. Апелюючи до когнітивних процесів слухача, за рахунок фразового наголосу на семантичних словах висловлення, мовець підкреслює глобальність проблематики цієї притчі і закликає таким чином зробити правильні для себе висновки. Варто відзначити функцію стилістичного паралелізму, який плавно переходить в інтонаційний паралелізм інтоногрупи, де фразовий наголос є емфатично наголошеним, адже, згідно з інтенцією мовця, належить до найважливішої частини висловлення. Наприклад: (*we are all at risk.* || *We are all involved* ‡‡). Акцентуація семантичного слова *all* вимагається також властивостями ритму усного мовлення, оскільки таким чином досягається впорядкованість міжнаголошених інтервалів у висловленні. За рахунок підвищеного тонального рівня, внутрішньосинтагменних і перцептивних пауз, помірного темпу і гучності, своєрідної локалізації фразового наголосу, мовець досягає своєї прагматичної мети, зокрема вказує, застерігає не повторити нерозсудливу поведінку героя, а бути завжди готовим допомогти своєму ближньому.

Диференційною ознакою актуалізації фразового наголосу в директивних висловленнях є також нетипове акцентування службових слів: (*never, that, inside, only, after, not, like, over*), але у цьому випадку виокремлення зазначених слів наголосом не спричиняє динамічну нестійкість інших слів, оскільки зазначені слова є самостійними фонетичними словами, проте забезпечує певною мірою гармонійне створення ритмічної структури та впорядкованість міжнаголошених інтервалів у висловленні, що уможливлює декодування негативної етичної ідеї.

Підсумовуючи отримані результати перцептивного аналізу, зазначимо, що виділені у мовленнєвому потоці логічним і емфатичним наголосами слова, співпадають здебільшого із фразовим наголосом, завдяки якому, на думку Л.Р. Зіндера, відбувається створення ритму мовлення [2, с. 221], створюючи емоційно-прагматичний потенціал висловлення. Таким чином, ми дійшли **висновку**, що акцентуація у причтовому дискурсі визначається саме комунікативним завданням висловлення. Відтак, директивним висловленням із негативною етичною ідеєю властива велика кількість акцентуації службових слів, модальних і допоміжних дієслів, що надає висловленню у деякій мірі іронічного характеру, уможливлюючи декодування прихованої повчальності. **Перспективу подальших розвідок** убачаємо в дослідженні синергетичного аспекту повчального повідомлення та виявлення просодичних особливостей озвученого параболічного дискурсу.

Література:

1. Графова Т. А. Роль эмотивной коннотации в семантике слова : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук. Москва, 1987. 22 с.
2. Зиндер Л. Р. Общая фонетика. Москва : Высшая шк., 1979. 312 с.
3. Златоустова Л. В. Когнитивная природа эмоций и их типология. *Языковая семантика и образ мира : тезисы Междунар. науч. конф., посвященной 200-летию Казанского гос. ун-та (7–10 окт. 1997 г.)*. Казань : Изд-во КГУ, 1997. Т. 2. С. 139–141.
4. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб : Изд-во «Питер», 1999. 464 с.
5. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. С. 5–7.

6. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2001. 351 с.
7. Клименюк О. В. Полілектика як філософсько-методологічне підґрунтя культури та пізнання. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. Тернопіль : Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, 1998. Вип. VII. С. 182–186.
8. Пихтовникова Л. С. Притча как жанр и как тип текста : проблема дефиниции. *Нова філологія*. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. № 2(11). С. 216–224.
9. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. Москва : Просвещение, 1975. 271 с.
10. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. Москва : Наука, 1981. 269 с.
11. Хворов М. Геометрія хаосу і фрактальний світ. *Науковий світ*. 2002. № 6. С. 2–3.
12. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. Москва, 1973. 215 с.
13. Cook N. Tone of Voice and Mind: The connection between intonation, emotion, cognition and consciousness. Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2002. 291 p.
14. Daneš F. Cognition and emotion in discourse interaction: A preliminary survey of the field. Berlin : Academie Verlag, 1987. P. 168–179.
15. Kövecses Z. Language, mind, and culture: A practical Introduction. New York : Oxford, 2006. 406 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Both Glad and Sad. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
17. Friendship Parable. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
18. Scars of Love. URL : http://www.earnestlycontending.com/KT/Stories/ST/scars.html (дата звернення 30.04.2020).
19. Struggle. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
20. The Brick. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
21. The Parable of the Pencil. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
22. The Parable of Two Frogs. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
23. The Parable of Two Screws. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
24. The Parable of Two Servants. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
25. The Perfect Heart. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
26. The Stone Cutter. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).
27. The Water Bearer. URL : http://www.parablesite.com/ (дата звернення 30.04.2020).

Отримано: 7 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: a.pichakhchy@mdu.in.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-133-136

Пічахчи О. В. Тенденції неологізації новогрецької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 133–136.

УДК: 811.114'06'373.43(045)

Пічахчи Олена Володимирівна,
старший викладач кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольський державний університет

ТЕНДЕНЦІЇ НЕОЛОГІЗАЦІЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань неологізації новогрецької мови, причин виникнення та сфер вживання неологізмів, тенденцій розвитку неології та їх впливу на процеси творення слів у новогрецькій мові на матеріалі праць провідних грецьких лінгвістів.

Орієнтованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення та аналіз сучасних тенденцій еволюції новогрецької мови в сукупності всіх її підсистем та елементів є виправданою та підкреслює актуальність зазначеної проблеми, яка зумовлена постійними змінами у новогрецькій мові, що прагне активно відповідати викликам сучасного суспільства, тому застосовує лінгвістичні засоби, щоб надавати найменування новим поняттям або окреслювати нові значення вже існуючих понять.

Дослідження закономірностей, проблемних питань і процесів стрімкого та продуктивного розвитку і, як наслідок, оновлення мови, новогрецької мови зокрема, визначено потребою систематизувати та узагальнити основні принципи збагачення лексичного складу новогрецької мови засобами, які, задовольняючи потреби учасників комунікації, допомагають долати можливі бар'єри у мові. Сутність неології, її види, що визначають основні напрями впливу на систему новогрецької мови, сфери застосування неологізмів, які залежать від екстралінгвістичних факторів, визначених останніми тенденціями у суспільстві, визначають подальші перспективи дослідження системи новогрецької мови саме у лексикологічному аспекті.

Ключові слова: *неологія, неологізація, неологізм, тенденція, розвиток, словотворення новогрецької мови.*

Olena V. Pichakhchy,
Mariupol State University

TENDENCIES OF NEOLOGIZATION OF THE MODERN GREEK LANGUAGE

The article is devoted to the study of current issues of neologization of Modern Greek language, the causes and areas of use of neologisms, trends in the development of neology and their impact on word formation in Modern Greek based on the material of leading Greek linguists.

The focus of modern linguistic research on the study and analysis of modern trends in the evolution of Modern Greek in all its subsystems and elements is justified and emphasizes the urgency of this problem, which is due to constant changes in Modern Greek, which seeks to actively meet the challenges of modern society, therefore uses linguistic means to give names to new concepts or to outline new meanings of existing concepts.

The study of patterns, problems and processes of rapid and productive development and, as a consequence, the renewal of the language, Modern Greek in particular, identified in the need to systematize and generalize the basic principles of enriching the lexical structure of Modern Greek with tools which, by meeting the needs of communication participants, help to overcome possible barriers in language. The essence of neology, its types, which determine the main directions of influence on the Modern Greek system, the scope of neologisms, which depends on extralinguistic factors determined by the latest trends in society, determine further prospects for studying the Modern Greek system exactly in the lexical aspect.

Key words: *neology, neologization, neologism, tendency, development, word formation of the Modern Greek language.*

Мова, яка прагне активно відповідати викликам сучасності, вдається до лінгвістичних засобів, щоб надавати найменування новим поняттям або окреслювати нові значення вже існуючих понять, тобто до лексичних процесів, які дослідники визначають неологією. Феномен неології, який згадується ще з часів античності, є частиною загального явища мовних змін, зокрема на лексикологічному рівні мови, що підлягає впливу, який на неї здійснюють екстралінгвістичні фактори [1, с. 30]. Неологія займається описом та аналізом неологічних елементів, що вводяться в мову, і відповідно до механізмів утворення нових слів пропонує шляхи оновлення лексичного складу кожної мови. Іншими словами, неологія заповнює лексичні лакуни, існуючі в мові певний час, коли нові поняття та нові референтні об'єкти, що виникають із потреб та реалій суспільства, позбавлені семантичного маркування. Цим **проблемним питанням** присвячено дослідження вчених кінця XX – початку XXI ст. Отже, терміном неологія, відповідно, лінгвісти позначають процес, реалізацію лексичної формації, в той час як термін неологізм є результатом цього процесу, тобто продуктом, який утворюється завдяки цьому лексичному оновленню. Динамічні процеси лексичної номінації можуть породити нескінченну кількість неологізмів у мові, яку неможливо підрахувати в режимі реального часу навіть із використанням електронних інструментів. Треба підкреслити, що термін неологія, оскільки він походить від мовних змін, стосується всіх рівнів мовного аналізу, від фонології до синтаксису. Однак термін неологізм стосується виключно нових одиниць словникового складу, що виробляються носіями однієї мови і не пов'язаний з неологічними одиницями інших рівнів, наприклад, новою фонемою або новою синтаксичною конструкцією [6, с. 114–117].

Зазначеними особливостями неології як науки визначається **актуальність** даного дослідження, а саме: вивченням причин виникнення неологізмів (оказіоналізмів, неосемантизмів та ін.), принципів їхнього застосування та тенденції неологізації новогрецької мови.

Розуміння проблем, пов'язаних із застосуванням неологізмів (оказіоналізмів, неосемантизмів та ін.) на прикладі дослідження новогрецької мови потребує **вирішення наукових та практичних завдань**:

– стрімкий розвиток мови потребує постійної систематизації та оновлення інформації стосовно розвитку неологічного вчення, тенденцій та видів неології;

– усвідомлене чи несвідоме залучення носія мови до процесів номінації через осмислення засобів лексичного оновлення системи мови та утворення мовленнєвих конструкцій під час змін у мові, особливо на стику декількох мовних систем (в нашому випадку однією з яких обов'язково є новогрецька мова) сприяє суб'єктивним творчим процесам на різних рівнях мови, наприклад, появі інновацій, неосемантизмів, заснованих на існуючих елементах, але на інших рівнях з новими елементами. Динаміка оновлення лексичних систем будь-якої мови вважалась дослідниками одним із основних чинників розвитку мовної системи. Тому **лінгвісти** завжди **приділяли особливу увагу вивченню цього питання**, а саме О. Есперсен, Ф. Сосюр, В. Гак, О. Потебня, Н. Клименко, Є. Карпіловська та інші. Слід відзначити, що в кінці XX – початку XXI ст. інтерес до неологічних процесів зміцнюється, адже наразі існує достатня кількість теорій та інструментів, які автоматизують локалізацію лексичних інновацій у корпусах текстів та класифікують неологізми за видом творення, сферою вживання ті ін. Вирішенням цього аспекту проблеми опікуються грецькі дослідники А. Анастасіаді-Сімеоніді, М. Тріандафілідис, А. Хрістофіду, З. Гавріліду, Х. Алексіаду, Г. Бамбінйотис, А. Накас, Д. Томбаїдис, Д. Хіла-Маркопулу, Г. Ніколау та інші.

Отже, **статтю присвячено** вивченню актуальних питань неології новогрецької мови, причин виникнення та сфер вживання неологізмів, тенденцій розвитку неології, та їх впливу на процеси творення слів у новогрецькій мові, оцінюванню та формулюванню твердження стосовно оновлення лексичної системи новогрецької мови.

Новизна у вивченні цього проблемного питання полягає у тому, що у дослідженні зроблено спробу проаналізувати, систематизувати чинники, засоби, види неологізації новогрецької мови та оцінити сучасні тенденції неологічного вчення.

Грецькі лінгвісти, які вивчали явище неології, виділяють, кожний з власної дослідницької точки зору, різні типи неології, в результаті чого це явище залишається позбавленим систематичної категоризації. Тим не менш, варто зазначити, що основні відмінності в різних класифікаціях, які були запропоновані, полягають більше у назві кожного виду та порядку класифікації, не виявляючи при цьому суттєвих розбіжностей [5, с. 35–37].

Грецькими дослідниками дуже чіткою і стислою вважається та, що запропонована дослідницею А. Анастасіаді-Сімеоніді [1, с. 69-73], яка узагальнює основні типи неології таким чином: на першому рівні розділяють неологію на дві основні категорії: лінгвістичну та психологічну. Психологічна неологія вивчає неправильні мовні утворення, які були створені психічними розладами, зумовленими ураженням мозку, і виявляються в мовленні шизофреніків, невротиків або епілептиків. Саме психологія та нейролінгвістика досліджують такі види лексичної реалізації. До сфери дослідження лінгвістичної неології належать усі інші утворення, що не були створені перерахованими вище причинами. Тож, лінгвістична неологія поділяється на динамічну (продукуючу) та реалізовану неології. Динамічна (продукуюча) неологія охоплює неологізми, які ще не з'явилися у словнику, але є можливими (потенційними) лексичними конструкціями, якщо вони створені за правилами формування мови, в якій мають з'явитися. Після того, як потенційна лексична одиниця з'явиться в мові, вона перейде до категорії власне неологізму (реалізована неологія, яка стосується вже існуючих неологізмів мови, що широко використовуються мовною спільнотою незалежно від кількості застосувань (оказіоналізми, авторські неологізми, неосемантизми та ін). Реалізована неологія поділяється на експліцитну та імпліцитну [1, с. 137].

Експліцитна неологія пов'язана з усіма тими неологізмами, які створені потребою називати нові поняття, нові явища та предмети, що є наслідком людської діяльності. До цієї категорії включені всі технічні неологізми, які стосуються спеціальної (термінологічної) лексики.

Імпліцитна неологія включає широкий спектр загальних словникових неологізмів, що поділяється на естетичну, ігрову та кодовану неології [1, с. 43–44]. Естетичний неологізм пов'язаний з тим, що відповідає поетичній функції мови, і стосується лексичних утворень у контексті літературних творів. Літературні (авторські) неологізми, як їх називають, застосовуються письменниками за допомоги особливої техніки використання, щоб висловити оригінальним способом поняття або ідеї, не обов'язково нові, але незвичні, які б викликали інтерес читача [1, с. 45]. Ці лексичні утворення походять від літературних тропів, насамперед метафори, які слугують специфічним виразним цілям, а тому їх присутність у мові зазвичай ефемерна. Ігрова неологія, прояви якої зустрічаються головним чином у мовленні дітей та молоді загалом, складається з неологізмів, не завжди всім зрозумілих, які в основному призначені для розваг [1, с. 47]. Ігрові неологізми часто зустрічаються в літературніх творах, в яких дитячі письменники, прагнучи достягти успіху, створюють кумедні та незвичайні лексичні утворення імен героїв, предметів, локацій тощо. Нарешті, кодована неологія охоплює неологізми, які створюються в контексті кодованого (або прихованого) спілкування між членами соціальної чи професійної групи та випливають із потреб творця зробити ці лексичні новоутворення незрозумілими для неосвічених осіб певної мовної спільноти [1, с. 48]. Цей тип лексики відрізняється яскраво вираженою усною формою (використання елементів розмовного стилю мови), тоді як члени кожної групи диференціюються за соціальними критеріями (стать, вік, професія, освіта тощо). Деякі типові приклади мови з проявами кодованої неології – це мова грабіжників, наркоманів, гомосексуалістів, злочинців тощо, а також людей спеціальних професій, таких як будівельників, кравців, військових тощо. Щодо останніх трьох типів неології (естетичної(поетичної), ігрової та кодованої), варто зазначити, що саме тому, що неологізми, які відносяться до цих видів, безпосередньо пов'язані з особистістю їх творця, а також і з конкретними цілями, які вони повинні досягнути, описується багатьма вченими в міжнародній літературі як оказіоналізми, щоб протиставити їх загальновживаним неологізмам, народженим розвитком науки та техніки, суспільства в цілому [1, с. 45-50]. Безперечно, спонтанний характер вищевказаних неологізмів зазвичай призводить до того, що вони мають обмежену тривалість існування. Однак, ніхто не може точно передбачити їхню долю, оскільки їхня подальша еволюція буде залежати від використання носіями мови, і, якщо застосування неологізмів буде колективним (масовим), існування неологізму буде довготривалим, що надасть йому підстави стати лексикографічно зафіксованим.

Таким чином, окрім найпоширенішого терміна неологізм, в дослідженнях грецьких лінгвістів знаходимо такі терміни, як 'неопластичне слово' (М. Тріандафілідис), 'щойно придуманий термін' (К. Валеондис, Е. Мандзарі), 'щойно придумане слово' (Г. Кацуда, А. Накас) [8, с. 182–185] та ін. В тлумачних словниках грецької мови можна відзначити таке загальне трактування неологізму – це нове слово або вираз, яке нещодавно було створене за допомогою вже існуючих елементів мови або шляхом запозичення з іншої мови, яке проходить стадії утворення, продукування, фактичної передачі іноземного слова до складу мови, яка його потребує, та його адаптацією до мови-господаря (наприклад, *ποδοβόλεϊ, γιογκιλάντες,*

θανατοπραξία, διαστημοδρόμιο, νευροαναγέννηση· ομόλογα-σκουπίδια, πολυχρήστης, πράσινη θέρμανση, θεραπευτική αηκαλιά, επισυνάπτω та ін.) [3].

Звичайно, запозичення нерозривно пов'язане з явищем зміни мови, що особливо очевидно в лексиці, і є важливим джерелом нових слів для запозиченої мови. Процес запозичення відбувається в тих випадках, коли мові не вистачає слова або сенсу, який він потребує, тому вона запозичує в іншій мові те, чого їй бракує. Запозичення з'являються з метою задовольняти потреби спілкування мовців, адже сьогодні немає жодної живої мови, яка б не мала у своєму словнику велику кількість запозичень. Безсумнівно, найпоширенішою мовою сьогодні в міжнародному спілкуванні є англійська. Незважаючи на те, що статус lingua franca більше 2000 років мали грецька та латинська мови, особливо в галузі культури, торгівлі та науки, сьогодні цю позицію посідає англійська мова. Саме вона пропонує найбагатший обсяг нової термінології, особливо в галузі техніки, науки, економіки, спорту та мистецтв, що робить її найціннішою мовою-донором великої кількості слів для багатьох мов, включаючи, звичайно, й грецьку. Її домінуюче положення пов'язане не з якоюсь лінгвістичною чи популяційною перевагою, а економічною та політичною, головним чином, гегемонією США та англосаксонського світу загалом. Отже, сьогодні запозичення можуть надходити головним чином з англійської мови до всіх інших мов світу, але ж вона сама не перестає запозичувати лексичний матеріал з інших мов (наприклад, навіть сьогодні вона продовжує вдаватись до запозичення слів або морфологічних елементів з давньогрецької та латинської мов для формування наукових термінів) [7, с. 88–93]. Крім англійської, турецька, італійська та французька також збагачували сучасну грецьку мову багатьма іноземними запозиченнями. Турецький та італійський вплив на грецьку мову природний через близькість народів та їх співіснування в Греції під час тривалої окупації. Що стосується французької та англійської мов, вплив, який вони здійснюють на грецьку мову, є причиною того духовного та культурного рівня, який вони несуть. Ось чому мода, мистецтво та технології рясніють зовнішніми запозиченнями (*widget, smartTV, brasieur, blochbuster* та ін.) Але неологізми пов'язані не лише із екстралінгвістичним світом повсякденного життя, але й з науковою діяльністю та науковою спільнотою. Так, окрім неологізмів загальної мови, великий відсоток нових слів є у спеціальних словниках наук, які через безперервну науково-технічну еволюцію, з новими відкриттями та винаходами, є одним з головних джерел неологізмів. Це так звані технічні або термінологічні новоутворення, які формуються вченими спеціальних сфер науки для ефективного спілкування один з одним, тож й вдаються до побудови нових термінів, оскільки найчастіше загальна мова не має відповідної (технічної) лексики для тлумачення нових понять. Отже, технічні (термінологічні) неологізми відокремлюються від неологізмів загального шару лексики завдяки їх особливим характеристикам [6, с. 92–94].

Дослідники [1, с. 27] запропонували розмежування неологізмів на дві категорії: 1) 'неологізм' (neologism) використовується для позначення будь-якого нового лексичного елемента, тоді як 2) 'неонім' (neonym) – нова лексична одиниця у межах спеціальної лексики, для позначення відповідного явища – терміни неологія та неонімія відповідно. Відмінності, які спостерігаються у двох мовних системах комунікації, загальній та специфічній, визначають неоднорідність та різноманітність нових слів з точки зору їх утворення, мети, яку вони виконують, та процесу їх перекладу. Отже, дослідники розрізняють неологізми загального вокабуляру та спеціального з відповідними характеристиками. Відмінність двох типів неологізмів очевидна, і їх можна легко класифікувати як за формою, так і за значенням, яке вони несуть. Однак варто відзначити погляди Е. Ефтіміу та М. Кацогіанну [7, с. 65, 78] на категорію неонімів, що коли інноваційні термінологічні елементи вперше входять до спеціальної (термінологічної) мови через наукові тексти, під час процесу адаптації велика кількість лексичних інновацій із певних сфер появи та вживання (освіта, адміністрування, журналістика, реклама) потрапляє у щоденне спілкування, внаслідок чого ті неологізми, яким вдається 'закріпитися' в мові, також пов'язані з мовною діяльністю, відмінною від науково-технічної галузі знань. Їх повний зв'язок із загальною лексикою означатиме їх остаточну інтеграцію до загальної мови. Цей рух неологізмів від спеціальної до загальної мови обумовлений, зна думку А. Анастасіаді-Сімеоніді, явищем популяризації науки, що сьогодні все частіше спостерігається і що сприяє, серед іншого, збагаченню загальної лексики [1, с. 60]. Семантичний зміст цих технічно-термінологічних неологізмів, як зазначає дослідниця [1, с. 61–62], або залишається таким же, як, наприклад, з точки зору термінології автомобіля, кіно чи спорту (наприклад: *νουάρ, γκάζι, γκολ, σετ* та ін.), або змінюється, набуваючи нового значення, зазвичай метафоричного (наприклад: *προσγειώνομαι με το αεροπλάνο / προσγειώνομαι στην πραγματικότητα*) [2].

Незалежно від мовного середовища, в якому вони виникли, всі нові слова проходять через різні мовні та соціальні етапи до їх остаточної інтеграції в мовну систему, що здійснюється, згідно з твердженням А. Анастасіаді-Сімеоніді [1, с. 57, 74], шляхом їх переходу від індивідуального до колективного вживання.

Суттєвою ознакою сприйняття мовцями, закріплення в мові та поширення неологізмів є їх використання, яке визначається соціальними, психологічними, політичними, економічними та культурними чинниками, а також подальше проходження неологізмів через тенденції закріплення та лексикографічної фіксації, вивчаючи їх функціональність на практичному рівні, а з іншого боку пропонуючи нові формації з урахуванням правил словникового утворення сучасної грецької системи. Таким чином, сфери вживання неологізмів новогрецької мови: науково-технічна газуль, політичний дискурс та пов'язана з ним журналістика, рекламна індустрія. Для спостерігання лексичних інновацій у лексикографічних джерелах грецької мови А. Хрістофіду [9, с. 462, 470] пропонує наступні словники: Великий грецький словник (1997) Тегопулоса і Фітракіса, Словник новітньої грецької мови (2012) Бамбінйотиса, Словник загальної сучасної грецької (1998) фонду Тріандафілідиса. Останніми роками до цих словників було додано Словник користувача сучасної грецької мови (Бюлетень) Афінської академії, який офіційно становить найбільший друкований лексичний скарб новогрецької мови. Насправді, як зазначається у передмові останнього словника [3, с. 11–15], зафіксовано велику кількість неологізмів, близько 5000, які до цього часу були відсутні в інших сучасних словниках, багато з яких є інтернаціоналізмами у формі перекладу, тоді як вперше великий відсоток наукових термінів викладено поряд із загальною лексикою. Наприклад, деякі неологізми, з якими ми стикалися в нашому тексті і які вже включені до лексикону словника Афінської академії, це: *άι-φον, τουίτ, γκουγκλάρω, οινοτουρισμός, εικονοδιάσκεψη* та ін.

Типологія неологізмів ґрунтується на судженнях, запропонованих А. Анастасіаді-Сімеоніді та К. Валеондис, Е. Мандзарі, але вона адаптована відповідно до неологічного матеріалу нашої статті [1, с. 77–87]. Погоджуємось з думкою, що

неологічне творення відбувається двома способами: внутрішньо, з лексичними механізмами, пропонованими самою мовою, і зовнішньо, із інтеграцією слів чи понять з інших мов. У внутрішньому процесі ми зробили висновок про двовимірне утворення нової лексеми [1, с. 76–78]: а) із застосуванням різних морфосинтаксичних механізмів мовної системи, б) із використанням існуючих мов формування. У першому випадку мова йде про нові слова, які раніше не існували в мові і були побудовані за допомогою наступних механізмів: 1) деривація: утворення нових слів шляхом додавання одного або декількох суфіксів (афіксів) до кореня чи слова (*δεξι-άκιας*); 2) осново- та словоскладання (*ισλαμ-ο-φοβικός, εβδομάδα μόδας, οινο-θεραπία*); 3) творення абревіатур, усічених форм (*Input Output System – το Βασικό Σύστημα Εισόδου- Εξόδου της μητρικής – το ΒΣΕΕ*) [3]. У другому випадку творення неологізмів може відбуватися конверсія (*κινητό (επιθ.) – κινητό (ουσ.)*), метафора (*επισυνάπτω, συνομιλία*), ретронімія (*περιβαλλοντικός φόρος, κυματική ενέργεια*) [3].

Основні висновки:

Досліджуючи питання мовного розвитку та оновлення на лексичному рівні, ми дійши таких висновків стосовно тенденцій неологізації новогрецької мови.

1. Під час оновлення лексичного складу новогрецької мови відбувається перегляд та переосмислення окремих існуючих вже понять та явищ.

2. Термінологізація / детермінологізація лексичних інновацій та міжтермінологічна міграція лексем новогрецької мови.

3. Творення лексичних одиниць новогрецької мови усіма можливими засобами (калькування, афіксація, слово- та основоскладання, творення абревіатур, усічених форм, вживання адаптованих/неадаптованих запозичень, та інтернаціоналізмів, метафоричне перенесення значення та ін.).

За своєю природою неологія – це поле дослідження, яке характеризується постійним оновленням та збагаченням, оскільки воно взяло на себе зобов'язання контролювати мову відповідно до її еволюціонування. У Греції цей простір стосовно інших мов, таких як, наприклад, англійська чи французька, не отримав необхідної уваги та не має систематичного вивчення, що видно з відсутності у грецькій літературі спеціалізованих книг. Ще більш не повним є насправді поєднане вивчення неологізму з перекладознавством, оскільки міжкультурний діалог передбачає сприйняття неологізму однієї мовної системи мовцями іншої мовної ситеми, що визначає **подальші перспективи дослідження** саме системи грецької мови у лексикологічному та перекладознавчому аспектах.

Література:

1. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, 1986. 362 σ.
2. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών: Διπλό τεύχος 9-10 / Επιμ. Α. Χριστοφίδου. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2009. 476 σ.
3. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών: Τεύχος 11 / Επιμ. Α. Χριστοφίδου. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2012. 290 σ.
4. Κατσούδα Γ., Κρητικού Π. Οπτικοί συμφυρμοί. *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών*: Διπλό τεύχος 9–10. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2009. Σ. 439–458.
5. Κατσούδα Γ., Νακάς Θ. Όψεις της νεολογίας: σύμφυρση και επανετυμολόγηση. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2013. 318 σ.
6. Ξυδόπουλος Γιώργος Ι. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού. *Λεξικολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2008. 380 σ.
7. Τομπαΐδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής. Αθήνα: Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1998. 241 σ.
8. Χείλα-Μαρκοπούλου Δ. Γλωσσική δημιουργία και γλωσσική μεταβολή. *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών*: Διπλό τεύχος 12. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2013. Σ. 173–197.
9. Χριστοφίδου Α. Δίκτυο-. Μια γλωσσολογική πρόταση. *Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών:* Διπλό τεύχος 9–10. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2009. Σ. 461–476.

Отримано: 14 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: prysokyar@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-137-141

Присяжнюк О. Я. Просодія гендеру на британських островах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 137–141.

УДК: 811.111 – 342

Присяжнюк Оксана Ярославівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПРОСОДІЯ ГЕНДЕРУ НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ

Стаття описує відмінності між чоловічими та жіночими голосами у частотних, динамічних та темпоральних характеристиках різних регіональних типів британської вимови. Інтонація постає як багатокомпонентне системне утворення, в якому соціальне та регіональне в характеристиках окремих груп мовців складним, опосередкованим шляхом переломлюється, перебуваючи в постійній діалектичній єдності. Авторка висловлює припущення про те, що параметр частоти основного тону є одним з головних факторів у формуванні специфіки чоловічого та жіночого голосів.

Проведений експеримент показав, що для об'єктивного відображення сучасного варіювання англійської інтонації на Британських островах, необхідно враховувати фактори соціальної та ситуативної варіативності мови.

***Ключові слова**: гендер, інтонація, соціальна група, читання, мовлення, акцент, діапазон, частота основного тону.*

Oksana Ya. Prysiazhnyuk,
Candidate of Philology, Associate Professor
Il'ia Mechnikov Odessa National University

PROSODY OF GENDER ON THE BRITISH ISLANDS

Gender research is a new area of humanities that is now in the making. It focuses on the cultural and social factors that determine society's attitudes towards men and women, the behavior of individuals in connection with belonging to gender, stereotypical perceptions of male and female qualities – all that transforms gender issues from the field of biology into the field of social life and culture.

The article deals with the difference between male and female voices within frequency, dynamic and temporal characteristics of various regional types of British pronunciation. Intonation appears as a multicomponent system formation in which social and regional peculiarities within individual groups of speakers are refracted in a complex, indirect way, being in constant dialectic unity. The author suggests that frequency of the main tone is one of the main factors which stipulates male and female voices' specifics. The conducted experiment convinced us that for an objective reflection of the contemporary variation of English intonation on the British Isles, it is necessary to take into account the factors of social and situational variability of speech. A significant difference between male and female voices is observed in the frequency of the descending tones. Both men and women tend to increase descending tones, but women are ahead of men in this direction, increasing the frequency by 22% vs 13%. Accordingly, the frequency of ascending tones decreases, and this trend is largely manifested by women. Consequently, women are particularly sensitive to current trends in the use of tones and become agents of innovation.

***Key words:** gender, intonation, social group, reading, speech, accent, range, frequency of the main tone.*

На думку англійських соціолінгвістів [25; 26; 33; 34], мова людини протягом дуже нетривалої розмови дає відомості про те: 1) звідки ця людина, 2) до якого соціального класу вона належить, 3) якої вона думки про себе та оточуючих 4) чи розумна людина взагалі. Для обговорюваної теми в статті істотно те, що дослідники відзначають [3; 9; 10; 12; 21], що в мові освічених людей відхилення від норми граматичного і лексичного характеру незначні та усі відмінністі зводяться до вимови.

Предметом дослідження цієї статті є частотні, динамічні та темпоральні характеристики чоловічих і жіночих голосів представників різних соціальних груп діалектних регіонів Великобританії та їх прояв у такому вигляді мовленнєвої діяльності як читання.

Основним матеріалом дослідження слугували аудіозаписи читання стандартного тексту «Sherlock Holmes», спеціально підібраного для дослідження територіальної варіативності вимови. Загальна тривалість звучання аудіоматеріалу склала 60 хв.

Загальна кількість мовленнєвих реалізацій в корпусі нашого дослідження склало 20 зразків регіональної мови, з них 10 чоловічих та 10 жіночих.

Відбір інформантів в групи проводився з урахуванням нейтралізації основних соціально-демографічних чинників: соціального статусу, що включає рід професійної діяльності, статі, рівня освіченості мовців, тому що ці фактори роблять значний вплив на мовну поведінку людини, в тому числі на просодичні характеристики його мови [18; 23; 31]. Інформанти належать до так званого середнього класу. Однак, беручи до уваги відмінності в рівні освіти, роді професійної діяльності та посади мовців, а також з огляду на прийнятий в західній соціології підрозділ середнього класу на вищий середній, середній середній та нижчий середній, заснований на рівні доходів населення [25; 27], ми визнали можливим виділити три групи інформантів.

Проведені раніше дослідження варіативності регіональної просодії [2; 4; 11; 28; 29; 30] показують, що читання ідентичного тексту, як ніякі інші види мовленнєвої діяльності, нівелюють вплив ситуативної варіативності на лінгвістичну характеристику мовленнєвих реалізацій. Читання як один з різновидів підготовленої промови є мова продумана, озвучена за заздалегідь підготовленим текстом. Цей вид мовленнєвої діяльності характеризується використанням закріплених в системі мови форм, що дозволяє припустити, що мовці з усією відповідальністю підходять до вибору правильної артикуляції звуків мови та вживання нормованих просодичних моделей [8, с. 69].

Вибір в якості інформантів осіб чоловічої статі зменшує прояв емоційного початку, яке ускладнює аналіз жіночого мовлення [16, с. 253]. Вибір в якості інформантів осіб жіночої статі видався цікавим саме в силу великої емоційності жіночого мовлення [13, с. 152].

Найбільш вивченим на сьогоднішній день є клас чоловічих голосів. Що ж стосується специфіки жіночого голосу, то на слуховому рівні він сприймається як в цілому більш високий у порівнянні з чоловічими голосами. Теоретичне пояснення цьому дається, виходячи з того, що голосові зв'язки, як правило, у чоловіків довші та товщі, а довжина вокального тракту у жінок менше [14, с. 140].

Істотні відмінності по параметру «чоловіки-жінки» спостерігаються в області стратегії і тактики мовленнєвої поведінки. Чоловіки і жінки по-різному конструюють свою промову, по-різному звертаються до знайомих та незнайомих, до осіб своєї та протилежної статі [1; 5; 6; 32]. Виявлення конкретних особливостей мовленнєвої поведінки партнерів по комунікації (чоловік-жінка, жінка-жінка, жінка-чоловік) – важливий етап дослідження конкретних відмінностей в області чоловічого та жіночого мовлення. До теперішнього часу вже накопичено багато даних про те, що стратегія мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок пов'язана не тільки з вибором лексики і фразеології. Наприклад, є дані про особливості породження тексту, пов'язані з переходами до нової теми [6, с. 68]. В жіночій мови вище ступінь асоціативних переходів від теми до теми, зміна теми більше залежить від ситуативних чинників [14, с. 139].

Як відзначають дослідники, такий важливий параметр як «диференціація мови по статі мовця» співвідноситься зі структурою взаємообумовлених і взаємозалежних складових [33, с. 54]. Ці складові пов'язані, з одного боку, з фізіологічними та нейропсихічними особливостями індивіда, з іншого боку, зі специфікою формування індивідуального мовного коду під впливом соціальних (культурологічних, етнічних і т.д.) та економічних (приналежність до певної групи, прошарку, класу і т.д.) факторів [14, с. 146].

Що ж стосується фонологічної системи, то тут відмінності між чоловічими та жіночими голосами можуть бути виявлені як на сегментному, так і на супрасегментному рівнях мови. Найбільш інформативними на сегментному рівні вважаються голосні звуки, на просодичному – інтенсивність та частота основного тону. У більшості робіт параметру чот відводиться роль вельми істотного або навіть головного чинника у формуванні специфіки чоловічого та жіночого голосу [21; 22].

Відмінність чоловічих та жіночих голосів у багатьох мовах світу супроводжується своєрідним використанням просодії [34, с. 87]. Так, жінки в своїй промові широко використовують такі просодичні засоби як придих, лабіалізація, назалізація та ін. Жінки частіше використовують інтонаційні засоби для вираження багатьох різніх відтінків емоційного стану, в той час як чоловіки в цих же мовленнєвих ситуаціях застосовують засоби лексики та граматики.

У більшості соціологічних робот англійських авторів, статус жінки визначається за соціальними показниками чоловіка [25; 26; 27; 33]. Наскільки неоднозначним може бути рішення про дійсний стан жінки в суспільстві, яке проявляється в її мовленнєвій поведінці, говорять результати, отримані психологами при оцінці регіональних типів вимови та стандартного RP (Received Pronunciation – вимова, прийнята у вищому суспільстві), коли і дикторами, і аудиторами – інформантами були жінки [7, с. 13]. Як і чоловіки, вони отримували високу соціальну оцінку (високі показники соціально-економічного класу, високо оплачувані роботи, компетентності), наділялися позитивними рисами чоловічого (розум, енергія) та жіночого (жіночність, витонченість) характерів. Таким чином, за мовленнєвими показниками створюється образ ділової емансипованої жінки в англосаксонському суспільстві, який значно відрізняється від «мовленнєвого портрета» більшості жінок, які говорять з регіональним акцентом [31, с. 289].

Основним типом соціальних відносин, що впливає на мовленнєву поведінку мовців в англомовному суспільстві, в тому числі на їх інтонацію, є ставлення переваги / підпорядкованості [12, с. 105]. При цьому, мовленнєвим етикетом жінці пропонується роль покірності, підлеглості, залежності. Ця роль підтримується традицією, вихованням, всім соціальним укладом суспільства. При аналізі інтонації чоловічих та жіночих голосів зазвичай звертають увагу на такі явища, як мовленнєва компетентність жінок, авангардизм чи консерватизм, емоційність, соціальний статус та соціальна роль.

Т.І. Шевченко в своїх дослідженнях показала мовленнєву компетентність освічених жінок, їх прагнення використовувати більш передові, сучасні форми в інтонації, емоційність та меншу категоричність [22, с. 76]. Що ж стосується соціальної ролі, яка приписується жінці, то вона може виявитися тільки безпосередньо в процесі спілкування [23].

Диференціація чоловічих та жіночих голосів, таким чином, є не тільки засобом групової ідентифікації демографічного характеру, вона одночасно виконує функцію соціально–груповій ідентифікації, свідчить про соціальний статус та соціальну роль мовців, про рівень їх мовленнєвої компетентності та емоційності. Жінки в більшій мірі, ніж чоловіки в процесі передачі різних емоційних значень застосовують різноманітні засоби фразової просодії. Чоловіки частіше вдаються в цих випадках до лексико-граматичних засобів. Більшість дослідників просодії чоловічого / жіночого мовлення відзначають «нездатність» чоловіків виражати різноманітні емоції, головним чином позитивні, голосовими засобами [16, с. 253].

Отже, проблема знаходження диференціальних ознак за статтю включає в себе як універсальну (властиву і чоловікам, і жінкам), так і специфічну (притаманну виключно чоловікам чи жінкам) інформацію [14, с. 142].

В ході електро–акустичного аналізу, зробленого в Лабораторії Експериментальної Фонетики Одеського Національного Університету (ЛЕФ ОНУ) досліджувалися наступні діапазональні характеристики регіональної мови: 1) максимальна частота основного тону (чот) (найвища точка, зазначена в реалізації – в Гц), 2) мінімальна чот (найнижча точка, зазначена в реалізації – в Гц), 3) діапазон (різниця між максимальним та мінімальним значеннями чот – в Гц). Також вимірювалася частотність вживання основних термінальних тонів в реалізаціях чоловіків і жінок різних соціальних груп.

Вимірювання інтенсивності проводилось за наступними параметрами: 1) абсолютні максимальні значення інтенсивності наголошених та ненаголошених складів; 2) діапазон інтенсивності у синтагмі та фразі; 3) середньослогове значення інтенсивності у синтагмі.

Темпоральні характеристики мови дикторів аналізувалися за такими параметрами: 1) середня тривалість фрази, виключаючи паузи; 2) середня тривалість складу; 3) тривалість першого наголошеного складу у синтагмі; 4) тривалість ядерного складу; 5) тривалість заядерного складу. В основу порівняльного аналізу лягли середньогрупові показники.

Досліди по сприйняттю фізичних характеристик мовленнєвого сигналу показали, що людина сприйнятлива ні до абсолютним, а до відносним змінам сигналу. Мінімальною відносною одиницею сприйняття висотних змін до зв'язного мовлення є півтон, який визначається як найменша відстань по висоті, можлива у дванадцятізвуковому темпрірованому ладі [20, с. 149]. Виходячи з цього, в нашому дослідженні абсолютні значення чот в герцах були переведені в півтони (пт).

Необхідно відзначити, що основною одиницею аналізу в цьому дослідженні була обрана синтагма, під якою розуміється фонетична єдність, яка характеризується відносною смисловою завершеністю та функціонує як самостійна структурна одиниця [19, с. 110]. Членування на синтагми строго обумовлено змістом висловлювання, що і визначило вибір даної одиниці в якості основної одиниці дослідження.

Розглянемо показники діапазону чот чоловічих та жіночих голосів у різних соціальних групах. Як видно з таблиці 1, простежується явна тенденція до розширення діапазону голосу з підвищенням соціального статусу мовця: різниця в діапазоні між вищим середнім та нижчим середнім класами у чоловіків склала 2 півтони, а у жінок – 5 пт; показники середнього середнього класу у чоловіків та у жінок займають проміжне, між вищим і нижчим класами місце, незначно відрізняючись від діапазональних характеристик середнього нижчого класу. Отримані дані представлені в таблиці 1.

Розглянемо вживання термінальних тонів в реалізаціях чоловіків – представників нижчого середнього, середнього середнього та вищого середнього класів (табл. 2). Простий спадний тон вживається дуже часто: спадний: 55% у представників вищого середнього класу, 32% – середнього середнього класу та 30% – нижчого середнього класу. Висхідний тон вживається менш часто: 21% відзначений у представників вищого середнього класу, 9% – середнього середнього та 3% – нижчого середнього класу. Що стосується складних та складових тонів, то вони вживаються значно рідше: низхідний-висхідний: 12% – зазначено в реалізаціях представників вищого середнього класу, 9% – середнього середнього та 3% – нижчого середнього класів; висхідний-низхідний тон практично не представлений, за винятком 6% у представників вищого середнього класу. Складний імплікативний низхідний-висхідний тон найчастіше використовується в групі вищого середнього класу – 12% – це дипломат та дружина дипломата, продюсер, біржовий маклер, директор компанії. Характерно, що у цих осіб найбільший просодичний репертуар: в їх читанні є також нечисленні рівні тони – 5%. Представники нижчого та середнього середнього класів демонструють найбільший відсоток рівних тонів – 65% та 51% відповідно, що є, як відзначають дослідники соціально–класової варіативності, типовою рисою соціо-територіальних типів вимови [21].

Таблиця 1

Діапазональні характеристики чоловічих та жіночих соціальних груп (в півтонах)

клас	чоловіки	жінки
вищий середній	11	9
середній середній	8	7,5
нищий середній	6	7

Таблиця 2

Вживання термінальних тонів в чоловічих та жіночих соціальних групах (у %)

Класс	Н		В		Н – В		В – Н		Р	
	чол	жін	чол	жін	чол	жін	чол	жін	чол	жін
Вищ.сер	55	49	21	15	12	11	6	6	5	19
Сер.сер.	32	38	9	7	8	5	-	2	51	48
Ниж.сер	30	40	3	5	-	14	-	-	65	43

Н – низхідний; В – висхідний; НВ – низхідний-висхідний; ВН – висхідний-низхідний; Р – рівний; чол – чоловіки; жін – жінки.

Що стосується використання термінальних тонів у представниць різних соціальних груп, то тут спостерігається схожа картина: найчастіше вживається низхідний тон: 49% – представниці вищого середнього класу, 38% – середнього середнього та 40% – нижчого середнього класів. Для представниць нижчого середнього класу характерно використання рівного – 43% та низхідного – висхідного – 14% тонів. Висхідний та висхідний-низхідний тони практично не вживаються: 5% – у представниць нижчого середнього, 7% – середнього середнього та 15% – вищого середнього класів. Для представниць середнього середнього класу характерно також використання рівного тону – 51%, однак тут підвищується відсоток використання висхідного – 7% та складного низхідного–висхідного тону – 5%. Представниці вищого середнього класу використовують тони, характерні для багатого репертуару: рівний – 19%, низхідний–висхідний – 11%, висхідний-низхідний – 6%.

Ступінь прояву регіональних особливостей залежить від соціального статусу мовця, його професійної приналежності, віку, соціо-культурного рівня в цілому. Так, зокрема, проголошення поступово низхідної шкали вимагає високої культури володіння голосом для розширення діапазону та досягнення плавної зміни мелодики.

Електро–акустичний аналіз динамічного компонента, якому на акустичному рівні відповідає інтенсивність, а на рівні сприйняття – гучність, показав, що параметри цієї просодичної характеристики можуть слугувати індикаторами територіальної та соціальної приналежності мовця. При цьому, однак, ступінь впливу територіальних і соціальних факторів на реалізацію цих параметрів варіюється в мові дикторів з різних груп.

Залежно від соціального статусу, показники середньослогової інтенсивності в чоловічих та жіночих соціальних групах проявляються по-різному. Так, чоловіки демонструють досить рівні показники інтенсивності в усіх розглянутих нами соціальних групах, тоді як мова жінок відрізняється контрастністю характеристик в групах інформантів вищого середнього та низького середнього класів, в яких відмічено збільшення середньослогової інтенсивності в міру підвищення соціального статусу. Максимальне значення показників інтенсивності в чоловічих групах склало 7947 відносних одиниць (в групі середнього середнього класу), а в жіночих групах – 7831 в.о. (в групі вищого середнього класу). Найнижче значення середньослогової інтенсивності зафіксовано у чоловіків–дикторів з нижчого середнього класу (7311 в.о.); у жінок цей показник склав 6925 в.о. (табл. 3).

Таблиця 3

Показники середньослогової інтенсивності в соціальних групах (у відносних одиницях)

клас	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
вищий сер	7550	7831	9284	6724
серед сер	7947	7136	8172	7241
низший сер	7311	6925	6990	7512

Розглянемо тепер темпоральні характеристики представників різних соціальних груп. Як відзначають фонетисти, темп є одним з найбільш важливих факторів, що обумовлюють якість сприйняття та розуміння мови [8; 15]. З усіх просодичних характеристик, темп є найбільш індивідуальним та найменш передбачуваним, так як залежить від пауз. Виходячи з того, що середня тривалість складу (СДС) є одним з акустичних корелятів темпу, що визначається як середня швидкість мовлення протягом певного відрізка мови [8, с. 107], розглянемо варіювання цієї просодичної характеристики в різних соціотерріторіальних групах. Дослідники зазначаючь, що чим вище СДС, тим повільніше темп [22, с. 67].

Аналіз темпоральних характеристик мовлення в соціальних групах виявив збільшення показника середньослогової тривалості і, отже, уповільнення темпу мови з підвищенням соціального статусу інформантів. Ця тенденція найбільш виразно проявилася в чоловічих групах, де диктори вищого середнього класу демонструють максимальний показник СДС – 273 мс, що значно перевищує відповідні показники середнього середнього та нижчого середнього класів, які наближені один до одного. У жіночих групах вищий показник середньої тривалості складу зафіксований в середньому середньому класі – 233 мс, однак відмінності між соціальними групами виражені не так чітко. Нижчий середній клас обох демографічних груп має найнижчий показник СДС, тим самим, виявляючи прискорений, щодо інших соціальних груп, темп мови.

Таким чином, отримані в ході електро–акустичного аналізу результати, дозволяють зробити висновок про те, що темпоральний компонент просодії регіональних типів британського вимови є інформативним показником регіональної мови, а також показником в соціальному плані: зі збільшенням статусу мовця темп сповільнюється.

Інтонація постає як багатокомпонентне системне утворення, в якому соціальне та регіональне в характеристиках окремих груп мовців складним, опосередкованим шляхом переломлюється, перебуваючи в постійній діалектичній єдності.

Проведений експеримент переконав нас у тому, що для об'єктивного відображення сучасного варіювання англійської інтонації на Британських островах, необхідно враховувати фактори соціальної та ситуативної варіативності мови.

Література:

1. Богданович Г. Ю., Синельникова Л. Н. Введение в лингвистическую гендерологию: Материалы к спецкурсу. Симферополь, 2001. 85 с.

2. Бубенникова О. А. Основные теденции развития диалектованглийского языка в современную эпоху и проблемы вариативности. *Актуальные проблемы лингвистики.* М.: ИИЯ, 2006. С. 104–146.

3. Вильчинская Т. Л. Лингвистическая ситуация в Северной Англии: на лексическом материале йоркширского диалекта: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. М., 2009. 273 с.

4. Диалект, акцент, просодия / Сост. Т. И. Шевченко. М., 1999. 47 с.

5. Дмитриева М. Гендерные исследования в сравнительном языкознании; оценочная лексика как фрагмент языковой картины мира. *Гендерные исследования: Харьковский центр гендерных исследований*, 2000. № 5. С. 255–261.

6. Дудоладова О. В. Гендерные аспекты речевого взаимодействия. *Функциональная лингвистика Итоги и перспективы*. Ялта, 30 сентября – 4 октября 2002. Симферополь, 2002. С. 67–69.

7. Жук В. А. Орфоепічна норма сучасної англійської мови як соціолінгвістична та історична категорія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: збірник наукових праць. Серія «ФІЛОЛОГІЯ».* Випуск 73. Харків, 2015. С. 13–15.

8. Кодзасов С. В., Кривнова О. Ф. Общая фонетика. М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 592 с.

9. Колісник М. П. Особливості функціонування північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. Київ: Київський Політехнічний університет, 2015. 255 с.

10. Колісник М. П. Особливості генезису північно-східного діалекту Англії. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 39. С. 44–49.

110. Колісник М. П. Уточнення змістового насичення терміна «діалект». *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2014. Вип. 129. С. 478–483.

12. Коновалов А. В. Социокультурные особенности функционирования современных британских диалектов (на материале западно-центральных диалектов): дис. … канд. филол. наук: 10.02.19. М., 2005. 176 с.

13. Потапов В.В. Попытки пересмотра гендерного признака в английском языке. *Гендер как интрига познания.* М.: Изд-во «Рудомино», 2000. С. 151–167.

14. Потапов В. В. Фонетические признаки гендера в слитной речи. *Ежегодник Российского акустического общества. Акустика речи и прикладная лингвистика*. 2002. Вып. 3. С. 139–147.

15. Присяжнюк О. Я. Темп как один из критериев регионального варьирования. *Science and Education. A New Dimension. Philology* / Editor-in-chief dr. Xénia Vámos. Vol. 4. 2013. Pp. 24–27.

16. Присяжнюк О. Я. Диалектное речевое поведение в гендерном аспекте. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць.* Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 44. 2014. С. 253–255.

17. Присяжнюк О. Я. До питання про гендер як нового вектора у лінгвістиці. *Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць* / Відпов. редактор Фабіан М. П. Вип. 12. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк», 2014. С. 154–159.

18. Присяжнюк О. Я. Английский лингвистический компонент в современной языковой ситуации. *Полілог. Збірник статей молодих науковців з історії, філософії, культурології* / редкол.: О. В. Чайковський та ін. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2016. С. 89–96.

19. Скопинцева Т. С. Энергетические характеристики текста как средство территориальной идентификации говорящих. *Сб. научн. тр. МГЛУ.* М., 1991. Вып. 371. С. 106–114.

20. Скопинцева Т. С. Индекс расхождения интегральных спектров (SDDD) как показатель территориальной дифференциации произношения. *Автоматическое распознавание слуховых образов* (АРСО – 17). Ижевск, 1992. С. 148–152.

21. Скопинцева Т. С. Территориальная вариативность английской интонации на Британских островах (экспериментально-фонетическое исследование на материале девяти территориальных типов британского произношения английского языка): Автореф. …канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1995. 18 с.

22. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения. М.: Высшая Школа. 1990. 144 с.

23. Шевченко Т. И. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации: Автореф. …доктора филол. наук: 10.02.04. М., 1990. 45 с.

24. Harmegnie B., Landercy A., Bruinickx M. An experiment in inter-languages speaker recognition using the SDDD index. *Proceedings of the 11th International Congress of Phonetic Sciences.* Tallinn, 1987. P. 241–244.

25. Hudson R.R. Sociolinguistics. Cambridge University Press, 1996. 279 p.

26. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English. London: E. Arnold, 2006. 142 p.

27. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001. 344 p.

28. Parashchuk V. Accents of English: Phonological Aspects of VarietiesDifferentiation. *Наукові записки Кіровоградського держ. пед.ун-ту. Серія філологічні науки.* Випуск 22. 2000. P. 162–177.

29. Prysyazhnyuk O. Ya. Changing attitudes toward non-standard varieties of the English dialects. *Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць.* Ужгород: TIMPANI, 2010. Вип. 8. С. 430–445.

30. Prysyazhnyuk O. Ya. Some peculiarities of Southwestern regional pronunciation. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки: збірник наукових праць* / головний редактор Т. М. Корольова. 2013. № 17. С. 149–158.

31. Prysyazhnyuk O.Ya. The English dialects: an analysis of the basic peculiarities. *Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць* / Відпов. редактор Фабіан М. П. Вип. 11. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк», 2013. С. 288–301.

32. Prysyazhnyuk O. Ya. Language variation. *Полілог. Збірник статей молодих науковців з історії, філософії, культурології* / редкол.: В. Г. Кушнір та ін. Вип. 6. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. С. 114–123.

33. Trudgill P. Introducing language and society. Penguin Books Ltd., 2002. 79 p.

34. Trudgill P. The Dialects of England. Cambridge: TheMacmillan Company, 2000. 154 p.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: bernar.gloria@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-142-145

Bernar G. B. Linguistic stylistic peculiarities of the play "Betrayal" by Harold Pinter. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 142–145.

УДК: 811.111'38:82-2Г.Пінтер

Gloria B. Bernar,
PhD in Philology, Associate Professor of English Philology Department,
Ivan Franko National University of Lviv

LINGUISTIC STYLISTIC PECULIARITIES OF THE PLAY "BETRAYAL" BY HAROLD PINTER

The article deals with detailed linguistic stylistic analysis of one of Harold Pinter's "memory plays" Betrayal. The object of our investigation is the text of the play and the subject is its linguistic stylistic peculiarities. This literary work stands out from the rest of the plays due to its autobiographical element – the prototypes of main characters of Betrayal are Pinter himself, his lover Joan Bakewell and her husband. The central motif, as the title suggests, is betrayal which incorporates two types of this phenomenon – a betrayal of a spouse and a betrayal of a friend. We have studied the motif of betrayal realized both in author's remark and characters' dialogue at all language levels. It is noticeable that incomplete, elliptical sentences together with aposiopesis prevail – their purpose is to reflect emotional tension presented in characters' utterances. Among other dominant figures of speech are repetition of different type (alliteration, morphological and lexical repetition, anaphora, epiphora and parallel construction), semantic associative group of words denoting human relationship and marriage, words denoting emotions (mostly adjectives), numerous intensifiers, words with strong emotional connotations and verbal irony. Also, author's remarks "pause" and "silence", performing various functions, are conspicuous.

Key words*: memory play, betrayal, autobiographical element, retrospective, linguistic stylistic peculiarities, characters' dialogue, author's remark.*

Бернар Глорія Богданівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ П'ЄСИ «ЗРАДА» ГАРОЛЬДА ПІНТЕРА

У статті проведено детальний лінгвостилістичний аналіз однієї із найкращих п'єс Гарольда Пінтера «Зрада». Ця п'єса вирізняється з-поміж інших п'єс завдяки своєму автобіографічному елементу – прототипами головних персонажів стали сам Гарольд Пінтер, його коханка Джоан Бейквел та її чоловік. Центральним мотивом є зрада, яка об'єднує зраду коханої людини та зраду друга. Ми дослідили мотив зради, реалізований у діалозі персонажів та авторській ремарці на усіх мовних рівнях. Читач помічає, що у п'єсі превалюють прості, неповні, еліптичні речення разом з апосіопезою, і саме це відображає емоційну напругу, присутню у висловлюваннях персонажів. Окрім цього, серед домінантних стилістичних прийомів, використаних драматургом, є повтор (алітерація, морфологічний і лексичний повтори, анафора, епіфора та паралельні конструкції), семантико-асоціативна група слів, що позначає стосунки людей та шлюб, численні інтенсифікатори, слова із сильною емоційною конотацією та іронія.

Ключові слова: *п'єса-спогад, зрада, автобіографічний елемент, ретроспективний, лінгвостилістичні особливості, діалог персонажів, авторська ремарка.*

After receiving the Nobel Prize in 2005 the audience of Harold Pinter enlarged and all his literary works became much more recognizable. Although he continued Samuel Beckett's tradition, being a representative of Drama of Absurd, he developed his unique idiostyle realized in all his plays.

In this article we are going to perform a thorough linguistic stylistic analysis of one of Harold Pinter's "memory plays" – *Betrayal* written in 1978. Both characters' dialogue and the author's remark will be taken into consideration. Our aim is to study the play at all language levels and give a deep insight into the hidden meaning of the title. The object of the research is the text of the play *Betrayal* while the subject of our article is linguistic stylistic peculiarities of this literary work.

Harold Pinter's play *Betrayal* has been an object of various investigations: Anna Kuchta compares the text of the play with its new adaptation [3]; Nabamita Das analyses its concepts of time and memory [4]; Prabha Lama studies identity and selfhood presented in the play [5]; Andrew David Clarke focuses on absurd representation of women in Pinter's plays in general and in the play *Betrayal* in particular [6]; Colette Barbara Stoeber examines Pinter's manipulation of form and content through adaptation [7]; Johanna Alida Krüger interprets the play through the prism of postmodern and poststructuralist theories focusing on the concept of authenticity within art and language [8]. The novelty of our investigation consists in analyzing the language of the play focusing on dominant figures of speech. In our article, we have used lexical-semantic, descriptive and sampling methods. The topicality of the research lies in absence of studies of *Betraya*l from the point of view of stylistics.

Betrayal is one of few Pinter's works containing an autobiographical element. Main characters of the play Jerry and Emma have a seven-year affair, and the twist in the tale is that for the last two years of the affair, Robert knew about it. But neither Robert nor Emma told Jerry this fact until two years after the affair had ended. When *Betrayal* first opened, some critics dismissed it as a plot from a story in a women's magazine. Some called it trite, others called it lightweight, but what most critics did not know at the time was that the origins of *Betrayal* had their roots firmly in reality. Harold Pinter had had a seven-year affair with Joan Bakewell, whose husband had discovered the affair, but concealed this fact from Pinter. Bakewell did not reveal this to him until the affair was over. The experience inspired Pinter to write *Betrayal*, but in doing so, he opened up his life in a way that seemed inconceivable for a person who was normally so protective of his private life, and who often gave little information about the characters in his plays. This is what makes *Betrayal* unique in Pinter's canon of work [2].

Harold Pinter's play, entitled *Betrayal*, is structured in an unusual way – retrospectively. Scene One depicts events of spring of 1977 while Scene Eight describes events of summer of 1971. Thus, a playwright enables a reader to trace back all the events leading to the outcome given at the beginning of the play. At the beginning of the play, a reader cannot understand everything – two main characters, Jerry and Emma, meet up in a pub and recall the past. The situation seems ordinary but their dialogue is rather strange – incomplete and full of aposiopesis. Main characters do not finish their utterances because of fear – fear to tell each other the truth and return to their relationship which is impossible as each of them has a family:

Jerry: Well… [9, p. 157] // *Jerry: Uuh…* [9, p. 159] // *Emma: Sam must be … tall* [9, p. 162]. // *Jerry: Oh … yes, sure* [9, p. 163]. // *Emma: Yes. She's very … She's smashing. She's thirteen* [9, p. 165]. // *Jerry: She doesn't know… about us, does she?* [9, p. 166] // *Emma: It all …* [9, p. 167] // *Jerry: Oh … people … talking* [9, p. 169].

Emma: Well … I think we're going to separate. We had a long talk … last night [9, p. 171]. // *Emma: You know what I found out … last night? He's betrayed me for years. He's had … other women for years* [9, p. 171]. // *Jerry: … all the lunches … we had together, I never even gleaned … I never suspected … that there was anyone else … in his life but you* [9, p. 172]. // *Jerry: I just –* [9, p. 173]. // *Jerry: Well, look, I'm happy to see you. I am. I'm sorry … about …* [9, p. 174]. *Emma: He told me everything. I told him everything. We were up … all night. At one point Ned came down. I had to take him up to bed, had to put him back to bed. Then I went down again. I think it was the voices woke him up. You know …* [9, p. 175].

Numerous repetitions make conversation of Jerry and Emma clichéd, artificial and senseless:

Emma: How are you? – Jerry: All right [9, p. 157].

Jerry: How are you? – Emma: I'm fine [9, p. 158].

Jerry: How's everything? – Emma: Oh, not too bad [9, p. 159].

Jerry: Anyway I'm all right. How are you? – Emma: Fine, really. All right [9, p. 163].

It seems as if both characters try to persuade each other, and themselves at the same time, that their life is complete, without any problems and they are happy.

Emma twice repeats the phrase "*I thought of you the other day*" [9, pp. 158, 167] which is followed by a pause and immediate change of the subject of conversation. However, Jerry reminds Emma about the format of their conversation:

Jerry: You remember the form. I ask about your husband, you ask about my wife [9, p. 161].

Both Jerry and Emma make frequent references to their past: "*Just like old times*" [9, p. 158].; "*Mmn. It's been a long time*" [9, p. 158].; "*Do you remember that time..?*" [9, p. 165]; "*Seems such a long time ago*" [9, p. 167]; "*those days – just you and me*" [9, p. 169]; "*Do you remember? I mean, you do remember?*" – "*I remember*" [9, p. 174]. The playwright expresses it through lexical repetition. In this context, the key word "*remember*" is repeated 18 times revealing main characters' subconscious desire to recall their past.

It is Scene Six that describes the time when Jerry and Emma were lovers and rented a flat – the time when they used to be happy and carefree. A reader feels the atmosphere of love and tenderness:

Emma: …Miss me?
Jerry: Yes…
She kisses him.
Emma: I missed you…
Jerry: It's marvelous not to have a telephone.
Emma: And marvellous to have me?
Jerry: You're right…
He takes her hand. They stand. They go to the bed and lie down. She caresses him. They embrace [9, pp. 230-237].

Like a usual happy couple they discuss their leisure, plan a trip, buy all the furniture and crockery necessary for their dwelling and share their emotions.

While recalling the happy past both characters repeat each other's utterances sounding like an echo – in such a way the author shows that they both understand that everything is gone, their relationship is in the past:

Jerry: When I threw her up. It was in your kitchen.
Emma: It was in your kitchen [9, p. 166];
Emma: You think of me sometimes?
Jerry: I think of you sometimes [9, p. 164];
Jerry: That's because we're not there any more. We haven't been there for years.
Emma: No, we haven't [9, p. 168].

Once Emma, talking to Jerry, sensibly characterizes their relationship: "*It doesn't matter. It's all gone… It's all all over*" [9, pp. 175–176].

A reader feels how overwhelmed with anxiety the characters are. Harold Pinter shows their emotional state through a variety of stylistic devices – nominal sentences, detachment, elliptical sentences, aposiopesis and repetition (mostly grammatical – anaphora, epiphora and parallel constructions and sometimes lexical – personal pronouns "I" and "you" are repeated):

Jerry: ***This evening***. ***Just now***. ***Wondering whether to phone you***. ***I*** *had* ***to phone you****. It took me****…*** *two hours* ***to phone you****. And then you were with the kids****…*** ***I thought*** ***I*** *wasn't going to be able to see you****…*** ***I thought*** ***I****'d go mad.* ***I****'m very grateful to* ***you…*** *for coming* [9, p. 180].

Emma: ***I*** *just phoned* ***you*** *this morning,* ***you*** *know, that's all, because* ***I …*** *because we're old friends* ***…*** ***I****'ve been up all night* ***…*** *the whole thing's finished* ***…*** ***I*** *suddenly felt I wanted to see* ***you*** [9, p. 173].

As the play is dedicated to a problem of human relationship and marriage, one can single out a semantic associative group of words and phrases [1] denoting these issues: *husband, wife, have an affair, jealous, divorce, separate, betray, kids, children, babies, marriage, family, home, leave a wife, dishonesty, betrayal, relation, Mr and Mrs, love, lovers, kiss, miss, caress, embrace, pregnant, ring*. As in the centre of the play we see a love triangle, the dominant words are *husband*, *wife* and *betray*. Even the play is entitled "*Betrayal*" giving a reader in such a way a hint what it is going to be about.

Emma and Jerry mostly exchange short, simple, elliptical sentences like: "*They are not at all funny*" [9, p. 160]. // "*I saw Charlotte the other day*" [9, p. 164]. // "*Seems such a long time ago*" [9, p. 167]. // "*We have the occasional drink*" [9, p. 170]. // "*I bought the curtains*" [9, p. 174]. // "*It's pretty cold now*" [9, p. 192]. // "*We can meet for lunch*" [9, p. 194]. But sometimes forgetting about all the circumstances and the new format of their conversation (as each of them is married) both Jerry and Emma plunge into their memories and subconscious wishes, and we see that their cues change – they become much longer containing complex and compound sentences:

Emma: I thought of you the other day. Pause. I was driving through Kilburn. Suddenly I saw where I was. I just stopped, and then I turned down Kinsale Drive and drove into Wessex Grove. I drove past the house and then stopped about fifty yards further on, like we used to do, do you remember? [9, p. 167].

Jerry: The funny thing was that the only thing I really felt was irritation, I mean irritation that nobody gossiped about us like that, in the old days. I nearly said, now look, she may be having the occasional drink with Casey, who cares, but she and I had an affair for seven years and none of you bastards had the faintest idea it was happening [9, p. 169].

They cannot hide their emotions, and only in these utterances Jerry and Emma are sincere and open – a reader understands that they are still in love and regret splitting up.

The dialogue of characters is full of adjectives (which prevail), verbs and nouns denoting a range of characters' emotions/reactions: *glad, jealous, amazed, dishonest, anxious, inspired, mad, grateful, happy, sorry, ridiculous, irritation, irritating, admire, marvelous, violent, proud, respect, love, thrill, adore, crazy about, dazzle, stirring, incredible, overwhelm, awkward, panic, desolation, blush, bowled over, knocked out* etc. Characters' dialogue is often abundant in intensifiers, exclamations and words with strong lexical connotation: *your eyes kill me* [9, p. 267]; *they really don't give a fuck there* [9, p. 250]; *madly in love* [9, p. 248]; *pretty good* [9, p. 243]; *damn contract* [9, p. 235]; *quite like this, actually* [9, p. 233]; *... I was quite ignorant* [9, p. 222]; *...I could very easily be a total stranger* [9, p. 218]; *is that absolutely necessary*? [9, p. 215]; *bloody dishonest* [9, p. 206]; *I think we've made absolutely the right decision* [9, p. 200]; *can't bear to think* [9, p. 196]; *not many night anywhere, really* [9, p. 196]; *I know that perfectly well* [9, p. 194]; *bastard* [9, p. 185]; *a damn good game* [9, p. 187]; *are you quite sure* [9, p. 185]; *You bastard* [9, p. 184]; *for God's sake!* [9, p. 180]; *a bloody long time ago* [9, p. 170]; *you look quite rough* [9, p. 179]; *Good Lord* [9, p. 171]; *none of you bastards* [9, p. 169]; *Good God* [9, p. 158]; *I'm not all that well, really* [9, p. 157].

Adverb "*never*" acquires additional implicit meaning in a characters' dialogue – personages make emotional, sincere revelation with the help of it: *I never knew* [9, p. 171]; *I never gleaned…* [9, p. 172]; *I never suspected…*[9, p. 172]; *he never made…* [9, p. 172]; *we never played…* [9, p. 183]; *she never knew…* [9, p. 185]; *she never knew…* [9, p. 186]; *you're never here…* [p. 193]; *we can never meet…* [9, p. 193]; *it could never be…* [9, p. 196]; *it was never intended…* [9, p. 197]; *it could never happen…* [9, p. 218]; *you would never have received…* [9, p. 218]; *they've never been said…* [9, p. 265]; *they'll never know…* [9, p. 266]; *they'll never know…* [9, p. 266]. Throughout the play they mention what they have never done or will never do, regretting, of course.

Besides, it is noticeable that H. Pinter frequently uses negative prefixes (affix repetition) in a dialogue of his characters: **im**possible [9, pp. 194, 260]; **dis**honest [9, pp. 206, 207]; **dis**honesty [9, p. 207]; **un**fortunately [9, p. 207]; **im**proper [9, p. 210]; **un**solicited [9, p. 214]; **in**efficient [9, p. 218]; **un**covering [9, p. 222]; **mis**understand [9, p. 231]; **un**fussed [9, p. 233]; **un**faithful [9, p. 260]; **un**alloyed [9, p. 267]. The playwright applies this morphological stylistic device in order to show that the personages of his play are dissatisfied with everything.

Scene Seven depicts Jerry and Robert being in Italy and eating in a small restaurant. Pinter, aiming at providing local colour as a background, uses foreign words. Among numerous foreignisms, one can find: *signore*, *menus*, *melone*, *Piccata al limone*, *insalate verde*, *prosciutto*, *scampi*, *spinaci*, *grazie*, *molte grazies*, *Corvo Bianco*, *traffico*, *buon appetito*, *gondola* which refer to Italian cuisine as well as traffic and means of transport.

The author's remark is also of great interest. Pinter, in his turn, hints that Jerry and Emma feel uneasy in this situation not knowing what to say and concealing their true feelings. He does it through numerous repetitions of "*pause*" and "*silence*". Throughout the play "*pause*" is repeated 131 times and "*silence*" is used 18 times. *Pause* is used in two ways. Firstly, it is used within a cue of a character expressing his/her agitation, an attempt to recall the past or an inconvenient moment immediately followed by a question:

1) Jerry: Mmn. It's been a long time.

Emma: Yes. ***Pause****. I thought of you the other day* [9, p. 158]. (Emma's agitation)

2) Jerry: I saw Charlotte the other day.

Emma: Yes. She's very … She's smashing. She's thirteen. ***Pause****. Do you remember that time… oh god it was… when you picked her up and threw her up and caught her?* [9, pp. 164-165]. (Emma's attempt to recall the past)

3) Emma: Ever think of me?

Jerry: I don't need to think of you. ***Pause****. Anyway I'm all right. How are you?* [9, p. 163]. (Jerry's question)

Also, pause is used between characters' utterances signifying an abrupt end of the utterance followed by instant change of conversation topic:

Emma: How is your wife?

Jerry: All right.

Pause.

Emma: Sam must be … tall [9, pp. 161-162]. (shift from one subject of conversation to the other)

Except the remark "*silence*", Harold Pinter uses other phrases to denote stillness:

They smile, toast each other ***silently****, drink* [9, p. 157].

She ***sits still****. He returns, with the drinks, sits* [9, p. 167].

She ***remains still*** [9, p. 211].

She breaks away, puts her head on his shoulder, ***cries quietly****…* [9, p. 211].

They ***stand still****, looking at each other* [9, p. 268].

She ***stops still***. [9, p. 268].

In addition, alliteration is frequently found in author's remark. H. Pinter often employs repetition of voiceless consonant sound **s** which creates a mood of suspicious stillness before an oncoming conflict or some kind of unexpected news:

He sits. They smile, toast each other silently, drink. He sits back and looks at her. [9, p. 157]

He takes the glasses, goes to the bar. She sits still. He returns, with the drinks, sits. [9, p. 167]

Jerry sitting. Robert standing, with glass [9, p. 177]

This author's remark precedes all the revelations and confessions made later in the play. For example, paradoxical as it may seem, Emma, who has been betraying her husband Robert for many years, finds out about his betrayal and she is shocked and hurt:

Emma: You know what I found out… last night? He's betrayed me for years. He's had … other women for years.

Jerry: No? Good Lord. Pause. But we betrayed him for years.

Emma: And he betrayed me for years [9, p. 171].

One more paradox is that Jerry, being a best man at Robert's wedding and his closest friend afterwards, has a love affair with his wife Emma. But it seems it does not bother him or Emma at all:

Jerry: …I love you.

Emma: My husband is at the other side of that door.

Jerry: …I adore you. I'm madly in love with you… Your eyes kill me. I'm lost. You're wonderful…

He kisses her. [9, pp. 266–267];

Emma: I wonder. I wonder if everyone knew, all the time.

Jerry: Don't be silly. We were brilliant. Nobody knew. Who ever went to Kilburn in those days? Just you and me [9, p. 169].

Moreover, in all his cues, Jerry emphasizes that he is the closest friend of Robert's which sounds rather ironic. Jerry uses a phrase "*my best and oldest friend*" or "*a close friend*" relating to Robert ten times [9, pp. 172, 173, 175, 183, 194, 221, 265, 267, 268]. The playwright expresses Jerry's mockery at Robert through verbal irony.

Thus, in this article, we have analyzed Pinter's play *Betrayal* from stylistic point of view. The central motif – betrayal – is shown with the help of various stylistic devices. The perspective of further investigation lies in comparing a few plays of the same kind (for example, memory plays or plays of menace) and singling out typical dominant stylistic peculiarities.

Література:

1. Войтюк С. М. Асоціативне значення слова як чинник комунікативної прагматики художнього тексту. *Наукові записки Міжн. гуманітарного ун–ту : наукове видання.* Одеса, 2010. С. 50–53.

2. Betrayed: The story of Harold Pinter's Betrayal. URL: https://betrayedbook.com/wp-content/uploads/2019/02/Book-sample-pages.pdf

3. Some remarks about Betrayal. A new incarnation of Harold Pinter's play at the Harold Pinter Theatre in London. URL: https://www.academia.edu/41024291/Some_remarks_about_Betrayal_._A_new_incarnation_of_Harold_Pinters_play_at_the_Harold_Pinter_Theatre_in_London

4. Time and memory in Pinter's absurdist play Betrayal. URL: https://www.academia.edu/4814555/Time_and_Memory_in_Pinters_absurdist_play_Betrayal

5. Jerry and Harold Pinter identity and selfhood-a reconciliation: Betrayal and elements of autobiography. URL: http://anubooks.com/wp-content/uploads/2017/03/Not-Vol-6-No-2-2.pdf

6. The absurd representations of Pinter's women: a study into the representation of female characters in the plays of Harold Pinter. URL: https://researcharchive.vuw.ac.nz/xmlui/bitstream/handle/10063/4855/thesis.pdf?sequence=1

7. Harold Pinter's play with form: a cross-media analysis of his texts. URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/12666/1/nq45838.pdf

8. The actual versus the fictional in Betrayal, The Real Thing and Closer. URL: http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/18570/thesis_Kruger_ja.pdf;jsessionid=663D98F1A4B43F04D4A427092EBE1703?sequence=1

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Pinter, Harold Complete works: Four. New York: Grove Press, 1981. 296 p.

Отримано: 14 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: 6939484@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-146-149

Гарбар І. О. Різнорівневі вербальні маркери сугестії у вступних промовах адвокатів обвинувачення (на матеріалі сучасних американських юридичних трилерів). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 146–149.

УДК: 811.111'38'42:34(73) (045)

Гарбар Ірина Олександрівна,
кандидат філологічних наук
Київський національний лінгвістичний університет

РІЗНОРІВНЕВІ ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ СУГЕСТІЇ У ВСТУПНИХ ПРОМОВАХ АДВОКАТІВ ОБВИНУВАЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТРИЛЕРІВ)

У статті обґрунтовується думка, що особливістю вступних промов адвокатів обвинувачення є їхня сугестивність, тобто емоційний та психологічний вплив, обернений безпосередньо на колегію присяжних з метою зміни їх думок і суджень у необхідному для адвоката обвинувачення напрямку. У статті розроблено семантико-стилістичну класифікацію різнорівневих вербальних маркерів сугестії у вступних промовах адвокатів обвинувачення, які здійснюють потужний сугестивний вплив на рішення колегії присяжних. Класифікацію розроблено у межах сучасних американських юридичних трилерів, які є художнім відображенням справжнього американського судового засідання.

***Ключові слова**: вербальні маркери сугестії, вступна промова, адвокат обвинувачення, сучасний американський юридичний трилер.*

Iryna O. Harbar,
Candidate of Philological Sciences
Kyiv National Linguistic University

MULTI-LEVEL VERBAL MARKERS OF SUGGESTION IN PROSECUTION ATTORNEYS' OPENING STATEMENTS (IN THE SCOPE OF MODERN AMERICAN LEGAL THRILLERS)

The article sets out to justify the author's opinion on the fact that the main peculiarity of the prosecution attorneys' opening statements is their power of suggestion, i.e. exerting emotional and psychological influence on the jury with the purpose of changing their emotions, feelings and train of thoughts in favour of the attorney and their client. A lexical-semantic classification of multi-level verbal markers of suggestion has been worked out in the article under consideration to show which language units prosecution attorneys give preference to in order to exert the influence of suggestion on the jury. The classification in question shows that the notion of suggestion exists on all speech levels: phonetic, morphological, lexical-semantic and syntactic, with lexical-semantic being the most abundant in prosecution attorneys' opening statements. Verbal markers of suggestion on lexical-semantic level were divided into those of direct and indirect nomination. Verbal markers of suggestion on phonetic, morphological and syntactic levels perform only supplementary function in exerting the influence of suggestion on the jury members. The article concludes that the prosecution attorneys purposely use a great amount of multi-level verbal markers of suggestion at the same time to have the massive impact on the jury's thoughts, emotions, feelings, attitudes. The classification under consideration has been worked out in the scope of modern American legal thrillers, written by professional attorneys who depict the slightest details of real American legal proceedings.

***Key words**: verbal markers of suggestion, opening statement, prosecution attorney, modern American legal thriller.*

Постановка проблеми. Головним гравцем американського судового процесу при розгляді справ у першій інстанції є колегія присяжних, від якої залежить кінцевий вирок. Проте усвідомлюючи той факт, що колегія присяжних складається із профанів, яким надаються повноваження приймати складні рішення, не маючи достатнього знання у правовій сфері, все більше науковців зазначають, що присяжні не здатні розбиратися у складних справах і часто-густо виносять вирок у серйозних кримінальних справах під впливом емоцій, милосердя та співчуття, аніж керуючись доказами і фактами.

Огляд останніх досліджень і публікацій. «Система американського судового процесу нагадує гру в шахи», – зауважує Ю. Сахарова у своїй статті «Судовий процес у США – як шахова партія, фігури в якій не завжди переймаються встановленням істини» [10, URL]. При цьому «сторони не завжди переймаються доказуванням правди. Адже в цивільному процесі головною ціллю юриста є не встановлення істини в справі, а відстоювання інтересів клієнта й отримання для нього позитивного результату» [ibid.]. Таким чином, мовлення адвокатів, яке містить «особливі» мовленнєві засоби, відображається в мовленнєвій поведінці адвокатів і характеризується відтінком вербальної сугестії, яка безпосередньо спрямована на колегію присяжних, на що вказує ціла когорта науковців [4, 5, 6, 8].

Метою статті є розробити на основі вступних промов адвокатів обвинувачення (далі – ВПАО) у межах сучасних американських юридичних трилерів семантико-стилістичну класифікацію вербальних маркерів сугестії на різних рівнях мови.

Поставлена мета вимагає розв'язання таких дослідницьких ***завдань***: охарактеризувати поняття вербальної сугестії і вербальних маркерів сугестії; окреслити сугестивний потенціал ВПАО; розробити класифікацію різнорівневих вербальних маркерів сугестії у ВПАО.

Матеріалом дослідження є сучасні американські юридичні трилери (далі – САЮТ), написані професійними адвокатами та юристами, які на сторінках своїх романів прямо і безпосередньо відображують процес здійснення правосуддя над обвинувачуваним у судовій залі, застосовуючи низку специфічних мовних засобів та стилістичних прийомів з метою створення динамізму та напруги. Матеріал аналізу – 13 САЮТ, з яких було відібрано 13 ВПАО для виявлення різнорівневих вербальних маркерів сугестії.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Вербальна сугестія* постає латентним вербальним впливом на підсвідомість, який характеризується нав'язливим характером, що важко піддається осмисленню та корекції, і який здійснюється за

допомогою *вербальних маркерів* (І. О. Гарбар) і невербальних засобів комунікації (міміка, жести тощо), що викликають певні відчуття, уявлення, емоційні стани і спонукають сугеренда до певних дій. Тобто, *вербальними маркерами сугестії* слід вважати контекстні репрезентації вербальної сугестії. Вважаємо, що всі вербальні рівні (фонетичний, морфологічний, лексико-семантичний, синтаксичний) наскрізь пронизані сугестією, що «засвідчує її наскрізний впливовий характер» [7, с. 36].

Під час судового засідання наміром адвоката є не тільки здійснити раціональний вплив на слухача, але і емоційний вид впливу, який будується на такому, на нашу думку, психологічно-лінгвістичному явищі, як сугестія, оскільки «однією з основних інтенцій адвокатського дискурсу є привернення уваги колегії присяжних, спонукання до прийняття рішень через емоційний вплив» [3, с. 123], що є однією із принципових ознак сугестії. ВПАО є зазвичай першим «діалогом» між адвокатом та колегією присяжних, за якого присяжні формують своє перше враження не тільки про саму справу і підзахисних, але і про самого адвоката. Вже на етапі своєї вступної промови адвокат обвинувачення ставить собі за мету створити певний сугестивний фон з метою викликати у присяжних негативне ставлення до підсудного і позитивне – до себе як борця за справедливість. Тому адвокат обвинувачення використовує у своїх промовах такі вербальні маркери сугестії, які створюють яскравий емоційний відбиток у підсвідомості присяжних.

Опрацьований емпіричний матеріал засвідчив, що вербальні маркери сугестії (далі – ВМС) у ВПАО реалізовано на всіх рівнях мови: фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному, з-поміж яких лексико-семантичний рівень відіграє провідну роль у здійсненні сугестивного впливу на присяжних, а інші мовні рівні – допоміжну.

До ВМС на лексико-семантичному рівні відносимо ВМС ***прямої*** і ***непрямої*** номінації.

ВМС прямої номінації прямо називають причетних до судової справи осіб / предметів, їхні ознаки і дії. ВМС прямої номінації розподілено у три групи відповідно до частиномовної належності.

1. ВМС прямої процесуальної номінації, які позначають дію, процес або стан, допомагаючи адвокату обвинувачення назвати дію, яка була здійснена по відношенню до позивача, або спосіб життя, який міг призвести до скоєння злочину; навмисні дії обвинуваченого до / на момент / після скоєння ним злочину, і можуть виражатися в САЮТ:

→ ***простими дієслівними присудками*** з негативно-оцінними дієсловами у минулому часі в активному чи пасивному стані, наприклад: *And the facts will show that Jennifer Witt killed her husband for five-million dollars motive.* [21, URL]; *Mr. Tester <…> had been drugged and stabbed nearly thirty times. His penis had been sliced off and removed from the room* [23, URL];

→ ***складними іменними присудками*** у минулому часі, наприклад: *You have a man who attacked a woman in her home. His plan was to rape and then kill her*. [16, URL].

2. ВМС прямої субстантивної номінації безпосередньо стосуються особи, яка скоїла злочин і плану скоєння злочину цією особою, а також її емотивного стану, і виражаються:

→ ***конкретними загальними іменниками***, які зазвичай негативно-марковані і позначають: (а) злочинця, наприклад: *The killer knew Mitchell Bondurant's routines <…>. That killer is Lisa Trammel* [15, URL]; (б) емоції, з якими було скоєно злочин, наприклад: *<…> it took a special kind of man to commit this crime. A man with hatred burning in his gut*. [13, URL]; (в) акт злочинця, наприклад: *The rape was a terrible deed. <…> and when I first heard of the rape I was sick at my stomach.* (TK, URL); (г) результат злочину, наприклад: *The state will prove to you <…>that Walter Elliot pulled the trigger and is responsible for the deaths of two innocent human beings.* [14, URL];

→ ***іменниками-термінами*** (конкретними й абстрактними), які позначають: (а) на кого було спрямовано акт насильства, наприклад: *Anyone can be a victim of a violent crime. Anyone.* [16, URL]; (б) експертну базу сторони обвинувачення, наприклад: *The evidence will corroborate that Mr Nash and his killer sailed under the Golden Gate Bridge <…> The coroner will explain that the first bullet struck Mr Nash* [20, URL];

→ ***займенниками:*** особовими *I* 'я', *you* 'ви', *we* 'ми'; присвійними *my / mine* 'моє', *your / yours* 'ваше', *our / ours* 'наше'; наприклад, застосовуючи займенник *I* 'я', адвокат створює у колегії присяжних враження особистості, яка впевнена в собі і сильна, особистості, яка в змозі довести провину підсудного. Це створює у присяжних конформність і викликає довіру до адвоката: *That young woman sitting over there committed a vicious murder, and we have the evidence to prove it. <…> I fully intend to hold up my end, and I hope that once you've heard all the evidence, you'll do the same. Thank you.* [23, URL]. Особливе місце в промові АО займають займенники *we* 'ми', *us* 'нас', *our* 'наш / наше', адже вони характеризуються «лінгвопсихологічним скороченням дистанції» [11, URL] між колегією присяжних та адвокатом, створюють відчуття взаємозв'язку та співпраці, тому їх слід вважати «мовленнєвими фаворитами» [ibid.] вступної ппромови АО, наприклад: *It was a long day for all of us, and I'm sure we'll have more in the days to come, but <…> your presence on this jury is one of the most important duties that can be undertaken by citizens in our society* [20, URL].

→ ***абстрактними загальними іменниками***, тобто словами з узагальненим значенням, яке може бути: (а) негативним, у разі опису духовного стану підсудного, його почуттів, у разі демонстрації усіх його недоліків, наприклад: *Ladies and gentleman of the jury, we are here today because of unchecked greed and anger* [14, URL]; (б) позитивним, яке створює у думках присяжних образ АО, який невпинно шукає істину і бореться за справедливість, наприклад: *It is the truth we are after, nothing but the truth. Find the truth and justice will win.* [17, URL];

3. ВМС прямої ознакової номінації в промовах АО стосуються емоційно-оцінної характеристики вчинку підсудного і його особистості зокрема, і виражаються:

→ ***експресивно-оцінними прикметниками*** з (а) негативною конотацією, які негативно оцінюють вчинок підсудного або його особистість з метою вселити категоричне ставлення до підсудного і викликати осуд його дій, наприклад: *The evidence has to prove that Jennifer Witt has done these terrible deeds.* [21, URL]; *These are common expressions we use when we hear about a horrendous crime like the one in question.* [24, URL], або (б) позитивною конотацією, покликані підкреслити позитивні характеристики позивача, зокрема роль, яку він займає / займав у суспільстві, його соціальний статус. Це, з одного боку, формує у колегії присяжних позитивні думки про позивача, з іншого – відчай від втрати такого члена суспільства і викликає осуд та негативні думки про підсудного, наприклад: *A hard worker, devout Catholic, member of the church softball team, veteran. <…> A grandfather*. [19, URL];

→ ***експресивно-оцінними прислівниками*** із негативною конотацією, наприклад: *But, of course, there is an even larger*

issue here, <…> a nature so devoid of mercy and feeling that she could and did cold-bloodedly plan and execute the murder [21, URL];

→ ***експресивно-оцінними дієприкметниками теперішнього і минулого часу***, що акцентують увагу колегії присяжних на: (а) характеристиках жертви, які зможуть витягти в них співчуття, зокрема: *Tommy Vuong was a living, breathing human being, with as much right to live his life as any one of you sitting in this jury box*. [13, URL], (б) підсудному, який постає в очах колегії присяжних, як жорстока і холоднокровна людина, яку слід покарати, наприклад: *Could it be that there is no psychosis here at all but just a calculating serial killer who believes that all rapists and their lawyers should be punished* [24, URL].

Отже, ВМС прямої номінації, які адвокати обвинувачення навмисно вживають у своїх вступних промовах, застосовуються з метою створити позитивний сугестивний фон по відношенню до себе і свого клієнта, а негативний – по відношенню до адвоката захисту і підсудного. Такі позитивні та негативні емоційні стани глибоко укорінюються у підсвідомості присяжних і важко піддаються корекції, що слід враховувати опонентам АО.

ВМС непрямої номінації є засобами вторинної / додаткової номінації, що називають денотат, який уже має назву. До них відносимо:

→ ***евфемізми***, які покликані маскувати справжню істинність повідомлення, адже адвокат обвинувачення не завжди захищає правопорядних громадян. У межах юридичних трилерів евфемізми виражаються: (а) контекстуальними синонімами: у своїй промові АО називає вбитого *Mr. Tester*, навмисно уникаючи називати його *reverend* ‘преподобний, священик’, що у даному випадку викликало б обурення зі сторони колегії присяжних стосовно вчинків священика: *Mr. Tester visited a club where the defendant worked on that same evening. The defendant flirted with Mr. Tester, she served him many drinks, and at approximately eleven thirty p.m., Mr. Tester withdrew two hundred dollars from an ATM in the club lobby. The defendant left the establishment shortly after Mr. Tester left.* [23, URL]; (б) генералізацією значення, де у наступному прикладі АО навмисно не називає місце, куди прийшов священик у ніч свого убивства, – *strip club* ‘стриптиз клуб’, натомість АО використовує нейтральну лексику: *establishment* (генералізація) та *club* (перенесення з роду на вид), щоб не викликати у присяжних осуд стосовно дій священика;

→ ***парафрази***, які використовуються адвокатом з метою підвищити статус свого клієнта в очах колегії присяжних, наприклад: *Minton told the jurors*. “*The bottom line is she was selling sex to the men she invited to her home. <…>.*” *It was pretty clear to me that Minton didn't even want to use the word prostitution or prostitute for fear it would hurt his case.* [16, URL];

→ ***метафори***, які в САЮТ викликають у колегії присяжних (а) негативні емоції, власне, до адвоката захисту, коли його порівнюють із фокусником, магом, циркачем, зокрема: *Don't' let yourselves be taken in by her attorney's tricks or the smoke and mirrors that will be placed before you during the course of this trial* [23, URL]; (б) негативні емоції, власне, до підсудного, а саме: “*What this case is about is a predator,*” *he told them.* “*Louis Ross Roulet is a man who on the night of March sixth was stalking prey.*” [16, URL].

Отже, ВМС непрямої номінації, які адвокати обвинувачення застосовують у своїх вступних промовах, породжують у думках присяжних негативні образи і асоціації із підсудним і адвокатом захисту, а позитивні – із позивачем.

ВМС на морфологічному рівні є допоміжними при здійсненні адвокатами обвинувачення сугестивного впливу на колегію присяжних. До них відносимо:

→ ***дієслівну категорію модальності***, зокрема епістемічну модальність, яка у ВПАО представлена: (а) вставними конструкціями, наприклад: *Actually, in my humble opinion, anything over a million dollars would be considered unusual and unreasonable, given the brief nature of their relationship.* [18, URL]; (б) модальними словами, наприклад: *Perhaps the defence would say it was accidental, that it shouldn't count.* [17, URL];

→ ***дієслівну категорію способу***, зокрема, ***умовного***, де умовні речення допомагають адвокату нав’язати присяжним своє мислення і хід думок, наприклад: *If he wanted to do something nice for his housekeeper, he could've given her a million bucks. That's a pretty generous gift.* [18, URL].

Серед **ВМС на синтаксичному рівні** найчастотнішими у ВПАО є:

→ ***повтори***, які є ефективним засобом впливу на свідомість [2, с. 19–21], найчастотнішими з яких у ВПАО є: (а) анафоричні, наприклад: *The evidence will not show a confession, an eyewitness. The evidence instead will consist almost entirely of the conjecture of various experts about what might have happened.* [25, URL]; (б) епіфоричні, наприклад: *I am going to tell you a story, ladies and gentlemen. It is a true story.* [22, URL]; (в) дистантні, наприклад: *Circumstantial evidence can be sufficient to satisfy the burden of proof. Judge Chomorro mentioned this to you yesterday, and it is a crucial point here. Circumstantial evidence is still evidence <…>* [20, URL];

→ ***риторичні питання***, які допомагають АО залучити присяжних у свою розмову, роздуми, скеровують їхнє мислення у бажаному для АО напрямку, зокрема: *Does an insane person who doesn't know that she's done something wrong dispose of the clothes she was wearing and hide things in her neighbor's trash?* [24, URL].

Серед **ВМС на фонетичному** рівні найчастотнішими у ВПАО є ***ритм***, який у САЮТ виступає найефективнішим засобом успіху сугестії [1, с. 4, с. 9]. У ВПАО ритм утворюється, завдяки (а) переліку простих речень, наприклад: *Don't be led astray. Watch closely. Listen closely. Make sure that whatever is said here today is backed during the trial with evidence. Real evidence.* [15, URL]; (б) повторам різних типів (див. про ВМС на синтаксичному рівні).

Висновки. Розроблення семантико-стилістичної класифікації вербальних маркерів сугестії на різних рівнях мови у ВПАО дозволяє говорити про те, що у межах САЮТ, які є правдивим відображенням справжнього американського судового засідання, адвокати обвинувачення цілеспрямовано застосовують цілу низку різнорівневих вербальних маркерів сугестії (лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних), конвергенція яких в промовах адвокатів дозволяє здійснити максимальний сугестивний вплив на присяжних – вселити необхідний хід думок і суджень, а також вплинути на формування присяжними бажаного для адвоката обвинувачення вироку.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні сугестивного потенціалу і розробленні семантико-стилістичної класифікації вербальних маркерів сугестії у заключних промовах адвокатів обвинувачення.

Література:

1. Болтаева С. В. Ритмическая организация суггестивного текста : автореф. дис. на получение уч. ступени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». УГУ имени А. М. Горького. Екатеринбург, 2003. 24 с.
2. Германов В. Г. Вплив ЗМІ на підсвідомість : дис. … канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2003. 174 с.
3. Зарецкая Е. Н. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации. Москва : Дело, 2002. 480 с.
4. Катермина В. В., Сафронова Т. С. Механизмы суггестивного воздействия в юридическом дискурсе. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2 Языкознание.* 2017. Т. 16, № 3. С. 142–152.
5. Катышев П. А. Ортология судебной речи. Кемерово : Кем ГУ, 2002. С. 123–137.
6. Киклевич А. К. О суггестивной функции текста. *Фатическое поле языка (памяти профессора Л. М. Мурзина) : Межвуз. сб. науч. тр.* Пермь : Перм. гос. ун-т., 1998. С. 114–127.
7. Ковалевська Т. Ю. Сугестія у сфері лінгвістичної проблематики. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/3421/sbornik%20slav.32-38%2B.pdf?sequence=1&isAllowed
8. Никифорова Э. Ш. Стратегии коммуникативного воздействия в аргументативно-суггестивных текстах (на примере текстов судебного дискурса английского, русского и казахского языков) : дис. на получение науч. степени канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». ФГБОУ ВПО ЧГУ. Челябинск, 2013. 222 с.
9. Русакова А. В. Лінгвокультурний типаж «авантюристка» в художньому втіленні : гендерний і семантико-когнітивний аспекти (на матеріалі романів Сідні Шелдона) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2017. 320 с.
10. Сахарова Ю. Судовий процес у США – як шахова партія, фігури в якій не завжди переймаються встановленням істини в справі. URL: https://zib.com.ua/ua/sudoviy_proces_u_ssha__yak_shahova_.html.
11. Сирко І. М. Особові займенники як засоби інтимізації щоденникового тексту (на матеріалі української та англійської лінгвокультур). URL: https://naub.oa.edu.ua/2015/%D0%BE%D1%/ (дата звернення: 03.02.2020).
12. Oxford Living Dictionary. URL: https://en.oxford dictionaries.com

Список джерел ілюстративного матеріалу:

13. Bernhardt W. Perfect Justice. URL: https://royallib.com/book/Bernhardt _William/perfect_justice.html
14. Connelly M. The Brass Verdict. URL: https://royallib.com/book/Connelly_ Michael/The_Brass_Verdict.html
15. Connelly M. The Fifth Witness. URL: https://royallib.com/book/Connelly Michael / The_Fifth_Witness.html
16. Connelly M. The Lincoln Lawyer. URL: https://royallib.com/book/Connelly_ Michael/The_Lincoln_Lawyer.html
17. Grisham J. A Time to Kill. URL: https://royallib.com/book/Grisham_John /A_time_to_kill.html
18. Grisham J. Sycamore Row. URL: https://royallib.com/book/Grisham_John/ sycamore_row.html
19. Grisham J. The Runaway Jury. URL: https://royallib.com/book/John/ The_Runaway_Jury.html
20. Lescroart J. Hard Evidence. URL: https://royallib.com/book/Lescroart_ John/Hard_Evidence.html
21. Lescroart J. The 13th Juror. URL:https://royallib.com/book/Lescroart_ John/The_13th_Juror.html
22. Martini S. Shadow of Power. URL: https://royallib.com/book/MartiniSteve /Shadow_of_Power.html
23. Pratt S. Innocent Client. URL: https://royallib.com/book/Pratt_Scott/ An_Innocent_Client.html
24. Singer R. By Reason of Insanity. URL: https://royallib.com/book/Singer_ Randy/By_reason_of_insanity.html
25. Turrow S. Presumed Innocent. URL: https://royallib.com/book/Turow_Scott/ Presumed_innocent.html

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: a.maslova@mdu.in.ua

y.golotsykova@mdu.in.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-150-152

Голоцукова Ю. О., Маслова Г. М. Використання контамінованих конструкцій в публіцистичних текстах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 150–152.

УДК: 811.11-112.2:81'37

Голоцукова Юлія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, старший викладач
Маслова Ганна Миколаївна,
старший викладач
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ КОНТАМІНОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Стаття присвячена способам використання контамінованих конструкцій в публіцистичних текстах (на прикладі газетного матеріалу). В статті розглядається поняття «контаміновані утворення» (їх взаємодія, перехрещення, об'єднання мовних одиниць або частин на основі структурної, функціональної чи асоціативної близькості). Визначаються критерії цього поняття та досліджується процес контамінації на різних рівнях мовної системи. Виявлено роль різних факторів, що впливають на характер експресії контамінованих конструкцій. Автор зосереджує свою увагу на семантичних зв'язках між компонентами контаміната та загальною семантикою новоутворення в цілому.

Ключові слова: *контамінат, контамінована лексема, семантичний компонент, словотвір.*

Yuliia O. Holotsukova,
Candidate of Science, Senior Lecturer
Ganna M. Maslova,
Senior Lecturer
Mariupol State University

THE USE OF CONTAMINATED CONSTRUCTION IN PUBLICISTIC TEXTS

The article is devoted to the use of contaminated construction in publicistic texts (on newspaper material). The article discusses the concept of contaminated formation (their interaction, intersection, association of linguistic units or parts based on structural, functional, or associative proximity). The author identifies the criteria for this concept and explores the process of contamination at different levels of the language system. The role of various factors that affect the expression of contaminated constructs is explored. The author focuses on the semantic connections between the components of the contaminate and the general semantics of the combination as a whole.

Key words: *contaminate, contaminated unit, semantic component, word-building.*

Постановка проблеми. Газетно-публіцистичний стиль є продуктивним матеріалом для дослідження новотворів, оскільки новації останніх десятиліть представлено у газетній публіцистиці, де завдяки стилю та специфіці неологізми знаходять своє призначення раніше й вдаліше, ніж в інших джерелах-стилях.

Поява новотвору у газетному тексті є відображенням особливостей функціонального стилю: насамперед статичних та й тих, що визначаються станом та розвитком суспільства й дозволяють почути спільний соціокультурний фон та «дух часу».

Останнім часом у російсько-українській публіцистиці досить часто використовуються контаміновані утворення, які мають на меті привнести до тексту новизну та експресивність, зробити його живим та насиченим. Контамінати, які часто реалізують згорнуті словосполучення або навіть речення, є осередками концентрації змісту, в тому числі й емотивно-оцінного, а тому відіграють у системі комунікації важливу текстоутворювальну та комунікативну роль і надають когерентності мовленнєвому продукту [5, с. 164].

Актуальність дослідження обумовлена існуючими прогресивними тенденціями на межі лінгвістики та публіцистики, що зосереджуються на переміщенні від вивчення мовної системи до аналізу живих мовленнєвих процесів, які постійно змінюються й вдосконалюються.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Системні характеристики контамінованих утворень доповнюються у процесі дослідження їх взаємодії зі сферою функціонування, зокрема з газетно-публіцистичним стилем. Вивчення контамінат як мовленнєвих інновацій відповідає функціональному підходу й з боку динамічних процесів у мові. Контаміновані утворення, разом з іншими типами нових слів й словосполучень, викликають інтерес у процесі визначення розвитку системи мови, зокрема її лексичного та словотвірного рівней. Лише вивчення та дослідження сучасних інновацій дає можливість зрозуміти теперішнє й майбутнє певних процесів, що приводять до неологічного «спалаху».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню контамінації як особливого типу словотвору, а також контамінатів як кінцевого продукту цього процесу присвятили свої праці такі видатні науковці: О. А. Земська, Р. Ю. Намітокова, М. М. Шанський, Г. Пауль, Г. Веллман, В. Тойберт, І. Барц, В. Фляйшер, Г. Шмід, М. Шульц, М. Баумгарт, Е. Доналіс та ін. Питання типології контамінат та вивчення їх основних характеристик висвітлено у працях Є. Сидоренко, Н. Лаврової. Когнітивні аспекти контамінатів досліджували Е. Кулаєва та Л. Омельченко.

Однак у площині дослідження контамінатів виникає ще багато проблем, оскільки контамінації неможливо однозначно класифікувати з огляду на їх зміст та сферу функціонування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Найменш дослідженою залишається сфера особливого використання контамінованих конструкцій в публіцистичних текстах. Не з'ясованою на сьогодні залишається низка питань як лінгвістичного такі функціонального характеру. Зокрема: питання аналізу складових компонентів контамінованих одиниць та їх правильна семантична інтерпретація; фактори, що впливають на швидкість розпізнавання компонентів контаміната; мотиваційні аспекти створення нових контамінат, тощо. Під прицільним оком дослідників-лінгвістів й досі залишається питання розмежування контамінат та близьких до них словоутворень.

Новизна статті полягає у дослідженні специфіки використання контамінованих лексичних утворень у публіцистичному функціональному стилі.

Методологічне або загальнонаукове значення. В ході роботи були використані описовий та вибірковий методи. Методологічну базу дослідження становлять роботи В. В. Бабайцевої, Н. С. Валгіної, В. А. Іцковича та ін. Практична цінність роботи полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані на практичних заняттях з дисциплін сучасної російської та української мови, при розробці програм з проблем неології та стилістики засобів масової комунікації або ж для формування словника оказіоналізмів певного періоду.

Викладення основного матеріалу. Публіцистичний жанр – це та область літератури, яка опікується політичними, суспільними питаннями з метою розповсюдження правильних поглядів у широких читацьких масах, створює та формує суспільну думку. До сфери інтересів публіцистики також входять нагальні питання суспільства, які мають вирішальне значення у ході життя.

Сучасна публіцистика використовує різні засоби впливу на читача, яке відбувається завдяки виразності, незвичайності, неочікуваності авторських думок, невимушеній розмові «з неочікуваними пропусками слів й довільною розстановкою акцентів» [4].

Питання про визначення межі публіцистики ускладнюється рухомістю жанрів, різноманіттям перетинів, що обумовлено ментальними перетвореннями, які відбуваються в усіх сучасних, інформаційних суспільствах. Публіцистика має власну сукупність методів пізнання світу. З одного боку спирається на дискурсивно-логічні методи, що дозволяють досягти істину як адекватне віддзеркалення явищ та процесів природи та суспільства у свідомості людини. З іншого боку – звертається до когнітивних можливостей художнього образу, до метафоричної думки. Художній образ не лише створює необхідний фон для реалізації просвітницької та дидактичної функцій, але й втілює соціальну ідею.

Публіцистика – це також одна з форм пізнання дійсності, що спирається на соціальну практику людини, тому визначається її фундаментальна функція – когнітивна. Цей стиль не лише вдало користується новими мовленнєвими зразками та лексичними утвореннями, але й сам активно їх продукує. Безсумнівно, даний процес неможливо оцінити однозначно – чи то позитивний, чи то негативний, оскільки в ньому присутні риси обох сторін: з одного боку мовленнєва творчість допомагає створити образ, збагатити та оздобити національну мову, з іншого – неологізми, нові значення та нові граматичні форми розхитують традиційно усталену мовну систему.

В мовознавстві термін «контамінація» визначається як виникнення нового висловлення чи форми (інколи під впливом народної етимології) шляхом об'єднання елементів двох різних словосполучень, але в чомусь подібних [2, с. 92]. Наприклад, неправильне сполучення рос. «*играть значение*» виникло як контаміноване за допомоги двох інших – рос. «*играть роль*» та рос. «*иметь значение*». Прикладом контамінацій можуть слугувати також сполучення імен та слів (коренів), наприклад, рос. «*Ф. Толстоевский*» (*Толстой + Достоевский*).

Поняття контамінації базується на таких положеннях: 1) формально у новотворі представлено, хоча б однією буквою (фонемою), обидва вихідні слова; 2) обов'язково в значенні новотвору переплітається семантика обох вихідних слів.

У публіцистичних текстах контаміновані конструкції – це здебільшого заголовки. Характер виділеної частини: загальні іменники (рос. «*за что травят пейсателя?*», «*министр забороны*», «*гейрой нашего времени*»); власні імена / назви (рос. «*На шахтах Донецкой области работают по-стукановски*», «*кем была, кем стАлла*»); абревіатури (рос. «*БАМкротство*», «*уTVительный*»).

У публіцистиці описується те, що люди бажають бачити та читати, те, що цікавить маси, бентежить, хвилює на даний момент. Це політика, яка стала невід'ємною частиною життя та досить популярна в останні часи, спорт, культура, шоу-бізнес. Щоб яскравіше та насиченіше висвітлити ту чи іншу подію / проблему, журналіст намагається використати лексику, яка викличе багато емоцій. Так, наприклад, рос. «*полисМЕНТ*» – новотвір, який позначає людину за певною професією й наділений негативною конотацією (має на меті принизити особистість, яка обіймає цю посаду).

Дослідивши публіцистичні тексти, проаналізувавши виокремлені одиниці, можна зробити висновок: існує три основні типи контамінації: лексична, фразеологічна та синтаксична [3, с. 112].

Прикладом лексичної контамінації є такі утворення: «*самомучитель*» (самоучитель + мучитель), «*брагоухающий*» (брага + благоухающий), «*лжизнь*» (ложь + жизнь), «*благостыня*» (благо + милостыня), «*овощехоронилище*» (овощехранилище + хоронить), «*бредография*» (география + бред), «*крысавица*» (крыса + красавица) – тобто друге слово «втручається» у форму першого, або повністю, відсікаючи частину першого, або стає завершенням першого слова, з відсіченою своєю частиною.

Явище фразеологічної (як і лексичної) контамінації – сфера живого, розмовного стилю, звідки контаміновані форми переходять до мовлення Інтернету, газети й до публіцистики, де майже завжди виступають порушенням літературної норми [2, с. 93]. В процесі мовлення мовець, починаючи формулювати думку, спирається на певну конструкцію, яка відповідає змісту, але потім відходить від неї й переходить на іншу, тотожну чи близьку до першої.

Слід визнати, схрещення фразеологічних одиниць є закономірним фактом мовленнєвого розвитку. Умов, що сприяють виникненню фразеологічної контамінації є кілька: 1) змістова та структурна близькість фразеологічних одиниць; 2) пошуку мовцем експресії виразу; 3) послаблення лексичного значення й компонентів фразеологічних одиниць (на місці цих слів з'являються синонімічні одиниці); 4) живе невимушене мовлення, що допускає заміни [4].

Новотвір рос. «*поднять тост*» є контамінацією сполучень «*поднять бокал*» та «*предложить тост*». Розмовний стиль допускає таку заміну компонентів. Така сама ситуація відбувається й у наступних варіантах: рос. «*быть может статься*»

(быть может + может статься); «*курс холодной разрядки*» (холодная война + политическая разрядка); «*семисезонное пальто*» (демисезонное пальто + семилетнее пальто); «*не плюй в колодец, вылетит – не поймаешь*» (не плюй в колодец – пригодится воды напиться + слово не воробей, вылетит – не поймаешь) та інше.

Класифікація фразеологічної контамінації може бути такого виду: семантична (за значенням взаємодіючих елементів) та структурна (коли одна одиниця відступає під натиском іншої).

Розповсюдженим типом фразеологічної контамінації є такий, коли поєднуються частини двох фразеологічних одиниць, подобних одна до одної [3, с. 112]: рос. «*поддаваться на удочку*» (поддаваться на обман + идти на удочку), «в *пожарном порядке*» (торопиться как на пожар + в спешном порядке). Іншим різновидом взаємодії мовних одиниць як контамінація може розглядатися накладення фразеологічних одиниць, у результаті чого одна з одиниць представлена повністю, а інша – частково, у вигляді одного свого елемента: рос. «*свить осиное гнездо*» (свить гнездо + осиное гнездо), «*появляться в свет*» (выходить в свет + появляться на свете). Сюди ж можна віднести й такий різновид контамінації фразеологізмів, які починаються одним й тим самим словом, обидва інших компоненти містяться у новотворі без змін: рос. «*закричать караул благим матом*» (закричать караул + закричать благим матом). Ще одним видом фразеологічної контамінації є процес переміщення одного, синонімічного, слова з компонентів фразеологізма на місце іншого. Такий односторонній вплив однієї мовної одиниці на іншу можна вважати також за асиміляцію [2, с. 94].

Спостерігається синтез лексичної та фразеологічної контамінації (з метою створення комічного ефекту): рос. «*малосольные остроты*» (малосольные огурцы + соленые остроты); «*остаться с пиковым носом*» (остаться с пиковым носом + остаться с носом); «*пивонер всегда готов*».

Однією з тенденцій мовлення сучасної публіцистики є прагнення автора точно виразити свої думки. Саме для цього служать сполучення, створені шляхом контамінації. Дослідження публіцистичних текстів дало змогу розглянути виокремлений матеріал з огляду семантичні відношення в контамінатах.

Тож, до контамінованих конструкцій з семантикою рівною сумі значень компонентів, можна віднести утворення: а) рос. «*гастрольбайтеры*» – гастролер + гастарбайтер (ставлення до західних зірок як до звичайних гастарбайтерів); б) рос. «*Меркози*» – Меркель + Саркози (про німецько-французький політичний дует Меркель-Саркозі). Значення цих утворень виникли на основі контексту. Хоча дані контаміновані конструкції семантично є сумою значень їхніх компонентів, то центр їх значення розміщується по-різному. У групі А він концентрується в одному з членів: гастрольбайтер – це звичайні гастролери, до яких ставляться як до гастарбайтерів; у групі Б семантичний центр не концентрується на жодному з компонентів, а утворює окреме поняття, яке є сумою значень обох компонентів.

Семантичні відношення в контамінації – це також відношення між утворюваними її компонентами, а саме: мова йде про контамінації з компонентами, що належать до одного ж й того семантичного поля та про контамінації з компонентами, що належать до різних семантичних полів [5, с. 164]. Компоненти з одного семантичного поля можуть бути псевдосинонімами, що позначають поняття близькі за асоціаціями або перехресними.

Головні висновки. Явище фразеологічної (як і лексичної) контамінації – сфера живого спілкування, завдяки чому новоутворені форми переходять до мовлення інтернету, газети та публіцистики. Здебільшого вони є проявами порушення літературної норми. Умови, що впливають на формування та створення таких одиниць кілька: змістова та структурна близькість компонентів, прагнення до експресивності, послаблення лексичного значення та компонентів фразеологізмів, живе мовлення, яке дозволяє заміну компонентів.

Здебільшого участь компонентів у створенні семантики контамінатів є нерівномірним. Це дає змогу зробити висновок, що один з компонентів контамінованих конструкцій відіграє домінуючу роль в організації семантики цих «оригінальних» оказіоналізмів.

Перспективи використання результатів дослідження. У плані подальших наукових студій перспективним видається дослідження та науковий пошук у площині семантики контамінатів, адже вона все ще залишається тією сферою, де виникає більшість проблем, оскільки контаміновані конструкції мовлення ЗМІ неможливо однозначно класифікувати з огляду на їх зміст. Відсутність єдності у поясненні їхнього значення обумовлена в першу чергу тим, що в останній час у дослідженнях на перший план виходить їх форма. Порушені у статті питання семантики контамінованих конструкцій складають лише частину складної наукової праці, пов'язаної зі змістовним боком.

Література:

1. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке : Учеб.пособие для студентов вузов, обучающихся по филол. направлениям и специальностям. М.: Логос, 2001. 302 с.

2. Ицкович В. А. О контаминации и смежных с нею явлениях. *Памяти В. В. Виноградова*. М.: МГУ, 1971. С. 90–96.

3. Колобова Е. А. Контаминация фразеологизмов с общим именным компонентом / Е.А. Колобова // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. 2007. № 4. С. 111–113.

4. Лаврова Н. А. Контаминация: все уже сказано? (О некоторых возможных перспективах исследования). *LINGUA MOBILIS: Научный журнал*. Челябинск: ГОУВНО «Челябинский государственный университет», 2014. № 2(48).

5. Моісєєва Н. Семантичні та функціональні особливості німецьких контамінованих лексем. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 55. С. 163–165.

Отримано: 2 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: cher3390@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-153-155

Девос А. О. Стилістичні засоби французької соціальної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 153–155.

УДК: 811.133.1'42:659.4

Девос Анастасія Олександрівна,
кандидат філологічних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Статтю присвячено дослідженню соціальної реклами як особливого різновиду французького рекламного дискурсу, а саме визначенню основних стилістичних засобів, притаманних рекламному дискурсу. Особливу увагу було приділено виявленню характерних стилістичних фігур та визначенню їх функцій у соціальній рекламі. Варто відзначити, що дискурсу французької соціальної реклами найбільш характерно вживання таких риторичних фігур як синтаксичний паралелізм, антитеза, повтори, гра слів, риторичні запитання та рима. Також, у статті розглядаються її образний та лінгвістичний виміри, які ілюструються конкретними прикладами рекламних повідомлень. Через систему художніх образів, мовних та стилістичних засобів, рекламні постери висвітлюють те, що хвилює сучасне суспільство та пропонують шляхи розв'язання нагальних суспільних проблем.

Ключові слова*: соціальна реклама, стилістичні особливості, суспільство споживання, французький рекламний дискурс.*

Anastasiia O. Devos,
PhD, Borys Grinchenko Kyiv University

STILISTIC FEATURES OF FRENCH SOCIAL ADVERTISING

The article is devoted to the study of social advertising as a special kind of French advertising discourse, namely to identify the basic stylistic means inherent in advertising discourse. Particular attention was paid to identifying characteristic stylistic figures and defining their functions in social advertising. It is worth noting that the discourse of French social advertising is most characterized by the use of such rhetorical figures as syntactic parallelism, antithesis, repetition, play of words, rhetorical questions and rhyme. Among all the above stylistic figures, the most common in social advertising is syntactic parallelism, which is simultaneously accompanied by different types of repetitions. Another stylistic tool that is also quite common in French social advertising texts is the antithesis. As has been demonstrated in the previous examples, antithesis is usually accompanied by syntactic parallelism, which is built on contrasts and oppositions of certain concepts. Another stylistic technique that is very characteristic of the discourse of French social advertising is the play of words. Advertisers often refer to this rhetorical tool because the use of wordplay renders the advertisement more original, gives it luminance and sometimes even ironic sound. We would like to emphasise that through a system of artistic imagery, linguistic and stylistic means, advertising posters highlight what excites contemporary society and offer ways to solve pressing societal problems.

Key words: *consumer society, French advertising discourse, public advertising, stylistic features.*

На думку відомого французького філософа Жана Бодрійяра, сучасне суспільство визначає себе як суспільство споживання, а реклама – урочистий гімн цій ідеї. Саме тому, ми вирішили присвятити нашу статтю дослідженню стилістичних особливостей французької реклами, однак реклами не споживчої, а реклами соціальної, основна ціль якої – привернути увагу та протидіяти проблемам сучасного суспільства споживання.

Феномен соціальної реклами привертає увагу представників різних наук і галузей професійної діяльності: філології, соціології, політології, філософії, юриспруденції, психології, педагогіки, журналістики та ін. Але кожна з них вивчає соціальну рекламу як об'єкт лише з тих позицій і в тих аспектах, які зумовлені специфікою наукової або професійної галузі, предметом її вивчення, актуальними завданнями, що постають перед кожною з них на певному етапі розвитку.

Метою цієї статті є визначення стилістичних особливостей французької соціальної реклами, а саме тих стилістичних фігур, які найбільше притаманні французькому рекламному дискурсу.

Об'єктом вивчення слугує франкомовний рекламний дискурс.

Предметом аналізу є стилістичні особливості сучасної французької соціальної реклами як різновиду французького рекламного дискурсу.

Актуальність обраної теми визначається потребою здійснення всебічного дослідження ролі, функцій та особливостей використання стилістичних засобів у французькій соціальній рекламі, оскільки поняття соціальної реклами є відносно новим та потребує стилістичного опису.

Наукова новизна даної статті полягає у спробі комплексного аналізу стилістичних особливостей французької соціальної реклами як особливого різновиду французького рекламного дискурсу.

Практична цінність статті полягає в тому, що вона може бути використана в курсах зі стилістики французької мови, лінгвопрагматики та дискурсології.

Аналітичний огляд сучасної наукової літератури, у тому числі найновіших дисертаційних досліджень, дає змогу не лише побачити усе розмаїття підходів до вивчення феномена соціальної реклами, а й окреслити коло найбільш актуальних науково-теоретичних і прикладних проблем у її сфері.

Соціальну рекламу розглядають насамперед як важливий комунікативний ресурс та інструмент управління соціальними процесами (А. Бєлянін, С. Земсков, Р. Крупнов), механізм управління громадською думкою (Р. Ібатулін), як феномен суспільної рефлексії (М. Піскунова), феномен культурної комунікації (М. Дороніна), як елемент комунікативного середовища мегаполіса (Н. Єрощенкова), підкреслюючи її важливу роль і місце в державному управлінні (І. Давидкіна).

Останнім часом актуалізуються порівняльні дослідження і порівняльний соціологічний аналіз, здебільшого такому аналізу підлягають соціорегулятивні ресурси соціальної та політичної (Л. Андросова), соціальної та комерційної реклами (А. Бєлова) [1].

Актуальні питання досліджень західноєвропейської та американської рекламної діяльності порушуються у працях таких авторів та науковців, як К. Л. Бове, У. Ф. Аренс [2], У. Уеллс, Д. Бернет, С. Моріарті [3], У. Бергер [4], А.-П. Женді [6], Д. Е. О'Тул, Д. Поуп та інші.

Опис функціонування англомовної соціальної реклами містить колективна праця за редакцією Джуді Ланнон «How Public Service Advertising Works» [5]. Стратегії і перспективи розвитку соціальної реклами у Європейському Союзі та США публікуються у формі доповідей [7].

У цілому аналіз наявної літератури (української та зарубіжної) з питань рекламної діяльності засвідчив, що порівняно з комерційною рекламою соціальній рекламі присвячено значно менше праць, тому феномен соціальної реклами потребує ґрунтовних теоретичних, методичних і фахово-прикладних розробок.

Саме тому наше дослідження присвячено аналізу стилістичних особливостей французької соціальної реклами, яка виявилася багатою на риторичні та стилістичні фігури.

Дослідивши стилістичні засоби, характерні для дискурсу французької соціальної реклами, ми дійшли висновку, що для дискурсу французької соціальної реклами характерно вживання таких риторичних фігур як синтаксичний паралелізм, антитеза, повтори, гра слів, риторичні запитання та рима.

Серед усіх вищеперерахованих стилістичних фігур найчастіше у соціальній рекламі зустрічається синтаксичний паралелізм, який одночасно супроводжується різними типами повторів. Наведемо декілька прикладів вживання синтаксичного паралелізму у текстах французької соціальної реклами.

1) ***«Dépasser les limites c'est croire qu'on est ici... alors qu'on est déjà là. Respectons toujours les limitations de vitesse»*** – синтаксичний паралелізм, який посилює антитезу, що створюється завдяки семантичній опозиції понять ***«ici – là»*** та протиставленню словосполучень ***«qu'on est ici – qu'on est déjà là»***. Повторення виразу ***«qu'on est»*** у першій та другій частинах речення є прикладом вживання фігури анадиплосису у дискурсі соціальної реклами.

2) ***«TROP VITE! On ne regrette de rouler trop vite que lorsqu'il est trop tard. Sécurité routière tous responsables»*** – синтаксичний паралелізм, опозиція понять ***«trop vite – trop tard»***, повторення прислівника-інтенсифікатора ***«trop»***. Вираз «***TROP VITE!***» навмисне виділено за допомогою великих літер, що слугує візуальним прийомом для привертання уваги потенційної аудиторії, в даному випадку всіх учасників дорожнього руху.

3) ***«Restauration rapide: Facile d'y entrer, mais difficile d'en sortir»*** – синтаксичний паралелізм та антитеза, побудовані на контрасті та опозиції наступних понять: ***«facile – difficile»*** – «легко – складно», ***«y – en»*** – «туди – звідти», ***«entrer – sortir»*** – «заходити – виходити».

Наступним стилістичним засобом, який також є досить розповсюдженим у текстах французької соціальної реклами, є антитеза. Як вже було продемонстровано у попередніх прикладах, антитеза зазвичай супроводжується синтаксичним паралелізмом, який побудовані на контрасті та опозиції певних понять. Наведемо декілька прикладів вживання стилістичного засобу антитези у сучасній французькій соціальній рекламі.

1) ***«Ce jeune est un drogué du travail. En le voyant, on s'imagine que rien ne l'intéresse. C'est tout le contraire. Il a envie de vivre toutes les expériences avant de choisir sa voie. Pour ses premières missions d'intérim, Adia ne lui donnera pas une, mais toutes ses chances. Ne vous fiez pas aux apparences, fiez-vous aux compétences»*** – приклад вживання антитези побудований на контрасті понять ***«apparence – compétence»*** – «зовнішність – компетентність», які знаходяться у опозиційних відношеннях. Також, на наявність антитези вказує вживання дієслова ***«se fier»*** – «довіряти» одночасно в стверджувальній та заперечній формах в одному реченні.

2) ***«Arrêtons le gâchis! Cette femme veut être jardinière, mais ce n'est pas facile parce qu'on pense encore que c'est un métier de l'homme. Laissons leurs chances aux compétences»*** – антитеза, створена протиставленням понять ***«homme – femme»*** – «чоловік – жінка» та ***«métier de l'homme – métier de la femme»*** – «чоловіча професія – жіноча професія». Автори цього рекламного повідомлення за допомогою використання стилістичного засобу антитези хочуть закцентувати нашу увагу на явищі гендерної дискримінації, яка все ще процвітає навіть у високорозвинених країнах.

3) ***«Samedi soir, on s'éclate dans les autos tamponeuses. Conduire n'est pas jouer»*** – приклад вживання антитези, побудованої на протиставленні понять ***«conduire – jouer»*** – «керувати автомобілем – грати». За допомогою цього стилістичного прийому автори рекламного повідомлення намагаються продемонструвати нам, що керувати автомобілем – це велика відповідальність за своє життя та життя оточуючих, і до цього не можна ставитися як до бездумної гри.

Іншою стилістичною фігурою, яка часто зустрічається у текстах французької соціальної реклами, є повтор. Як вже зазначалося вище, повтор дуже часто вживається у парі із синтаксичним паралелізмом. Також, проаналізовані приклади рекламних повідомлень продемонстрували нам, що повтори у соціальній рекламі є переважно анафоричного та епіфоричного типів, однак також зустрічаються і повтори-рефрени. Наведемо декілька прикладів вживання повторів у текстах сучасної соціальної реклами.

1) ***«Voici une fille qui aime les filles. Mais cette fille qui aime les filles n'aime pas les filles qui n'aiment pas les filles qui aiment les filles. Cette phrase est compliquée mais moins que sa vie d'étudiante homosexuelle»*** – скоромовка, логічний парадокс, створений завдяки використанню паралельних конструкцій та повторів.

2) ***«Le tabac rend stérile: ON S'EN FOUT. Le tabac nuit au foetus: ON S'EN FOUT. Le tabac coupe le souffle: ON S'EN FOUT. Le tabac cause des maladies mortelles: ON S'EN FOUT. C'est marrant, ce matin, par peur d'être malade, vous avez jété un produit périmé depuis deux jours»*** – оригінальний приклад вживання повтору-рефрену у тексті французької соціальної реклами.

3) ***«Loi handicap: mettons-la en place pour que chacun trouve sa place»*** – інший приклад вживання повтору-епіфори у слогані соціальної реклами. У цьому випадку повтор слова ***«place»*** – «місце» супроводжується грою слів, оскільки вираз ***«mettre en place»*** означає «втілювати у життя, реалізувати».

Наступним стилістичним прийомом, який є дуже характерним для дискурсу французької соціальної реклами, є гра слів. Автори рекламних повідомлень часто звертаються до цього риторичного засобу, оскільки використання прийому гри слів робить рекламне повідомлення більш оригінальним, надає йому яскравості, а іноді навіть й іронічного звучання. Розглянемо декілька прикладів вживання прийому гри слів у текстах сучасної соціальної реклами.

1) ***«On peut être vert et beau»*** – приклад вживання стилістичного засобу гри слів у рекламному слогані. У даному випадку стилістично обігрується поєднання прикметників ***«vert et beau»*** – «зелений та красивий», які на перший погляд є непоєднуваними, однак імпліцитно посилаються на казку про «Царівну Жабу», насправді описують красу природи та зелених насаджень.

2) ***«Ne rien dire? La plupart des gens atteints du VIH ne le savent pas. Passez le mot, pas le virus»*** – гра слів, заснована на полісемантичності дієслова ***«passer»***, яке входить до складу різних ідіоматичних виразів. Словосполучення ***«passer le mot»*** означає «поділитися інформацією», а ідіома ***«passer le virus»*** – «заразити когось хворобою».

3) ***«YvesSansLogment. Christian Dehors Paris. Jean Paul Galere. Ayons l'élégance d'aider ceux qui n'ont rien. Aurore»*** – використання прийому гри слів у соціальній рекламі, заснованому на обігруванні назв відомих французьких дизайнерів таких як ***Yves Saint-Laurent, Christian Dior*** та ***Jean Paul Gaultier***. Ці дизайнери виробляють одяг класу люкс для найзаможніших верств населення. Саме тому автори цих рекламних повідомлень вирішили обіграти їх назви та на контрасті продемонструвати величезну прірву, яка утворилася між бідними та багатими, а також закликати останніх витратити частину своїх статків на допомогу тим, хто не має нічого.

Іншим стилістичним прийомом, який також можна зустріти у текстах французької соціальної реклами, є риторичні запитання. І хоча відповідь на подібні питання зазвичай є очевидною, автори рекламних повідомлень вдаються до такого прийому, щоб змусити людину замислитись над необхідністю розв'язання тієї чи іншої проблеми, привернути увагу до критичної ситуації. Наведемо декілька прикладів вживання риторичних запитань у рекламних текстах.

1) ***«Notre vie doit-elle se limiter aux pièces qui nous sont réservées?»*** – приклад слогану соціальної реклами, написаного у вигляді риторичного запитання. Для будь-якого читача стає зрозумілим, що відповідь на це запитання має бути заперечною, однак у такий спосіб автори рекламного повідомлення імпліцитно закликають нас боротися за відстоювання прав людей з обмеженими можливостями.

2) ***«Cette femme ne peut rien faire sans passion. Ce n'est pas ce que vous avez pensé en la regardant? Pourtant chez Adia nous lui proposons toujours des missions d'intérim à la hauteur de ses ambitions et de son talent. Ne vous fiez pas aux apparences, fiez aux compétences»*** – приклад вживання риторичного запитання у тексті соціальної реклами. Очевидно, що відповідь на це питання є стверджувальною, оскільки, коли ми бачимо красиву людину, ми в першу чергу думаємо про її зовнішність, а не про її професійні компетенції. У такий спосіб автори цього рекламного повідомлення нагадують нам, що зовнішність дуже часто може бути оманливою і, що не можна оцінювати людину лише за її вигляд.

3) ***«6m² pour attendre le bus, c'est bien. Mais pour vivre? Agissons. Fondation Abbé Pierre»*** – приклад вживання риторичного запитання, відповідь на яке звичайно ж є негативною. Однак це запитання імпліцитно інформує нас про те, що у сучасному суспільстві зустрічаються випадки, коли людина проживає у таких жахливих умовах або взагалі є безхатченком. У такий спосіб автори цього рекламного повідомлення привертають нашу увагу до проблеми бездомності та закликають нас допомагати бідним знедоленим людям.

Менш характерним для французької соціальної реклами є вживання стилістичного засобу рими. Серед усіх проаналізованих прикладів нам зустрілося декілька слоганів, слова яких римуються між собою. Зазвичай використання прийому рими у рекламних текстах надає рекламному повідомленню приємного звучання, а римовані слогани легше сприймаються та запам'ятовуються, а також привертають більше уваги завдяки своїй оригінальності. Наведемо декілька прикладів вживання рими у сучасній соціальній рекламі.

1) ***«Je me suis réveillée nue On avait bu Je sais plus... Laura 16 ans»*** – у даному прикладі французької соціальної реклами римуються закінчення слів ***«nue»*** – «гола», ***«bu»*** – «випили» та ***«plus»*** – «більше». У такий оригінальний спосіб автори цього рекламного повідомлення хочуть привернути нашу увагу до проблеми надмірного вживання алкоголю серед підлітків.

2) ***«Trajet connu Risque accru»*** – ще один приклад вживання римованого слогану у сучасній соціальній рекламі. У цьому прикладі римуються прикметники ***«connu»*** – «відомий» та ***«accru»*** – «збільшений». Такий слоган у доступній та оригінальній формі закликає нас бути серйозними та уважними на дорозі, навіть якщо це відомий регулярний маршрут.

3) ***«Un cyclo débridé c'est un ado en danger»*** – інший приклад вживання стилістичного засобу рими у соціальній рекламі. У цьому рекламному слогані римуються слова ***«un cyclo»*** – «мотоцикліст» та ***«un ado»*** – «підліток». Завдяки вживанню скорочених форм іменників, що римуються, цей слоган легко

Проаналізувавши риторико-стилістичні особливості сучасної соціальної реклами, ми побачили, що їй властиве використання різних видів тропів (таких як метафора, метонімія, порівняння, епітет, алюзія, оксиморон, іронія, гра слів, персоніфікація, гіпербола) та стилістичних фігур (таких як анафора, синтаксичний паралелізм, інверсія, алітерація), а також вживання різних мовленнєвих регістрів, дуже часто розмовного стилю. Окрім цього, варто відзначити, що соціальна реклама має тісні асоціативні інтертекстуальні зв'язки з іншими мовленнєвими жанрами, а саме з коміксом, казкою, комерційною рекламою, та навіть містить посилання на текст шлюбної обітниці та Декларацію прав людини.

Отже, у нашій роботі ми прийшли до висновку, що соціальна реклама є дуже складним феноменом, який є одночасно мистецьким витвором, компонентом соціальної політики та механізмом впливу на формування громадської думки. Через систему художніх образів, мовних та стилістичних засобів, рекламні постери висвітлюють те, що хвилює сучасне суспільство та пропонують шляхи розв'язання нагальних суспільних проблем.

Література:

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. К.: Изд-во ЛОГОС, 2003. 304 с.
2. Бове К. Л., Аренс У. Ф. Современная реклама / пер. Д. В. Вакин; ред. О. А. Феофанов. Тольятти: Изд. Дом Довгань, 1995. 704 с.
3. Уэллс У., Бернет Дж., Мориарти С. Реклама : Принципы и практика. Advertising: Principes & Practice: пер. с англ. / пер. М. Артюх и др., под ред. И. В. Крылова, А. В. Ульяновского. 2-е изд., испр. СПб. : Питер, 2001. 735 с.
4. Berger W. Advertising today / Warren Berger. New York: Phaidon, 2004. 512 p.
5. How Public Service Advertising Works / ed. by Judie Lannon. WARC. July 2008. 244 p.
6. Jendy H.-P. La publicité et son enjeu social. Paris: Presses Universitaires de France, 1997. 206 p.
7. Social Advertising: Strategy and Outlook – European Union, 2012–2020 / 2nd ed. 104 p.; Social Advertising: Strategy and Outlook – North America, 2012–2015 / 2nd Edition. 73 p. URL: http://www.hnyb.in/. Назва з екрана.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: dumcira2018@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-156-159

Думчак І. М., Шемерлюк С. В. Мовні трансформації при перекладі англомовної прози українською мовою (на матеріалі роману Колма Тойбіна «Будинок Імен»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 156–159.

УДК: 811.111

Думчак Ірина Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Шемерлюк Софія Володимирівна,
Слухач магістратури кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ КОЛМА ТОЙБІНА «БУДИНОК ІМЕН»)

У статті проаналізовано особливості мовних трансформацій у перекладі твору ірландського письменника Колма Тойбіна «Будинок імен». Визначено поняття трансформацій та їх класифікації. Проведено аналіз різних підходів вчених до визначення типів трансформацій. Визначено, що через наявність розбіжностей у синтаксичних, граматичних і морфологічних структурах англійської та української мов при перекладі широко використовуються лексичні і граматичні трансформації. Серед лексичних трасформацій найчастотнішими є генералізація, конкретизація, компенсація, прийом лексичного додавання. У статті наводяться приклади використання граматичних трансформацій перестановки, заміни, додавання та опущення при зіставленні тексту оригіналу та його перекладу.

Ключові слова: *трансформація, переклад, адекватність перекладу, мова оригіналу, мова перекладу, лексична трансформація, граматична трансформація.*

Iryna M. Dumchak,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor at the Department of English Philology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Sofiia V. Shemerliuk,
1nd year graduate student of
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

LANGUAGE TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF TRANSLATION OF ENGLISH PROSE INTO UKRAINIAN (ON THE BASIS OF THE COLM TOIBIN'S NOVEL 'HOUSE OF NAMES')

The article deals with the peculiarities of transformations in the process of translation of English prose into Ukrainian. Despite the large number of works covering this issue, the problem of translating prose texts is not dismissed. There is a need to systematize and study the types of lexical and grammatical transformations, used in translating literary texts, in practice. To observe the process of formation of inter-language transformations, the novel by an Irish writer Colm Toibin 'House of Names' has been chosen.

The various scientists' approaches to establishing the transformation types are analyzed. It is revealed that due to differences in the syntactic, grammatical and morphological structures of the English and Ukrainian languages, lexical and grammatical transformations are widely used in translation. Lexical transformations are the deviations from direct vocabulary matches. The lexical transformations are mainly caused by the fact that the volume of the lexical units of the original language and the language of translation do not coincide. Among lexical transformations, the most common are generalization, concretization, compensation, lexical additions. Grammatical transformations are to transform the structure of a sentence in the translation process according to the rules of the source language. The transformation can be complete or partial depending on whether the structure of the sentence changes completely or partially. The article presents the examples of the grammatical transformations of inversion, replacement, addition and omission comparing the original text and its translation.

Key words: *transformation, translation, translation adequacy, source language, target language, lexical transformation, grammar transformation.*

Постановка проблеми. Пропонована стаття становить частину дослідження, присвяченого мовним трансформаціям, що відбуваються під час перекладу англомовних прозових творів українською мовою. У статті представлені лексичні та граматичні трансформації у перекладі з англійської мови у вигляді цілісної системи. Уміння і навички здійснення перекладацьких трансформацій становлять істотний компонент компетенції перекладача, і тому їхньому визначенню та правильному застосуванню слід приділяти особливу увагу. Застосування трансформацій у перекладі має спрямовуватися на адекватну передачу змісту оригіналу і враховувати норми мови перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мовних трансформацій досліджували в своїх роботах Л. С. Бархударов, В. М. Комісаров, В. С. Виноградов, Я. І. Рецкер та ін. Тим не менш, проблема перекладацьких трансформацій продовжує залишатися актуальною.

Мета статті. Мета нашого дослідження полягає у вивченні функціонування трансформацій при перекладі англомовної прози українською мовою і мовних засобів їх вираження. Завданнями нашої наукової розвідки є дати загальну характеристику трансформацій при перекладі; дослідити причини, що викликають перекладацькі трансформації; дослідити мовні трансформації у перекладі роману К. Тойбіна «Будинок імен».

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі знання та вивчення іноземних мов є життєвою необхідністю. Володіння іноземною мовою стало нормою життя за рахунок розширення можливостей спілкування, подорожей. При вивченні іноземної мови велика частина методик спрямована на усну комунікацію, але не слід забувати, що для повноцінного оволодіння мовою важлива робота з текстом. Для повноцінного оволодіння іноземною мовою необхідно навчитися

виділяти основну думку. При роботі з текстом потрібно сприймати зміст тексту, емоції героїв, гумор. Безпосередньо при самостійному перекладі для досягнення цього необхідно знати не тільки лексику і граматику, а й багато читати, думати, образно мислити. Дослівний переклад не може відобразити глибину і сенс тексту художнього твору. Тому художній переклад може відрізнятися від оригіналу.

В. С. Виноградов зазначає, що переклад – це одне з найдавніших занять людини. Різниця мов спонукала людей до цієї нелегкої, але вкрай необхідної праці, який служив і служить цілям спілкування і обміну духовними цінностями між народами. Слово «переклад» багатозначне, і у нього є два термінологічних значення, які нас цікавлять. Перше з них визначає розумову діяльність, процес передачі змісту, вираженого однією мовою засобами іншої мови. Друге називає результат цього процесу – текст усний чи письмовий. Хоча ці поняття різні, але вони являють собою діалектичну єдність [3, с. 5].

У завдання перекладу входить не тільки точний виклад змісту думок, викладених на мові оригіналу, але і відтворення засобами мови перекладу всіх особливостей стилю і форми повідомлення. Кожного разу, розглядаючи інформаційну потужність тієї чи іншої мовної одиниці, ми беремо до уваги не тільки лексико-семантичне значення слів і їх поєднання, а й їхні граматичні властивості, які можуть досить суттєво впливати на міру впорядкованості перекладу.

Спільність між граматичними властивостями української та англійської мов задається їхньою загальною приналежністю до індоєвропейської сім'ї. У той же час відмінність принципів граматичного ладу, що виражається в приналежності цих мов до різних граматичних груп, відбивається в істотних відмінностях між граматичними властивостями, наприклад, в існуванні несхожих граматичних категорій таких, як артиклі в англійській мові, дієприслівник в українській мові; узгодження в українській мові, фіксований порядок слів в англійській мові і т.д.

Перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, називаються перекладацькими трансформаціями. Однак термін «перетворення» не можна розуміти буквально: сам вихідний текст «не перетвориться» в тому сенсі, що він не змінюється сам по собі. Цей текст, звичайно, сам залишається незмінним, але поряд з ним і на основі нього створюється інший текст на іншій мові [1, с.6].

Існують різні точки зору щодо поділу трансформацій на види, але більшість авторів сходяться в одному, що основні види трансформацій – це граматичні і лексичні. У свою чергу, ці трансформації діляться на підвиди. Ці два типи перекладацьких трансформацій на практиці «в чистому вигляді» трапляються рідко, зазвичай вони поєднуються одині з одними, приймаючи характер складних, «комплексних» трансформацій.

Мета перекладу – досягнення адекватності. Адекватний, або як його ще називають, еквівалентний переклад – це такий переклад, який здійснюється на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні відповідного плану вираження, норм мови.

Що ж стосується трансформаційно-семантичної моделі перекладу, вона розглядає процес перекладу як ряд перетворень. Трансформаційно-семантична модель орієнтована на існування безпосереднього зв'язку між структурами і лексичними одиницями оригіналу і перекладу [4, с. 158].

Лексичні трансформації – представляють собою відхилення від прямих словникових відповідностей. Лексичні трансформації викликаються головним чином тим, що обсяг значень лексичних одиниць мови оригіналу і мови перекладу не збігається. Можна виділити 7 різновидів лексичних трансформацій:

– конкретизація;
– генералізація;
– компенсація;
– прийом лексичного додавання;
– прийом опущення;
– прийом смислового розвитку;
– прийом цілісного перетворення [7].

Під час аналізу перекладу роману К. Тойбіна «Будинок імен», зробленого О. Тільною, нами були виявлені лексичні трансформації конкретизації. Прийом **конкретизації** полягає в заміні слова, яке у вихідній мові має досить розлоге значення, словом з більш конкретним значенням.

Один з найчастіших випадків використовування конкретизації є такий, коли присудком виступають дієслова широкого значення. Наступні приклади демонструють використання конкретизації:

'When he asked me finally if there was nothing I could do, if I really knew nothing, I hesitated' [9, p. 47].

– І коли він врешті-решт поцікавився, чи дійсно я нічого не знаю, чи можливо, могла б я якось вплинути чи щось вдіяти для порятунку його внука, я завагалася [8, с. 63].

В процесі перекладу лексичних елементів текстів конвенцій перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення англійських слів, а й розширення значення. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується і що протилежна за напрямком трансформації конкретизації, є **генералізація**, внаслідок якої слово із вужчим значенням, що перекладається, замінюється у перекладі на слово із ширшим значенням [5].

'Old savagery, old attacks, times when men behaved like wolves' [9, p. 22].

– Давня жорстокість, давні дикунські напади, часи коли люди поводилися, як вовки [9, с. 23].

Слід звернути увагу уперекладі твору на такий вид лексичної трансформації як компенсація**. Компенсація** – це спосіб перекладу, при якому елементи сенсу, прагматичні значення, а також стилістичні нюанси, тотожні; передача яких неможлива, а, отже, вони втрачаються при перекладі, передаються в тексті перекладу елементами іншого порядку, причому необов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі [6, с.166].

Йдеться про смислові і стилістичні втрати. Прийом компенсації полягає в передачі смислового значення або стилістичного відтінку не там, де він виражений в оригіналі, або не тими засобами, якими він виражений в оригіналі. Якщо перекладач змушений жертвувати або стилістичним забарвленням, або експресивним зарядом слова при перекладі, то, звичайно, він повинен в першу чергу зберегти експресивне значення слова або словосполучення, а в разі неможливості

знайти належну відповідність, відшкодувати цю втрату прийомом компенсації. Перекладачу роману К.Тойбіна, на нашу думку, це вдалося:

'But, Orestes noted, no matter how few marks the boy with cough, whose name he discovered was Mitros, had, he would always be taken out. When he returned, he lay on his bed crying and then coughing until the two sounds merged' [9, p. 80].

– Однак Орест помітив, що не залежно від того, чи дошка хлопчика з кашлем – а звали його, як виявилося, Мітрос – була зовсім чистою, чи з позначкою, його все одно завжди виводили для екзекуції. Повернувшись до загальної спальні, він лягав на своє ліжко і плакав, а потім заходився в кашлі, й тривало це довго, аж доки обидва звуки змішувалися в один [8, с. 115].

Щоб правильніше і зрозуміліше передати зміст вихідного матеріалу, у перекладача може виникнути потреба ввести кілька додаткових слів. Причини криються у відмінностях синтаксису, граматики, відсутності чітких лексико-семантичних еквівалентів у мові перекладу, а також, іноді, з погляду стилістики.

Прикладом **лексичного додавання** може слугувати:

When Orestes was asleep, I asked that he be moved, as usual, to his own small chamber.' [9, p. 50].

– Коли Орест заснув я попросила, щоб його, як завше, віднесли до особистого невеличкого покою [8, с. 69].

'And all I can do is thank the gods that we at least are safe' [9, p. 161].

– І тепер я тільки можу висловити свою безмежну вдячність богам за те, що ми нарешті опинилися в безпеці [8, с. 237].

При аналізі перекладу роману знайдено прийом **лексичного опущення,** який характерний відмовою від передачі в тексті перекладу семантично надлишкових мовних одиниць. Значення таких одиниць звичайно можуть бути легко відновлені в контексті. Як приклад тієї самої семантичної надмірності може розглядатися застосування в мові парних синонімів (зазвичай двох слів, що вживаються одночасно і мають близьке значення), невластивих українській мові.

'As Cassandra continued to speak, her tone became more and more strident and demanding' [9, p. 55].

– Але Кассандра продовжувала говорити, в її тоні з'являлося дедалі більше вимогливих нот [8, с. 78].

Одним з найбільш складних прийомів перекладу є **смисловий розвиток** поняття. Так само як і інші прийоми лексичних трансформацій при перекладі, смисловий розвиток означає відхід від прямої словникової відповідності перекладеному слову, словосполученню, тобто такої відповідності, яка безпосередньо випливає із зазначених у ньому значень. Смисловий розвиток – якісно більш складний прийом, але вимагає від перекладача уміння логічно мислити. Перекладач О. Тільна використовує такий приклад смислового розвитку:

'Agametnon was boasting of some danger that he had survived' [9, p. 56].

– Агамемнон безсоромно вихвалявся тим, як зумів уникнути всіх небезпек [8, с. 78].

Я. І. Рецкер відносить до групи лексичних трансформацій прийом **цілісного перетворення**, суть якого полягає у всеосяжному перетворенні як окремих слів, так і речень в цілому, а зміни носять саме комплексний характер [7].

'"There are grave matters…" Orestes began' [9, p. 204].

– Існують набагато важливіші речі, – почав Орест [8, с. 303].

'What you did is all you have' [9, p. 204].

– У тебе тільки й лишилося, що твій вчинок [8, с. 303].

Граматичні трансформації полягають в перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Трансформація може бути повною або частковою залежно від того чи змінюється структура речення повністю чи частково. Граматичні трансформації – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю перекладу з іншим граматичним значенням. До найбільш поширених граматичних трансформацій Л. С. Бархударов відносить: перестановки, заміни, опущення та додавання [2].

Перестановка як вид перекладацької трансформації – це заміна розташування мовних одиниць у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу. Перестановці зазвичай піддаються слова, словосполучення, частини складного речення, а також самостійні речення в тексті. Перестановки зумовлені низкою причин, основною з яких є відмінність у структурі речення в англійській та українській мовах. Англійське речення зазвичай починається з підмета (або групи підмета), потім іде присудок (група присудка), тобто центр повідомлення. Уся другорядна інформація [обставина часу, місця тощо] розміщується в кінці речення. Порядок членів речення в українській мові дещо інший: на першому місці зазвичай ставляться другорядні члени речення, за ними – присудок, а в кінці – підмет. Такі відмінності у граматиці двох мов слід враховувати при перекладі.

У досліджуваному нами тексті було знайдено такий приклад перекладацької перестановки:

'He was kicking and straggling, they said…' [9, p. 28].

– Мені сказали, що Орест бився і та буцався… [8, с. 33].

Заміна – це ще один із найпоширеніших видів перекладацької трансформації. У процесі перекладу замінятися можуть такі граматичні одиниці, як форми слів, частини мови, члени речення, типи синтаксичного зв'язку. Під заміною форми слова розуміють заміну числа іменників, часових форм дієслів та ін.

'I was at fault' [9, p. 38].

– Я фатально помилялась, [8, с. 47].

Опущення – це прийом перекладу, який характеризується пропуском одиниць, проте семантична еквівалентність при цьому зберігається. Найчастіше вилученню підлягають семантично зайві слова, тобто слова, що мають значення, яке може бути зрозумілим і без цих слів. Надлишковими словами при перекладі українською мовою можуть бути слова, які в англійській мові виражають конкретні граматичні категорії, наприклад, артиклі та допоміжні дієслова. У перекладі роману часто спостерігається прийом опущення:

'That is what I was coming to' [9, p. 160].

– Ось до чого я і веду [8, с. 236].

У деяких випадках для того, щоб краще передати зміст мови-оригіналу, перекладачеві може знадобитися ввести кілька додаткових слів. Це трапляється як при перекладі з англійської на українську, так і навпаки. Причини знаходяться

в відмінностях синтаксису, граматики, у відсутності чітких лексико-семантичних еквівалентів у мові перекладу, а також іноді в винятково зі стилістичної точки зору. Така граматична трансформація, як **додавання** також була виявлена при аналізуванні перекладу О. Тільної:

'When we arrived, Agametnon was waiting for us' [9, p. 20].

– *Коли ми прибули на місце, Агамемнон уже чекав* [8, с. 20].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для досягнення адекватності перекладу, перекладач використовує трансформації для того, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, укладену в автентичному тексті, при суворому дотриманні норм. Використання перекладацьких трансформацій, в першу чергу, диктується передачею вихідного змісту, виразом думки оригіналу. Широко використовуються лексичні і граматичні трансформації. Серед них найчастотнішими виокремлюють генералізацію, конкретизацію, прийом лексичних додавань, перестановку членів речення, членування речення на смислові відрізки та заміну частин мови. Таким чином, виникають і певні загальні правила співвіднесеності й узгодженості граматичних форм і конструкцій вихідної мови та мови, на яку здійснюється переклад, шляхом застосування відповідних перекладацьких трансформацій.

Література:

1. Аликина Е. В. Введение в теорию и практику устного перевода. Москва: Восточная книга, 2010. 192 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода Москва: Международные отношения, 1975. 324 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) Москва: Изд-во института общ. и сред. образования РАО, 2001. 224 с.
4. Гак, В. Г.; Григорьев Б. Б. Теория и практика перевода Москва: Высш. Школа, 1985. 255 с.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. Москва: Р. Валент, 2011. 408 с.
7. Рецкер Я. І. Теорія перекладу і перекладацька практика. Москва: Міжн. відносини, 1974, 216 с.
8. Тільна О. А. Будинок імен. Роман/ Пер. з англ. Харків: Фабула, 2018. 310 с.
9. Toibin C. House of Names. Ebooks: Online Reader. URL: https://libro.eb20.net/Reader/rdr.aspx?b=2616972, 2017.

Отримано: 11 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: coalision@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-160-163

Колесник А. В. Елементи натуралізму в оповіданні Івана Франка "Чиста раса" як засіб висвітлення проблем міжнаціональних відносин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 160–163.

УДК: 821.161.2-3

Колесник Алла Валеріївна,
кандидат філологічних наук
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ЕЛЕМЕНТИ НАТУРАЛІЗМУ В ОПОВІДАННІ ІВАНА ФРАНКА "ЧИСТА РАСА" ЯК ЗАСІБ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті проаналізовано елементи натуралізму в оповіданні І. Франка "Чиста раса", відповідність оповідання основоположним домінантам натуралізму. Визначено, що серед натуралістичних прийомів, застосованих письменником, – фактографізм, детальний опис повсякдення, об'єктивне живописання, зображення життєвого документа і кадрів з життя, контрастне використання елементів, протилежних за своїми ідейно-естетичними настановами. З'ясована мета їх використання письменником у творі – для висвітлення проблем міжнаціональних відносин у тогочасному суспільстві Галичини і намагання змусити читача замислитись над проблемами суспільства. Визначено, що натуралізм є частиною структури індивідуального творчого методу І. Франка.

***Ключові слова**: натуралізм, Іван Франко, "Чиста раса", міжнаціональні відносини, Галичина.*

Alla V. Kolesnyk,
Candidate of filology (Doctor of philosophy)
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

ELEMENTS OF NATURALISM IN THE STORY OF IVAN FRANKO "PURE RACE" AS A MEANS OF HIGHLIGHTING PROMLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

In the article the elements of naturalism in the story of Ivan Franko "The Pure Race", the correspondence of the story to the fundamental dominants of naturalism are analyzed. Ivan Franko is considered the founder of naturalism in Ukrainian literature, playing a key role in the promotion and development of this field. Writer's works such as "At the Bottom", " The Mission", "Prison Sonnets" are recognized as analogues of the French version of naturalism. I. Franko resorted to naturalistic techniques also later with the aim of influencing the reader's consciousness and invoking feedback. Therefore, it is necessary to study the manifestation of naturalism in the later works of Ivan Franko.

It is determined that among the naturalistic techniques applied by the writer are factography, a detailed description of everyday life, objective painting, depictions of a life as a document and frames from life, contrasting use of elements opposite to their ideological and aesthetic content. The writer tried to make the reader think about the problems of society, using the techniques of naturalism to achieve the effect of unexpected and shocking impression, which immediately forced to draw certain conclusions and change views.

The purpose of the techniques of naturalism used by a writer in the story is clarified – to illuminate the problems of international relations in Galicia's society of that time and to try to get the reader to think about the problems of the society, draw conclusions and change views. It is determined that in the story naturalism is a part of the structure of Ivan Franko's individual creative method. It is possible to assert the presence of naturalism in the structure of the individual creative method of Ivan Franko, which appeared in this story.

***Key wor**ds: naturalism, Ivan Franko, "Pure Race", international relations, Halychyna.*

Постановка проблеми. Івана Франко вважається засновником натуралізму в українській літературі, маючи ключову роль у популяризації та розвитку цього напряму. Такі твори письменника, як "На дні", "Місія", "Тюремні сонети" визнаються аналогами французького варіанта натуралізму, тобто такими, що відповідають основним позиціям цього літературного напряму, сформульованим Е. Золя. І. Франко звертався до натуралістичних прийомів і в подальшому з метою впливу на свідомість читача і виклику зворотної реакції. Тому видається необхідним дослідження вияву натуралізму в більш пізніх творах І. Франка.

Аналіз публікацій. Натуралізм у творчості І. Франка досліджували Т. Гундорова [4], М. Ткачук [11], зокрема у бориславському циклі оповідань, повісті "Boa constrictor", романі "Борислав сміється", Р. Голод [2; 3], роботи якого присвячені аналізу різних літературних напрямів у творчості І. Франка, Н. Венгринович [1], М. Кебало [5], Н. Косило [7], Н. Кобзей [6], які здійснили компаративістські дослідження і порівняння національних виявів українського, американського, німецького натуралізму. При цьому зазначеними науковцями постать І. Франка розглядається як головна з точки зору представництва напряму в українській літературі кінця XIX століття, приділяється увага натуралізму у творах "Boa constrictor", "Навернений грішник", "На дні", "Між добрими людьми", "Ріпник". Проте натуралізм в оповіданні "Чиста раса" малодосліджений.

Метою статті є визначення відповідності оповідання "Чиста раса" основоположним домінантам натуралізму та з'ясування значення натуралістичних прийомів, використаних в оповіданні, у висвітленні проблем міжнаціональних відносин.

Виклад основного матеріалу. Оповідання "Чиста раса" створено І. Франком у 1896 р. Цей період (1890-ті роки) в житті і творчості письменника позначені зміною суспільно-політичних поглядів і переходом від захоплення соціалістичними ідеалами у 80-х – на початку 90-х років, які І. Франко намагався прищепити на національний ґрунт, до національно-самостійницьких позицій [10].

Так, у ранній період основу для створення нового суспільства І. Франко вбачав у наданні рівності усім людям, зокрема – економічної, що забезпечувало би становище, гідне людини, адже "робітник у всьому світі, а особливо у нас … не спро-

можний виконати своїх обов'язків щодо держави і щодо своїх близьких. В сучасних умовах йому загрожує безперервний голод і злидні…" [12, с. 26].

Згодом, осмислюючи національно-самостійницькі ідеї, І. Франко не відмовився від думки про те, що економічна рівність виступає основою забезпечення розвитку суспільства і пов'язував запровадження нового справедливого ладу з припиненням визискування бідних багатими, ліквідацією приватної власності на засоби виробництва та передачу їх у колективну власність, на чому буде ґрунтуватися подальший прогресивний розвиток суспільства, спрямований на розширення принципу рівності і свободи на всі суспільні стани і сфери життя [8].

Тобто І. Франко вбачав причиною усіх негараздів у Галичині того часу, у тому числі відсутності розвитку національної ідеї, соціальні умови і матеріальну незабезпеченість населення, яке поділено на бідних і багатих, де українці складали більшість серед бідних, а багатими були представники інших національностей – німці, поляки, угорці.

В основі ідеологічних поглядів натуралістів була філософія позитивізму. Також складовими натуралістичної концепції як мистецького напряму були раціоналізм О. Конта, вчення про детермінацію явищ расою, середовищем і моментом І. Тена, натурфілософія Г. Спенсера та соціал-дарвінізм [3, с. 50].

Відповідно до поглядів позитивістів будь-яке явище дійсності не є безпричинним, а виникає в обставинах, які складаються під впливом трьох чинників – раси, середовища, моменту. Поняття "раса" включало ознаки, які є індивідуальними для кожної людини, відрізняють одну людину від іншої і які вона має від народження – характер, зовнішні особливості. Оскільки людина не одна у світі, а постійно оточена іншими людьми та природою, то вона піддається впливу середовища, що є другою причиною будь-якого явища, яке накладає на первинні ознаки – додаткові, створені соціальними обставинами, змінюючи або доповнюючи їх. Тому натуралісти, під впливом позитивізму, надавали питанню середовища, у якому формується раса, великого значення. Крім середовища, на явище впливав ще й певний історичний момент, що натуралісти узагальнили в понятті "набута швидкість". Про вплив історичного моменту, а також спадковості та середовища на інтелект і пристрасть людини Е. Золя писав у теорії експериментального роману [3, с. 51–52].

Усі ці ідеологічні компоненти проявились у використанні ряду прийомів і засобів у художньому зображенні, які відрізняють натуралізм від інших літературних напрямів. Зокрема, натуралісти вдавалися до: по-перше, об'єктивного живописання, що виявляється у художньому зображенні без вияву авторської присутності, тобто розповідь ведеться ніби сама собою, а не певною людиною; по-друге, точного, майже наукового відображення усіх явищ в житті, яке досягається завдяки спостереженню і ретельному вивченню явищ; по-третє, поєднання у художньому зображенні природних (біологічних, фізіологічних) і соціальних складових; по-четверте, правдивості зображення відповідно до життя, на підставі чого виникає фактографічність, подібність до життєвого документа, дрібнопис фізіологічних нарисів, детальний опис повсякденності у первісному стані [9, с. 120].

В оповіданні "Чиста раса" І. Франко використав основні поняття, на які спирався натуралізм у своїй концепції, тобто – раса, середовище і момент.

Уже в назві фігурує одне з ключових понять – раса, яке доповнене означенням чиста. Виводячи слово "раса" у назву І. Франко вже налаштовував читача на те, що у творі мова йтиме про вроджені особливості певної людини та про події, пов'язані з походженням персонажів.

На початку оповідання за допомогою фактографізму зображено конкретизоване середовище в певний момент – купе вагона, в якому їхав розповідач влітку 1895 року. Спостерігаємо елементи натуралізму в детальному описі побутових умов: "Крізь відтворені вікна вагона так і сипався вугляний пил від машини і запирав дух. Ми поспускали стори в купе і їхали мовчки, від часу до часу промочуючи пересохле горло кількома краплями огидного фабричного вина…" [14, с. 14]. Завдяки опису дрібниць, таких, як вугляний пил, що сипався у вікна, опущені штори, пересохле горло, у сприйнятті читача вимальовується задушливий простір купе у спекотний літній день.

Знайомимося з подорожніми, які їхали в цьому купе: розповідач, який з подальших розмов виявляється українцем, з товаришем-русином (тобто українцем), німець-комівояжер, до яких долучилися двоє угорців-мадяр – батько з сином. Отже, у купе їхали представники різних національностей, які мали індивідуальні "расові" ознаки. І перша з них – мова. Адже пан, який разом із сином підсів до купе, почав розмовляти угорською мовою, "по-мадярськи", звертаючись до інших, але переконавшись, що ніхто цієї мови не розуміє, перейшов на німецьку. А на зупинках пан З. розмовляв з кондуктором мішаною угорсько-українською мовою, в якій розповідач чув знайомі слова – таку індивідуальну мовну особливість набуває персонаж. Водночас він позбавлений іншої індивідуальної особливості – імені, а розповідач створює узагальнену характеристику – "буду називати його пан З." [14, с. 15]. Імен не має ніхто з подорожніх, окрім молодого парубка, сина пана З., який має угорське ім'я Лайош, чим створюється його унікальність на тлі інших. І згодом розповідач підкреслює особливість юнака за допомогою співчутливого висловлення Лайоша про українців, які пішки долають десятки кілометрів уздовж залізниці до місця праці з метою влаштуватись на заробітки, свідком чого є подорожні з купе: "Бідні люди! А як тяжко вони борються за своє життя" [14, с. 24], – говорить хлопець, на відміну від свого батька, який цих робітників називає принизливо "готтентотами" (дике африканське плем'я). Слова парубка викликають зворотну доброзичливу реакцію розповідача.

Індивідуальні відмінності посилюються, коли до поїздки у купе приєднується єврей. Перший опис цього чоловіка, який теж не має імені, зустрічаємо в епізоді на станції, де у нього виникли проблеми з білетом на потяг: "портьє держав за ковнір старого, сивобородого і пейсатого жида і силкувався втягти його до будинку стаційного, а жид руками й ногами боронився, тріпався, вайкав і кричав, мов мала дитина" [14, с. 18]. Як бачимо, цей опис деталізований, наповнений подробицями того, як саме поводився станційний робітник-мадяр з євреєм, виявляючи принизливе ставлення. Мовна характеристика цього епізоду теж свідчить про "расові" відмінності: "портьє булькотів щось грізно по-мадярськи, жид відповідав своїм жаргоном" [14, с. 18]. Пан З. несподівано вступився за єврея, частково заплатив за його квиток, але для створення позитивного враження про свої вчинки втягнув його до того купе, де їхали подорожні. Далі знаходимо фактографічне і життєподібне зображення появи єврея у купе: "Жид увійшов трохи заклопотаний, несучи під пахою якийсь брудний та смердючий мішок…, купе зараз наповнилося тим властивим «расовим» запахом… " [14, с. 19], – таке об'єктине спостереження робить розповідач.

Перебування єврея у купе вагона насичено детальним фактографічним описом його поведінки і ставлення до нього пана З. Показна турбота пана З. змінюється на лють, коли єврей вирішив закурити люльку "в мосяжній окові, витягнув великий засмальцьований капшук і, наклавши до люльки якогось чорного тютюну, закурив… І він спокійнісінько почав пакати люльку, пускаючи з неї клуби синявого гризького диму просто в лице пана З." [14, с. 21]. Розлючений пан З., який не любив запаху диму, схопив люльку і викинув у вікно. Після цього спостерігаємо зображення душевного стану єврея, переданого за допомогою зовнішніх ознак: "жид аж затрусився, поблід мов полотно, хотів, мабуть, ще щось говорити, та в горлі його не стало голосу, а тільки посинілі губи рушалися та звільна потрясалася сива, згори пожовкла від тютюнового диму борода. Він сів у куточку купе, скулився якось удвоє і зовсім замовк. Ще якийсь час він заляканими очима водив по купе, але той вимушений спокій, жара і сперте повітря, мірний рух вагона і туркіт коліс швидко вколисали його до сну. Він кілька разів кицнув головою наперед, а далі заснув, зовсім відкинувши голову на бокову подушку софки" [14, с. 22]. Фактографізм в описі моменту сну виявляється, коли Лайош вирішив зафіксувати сон єврея у малюнку і почав "відрисовувати його голову з наставленою догори бородою і витягненою, мов під заріз, шиєю" [14, с. 22], чим створюється ефект вирваного з потоку життя кадру.

Розмова у купе після епізоду з люлькою і під час сну єврея йшла навколо питання про чисту расу, в якій письменник розшифровує назву твору. Натуралісти прагнули до об'єктивного безпристрасного відтворення дійсності, реальності за допомогою методу "літературного протоколу", перетворюючи літературне зображення на "людський документ" про стан суспільства в певному місці і часі. Подібне спостерігаємо під час розмови в купе, де вустами героїв аналізується тогочасний суспільний стан, в якому кожна із представлених подорожніми національностей-"рас" мала свої унікальні особливості й історичний розвиток. Так, про єврея пан З. говорить, що в кожнім його поступку і слові виявляється вдача його "раси", але "ся раса пережила вже своє. То стара, зужита, проржавіла раса... Є в ній зароди цивілізаційні, та нема того розмаху, тої сили росту, що в нашій, мадярській" [14, с. 22]. Водночас пан З. висловлюється і про українців у негативному забарвленні: "тут один позирк вистарчить, щоби зрозуміти, що се знов інша раса, дика, неспосібна до цивілізації, вимираюча, мов американські індіани при зближенні європейців. До тих руснаків ніякий поступ не доходить, їх ніякий розвій не доторкається, над ними страчена всяка культурна робота. Вони мусять вигинути, та й годі" [14, с. 22]. У цьому епізоді хоч і аналізується стан суспільства, проте відсутня притаманна натуралізмові об'єктивність. Швидше навпаки, ця думка висловлена суб'єктивно представником угорської нації.

Помилковість таких поглядів у ставленні до русинів-українців і євреїв, що були властиві представникам "панівних" національностей у тогочасній Галичині, яка була провінційною частиною Австро-Угорської імперії, а серед них були й угорці-мадяри, письменник намагається довести на прикладах. Зокрема, зображення зморених русинів, які тижнями йшли пішки, маючи тільки черствий хліб, чи наведений опис старого єврея – все це було свідченням, що "панування" полягало лише в матеріальній перевазі багатих нащадків імперських провінцій. Останній епізод оповідання також є свідченням помилковості таких думок: приїхавши до Львова, розповідач ознайомлюється з хронікою подій у мадярській газеті, в якій повідомляється про страшне вбивство. "Пана З. і його сина замордовано. Тіла їх найшли страшно покалічені" [14, с. 27], а вчинив цей злочин – служник пана З., за його словами – чистокровний мадяр Янош, якому пан абсолютно довіряв на підставі його походження. І хоча у творі не наведений детальний опис власне вбивства, але двох речень про страшну подію, висловлену з натуралістичним фактографізмом, від якого "морозиться" кров у жилах, виявилося достатньо для досягнення ефекту потрясіння читача, який не очікував такого фіналу. Пан З., з його політичними поглядами щодо чистої мадярської раси, переваги якої він висловлював за допомогою приниження інших націй, виявився безпорадною, беззахисною жертвою злодіїв, очолюваних його слугою Яношем.

Таким чином, автор показує безпідставність і вигаданість поглядів про переваги тієї чи іншої "раси" у натуралістичному розумінні, тобто привілеїв людини, зумовлених її походженням. А також викриває таку інтерпретацію поняття "раси", яка використовується панівною верхівкою суспільства з метою приниження та експлуатації матеріально залежних, безправних робітників.

Висновки. В оповіданні "Чиста раса" письменник застосував натуралістичні прийоми, такі як фактографізм, детальний опис повсякдення, об'єктивне живописання, зображення кадрів з життя, контрастне використання елементів, протилежних за своїми ідейно-естетичними настановами – у зображенні персонажів різних національностей і пов'язаного з ними середовища. Можна стверджувати, що в цьому творі натуралізм є частиною індивідуального творчого методу І. Франка. Адже чітко визначити оповідання як натуралістичне неможливо, бо в ньому також наявні ознаки реалізму і романтизму.

Дотримуючись національно-самостійницьких поглядів, письменник висвітлив проблеми національної нерівності у тогочасному суспільстві Галичини, в якому українці були залежними від панівних націй (німців, поляків, частково угорців), що мали матеріальну перевагу, а насправді були такими самими людьми, як українці та інші нації, що входили до складу Австро-Угорської імперії в кінці XIX ст.

Художнє відтворення реальної картини суспільного середовища в певний історичний момент, використання натуралістичних прийомів, створення ефекту несподіваного враження дозволило автору показати вади суспільства Галичини, в якому поняття "чиста раса" функціонувало для приниження й експлуатації бідних верств населення та створювало проблеми в міжнаціональних відносинах. І. Франко як громадський діяч намагався привернути увагу суспільства до вирішення цих проблем.

Подальші дослідження використання елементів натуралізму у творах більш пізнього етапу творчості письменника дозволять визначити тривалість і значення натуралізму в українській літературі.

Література:

1. Венгринович Н. Р. Зооморфна образність у натуралістичній прозі Івана Франка та Френка Норріса. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2017. Одеса. № 27. Том 1. С. 112–115.
2. Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 288 с.
3. Голод Р. Натуралізм. Дивослово. 2012. № 4. С. 50–56.
4. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. К.: Критика, 2006. 352 с.

5. Кебало М. С. Художній світ творів німецького та українського натуралізму. Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство. 2016. № 44. С. 128–137.
6. Кобзей Н. Поетика натуралізму у творах Івана Франка та Володимира Винниченка на кримінальну тематику: парівняльно-типологічний аспект. Українське літературознавство. 2010. Вип. 72. С. 33–42.
7. Косило Н. В. Типологічні особливості українського та англійського натуралізму в порівняльному аспекті. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2004. С. 135–138.
8. Кушнір І. О. І. Франко про сутність соціалізму. Філософія. Культура. Життя. 2013. Вип. 39. С. 49–60.
9. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації україністів. К., 1996. С. 118–130.
10. Синичич Г. Ідейна трансформація суспільно-політичних поглядів Івана Франка від соціалістичних до національних ідеалів (публіцистичний аспект). *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2009. Вип. 32. С. 177–182.
11. Ткачук М. П. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). Монографічне дослідження. Тернопіль, 2003. 384 с.
12. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. К.: Наукова думка, 1976 – 1986. Т. 44. Кн.1: економічні праці (1878 – 1887). 695 с.
13. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. К.: Наукова думка, 1976 – 1986. Т. 45.: філософські праці. 574 с.
14. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. К.: Наукова думка, 1976 – 1986. Т. 20: Повісті та оповідання (1896 – 1900). 486 с.

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: ivanparoviak@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-164-166

Paroviak I. I. Metasymbolisierung und funktionalaspekt von syntaktisch-stillistischen mitteln im deutschen postmodernen text. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 164–166.

УДК: 811.112.2'367'42

Ivan I. Paroviak,
kandidat der philologischen Wissenschaften
Nationale Jurij Fedkowitsch Universität, Tscherniwzi

METASYMBOLISIERUNG UND FUNKTIONALASPEKT VON SYNTAKTISCH-STILLISTISCHEN MITTELN IM DEUTSCHEN POSTMODERNEN TEXT

Der Artikel gibt einen Überblick über die wissenschaftliche Literatur und verfolgt die wichtigsten Trends in der Entwicklung des postmodernen Textes und der Bildung der expressiven Syntax als stilistische Struktur im 20. – 21. Jahrhundert. Besonderes Augenmerk wird auf die Arbeit in- und ausländischer Linguisten gelegt. Die Hauptaufmerksamkeit liegt auf der Untersuchung der Metasymbolisierung der Prozesse von Metaphorisierung und Metonymisierung mit ihren grundlegenden Techniken und Mitteln, die einen emotionalen ausdrucksstarken Hintergrund des Prosatextes schaffen. Die Haupt- und Hilfsfunktionen syntaktischer und stilistischer Marker in den Romanen deutscher Postmodernisten werden im Einzelnen betrachtet. Eine detaillierte Analyse der Metaphorisierung (Personifizierung, Allegorie, Synästhesie) und Metonymisierung (Synekdoche, Antonomasie, Läufer, Appellation) wird durchgeführt. Auch werden Forschungsperspektiven des postmodernen Textes bezeichnet.

Schlüsselwörter: *deutscher postmoderner Text, syntaktisch-stilistischer Marker, Metaphorisierung, Metonymisierung, Metasymbolisierung, Expressivität.*

Паров'як Іван Іванович,
кандидат філологічних наук
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МЕТАСИМВОЛІЗАЦІЯ ТА ФУНКІЙНИЙ АСПЕКТ СИНТАКТИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

У статті здійснено огляд наукової літератури та відстежено основні тенденції розвитку постмодерністського тексту та становлення експресивного синтаксису як стилістичної конструкції впродовж XX – XXI століття. Особлива увага звертається на праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Основний акцент зроблено на дослідження метасимволізації процесів метафоризації та метонімізації з їхніми основними прийомами та засобами, які створюють емоційно-експресивний фон прозового тексту. Детально розглядаються основні та допоміжні функції синтактико-стилістичних маркерів у романах німецьких постмодерністів. Проведено детальний аналіз підвидів метафоризації (персоніфікація, алегорія, синестезія) та метонімізації (синекдоха, антономазія, бегуврігі, апелятив). Окреслено також перспективи дослідження постмодерністського тексту.

Ключові слова: *німецький постмодерністський текст, синтактико-стилістичний маркер, метафоризація, метонімізація, метасимволізація, експресивність.*

Ivan I. Paroviak,
Candidate of Philological Sciences
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

METASIMIVOLIZATION AND THE FUNCTIONAL ASPECT OF SYNTHACTIC-STYLISTIC MEANS OF THE GERMAN POSTMODERN TEXT

The article reviews the scientific literature and traces the main trends in the development of postmodern text and the development of expressive syntax as a stylistic construction during the XX – XXI centuries. Particular attention is paid to the work of domestic and foreign linguists. The main focus is on the study of metasymbolization of metaphorization and metonymization processes with their basic techniques and means that create the emotionally expressive background of prose text. The basic and auxiliary functions of syntactic-stylistic markers in the novels of German postmodernists are examined in details. The syntax of the German language written postmodern prose text is expressive of the processes of metaphorization and metonymization, implicit means known as the "metasymbolization" of syntactic and stylistic units. The process of metaphorization of expressive means of German language postmodern prose is due to allegory, symbolism, and synesthesia. The most typical type of metaphorization was personification. Metonymization in the texture of writing prose text is considered based on spatial and temporal, material and causal, associative and logical and quantitative relationships. Metonymy is syntactic in nature, compared to the semantic nature of metaphor. Functional approach to the study of syntactic-stylistic markers of German expressive syntax in postmodern texts is based on functionalism as a methodology and guided by its basic research principles, since it is in the functions of the syntactic-stylistic markers that the true intentions and reinforce of the postmodern author are strengthened. We see the perspective of our research in a comprehensive comparison of the German-speaking postmodern text of German, Austrian and Swiss postmodernists.

Key words: *German postmodern text, syntactic-stylistic marker, metaphorization, metonymization, metasymbolization, expressiveness*

Die Ausdruckskraft der Syntax des deutschsprachigen postmodernen Prosatextes wird durch verschiedene syntaktische und stilistische Marker (weiter SSM), Prozesse der Metaphorisierung und Metonymisierung, implizite Mittel, die als „Metasymbolisierung" bezeichnet werden, geschaffen. Metaphern erfüllen aufgrund ihrer Ausdrucksbedeutung textkonstitutive und textstrukturierende Funktionen im Text [10, S. 26]. Kontrastierende Metaphern bestimmen den Textton und seine Intertextualität. Der Prozess der Metaphorisierung kann das gesamte semantische Feld abdecken. Solche semantischen Felder fungieren in Texten als semantische und charakterologische Projektionen (Deutungs- und Charakterisierungsperspektiven) [10, S. 26]. Während des Metaphorisierungsprozesses erweitert oder verengt sich die anfängliche Bedeutung der Aussage, d.h. wir sprechen über die

Änderung der semantischen Bedeutung [9, S. 100]. Der Prozess der Metonymisierung ist grundsätzlich ähnlich, aber semantisch nicht mit der Metaphorisierung identisch. Metonymisierung ist ein Prozess, bei dem die direkte und übertragende Bedeutung einer Aussage in einer zeitlichen und räumlichen Beziehung steht [12, S. 131]. Die Prozesse der Metonymisierung und Metaphorisierung sind Bestandteil der Expressivsyntax, in der sie sowohl implizit als auch implizit ausgedrückt werden.

Die Aktualität der Studie liegt in der Erklärung struktureller und funktioneller Mechanismen syntaktischer Konstruktionen und der Multi-Expressivität unter dem Gesichtspunkt des funktionalen Paradigmas moderner Sprachwissenschaft.

Die wissenschaftliche Neuheit der Studie liegt in der Anerkennung des Funktionsparadigmas als methodisch vorrangige Grundlage für die struktur-syntaktische Beschreibung des modernen Prosatextes und seiner Makrosystemanalyse. Die Ausdruckskraft einer syntaktischen Einheit wird als Folge der Prozesse der Metaphorisierung, Metonymisierung, Implikation, Wiederholung, Parzellierung, Inklusion betrachtet. In der Studie verwendeten wir allgemeine wissenschaftliche Methoden zur Analyse und Synthese um relevantes theoretisches Material auszuwählen; induktiv-deduktive Methode zur Beobachtung, Beschreibung und Klassifizierung expressiv-syntaktischer Einheiten. Die Klärung von Strukturaspekten, Funktionen des literarischen und künstlerischen Textes im Hinblick auf die Untersuchung seiner syntaktischen Vielfältigkeit aufgrund der struktur-funktionalen, kontextuell-situativen, interpretativen Analyse.

Die Metapher ist das Ergebnis der Substitution semantisch ähnlicher Merkmale, die in einer paradigmatischen Beziehung stehen [7, S. 1187; 13, S. 110]. Die stilistische Bedeutung der Metapher ergibt sich in der Darstellung, Erklärung, in der Erhebung eines wichtigen Merkmals [11, S. 110]. J. Miller erklärt die Metapher des „engen Vergleichs“. Wenn wir über Metapher sprechen, tritt das Phänomen des Kontextes in den Vordergrund, „Übertragung“ tritt im Prosatext auf, daher müssen wir über den Prozess der Metaphorisierung sprechen [3, S. 210]. Metaphern sind laut J. Miller „entweder in der realen Welt fehlerhaft oder haben offensichtlich nichts mit dem Textkonzept zu tun“. Metaphorismus entsteht durch lexikalisch-syntaktische Dissonanz, die die Möglichkeit bietet, einige Konzepte durch das Prisma anderer zu interpretieren [6, S. 351]. In metaphorischen Sätzen widerspricht das grammatikalische Modell seinem lexikalischen Inhalt und erfüllt eine Reihe von Stilfunktionen, darunter neun Hauptfunktionen: nominativ, informativ, mnemonisch, textbildend, genreerzeugend, erklärend, emotional-bewertend, spielend, rituell [5].

Betrachten wir die Metaphern im Roman „Das Parfum“. Der postmoderne Autor verwendet eine große Anzahl von Metaphern, um Bilder der Natur zu schaffen, was den Leser besonders erregt und ihn dazu zwingt, alle Gedanken und Gefühle, die der Charakter am Wendepunkt seines Lebens empfindet, durch sich selbst zu lassen. Zum Beispiel: *“Allein das Mondlicht ließ er sich gefallen. Das Mondlicht kannte keine Farben und zeichnete nur schwach die Konturen des Geländes. Es überzog das Land mit schmutzigem Grau und erdrosselte für eine Nacht lang das Leben”* [16, S. 151]. Der Autor benutzt in seinem Roman sowie einfache als auch erweiterte Metaphern. Wenn die Struktur von Metaphern einfach, und erweitert ist, wird der Inhalt von Metaphern in die folgenden Unterarten unterteilt: *Personifikation*, *Allegorie* und *Synästhesie* [3, S. 213].

Personifizierung – eine Humanisierung lebloser Wesen oder Gegenstände [8, S. 48]. Zum Beispiel humanisiert P. Süskind ein Parfum, verleiht ihm einen menschlichen Charakter und zeigt die irdischen „Lebensphasen*“: es (das Parfum) hat einen heiteren Charakter, […] es (das Parfum) hat einen heiteren Charakter, […] es macht gute Laune […]Das Parfum lebt in der Zeit; es hat seine Jugend, seine Reife, und sein Alter* [16, S. 79–80].

Mit Hilfe der Personifizierung macht der Autor die Episode gesättigter und macht den Leser auf die wichtigsten Details aufmerksam, die für das Verständnis der inneren Welt des Charakters wichtig sind. Zum Beispiel: *der Wind, der manchmal wie ein Schatten über die grauen Wälder fiel ...*[16, S. 151]. In diesem Beispiel symbolisiert der Wind die düsteren Wanderungen von Grenouille Seele auf der Suche nach einer einzigen Wahrheit, die nur für ihn verständlich ist. Im Allgemeinen trägt der Prozess der Metaphorisierung im literarischen Text zur Bildung eines geräumigen Bildes bei, das auf hellen, kühnen Assoziationen entsteht und es dem Autor ermöglicht, die Idee vollständig zu vermitteln. Die Personifizierung erfüllt die Funktion der Registrierung von Gedanken und Gefühlen des Charakters: *der Duft war ein Bruder des Atems* …[16, S. 198]. Der Geruch wird als etwas Lebendiges, Humanisiertes beschrieben, mit dem wir die Essenz der Gefühle und Erfahrungen des Charakters vollständig erkennen können.

Eine semantische Art von Metapher ist eine ***Allegorie*** – die Ersetzung der primären durch Analogie zur sekundären semantischen Bedeutung [134, S. 112], eine besondere Form der Personifizierung abstrakter Konzepte und Ideen: *Hygieneinspektorin ist nur die halbe Wahrheit < ... > Sie war Hygienegöttin* [15, S. 25]; *die Macht des Geldes, oder die Macht des Terrors oder die Macht des Todes …* [16, S. 316]. Durch die Verwendung von Allegorie (die Macht des Geldes, die Macht des Terrors, die Macht des Todes) verleiht P. Süskind im Roman „Das Parfum“ der Hauptfigur außerirdische Macht, Macht über alle Lebenden und Toten. Grenouille erhält diese Superkräfte durch die Schaffung idealer Parfums, die wiederum Personifizierung sind. Ein weiteres allegorisches Bild ist „der Weihrauch“ [16, S. 198], das alles Göttliche symbolisiert. Mit Hilfe der Allegorie investiert der Autor in den künstlerischen Text nicht nur bestimmte kirchliche Attribute, sondern auch das Konzept der religiösen Moral.

Als eine Art Metapher in der Belletristik ist ein ***Symbol*** – eine Bezeichnung etwas Konkretes durch Abstraktes [8, S. 49] Es ist implizit, relevant für die Allegorie und deckt die gesamte Einheit des Ausdrucks ab: In diesem Beispiel verwendet der Autor das Symbol *weiße Narzisse*, das die Verkörperung der Reinheit und Unschuld des Mädchens darstellt. Das Symbol für Reinheit und Frische findet sich in einer anderen syntaktischen Konstruktion: *Der Geruch des Meeres gefiel ihm so gut, dass er sich wünschte, ihn einmal rein und unvermischt und in solchen Mengen zu bekommen, dass er sich dran besaufen könnte* [16, S. 46].

Das allgemeine Bild der Ausdruckskraft des deutschsprachigen postmodernen Prosatextes wird durch ***Synästhesie*** ergänzt eine Kombination zweier unterschiedlicher Empfindungen mit einem neuen Konzept. Im literarischen Text wird Synästhesie verwendet, um konzeptuelle Eindrücke zu verbessern [3, S. 216]. Zum Beispiel: *er … ließ den Blick seiner Nase über das gewaltige Panorama des vulkanischen Ödlands streifen…* [16, S. 153]. Sie ist eine Art kombinatorisch-semantische Metaphorisierung und findet in Fällen statt, in denen die durch das Adjektiv bezeichnete Qualität von einem anderen Sinnesorgan wahrgenommen wird als das durch das bezeichnete Substantiv bezeichnete Objekt [2, S. 77]. Die Metapher geht oft über einen einzelnen Satz hinaus und deckt kompositorische und syntaktische Strukturen sowie den gesamten Prosatext ab. Im gesamten Prosatext des Metaphorisierungsprozesses befinden sich in den Titeln von Romanen. Zum Beispiel wird der Titel des Romans „Flashback Ost“ von F. Mohr metaphorisch, wo die Bedeutung der Rückkehr zum Alten, Erlebten festgelegt wird.

Im Gegensatz zur Metapher, in der die Übertragung von Phänomenen und Namen durch Ähnlichkeit stattfindet, ist die Grundlage der Metonymie und ihrer Varietäten der Austausch zweier Begriffe aus verschiedenen Bereichen, die räumliche, zeitliche, materielle und logische Verbindungen haben [8, S. 49; 295, S. 83]. ***Metonymie*** ist ein semiotisches Muster, das sich in der Übertragung der Bezeichnungen einer Komponente eines Ereignisses auf eine andere manifestiert: die Klasse von Objekten auf das Objekt dieser Klasse, die Bezeichnung von Teil für Ganzes und vom Ganzes für Teil durch Kontiguität innerhalb einer Situation. Grundlage der Metonymie ist somit die Existenz von Verbindungen zwischen Kategorien und Konzepten im menschlichen Denken. Diese Verbindungen können die Hierarchie der Klassifikation, die Trennung von Realität und interner reflexiver Erfahrung, die Verbindungen der Komponenten einer Situation (räumliche, zeitliche Merkmale, Teilnehmer an der Veranstaltung, ihre Handlungen und Zustände, qualitative und quantitative Merkmale) widerspiegeln. Das Ergebnis der Metonymie kann die Spezifikation der Bedeutung, ihre Objektivierung und Konkretisierung oder Verallgemeinerung sein [4, S. 346].

In der Sprache zerstört die Metonymie die lexikalische Syntagmatik von Phrasen und Sätzen aufgrund der Ellipse und semantischen Verdichtung des Inhalts der kondensierten Verbindung in einem Wort [4, S. 346]. Es ist schwierig, klare Grenzen zwischen Metapher und Metonymie zu identifizieren. Metonymie ist wie Metapher eine symbolische Übertragung, aber Metonymie identifiziert das Objekt seiner Bezeichnung und Metapher charakterisiert es [7, S. 1187]. Die Metonymie hat im Vergleich zur semantischen Natur der Metapher einen syntaktischen Charakter, da die Kompatibilität von Einheiten auf die Implikation des Vorzeichens des metonymisierten Konzepts zurückzuführen ist [4, S. 346]. Obwohl es keine absolute Klassifizierung dieser SSM gibt, die von den meisten Forschern erkannt wird, tragen die Funktionen beider SSM zu einer besseren Wahrnehmung und Assimilation von Informationen bei, indem die Namen anderer Objekte und Phänomene zusätzliche Nuancen erhalten und emotional ausgedrückt werden. Der Autor führt sie unerwartet für den Leser in den Prosatext ein und stellt sie in eine neue komplexe Verbindung. Dies sind die Mittel, die vor allem den Leser zum Nachdenken anregen. Die Hauptfunktion der Metonymie ist die Inferenz.

Im Zentrum des Metonymisierungsprozesses stehen Synekdoche, Antonomasie und Appellation. ***Synekdoche*** – eine Art Beschreibung, in der das umfassendere Konzept enger bezeichnet wird: das Ganze durch den Teil (pars pro toto); eine ganze Zahl durch eine beliebige Zahl; Mehrheit durch Minderheit; Unbestimmtes durch Bestimmtes [11, S. 108–109]. Eine andere Art des Metonymisierungsprozesses ist die ***Antonomasie*** – Umbenennung [11, S. 105; 13, S. 93]. Es gibt zwei Arten von Antonomasie: 1) die Verwendung von Eigennamen im Sinne eines gemeinsamen Substantivs; 2) die Verwendung von Nominalnomen, Adjektiven oder deren Teilen und Kombinationen in der Funktion des Eigennamens. Der zweite Typ ist als „gesprochene Namen“ bekannt [1, S. 372] oder Appellativ [3, S. 219].

Der Prozess der Metaphorisierung der Ausdrucksmittel des deutschsprachigen postmodernen Prosatextes erfolgt durch Allegorie, Symbolik und Synästhesie. Syntaktische Einheiten können auf der Ebene der Mikro- und Makrosyntax metaphorisiert werden. Eine typische Art der Metaphorisierung ist die Personifizierung. Gemeinsame Metaphern, die über einen einzelnen Satz hinausgehen, zeichnen sich durch größere Abstraktheit und bildliche Identifikation aus. Der stilistische Zweck der Metonymie besteht darin, die wesentliche Ausdrucksbedeutung zu visualisieren, zu komprimieren und hervorzuheben. Die stilistische Färbung der Metonymie wird im Kontext besser interpretiert. Metonymische Stiltechniken haben ein bildlich-expressives Potenzial, stärken die konnotative Seite der Notation und können eine Vielzahl von tonal-expressiven Qualitäten vermitteln.

Wir sehen die Perspektive unserer Studie in einem umfassenden Vergleich des deutschsprachigen postmodernistischen Textes deutscher, österreichischer und schweizerischer Postmodernisten.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : [учебник] / Маргарита Петровна Брандес. [3-е изд., перераб. и доп.] М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. 416 с.
2. Кострова О. А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка : учеб. пособие. М. : Флинта : Моск. психолого-соц. ин-т, 2004. 240 с.
3. Леонова Н. В. Експресивність як функціональна властивість номінативних синтаксичних конструкцій – МЖФІ. URL: journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/1002/879 – Заголовок з екрану.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінолог. енцикл. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Харченко В. К. Функции метафоры : учеб. пособие. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1992. 87 с.
6. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике. *Фундаментальные направления современной американской лингвистики : сб. обзоров*. М. : МГУ, 1997. С. 340–369.
7. Fix U., Gardt A., Knappe J. Rhetorik und Stilistik. Rhetoric and Stylistics. Berlin : Walter de Gruyter ; GmbH & Co. KG, 2009. 2449 S.
8. Friedrich Th., Schweppenhäuser G. Bildsemiotik: Grundlagen und exemplarische Analysen visueller Kommunikation. Basel : Birkhäuser Verlag AG, 2010. 136 S.
9. Ickler Th. Die Disziplinierung der Sprache: Fachsprachen in unserer Zeit. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1997. 438 S.
10. Kurz G. Metapher, Allegorie, Symbol. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2004. 112 S.
11. Mejer R. M. Deutsche Stilistik / R. M. Mejer. Paderborn : Salzwasser Verlag, 2013. 252 S.
12. Nottelmann N. Strategien des Erfolgs: narratologische Analysen exemplarischer. Würzburg : Königshausen & Neumann, 2002. 405 S.
13. Plett H. F. Einführung in die rhetorische Textanalyse. Hamburg : Buske Verlag, 2001. 154 S.
14. Pritsch S. Rhetorik des Subjekts: zur textuellen Konstruktion des Subjekts in feministischen und anderen postmodernen Diskursen. Bielefeld : Verlag, 2008. 510 S.

Список джерел ілюстрованого матеріалу:

15. Brussig T. Helden wie wir. Frankfurt am Main : Fischer, 1998. 336 S.
16. Süskind P. Das Parfum. Zürich : Diogenes Verlag Zürich, 1985. 336 S.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: rosstalna@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-167-170

Росстальна О. А. Особливості репрезентації моделі художнього часу та простору в збірці Т. Гарді «Вессекські оповідання». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 167–170.

УДК: 82.09

Росстальна Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОДЕЛІ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В ЗБІРЦІ Т. ГАРДІ «ВЕССЕКСЬКІ ОПОВІДАННЯ»

У статті заналізовано особливості репрезентації моделі художнього часу та простору в збірці оповідань англійського письменника Т. Гарді «Вессекські оповідання». На основі контекстуального аналізу оповідань Т. Гарді, модель часу та простору було виокремлено, як домінанту смислотворення збірки «Вессекські оповідання». Доведено, що категорія часу в оповіданнях «Вессекських оповіданнях» є складником композиції творів (в окремих оповіданнях використовується принцип рамкового обрамлення), а її функціонування в збірці відбувається у формі двоскладової моделі, складниками якої є час минулий та теперішній. Особливістю просторової організації творів збірки визначено багаторівневість (панорамне – локальне зображення; реалістичні – міфопоетизовані замальовки метафоричного плану; існування двох підпросторів у міфологізованій моделі світу) та багатоваріантність. В статті проаналізовано замкнений та розімкнений, земний і космічний, реальний та уявний простори, що вони реалізовані в системі образів творів (місто, селище, дім, дорога та інші). Одним із способів організації категорій часу та простору визначено особливу мовну позицію наратора у текстах творів.

Ключові слова: *категорії часу та простору, двоскладова модель, оповідання, «колективний» час, «індивідуальний» час, система образів.*

Olena A. Rosstalna,
PhD, assistant professor
Taras Shevchenko "Chernihiv Collegium" National University

THE PECULIARITIES OF REPRESENTATION OF TIME ANS SPACE MODEL IN THE COLLECTION OF STORIES «WESSEX TALES» BY T.HARDY

The article analyzes the peculiarities of the representation of time and space model in the collection of short stories «Wessex Tales» by the English writer T.Hardy. Based on a contextual analysis of T. Hardy's stories, time and space model was singled out as the dominant meaning for the creation of «Wessex Tales». It is proved that the category of time in «Wessex Tales» is a component of the composition of works (in some stories the principle of framing is used). Its functioning in the collection occurs in the form of a two-component model, the elements of which are past and present. It is determined that the specific presentation of the past is a combination of «collective» and «individual» time. While presenting individual facts in the lives of specific heroes in the form of «individual» time, the author introduces them into the context of events of community life in the form of «collective» time. Each individual character's story thus becomes a part of panoramic depiction of Wessex world, while maintaining a connection with real historical events. «Quasi-historicity» is defined as one of the characteristic features of time. The interaction of temporal levels has also been investigated at the level of conflicts and problems in the writer's stories and novels (the problem of responsibility for actions, the problem of moral choice, etc.). The peculiarity of space organization in the collection of stories is determined by multilevel (panoramic – local image; realistic – mythopoeticized sketches of the metaphorical plan; the existence of two subspaces in the mythologized model of the world) and multivariate. The article analyzes the closed and open, terrestrial and cosmic, real and imaginary spaces that are realized in the system of images (city, town, house, road, etc.).

Key words: *categories of time and space, two-component model, stories, «collective» time, «individual» time, system of images.*

Проблеми взаємодії категорій часу та простору в різножанрових творах завжди перебували у фокусі уваги літературознавців [4; 5], проте вивчення специфіки моделювання цих категорій у творчості окремих письменників, зокрема Т. Гарді, залишається актуальним. На основі комплексного аналізу художніх текстів, а також контекстуального аналізу оповідань Т. Гарді, модель часу та простору було виокремлено, як домінанту смислотворення збірки «Вессекські оповідання», оскільки однією з умов реалізації художнього світу твору є його часово-просторова локалізація. За твердженням В. Є. Халізєва, літературні твори просякнуті «безкінечно багатоваріантними та значущими» [2, с. 248] часовими та просторовими уявленнями.

Застосовані в роботі принципи системного та культурно-історичного аналізу художнього тексту, а також контекстуальна, інтертекстуальна, структурно-стильова методика аналізу дозволили перевести вербальну інформацію художнього тексту в метамову, виокремивши особливості моделей художнього часу та простору у збірці.

Основними характеристиками категорій часу та простору в «Вессекських оповіданнях» є:

•багатоваріантність просторово-часових моделей;

•логічність і систематичність часу;

•існування так званого «колективного» та «індивідуального» часів;

•двоплановість просторових замальовок (загальний і локальний плани зображення);

•«замкненість / розімкненість» як характеристики горизонтальної просторової будови.

Визначальною ознакою просторово-часової моделі, яка функціонує в «Вессекських оповіданнях», є багатоваріантність репрезентації категорій, що входять до її складу. Функціонування категорії часу в збірці відбувається у формі двоскладової моделі, компонентами якої є час минулий та теперішній. Історії, які переказує розповідач, відбувалися в минулому, а оповідь про них ведеться в теперішньому часі.

Аналогічна техніка організації подій творів у часовому вимірі використана письменником і в романах: зустріч часів, ретроспекція, підсилена емоційністю враження (виклад подій від особи оповідача, який знає все, що відбулося, та часто є свідком подій).

Двопланова часова модель, ускладнена комплексністю минулого часу, нерозривно пов'язана з багаторівневою просторовою організацією творів «Вессекських оповідань» (панорамне – локальне зображення; реалістичні – міфопоетизовані замальовки метафоричного плану; існування двох підпросторів у міфологізованій моделі світу).

Критерієм для відбору більшості подій в оповіданнях збірки стає їх незвичайність: втеча засудженого до страти в'язня та його випадкова зустріч із власним катом у «Трьох незнайомцях» (1883), відьомство Роди Брук та дивна хвороба Гертруди Лодж у «Сухій руці» (1888), таємниче висадження Наполеона на узбережжі Англії в «Легенді 1804 року» (1882) тощо.

Події, що є предметом зображення в оповіданнях першої збірки, охоплюють більше ніж чотири десятиліття й відбуваються принаймні за тридцять п'ять років до того, як були переказані. Першими хронологічно є «наполеонівські історії» «Легенда 1804 року» та «Сумний гусар з німецького легіону» (1889). Дії творів «Троє незнайомців», «Суха рука» та «Проповідник у складній ситуації» (1879) відбуваються в 1820-х – 1830-х, а «Друзів-городян» (1880) приблизно в 1845 р. Найважче визначити час подій оповідання «Зайди на белебні» (1884), проте той факт, що герой твору містер Дартон згаданий в романі «Мер Кестербріджа», дає підстави визначити орієнтовний час як середину XIX ст.

Таке умовне віддалення часової перспективи утворює зв'язок між минулим та теперішнім, тобто часом, коли відбуваються події оповіді, та часом, коли про них розказано. Цей прийом, використаний також у вессекському циклі романів, дозволяє письменникові, з одного боку, ізолювати створений ним світ від реального, з іншого, – установити зв'язок між реальністю та світом художнього твору. Образ Дорсету стає мікрокосмом, який перетворюється на Вессекс [3, с. 4].

У кожному окремому творі взаємодії минулого та теперішнього в долях героїв зреалізовані в причиново-наслідкових зв'язках. Помилка чи хибний вчинок героя, скоєний у минулому, спричиняє нещастя в теперішньому. Час майбутній при цьому набуває невизначеної, неконкретизованої форми чи відтінку трагізму. Система «часових координат» минуле-теперішнє-майбутнє у творах презентована письменником у двох варіантах.

У сюжетах оповідань, що можна віднести до першого виду, можна фіксувати розмитість майбутнього часу («Троє незнайомців», «Суха рука», «Сумний гусар», «Легенда 1804», «Проповідник у складній ситуації»). Так, незважаючи на позитивне розв'язання конфлікту в оповіданні «Троє незнайомців» (Семмерс втік), happy-end має ознаки умовності. Т. Гарді пропонує два варіанти розгортання подальшої долі персонажа, які, проте, є фактично тотожними. Перший – «поїхати за море» – означає «поїхати назавжди», «зникнути». Другий варіант – «загубитися у натовпі великого міста» – теж не залишає можливості повернення героя. Читач залучений до своєрідної гри, йому нібито запропонований вибір стосовно долі героя. Але обидва варіанти залишають відчуття елегійного смутку, яке має місце і в інших творах Т. Гарді. Смутку, пов'язаного з наступом «збожеволілого натовпу» міста на патріархальний світ села та загрозою для англійського суспільства втратити коріння.

Майбутнє героя твору «Суха рука» – сина Роди Брук та фермера Лоджа – має відтінок трагічної приреченості. Він приходить у світ небажаною дитиною, що символічно передано за допомогою відсутності імені. А відсутність прізвища вказує на позашлюбне народження персонажа. Найбільш вражаючою деталлю є те, що в тексті твору герой залишається безіменним навіть для власної матері. У такий спосіб автор підкреслює трагічну визначеність майбутньої долі юнака, який платить життям за своє народження.

В оповіданнях, які віднесемо до другого типу, минулий час стає «тягарем» для дійових осіб, а спроби змінити минуле закінчуються невдачею («Зайди на белебні», «Друзі-городяни»). Герой твору «Зайди на белебні» – Чарльз Дартон моделює власне життя як спробу «перебудувати» минуле. Він одружується з Геленою Голл, щоб «завершити справу» десятирічної давності, адже тоді жінка відмовила йому. Після смерті дружини чоловік повертається до спроби відновити стосунки із Саллі, від якої відмовся заради Гелени. І в першому, і в другому випадку йдеться про намагання побудувати майбутнє через стосунки, які мали місце в минулому. Автор доводить, що така спроба приречена на провал, оскільки в теперішньому часі неможливо жити минулим. Показовим у цьому контексті є використання узагальнювального іменника «child» відносно дитини, яка народжується в Дантона та Гелени. Автор не лише не називає її імені, він навіть не вказує статеву приналежність дитини. Відтак і саме майбутнє чоловіка сховане за цей узагальнювальний іменник. Власне й одруження потрібне героєві не тому, що він палко кохає Гелену, а як своєрідний «акт самоствердження». Шлюб для Дантона – ланка, за допомогою якої він «добудовує» своє життя, робить його повноцінним.

Спробу жити минулим у майбутньому здійснює й герой оповідання «Друзі-городяни» Джордж Барнет. І він, і його дружина беруть шлюб радше з бажання помститися людям та обставинам за особисті невдачі в коханні (Барнет розриває заручення з незаможною Люсі Салів, а його майбутня дружина має нещасливий роман із місцевим аристократом), аніж допомогти один одному знайти спокій та щастя. Як зазначає англійський дослідник А. Гверард, Т. Гарді, так само як Дж. Еліот, вірив, що кожен людський вчинок безсмертний та обов'язково буде мати наслідки, що жодна спроба виправлення не може виправдати або спокутувати минуле [6, с. 28]. Погоджуючись із думкою дослідника, маємо додати, що шлюби у творах Т. Гарді не лише руйнуються соціальними амбіціями, змовами, але й небезпечними припущеннями, відверто впертою людською порочністю: небажанням жінки визнати, що вона обрала найгіршого з можливих кандидатів, упертою чоловічою вірою в ідеальність жінки тощо. Якщо чоловік «реалізує своє Я в просторі, тобто в безкінечній ідеальній ілюзії, то жінка – у часі та соціумі» [6, с. 28]. Проте створення героями оповідань «ідеальної ілюзії» в рівній мірі здійснюють як чоловіки, так і жінки («Жінка з уявою», «Дружина сквайра Патріка», «У західній судовій окрузі»). Цей же принцип реалізований у романах вессекського циклу (героїня роману «Далеко від шаленої юрби» Батшеба Евердин бере шлюб із сержантом Троєм, Юстасія Вей з роману «Повернення на батьківщину» виходить заміж за Клайма Ібрайта).

В основі подружнього життя родини Барнетів, героїв «Друзів-городян», – амбіції (чоловік зізнається, що одружується з розрахунку), змова (шлюб як не проголошена змова проти тих, з ким не склалися стосунки), спроба створити ілюзію (шлюб як ілюзія реалізації в суспільстві). Розчарування в такому альянсі підштовхують героя до спроби поновити стосунки з Люсі Салів. Проте бажання Джорджа віднайти спокій, затишок та душевне тепло біля дівчини теж не здійснюється. З одного

боку, герой прагне щастя для себе, не замислюючись над тим, чого хоче Люсі, а з іншого, – він відчайдушно намагається знайти розраду в минулому, розуміючи, що в майбутньому ці стосунки не мають перспективи, поки він одружений. Сам молодий чоловік називає причиною їх розриву долю, нещасний випадок, проте, автор доводить, що герої позбавляють себе щастя власноруч.

Трагічний випадок із дружиною (ледь не загинула під час морської прогулянки) ставить героя перед моральним вибором: допустити смерть жінки, а відтак мати можливість бути з іншою, чи врятувати дружину, виконавши людський та християнський обов'язок. Обравши другий варіант, герой інтуїтивно хоче вчинити по-іншому. Найяскравіше про це свідчить вигук «Нарешті!» та молитовна подяка, що виголошена після звістки про раптову смерть дружини. Герой сприймає цю подію як нагороду за колись урятоване життя. Проте винагорода обертається на покарання – Люсі виходить заміж за товариша Джорджа – Чарльза Дауна. Добровільно відмовившись від героїні в минулому, герой хоче повернути її ціною життя іншої людини. Формально не скоївши гріха (адже дружина врятована), Барнет грішить подумки, а за це його жорстоко карає «сліпе Провидіння» (blind Circumstance). Герой позбавлений спокою та надії на щасливе родинне майбутнє, адже саме цього він прагне в житті найбільше. Унеможливлюючи щастя в майбутньому, помилки минулого стають обтяжливим тягарем життя героїв у часі теперішньому. За спостереженням Ю. Ковальова, трагедії, зображені у творах Т. Гарді, «мають космічний розмах та вислизають з-під контролю людського розуму» [1, с. 501].

Специфікою презентації категорії минулого у творах збірки є поєднання ознак «колективного» та «індивідуального» часу. Відтворюючи окремі факти в житті конкретних героїв («індивідуальний» час), автор вводить їх в контекст подій «колективного» характеру («колективний» час). Історія кожного конкретного персонажа в такий спосіб стає частиною панорамного зображення життя вессекського світу.

Так, історія Тімоті Семмерса з «Трьох незнайомців» відбувається на тлі веселого свята, влаштованого господарем маєтку Верхній Краустерс з нагоди хрещення молодшої дочки. Подію, обрану письменником «фоном» для розгортання іншої, охарактеризуємо як природно-ритуальну, патріархальну. Опис святкування хрестин у першому творі збірки виступає, по-перше, рамкою в оповіданні, специфіку якого можна визначити як «подія в події». По-друге, зображення урочистостей – інтродукція у світ Вессексу, який живе повільним, розміреним життям зі своїми маленькими радощами (народження дитини й майбутнє весілля) та турботами (догляд за свійськими тваринами та переробка меду). Опис задає тон розповіді, створюючи атмосферу веселощів та свята. Зав'язка – поява незнайомців – додає інтриги, а кульмінація – викриття «другого незнайомця» як засудженого до страти злочинця, котрий утік із в'язниці, у свою чергу відкриває ситуацію як приховано трагічну. Розв'язка – остаточне з'ясування особи третього незнайомця та його причетності до подій – доводить розбіжність сюжету та фабули твору.

Інша модель поєднання колективного та індивідуального часів представлена в оповіданні «Суха рука». Початок оповіді – розмова між жінками на фермі – подана як продовження вже відомої історії або оповідь про події, які знає кожен. Це дає можливість відтворити час через події, адже, намагаючись угадати вік фермера, селяни згадують визначну подію, пов'язану з його народженням: будівництво греблі («колективний» час). Відлік часу пов'язаний не з календарною датою, а зі справою, що надовго залишається в пам'яті. Саме цим визначений спосіб і ритм сільського життя. У неквапливі будні приходить новина про одруження фермера Лоджа, і з'являється привід ще раз згадати про його зв'язок з Родою Брук, у результаті якого народилася дитина («індивідуальний» час).

Варіантом репрезентації «колективного» часу в «Легенді 1804 року» про буцімто зустріч героя з Наполеоном стають Наполеонівські війни. Історія стосунків Філіс Гроув та французького військового Метеуса Тіни з «Сумного гусара» розгортається на тлі важливої для сільської спільноти події – приїзду гусарського полку. Взаємини Ліззі Ньюберрі та проповідника Стокдейла з оповідання «Проповідник у складній ситуації» пов'язані із заняттям місцевого населення контрабандним перевезенням спиртного.

На початку XIX ст. більшість мешканців Девону та Дорсету, які жили з контрабанди, не маючи інших можливостей заробити на життя, вважали цю справу рівною звичайній торгівлі, називаючи «безмитною торгівлею». Цей факт зафіксований англійським дослідником Б. Віндлом [8, с. 301].

Категорія часу у «Вессекських оповіданнях» є складником композиції творів. Оповідання «Троє незнайомців» створене з використанням принципу рамкового обрамлення. Як рамки застосована просторово-часова локалізація подій, а саме: опис місця розташування маєтку родини Феннелів та згадка про те, що подія відбувалася п'ятдесят років тому. У фіналі твору оповідач знову повертає читачів до теперішнього часу та опосередковано нагадує про те, скільки часу минуло з моменту розгортання згаданих подій. При чому зв'язок між минулим і теперішнім збережений згадкою про дівчинку, чиє хрещення святкували, – маленька героїня стала дорослою.

У межах цієї рамки виділимо дві сюжетні лінії, сутність яких можна охарактеризувати як подія в події. Перша сюжетна лінія – святкування хрещення молодшої дочки пастуха Феннела – містить другу – прихід трьох незнайомців та пов'язану з ними історію. Дві події, описані в оповіданні, уважаємо діаметрально протилежними за змістом (народження – смерть), моделлю (веселий початок і фінал із відтінком трагізму), ракурсом зображення та презентацією категорії часу. Патріархально-общинна подія (хрещення) співвіднесена з «колективним» часом, а соціумно-індивідуальна (історія Семмерса) – з «індивідуальним».

Рода Брук, єдина з головних героїв «Сухої руки», хто продовжує жити після подій, зображених у творі, проте її життя більше схоже на покарання, адже вона втрачає сина й, мабуть, сам сенс життя. Рода «перемагає в протистоянні» з Гертрудою, але ціною перемоги стає життя її сина. Фінальна сцена твору (Рода на скотному дворі) збігається з першою сценою оповідання. Відтак у презентації автором подій твору відбувається накладання минулого й майбутнього часів. Життя героїні повертається на своє коло, а оповідь набуває рамкового оформлення.

Натомість події оповідання «Сумний гусар з німецького легіон» вміщені у два часових виміри одночасно – у минуле й теперішнє. Зв'язок між ними здійснює оповідач. У пейзажній замальовці, якою відкривається твір, теперішнє й минуле поєднані в одвічній коловерті життя: «Тут простягалося те саме пустище з пагорбами. Як і в сповнені подіями дні минулого, над зеленими травами віють вітри» [7, с. 45]. На пагорбах та в долині, де розгортається дія оповідання, усе залиша-

ється фактично без змін, незважаючи на те, що після згаданих подій пройшло вже біля дев'яноста років. Ця константність підкреслена плавними переходами, які робить оповідач, поєднанням дієслів теперішнього й минулого часу. Водночас в окремих епізодах твору можна простежити чітко визначену позицію оповідача. Зауваження-ремарки мають подекуди критично-іронічне забарвлення. Описуючи спільноту дворян, що приїхала в місто, яке король обрав літньою резиденцією, оповідач дає коментар: «принаймні вони самі стверджували, що мали зв'язки при дворі» [7, с. 46]. Вірогідність таких зв'язків не відкидається, але певним чином ставиться під сумнів. В описі іноземних гусарів як представників зовсім невідомої тоді спільноти у яскравих мундирах оповідач підкреслює дистанцію між теперішнім і минулим часом: «*згодом* вони (*гусари – О.Р.*) якось виродилися» (though they somewhat degenerated *later on*), «прикраса (*гусарські вуса – О.Р.*) *в ті часи* рідкісна» (rare appendages *then*) [7, с. 49]. Коментарі розбивають сюжетну лінію переказу історії Філіс Гроув, урізноманітнюючи таким чином композицію твору.

Категорія часу, виконуючи функцію одного зі складників, що моделюють художній світ твору, стає основою структурації композиції оповідань.

Варіативність та синкретичність образів часу в оповіданнях – біографічного, історичного, календарного тощо – функціонує як взаємодія часових форм минулого, теперішнього та майбутнього, корелюючись з різноплановими просторовими зображеннями. Замкнений та розімкнений, земний і космічний, реальний та уявний простори реалізовані в системі образів творів (місто, селище, дім, дорога та інші) та у взаємозв'язках із категорією часу.

Література:

1. Ковалев Ю. Заметки об английской новелле. *Английская новелла.* Ленинград : Лениздат, 1961. С. 489–524.
2. Хализев В. Е. Теория литературы : Учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 437 с.
3. Brady K. The Short Stories of Thomas Hardy. New-York : St.Martin's Press, 1982. 235 p.
4. Fower A. A History of English Literature. Harvard : Harvard University Press, 1991. 409 p.
5. Gervais D. Literary Englishlands. Versions of «Englishness» in modern Writing. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 278 p.
6. Guerard A. Thomas Hardy. The novels and stories. Cambridge: Cambridge University Press, 1949. 177 p.
7. Hardy T. Wessex Tales. London: Macmillan, 1912. 302 p.
8. Windle B. The Wessex of Thomas Hardy. London: Lane, 1925. 332 p.

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: lvtet@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-171-175

Череповська Т. В. Лексико-стилістичні засоби зображення психологічної кризи (на основі роману Сесілії Ахерн "Час мого Життя"). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 171–175.

УДК: 811.111

Череповська Тетяна Володимирівна,
кандидат філологічних наук, в.о. доцента
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ (НА ОСНОВІ РОМАНУ СЕСІЛІЇ АХЕРН "ЧАС МОГО ЖИТТЯ")

У статті розглядається феномен психологічної кризи та способи його актуалізації у художній літературі психологічного напрямку. Поняття аналізується крізь призму реакції головної героїні роману Сесілії Ахерн на розлуку як різновид особистої втрати. Дослідження індивідуально-авторського стилю письменниці фокусується на лексико-стилістичних та композиційних засобах відображення внутрішніх переживань протагоніста. Простежується роль персоніфікації, низки зображальних та характерологічних деталей у створенні образу персонажа на ім'я Життя (Life), у змалюванні його еволюції у кореляції з позитивними змінами у сприйнятті власного життя головною героїнею. Досліджується роль ключових слів, імплікуючих деталей, символів, метафор, ретроспекцій у композиційному оформленні твору та відображенні змін у свідомості протагоніста.

Ключові слова: *психологічна криза, персоніфікація, художня деталь, ключове слово, символ, метафора, композиція, ретроспекція.*

Tetiana V. Cherepovska,
PhD, associate professor
Stepan Gzhytskyi National University of
Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv

LEXICO-STYLISTIC MEANS OF PSYCHOLOGICAL CRISIS REPRESENTATION (BY CECILIA AHERN'S NOVEL *THE TIME OF MY LIFE*)

The article deals with the phenomenon of psychological crisis and its representation in psychological fiction. The work of the modern English novelist Cecilia Ahern The Time of my Life was chosen for the analysis. The concept of psychological crisis is viewed through the prism of the protagonist's reaction to the separation as a kind of a personal loss. The research of the individual author style is focused on the set of lexical, stylistic and compositional means used to actualize the mentioned above concept in the novel. Personification as a key stylistic means is applied by the writer to create an image of the protagonist's life. A variety of depicting and characterological details serve to trace the evolution of the personage named Life, in correlation with the changes that occur in the protagonist's consciousness, in her life perception. Another set of details is used to show different manifestations of the crisis disregard: neglected apartment, unhealthy food, inability to maintain a normal relationship with friends. The use of key words, their repetitions in different contexts alongside with flashbacks and their role in the composition of the novel are studied. The implicit details, symbols and metaphors indicating different stages of psychological crisis overcoming (from refusal and stagnation to acceptance and acting) are also analyzed.

Key words: *psychological crisis, personification, artistic detail, key word, symbol, metaphor, composition, flashback.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасна наука відзначається антропоцентричністю, сфокусованістю на людині як найвищій цінності. Особистість, її внутрішній світ та проблеми, з якими вона стикається, вивчають у різних галузях наукового знання. Питання психологічної кризи є всебічно досліджене. І. Булах, С. Максименко, Т. Титаренко та багато інших працювали над ним. М. Савчин, Ю. Швалб, Дж. Каплан, Е. Еріксон, Дж. Марсіа, І. Кон займались його віковими аспектами, Р. Хіл, Р. Рапопорт – сімейними, В. Бочелюк, Ф. Дейвіс, Т. Холмс – питаннями, пов'язаними із певними захворюваннями.

Кризи відрізняються за тривалістю, інтенсивністю та причинами, що їх викликають, як то кризи розвитку, кризи втрати та травматичні кризи [3, с. 289]. Втрати, яких може зазнавати людина впродовж життя, є об'єктом дослідження не лише психології та суміжних дисциплін, а й філології. Реакції людини на втрату близької людини, здоров'я, свободи, роботи є темою багатьох художніх творів, а інструментарій лексико-стилістичних та композиційних засобів відображення цих аспектів у художньому творі – досліджень у галузі стилістики художнього мовлення та інтерпретації тексту. Індивідуально-авторський стиль кожного митця відзначається неповторністю, що зумовлює актуальність досліджень у цій галузі. Сучасна англійська письменниця Сесілія Ахерн, творчість якої на сьогодні є мало вивченою, у романі "Час мого життя" зображує складну життєву ситуацію, у яку потрапила її героїня, та шлях виходу з неї. Отже, **метою** нашого дослідження є вивчення лінгвопрагматичних особливостей відображення психологічної кризи у зазначеному творі на лексико-стилістичному та структурно-композиційному рівнях. У роботі використана комплексна **методика**, яка поєднує методи контекстуально-інтерпретаційного та функціонально-стилістичного аналізів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує багато дефініцій психологічної кризи. За робоче визначення беремо наступне: "Життєва криза – це перехідний період життя, для якого характерним є ламання й активна зміна життєвих ролей особистості, межа між старим і новим досвідом, якісний перехід з одного стану в інший" [4, с. 13]. Саме цей період у житті своєї головної героїні змальовує Сесілія Ахерн. У центрі оповіді – молода жінка Люсі, яка переживає психологічну кризу після болісного розставання з коханою людиною. На початку розвитку подій вона виявляє ігноруюче ставлення до своєї проблеми. Така поведінка, детально описана у науковій літературі, характеризується небажанням і неможливістю реально оцінити наслідки того, що відбувається; намаганням не помічати непорозуміння, конфлікти у взаємодії з оточуючими, які виникають частіше і частіше; заплющуванням очей на професійні проблеми, яких раніше не було [4, с. 15]. В аналізова-

ному романі, лише доленосна зустріч із власним *Життям* поступово виводить жінку із стану стагнації та відкриває нові перспективи.

Для відображення внутрішнього стану героїні, як основний стилістичний прийом, автор використовує **персоніфікацію**. Життя Люсі постає перед читачем в образі молодого чоловіка, досить непривабливого на початку оповіді. Для створення цього образу письменниця використовує низку зображальних деталей на позначення зовнішнього вигляду цього персонажа. Зазначимо, що жодного опису зовнішності самої героїні роману ніде в тексті немає. Усі зміни, що відбуваються у її *житті*, у її свідомості, передаються крізь детальне зображення образу *Життя*. Незважаючи на те, що молода жінка щиро вірить, що у неї все гаразд, та неодноразово повторює це (лексема *fine* зустрічається на початку оповіді сім разів), її "друга половинка" ("the other part" [5, с. 159]) має не найкращий вигляд: "He wore a wrinkled *grey* shirt and a *grey* tie with the triple spirals of life embossed on it. His hair was black and peppered with a little *grey* and was disheveled, his face had a few days of stubble" [5, с. 51-52]. Потрійне використання прикметника *grey* на невеликому текстовому проміжку має стилістичне забарвлення, адже таким же сірим та невиразним є *життя* головної героїні в момент зустрічі з *Життям*.

В подальшому його образ доповнюють такі деталі з пейоративною семантикою: "limp handshake" [5, с. 51], "clammy skin" [5, с. 51], "black rings around his eyes" [5, с. 52], "bloodshot eyes" [5, с. 52], "flaky forehead" [5, с. 58], "scratching stubble" [5, с. 58], "tired unblinking eyes" [5, с. 65], "bad breath" [5, с. 149], "musty smell" [5, с. 157], "bad haircut" [5, с. 159]. Лексема "clammy" повторюється у тексті ще три рази у різних контекстах [5, с. 149; 5, с. 159; 5, с. 222], словосполучення "bad breath" двічі [5, с. 159; 5, с. 172]. Одяг зображується за допомогою прикметників з семами "неохайний", "непривабливий": "creased suit" [5, с. 149], "cheap suit" [5, с. 157], "crumpled suit" [5, с. 172], "crinkled suit" [5, с. 175]. Неодноразове повторення лексеми "crumpled" [5, с. 172; 5, с. 200; 5, с. 220] та синонімічних слів контрастує з прикметниками з позитивною конотацією, які зустрічаються в тексті по мірі того, як головна героїня змінює ставлення до власного *життя*. Одяг *Життя* покращується: "a fresh white linen shirt" [5, с. 220], "better clothes" [5, с. 221], "a new blazer" [5, с. 261], "a new navy blue suit which brought out the colour of his eyes" [5, с. 290], "a new pair of jeans, trainers and a polo shirt" [5, с. 355], "a summer suit" [5, с. 444], "new, polished shoes" [5, с. 466].

Змінюється не лише зовнішність *Життя*, але й сприйняття його Люсі. Якщо на початку знайомства вона характеризувала його як "frustrating" [5, с. 65; 5, с. 71], "ugly" [5, с. 148], "horrible" [5, с. 204] та "bloody miserable" [5, с. 204], то поступово вона починає помічати його привабливість: "He smiled and for the briefest moment he was attractive" [5, с. 155]. Його очі, які були колись для неї невиразними ("nondescript" [5, с. 289]), стали тепер "strikingly blue" [5, с. 289]. Героїня почувається все краще поряд з *Життям*: якщо на початку оповіді він відверто дратував її, то з часом їй стає все комфортніше проводити час зі своїм "наставником", який змінюється не лише зовнішньо, але й внутрішньо. На початку оповіді він викликає співчуття: "tired" [5, с. 152], "stressed" [5, с. 152], "unhappy" [5, с. 158], "exhausted" [5, с. 172], "desperate-looking" [5, с. 172], "wanting to be liked" [5, с. 172], але поступово стає все більш щасливим ("he sounded happy" [5, с. 289]), веселим ("he grinned…, tried to stop smiling..., chuckled like a girl…, snorted [5, с. 406]) та невимушеним ("Life was lying on the bed in a smart summer suit, propped up by my pillows and his arms behind his head" [5, с. 444]).

Автор чітко простежує усі етапи проходження героїнею психологічної кризи та її різні прояви. Так, неправильне харчування Люсі у складний період її життя контрастує з тим стилем життя, який вона вела у минулому, готуючи щовечора для коханої людини. Автор використовує такі перелічування, зображуючи хаотичний стиль харчування жінки у кінці робочого дня: "a slice of toast", "a yoghurt" [5, с. 7], "wine", "a double chocolate chip cookie", "a big unappetizing messy pile of mush still cold in the middle", "half a bottle of wine", "a bite of a chocolate bar" [5, с. 12]. Героїня не отримує задоволення від цього процесу, їсть стоячи ("I stood at the counter to eat" [5, с. 8]) напівхолодний пиріг швидкого приготування, який лінується розігріти ще трохи ("hadn't the patience to put it back in and wait thirty seconds more" [5, с. 8]). Ситуація змінюється, коли *Життя* починає готувати для неї: "an omelet" [5, с. 174], "pancakes and maple syrup" [5, с. 237], "fresh coffee… still piping" [5, с. 237]. Вийшовши із стану психологічної кризи, Люсі із задоволенням готує сама. На столі з'являється випічка: "blueberry muffins", "cupcakes", "pies", "apple tart", "pecan and caramel pie slices" [5, с. 434].

До нездорового харчування та переїдання вдається і сам *Життя*, коли його підопічна засмучує його, що актуалізується такими характерологічними деталями: "There was two of everything on the plate" [5, с. 350], "sat at a table … with a plate before him piled up with food" [5, с. 350], "shoveling baked beans into his mouth" [5, с. 350], "eating the rest of his fry-up" [5, с. 350], "starting on a chocolate croissant" [5, с. 353], "reached into the basket for a chocolate muffin" [5, с. 353], "noisily opening a packet of salt-and vinegar crisps" [5, с. 358], "popping a crisp into his mouth" [5, с. 358], "wiped his salt-and-vinegar-greasy fingers on his jeans" [5, с. 360], "stuffing another crisp into his mouth" [5, с. 361], "finally pausing from eating his crisps" [5, с. 363].

Лише один раз автор згадує про хворобливий стан головної героїні внаслідок стресу: "a particularly horrific month of stomach cramps" [5, с. 5]. Натомість, усі проблеми зі здоров'ям через неправильну поведінку Люсі "бере на себе" *Життя:* "He sniffled and he looked like he hadn't slept for years" [5, с. 51-52], "He had a great big spot on his chin" [5, с. 301], "the red blotches continued. It's a rash" [5, с. 351].

Цікавою є й зображення офісу *Життя*. Приміщення, у якому він працював на початку оповіді, має гнітючий вигляд: "too big, too empty, too bland, too depressing" [5, с. 52]. Зображальні деталі "a grotty desk" [5, с. 51], "a ratty notepad" [5, с. 51], "a pen that… wouldn't work" [5, с. 51] доповнюють картину. Саме в таких умовах він веде літопис *життя* своєї підопічної. Нове робоче місце *Життя* в кінці оповіді справляє радикально протилежне враження: "a converted warehouse, a large open space with high ceilings and exposed brickwork, dusty from new renovations" [5, с. 413]. Змінився й стиль роботи: тепер він працює на новенькому комп'ютері ("a brans-new PC" [5, с. 415]), а не на пристрої з 1980 року [5, с. 54]. Папери посортовані у коробки у хронологічному порядку [5, с. 413]. Змінився й сам працівник: на противагу тому, кого зустріла Люсі лише два тижні тому, цей був абсолютно щасливий: "He looked so happy" [5, с. 413], "He beamed" [5, с. 418].

Особистий простір Люсі також змінюється по мірі того, як вона виходить з психологіної кризи. Невеличка квартира, яку винаймає героїня, має на початку оповіді жалюгідний вигляд: "a dismal studio" [5, с. 15], "unkempt flat" [5, с. 163]. Жінка бачить розкидані речі ("scattered belongings" [5, с. 15]), обгорілий килим ("the burned part of the carpet" [5, с. 1]), але протягом років не робить нічого, аби щось змінити. Автор використовує декілька імплікуючих деталей під час зображення житла. На

думку В. А. Кухаренко, це такий тип деталі, який відзначає зовнішню характеристику явища, за якою вгадується його глибинний смисл [2, с. 120]. Так, у тексті тричі згадуються брудні чоботи героїні ("pink heart-decorated wellington boots" [5, с. 8]), які так і залишилися стояти в коридорі протягом майже трьох років (саме стільки часу пройшло з того дня, який змінив усе назавжди): на початку оповіді, коли Люсі просто кидає на них погляд [5, с. 8], в середині, коли неохоче починає наводити лад у приміщенні на вимогу *Життя* [5, с. 240], та в кінці, коли відчула потребу впорядкувати своє житло та *життя*, та, нарешті, почистила чоботи [5, с. 469].

Такою ж імплікуючою деталлю є фотографії рослинності та інші образи навколишнього світу, розвішані по всій квартирі для кота героїні, якого вона ніколи не виводить на двір: "framed photographs of the outside world around the apartment: the grass, the sea, a postbox, pebbles, traffic, a park, a collection of other cats" [5, с. 4]. Свіжа чорниця, яку приніс в її дім Життя під час першого візиту, контрастує з наведеними штучними образами [5, с. 237], а свіже повітря, яке заходить крізь широко відчинені вікна, – із спертим запахом ніколи не провітрюваного приміщення, де вікна завішані одягом замість штор. Таким чином, зображуючи оселю наступного дня після того, як Люсі наважилась впустити *Життя* у свій світ, автор тричі повторює слово *fresh*, яке у даному контексті є ключовим та вказує на позитивні зміни у свідомості протагоніста: "My clothes curtains were open to allow the sun to shine through and the windows were wide open, bringing in the *fresh* **air** and the sound of Sunday silence. The flat smelled of pancakes and maple syrup, which he'd made, and *fresh* coffee, which stood on the counter, still piping. … *fresh* blueberries which I had planted and grown myself in the organic roof garden I'd cultivated since Life had come into my world. Okay, I lied. Life bought the blueberries" [5, с. 237-238].

Уривок містить також інші ключові слова, які неодноразово повторюються у тексті та беруть участь у створенні підтексту. Так, лексема *silence* та однокореневі їй *silent*, *silently* зустрічаються у тексті 32 рази. Оповідь щоразу зупиняється, акцентуючи увагу читача на посиленій внутрішній роботі та змінах, які відбувається у свідомості протагоніста: "I let the silence hang" [5, с. 237]. Лексему *silence* наділено найрізноманітнішими епітетами: "thick" [5, с. 134], "long" [5, с. 220; 5, с. 461], "uncomfortable" [5, с. 220; 5, с. 336], "shocked" [5, с. 304], "enormous" [5, с. 417], "awkward" [5, с. 417]. Вона є складовою метафор: тишу слухають ("the sound of Sunday silence" [5, с. 237]), у неї впадають ("we fell in and out of silence" [5, с. 237]), нею дихають ("Silence. I could barely breathe" [5, с. 332]).

Засобами створення підтексту є також ключові лексеми "lie", "to lie" (27 повторень). Переживаючи глибоку душевну кризу, намагаючись втекти від реальності, героїня щоразу вдається до брехні. Вона обманює саму себе, друзів, родину. І це робить нещасливим її *Життя*: він страждає та хворіє. Показовим є те, що антонімічні лексеми *true*, *truth*, *trully* зустрічаються у тексті лише 9 разів, 8 з них – у розв'язці твору (50 останніх сторінок). Люсі розуміє, що єдиний шлях виходу з психологічної кризи – бути чесною з собою та іншими. Невипадково саме лексема *truth* завершує оповідь [5, с. 483], що також робить її ключовою. Лексема *truth* зустрічається у складі тропів з позитивною семантикою: "celebration" ("a celebration of the truth" [5, с. 444]) та "free" ("the truth shall set you free" [5, с. 445]), а лексема *lie* – с з негативною: "trapped in this big fat lie" [5, с. 30], "a bunch of big fat lies" [5, с. 30], "big fat lies" [5, с. 30], "stumbling upon a lie" [5, с. 389], "living in a web of lies woven entirely by myself" [5, с. 411], "exhausted from the double fly" [5, с. 412].

За певних умов художня деталь може стати художнім символом [2, с. 121]. Так, деталь *fresh air* у наведеному вище уривку – не лише елемент зображення, а й композиційний елемент, що позначає початок відповідних змін у житті героїні. У кульмінативній частині оповіді, коли головна героїня вмовляє *Життя* стрибнути з парашутом, лексема **air** набуває символічного значення "звільнення" та "повноти життя": "the two of us hung there in the air, suspended like the two freest souls in the universe" [5, с. 376], "feeling happy, feeling alive, feeling united and complete" [5, с. 377].

Іншим прикладом символічної деталі є лист на обгорілому килимі, на який автор звертає увагу читача на початку оповіді: "lying on the floor…, on the burned part of the carpet where the Christmas tree had fallen – and landed – two years ago" [5, с. 1]. Цей лист, як і два попередні, головна героїня заховала під килим. Метафорично кажучи, "swept it under the rug" [5, с. 3], ігноруючи настійливі прохання *Життя* зустрітися з ним. Після першої невдалої зустрічі, листи продовжують надходити: спочатку щодня, потім – сім разів на день. Люсі отримує їх не лише вдома, але й у гаражі, на роботі, вдома у рідних. Отримавши "a bag" та "piles of envelopes" [5, с. 149] від матері та брата, героїня нарешті наважується на другу зустріч із *Життям*. Листи, таким чином, є символом тих незворотних змін, які мали відбутися у *житті* Люсі. Обгорілий килим також перестає бути лише зображальною деталлю і набуває символічного значення, адже, щоб запросити *Життя* до себе додому, жінка повинна привести оселю в порядок і викликати майстра з чищення килимів, зустріч з яким назавжди змінить її *життя*. Контрастні деталі – лист на обгорілому килимі ("on the burned part of the carpet" [5, с. 1]) або на брудній підлозі ("the letter … on the dirty signed floor" [5, с. 2]) на початку оповіді та відсутність листів на вичищеному килимі в кінці ("no envelopes landing on my newly cleaned carpet" [5, с. 468]) "рамкують" оповідь та позначають основні етапи виходу героїні з психологічної кризи.

Відомо, що метафора може походити із символу, бути його актуалізацією [1, с. 40–41]. Наприклад, лексеми "carpet", "rug", "mat" входять до складу поширеної метафори, яка пронизує весь текст твору. Як згадувалося вище, на початку оповіді героїня зізнається, що проігнорувала запрошення зустрітись із *Життям* та буквально сховала лист під килим: "ignored, swept it under the rug" [5, с. 3]. Усвідомлюючи минулі помилки, Люсі розуміє, що вона так довго ігнорувала власне *життя* ("I had brushed it under the carpet " [5, с. 312]), що тепер залишилася без нього ("I was lifeless… Life disagreed with my decisions and had left me…" [5, с. 312]).

В середині оповіді *Життя* зауважує, що неможливо постійно ігнорувати, приховувати проблеми, адже *життя*, як і килим, стане таким нерівним, що спіткнешся: "Fine, you just sweep more crap under the rug, because that rug's going to get so bumpy it'll trip you up" [5, с. 239]. Це в подальшому допомогло героїні усвідомити, що усе те недоказане та "заховане", що було між нею та її колишнім, виросло так сильно, що за цією "купою" вона вже не бачить обличчя колись коханої людини та й не хоче пірнати у весь той бруд, щоб повернутись до минулих проблем: "… there was a large pile separating us, it was the unsaid all swept under the mat between us, getting so high that I could barely see his face. But I didn't want to go backwards by delving into the compost heap of our past problems" [5, с. 382].

Автор використовує ще одну поширену метафору, характеризуючи роль *Життя* у *житті* Люсі. Той виклик, який вона отримала, порівнюється з м'ячем у спорті: "Life had thrown me a curveball" [5, 108]. Погодившись на пропозицію *Життя* завжди говорити правду, героїня розуміє свою вигоду: "at least it put the ball in my court" [5, с. 191].

У творі наявні й тропи з іншим семантичним значенням. Так, виокремлюємо групу метафор на позначення замкнутого способу життя. Корелятами у цій групі є лексеми "bubble" ("міхур, пухир, булька") та "nutshell" ("горіхова шкаралупа"): "my wonderful memory bubbles" [5, с. 95], "my bubble that I'd created for nobody else but myself…" [5, с. 281], "it was just me in this bubble" [5, с. 459], "the life in our bubble" [5, с. 467], "my little bubble" [5, с. 469], "my life in a nutshell" [5, с. 428; 5, с. 461]. Минуле тримає та не відпускає Люсі, яка застрягла у ньому, як у ринві, (що характеризується метафорами "to be stuck in the past" [5, с. 170], "to be stuck in the rut" [5, с. 392], "to be tangled up in a string of ridiculous lies" [5, с. 219]), проте героїня продовжує чинити відчайдушний опір *Життю* щось змінити: "you can't just bulldoze your way into my life" [5, с. 188]. Вона вважає, що її "відображення" [5, с. 159] має право лише спостерігати: "he's just supposed to witness my life and not actually partake in any…" [5, с. 179], "he wouldn't be charging around my life like a bull in a china shop" [5, с. 191]. Дії *Життя* викликають опір та незадоволення: "my life had hung up on me" [5, с. 106], "my life had stabbed me in the back" [5, с. 180], "I felt my life was being audited" [5, с. 226]. Проте, чоловік продовжує виконувати свою місію. Його дії репрезентуються метафорами на позначення активної діяльності: "I examine all areas, see what the problem is" [5, с. 214], "… synchronize one's lives" [5, с. 170], "I… made your paths cross" [5, с. 170].

Метафоричне використання лексеми *"a rut"* на позначення внутрішнього стану стагнації героїні повторюється у наступному текстовому сегменті п'ять разів, що свідчить про усвідомлення Люсі своїх проблем попри небажання щось змінювати: "No wonder you're stuck in *a rut*... He called it *a rut*, but he'd moved me from that place already, by merely pointing out that I was there, and I would never be able to go back. I liked *my rut*, I missed *my rut*, I would mourn *my rut* forever [5, с. 247].

Позитивні зміни настають, коли Люсі сама починає прагнути активних дій ("I would find my way again" [5, с. 323], "I need to tie up a few loose ends in my life" [5, с. 323], "I want to fix things, more specifically I want to fix my life" [5, с. 403]) та усвідомлює, що "had an exciting adventure with … life" [5, с. 427]. Саме ця остання фраза є ключовою у ретроспективному розумінні заголовка ("The Time of My Life"), адже на початку оповіді незрозуміло, про який час йдеться. І лише по мірі розгортання сюжету читачеві розкривається її зміст: період часу, проведений із *Життям*, назавжди змінив героїню, змінив її *життя* та став захоплюючою пригодою.

Загалом, ретроспекції, як композиційний елемент текстового оформлення, зустрічаються у творі багато разів. Оповідь щоразу повертається у минуле, до того ключового моменту, який спричинив психологічну кризу героїні, щоразу "обростаючи" новими деталями. Визначальною рисою таких ретроспективних вкраплень у романі є те, що спочатку героїня дає неправдиву інформацію, фантазує, обманює саму себе, заплутує читача, видаючи бажане за дійсне, а потім прояснює ситуацію: "Just joking…" [5, с. 9], "Okay, I lied" [5, с. 11; 5, с. 30; 5, с. 71; 5, с. 136; 5, с. 238]. Читач так звикає до цього, що героїня, від імені якої ведеться оповідь, змушена час-від-часу окремо наголошувати на тому, що не обманює, ніби виправдовуючись: "It wasn't lie. My carpets very much *needed* to be cleaned" [5, с. 16], "for the first time in my life it wasn't a lie" [5, с. 469].

Проспекція, протилежний композиційний засіб, використовується у тексті не так часто, адже, переживаючи психологічну кризу, героїня на певний час втратила часову перспективу: не мріє, не планує, не фантазує, перебуваючи протягом трьох років у стані певної стагнації.

На противагу статичному ретроспективному минулому, сюжетний теперішній час відзначається динамічністю оповіді. Лише за два тижні молода жінка проходить усі основні етапи виходу з психологічної кризи: примирюється з минулим, починає насолоджуватись теперішнім та зазирає у майбутнє. Вона активно впорядковує свій особистий простір. У свою чергу, енергійна діяльність прояснює думки: " Everything in my life was crystal clear now, I knew what I had to do…" [5, с. 433]. Жінка починає будувати плани на майбутнє, усвідомлюючи, що для успішного здійснення усіх задумів вона повинна завжди бути чесною із собою та іншими. *Життя* підтримує її у цьому: "The truth shall set you free" [5, с. 445].

Ключовим та кульмінативно значущим є у цьому плані епізод підготовки героїні до вечірки з нагоди свого дня народження та, водночас, "святкування правди" ("a celebration of the truth" [5, с. 444], коли вона готує неймовірну кількість випічки у своїй ідеально чистій та затишній тепер оселі. І чим більше вона працює, тим чіткіше розуміє, що має робити далі: "The more pastry I rolled, the more I knew my fate" [5, с. 433]. Автор використовує такі деталі для характеристики нового психологічного стану героїні: "a moment of enlightenment" [5, с. 433], "an explosion of thoughts" [5, с. 434], "…mind had come alive" [5, с. 434], "things were becoming clearer" [5, с. 435]. Вперше за майже три роки Люсі не спізнилась на зустріч ("For the first time in two years eleven months and twenty-three days I was first to the dinner table" [5, с. 445]), вперше за весь цей час відчула розслаблення, адже нарешті звільнилась від брехні ("For the first time in two years eleven months and twenty-three days, I finally relaxed" [5, с. 462]). *Життя* нарешті має неймовірно гарний та щасливий вигляд ("healthy, groomed, handsome but most of all unmistakably happy" [5, с. 483]), що є найкращим свідченням того, що його підопічна все зробила правильно.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, автор використовує широкий спектр лексико-стилістичних та композиційних засобів для відображення внутрішнього стану героїні, яка переживає психологічну кризу. Провідним засобом у цьому художньому творі є персоніфікація, як уособлення її *життя*. Для створення образу *Життя* використовуються чисельні зображальні та характерологічні контрастні деталі на позначення його особистого простору, зовнішності, здоров'я, психологічного стану, стилю життя та роботи. Ключові слова *"fine", "grey", "silence", "lie", "truth", "fresh"*, їхні повторення у різноманітних контекстах поряд із чисельними ретроспекціями, які повертають читача до минулих проблем, відіграють важливу роль у композиційному оформленні тексту та слугують відображенню теперішнього психологічного стану головної героїні та змін, які у ньому відбуваються. Цій же меті слугують імплікуючі деталі. Поширені метафори з корелятами *"a carpet", "a rug", "a mat"*, *"a bubble", "a nutshell", "a rut"* актуалізують втечу від проблем та стагнаційне існування, тоді як символи *"air"* та *"letters"* позначають етапи виходу з психологічної кризи та надію на майбутнє.

Виконане дослідження вважаємо перспективним для подальшої роботи у декількох напрямках, передусім у плані вивчення психологічних та інших аспектів у творчій парадигмі Сесілії Ахерн та у плані зіставлення з іншими творами її сучасників.

Література:
1. Кононенко В. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Nova Knyha Publishers, 2004. 272 с.
3. Ушакова І. М. Вік як можлива причина психологічної кризи. *Вісник НУЦЗУ*. 2007. Том. 1. С. 289–298. URL: https:// nuczu.edu.ua
4. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Бердянськ, БДПУ, 2016. 193 с.

Ілюстративний матеріал:
5. Ahern, Cecelia. The Time of My Life. London : HarperCollins *Publishers*, 2012. 486 p.

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 14 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: hubinaalla@ukr.net

alla-mart@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-176-180

Губіна А. М., Мартинюк А. П. Особливості європейського освітнього процесу і системи оцінювання навчальних досягнень студентів з іноземних мов у вищій школі (на прикладі Польщі). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 176–180.

УДК: 81:378.1

Губіна Алла Михайлівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк
Мартинюк Алла Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ І СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ)

У статті висвітлено специфіку освітнього процесу у польських закладах вищої освіти. З'ясовано особливості вступної кампанії, структуру семестрів, основні види та форми занять стаціонарного та заочного навчання.

Обґрунтовано поетапне здобуття освіти у вищій школі Польщі відповідно до європейських наукових традицій: бакалавр – магістр – доктор. З'ясовано обставини для відрахування студента з вищого навчального закладу. Охарактеризовано відмінності між польською та українською системою вищої освіти. Проаналізовано систему та види оцінювання навчальних досягнень студентів з іноземних мов. Визначено особливості сертифікації оцінювання рівня володіння іноземними мовами студентів в університетах Польщі.

Ключові слова: *освітній процес, Польща, ECTS (European Credit Transfer System), оцінювання навчальних досягнень, вища школа, університет, сертифікація, іноземна мова.*

Alla M. Hubina,
PhD (Psychology), associate professor,
Lutsk National Technical University, Lutsk
Alla P. Martyniuk,
PhD (Pedagogy), associate professor,
Lutsk National Technical University, Lutsk

FEATURES OF THE EUROPEAN EDUCATION PROCESS AND SYSTEMS FOR EVALUATING STUDENTS' ACHIEVEMENTS IN FOREIGN LANGUAGES AT HIGHER SCHOOL (ON THE EXAMPLE OF POLAND)

The article highlights a specific character of the educational process at universities in Poland. The features of the university admission campaign, a semester structure, the main types and forms of the full-time and part-time learning are clarified.

The gradual gain of education at Polish universities is justified by the European scientific traditions: bachelor – master – doctor. The circumstances for expelling a student from a university have been studied. The differences between Polish and Ukrainian higher education systems are characterised. The system and types of evaluation of students' academic achievements in foreign languages are analysed. Innovations in assessing students' knowledge of foreign languages at universities in Poland include self-assessment, the use of computer technology, and portfolio. The peculiarities of the certification of students' foreign language proficiency assessment at universities in Poland are determined. Polish universities are very open and attractive to Ukrainians due to their affordability, countries' proximity, similarity of languages and the ample opportunities for learning Polish in Ukraine.

The analysis of the theoretical sources of this problem indicates the conformity of the educational process at Polish universities with European requirements, the European credit system ECTS, which aims to take into account students' achievements in mastering the educational program. Polish students have the opportunity to participate in international exchange programs or enter the universities in the European Union under the simplified procedure.

The integration of Poland into Euro-Atlantic and European structures meets the latest requirements of modern European history and plays an important role in the processes of world integration and globalization.

Key words*: educational process, Poland, ECTS (European Credit Transfer System), assessment of academic achievement, higher education, university, certification, a foreign language.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У 1999 році Болонська декларація, підписана 29 міністрами освіти країн Європи, започаткувала створення Європейського

простору вищої освіти. Трирівнева система вищої освіти Польщі органічно увійшла в цей простір та передбачає поетапне здобуття освіти в університетах цієї країни. Приєднання Польщі на початку XXI ст. до Болонського процесу і вступ до ЄС на державному рівні дав змогу цій країні реалізувати стратегічні цілі, що в цілому відображає загальноєвропейську політику розвитку освіти. Введення Болонської системи у Польщі насамперед передбачало підвищення конкурентоспроможності університетів та підняття рівня вищої освіти [10].

Інтеграція Польщі у євроатлантичні та європейські структури, на думку К. Бінницької, відповідає новітнім вимогам сучасної національної і європейської історії, а також є невід'ємною подією у процесах світової інтеграції та глобалізації [2, с. 183]. Для українських студентів університети Польщі стали відкритими й привабливими, що зумовлено такими чинниками як: цінова доступність, сусідство країн, близькість мов, можливість вивчення польської мови в Україні [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В українському науковому просторі проблеми вищої освіти Польщі висвітлено у працях А. Василюк, Л. Гриневич, А. Каплун, Є. Коваленко, І. Ковчиної, С. Когут, Н. Никало, Г. Ніколаї, В. Пасічника, В. Ханенко, І. Шемпрух та ін. [1, с. 88].

Вивчення та детальний аналіз наукових публікацій з означеної проблеми дали змогу виокремити її основні аспекти: компаративний аналіз особливостей в освітніх системах України й Польщі (Ф. Андрушкевич) [1]; соціально-економічні трансформації в Республіці Польща (К. Бінницька) [2]; тенденції децентралізації управління освітою сучасної Польщі (Л. Гриневич) [4]; особливості оцінювання знань студентів з іноземної мови у Польщі (Л. Загоруйко, Н. Шеверун) [7;16]; базові принципи освіти Польщі (Є. Співаковська, Р. Хоменко) [13].

Економічні аспекти децентралізації управління освітою в Польщі знайшли відображення в дослідженнях Я. Герчинського та Т. Левітаса. Проблеми демократизації системи освіти, перспективні теорії виховання і навчання, основи дидактики відображають праці Ч. Купісевіча, Ч. Майорека, В. Оконя, Е. Путкевіч, Б. Суходольського, А. Яновського й та ін. [4, с. 2].

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей освітнього процесу у польських закладах вищої освіти. **Завдання статті:** з'ясувати специфіку організації освітнього процесу в університетах Польщі; проаналізувати систему та види оцінювання навчальних досягнень студентів з іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення Болонської угоди Польщею було здійснено низку кроків, зокрема:

– запроваджено у масову практику використання Додатку до диплому, що місить інформацію про навички, отримані під час навчання;

– розроблено систему дворівневої освіти;

– запроваджено систему ECTS в оцінюванні навчальних досягнень студента;

– зорганізовано мобільність польських студентів, головним чином в межах програми Erasmus;

– створено PKA (Державний Акредитаційний Комітет) – відповідальний орган за якість навчання у польських університетах [5, с. 140].

Здійснюючи загальний огляд системи вищої освіти Польщі, зауважимо, що перший університет у м. Кракові було засновано ще 1364 р. У Варшаві університет діє з 1816 р, політехнічний інститут – з 1826 р. Розвиток вищої школи ознаменувався двома періодами повоєнних років XX століття: німецькою, радянською. За умов соціалістичного ладу державна вища освіта в Польщі була безкоштовною. Єдиним великим недержавним закладом освіти був Люблінський католицький університет.

Суспільно-політичні зміни в державі, впровадження ринкової економіки спонукали і до реформи вищої освіти: освітні заклади отримали значно вищий рівень автономії, право приймати частину студентів з оплатою навчання; урізноманітнився перелік спеціальностей; з'явилися приватні заклади вищої освіти.

М. Гагарін зазначає, що Польща має 11 державних та 1 приватний університети класичної моделі, 15 технічних університетів і 2 інститути, 6 академій економіки, 11 медичних академій, 17 шкіл мистецтв і 6 вищих закладів навчання з фізкультури і спорту. Список недержавних ЗВО включав вже 84, з яких 9 мали право надавати кваліфікацію «магістр» [6, с. 59].

Система освіти в Польщі фінансується державою. Закон про освіту 1991 року забезпечує всіх учнів і студентів, включаючи й тих, що мають спеціальні освітні потреби, правом на освіту на всіх рівнях. Освітні органи влади також зобов'язані направляти дітей з фізичними вадами в загальні школи відповідно до бажань їхніх батьків і потреб дітей. Батьки учнів та студентів-осіб з інвалідністю, влаштованих у спеціальні шкільні центри, мають право на фінансову підтримку від органів державної влади на покриття додаткових витрат, які з цим пов'язані. Те саме стосується спеціальних професійних тренінгів для дорослих людей з вадами [11, с. 126].

Як зазначалося, Польща входить до Болонської системи, і має трьохступеневу систему вищої освіти. На кожному з етапів навчання студенти вивчають відповідні освітні програми, і за умови виконання програмних вимог (здача іспитів, написання, захист письмових та наукових робіт), їм присвоюється ступінь бакалавра або бакалавра-інженера, магістра, науковий ступінь доктора відповідно (табл. 1) [9]. Специфіку вищої освіти в Польщі подано в табл. 2.

Таблиця 1

Система освіти в Польщі

Рівні вищої освіти	I рівень	II рівень	III рівень
Ступінь та тривалість навчання	**Бакалавр** (BA, licencjat) – 3 роки (6 семестрів) **Бакалавр-інженер** (BSc, Inzyneir) – 3,5 роки (7 семестрів)	**Магістр** (MA, Magister) – 2 роки (4 семестри) **Магістр** (MA, Magister) – 1,5 роки (3 семестри)	**Доктор** (PhD, Doctor)
	Неподільна **магістратура** – 5 років (10 семестрів)		

[джерело: 9]

Таблиця 2

Основні особливості вищої освіти в Польщі

Освітні компоненти	Характеристики освітнього процесу
Вступна кампанія	Дворазовий прийом абітурієнтів: на зимовий (з 1 жовтня) та літній (з березня) семестри навчання.
Назва закладу освіти	Університет, технічний університет, економічний університет, політехніка, академія або вищою школою (залежно від того, якими повноваженнями наділений заклад освіти).
Навчальний рік	Два семестри навчання (по 15 тижнів кожен). Один тиждень складається з 30 годин навчальних занять.
Зимовий семестр	Структура – 15 тижнів навчання, різдвяні канікули, зимова сесія та зимові канікули. Починається 1 жовтня, закінчується – в середині лютого наступного календарного року.
Літній семестр	Структура – 15 тижнів навчання, Великодні свята, літній період навчання, літні канікули. Початок навчання – середина лютого, закінчення – 30 вересня.
Система оцінювання	5-бальна система оцінювання: 2-2,5 бали (відповідає F-FX оцінці-ECTS) – незадовільно; 3 бали (E) – достатньо; 3,5 (D) бали – задовільно; 4 (C) бали – добре; 4,5 (B) – дуже добре; 5 (A) – відмінно.
Форми проведення занять	Лекції, практичні заняття, семінари, лабораторні заняття, конференції, дискусії.
Стаціонарна (денна) форма навчання	Заняття проходять з понеділка по п'ятницю. Один день в тижні, як правило, виділяється для самостійної роботи студентів.
Заочна форма навчання	Заняття проходять в суботу і неділю протягом всього дня, кожні два тижні. Буває, що заняття можуть починатися в п'ятницю ввечері або закінчуватися в понеділок ввечері.
ECTS (European Credit Transfer System)	Загальноєвропейська система кредитування, що має на меті облік досягнень студентів при освоєнні навчальної програми впродовж визначеного періоду. Завдяки цій системі, студенти мають можливість приймати участь в міжнародних програмах обміну, а випускники вступами на навчання в університети інших країн Європи за спрощеною процедурою.

Основними формами проведення навчальних занять в університетах Польщі є – wykłady (лекції), ćwiczenia (практичні), seminarium. Для отримання допуску до сесії, необхідно мати достатню кількість відвідувань з кожного предмету. У випадку трьох прогулів студент не допускається до здачі екзамену – warunek. В залежності від навчального закладу, протягом одного семестру, студентові дозволяється отримати в середньому до двох «варунків». В іншому випадку студент постане перед вибором: забрати документи або повторювати рік з початку (платно) [8].

Оцінювання рівня знань студентів у польських університетах відбувається за шкалою: 5 – відмінно; 4.5 – дуже добре; 4 – добре; 3.5 – середньо; 3 – задовільно; 2 – незадовільно.

Студент має право перездачі іспиту упродовж двох наступних сесій. У разі негативного результату, може виникати питання про відрахування [12].

Назвемо обставини для виключення студента з навчального закладу:

– часті пропуски занять без поважної причини;

– недотримання крайніх термінів здачі запланованих робіт (курсова робота, дипломна робота, дослідницьке завдання , іспит);

– одне грубе порушення або систематичні незначні порушення правил поведінки в установі;

– неоплачений семестр.

Зауважимо, керівництво вищих навчальних закладів Польщі доволі лояльно ставиться до студентів-іноземців, проте, краще дотримуватися вимог, викладених вище. Також, студентам надається можливість одночасно навчатись та працювати при умові легального працевлаштування. Студентам стаціонару немає потреби у ніяких додаткових дозволах, студентам інших форм навчання необхідно працевлаштовуватись за наявності запрошення або дозволу на роботу. У разі порушення умов працевлаштування, студента можуть депортувати з країни без права в'їзду на територію Європейського Союзу протягом декількох років, також його виключають з ЗВО без права поновлення [12].

До інновацій в оцінюванні навчальних досягнень студентів з іноземних мов в університетах Польщі можна віднести самооцінювання, використання ІКТ, портфолійне оцінювання.

Самооцінювання (autoewaluacja) знань студентами сприяє розвитку внутрішньої мотивації до навчання. Найпоширенішим видом самооцінювання студентів є тестування з використанням комп'ютерної техніки. Досвід використання комп'ютерних технологій у процесі вивчення іноземних мов в університетах Польщі свідчить, що завдяки застосуванню комп'ютерів під час занять можна виявляти резерви навчального процесу, особистості студента; збільшуються дидактичні можливості викладача [16].

Портфоліо виступає важливим засобом оцінювання, яке передбачає зібрання студентських робіт з певної дисципліни. Є два види портфоліо: 1) портфоліо розвитку; 2) демонстраційне портфоліо (зразки кращих робіт студента). Портфоліо може продемонструвати: індивідуальний рівень і темп навчальної діяльності; рівень партнерства викладача і студента; розвиток навичок самооцінювання; найкращу роботу студента на певному етапі; стан успішності для батьків та інших зацікавлених осіб [7, с. 341].

Особливістю оцінювання рівня володіння іноземними мовами студентів в університетах Польщі є сертифікація. Умовою отримання сертифікату є складання іспиту з іноземної мови на рівні B2 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, який проводять наприкінці семестру як в зимовій, так і в літній сесії. Іспит складається з двох частин:

письмової та усної. Письмова частина триває до 120 хвилин і надає можливість одержати максимально 80 балів. Структура письмового іспиту: розуміння тексту на слух, розуміння прочитаного тексту, функціональне використання граматичних структур і словникового запасу, письмо. Усна частина триває до 15 хвилин і надає можливість отримати максимально 20 балів. Оцінка за іспит є результатом суми балів з обох частин [19].

Підрозділи навчання іноземних мов в університетах Польщі крім обов'язкових занять з іноземних мов, пропонують також додаткові курси, які надають можливість студентам усіх факультетів вивчати додатково іноземні мови. Закінчивши курс французької мови, студенти можуть отримати такі сертифікати: «Диплом спілки французької мови в Парижі» (Diplôme de Langue de l'Alliance Française de Paris) чи «Диплом вивчення французької мови» (Diplôme d'Etudes en Langue Française (DELF); під час вивчення німецької мови такі сертифікати: «Сертифікат німецької мови» (ZD – Zertifikat Deutsch), «Сертифікат середнього рівня володіння німецькою мовою» (MD – Mittelstufe Deutsch), «Сертифікат німецької мови для економістів» (Wirtschaftssprache Deutsch). При університетах працюють Британські центри (British Centre) та Центри Гердера (Centrum Herdera), які пропонують скласти такі іспити: сертифікат німецької мови (Zertifikat Deutsch), основний екзамен середнього рівня (Zentrale Mittelstuffenprüfung), диплом німецької мови вузького напрямку (Kleines Deutsches Sprachdiplom), міжнародний екзамен з німецької мови для економістів (Prüfung Wirtschaftsdeutsch International) [18].

Демократизація початку 90–х років супроводжувалася істотною децентралізацією. Сьогодні заклади вищої освіти часто здійснюють міжнародні контакти і проєкти поза міністерствами. Нова Польща докладає значних зусиль для об'єднання і підтримки своєї діаспори. Оскільки останнім часом про польські заклади освіти можна знайти чимало інформації у міжнародних виданнях і базах даних, то варто надіслати запит безпосередньо до обраного навчального закладу.

Польща є однією з найактивніших учасниць нових проєктів, тому, зазвичай, визнає ті атестати, які у країні їхнього присудження після 12-13-річної середньої освіти надають власнику право претендувати на вступ до закладів університетського рівня. Польща підписала практично всі європейські конвенції з порівняння і визнання освітніх кваліфікацій, має великий пакет двосторонніх угод.

Визнаються у Польщі періоди розпочатої за кордоном вищої освіти, якщо кандидат має усі необхідні докази їхнього успішного завершення.

У випадках належної оплати програми навчання і виконання вказаних вище кваліфікаційних вимог, вища освіта Польщі практично повністю відкрита для студентів-іноземців. Тим, хто бажає навчатися, чи продовжувати освіту на мистецьких і спортивних спеціалізаціях, необхідно скласти спеціальні тести для демонстрування належних здібностей, а також (за вимогою) подати зразки свого творчого доробку.

Достатнє знання польської мови є обов'язковою умовою для допуску. Успішного навчання на річних мовних курсах та складання заключних екзаменів, зазвичай, цілком достатньо для вступу і початку навчання на першому циклі польських закладів університетського рівня. Його можуть засвідчити амбасади і консульства. У разі необхідності вивчення мови кандидат повинен звернутися чи у заклад вищої освіти, чи в мовний центр у м. Лодзь, аби за 9 місяців занять по 20 годин мови щотижня підготуватися до складання екзаменів і навчання. Дисертації вищого рівня дозволено писати і захищати найбільш вживаними іноземними мовами (англійською, німецькою, французькою чи російською). Останнім часом спостерігається дедалі більше прикладів застосування цього правила до магістерських тез. Щодо докторських студій, то кандидат повинен звертатися до польського закладу, який має право їх проводити. Зарахування відбувається на наявні місця, зважаючи на рівень академічної кваліфікації претендента, яка повинна бути не нижчою магістра у Польщі. Найкращі заклади вищої освіти країни: Варшавський університет, Національний Вроцлавський університет, Ягелонський університет [6, с. 61].

У Польщі є можливість навчатись англійською мовою. Вартість навчання англійською мовою здебільшого є вищою. Для того, щоб навчатись у польському ЗВО, на момент вступу потрібно знати мову, принаймні, на початковому рівні. Польська мова не є складною для вивчення, оскільки українська мова за багатьма рисами більше наближена до польської, аніж, навіть, до російської [17]. На рівень А1 мову можна вивчити за 50 занять, відвідуючи курси та самостійно читаючи літературу. Студенти-іноземці, перебуваючи у мовному середовищі, швидко адаптуються і вдосконалюють рівень володіння мовою. Значна частина українських студентів, що вже навчаються в Польщі, володіють польською мовою на початковому або середньому рівні. Під час навчання, в деяких навчальних закладах, іноземні студенти можуть відвідувати заняття з польської мови. Окрім того, у Польщі є можливість навчатись англійською мовою (значно меншою є пропозиція навчання французькою, німецькою мовами). При вступі абітурієнт повинен показати документ, що підтверджує знання англійської мови (міжнародний тест) або написати тест з англійської мови у навчальному закладі. Увесь процес навчання відбувається англійською мовою: лекції, практичні заняття, іспити, написання та захист дипломних робіт. Багато польських студентів обирають навчання англійською мовою [13, с. 144].

SlavicLanguagesCenter проводить набір кандидатів програми «Навчання у Польщі», починаючи з 2010 року. За цей період учасниками програми стали понад 1400 українців [15]. Польські випускники тамтешніх університетів нерідко прагнуть в подальшому шукати більш високооплачувану роботу в країнах Західної Європи. А ось позитивною стороною життя студентів у Польщі є те, що практично кожен може дозволити собі в канікулярний період мандрівки Європою, адже молодим людям пропонують безліч акційних пропозицій і лоукостів, що дає можливість за помірні гроші здійснювати досить далекі подорожі [14].

Назвемо відмінності між польською та українською системою освіти:

1. Суттєві відмінності освітніх процесів у двох країнах. Особливо для українських студентів із дипломом бакалавра для отримання у Польщі ступеня магістра.

2. Додатковий місяць канікул у Польщі (навчання розпочинається 1 жовтня) дає можливість краще підготуватись до нового навчального року, відпочити, або ж заробити гроші на подальше навчання.

3. Відмінності в видах та формах навчальних занять. Сесія складається з лекцій. Семінари студенти здають ще до сесійного періоду. Здебільшого в цей період студенти складають тести письмово. Усні оцінювання відбуваються дуже рідко.

4. Наявність у польській освіті єдиної та загальної електронної системи, в якій кожен студент має свій акаунт. Вказана система містить усі дані про навчальні дисципліни, викладачів, розклад, оцінки, контакти одногрупників та багато іншої корисної інформації.

5. Створення індивідуальної освітньої траєкторії. Кожен студент сам обирає дисципліни, які буде вивчати. Деканат лише визначає перелік «обов'язкових курсів» – які міняти не можна. Дисципліни «на вибір» теж пропонує деканат, але які саме відвідувати – обирає студент самостійно.

6. Викладачі на початку кожного курсу повідомляють студентів, скільки навчальних годин можна пропустити. Надають свої контакти, щоб студенти могли в зручний час з ними зв'язатися.

7. Включення студента в науково-пошукову діяльність одразу після вступу до освітнього закладу. Студенти починають писати наукову роботу з першого курсу навчання. Вони обирають собі керівника, з яким будуть консультуватись протягом усього процесу написання. Захист наукової роботи відбувається на завершальному етапі навчання в закладі.

8. Канікули під час Різдвяних та Великодніх свят дають можливість святкувати їх у сімейному колі [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Проведений аналіз теоретичних джерел означеної проблеми засвідчує відповідність освітнього процесу в університетах Польщі європейським вимогам, загальноєвропейській системі кредитування ECTS, що має на меті облік досягнень студентів при освоєнні освітньої програми. Польські студенти мають можливість приймати участь в міжнародних програмах обміну, а випускники вступати на навчання в університети ЄС за спрощеною процедурою.

Подальшу наукову перспективу вбачаємо у висвітленні оптимізації шляхів освітнього партнерства волинських та польських вишів.

Література:

1. Андрушкевич Ф. Компаративний аналіз особливостей освітніх інновацій в освітніх системах України й Польщі. *Директор школи, ліцею, гімназії.* 2011. № 5. С. 88–92.

2. Бінницька К. Соціально-економічні трансформації в Республіці Польща у XX столітті – чинник розвитку системи вищої педагогічної освіти в країні. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2012. Вип. 42. С. 176–185.

3. Вища освіта у Польщі. URL:https://kudapostupat.ua/vse-pro-vyshchu-osvitu-u-polshchi/ (дата звернення: 15.01.2020).

4. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі. Автореф. дис. … канд. пед. наук. Київ, 2005. 23 с.

5. Грищук Ю. В. Історико-педагогічний аналіз розвитку освіти в Польщі. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2015. Вип. 1–2. С. 137–141.

6. Зарубіжна система вищої освіти: навч. посіб. / авт.-упоряд. М. І. Гагарін. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 102 с.

7. Загоруйко Л. О. Особливості оцінювання знань студентів з іноземної мови у вищих навчальних закладах Польщі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 8 (42). С. 337–343.

8. Навчальний процес в Польщі. URL:https://edu-solution.com.ua/navchalnyj-protses/ (дата звернення: 23.12.2019).

9. Особливості освіти в Польщі. URL:https://toposvita.com/informator-abit/osoblivosti-osviti-v-polshchi/ (дата звернення: 23.12.2019).

10. Про Болонський процес і вищу освіту в Польщі. URL:http:// www.osvita.org.ua/articles/875.html (дата звернення: 24.12.2019).

11. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб. / Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. Рівне: Овід, 2012. 352 с.

12. Система оцінювання в польських ВНЗ. Чи відраховують за неуспішність? URL:https://up-study.ua/uk/posts/sistema-ocinjuvannja-v-polskix-vnz-chi-vidraxovujut-za-neuspishnist (дата звернення: 27.12.2019).

13. Співаковська Є. О., Хоменко Р. С. Базові принципи освіти Польщі. *Зб. наук. праць Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки.* 2015. Вип. 67. С. 139–148.

14. Українська студентка: «у Польщі більш жорсткі критерії оцінки знань, але стипендії ні в кого не забирають» / URL: (дата звернення: 28.12.2019).

15. Університети та ВНЗ Польщі для українців. URL:https://slavic-center.com.ua/uk/vishha-osvita-v-polshhi/ (дата звернення: 23.12.2019).

16. Шеверун Н. Особливості оцінювання та сертифікації навчальних досягнень студентів з іноземних мов в університетах Польщі URL: http://old.franko.lviv.ua/Pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/45_sheverun.pdf (дата звернення: 15.01.2020).

17. Kononenko I. Język ukraiński i polski: studium kontrastywne / Кононенко І. Українська і польська мови: контрастивне дослідження. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012., 808 s.

18. Przysiężna B. Chys A. Kryteria oceny osiągnięć studentyw politechniky. *Świat nauki.* 2009. N 9. S.6–11.

19. Ziemnicki S. Ocenianie po nowemu. *Edukacja w Europie.* 2010. N 1. S. 3–7.

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: y.zharikova@mdu.in.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-181-183

Жарікова Ю. В. Паремії румейської мови на позначення родинних стосунків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 181–183.

УДК: 811.14'06'373.7(477.62=14)

Жарікова Юлія Валентинівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Маріупольський державний університет

ПАРЕМІЇ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ

У статті висвітлено тему родинних стосунків у традиційній румейській родині, що актуалізується у пареміях. Встановлено, що традиційна румейська родина була патріархальною, головою родини завжди вважався чоловік. Жінка була його тилом та підтримкою, мала народити йому синів, які були б гідними подовжувачами його роду. У свою чергу, діти з великою пошаною ставилися до своїх батьків, вони мали погоджуватись зі всіма їх порадами, наставляннями та поглядами. У статті особливу увагу приділено вивченню родинних цінностей, які прививали батьки своїм дітям.

Ключові слова: *паремії, родинні стосунки, цінності.*

Yuliya V. Zharikova,
PhD, Associate Professor
Mariupol State University

PAREMIAS OF THE RUMEIC LANGUAGE, WHICH INDICATE FAMILY RELATIONS

The article analyzes paremias, which indicate family relations among Rumei, who migrated to the Azov Sea area from the Crimea in the 18th century. It is indicated that the traditional Rumeic family was patriarchal, the head of the family was always a man. This tradition, for the most part, persists till nowadays, despite the fact that as a result of globalization and europeanization, the emphasis is shifting in the family structure of the Rumei. A woman held a lower position than a man, but she was always his shield and support. The paremias indicate that if a woman possessed intelligence and cunning, then she could easily manage to direct the man for her own benefits. A lot of paremias reflect the attitude of Rumei to children. They say that the basis of the family has always been children, without them the house seemed empty and devoid of life. A special honor for a man was the birth of sons, who were to become the successors of his family. The article describes the relationship between the mother-in-law and the daughter-in-law through paremias, which was not kind to the son's wife. The article concludes by emphasizing the values that the parents tried to instill in their children, which is also reflected in the paremias of Rumei. Prospects for further research are seen in a comparative study of the paremias which indicate family relations in Rumeic, Modern Greek, Ukrainian, and Crimean Tatar Language.

Key words: *paremias, family relations, values.*

Ментальність кожного народу пов'язана з його сприйняттям Усесвіту. Разом із плеканням духовної і матеріальної культури формується етнічний світогляд як фундамент людської свідомості. Усе це знаходить відображення в мові, що є не лише «відомою системою прийомів пізнання», а загалом «шляхом усвідомлення естетичних і моральних ідеалів» [5, с. 163].

Метою дослідження є визначення ролі румейських паремій, що відображають один з ключових концептів культури надазовських греків у пареміологічній системі румейської мови, а саме родинні стосунки, а також їх класифікація на основі семантичних характеристик.

Статтю підготовлено в межах комплексної наукової теми кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету «Грецький лінгвокультурний простір».

Паремії завжди були й залишаються енциклопедією народного життя. Важко знайти таку ділянку побуту, взаємин між людьми і природним довкіллям, які б не знайшли відображення в народній мудрості. Видатний педагог К. Д. Ушинський писав, що в прислів'ях «як у дзеркалі відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, рільнича, лісова, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу, на значення всіх явищ життя» [10].

Народна педагогіка пройнята глибокою людяністю. Вона високо підносить гідність людини, її життєву місію. У фольклорі будь-якого народу оспівуються велич людини, краса її духовних якостей. Народ-педагог послідовно бореться за право кожної людини розкрити свої найкращі риси. Водночас повсякденність не раз спонукала задуматися над тим, чому все те краще, чого досягло людство, не завжди властиве кожній окремій особі, чому одна людина добра, а інша – зла, одна щаслива, а інша – нещасна. Народ своїм допитливим розумом прагнув збагнути причину цього, заглибитись у духовний світ людини, виявити ті чинники, від яких насамперед залежить становлення людської особистості, і погляди спрямовував до сім'ї як першоджерела життя людини. Так поступово, завдяки багаторічним педагогічним пошукам, емпірично визрівали народні уявлення про основні чинники формування особистості [8, с. 38].

В українській народній педагогіці дається об'єктивне трактування суті спадковості та її місця у формуванні особистості. Багаторічні спостереження переконують, що спадково передаються лише певні фізичні ознаки (будова тіла, колір шкіри, очей, волосся), природні зачатки якихось здібностей або властивостей, деякі риси характеру. Проте більшість рис особистості не успадковується, а набувається [8, с. 38].

Іншим важливим чинником впливу на особистість народна педагогіка вважає середовище – стан взаємин у сім'ї, побут, звичаї і традиції, матеріальний стан, житлові умови.

Сім'я впливає на дитину з першого дня народження. Спосіб життя родини і характер спілкування з малям є визначальним щодо формування в дитини перших звичок, від яких значною мірою залежатиме її майбутня поведінка [8, с. 38–39].

Одним із шарів паремій, які беруть участь у формуванні уявлень в становленні людини як особистості, є паремії на позначення родинних стосунків. Саме цьому ці дослідження завжди вирізняються **актуальністю**. А новизна розвідки полягає у тому, що тема родинних відносин саме у румейській мові рідко поставала предметом широкого кола дослідників.

Вивченню румейських паремій, присвячених відображенню родинних стосунків у традиційній сім'ї греків Надазов'я, присвячено кілька статей Ю. А. Потіпак та Н. К. Кобиленко в яких розглядаються статус та характеристика основних та другорядних членів грецької родини [6; 7; 9].

Дослідниця Ю.А. Потіпак зазначає, що тип грецької родини в Надазов'ї загалом такий самий, як і в Греції та в інших народів Європи: заснований на принципах моногамії та патріархальних традиціях [1, с. 147; 6, с. 519]. Згідно з результатами етнографічних досліджень представники тих або інших народів, потрапляючи до грецької сім'ї, дуже швидко адаптувалися, сприймаючи традиційну грецьку культуру як частину власного духовного життя; надалі такий член родини жив у відповідності з сімейними традиціями і нормами звичаєвого права, поширеними серед греків [4, с. 229].

Сім'я для греків мала першочергове значення у формуванні менталітету народу, основні риси якого зберігаються дотепер. Проте роль грецької родини у збереженні, передачі, трансформації традицій залишається маловивченою галуззю [4, с. 229].

Якщо систематизувати румейські паремії, які характеризують родинні стосунки, складається своєрідний «кодекс родинного виховання» [3, с. 19], який на сьогодні не втратив своєї актуальності.

Головою у родині завжди був чоловік. Його відрізняли такі риси, як хазяйновитість та працьовитість. Зазвичай гарний (у розумінні румеїв) чоловік мав бути одружений, мати обов'язково синів (наявність тільки дочок нібито не завершувала його образ повноцінного чоловіка). Своїх дітей чоловік мав виростити гідними та чесними людьми, вони ставали продовжувачами його роду. Це відображають наступні паремії: *Атъарпос дъихос тайфа – эн ама дъендро дъихос арзес* (людина без родини – як дерево без коріння); *Дъыхос ту н сурбаджи ту спит клэй* (без хазяїна дім плаче); *Инэка дъихос андра, ама млар дъихос ханатя. Андра дъихос инэка, ама алгу дъихос ханяр* (жінка без чоловіка, як млин без крил. Чоловік без жінки, як кінь без вуздечки); *Тата дъыхос педъыя, олу ту мляр дъыхос ханятя* (батько без синів, як млин без крил).

До сьогодні у грецьких родинах чоловік ухвалює рішення, що стосуються всієї сім'ї. З глибокою пошаною ставиться до дружини: *Тыс фукраты т инэка-т, атос эн палкарс. Тыс фукраты тун андра-ц, аты эн курасея* (хто слухає жінку, той молодець, хто слухає чоловіка, та молодиця); *Андра ки инэка хавгвлэвны, ама кас эна паплома пефтны* (чоловік з жінкою сваряться, але однією ковдрою вкриваються).

Порівняно з чоловіком жінка у румейській родині мала дещо нижче положення, вона постає захисницею родинного вогнища, але, водночас, розумна та хитра жінка могла вдало керувати діями чоловіка та направляти його. Від її поведінки та емоційного стану залежала атмосфера і добробут у родині: *Андра эн фтял, т инэка эн гула* (чоловік – голова, дружина шия). Гарна дружина завжди підтримає чоловіка, налагодить господарство, подбає про добробут родини: *Ащиму лахарды ама тылага н клысия дъихос папа* (будинок без хазяйки, як церква без попа); *Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз* (у гарної дружини й на снігу котел кипить). Погана жінка все зруйнує: *То кало т инэка – фолэя плэгн. То ануныcто т инэка – то эш-с па хан* (гарна дружина гніздо в'є, а нерозумна й те, що є, розоряє); *Инэка пури на скон тун андра-ц алях псила, ки пури на тун катъыс-па алях хамила* (жінка може свого чоловіка дуже піднести, а може дуже принизити). Тому у пареміях нерідко надаються поради, яку жінку треба обрати чоловікові та які наслідки може мати гонитва за багатством та вродою: *Ан пер-с плушку инэка, нами тъарис тъа иси ас ту зисму-с вахтлыдъ-с* (якщо з багатою одружишся, не думай, що щасливо з нею проживеш); *Кало инэка – плушия, паракату инэка – гариплыя* (гарна жінка – багатство, погана – бідність) [6, с. 520].

Багато грецьких прислів'їв засуджують такі риси характеру в жінок, як неохайність, неробство, хитрість, балакучість, лінь, вередливість, непостійність: *Сасхапела инэка храшкит сухурку андра* (неохайній жінці потрібний сліпий чоловік); *Нами махтанэфкис ан т мурфия-с. Махтанэфт ан т дъулыя-с* (вродою своєю не пишайся, ділом своїм пишайся!); *Т инэка омурфу эн, лыгу ан та здышен* (жінка вродлива, коли не дуже балакуча); *Тен ту куриц ато кало, ту эш мурфия. Ту куриц ато эн кало, ту эш цифло кардъыя* (не та дівчина гарна, в якої врода, а та дівчина гарна, в якої ніжна душа); *Ту кало т инэка – пула кала лэ, ту цано т инэка – мону клэ* (гарна жінка багато гарного каже, погана жінка завжди скиглить); *Эмбро стон козмо чичакиц, а пес спит – тын фидъиц* (на людях – троянда, а в домі – змія).

Румейський народ склав багато паремій, присвячених жінці-матері. Її любов до дитини – кришталево чиста та відверта, вона гаряче любить своїх діточок та завжди їх розуміє та підтримує: *Мана т хлядъя эн ах илю зесто* (материнське тепло жаркіше за сонце); *Ас ола тымизку агап – эн мана-с* (найчистіша любов – материнська); *Баладъы т глосса агрика-то моно мана* (мову дитини розуміє лише мати); *Мана т хулы – эн ама мартэшу шон: чалка анылыты ки стыгнон* (материнська злість, наче березневий сніг: швидко розтане та випариться на очах у всіх). Тому прислів'я, де мати постає байдужою до своїх дітей, свідчать про осудливе відношення людей до неї: *Пара тъа клапс мана, ас клапс ту мкро* (чим матері плакати, краще нехай дитина плаче).

Сімейна пара у румеїв обов'язково повинна мати дітей. Дім без дітей нагадує «в'язницю» або «могилу», він не має «душі»: *То спит ту эш балайдъа – то эн харатия. То спит ту теш балайдъа – то эн мурмор* (дім з дітьми – це радість; дім без дітей – це могила). Діти у грецьких родинах поважали і дещо побоювалися своїх батьків. Без їх згоди син не міг одружитися, дочка вийти заміж [1, с. 148]. Хоча іноді зустрічалися різні форми протесту: таємні вінчання, перехід до іншого села: *Эн лафро на стыкс т вруши, пара на стыкс ту куриц, ту ирев на вген ас тун андра* (легше зупинити дощ, ніж дівчину, яка хоче вийти заміж) [4, с. 228–229].

Грецькі прислів'я вчать берегти сімейні традиції, поважати батьків й, загалом, старших за віком, а інколи навіть й досягати більшого за них: *Фукрис мана, патеран, тъа дъис-па дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Йо-с ан эн палкарс, чалка ти ерна-с* (якщо син твій молодець, життю твоєму не скоро прийде кінець); *Папус эвалын млэя, тата-с эвалын абдъея, а си вал эм млэя ки эм абдъея!* (дід посадив яблуню, батько посадив грушу, а ти посади і яблуню, і грушу [6, с. 520].

У пареміях суворо засуджується невдячність, егоцентричність дітей та помилки в родинному вихованні: *Ан эш-с кало педъы – ато эн джап. Ан эш-с паракату педъы – ато эн пону* (коли в тебе гарний син – це гора, коли в тебе поганий син

– це хвороба); *Тата харсин тун йо-т стафлэс, а йо-т ти дъуй тун тата-т эна змандзица-па* (Батько подарував синові виноградник, а син не дає батькові навіть одне гроно); *Тыс ас спит-т сан теш, атос ас тун козму-па сан теш* (якщо до тебе вдома поваги немає, то й від людей не будеш мати); *Тун йо-с нами матъыс-с на фай базари псуми, а н кор-с нами матъыс на тьматы ас хумшу-с* (не вчи сина їсти міський хліб, а дочку не вчи ночувати в сусідів).

Щодо другорядних членів родини, про тещу, тестя, свекра та зятя прислів'їв майже немає: *Гамброс – ти нышкит йо-с, ту стар – ти нышкит илоп* (зять не стане сином, як пшениця не стане вівсом).

Особливу роль у грецькій родині, як материкової Греції, так і Надазов'я, відігравала свекруха. Вона вважалася злісною, мала кепський характер і тому являла якусь небезпеку для невістки. У більшості місць проживання греків невістка була повністю підкорена свекрусі. Невістка повинна була раніше за всіх прокидатися вранці, розпалити пічку, приготувати воду та рушник для вмивання свекрухи та свекра, полити свекру та поцілувати йому руку, за що отримувала золоту монетку. Зберігався закон мовчання: невістка не розмовляла зі свекрами (у давнину мовчання могло тривати до п'яти років). Тому і в пареміях греків Надазов'я бачимо досить зневажливе ставлення до невістки. На неї дивилися, як на дармову робочу силу, часто кривдили, не рахуючись з нею: *Ныф камия-па ти нышкит кор-с, айц, тылага гамброс, камия-па ти нышкит йо-с,* (невістка ніколи не стане дочкою, як зять ніколи не стане сином); *Ныф индун памбать ки пелсин кату пас н петъера-ц: ма олу эна петъера-ц н курмо, понсин дъыната* (невістка стала ватою й свекрусі на голову сіла, а у свекрухи голова все одно заболіла); *Харонс иртын на пер канына ки тайфа-тын дрансан пас т ныф* (Харон прийшов забрати когось, і всі подивилися на невістку) [7, с. 262]. Проте, іноді все ж таки невістка виказувала непокору свекрусі: *Петъера урмунывин т ныф-ц, а ныф-ц скотонын мяныс* (свекруха невістку наставляла, а та мух била).

До родинних цінностей, що стосуються зокрема виховання, можна також віднести низку прислів'їв щодо відношення людини до оточуючого її світу. Вони вчать потомків бережно ставитися до природи, рідної землі, планети. Адже людина несе відповідальність за все, що відбувається на землі, і внесок кожного з нас є цінним: *Тен паракату патус, эн паракату сурбаджис* (немає поганої землі, є поганий господар); *Патос дъихос ту н козмо, ато эн ерму* (земля без людей – дика!).

Землю треба знати, поважати, любити, жити в гармонії з нею, оскільки «*катъа чичак эш дъыко-т мурдъыя* (кожна квітка має свій запах)».

Природа – не лише об'єкт для милування. Задля того, щоб вона дарувала свої багатства, людина теж повинна докласти зусиль: *Патус фаиз тун козму, ма патус-па храшкит файзму* (земля годує людей, але й земля потребує годування). *Калтери ан ти тмас-то, шумка ти вришкс-то* (влітку не приготуєш – взимку не знайдеш).

Народна мудрість застерігає від поспішних висновків, вчить правильно поводитися з природою, адже вона – це теж частина людського існування: *Ти камс псуми ах та старя, та тен кома пес та амбаря* (не спечеш хліба з пшениці, яка ще в полі колоситься); *Ту паракато ту дъендро ти храшкит путахлайму: храшкит вгалыму ки дуграйму* (погане дерево не треба молодити, його треба зрубати й розпиляти).

Отже, у прислів'ях греків Надазов'я можна простежити устрій традиційної грецької родини, проаналізувати її роль для членів суспільства, надати характеристику кожному члену родини, виділити чесноти, які цінуються у грецькому суспільстві. Загалом традиційна надазовська грецька родина за устроєм та розподілом ролей подібна до родин материкової Греції та інших балканських народів. Втім, паремії дозволяють виділити яскраві етнічні особливості побуту та культури греків Приазов'я.

Проблема відображення національного характеру в пареміях за своєю суттю є невичерпною, такою, що не може втратити актуальності, а отже, потребує подальшого вивчення, що ґрунтується на дотриманні історичної правди, а не уподобаннях та ідеології [2, с.72]. Перспективи подальших досліджень вбачаються у порівняльному дослідженні румейських паремій з урумськими, грецькими та українськими. Важливо було б залучити до аналізу й кримськотатарську мову, адже упродовж багатьох років румейська мова розвивалась під її впливом, ще під час проживання румеїв на теренах Криму.

Література:

1. Джуха И. Г. Одиссея мариупольских греков: очерки истории. Вологда : «ЛиС», 1993. 160 с.
2. Колоїз Ж. В. Малюга Н. М. Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
3. Мазур П. И. Жемчужины народной мудрости. Этюды. Мариуполь : Издательство «Азовье», 2006. 40 с.
4. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження. Київ : Реферат, 2006. 300 с.
5. Потебня А. А. Мысль и язык : собр. тр. Москва : Лабиринт, 1999. 268 с.
6. Потіпак Ю. А. Відображення родинних стосунків у пареміях греків Метрополії та Приазов'я. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство).* Випуск 137. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 518–521.
7. Потіпак Ю. А. Зображення відносин між нерідними членами родини в українських, грецьких та румейських пареміях / Актуальні проблеми міжкультурної комунікації, перекладу та порівняльних студій. Збірник матеріалів 2 міжнародної наукової конференції / За заг. ред. С. В. Шепітько. Маріуполь, 2014. С. 260–263.
8. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
9. Κομπιλένκο Ν. Η απεικόνιση των σχέσεων στην παραδοσιακή οικογένεια των Ελλήνων της Αζοφικής (με βάση τις ρουμέικες παροιμίες). *Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* Маріуполь : МДУ, 2011. С. 406–408.
10. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 1: О народности в общественном воспитании. *Педагогика.* Москва, 1988. 416 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: marina.bogachik@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-184-187

Богачик М. С. Формування навичок читання у процесі дистанційного навчання англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 184–187.

УДК: 811.111:378. 147

Богачик Марина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики англійської мови,
Рівненський державний гуманітарний університет

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано роль читання у процесі формування комунікативної компетентності. Визначення сутність поняття компетенції у читанні. Виокремлено чинники, які впливають на ефективність формування навичок читання англійською мовою. Висвітлено різні класифікації видів читання та доцільність їх застосування на різних етапах навчання англійської мови. Проаналізовано особливості різних стратегій читання та їх реалізацію у процесі навчання англійської мови. Охарактеризовано особливості різних етапів формування навичок читання англійською мовою. Узагальнено вимоги до текстів для читання англійською мовою. Подано рівні розуміння текстів та типові завдання, характерні для кожного рівня.

Ключові слова: *стратегії, навички читання, комунікативна компетентність, текст.*

Maryna S. Bohachyk,
Ph.D in Pedagogics, Associate Professor of Practice of English Language
Department, Rivne State University of the Humanities

FORMATION OF READING SKILLS IN THE ENGLISH LANGUAGE REMOTE TEACHING PROCESS

The role of reading in the process of formation of communicative competence was analyzed. The essence of the concept of competence in reading was defined. The main factors influencing the effectiveness of formation of reading skills in English were defined (the features of perception of written texts – time spent on text processing and length of the text; psychophysiological and individual age features of the students – visual perception of the text, the features of mental operations – ability to analyze and make the conclusions, memory, in particular, visual, attention, intelligence, ability to use the experience of reading in the native language, motivation, the presence of cognitive interest, the ability to apply different reading strategies, etc.; the characteristics of the text – authentic, semi-authentic, adapted texts, compliance with cognitive interests, age and level of language proficiency of the students, etc.). Different classifications of types of reading and their application at different stages of English language learning were analyzed (by the target: educational and introductory search; by the method of content disclosure: analytical and synthetic; by the participation of the native language: translated and non-translated; by the nature of the implementation of the semantic side of perception and processing of the text: reading with incomplete understanding and reading with full understanding; by the nature of the organization of activity: prepared with the removed difficulties – training and unprepared without previously removed difficulties – control; depending on the length: extensive and intensive; by the fact of relation to the educational process: educational and real; by the way of using a bilingual dictionary: reading with or without a dictionary; by the place of organization of reading: classwork or homework). The features of different reading strategies were analyzed (predicting, monitoring, confirming, connecting, questioning, skimming, scanning, distinguishing, using context clues, paraphrasing or summarizing, visualizing). The features of different stages of learning to read were described (pre-reading, while-reading, after-reading). The requirements for the texts for reading in English were generalized. The levels of comprehension of the texts and typical tasks appropriate for each level was given (fragmentary understanding, general understanding, full understanding, critical understanding).

Key words: *strategies, reading skills, communicative competence, text.*

Постановка проблеми та її значення. Однією з ключових мовленнєвих навичок є читання. Читання забезпечує доступність інформації з різних галузей життя та діяльності людства – історії, культури, політики, економіки, побуту країни, мова якої вивчається, передачу досвіду, нагромадженого попередніми поколіннями, розвиває інтелектуальні вміння (наприклад, критично оцінювати, прогнозувати, систематизувати, аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, обґрунтовувати прочитане, використовуючи мовну та контекстуальну здогадку, ігнорувати невідомий лексичний чи граматичний

матеріал, що є неважливим для загального розуміння прочитаного, тощо), мовленнєві уміння (знаходити у тексті основну інформацію, вибирати необхідні деталі, розуміти загальний зміст прочитаного з ігноруванням другорядної несуттєвої інформації, тощо), комунікативні здібності (уміння відповідно реагувати на прочитане, застосовувати здобуту інформацію у реальних комунікативних ситуаціях, розширювати свої країнознавчі та соціокультурні знання, задовільняти власні пізнавальні, творчі інтереси та потреби, тощо). Крім того, читання забезпечує реалізацію навчальної, розвиваючої та виховної мети. Оскільки метою навчання англійської мови є формування саме комунікативної компетентності, то реалізувати цей процес без формування навичок читання неможливо.

Для цілісного розуміння значення навичок читання у контексті формування комунікативної компетентності, розглянемо її структурні компоненти. Комунікативна компетентність включає: 1) мовленнєву компетенцію, що передбачає володіння такими видами мовленнєвої діяльності як аудіювання, говоріння, читання, письмо; 2) мовну компетенцію, що включає мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні) і відповідні навички; 3) дискурсивну компетенцію, що включає вміння керувати мовленням та структурувати його за допомогою тематичної та логічної організації, зв'язності, стилю, риторичної ефективності тощо; 4) соціокультурну компетенцію, яка включає знання соціокультурних особливостей англомовних країн, формування умінь виділяти загальне та специфічне в культурі рідної країни та країни, мова якої вивчається; 5) соціолінгвістичну компетенції – здатність розуміти та продукувати вербальну та невербальну поведінку, яка відповідає певному соціолінгвістичному контексту комунікативної ситуації [1, с. 48].

Таким чином, для реалізації формування комунікативної компетентності, насамперед необхідно формувати компетентність у читання, яку розуміємо як «…здатність читати автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту в умовах опосередкованого спілкування» [2, с. 49].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування навичок читання іноземною мовою розглядалася такими іноземними та вітчизняними науковцями як Є. Адамович, Г. Барабанова, М. Біболєтова, Н. Гальськова, Н. Гез, А. Горбунова, В. Горець, Ю. Гусак, Е. Дібет, А. Едігер, Б. Ельконін, Т. Єременко, Л. Кемерон, З. Кличнікова, Ч. Конрад, О. Кузьменко, Т. Купер, Є. Пассова, В. Плахотник, Дж. Райлі, С. Фоломкіна, Н. Щербакова, М. Яковлєва та іншими. Проте, сьогодні освітній процес зустрічається з новими викликами, які вимагають забезпечити навчання англійської мови, а отже, і формування навичок читання, в умовах дистанційного навчання. Тому, є обґрунтовані підстави вважати актуальним питання адаптації сучасних стратегій навчання читання англійською мовою до реалій сьогодення.

Мета статті – проаналізувати застосування різних стратегій формування навичок читання у процесі навчання англійської мови у дистанційній формі.

Виклад основного матеріалу. У методиці викладання англійської мови розрізняють продуктивні (говоріння та письмо, які забезпечують передачу особистих або чужих думок в усній чи письмовій формах) та рецептивні (аудіювання та читання, які передбачають сприйняття, розуміння та інтерпретацію інформації, яка транслюється іншими учасниками комунікації) види мовленнєвої діяльності.

Читання – це процес сприйняття та декодування формального (форма) та семантичного (зміст) аспектів графічних мовних знаків відповідно до норм певної мови.

Читання застосовується на усіх етапах вивчення англійської мови, оскільки є не лише метою, але й засобом навчання інших видів мовленнєвої діяльності. Проте, читання є домінуючим видом мовленнєвої діяльності на старшому етапі навчання.

Основні чинники, які впливають на ефективність формування навичок читання англійською мовою можна поділити на такі групи як: 1) особливості сприйняття писемних текстів (час, відведений на опрацювання та обсяг тексту); 2) психофізіологічні та індивідуально-вікові особливості учнів чи студентів (зорове сприйняття тексту, особливості мисленнєвих операцій – уміння аналізувати, узагальнювати, формулювати висновки, використовувати досвід читання рідною мовою та різні стратегії читання, особливості пам'яті, зокрема, зорової, уваги, кмітливість, мотивація, наявність пізнавального інтересу, тощо); 3) характеристики тексту (автентичні, напівавтентичні, адаптовані тексти, відповідність пізнавальним інтересам, віковим особливостям та рівню володіння мовою, тощо).

У методиці розрізняють наступні класифікації видів читання, базуючись на різних критеріях:

1) за формою: читання вголос (засіб розвитку техніки читання на початковому етапі вивчення англійської мови, та засіб контролю інтонаційної виразності, вимови, точності розуміння, виявлення труднощів, розвитку усного мовлення на подальших етапах навчання) та про себе (найважливіше уміння, яке має здобути кожен, хто вивчає іноземну мову; може бути переглядове, ознайомлювальне, вивчаюче, пошукове, інформативне чи тренувальне залежно від мети та цілей навчання);

2) за цільовою спрямованістю: навчаюче та ознайомлювально-пошукове;

3) за способом розкриття змісту: аналітичне (детальне вивчення тексту з аналізом мовної форми) та синтетичне (цілісне сприйняття змісту прочитаного);

4) за участю рідної мови: перекладне та безперекладне;

5) за характером реалізації змістової сторони сприйняття і переробки тексту: читання з неповним та повним розумінням;

6) за характером організації діяльності: тренувальне та контрольне;

7) в залежності від обсягу: екстенсивне (читання задля задоволення, розширення знань чи поповнення словникового запасу) та інтенсивне (для детального розуміння прочитаного);

8) за фактом відношення до навчального процесу: навчальне та реальне;

9) за способом використання двомовного словника: читання зі словником та читання без словника;

10) за місцем організації читання: класне та домашнє [2, с. 15].

В залежності від мети читання та особливостей текстового матеріалу розрізняють наступні стратегії читання:

1) прогнозування (predicting): ймовірне передбачення змісту тексту на основі заголовка, обкладинки, ілюстрацій або фонових знань в контексті роботи над текстом;

2) моніторинг (monitoring): визначення чи читач розуміє зміст прочитаного, в іншому випадку – повторне перечитування з метою повного розуміння;

3) підтвердження (confirming): знаходження доказів точності попереднього прогнозування;

4) поєднання (connecting): звернення до попереднього читання, інформації чи досвіду;

5) опитування (questioning): постановка питань за змістом тексту, які можуть включати прогнозування чи передбачення щодо кожної частини тексту упродовж читання;

6) швидкий перегляд (skimming): читання з метою розуміння загального змісту чи основних ідей прочитаного;

7) уважне, детальне вивчення (scanning): читання з метою виявлення конкретної, детальної інформації (наприклад, дати, імена, тощо);

8) розпізнавання (distinguishing): виокремлення важливої та несуттєвої другорядної інформації;

9) використання підказок з контексту (using context clues): перегляд структури та змісту тексту (ілюстрацій, пунктуації, тощо) з метою глибшого розуміння;

10) перефразування та узагальнення (paraphrasing or summarizing): використовується упродовж та після прочитання тексту;

11) візуалізація (visualizing): створення графічних образів відповідно до прочитаного для кращого розуміння змісту тексту [4, с. 184–185].

С. Фоломкіна виокремлює наступні види читання відповідно до поставленої мети:

1) ознайомлювальне читання – найпоширеніший вид читання у повсякденному житті, який передбачає розуміння основного змісту прочитаного (передбачає швидкий перегляд тексту з розумінням загального змісту та окремих важливих деталей зокрема). Реалізація цієї мети можлива за умови розуміння 75% основного змісту, якщо решта 25% не містить ключових положень (лексичних одиниць чи граматичних структур), важливих для розуміння змісту всього тексту;

2) переглядове або вибіркове читання – передбачає швидкий перегляд текстового матеріалу з фокусуванням уваги на необхідній інформації;

3) вивчаюче читання – повне глибоке розуміння змісту та деталей прочитаного з метою формування власного, критичного ставлення до прочитаного [3].

Оскільки читання є інтерактивним процесом, що включає в себе читача, автора/письменника та текст, розглянемо основні характеристики та вимоги до останнього. Основною навчально-методичною одиницею формування навичок читання англійською мовою є текст – «…комунікативна одиниця, що характеризується такими ознаками як смислова, комунікативна єдність, структурна цілісність та відображає певну прагматичну установку його творця» [2, с. 22].

Обираючи текст для формування навичок читання, необхідно враховувати такі критерії як: відповідність пізнавальним інтересам, психо-фізіологічним, віковим та індивідуальним особливостям учнів чи студентів, навчальна та освітня спрямованість, ідейно-виховна та естетична цінність, об'єм, структура, тип, характер, науковість, актуальність змісту тексту за жанрами відповідно до програмних вимог, тематична спорідненість викладеного матеріалу з життєвим досвідом учнів/студентів, нормативність мовного матеріалу, відповідність рівню володіння мовою (лексичні, граматичні, фонетичні, синтаксичні, семантичні, країнознавчі знання, тощо), можливості використання тексту для розвитку інших видів мовленнєвої діяльності (письмо, мовлення).

Зокрема, для формування навичок читання у процесі навчання англійської мови у дистанційній формі розроблені наступні додатки: EnglishDom, LinguaLeo, Duolingo, Words, Easy Ten, Learn English, LingQ, Babbel, Conversation English by the English App, EnglishPod – Learn English, Johnny G, Skyrock, Busuu, Lingvist, тощо. Крім того, з цією ж метою використовуються ресурси ESL Reading Smart, NaturalReader, TextAloudMp3, News English Extra, Learning English BBC, CNN News, Breaking News English, British Council, тощо. Організацію процесу формування навичок читання англійською мовою у дистанційній формі можна здійснювати на базі різних платформ, таких як https://www.skype.com/uk/, https://hangouts.google.com, https://products.office.com/uk-ua/microsoft-teams/group-chat-software, https://zoom.us, https://www.webex.com.

У роботі з будь-яким текстом (автентичним, напівавтентичним, адаптованим, друкованим, звуковим, відео) виділяють такі три основних етапи роботи:

1) дотекстовий (передбачає формування мотивації, активізацію фонових знань мовного, мовленнєвого та соціокультурного характеру, роботу з заголовком, автором, ілюстраціями, структурою тексту, використання мозкового штурму, тощо);

2) текстовий (передбачає формування мовних навичок та мовленнєвих умінь – зокрема, уміння інтерпретації, мовної здогадки у процесі роботи над текстом, відображення прочитаного у графічному вигляді, виправлення помилок у тексті, тощо);

3) післятекстовий (передбачає перевірку розуміння прочитаного, розвиток навичок узагальнення, аналізу, класифікації, систематизації, інтерпретації, критичного оцінювання, відображення прочитаного тексту у графічному вигляді (KWL charts – що я знаю, що я хочу дізнатися, що я дізнався чи навчився; concept/semantic map – запис окремих важливих подій, термінів, деталей, тощо зі встановленням зв'язків між ними; sequence chains – графічне відображення логічної послідовності подій; anchor charts – графічне зображення питань до прочитаного, наприклад, who, what, when, where, why, how; Venn diagrams – використовується для порівняння та протиставлення, зокрема спільних та відмінних ознак чи характеристик).

Розрізняють декілька рівнів розуміння іншомовних текстів: 1) рівень фрагментарного розуміння (розуміння змісту окремих речень на рівні окремих абзаців); 2) рівень загального розуміння (повне глибоке розуміння змісту прочитаного); 3) рівень повного (детального) розуміння (власна критична оцінка та розуміння емоційного забарвлення змісту прочитаного); 4) рівень критичного розуміння (аналіз та узагальнення ідейно-тематичного змісту та його зв'язок із загальним напрямом твору) [2, с. 52].

Відповідно до різних рівнів розуміння текстів виокремлюють наступні стратегії формування навичок читання: 1) на рівні слова: виокремити низку похідних слів та їх складові елементи, підкреслити слова чи частини слів, які схожі зі словами в рідній чи інших іноземних мовах (наприклад, інтернаціональні слова, запозичення, тощо), знайти слова з певними афіксами та семантизувати їх та утворити похідні від спільного кореня, тощо); 2) на рівні речення: врахування візуальних підказок (наприклад, написання слів з великої літери; числівники; заперечення; лапки; знаки пунктуації); граматичні маркери (закінчення дієслів; знаходження в тексті слів, які поєднують частини складного речення (сполучників, займенників); врахування

порядку слів у різних типах речень, тощо); 3) на рівні тексту: доповнення тексту малюнками, фото, діаграмами, графіками, тощо; розділ тексту на частини; пошук ключової інформації в тексті; пошук у тексті слів, які з'єднують речення одне з одним; 4) на рівні розуміння культурних феноменів: розвиток навичок розуміння реалій, країнознавчі знання; компаративний аналіз текстів англійською та рідною мовами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування навичок читання англійською мовою є не лише метою, але й засобом формування інших мовленнєвих навичок. Цей процес потребує ретельного вибору доцільних стратегій в залежності від видів читання, які практикуються з різною метою, чинників, що впливають на ефективність розвитку навичок читання, доцільності різних завдань на певних етапах читання, тощо. Питання адаптації сучасних стратегій та методів навчання читання до викликів сьогодення є надзвичайно важливим та об'ємним. Зокрема, подальшого дослідження потребують шляхи використання різних інформаційно-комунікаційних технологій, мобільних додатків для забезпечення формування навичок читання у процесі навчання англійської мови у дистанційній формі.

Література:

1. Богачик М. С. Особливості формування комунікативної компетентності студентів-філологів у процесі вивчення англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 62. С. 46–49.

2. Єременко Т. Є., Трубіцина О. М., Лук'янченко О. І., Юмрукуз А. А. Навчання читання англійською мовою студентів мовних факультетів. Навчальний посібник з курсу методики викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 201 с.

3. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. М. : «Высшая школа», 1987. 206 с.

4. Shin Joan Kang, Crandall JoAnn. Teaching Young Learners English. From Theory to Practice. Heine ELT, 2014. 416 p.

Отримано: 13 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: lyalyashaidur@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-188-190

Губарєва О. С. Теоретично-практичні питання формування комунікативної компетентності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 188–190.

УДК: 81'243

Губарєва Ольга Семенівна,
кандидат психологічних наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Публікація висвітлює діахронічний аспект розвитку методів формування комунікативної компетентності та теоретичні засади, які вплинули на найбільш істотні існуючі методики викладання іноземних мов. Соціокультурна теорія розглядається як найбільш впливова та дієва у процесі формування навичок усної та письмової іншомовної комунікації. Особливої уваги надається ролі викладача у процесі набуття та формування іншомовних навичок спілкування, як модератора навчальної діяльності. Розглядаються сучасні ефективні методи роботи з учнями/студентами з огляду на залучення доступних сучасних комп'ютерних технологій, які суттєво впливають на мотивацію до навчання та надають широкий спектр використання учбових ресурсів.

Ключові слова: *аудіо-лінгвальний підхід, вроджена здатність, соціокультурна теорія Виготського, екшн-дослідження, Американський комітет з викладання іноземних мов, навчання, оцінювання, мова перекладу, викладання зорієнтоване на потреби учнів, міжкультурна компетентність, дослідження проведені в аудиторії.*

Olga S. Gubareva,
PhD, Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University

THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES ON COMMUNICATIVE COMPETENCE DEVELOPMENT

The paper deals with the diachronic aspects of communicative competence development and theoretical issues influencing on the most important methods of teaching foreign languages. Foreign language learning and teaching have undergone a significant paradigm shift as a result of the research and experiences which have expended the theoretical fundamental knowledge about the practical ways of teaching students a foreign language. The sociocultural theory is regarded as a key one in the intercultural competence development. Foreign language acquisition has been revealed to be a complex, multidimensional process influenced by both learners and environment variables, so significantly new teacher's responsibilities have been focused on and the emphasis has been put on the learner-centered teaching methods as the most effective to motivate learners to develop their communicative abilities. In such learning environment the teacher's role is changed from an authority figure to a facilitator. Special attention has been paid to the modern computer technologies of teaching a foreign language. The use of social media such as FB, Twitter and so on, incorporated in classroom problem-solving tasks introduces a new dimension to the teaching and learning process. Methodologically classroom-oriented research has been considered to improve teaching practices leading to greater language proficiency and success among foreign language learners.

Key words: *audio-lingual approach, innate ability, Vygotskian Sociocultural theory, action research, American Council on the Teaching of Foreign Languages (ACTFL), learning, measurement, target language, learner-centered instruction, intercultural competence, classroom-oriented research.*

Однією з найефективніших методологій дослідження, що з'явилася в останні кілька років, є екшн-дослідження. Вивчаючи власні навчальні практики за допомогою аудиторних досліджень на основі класу, вчителі та викладачі активно беруть участь у дослідницьких починаннях і змінюють практику на основі результатів. Такі дослідження обіцяють вдосконалити методику викладання, що цікавить як дослідників, так і викладачів.

Дана публікація є **актуальною**, оскільки,на розвиток міжкультурної комунікативної компетентності суттєво впливають як розроблені в минулому теорії, так й інновації у навчанні та викладанні, які продовжують апробуватися та досліджуватися, і завдяки яким будуть отримані нові знання, які впливатимуть на викладацьку практику в усьому світі.

Мета даної публікації полягає у вивченні та ознайомленні з існуючими якісними та змішаними методами викладання іноземних мов на основі попередньо розроблених науковцями теорій, звертаючи особливу увагу на культурний, ситуаційний та лонгітюдний контексти.

Дослідження іноземних мов спираються на суміжні дисципліни (психологія, психолінгвістика, нейробіологія, нейролінгвістика, соціологія та лінгвістика) для кращого пояснення умов, які призводять до якісно високого володіння мовою та забезпечують успішність навчання серед студентів, які вивчають іноземну мову, а також до глибшого розуміння того, як мови вивчаються і, отже, як слід навчати їм.

Поставлена мета визначила одну з ключових **задач**, а саме: дослідити розвиток лінгвістичних теорій вивчення іноземних мов та їх практичний здобуток в області методики викладання іноземних мов і формуванні комунікативних якостей учнів різного рівня знань.

Методологічно орієнтоване дослідження в основному проводиться в рамках кореляційних підходів, тематичних досліджень, опитувальних досліджень, етнографічних досліджень, експериментів та дискурсного аналізу [8]. Хоча вибір методу дослідження значною мірою визначається характером досліджуваного питання або гіпотезою, що підлягає тестуванню, продумані поєднання якісних та кількісних досліджень умов вивчення іноземної / другої мови забезпечують цінні уявлення про процеси засвоєння мови.

Досить часто в світовій практиці визначається різниця між поняттями іноземна мова і друга мова. Деякі вчені дотримуються розуміння, що «друга мова» – це мова, яка активно використовується в мовному середовищі, де проживає особа, в той час, як під «іноземною мовою» розуміють саме мову, яка широко використовується в навчальному класі, але при цьому цією мовою не спілкуються в даному мовному середовищі. Але якого б значення не дотримувалися науковці, беззаперечним фактом залишається той, що вивчення будь-якої іншої мови, окрім рідної, надає особі можливість забезпечити себе ефективними засобами комунікації та долучатися до повсякденних життєвих ситуацій, використовуючи мову, як інструмент автентичної культури. Вивчення мови забезпечує учня/студента лінгвістичними і соціальними знаннями, які надають розуміння коли, як і чому сказати щось комусь [14].

В пошуках ефективних методів навчання іноземним мовам та їх вивчення було розроблено ряд теорій, заснованих на науково-теоретичних дослідженнях та практичному досвіді. Так, в 1950-х набув популярності аудіо-лінгвальний метод (АЛМ). У 1959р. Н.Хомський стверджував, що діти біологічно запрограмовані на мову і мають вроджену здатність відкривати для себе основні правила мовної системи. Ідеї Хомського призвели до краху структурної лінгвістики, поведінкової психології та підходу АЛМ до вивчення мови. Виявилася альтернативна теоретична позиція, орієнтована на роль мовного середовища в поєднанні з вродженими можливостями дитини в оволодінні мовою. Пізніше виникла альтернативна теорія зосереджена на суттєвій ролі лінгвістичного середовища в поєднанні з вродженими здібностями дитини до вивчення мови, тобто вивчення мови розглядалося як результат складної взаємодії цих двох факторів. На відміну від іннативної позиції (наприклад, Хомський, 1959 р.), інтеракціоністи стверджували, що мова повинна бути модифікована до можливостей учня [9]. Кожна з цих теорій мовного навчання стосується різних аспектів особистісних здібностей до вивчення мови. Поведінкові пояснення віддзеркалюють систематичні аспекти, тоді як вроджені – засвоєння складної граматики. Пояснення інтеракціоністів допомагають зрозуміти, як учні та студенти співвідносять форму та значення мови, як вони взаємодіють у розмові та як вони належним чином використовують мову.

Зовсім недавно дослідники визначили дев'ять сучасних теорій навчання мови: Universal Grammar, Autonomous Induction, Associative-Cognitive CREED, Skill Acquisition, Input Processing, Processibility, Concept-Oriented Approach, Interaction Framework та Vygotskian Sociocultural theory [18]. Деякі з цих теорій поділяють мовний погляд на пізнання мови, інші розглядають його з психологічної точки зору, а у випадку соціокультурної теорії приймається соціальний підхід.

Найпоширеніша теорія – соціокультурна теорія (СКТ), запропонована Виготським, розглядає пізнання як соціальний аспект. Відповідно до цієї теорії, участь у культурних організованих заходах має важливе значення для навчання, бо важливим є активне залучення до соціального діалогу. Навчання розглядається як навмисний, цілеспрямований, осмислений і завжди усвідомлений процес, і не є пасивним чи випадковим. На думку Елліса та Ларсена-Фрімана, ситуативне навчання розглядається «як частина комунікативно насиченого соціального середовища людини» [6, с. 577].

Успішне вивчення мови визначається значною мірою залежно від того, хто вивчає мову, за яких обставин та для яких цілей. Засвоєння іноземної мови виявилося складним, багатовимірним процесом, на який впливали такі змінні як учні, так і середовище. Питання, породжені цими теоріями та науково-практичними дослідженнями, почали зосереджуватися на значно нових обов'язках учителя при розробці та використанні індивідуальних та персоналізованих навчальних завдань.

Навчання та викладання мови зазнало численних нововведень у навчальному плані у відповідь на важливість надання учням можливостей опановувати та практикувати іноземну мову в контекстуалізованих та змістовних мовних комунікативних завданнях на всіх етапах процесу засвоєння другої чи іноземної мови. Комунікативне викладання мови (CLT), як найбільш пов'язаний з сучасним методом викладання термін, з'явився як важливий підхід, який знайшов універсальний резонанс та підтримку в теорії та застосуванні у багатьох контекстах та різних дисциплінах серед лінгвістів, методистів і розробників навчальних програм. Основним чинником, котрий вплинув на розвиток CLT, було усвідомлення того, що мовна компетенція сама по собі не досягає комунікативної компетенції [2], а мова, що використовується у змістовному, автентичному контексті, легше засвоюється. Парна робота, групова робота, налаштування спільного партнерського навчання, автентичні матеріали, культурно інтегрований зміст уроку та інтерактивні завдання, зосереджені на когнітивних та афективних чинниках, були інтегровані в аудиторії іноземної мови. Крім того, був заклик до реконцептуалізації теоретичних підстав, пов'язаних із використанням мови перекладу для викладання мови. У бувшій навчальній політиці домінували одномовні принципи навчання, значною мірою не підтримані емпіричними доказами. У сучасних багатомовних аудиторіях є необхідність переглянути загальні припущення: що переклад з L2 на L1 (або L3 на L2) не має місця у викладанні мови та мовної грамотності; що викладання слід проводити виключно мовою перекладу без використання L1; що L1 і L2 слід тримати жорстко окремо [5]. На відміну від цих припущень, недавні дослідження з'ясували, що L1 слід розглядати, як когнітивний та лінгвістичний ресурс, який може функціонувати як плацдарм для підтримки більш ефективної роботи в L2 [5, с. 238]. Крім того, конструктивістські методи навчання, під впливом акценту Виготського на соціальну взаємодію в навчанні та розвитку, допомогли учням засвоїти та переробити нову інформацію. Теоретичні підґрунтя погляду Виготського на вивчення мови (1978), яке підтримувало контекстуальний вклад у кооперативну, змістовну взаємодію з іншими, лягло в основу соціокультурної теорії (SCT), яка розширила мовлення в класах по всьому світу. За словами Лантольфа та Павленка, мета SCT – зрозуміти, як люди організовують та використовують свій розум у щоденному процесі життя. З соціокультурної точки зору, здобуття мови означає більше, ніж просто оволодіння мовними властивостями L2 і передбачає «діалектичну взаємодію двох способів творення сенсу у світі» [10, с. 110]. Взаємодія між експертом (викладачем) та новачком (учнем) у вирішенні завдань, в яких роль експерта полягала у наданні новачкам навчальної підтримки, стала моделлю для комунікативних завдань у класах іноземних мов. Спираючись на концепцію Виготського про зону проксимального розвитку (різниця між фактичним рівнем розвитку та рівнем потенційного розвитку), роль експерта та вчителя полягала в тому, щоб зацікавити учня цікавим завданням, спростити завдання, тримати мотивацію учня, указувати на важливі особливості, зменшувати тривожність і розчарування під час вирішення проблем та моделювати відповідну форму. Відповідно до нових обов'язків, роль учителя/викладача в класі перейшла на роль архітектора, який створює змістовні, інтерактивні навчальні завдання, покликані активно залучати учня до спільного мовного процесу. Зосередженість на володінні мовою студентів, оцінена завдяки завданням, які, в свою чергу, ґрунтуються на результатах, проявила себе як у вивченні мови, так і у навчан-

ні. Виникли питання щодо того, як можна підвищити рівень володіння мовою та як найкраще його оцінити. Коли рух професійних наук набирав обертів у США та останнім часом у Європі, було досягнуто консенсусу щодо визначення та оцінювання мовних здібностей. Розробка керівних принципів Американською радою з викладання іноземних мов (ACTFL) щодо володіння мовою визначила, що саме користувачі мови мають вміти робити з мовою в розмові, слуханні, читанні та письмі на різних рівнях вивчення мови. У 1996 р. були опубліковані та змінені у 2006, 2014 рр. стандарти змісту, які визначали, що учні повинні знати та вміти робити з мовою. Керівні принципи ефективності ACTFL [1] описували мовну ефективність у трьох режимах спілкування (міжособистісний, інтерпретаційний та презентаційний), щоб допомогти вчителям зрозуміти, наскільки добре учні демонструють мовні здібності в різних точках протягом мовного навчання. В умовах, орієнтованих на стандарти, викладачі повинні мати спектр підходів, орієнтованих на конкретні цільові сфери. Все частіше вчителі/викладачі мови стверджують, що вивчення іноземної мови повинно підвищити міжкультурну компетентність студентів, що дозволить їм бачити стосунки між різними культурами, опосередковувати ці культури, а також критично аналізувати культури, включаючи свої [3]. Зараз учителі мови визнали їхню роль у тому, щоб спонукати учнів/студентів до вивчення культури у своїх класах та визначати способи отримання доступу до цього навчання [13]. Один із таких способів, запропонований Шульцом [16], полягає у використанні портфоліо. На думку Шульца, навчання міжкультурній компетентності повинно включати розвиток усвідомлення змінних, що впливають на комунікативні взаємодії, визнання стереотипів та їх оцінку, а також усвідомлення типів причин культурних непорозумінь між представниками різних культур. Використання культурного портфоліо дозволяє вчителям оцінювати прогрес учнів у часі на основі конкретних цілей, які можуть бути пов'язані з індивідуальними інтересами студентів. Ці портфоліо заохочують критичну рефлексію та самооцінку. Особливо важливо в галузі культурного навчання використання багатьох джерел [16, с.18]. Незважаючи на велику кількість досліджень ефективних стратегій та підходів до викладання та оцінки міжкультурної компетентності в аудиторіях з іноземних мов (особливо в США), було виявлено декілька проблем. Однією з них є сенсибілізація студентів до цінності бачити світ через мову / культуру іншого та створення більш сприятливого клімату для розвитку міжкультурної компетентності в умовах, коли одномовна монокультурна національна лінгвістична ідентичність вдома та глобальні правила англійської мови за кордоном [7, с. 117].

Ще одним важливим напрямком досліджень, який потребує більшої уваги, є використання та вплив комп'ютерних технологій на вивчення іноземних мов. Оскільки завдання в класі стають все більш орієнтованими на реальні проблеми, тексти чи події, технологія вводить новий вимір у процес викладання та навчання, який включає використання соціальних медіа, таких як Facebook, Twitter, Skype, та ін. Цифрові ЗМІ дозволяють студентам самостійно керувати навчальними матеріалами та мовою відповідно до індивідуальних потреб. Студенти вивчають звіти, справжні документи та веб-сторінки, щоб знайти інформацію, яку можна синтезувати та обговорювати пізніше, а також можуть співпрацювати в електронному вигляді з молоддю з усього світу. У такому навчальному середовищі роль викладача змінюється від особи-експерта, яка керує процесом навчання та передає знання до соби-мотиватора, яка сприяє, направляєє та підтримує навчання студентів. Вчитель бере на себе більшу відповідальність за розробку та підтримку індивідуальних та персоналізованих навчальних завдань. Це має величезні наслідки для педагогів-викладачів, які можуть діяти як агенти змін, оскільки вони сприяють вивченню мови завдяки використанню публічної педагогіки та критичної медіаграмотності. Саме це й сприяло розвитку однієї з найефективніших методологій дослідження, що з'явилася в останні кілька років, – екшн-дослідження. Досліджуючи власні навчальні практики за допомогою аудиторних досліджень на основі класу, вчителі активно беруть участь у дослідницьких починаннях та змінюють практику на основі результатів, що буде суттєво вдосконалювати методику викладання.

Література:

1. ACTFL. ACTFL Performance Guidelines for K-12 Learners. American Council on the Teaching of Foreign Languages, Yonkers, NY. 2006.

2. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics.* 1980. № 1. P. 1–47.

3. Chapelle C. If intercultural competence is the goal, what are the materials? *Proceedings of CERCLL Intercultural Competence Conference.* CERCLL, Tucson, Arizona, 2010. P. 27–50.

4. Chomsky N. Review of verbal behavior by B. F. Skinner. *Language.* 1959. № 35. P. 26–58.

5. Cummins J. Rethinking monolingual instructional strategies in multilingual classrooms. *Canadian Journal of Applied Linguistics (CJAL).* 2010. № 10. P. 221–241.

6. Ellis N. C., Larsen-Freeman D. Language emergence; implications of applied linguistics-introduction to the special issue. *Applied Linguistics.* 2006. № 27. P. 558–589.

7. Fonseca-Greber B. Social obstacles to intercultural competence in American language classrooms. *Proceedings of CERCLL Intercultural Competence Conference.* CERCLL, Tucson, Arizona, 2010. P. 102–123.

8. Johnson D. M. Approaches to Research in Second Language Learning. Longman, White Plains, NY. 1992.

9. Long M. H. Input and second language acquisition theory. In: Gass, S., Madden, C. (Eds.), Input in Second Language Acquisition. Newbury House, Rowley, MA, 1985. P. 377–393.

10. Lantolf J., Pavlenko A. Sociocultural theory and second language acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics.* 1995. № 15. P. 108–124.

11. Marinova-Todd S. Comprehensive Analysis of Ultimate Attainment in Adult Second Language Acquisition (Unpublished doctoral dissertation). Harvard University, 2003.

12. McArthur T. World English and world Englishes: trends, tensions, varieties and standards. *Language Teaching.* 2001. № 34. P. 1–20.

13. Moloney R., Harbon L. Making intercultural language learning visible and assessable. *Proceedings of CERCLL Intercultural Competence Conference.* CERCLL, Tucson, Arizona, 2010. P. 281–303.

14. National Standards in Foreign Language Education Project (NSFLEP), 2014. World Readiness Standards for Learning Languages (WRSLL). Alexandria. VA: Author Retrieved from. http://actfl/org/publications/all/ world-readiness-standards-learninglanguages.

15. Odlin T. Cross-linguistic influence. In: Doughty, C., Long, M. (Eds.), The Handbook of Second Language Acquisition. Blackwell, Malden, MA, 2003. P. 436–486.

16. Schulz R. A. The challenge of assessing cultural understanding in the context of foreign language instruction. *Foreign Language Annals.* 2007. № 40 (1). P. 9–26.

17. VanPatten B., Williams J. (Eds.) Theories in Second Language Acquisition: An Introduction. Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2008.

© В. Ю. Колісник, В. Ю. Литвиненко

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: victoriayu@ukr.net

victorlitvinenko0206@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-191-194

Колісник В. Ю., Литвиненко В. Ю. Структура особистості у формуванні іншомовної готовності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 191–194.

УДК: 371.124:54:57

Колісник Вікторія Юріївна,
кандидат педагогічних наук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Литвиненко Віктор Юрійович,
Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини

СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ГОТОВНОСТІ

У статті розглядаються різні погляди на структуру особистості, яка лежить в основі зорієнтованості на особистісні та професійні якості. Це і динамічна функціональна структура К. Платонова, і статична модель структури особистості А. Петровського, і трикомпонентна структура І. Малафіїка. Л. Павлова назвала процесуальні моменти, емоційно-вольову сферу та психологічні особливості факторами характеристики особистості.

Врахування особистісних характеристик спрямованк на організацію навчальної діяльності відповідно до можливостей студентів.

Правильне враховування окремих компонентів структури особистості дозволяє викладачам впливати на подальший особистісний розвиток і на професійний поступ майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій.

Ключові слова: *структура особистості, індивідуальні та типологічні особливості, характер, темперамент, здібності.*

Victoria Yu. Kolisnyk,
Candidate of pedagogical sciences
Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University
Victor Yu. Lytvynenko,
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

PERSONALITY STRUCTURE IN THE FOREIGN READINESS FORMATION

The article is fixed on various views on the personality structure, which is basically directed at students' personal and professional features. The author refers here dynamic functional structure of K. Platonov, personality structure static model of A. Petrovskyj, three component structure of I. Malafiyik. L. Pavlova named procedural moments, emotional-voluntary sphere and psychological peculiarities as the factors of personality characteristics. Aspect of the mental working capacity is directly connected with organization of the teaching process at the lesson. The author gives ESP examples which illustrate practical application of the grammar knowledge in the real life situations.

Taking such personal characteristics like character and temper into account allows to organize teaching activity according to the students' abilities. In general interaction between teachers and students contributes to rational building a lesson to form the future IT-engineers' foreign language readiness to use a foreign language in their professional activity.

Educational process is based on communication, where both teaching and psychological aspects are shown. Besides, social influence on formation of personality is very essential for everybody.

Thus, correctly considering separate components of the students' personality structure in the educational process, teachers directly influence their personality formation. This activity is aimed both at their further personal development and professional advance.

Key words: *structure of personality, individual and typological peculiarities, character, temper, abilities.*

Постановка проблеми. Навчання іноземної мови потребує від викладача не лише знання предмета, але й врахування психологічних особливостей студентів. Своєрідність темпераменту вимагає цілеспрямованої дії на збудження відповідних рецепторів, які запускають пізнавальну активність і сприяють засвоєнню навчального матеріалу. Тому знання самої структури особистості – нагальна вимога педагога.

Актуальність дослідження. Підготовка фахівців зі знанням іноземної мови – необхідна складова розвитку української економіки. А запорукою успіху випускників закладів вищої освіти є формування відповідних компетенцій для їх застосування у практичній професійній діяльності. Тому формування іншомовної готовності є вкрай актуальним.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Стаття містить методично обґрунтовані рекомендації щодо врахування індивідуально-типологічних особливостей студентів з метою формування іншомовної готовності майбутніх інженерів-програмістів. Практичне застосування такої готовності проявляється у здатності майбутніх інженерів-програмістів обробляти фахову інформацію іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень. Поняття готовності досліджували: І. Галущак, Л. Гусак, В. Крутецький, О. Мельник та інші. Психологічними аспектами навчання займалися І. Бех, Л. Виготський, Н. Мойсеюк та інші.

Виділення невирішених частин. Дослідження щодо навчання іноземної мови здебільшого зосереджуються на цілісній системі навчання. Однак все ще залишаються окремі нерозкриті аспекти послідовності подання навчального матеріалу, пояснення граматичного матеріалу на простих прикладах, які були б зрозумілі студентам-нефілологам.

Новизна дослідження проявляється у поєднанні психологічних аспектів особистісної структури та методики викладання іноземної мови, спрямованого на краще розуміння психіки студентів та подальшу продуктивну взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Методологічне значення полягає у цілісному структуруванні характеристик особистості. Це сприяє цілеспрямованому розподілу навчального часу для виваженої й методологічно обґрунтованої співпраці викладача зі студентами на заняттях з іноземної мови.

Викладення основного матеріалу. Формування майбутнього фахівця обумовлюється усвідомленням зорієнтованості на його особистісні та професійні якості. Для цього слід створити цілісне уявлення про структуру його особистості. Серед учених різних галузей немає єдиного підходу до визначення цієї категорії.

Так існує динамічна функціональна структура особистості К. Платонова, яку утворюють: 1) спрямованість особистості, що включає переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси й бажання; 2) соціальний досвід, до якого віднесено знання, уміння, навички та звички; 3) індивідуальні особливості психічних процесів, що охоплюють відчуття, сприймання, волю, почуття, емоції, мислення, пам'ять; 4) біопсихологічні властивості, тобто темперамент, статеві ознаки, вікові властивості [12, с. 47].

Дослідник А. Петровський пропонує статичну модель структури особистості, яку складають: 1) інтраіндивідна система – внутрішні психічні прояви: інтелектуальні, вольові процеси та інше; 2) інтеріндивідна система – прояви особистості у системі міжіндивідної взаємодії; 3) надіндивідна система – внески особистості в психіку інших людей [11, с. 182].

Інший підхід використав психолог О. Ковальов, котрий виокремлює чотири компоненти для характеристики особистості: 1) спрямованість особистості або вибіркове ставлення людини до дійсності, відносячи сюди потреби, інтереси, ідейні й практичні наставлення; 2) можливості особистості, що виявляються у вигляді здібностей; 3) характер чи стиль поведінки людини у соціальному середовищі; 4) система управління, яку позначають поняттям «я»: самосвідомість, що проявляється у формі самоконтролю, корекції діяльності, планування життя, тощо [6, с. 70 – 73].

Ми погоджуємося із трикомпонентною структурою особистості, запропонованою І. Малафіїком. Першим компонентом вчений називає спрямованість, що виявляється у потребах, інтересах, ідеалах, переконаннях, мотивах діяльності й поведінки, світогляді. До другого компоненту відносять знання, уміння й навички. Третю групу складають індивідуально-типологічні особливості, які проявляються у характері, темпераменті та здібностях. Науковець слушно зазначає, що «навчання, як шлях зміни особистості, як розвиток та виховання, зводиться до змін компонентів структури особистості, кожного окремо або всіх разом, та до зміни зв'язків між ними» [9, с. 117].

Більш розширено до індивідуальних особливостей підійшла Л. Павлова, котра виокремлює такі фактори характеристики особистості: процесуальні моменти (сприйняття, пам'ять, мислення, мова, уява); емоційно-вольова сфера (почуття, воля); психологічні особливості (темперамент, характер, здібності). Вона зазначає, що «тісний зв'язок і взаємозв'язок психічних процесів, станів і властивостей особистості є єдиним цілим, де кожна риса нерозривно пов'язана з іншими, але має індивідуальне значення» [10, с. 52]. Тому викладач має спиратися на особистісні аспекти, зважаючи на процеси сприйняття й запам'ятовування та поважаючи почуття студентів. Крім того, як справедливо зазначає А. Гуржій, «рівень розумової працездатності не є сталою величиною, він змінюється упродовж доби» [5, с. 42]. Цю динаміку розумової працездатності слід враховувати, продумуючи часовий розподіл навчального матеріалу.

Наприклад, нову лексику краще запам'ятають на початку заняття, коли сприйняття студентів дуже активне. Водночас граматичну інформацію доцільніше пояснювати в контексті опрацьованого тексту, плавно переходячи від зрозумілого зразка до теорії із подальшим закріпленням за допомогою тренувальних вправ. Якщо ж навести зрозумілий приклад із життя, поняття взагалі легко засвоїться.

Приміром, у реченні «Anti-virus programme <u>cannot help renovating</u> periodically». (Антивірусна програма <u>не</u> може періодично <u>не</u> оновлюватися.) пояснюємо спосіб передачі двох заперечень української мови в поєднанні з герундієм.

В іншому прикладі «<u>Pressing</u> the left button of a mouse one can easily move a file to another directory». (Натискаючи на ліву кнопку мишки, можна легко перемістити файл до іншої папки.) яскраво демонструємо одночасність дій – натискати й переміщувати – для застосування неозначеної форми дієприслівника.

Для пояснення попередньої дії й пасивного стану інфінітиву стосовно дії присудка пропонуємо наступне речення: «This application seems <u>to have been created</u> by a very talented programmer.» (Здається, цю прикладну програму розробив дуже талановитий програміст.) Отже, спочатку відбулася розробка прикладної програми (попередня дія), а потім висловили думку з цього приводу [7, с. 105].

Як уже зазначалося, значущим компонентом структури особистості є індивідуально-типологічні особливості, до яких належать здібності, характер

і темперамент. Психолог О. Ковальов справедливо визначає здібність як «синтез властивостей людської особистості, які відповідають вимогам діяльності й забезпечують високі досягнення в ній» [6, с. 237]. Учений стверджував, що психіка, зокрема здібності, розвивається в діяльності. Потім у навчанні відбувається формування розумових здібностей, виконуючи спеціальну діяльність, особа набуває спеціальних здібностей. Погодимось із твердженням, що «в діяльності індивід, по-перше, пізнає себе й власні можливості; по-друге, пристосовує свої сили до вимог діяльності; по-третє, формує у собі властивості, яких бракує. Звідси діяльність необхідно розглядати як джерело й фактор формування й розвитку здібностей» [6, с. 256–257]. Тому діяльність – визначальна характеристика існування індивіда, ключова причина його розвитку.

Своєю чергою, темперамент і характер тісно пов'язані. Вони впливають на якість виконання навчальних завдань, і на ставлення до навчання. Психолог Є. Рогов зазначає, що «темперамент – це характеристика індивіду з боку його динамічних особливостей» [13, с. 110]. Ширше пояснення сформулював М. Корольчук, стверджуючи, що «темперамент (від лат. tempero – змішую в належному співвідношенні) – індивідуально-типологічна характеристика людини й вищих тварин, що виявляється у силі, напруженості, швидкості та зрівноваженості перебігу їхніх психологічних процесів» [8, с. 49]. Тому необхідно враховувати індивідуальні особливості студентів і сприймати результати їхньої навчальної діяльності відповідно до можливостей їхнього темпераменту. Приміром, флегматичних студентів не слід надмір активізувати, адже це не приведе до очікуваних позитивних результатів.

У формуванні особистості особливої уваги заслуговує поступ індивіда, його особистісні досягнення. Так, О. Асмолов слушно зазначає, що «вивчаючи особистість як суб'єкт діяльності, досліджують те, як особистість перетворює, створює

предметну дійсність, у тому числі й саму себе, вступаючи в активне ставлення до свого досвіду, до своїх потенційних мотивів, до свого характеру, здібностей і до продуктів своєї діяльності» [1, с. 309]. Це проявляється в здатності студентів справитися з навчальними проблемами: змусити себе підготувати переказ тексту, якісно оволодіти новою лексикою, розібратися із граматичним явищем тощо.

Відмітимо, що виробляючи здатності, формується й характер, що, безумовно, важливо у подальшому для отримання професійних знань і набуття практичних навичок. У цьому аспекті М. Корольчук наголошує, що «знання, уміння і навички – це не фізичні предмети, які можна передавати з рук у руки чи «перекладати» з голови в голову, це форми й результати визначених процесів у психіці людини. Виходить, вони можуть виникати в голові людини тільки в результаті її власної діяльності. Їх не можна просто одержати, вони повинні бути отримані в результаті психічної активності самого учня. Якщо немає його зустрічної активності, то ніякі знання, уміння і навички в нього не з'являться. Отже, відносини «педагог-учень» не можуть бути зведені до відносин «передавач-спадкоємець». У них необхідна активність і взаємодія обох учасників процесу» [8, с. 160]. Тому має бути зворотній зв'язок між суб'єктами освітнього процесу, де спрацьовує віддача й відбувається сприйняття інформації. Активна діяльність у навчанні стоїть на першому місці й вимагає чималих зусиль від обох суб'єктів освітнього процесу.

Поглиблює думку педагог С. Білоконний, який розкриває триєдину суть навчально-виховного процесу. «Взаємодія викладача і студентів – цілісна соціально-психологічна система, яка складається з єдності перцептивного (співсвідомість), комунікативного (спілкування) та інтерактивного (співробітництво, співпраця, співтворчість) компонентів, які взаємопов'язані між собою: викладач може зрозуміти внутрішній світ студента, спілкуючись з ним» [2, с. 16]. Саме у спілкуванні викладач виявляє рівень розуміння теми, з'ясовує незрозумілі моменти, змінюючи спосіб подачі матеріалу, наводить конкретні приклади з життя, поєднуючи теорію із реальним практичним застосуванням явища (навчальний аспект). Не менш важливою сферою є виховний вплив на формування особистості. Спілкуючись, викладач визначає психологічні проблеми, що так чи інакше перешкоджають освітньому процесу. У такому разі шукають їхнє спільне вирішення (психологічний аспект).

Приміром, якщо через психологічні причини студент не може сприймати інформацію на занятті (дискомфорт у групі, закомплексованість, певні особистісні чинники) необхідно пояснити тему окремо на консультації, підбадьорити студента, похвалити за мінімальні досягнуті здобутки, заохотити до нових звершень. Трапляється, що проста підтримка й похвала надають студентам віри в свої сили, спонукаючи до активності.

Погодимося з думкою О. Цимбал, що педагогічна взаємодія «виражає реальність передачі досвіду поколінь на основі принципу «свідомість від свідомості, особистість від особистості» і свідчить про наявність в історико-культурній реальності усвідомленої й цілеспрямованої діяльності, мета якого – становлення іншого суб'єкта, генезис людської якості, особистості в людині» [14, с. 101]. Досвід убезпечує наступників від багатьох можливих помилок, повідомляє про слабкі сторони явища, надає перспективи подальшої діяльності. Особливо великим є його значення в освітньому процесі, де вплив відбувається на людину. Тому невиважена й неправильна його дія може мати глибинні наслідки для формування особистості, котра перенесе набутий досвід на своє оточення. Із цієї причини цей досвід має бути тільки позитивним і творчим.

Крім того, психолог О. Ковальов слушно зауважує, що навчання виховує, формує особистість за дотримання певних умов: «по-перше, коли знання, що їх повідомляють, є науковими, тобто правильно відображають світ, допомагають його пояснити. По-друге, коли знання, що їх повідомляють, так дидактично оброблені, що стають доступними для розуміння учня, і так подані, що викликають певні емоційні переживання. По-третє, коли в процесі навчання засвоювані знання систематизуються, що забезпечує формування цілісності світогляду, єдиної концепції життя і діяльності. По-четверте, коли в процесі навчання формується і вміння самостійно вчитися» [6, с. 290 – 291]. То ж викладач має дотримуватися зазначених умов для доступного, реалістичного й методично обґрунтованого подання інформації, яку студент зможе сприйняти, обробити у своїй свідомості й перетворити на засіб власної творчості.

Важливим аспектом навчально-виховної діяльності є паритетні взаємовідносини студентів і викладачів. Як справедливо відмічає науковець О. Волошенко, «філософія партнерства може допомогти усім учасникам освітнього простору в трьох важливих напрямах людської життєдіяльності: самоствердженні, самовираженні, самореалізації» [3, с. 13]. Дійсно, визначальним чинником взаємодії викладача й студента має бути взаємоповага. Навіть за умов слабкої успішності має бути шанобливе ставлення до особистості студента. Адже ми оцінюємо лише знання конкретної теми, а не особу в цілому.

До інших ознак зрілої особистості також зараховують: самосвідомість, відсутність комплексів, індивідуальність, самостійність, своєрідність, сміливість відрізнятися від інших, соціалізація. Науковець Л. Павлова слушно зазначає, що «бажання соціального визнання – одна з найважливіших характеристик активності людини» [10, с. 54]. Соціальний вплив надзвичайно важливий для людини як члена суспільства. Від самого розвитку людина перебуває в середовищі спілкування певного соціуму. Спочатку воно обмежено членами родини, потім додаються спільноти дитячого садочка, школи, навчального закладу й місця роботи. Бути серед людей, бути прийнятим й належно визнаним ними – природне бажання кожного. У спілкуванні й соціальному середовищі відбувається становлення особистості, яка потребує підтримки й схвалення тих, хто поряд.

Розвиток самосвідомості – важливий аспект формування особистості. Дослідник Л. Гримак аргументовано доводить, що «самосвідомість як вершина людської психіки включає три тісно взаємопов'язаних компоненти: самопізнання, самоконтроль і самовдосконалення» [4, с. 294]. Тому вкрай важливо прищеплювати студентам потребу до самопізнання, що тісно пов'язано з необхідністю свідомо контролювати власну діяльність, а, отже, певним чином її вдосконалювати. Ніякий зовнішній фактор не спроможний так вплинути на особу як вона сама, адже можна сховатися від усіх, але неможливо втекти від самого себе.

Головні висновки. Врахування окреслених складових структури особистості тісно пов'язано як з навчальними (покращуються знання), так і з психологічними (підвищується мотивація і самооцінка) успіхами студентів. Адже, впливаючи на її окремі компоненти, викладач сприяє гармонійному формуванню особистості студентів.

Перспективи використання результатів дослідження. У подальшому результати дослідження доречно використовувати на практичних заняттях з іноземної мови та під час самостійної роботи студентів для раціонального поєднання навчальних та психологічних аспектів освітньої взаємодії.

Література:

1. Асмолов А. Психология личности : учебник. М. : Изд-во МГУ, 1990. 367 с.
2. Білоконний С. Способи організації взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2012. Вип. № 3 (216). С. 15–18.
3. Волошенко О. Партнерство як засіб гармонізації взаємодії в освітньому просторі. *Педагогічний вісник*. 2015. № 1. С. 12–13.
4. Гримак Л. Резервы человеческой психики: введение в психологию активности. М. : Политиздат, 1989. 319 с.
5. Гуржій А., Жук Ю., Волинський В. Засоби навчання: навчальний посібник для студентів вузів та слухачів курсів підвищення кваліфікації. Київ : Знання, 1997. 208 с.
6. Ковалев А. Общая психология / под ред. В. В. Богословского. М. : Просвещение, 1981. 358 с.
7. Колісник В. Ю. Формування готовності в майбутніх інженерів-програмістів до використання іноземної мови у професійній діяльності : дис… канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2018. 260 с.
8. Корольчук М. Психофізіологія діяльності: підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид, випр. та доп. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
9. Малафіїк І. Дидактика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 395 с.
10. Павлова Л. Психологічне супроводження особистісно орієнтованого навчання. *Управління школою*. 2006. № 31–32. С. 49–63.
11. Петровський А., Ярошевський М. Психологія. М. : Академія, 2002. 512 с.
12. Платонов К. Структура и развитие личности. М. : Наука, 1986. 352 с.
13. Рогов Е. Психология человека. М. : ВЛАДОС, 1999. 320 с.
14. Цимбал О. Особливості педагогічної взаємодії в структурі особистісно орієнтованого навчання. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки.* Черкаси, 2012. № 15 (228). С. 97–103.

Отримано: 12 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: nataliiachumak7@gmail.com

tania_andrienko@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-195-197

Chumak N. A., Andrienko T. P. Edutainment in teaching foreign language to generation Z students. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 195–197.

УДК: 378:811.111.

Nataliia A. Chumak,
PhD in Philology
Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Tetiana P. Andrienko,
Doctor of Sciences
Kyiv International University

EDUTAINMENT IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO GENERATION Z STUDENTS

The article deals with some new challenges that foreign language (FL) teachers face in the classroom while teaching the students of Generation Z. It also deals with edutainment as one of the methods in coping with those challenges. Nowadays Generation Z is the only generation of "digital natives" who have used digital technology since a very young age and are comfortable with the Internet and social media. These students like to experiment in learning, prefer visual learning, are good team players, they tend to have short attention spans, and prefer edutainment. Generation Z students appreciate learning if they consider it interactive with games and fun activities incorporated into the FL and curriculum. FL teachers need to use more technology in their teaching strategies. Teachers need to update their teaching strategies. They need to adopt more technology-based tasks, including visual content and to give students opportunities to feedback. It's a good idea to start a class blog and think of reasons how students can use the class blog. Generation Z are multi-taskers so FL teacher can incorporate pictures, sounds, video into all the teaching activities. Students can also have listening, writing and speaking activities at the same time. FL teacher can also use such applications and resources as Kahoot!, Socrative, Pole Everywhere, Quizlet, YouTube, Instagram etc.

***Key words**: FL, Generation Z, edutainment, digital literacy, Kahoot!*

Чумак Наталія Анатоліївна,
кандидат філологічних наук,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Андрієнко Тетяна Петрівна,
доктор філологічних наук,
Київський міжнародний університет

EDUTAINMENT У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ПОКОЛІННЯ Z

Стаття розкриває суть нових викликів, які постають перед викладачем іноземної мови у класі зі студентами покоління Z. Також у статті розглядаються мобільні додатки, які допоможуть подолати дані виклики в процесі ігрового навчання. Покоління Z наразі є єдиним поколінням, яке вважається "цифровими аборигенами", що народилися в епоху безлімітного доступу до інтернету. Покоління Z не відділяє реального життя від життя в соцмережах, а тому воно дуже відрізняється від студентів попередніх поколінь, зокрема сприйняттям інформації, поведінкою, підходом до навчання. Так, вони люблять експериментувати, надають перевагу візуальному навчанню, є хорошими командними гравцями, вправні в багатозадачності, обирають ігрове навчання з-поміж інших форм, оскільки швидко втомлюються фокусувати свою увагу на одному й тому ж завданні. Зважаючи на це, викладач мусить підлаштовувати навчальний процес у викладанні іноземної мови так, щоб задовільнити вимоги нового покоління Z у навчанні. Зокрема, застосування додатків Kahoot!, Socrative, Pole Everywhere, Quizlet, відео ресурсів з Youtube та Instagram, ведення власного блогу суттєво допоможе зламати стіну непорозуміння між поколінням Z та викладачем на уроці іноземної мови, а також покращить засвоєння вивченого матеріалу.

***Ключові слова**: іноземна мова, покоління Z, ігрове навчання, цифрова грамотність, Kahoot!*

Generation Z is the demographic cohort succeeding the Millennials (or Generation Y) and preceding Generation Alpha. Over the past 7 decades sociologists have defined 4 generations: Baby Boomers (the years of birth 1946-1964; in 2020 they must be 56-74 years old), Gen X (the years of birth 1965-1985; in 2020 they must be 35-55), Millennials or Gen Y (the years of birth 1986-1995; in 2020 they must be 25-34), Gen Z (the years of birth 1996- present; in 2020 they must be 0-24) [15].

Generation Z (Gen Z) has been recognized as the generation with the most trendsetting technology and is classified as the digital natives [6]. They are with so-called digital DNA because they cope perfectly with different technologies. Their lifestyles online and offline are almost the same because they are always connected. This generation has been living with laptops and the internet almost since their births that's why they consider information and communication as important parts of their life. They are good at multitasking, they can chat, text, watch and read while eating [3]. They know that they can find any answer they need with the help of Google and they can talk to any person with the help of their gadgets.

Since all generations differ a lot in their ways of world perception, once baby boomers had to understand how to teach Gen Xers, nowadays modern teachers need to find methods to reach Gen Zers as well. As for Generation Z students, they want to know the importance and practical use of the knowledge they get.

Before the arrival of technology, Baby Boomers and Gen Xers coped with single-tasking, were able to concentrate over a protracted period. As new technologies roll around, Millennials and Gen Z are good at multi-tasking and can effectively navigate multiple input streams [15].

Moreover, Gen Zs have shorter attention spans, are uncomfortable with boredom, visually preferred, curious, impatient, interactive and hands-on, love challenge, success trough strategy. So there can be the following challenges which EFL teachers usually face while teaching Generation Z, such as: contending with shorter concentration spans, not being comfortable with monotony, reacting to brutal urgency of the moment, working out visually-based lessons and activities for students, opening up possibilities "for interactive and hands-on learning experiences, adding challenge and elements of curiosity to classroom instruction, guiding students toward success through strategies" [15].

As for the Generation Z students, they like to try out something new while learning. They prefer to learn in practice using new technologies rather than being given vague instructions from books. Students can intuitively use a wide range of technologies. They tend to mess around with the latest electronic gadgets which they use to study, to explore unknown worlds, to acquaint themselves with new friends.

They reveal their creativity on social networks. They are good at learning new tools and applications. If they don't know something or stumble at something first of all they address rather to Google or Wikipedia than to their teacher. And the EFL teacher should take it into consideration and remember that he/she is not the final authority and the only resource of information in the classroom as it was in previous times.

While the range of accessible technologies is constantly changing, the Generation Z falls in line as quickly as any changes appear. They use different Internet platforms to get in touch with their friends all over the world in order to improve their speaking skills. They even have possibility to choose FL instructor from any country via Internet. As these students can use interactive experiences out of college and in any corner of the world, they need to be motivated, attracted, and engaged in the classroom, so teachers should opt for different visual effects while teaching foreign languages.

Generation Z students are perfect team players. In addition, they favor horizontal working relationships and ignore hierarchical ones. That's why they like working in groups. It's better to create a supportive atmosphere with teamwork in the classroom. During their work, students demonstrate team spirit, so stronger students always support the weaker ones and help them with their learning. In such a way they learn by getting knowledge from each other. Generation Z students don't mind exchange their experiences within the group. So the work in groups while learning EFL is preferable.

They have short concentration spans and while being good at multi-tasking. It's rather difficult to make them work on the same thing for long periods of time, they would be probably overwhelmed and even frustrated. On the contrary Gen Zers will certainly enjoy the activities being able to cope with several tasks simultaneously, because it's easy for them to shift attention from one exercice to another.

Edutainment is a good way to cope with some challenges that arise while teaching Generation Z. This term is derived from education and entertainment and means entertaining education or educational entertainment. It implies socializing the audience by embedding lessons in any known way of entertainment: films, TV shows, computer games, music, multimedia software, websites, etc. These students appreciate studying using interactive methods combining fun activities and games [14].

So FL teachers should use more new technological tools in their teaching and accommodate their teaching strategies to the needs of their students. They should enable students to give feedback. It's a good idea to start a class blog and think of reasons how students can use it. EFL Teacher should bring movies into the class and make the students review them. It's a good idea to make students discuss their findings in the classroom. FL teachers can incorporate pictures, sounds, video from YouTube and Instagram into all the teaching activities. It would be better to enable students to have listening, speaking and writing activities at the same time.

A FL teacher can let students record and upload their presentations on a social media platform. It will give the opportunity to arrange online communication by bringing foreign cultures and different countries together.

At the same time, FL teachers should not abandon traditional teaching methods, as they consist a valuable experience and a quality basis for further work and improvement [14]. That only means that the traditional methods of teaching FL should be updated and improved by new technologies.

Despite that we should admit that the notion of traditional literacy has been transformed into a new literacy practice, known as digital literacy, in which people simultaneously draw on different resources, or modes, to consume and produce information (including textual, visual, audio, and/or gestural modes) and that literacy can be enhanced in EFL classroom via new information technologies.

The use of educational game or video games can support the development of students' cognitive, motivational, emotional and social outlook [8, p. 1–12; 12, p. 192–197]. There is a difference between learning based on games, which means "a pedagogical approach in which games are used to achieve educational outcomes through incidental learning, and gamification techniques, an integration of game elements in non-gaming systems, which engage students and improve the experiential nature of active, intentional learning" [7, p. 155–170].

Although gamification is not cutting edge in education, the technologies with the help of which it is supported have been evolving [4, p. 1–16]. Early use of gamification in education was called to improve SRSs (student response systems) [16, p. 217–227]. In most cases SRSs are applied to show multiple-choice questions to give possibilities for students to answer quizzes in classrooms [10, p. 57–60].

As gamification has become wide-spread in the learning, there has been a significant pregress from student response systems such as "Poll Everywhere" and "iClicker" to more modern GSRSs (game-based student response systems) such as Socrative and Kahoot! [9, p. 151-158; 16, p. 217–227].

Game-based student response systems are a very good example of a gamification approach that combines game principles and student response systems tools in order to support engagement, motivation, learning in general, and fun in the classroom. The application of game-based student response systems in the form of gamification let students activate their previously acquired knowledge and assess them while they are playing and learning a new material [9, p. 151–158].

Game-based student response systems promote "students' attention, motivation, engagement and enjoyment beyond traditional methods" [1, p. 429–438]. They enhance autonomy in the studying as well because students may use these systems on their gadgets. Furthermore, game-based student response systems provide better class attendance [2, p. 9–20], as for an individual level, they

motivate students who usually do not take part in class discussions [16, p. 217–227]. Moreover, teachers consider game-based student response systems to be effective teaching instruments in favoring personalization of learning [16, p. 217–227]. In such a way, FL teachers have a good reason to incorporate gamification into their teaching as a way to transform education into edutainment.

So, on the one hand, in the EFL classroom, teachers face the challenge to help their students develop the necessary reading, writing, speaking, and listening skills in their foreign language, on the other hand, they also face the challenge to provide learners with meaningful and authentic opportunities to apply and practice such skills in the classroom as they lack direct contact with the foreign culture. Technology, including digital literacy, can increase students' contact with the foreign culture and language. However, since not every teacher is familiar with the technological tools that the students utilize to communicate across different platforms, it can be a challenging task for FL educators to provide classroom instruction that draws on these digital resources to meet students' language learning needs [11].

Such teaching mobile applications for language learning as *Kahoot!, Socrative, Pole Everywhere, Quizlet* have been considered practically useful and have shown them increasingly motivating for Gen Zers. The use of such mobile apps can improve collaboration and cooperation among students, because a great advantage is that Gen Zers are online 24/7 and take their gadgets wherever they go. Therefore, teachers should inspire their students being connected in collaborative world in order to make their learning meaningful and relevant [5]. By involving Gen Zers in activities which let them be content creators, "teachers can embrace students' participation and support them to take more responsibility in their own learning" [13].

So in order to adapt to the reality of Gen Zs in FL classroom there should be new ways to change teaching style, methods, class routines, curriculum and relationships, as well as new information technologies should be applied.

References:

1. Barrio C., Mucoz-Organero M., Soriano J. Can gamification improve the benefits of student response systems in learning? An experimental study. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computing*. 2016. № 4. С. 429–438.

2. Cardwell J. Clickers in the large classroom: current research and best-practice tips. *CBE – Life Sciences Education*. 2007. № 6. С. 9–20.

3. Dewi F. Engaging Generation Z in EFL Class using Android Applications. URL: https://www.academia.edu/28385474/Engaging_Generation_Z_in_EFL_Class_using_Android_Applications.

4. Holmes J., Gee E. A framework for understanding game-based teaching and learning. *On the Horizon*. 2016. № 24. С. 1–16.

5. Kukulska-Hulme A., Norris L., Donohue J. Mobile pedagogy for English language teaching: a guide for teachers. *British Counsil*. 2015. URL: http://oro.open.ac.uk/43605/.

6. Lancaster L., Stillman D. When generations collide: traditionalists, baby boomers, generation xers, millennials : who they are, why they clash, how to solve the generational puzzle at work. New York, 2002. 352 с. (HarperBusiness).

7. Leaning M. A study of the use of games and gamification to enhance student engagement,experience and achievement on a theory-based course of an undergraduate media degree. *Journal of Media Practice*. 2015. № 16. С. 155–170.

8. Papastergiou M. Digital game-based learning in high school computer science education: impact on educational effectiveness and student motivation. *Computers & Education*. 2009. № 52. С. 1–12.

9. Plump C., LaRosa J. Using Kahoot! in the classroom to create engagement and active learning: a game-based technology solution for eLearning novices. *Management Teaching Review*. 2017. № 2. С. 151–158.

10. Sellar M. Poll everywhere. *The Charleston Advisor*. 2011. № 12. С. 57–60.

11. Sidury Christiansen M., Koelzer M. Digital Storytelling: Using Different Technologies for EFL. *MEXTESOL Journal.* 2016. URL: https://mextesol.net/journal/index.php?page=journal&id_article=1338.

12. Siegle D. Technology: learning can be fun and games. *Gifted Child Today*. 2015. № 38. С. 192–197.

13. Students' perception of Kahoot!'s influence on teaching and learning / Sherlock A. Licorish, Helen E. Owen, Ben Daniel, Jade Li George. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning.* 2018. URL: https://telrp.springeropen.com/articles/10.1186/s41039-018-0078-8.

14. Teaching English to generation Z students. URL: https://ebc-online-tefl.com/blog/teaching-english-to-generation-z-students/.

15. Teaching Millennials and Gez Z in the Language Classroom. *World Language Classroom*. 2018. URL: https://wlclassroom.com/2018/11/12/genz/.

16. Wang A. The wear out effect of a game-based student response system. *Computers & Education*. 2015. № 82. С. 217–227.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 11 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: olgasokyrska@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-198-202

Sokyska O. S. Prosodic organisation of refusal utterances: their correct coding, decoding and actualisation in english dialogue speech. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 198–202.

УДК: 811.111'342.9'27

Olha S. Sokyska,
PhD in Phylology,
National Technical University of Ukraine „Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

PROSODIC ORGANISATION OF REFUSAL UTTERANCES: THEIR CORRECT CODING, DECODING AND ACTUALISATION IN ENGLISH DIALOGUE SPEECH

The article focuses on the specificity of correct coding and decoding of refusal utterances in English dialogue speech and their intonation patterns taking full account of the importance of a communicative context in which the utterances occur. The author states that the communicative context to be considered while perceiving the refusal intonation patterns includes the following complex of factors: the communicative situation (formal, informal), the relation of speaker's social status to the recipient's status (higher, equal, and lower), the explicit or implicit form of the refusal, the speaker's socio-cultural level (high. mid, low), emotional-and-pragmatic potential of the utterance (high, mid, low) as well as the class of reasons for the refusal utterances generation "I do not want to", "I cannot", "I can but I do not want to", "I want but I cannot"). In this paper the author studies the suprasegmental level means contributing to correct coding and decoding of the utterance information and the speaker's emotional state and his/her pragmatic intention. 70 students of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute aged 18-21 took part in the experiment. The author reports the results of the study of difficulties experienced by learners while mastering intonation patterns of English refusal utterances. The results of the research prove that intonation plays the leading role in correct encoding and decoding of refusal utterances' meaning.

Key words: *English pronunciation, refusal utterance, encoding / decoding, interpersonal communication, prosodic means, intonation pattern, practical phonetics.*

Сокирська Ольга Сергіївна,
кандидат філологічних наук,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

ПРОСОДИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИСЛОВЛЕНЬ ВІДМОВИ: ЇХ КОРЕКТНЕ КОДУВАННЯ, ДЕКОДУВАННЯ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Стаття спрямована на вивчення специфіки правильного кодування та декодування висловлень відмови в англійському діалогічному мовленні та їх інтонаційних моделей, враховуючи важливість комунікативного контексту, в якому вони актуалізуються. Автор зазначає, що комунікативний контекст, який слід розглядати під час сприйняття інтонаційних моделей відмови, включає наступний комплекс факторів: соціокультурний рівень мовця, емоційно-прагматичний потенціал висловлювання, а також клас причин породження висловлень відмови. У цій роботі автор вивчає надсегментний рівень засобів, що сприяє правильному кодуванню та декодуванню смислу висловлювання, емоційного стану мовця та його прагматичного наміру. Автор аналізує результати дослідження труднощів, з якими стикаються учні під час засвоєння інтонаційних моделей англійських висловлень відмови. Результати дослідження доводять, що інтонація відіграє провідну роль у правильному кодуванні та декодуванні смислу висловлень відмови.

Ключові слова: *англійська вимова, висловлення відмови, кодування / декодування, міжособистісна комунікація, просодичні засоби,інтонаційні моделі, практичні фонетика.*

In the process of constant development and broadening of international communication, cultural and business interpersonal contacts, changing socio-functional regularities of language and dialogue speech, prominent scholars, in particular phoneticians, inevitably come to the necessity to study the specificity of encoding and decoding of emotional utterances and their proper actualisation in communication during speech interaction with the representatives of different cultures. Estimating the problem in general, it is worth mentioning that some issues of social, cultural and psycho-physiological features of emotional utterances' actualisation have been outlined in the papers focused on the research of speech prosody in general [2; 7; 8] and on studying different emotional types of utterances, refusal utterances including as well as on the problem of teaching English pronunciation to Ukrainian learners [3].

The findings of the mentioned research sufficiently prove that correct actualization and perception of different emotional utterances is one of the most difficult issues to master by foreign learners of English. Besides, the communicative competence of non-cooperative speech acts is the least studied aspect of the foreign language education. In view of this, a profound research of cultural and sociolinguistic aspects of English refusal utterances actualisation as one of the frequently occurring types of emotional

utterances, related to non-cooperative speech acts, becomes undoubtedly relevant. The topicality of the problem is also enhanced by the lack of this aspect in foreign language teaching, especially considering the present-day requirement to train students to maintain contacts with the representatives of different countries at the international level during their studies and after university graduation. This situation demands from them the skills of adequate understanding of the received information and correct expression of the utterance meaning.

Therefore, the **aim** of the present paper is to define and outline some peculiarities of the formation of phonetic communicative competence in foreign language learners by means of analysing typical prosodic patterns of refusal utterances actualised by the speakers of different socio-cultural levels in various communicative situations.

The hypothesis of the research is based on the idea that the effectiveness of realisation of English refusal utterances' pragmatic setting is reached due to the use of socially determined variants of their intonation patterns within each class of reasons of the refusal generation [4, p. 219] targeted at a certain recipient. To prove the hypothesis as well as the effectiveness of teaching English intonation on the basis of refusal utterances we initiated an experimental study conducted in the autumn semester of a 2019–2020 academic year in Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. Research *participants* included 70 students of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute aged 18-21 (8 females and 62 males). All groups of students involved in the experiment were previously assessed. The level of phonetic competence in all groups was rather heterogeneous but sufficient enough to conduct such a type of experiment.

To perform the experiment, it was necessary to make the previous theoretical research and substantiate its theoretical background in order to facilitate the achievement of the research goals. The analysis of existing in linguistics definitions of the notion of utterance and our attempt to highlight its main characteristics allowed us to formulate its following definition: *utterance is a thought materialized according to the laws of a definite language in the form of a sentence which in accordance with its functional aim and due to its semantic integrity conveys certain information* [6, p.293]. The given definition and conducted comparison and analysis of the known in linguistics interpretations of refusals made it possible to define the linguistic status of *refusal utterance*, according to which we view it as *a unit of speech, actualized in oral or written speech as a reaction to the speaker's query, that expresses a negative response to the request, demand, offer or suggestion, unwillingness to agree with something, to do, accept or allow something or the addressee's refusal from something offered or avoiding to perform an action* [6,p. 293].

To achieve the goals of the experiment we applied such methods as the analysis of the problem (generalization, induction and deduction); theoretical empirical methods (synthesis, modelling, classification, quantitative and qualitative data processing methods) as well as auditory analysis and descriptive method.

To conduct the experiment, the students were given hand-outs with dialogues containing refusal utterances grouped according to the four classes of reasons of refusal, namely: "I do not want to", "I cannot", "I can but I do not want to", "I want but I cannot" [4, p. 219]. Besides, we grouped all the refusal utterances considering their leading linguistic features: the communicative situation (formal, informal), the relation of speaker's social status to the recipient's status (higher, equal, and lower), the explicit or implicit form of the refusal, which are shown in tables 1 and 2 [6]. All the dialogues are taken from modern English and American literature and are voiced by British speakers and professional actors.

At the first stage of the experiment the students were offered to read the dialogues and define the emotional-and-pragmatic potential (high, mid, low) of the refusal utterances on the basis of their lexical and grammatical features. Apart from that, the students were asked to mark with a tick the utterances which they viewed as the utterances of other emotional types but with a similar pragmatic orientation, like the utterances of negation, disagreement etc. rather than the refusals.

It is worth mentioning that the results of surveys carried out by the representatives of Alla Kalyta's experimental phonetic school [3; 6] show that the main factor influencing the prosodic organisation of English dialogue speech is the energetic interaction of emotions experienced by the speaker and his/her pragmatic intentions. In the works [1; 2] aimed at the scientific research of this phenomenon it was proposed to differentiate the utterances according to the level of emotional-and-pragmatic potential of their actualization into those with low, mid or high level.

At the second stage of the experiment the students were offered to listen to 64 voiced fragments of the same dialogues from British texts containing the refusal utterances and make notes in questionnaire on whether they view these dialogues as refusals or not and after listening define the emotional-and pragmatic potential of the utterance.

Table 1

The example of the questionnaire for defining the emotional-and-pragmatic potential and the type of refusal utterance related to class of reasons "I do not want to"

Class of reasons "I do not want"								
№	*Example of the dialogue containing refusal utterances*	*The communicative situation (formal, informal)*	*The relation of speaker's social status to the recipient's status (higher, equal, lower)*	*The form of expressing the refusal: explicit, implicit*	*Emotional-and-pragmatic potential: high, mid, low* ***(reading stage)***	The refusal	*Emotional-and-pragmatic potential: high, mid, low* ***(listening stage)***	The refusal
1.	"Alan, they will have to interest you. This one will have to interest you. <…> When he is missed, there must be no trace of him found here. You, Alan, you must change him, and everything that belongs to him, into a handful of ashes that I may scatter in the air." "**You are mad, Dorian**" [13, p. 92–93].	Formal	Equal	Implicit	High	Yes	High	Yes

2.	"Fifty?" Harry gasped – they would lose the lead, the lead he'd won in the last Quidditch match. "Fifty points each," said Professor McGonagall, breathing heavily through her long, pointed nose. "Professor – please..." "You can't…"; **"Don't tell me what I can and can't do, Potter. Now get back to bed, all of you. I've never been more ashamed of Gryffindor students."** [11, p. 195]	Informal	Higher	Explicit	Mid	Yes	Mid	Yes

Table 2

The example of the questionnaire for defining the emotional-and-pragmatic potential and the type of refusal utterances related to class of reasons "I want but I cannot"

Class of reasons "I want but I cannot"								
№	*Example of the dialogue containing refusal utterances*	*The communicative situation (formal, informal)*	*The relation of speaker's social status to the recipient's status (higher, equal, lower)*	*The type of expressing the refusal: explicit, implicit*	*Emotional-and-pragmatic potential: high, mid, low* ***(reading stage)***	The refusal	*Emotional-and-pragmatic potential: high, mid, low* ***(listening stage)***	The refusal
1.	"Beyond tonight, will you stay with us?" Sophie asked. "At least for a few days?" Langdon sighed, wanting nothing more. "**You need some time here with your family, Sophie. I'm going back to Paris in the morning"** [9, p.378].	Informal	Equal	Implicit	Mid	Yes	Mid	Yes
2.	LADY WINDERMERE: This afternoon? But I wanted so much to come and see you. MRS. ERLYNNE. **How kind of you! – But I am afraid I have to go** [12].	Informal	Equal	Explicit	Mid	Yes	Mid	Yes

The third stage was a practical one. The teacher offered the students to choose the cards with some dialogues analysed by the learners at previous stages of the experiment. The students had to act out these dialogues in pairs. The teacher controlled their speaking and corrected pronunciation mistakes, if any. The students were instructed to imitate the intonation contour of the recorded utterance, its word stress as well as practise pronunciation of sounds and syllables.

The final stage of the experiment was devoted to quantitative and qualitative data processing and the analysis of the results of the experiment with the help of mathematical statistics methods. For assessing the results we invited phoneticians and native speakers. After the experiment was finished, the teacher provided the students with their results which allowed them to reflect on the work done, their mistakes and possible ways of their correction. After the discussion the students gave their feedback to the teacher.

The data obtained as a result of quantitative and qualitative analysis of the experiment proved the effectiveness of the used teaching and scientific methods in forming phonetic competence. A comparative analysis of the results showed a positive dynamics in acquiring phonetic competence by the students from the experimental group during all the stages of the experiment. The students demonstrated a good level of lexical, grammatical, phonetic, socio-cultural and pragmatic competences as is shown in table 3.

Table 3

The differences between learners results at the first and second stages of the experiment

Class of reasons of refusal utterances	*The first stage of the experiment (reading)*		*The second stage of the experiment (listening)*	
	% of students who successfully defined the level of emotional-and-pragmatic potential	% of students who gave wrong answers	% of students who successfully defined the level of emotional-and-pragmatic potential	% of students who gave wrong answers
I do not want to	72%	28%	93%	7%
I cannot	74%	26%	91%	9%
I can but I do not want to	74%	26%	93%	7%
I want but I cannot	71%	29%	92%	8%

As is shown from the table, during the reading stage of the experiment 71-74% of the students belonging to the experimental group could interpret the refusal utterances and its emotional-and-pragmatic potential correctly, while 26-29% failed to decode it

properly. In contrast to this, listening to the experimental dialogues gave the possibility to understand the experimental material correctly to 91-93% of the students. This proves that intonation and its components play a very important role in correct coding and decoding of information which leads to its further correct actualization that was practised during the third stage of our experiment.

The number of correct answers greatly depended on such linguistic features as the relation of the speaker's social status to the recipient's one (higher, equal, lower) and the speaker's socio-cultural level which, as it was emphasised to students, is *determined by the degree of the speaker's language competence, a set of acquired knowledge and skills, means and techniques of communicative behaviour, ability to adequately encode / decode information in its correlation with the specific situation and goals of communication* [6, p. 294].

It is worth mentioning that the dialogues which caused the difficulties with correct decoding of refusals were mainly actualised implicitly by the speakers of a high socio-cultural level. It can be illustrated by the following example of the utterance belonging to the class of reasons "I can but I do not want to":

"This is the concierge, monsieur. I apologize for this intrusion, but you have a visitor. He insists it is urgent."

*"**I'm sorry"** Langdon said, **"but I'm very tired and** – "Mais, monsieur", the concierge pressed, lowering his voice to an urgent whisper. "Your guest is an important man."*

*"**If you would be so kind,"** Langdon said, doing his best to remain polite, **"could you take the man's name and number, and tell him I'll try to call him before I leave Paris on Tuesday? Thank you"*** [9, p. 6].

In the given example, an implicit refusal is uttered in a formal situation by the speaker who has a higher socio-cultural level in relation to the addressee. The emotional-and-pragmatic potential is defined as the one of a middle level. Most of the students coped with the task and qualified the utterance as the refusal during the first stage of the experiment with the help of its lexical and grammatical means. The listening stage justified the results obtained at the previous stage since on the prosodic level the utterance is actualized within a middle voice range, has no special rises or high falls, the tempo is moderate and smooth, pauses are quite short. These are the very prosodic means that designate the refusal as the one belonging to the class of reasons "I can but I do not want to".

The next example illustrates the refusal utterance included into the class of reasons "I cannot" and actualised by the speaker of the mid socio-cultural level in the informal communicative situation:

'Jacob,' he said, imploringly. 'Old Jacob Marley, tell me more. Speak comfort to me, Jacob.'

'I have none to give,'** the Ghost replied. **'It comes from other regions, Ebenezer Scrooge, and is conveyed by other ministers, to other kinds of men. Nor can I tell you what I would. A very little more is all permitted to me. I cannot rest, I cannot stay, I cannot linger anywhere. My spirit never walked beyond out counting-house-mark me!- in life my spirit never roved beyond the narrow limits of our money-changing hole; and weary journeys lie before me' [10, p. 22].

This utterance is an example of an implicit refusal actualised in the informal situation by the speaker of the same social status as the recipient's. Due to the lexical and grammatical means of the utterance, it was interpreted by the students during the first stage of the experiment as the refusal having the middle level of its emotional-and-pragmatic potential. However, the context of this dialogue caused difficulties for students to interpret this utterance as the refusal. About half of an experimental group of students defined it as non-cooperative speech act which is close to the refusal due to its pragmatic setting but they did not mark it as the refusal.

Taking abovementioned into consideration, we can assume that all classes of refusal utterances have a specific prosodic organisation serving as a crucial element of their oral actualisation and as the intensifier of the speaker's pragmatic intention, which in combination with other language means influences the sender's generation and recipient's perception of the utterance's meaning. This specificity is viewed in our research on the basis of the substantiated model (Sokyrska, 2013a), representing the mechanism of encoding and decoding the refusal utterances' meaning in English dialogue speech. This model shows that the process of correct generation and perception of the utterance meaning occurs simultaneously and largely depends on the correct language means chosen by the speaker as well as the addressee's ability to perceive their meanings which is impossible without the presence of the overlap area of interlocutors' cultures.

The experiment conducted in this research was determined by the need to advance the phonetic communicative competence, improve the ability to encode and decode the addresser's information and teach the students of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute to correctly actualise the meaning of different classes of refusals as the frequent types of emotional utterances in English dialogue speech which are widely used in interpersonal communication and whose correct interpretation can directly influence business and cultural international contacts.

The comparative analysis of the utterances having a similar lexical and grammatical structure showed that prosodic means perform the leading role in contribution to correct encoding and decoding of the utterance information. Thus, the results of this research can be useful for teaching Practical English Phonetics.

The data obtained in the result of the study and implementation of the offered approach into teaching English pronunciation allowed us systematise and analyse typical errors and difficulties experienced by the students while working on English intonation. The reflections made on the work done helped understand how to diagnose, correct and overcome pronunciation mistakes in future training in class or working independently.

We hope that the ideas advanced in this paper can be integrated into practical classes and will be useful for elaboration of practical guidelines on teaching English intonation of refusal utterances and encourage further studies of the role of intonation in correct encoding and decoding of the utterance prosodic features contributing to more effective acquisition of communicative competence.

Literature:

1. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: [монографія]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.

2. Калита А. А. Энергетика речи: [монография]. К.: Кафедра, 2016. 292 с.

3. Калита А. А. Таранено Л. І. Some guidelines on teaching English pronunciation to Ukrainian learners. *Вісник НТУУ «КПІ». Філологія. Педагогіка : збірник наукових праць.* 2015. Вип. 6. С. 49–53.

4. Сокирська О. С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні. *Мова і культура : [наук. журн.].* К. : Вид. дім Д. Бураго, 2012. Вип. 15, Т. VII (161). С. 214–222.

5. Сокирська О. С. Взаємодія та вплив мовних засобів на смисл висловлення відмови. *Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2013. Вип. 73, № 1051. С. 128–133.

6. Сокирська О. С. Систематизація ознак усної актуалізації висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 292–295.

7. Brazil D. The Communicative Value of Intonation in English. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 188 p.

8. O'Connor J. D., Arnold G. F. Intonation of Colloquial. L. : Longmans, 1976. 289 p.

Sources of illustrative materials:

9. Brown D. The Da Vinci Code. *Doubleday*. 2003. URL: http://hrsbstaff.ednet.ns.ca/engramja/ENG_11/ The.Da.Vinci.Code.pdf.

10. Dickens Ch. A Christmas Carol. *Planet PDF.* 2011. URL: http://www.ibiblio.org/ebooks/Dickens/ Carol/Dickens_Carol.pdf.

11. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. *Scholastic*. 1999. URL: http://thesis.umy. ac.id/ datapubliknonthesis/ EBOOK124.pdf.

12. Wilde O. Lady Windermere's Fan. *An Electronic Classics*. 2012. URL: http://www2.hn.psu.edu/faculty/ jmanis/oscar-wilde/lady-windermeres-fan.pdf.

13. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. *Planet Monk Books*. 2013. URL: http://books.planetmonk.com/

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Отримано: 8 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: niryan.elena@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-203-206

Василенко О. П. Особливості розвитку критичного мислення у іноземних студентів при вивченні української мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 203–206.

УДК: 375.43. 161.2: 004

Василенко Олена Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри довузівської підготовки,
факультет по роботі з іноземними студентами Одеського національного морського університету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

У статті автором розглянуто особливості розвитку критичного мислення, як необхідної складової сучасної освіти. Наведено засоби інтерактивних технологій навчання, подано базову модель трьох стадій організації навчального процесу: „Виклик – осмислення – міркування (рефлексія)" та прийоми розвитку критичного мислення. Доведено, що розвиток критичного мислення залежить від форм та методів організації навчально-виховного процесу. Основними і дієвими в цьому процесі є сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, інформаційні комп'ютерні технології, презентації, які забезпечують активні форми діяльності тих, кого навчають, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження і розв'язання проблем, формування власної думки та самореалізації. Існує багато засобів інтерактивних технологій навчання, найчастіше у літературі зустрічаються такі: „бій", „захист", „естафета", „мандрівка", „рольова гра" тощо.

Рекомендовано застосування у навчальному процесі означених засобів інтерактивних технологій сприяє розвитку критичного мислення й дає можливість особистісного зростання, розвитку індивідуальності.

Ключові слова: *критичне мислення, інтерактивні технології навчання, прийоми розвитку критичного мислення.*

Olena P. Vasylenko,
Odesa National Marine University

FEATURES CRITICAL THINKING IN FOREIGN STUDENTS AT THE STUDY UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

This article examined the features of critical thinking as a necessary component of modern education. An interactive means of learning technologies, basic model contains three stages of the educational process: «The challenge – thinking – reasoning (reflection)» techniques and critical thinking. It is proved that the development of critical thinking depends on the forms and methods of organization of the educational process. The main and effective in this process are modern pedagogical technologies, interactive teaching methods, information computer technologies, presentations that provide active forms of activity of those who are taught, involve them in the creative process of cognition, research and solving problems, forming their own thoughts. and self-realization. There are many means of interactive learning technologies, most commonly found in the literature are: "battle", "defense", "relay", "journey", "role-playing" and the like. It is proved that the task of educational institutions of the XXI century is to prepare not only narrowly trained specific specialists. In a situation where the workforce is extremely mobile, specialists are needed who can quickly change their profession. To do this, they need not so much knowledge as the ability to "switch", do the little-known thing, the ability to think and act on their own. The orientation of education is changing in the direction of transition from specific knowledge, the so-called "dry residue", to providing the opportunity to adapt in the conditions of "information explosion", stimulating critical thinking, stock "buoyancy". There is such an expression: "Education is what remains after everything has been forgotten" – and today, in the understanding of many educators, "knowledge is what you can do using the information you receive," and education is not what a person knows and remembers, and what constantly determines behavior "

It is recommended to use certain means of interactive technologies in the educational process that promotes the development of critical thinking and gives the opportunity for personal growth and development of individuality.

Key words: *critical thinking, interactive learning technologies, techniques of critical thinking.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перехід України до ринкової економіки зумовив необхідність формування сучасної економічної культури суспільства, переорієнтації й поглиблення економічної освіти, актуальним завданням якої є підготовка спеціаліста, здатного сприймати ринкові перетворення, легко адаптуватися до змін у житті, вільно оперувати загальними і галузевими економічними поняттями, підвищувати власну компетентність протягом усього життя, мати

вже сформоване на високому рівні критичне мислення. Прискорення темпів зміни умов життєдіяльності людини не дозволяє їй замикатися в рамках заданого стійкого світогляду. Визнання обмеженості своїх поглядів і уявлень про суспільство та можливість їхнього перегляду, самостійність мислення у вирішенні економічних, соціальних і політичних проблем стає важливою частиною життєдіяльності сучасної людини. Адже рішення, які людина постійно приймає і як приватна особа, і як член суспільства з різних приводів (економіка, природні ресурси, трансгенні продукти, альтернативні види палива тощо) не тільки впливають, але й визначають шляхи розвитку людства загалом, здійснюють вплив на рівень цього розвитку та навіть виживання загалом. Розуміння того, що будь-яка діяльність пов'язана з діями інших людей, потреба в узгодженні інтересів, оцінці наслідків своїх рішень для інших, а не просто у виборі кожним вигідного для себе варіанта, приводить до висновку про необхідність розвитку відповідного мислення.

Одним із результатів бажаного зрушення, що відповідає апробованому досвідові демократичних країн, є традиція критики або, більш виразно, критичного мислення [5; 7]. Адже у вільному демократичному суспільстві на перше місце виходить здатність і готовність оцінювати ситуацію критично, але без упередження, відокремлювати істину від неправди, самостійно знаходити рішення і захищати істину.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні вчені К. Корсак, Л. Києнко-Романюк, О. Неприцький та ін. [1; 3] відмічають такі обставини, що гальмують розв'язання означеної проблеми в нашій державі:

– необґрунтоване звинувачення точних наук в „антигуманності" й значне скорочення наукових досліджень;

– безперервність „гуманізації і гуманітаризації" навчального процесу шляхом примітивного скорочення присутності точних дисциплін у середніх і вищих школах із розширенням обсягу вивчення „правильних історій";

– припинення чи значне скорочення видання книг і журналів із переважної більшості точних наук, витіснення багатьох науковців за кордон;

– виключення з „масової культури" будь-яких елементів наукових знань.

Виклад основного матеріалу. В міру розвитку економіки, соціально-політичного і культурного життя інтелектуальна праця буде розглядатися як майстерність виявляти, спостерігати, розрізняти, класифікувати, оцінювати, критично аналізувати, моделювати, робити висновки, приймати продумані рішення. Очевидно, що ці вміння повинні формуватися під час здобуття освіти.

Завдання навчальних закладів XXI століття – готувати не тільки вузько підготовлених конкретних спеціалістів. В умовах, коли робоча сила є надзвичайно рухливою, потрібні спеціалісти, які можуть швидко змінювати професію. Для цього їм потрібні не стільки знання, скільки вміння „переключитись", зайнятися маловідомою справою, вміння думати й діяти самостійно. Спрямованість освіти змінюється в напрямку переходу від конкретних знань, так званого „сухого залишку", до забезпечення можливості адаптуватися в умовах „інформаційного вибуху", стимулювання критичного мислення, запасу „плавучості". Є такий вираз: „Освіта – це те, що залишається після того, як усе вивчене вже забуте", – і сьогодні в розумінні багатьох педагогів „знання – це те, що ви можете зробити, використовуючи одержану інформацію", а освіта – це не те, що людина знає й пам'ятає, а те, що постійно визначає поведінку" [2].

Тому найважливішим завданням студентів є навчитись сприймати нову інформацію, контролювати її, ставити під сумнів, об'єднувати, переробляти, адаптувати або відкидати. Інакше кажучи, одним із головних завдань у становленні особистості демократичного суспільства – це формування та розвиток критичного мислення [4].

Розвиток критичного мислення залежить від форм та методів організації навчально-виховного процесу. Основними і дієвими в цьому процесі є сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, інформаційні комп'ютерні технології, презентації, які забезпечують активні форми діяльності тих, кого навчають, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження і розв'язання проблем, формування власної думки та самореалізації. Існує багато засобів інтерактивних технологій навчання, найчастіше у літературі зустрічаються такі: „бій", „захист", „естафета", „мандрівка", „рольова гра" тощо. Наприклад:

– схема „бою" така – декілька команд ставлять одна одній завдання, складають запитання;

– схема „захисту" – кожна команда показує програму, яка захищає щось (державу, професію, науку...);

– „естафета" близька до „захисту", але для форми „захист" порядок виступу команд не має значення, а для форми „естафета" потрібна визначена послідовність;

– схема „мандрівки" – команди, переходячи від „станції" до „станції" одержують на них завдання, питання від організаторів „мандрівки" відповідно до її теми.

Останнім часом у літературі ці методи знайшли своє місце під загальним найменуванням „технології критичного мислення". Конструктивну основу „технології критичного мислення" становить базова модель трьох стадій організації навчального процесу: ***„Виклик – осмислення – міркування (рефлексія)"*** [6].

Стадія виклику. Виклик уже наявних знань з досліджуваного питання, активізація студентів, мотивація для подальшої роботи. З пам'яті „викликаються", актуалізуються наявні знання й уявлення про досліджуваний предмет або явище, формується особистий інтерес, визначаються цілі. Ситуацію виклику може створити педагог уміло заданим питанням, демонстрацією несподіваних властивостей предмета, розповіддю про побачене, створенням ситуації „розриву стереотипу" у способі рішення навчального завдання; у тесті – на стадії виклику працюють „введення, анотації, що мотивують приклади". Можна перераховувати багато прийомів, але, головним тут є їх призначеня для мотивування студентів до роботи, включення їх в активну діяльність. Студент „згадує", що йому відомо з досліджуваного питання (робить припущення), систематизує інформацію *до* її вивчення, ставить питання, на які хотів би одержати відповідь.

Методи:

– складання списку „відомої інформації", розповідь;

– припущення за ключовими словами;

– систематизація матеріалу (графічна): *кластери*, таблиці;

– правильні й неправильні твердження;

– переплутані логічні ланцюжки й т.д.

Інформація, отримана на першій стадії, вислуховується, записується, обговорюється, робота ведеться індивідуально – у парах – групах.

Стадія осмислення (або реалізації змісту), як правило, ті що навчаються вступають у контакт із новою інформацією. Відбувається її систематизація. Студент одержує можливість задуматися про природу досліджуваного об'єкта, учиться формулювати питання в міру співвіднесення старої й нової інформації. Відбувається формування власної позиції. Дуже важливо, що вже на цьому етапі за допомогою низки прийомів уже можна самостійно відслідковувати процес розуміння матеріалу. Відбувається збереження інтересу до теми при безпосередній роботі з новою інформацією, поступове просування від знання „старого" до „нового". Студент читає (слухає) текст, використовуючи активні методи читання, робить позначки на полях або веде записи в міру осмислення нової інформації.

Методи активного читання:

– маркування з використанням значків «v», «+», «-», «?» (у міру читання ставляться на полях праворуч);

– ведення різних записів типу подвійних „щоденників", „бортових журналів" та ін.;

– пошук відповідей на поставлені в першій частині заняття питання й т.д.

Безпосередній контакт із новою інформацією (текстом, фільмом, мультимедійними презентаціями, матеріалом параграфа у підручнику), робота ведеться індивідуально або в парах.

Стадія міркування (***рефлексії***) характеризується тим, що студенти закріплюють нові знання й активно „перебудовують" власні первинні уявлення для того, щоб додати до них нові поняття. Таким чином, відбувається „привласнення" нового знання й формування на його основі особистого аргументованого уявлення про досліджуваний об'єкт. Аналіз власних розумових операцій становить серцевину даного етапу. Протягом роботи інформація опановується різними способами, відбувається її інтегрування, розвиваються вміння формулювати власну думку на ґрунті осмислення різного досвіду, ідей та уявлень, формулюються умовиводи й логічні ланцюги доказів, виражаються власні думки, розвиваються уміння ясно, упевнено й коректно висловлювати думки з урахуванням сприйняття оточуючих.

Студенти повертаються до первісних записів – припущень, вносять зміни, доповнення, формулюють творчі, дослідницькі або практичні завдання на основі вивченої інформації, співвідносять „нову" інформацію із „старою", використовуючи знання, отримані на стадії осмислення.

Методи:

– заповнення кластерів, таблиць, установлення причинно-наслідкових зв'язків між блоками інформації;

– повернення до ключових слів правильні й неправильні твердженням;

– відповіді на поставлені питання;

– організація усних і письмових „столів";

– організація різних видів дискусій;

– написання творчих робіт (п'ятивірші – сінквейни, есе);

– дослідження з окремих питань теми й т.д.

Творча переробка, аналіз, інтерпретація й т.д. вивченої інформації, робота ведеться індивідуально – у парах – групах.

Існує багато прийомів розвитку критичного мислення. Це такі прийоми, як „Кластер", „Бортовий журнал", „Таблиця „тонких" і „товстих" питань" [1; 8], „Інсьорт" та ін.

Наприклад: прийом „**кластер**" („грона"), зміст якого у виділенні значеннєвих одиниць тексту й графічному оформленні їх у певному порядку у вигляді грони. Він є найбільш популярним із сучасних методів. Використовувати даний прийом можна на всіх етапах заняття: на стадії виклику, осмислення, рефлексії або як стратегію заняття у цілому. Помітимо, що графічне структурування тексту для багатьох студентів є необхідним у силу специфіки їхнього способу сприйняття інформації.

Кластер (від англ. – *cluster* – „грона") – це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє зробити наочними ті розумові процеси, які відбуваються при зануренні в той або інший текст. Іноді такий спосіб називають „наочним мозковим штурмом". Думки розташовуються в певному порядку. Багато викладачів порівнюють цей прийом з моделлю сонячної системи або „асоціативним кущем".

Система кластерів охоплює більшу кількість інформації, ніж можна одержати при звичайній письмовій роботі (конспектуванні). Студенти легко використовують цей прийом. Організація роботи починається з пропозиції озаглавити значеннєві блоки або відповісти на готові питання. Досить 2-3 рази провести подібну роботу, щоб цей прийом став технологічним. Майбутні фахівці інженерно-технічних спеціальностей із задоволенням використовують кластери. Правила дуже прості: виділити центр – це тема, від неї відходять промені – великі значеннєві одиниці, а від них відповідні терміни, поняття.

Послідовність дій при побудові кластера проста й логічна:

1. У центрі чистого аркуша (дошки) необхідно написати ключове слово або тезу, що є „серцем" тексту.

2. Навколо „накидати" слова або пропозиції, що виражають ідеї, факти, образи, що підходять для даної теми (Модель „планета і її супутники").

3. По мірі запису слова, що з'явилися з'єднуються прямими лініями із ключовим поняттям. У кожного з „супутників" у свою чергу теж з'являються „супутники", встановлюються нові логічні зв'язки.

У результаті виходить структура, що графічно відображає міркування, визначає інформаційне поле даного тексту. „Майстри" роботи з текстами радять у роботі над кластерами дотримувати таких правил:

1) Не боятися записувати все, що спадає на думку. Дати волю уяві й інтуїції. 2) Продовжувати роботу, поки не скінчиться час або „ідеї не висохнуть".3) Постаратися побудувати якнайбільше зв'язків. Не рухатись за заздалегідь визначеним планом.

Поради до організації роботи з „гронами" для викладачів та студентів:

1. Оцініть текст, з яким будете працювати. Чи потрібна в цьому випадку розбивка на „грони"? Чи можна виділити в тексті більші й малі значеннєві одиниці?

2. Якщо виникли сумніви та труднощі з виокремленням цих значеннєві одиниць, допомогти можуть питання, ключові слова або фрази.

3. Зробити презентацію записів.

4. Встановити зв'язки між „гілочками" „грони" та пояснити зв'язки, що виникли.

5. Якщо ви хочете зупинитися на якому-небудь значеннєвому блоці, зробите цю „гілочку" яскравіше.

Помітимо, що кластерна схема не є строго логічною й дозволяє охопити надлишковий обсяг інформації. Кластер є відбиттям ***нелінійної форми мислення***. У подальшій роботі, аналізуючи кластер, що вийшов, як „**поле ідей**", варто конкретизувати у напрямку розвитку теми. Можливі такі варіанти: укрупнення або деталізація значеннєвих блоків (за необхідністю); виділення декількох ключових аспектів, на яких буде зосереджена увага в окремій схемі.

Розбивка на кластери використовується як на етапі виклику, так і на етапі рефлексії, може бути способом мотивації розумової діяльності до вивчення тем або формою систематизації інформації за для підсумків вивчення матеріалу. Залежно від мети педагог може організувати індивідуальну самостійну роботу або колективну діяльність у вигляді загального спільного обговорення.

Застосування у навчальному процесі означених засобів інтерактивних технологій сприяє розвитку критичного мислення й дає можливість особистісного зростання, розвитку індивідуальності.

Література:

1. Василенко О. Застосування засобів інтерактивних технологій навчання пр викладанні української мови за професійним спрямуванням майбутнім фахівцям інженерно-технічних спеціальностей. *Наукові праці Камянець- Подідського національного університету ім. І.Огієнка: Філологічні науки.* 2017. Випуск 44. URL: https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15f1c905fa8422f0?projector=1

2. Громовий В. Уроки реформування американських шкіл. *Школа, школа ...* . К. : Плеяди, 2004. С. 265.

3. Києнко-Романюк Л., Неприцький О., Корсак К. Формування навичок критичного мислення в українських школярів і підготовка вчителів загальноосвітніх шкіл. 2007. URL: http://democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_20/Neprytsky,Kyyenko-Romanyuk,Korsak.doc.

4. Савченко Г. О. Формування критичного мислення студентів при дослідженні математичних моделей економіки. 2007. URL: http://users.kpi.kharkov.ua/lre/MicroCAD/mcad2000/22.htm.

5. Сікорська В. Комунікативний вплив художнього тексту на формування інформаційного ростору. *Наукові праці Камянець-Подідського національного університету ім. І.Огієнка: Філологічні науки.* 2017. Випуск 44. URL: https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15f1c905fa8422f0?projector=1

6. Технології розвитку критичного мислення учнів / [Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.] ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. К. : Плеяди, 2006. 220 с.

7. Тягло О. В. Як розбудовувати громадянську освіту в Україні? *Наукові записки Києво-Могилянської академії.* Т. 18. К. : Політичні науки, 2001. С. 84–89.

8. Федотовская Е. И. Методика развития критического мышления как важного фактора формирования иноязычной коммуникативной компетенции в специализированных вузах (на примере общественно-политической тематики, английский язык) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02. М., 2005. 260 с.

© О. Л. Гармаш

Отримано: 1 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: 26garmash@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-207-210

Гармаш О. Л. Розвиток лексичного складу сучасної англійської мови у афіксальному форматі (лінгвокогнітивний аспект). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 207–210.

УДК: 811.111:81'373.43

Гармаш Олена Леонідівна,
доктор філологічних наук, доцент,
кафедра перекладу
Приазовський державний технічний університет м. Маріуполь, Україна

РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У АФІКСАЛЬНОМУ ФОРМАТІ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

Робота представляє собою узагальнення результатів лінгвокогнітивного аналізу англомовних неологізмів, що утворились за допомогою метакогнітивної моделі афіксальної деривації. У статті проаналізовано теоретичні основи лінгвокогнітивного підходу до дослідження лінгво-ментальних інновацій, розглянуто такі способи афіксальної деривації як префіксація, суфіксація, афіксосокладання. З метою ілюстрації функціонування одиниць даного типу в роботі наведено текстові фрагменти із сучасних англомовних періодичних видань. У ході дослідження також було продемонстровано безпосередній взаємозв'язок між зростанням фонду морфологізованих метаконцептів та ускладненням змін у соціальному середовищі. Встановлено, що у процесах концептуальної деривації значну роль відіграє аналогія, та може ідентифікуватись як постійний чинник розвитку лінгво-ментального середовища, тобто як одна із когнітивних універсалій.

Ключові слова: *неологізм, інновація, афіксація, спосіб словотвору, концепт.*

Olena L. Garmash,
doctor of philological sciences, associate professor,
Translation Department of Pryazovskyi State Technical University

THE DEVELOPMENT OF THE VOCABULARY OF MODERN ENGLISH IN THE AFFIXAL FORMAT (LINGUOCOGNITIVE ASPECT)

This paper is a generalization of the results of linguocognitive analysis of English neologisms that have been formed with the help of a metacognitive model of affixal derivation. The article analyzes the theoretical foundations of the linguocognitive approach to the study of linguo-mental innovations, discusses such ways of affixal derivation as prefixation, suffixation, affixal composition. In order to represent the illustrative material of functioning of innovations of this type, text fragments from modern English-language periodicals of recent years has been selected presented in the work. The study also demonstrates the direct correlation between the growth of the stosk of morphological metaconcepts and the complication of changes in the social environment. In the article were established that in the processes of conceptual derivation, the mechanism of analogy plays a significant role, as a constant factor in the development of the linguistic-mental environment and one of the cognitive universals. The significance of the article, is that it's a contribution to cognitive linguistics, so as the covered material can be used in teaching students Lexicology, and English as the first foreign language.

Key words: *neologism, innovation, affixation, way of word formation, concept.*

Постановка проблеми. Феномен людської мови найбільшою мірою демонструє тісний, діалектичний зв'язок ідеального та матеріального складових антропогенезу. Мовні явища постійно привертають увагу дослідників, оскільки являють собою джерело знань про людство взагалі, та певний етнос зокрема, як в історичному, сучасному та навіть гіпотетичному форматі. Для мовознавчої думки початку двадцять першого століття характерна зростаюча зацікавленість до ряду проблем, пов'язаних із дослідженням германських мов, зокрема англійської, як однієї з провідних мов світу. Наразі лінгвокогнітивний напрямок виступає найбільш перспективним у плані дослідження розвитку афіксальних новотворів, як складових вокабуляру сучасної англійської мови.

Актуальність дослідження зумовлюється формуванням і розвитком англомовного лінгво-ментального середовища, що передбачає процеси концептуальної деривації, за якими безпосередньо взаємодіють такі безпосередні складові, як морфологізовані метаконцепти та лексикалізовані концепти. Наразі поняття інноваційного вокабуляру не тільки набуває загальнолінгвістичної ваги у плані гносеології, а й засвідчує інтенсивний, "революційний" прогрес англійської мови як антропоцентричного явища. Аналіз афіксальних утворень може свідчити як про кількісні, так і про якісні зміни у словниковому складі. При цьому одним із головних критеріїв дослідження постає фіксація тих інноваційних процесів, які супроводжують епідигматичну динаміку, "адже саме номінаційний корпус мови першим реагує на потреби суспільної практики" [6, с. 2].

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями полягає у встановленні ролі метаконцептуальної деривації як системи метакогнітивних моделей, які реалізуються в межах лінгво-ментального середовища, що робить суттєвий внесок у розбудову теоретичної платформи когнітивної дериватології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Факт стрімкого зростання інноваційного фонду мовних одиниць провідних мов світу на зламі тисячоліть, а також на початку нового століття досить часто підкреслювався у працях таких сучасних лінгвістів як J. Algeo, та J. Ayto. Аналізом англомовних інноваційних одиниць, у тому числі і афіксального формату, займались такі дослідники, як І. В. Андрусяк, О. Л. Гармаш, С. М. Єнікєєва, Ю. О. Жлуктенко, В. І. Заботкіна, Ю. А. Зацний, Р. П. Зорівчак, О. Р. Круглій, Р. К. Махачашвілі, А. Е. Левицький, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, О. В. Сенько, А. В. Янков, J. Aitchison, D. Crystal та багато інших.

До невирішеної раніше частини загальної проблеми встановлення ролі метаконцептуальної деривації у розвитку лінгво-ментального середовища, якій і присвячується дана стаття, відноситься науковий аналіз англомовних морфологі-

зованих метаконцептів афіксального формату у фокусі структурно-функціональної взаємодії з лексикалізованими концептами, що є проблемою новою і зовсім не опрацьованою ні в теоретико-методологічному, ні в прикладному аспектах, що увиразнює актуальність поданої тематики.

Новизна викладеного матеріалу полягає у тому, що в роботі поєднуються як інноваційний фактологічний матеріал (у дослідженні наводяться приклади англомовних інновацій останніх років), так і застосована в роботі авторська методологія, що представляє собою новий напрям когнітивних студій – *метакогнітивну дериватологію* англійської мови.

Методологічне значення роботи полягає у встановленні ролі метаконцептуальної деривації в процесах формування інноваційної ланки англомовного лінгво-ментального середовища. **Загальнонаукове значення** здобутків роботи, що стосуються вербальної репрезентації англомовних концептів, які утворились за моделями метаконцептуальної деривації, є внеском у сучасний стан розробки *теорій семантики, ономасіології та словотвору*.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно наголосити, що поняття словникового складу останнім часом значно розширилось і фактично вимагає нового розуміння як у функціональному, так і у структурному розумінні. Це можна підтвердити тезою про те, що словниковий склад оперує системами, які працюють на матеріалі складових усіх мовних рівнів, об'єднує їх та фактично виступає у ролі системного синергетично детермінованого ядра, що акумулює та перерозподіляє потік вихідних одиниць мережі складових мовних індустрій. Проте, жодна із мовознавчих дисциплін не в змозі самотужки повною мірою вирішити це завдання, так само як і висвітлити еволюцію окремої ланки певної мовної системи. Це, до речі, стосується й синхронічних досліджень, які відіграють допоміжну роль у процесі формування ґрунтовного, цілісного знання про мову та мовні явища.

В сучасному мовознавстві наголошується на тому, що слово може активізувати найскладніші структури нашого мозку за будь-якою з передбачуваних ліній, тобто індукувати своєю появою (як у зовнішньому, так і у внутрішньому мовленні) цілі пакети гетерохронної та гетерогенної інформації. Такі складні феномени, як пам'ять слова, його властивість слугувати джерелом звукової символіки…, асоціацій за значенням та формою, його потенційна можливість бути розкладеним на більш дрібні частини та, навпаки, слугувати базою для формування складних комплексних комбінацій, – все це та багато іншого дозволяє прямувати "через слово" до різних структур знань, як вербалізованих, так і невербалізованих [6, с. 388-389].

Збільшення арсеналу морфологізованих метаконцептів цілком відповідає прискоренню та ускладненню у змінах соціального формату. Метаконцептуальна деривація представляє собою явище консолідації морфологізованих метаконцептів з лексикалізованими концептами за афіксоцентричними моделями (афіксацією, афіксоскопією, афіксоскладанням). До того ж, слід зазначити, що у процесах концептуальної деривації значну роль відіграє аналогія, як постійний чинник розвитку лінгво-ментального середовища і одна із когнітивних універсалій. На наш погляд, класичне сприйняття аналогії як механізму, що супроводжує появу нових слів, "певним чином гальмувало процес становлення нового сприйняття аналогії", за яким вона виступає у вигляді не "супроводжувального", а "системного" механізму [2, с. 99].

Дослідження принципів функціонування механізму аналогії надає змогу не тільки поглибити розуміння основних тенденцій розвитку всієї системи, але й розглянути інноваційні процеси [1, с. 106], які виникають у лінгво-ментальному середовищі англійської мови, унаочнюючи тим самим динамічність його розвитку. А.Е. Левицький зазначає, що серед лінгвальних передумов, які забезпечують виникнення інновацій, важливе місце посідають такі загальнолінгвальні процеси як економія та аналогія. Ці процеси постають потужними діючими силами, що стимулюють зміни в мовній системі [7, с. 353].

Проте, дія такого універсального антроподетермінованого механізму, як аналогія, проявляє себе не тільки в утворенні мовних інновацій, але й у процесах дії метакогнітивних моделей концептуальної деривації у плані виникнення нових моделей. Висвітлення інноваційного словникового складу у світлі діалектичної взаємодії конституентів всіх рівнів мовної системи обумовлює необхідність аналізу механізмів виникнення та функціонування афіксальних елементів в сучасній англійській мові, а також вербалізації утворених за їх допомогою лексикалізованих концептів.

Останнім часом за допомогою механізму афіксації були утворені численні неологічні одиниці спілкування. Серед них такі як: *bio-piracy, freeconomics, microboredom, cleantech, nano-alloy* та ін.

"Beyond the old-fashioned sea piracy – for which there is a definition provided by the UN – the other forms of piracy: online piracy, pirate radio, ***bio-piracy****, there is actually no definition for those terms, in any legal code anywhere."* (The Globe and Mail, Apr. 11, 2013)

You're not asking anyone for anything. Most likely you will offer the e-book free. Actually, ***freeconomics*** *is the way to go in this market. Provide something free and you are halfway there to hooking that fish.* (Law and More, March 30, 2008)

*A few years ago, cellphone maker Motorola even began using the word "****microboredom****" to describe the ever-smaller slices of free time from which new mobile technology offers an escape.* (The Boston Globe, March 9, 2008)

*So-called "****cleantech****" – such as technology which improves energy efficiency or reduces pollution – was the third largest recipient of venture capital, behind the internet and biotechnology.* (The Western Mail, January 12, 2008).

Typical golfers shell out hundreds of dollars for cavity-backed, face-balanced, ***nano-alloy*** *carbon fiber creations, hoping for longer and straighter shots.* (The New York Times, May 19, 2015)

Як правило, лінгвальні потреби у номінації супутніх реалій тих явищ, процесів, об'єктів, що позначаються в сучасній англійській новими мовними одиницями, сприяють утворенню й афіксальних дериватів. Виникнення нової лексичної одиниці *audioblog* обумовило включення останньої у подальші процеси. Так, за допомогою афіксації система словникового складу поповнила свій склад такими конституентами як *audioblogger n., audioblogging pp*.

Irish is an ***audioblogger*** *– one of a new breed of tastemakers who devote their spare time to disseminating, free of charge, music that's obscure, unusual, cutting-edge, or on the verge of being forgotten. The principle behind an* ***audioblog*** *– also called MP3 blog – is simple. ...* ***Audioblogging*** *represents the latest stage in the natural history of the music geek.* (The Boston Globe, July 31, 2005)

Іншим прикладом внутрішньосистемної деривації в межах словотвору можуть послугувати такі новотвори, які виникли на базі неологізму *neuroethics*. Серед них *neuroethical adj., neuroethicist n.,* які були утворені шляхом включення механізму афіксації.

Last year a multidisciplinary group – including philosophers, lawyers and psychologists – created the ***neuroethics*** *Society to explore the issues in a formal way. ... Before such scans are used,* ***neuroethicists*** *warn, we must understand what they can and cannot do.* (Time, January 29, 2007)

Відзначимо, що "семантичні інновації також можуть бути використані в системі словотворення" [1, с. 53]. Так, мовна одиниця *spin* у мові політики кінця минулого століття набула значення "інтерпретація політики, події; імідж державного, політичного діяча". Саме на базі цього лексико-семантичного варіанту надалі, за рахунок дії словоскладання та афіксації, виникли такі неологізми, як: *spin doctor, spin-meister, spinnable, spinner.*

*Even in the clever political jargon of Washington, it is a stretch to consider such an outcome '****spinnable****'.* (South China Morning Post, September 26, 2001)

Прикладом афіксалізації похідних одиниць, що були утворені на базі синтаксичних сполук може послугувати інновація *GOOMBYism від GOOMBY* (***g****et* ***o****ut* ***of*** ***m****y* ***b****ack* ***y****ard*), що утворилась шляхом додавання елементу *–ism*.

The appellate judge coined a new phrase to describe what council members are doing: ***GOOMBYism.*** (The Orange County Register, Febr. 18, 2002)

Крім того, афіксальні англомовні новотвори *ecycling, ewaste*, що мають у своєму складі префікс *e-*, який був видений зі слова *electronic*, активно репрезентують в наш час власні форматичні варіанти.

*The region's electronics recycling ("****eCycling****") collection will also occur at the same time.* (The Capital, October 27, 2006)

...Locations like Staple, Miles College and Vulcan Park have all agreed to act as ***ecycling*** *drop-off locations, meaning residents can easily drop off any old technology on Saturday…partners with TechBirmingham for* ***Ecycling*** *Day 2006.* (Newswire US, April 19, 2006)

More than 2 million tons of expired electronics are discarded in landfills each year, making ***ewaste*** *the fastest growing fraction of the municipal garbage system.* (Wired Test, October 1, 2006)

*...University of Hawai'i campuses today as part of a new effort to make sure such "****eWaste****" is recycled in environmentally friendly ways.* (The Honolulu Advertiser, October 28, 2006); *I thought the hyphenated form –* ***e-waste*** *– would be fairly old, but it only dates back to 1999: ….* (Seattle Weekly, December 23, 1999)

Сучасні англомовні одиниці, що були утворені за однією з телескопічних моделей, також мають можливість виступати у ролі твірної бази, тобто брати участь у подальших дериваційних кроках. Так, наприклад, лексична одиниця *momic*, що утворилась шляхом поєднання компонентів *mom* та *comic*, послугувала надалі базою для утворення деривату *momical*, за рахунок включення в афіксальну мережу.

Executive Moms, which supports mothers in professional fields, hosts an Executive ***momical*** *luncheon at the Harmonie Club. The "****momics****" include Andrea Kolb, winner of Oprah's America's Funniest Mom award, and Nancy Witter, a Nickat Nite "Funniest Momin America" finalist.* (Daily News, March 29, 2007)

Окрім традиційних "первинних" функцій, сам спосіб телескопійної деривації, можна вважати здібним так би мовити " вторинно" генерувати нові дериваційні елементи. Це відбувається завдяки включенню телескопних інновацій в процеси утворення мовних одиниць із певним константним компонентом. Так, наприклад, новотвори *docudrama (documentary + drama)* та *docutainment (documentary + entertainment)* сприяли виділенню компонента *docu-; cyborg (cybernetic + organism)* – компоненту *cyber-* і т.д. Така "вторинна" функція телескопії свідчить про її здібність поповнювати не тільки лексичний, а й афіксальний набір мови.

Як і метакогнітивні моделі афіксального типу, так і морфологізовані метаконцепти являють собою складові метакогнітивного рівня лінгво-ментального середовища. Участь у процесах концептуальної деривації сприяє їх відтворенню у складі похідних (вторинних) концептів лексикалізованого змісту на когнітивному рівні лінгво-ментального середовища. При цьому, навіть у складі кластерної структури похідних концептів, вони, як правило, відіграють роль "ідентифікаторів" у процесах реалізації когнітивних процесів (встановлення аналогії, категоризації, тощо).

На нашу думку, механізм продукування мовних одиниць та складних афіксів шляхом складання дериваційних елементів утворився за аналогією до механізму словоскладання. Зазначену модель елементоскладання вважаємо за можливе характеризувати як "біфункціональну", оскільки вихідні продукти її діяльності являють собою одиниці не тільки морфологічного, а й лексичного рівнів мовної системи.

Ті інновації, які утворилися за допомогою афіксоскладання характеризуються саме такою простотою сприйняття і максимально відповідають усім вимогам щодо ефективного запам'ятовування, зберігання та їх подальшої вербалізації. На відміну від історичного стягнення морфем (*cardiology, geography, homograph, dialogue* тощо) матеріалом для дії інноваційної метакогнітивної моделі афіксоскладання виступають морфологізовані метаконцепти, з одного боку, та біфункціональні концепти – з іншого. Прикладами інновацій, утворених за афіксоскладанням можуть послугувати *bionomics, eco-friendly, eco-tech, eurocrat* та інші.

Many techies also evince an aggrieved, adversarial attitude toward the establishment or, in ***tech-speak****, TPTB, "The Powers That Be." There is a tone of adolescent paranoia reminiscent in equal parts of "The X-Files" and "Falling Down" to many technolibertarian exchanges; a sense, in Ms. Borsook's words, of "testosterone-poisoned guys with chips on their shoulders and too much time on their hands." (The New York Times, July 25, 2000)*

*Ms. Borsook contends that many of the favorite arguments of technolibertarians come from "****bionomics****" - that is, they like to use metaphors drawn from biology to explain economic behavior and endorse a decentralized free-market system. (The New York Times, July 25, 2000)*

Mr. Sternlicht, who left Starwood Hotels in 2005, is now the chief executive of Starwood Capital Group, where he has developed a new line called 1 Hotels, designed to immerse guests in ***eco-friendly*** *accommodations. The ethos of 1 Hotels is intended to reach beyond its lobby doors, he said. (The New York Times, March 4, 2015)*

Few ***Eurocrats*** *still believe that economic union will inevitably lead to political union. Many have given up the idea that they are creating a single government for the Continent's western half. (The New York Times, March 14, 2017)*

Афіксоскопія, так само, як і афіксоскладання, є достатньо новою метакогнітивною моделлю. Вважаємо, що вона виникла завдяки дії аналогії (як у її вузькому, так і у більш широкому розумінні), тобто внаслідок ментального об'єднання базових моделей афіксації і телескопії [3, с. 34]. Тим самим, вона представляє собою "механістичний бленд" *(infomercial = info- + commercial*; *biotecture = bio- + architecture); obesogenic = obesity + -genic)*, який повністю задовольняє потреби носіїв мови у створенні більш економних одиниць когніції та спілкування.

Kellyanne Conway's White House ***Infomercial****. - In Thursday's episode of "QVC: White House Edition," Kellyanne Conway, a top adviser to President Trump, hawked his daughter's fashion line on national television. "Go buy Ivanka's stuff, is what I would tell you," Ms. Conway said in an interview on "Fox & Friends." "I'm going to give a free commercial here: Go buy it today, everybody. You can find it online." (The New York Times, Feb. 9, 2017)*

The "Fab Tree Hab" uses an ancient gardening technique called pleaching – where live tree branches are woven together to form lattice structures — to literally grow a building from the ground up. ... While such ***biotecture*** *may seem far-fetched, the team says the tools to build a tree house already exist.* (The Globe and Mail, February 17, 2007)

Крім того, концептуальна деривація в межах моделей метаконцептуальної деривації, до яких належить і афіксоскопія, дозволяє більш відкрито спостерігати, як "емоційний стан творця нового слова також впливає на процес номінації нового об'єкта" [4, с. 339]. Поява метакогнітивної моделі афіксоскопії зумовлена й тим, що традиційна телескопія виступає постачальником не тільки нових лексикалізованих, але й морфологізованих метаконцептів. Нагадаємо, що утворення телескопійних похідних за аналогією у багатьох випадках призводить до закріплення у свідомості носіїв мови знання про повторюваність певного компонента у схожих за принципом моделювання похідних.

З викладеного вище цілком можливо зробити висновок про те, що морфологічний рівень мови постійно поповнюється новими структурними елементами. Афіксальноорієнтована деривація урізноманітнює фонд механістичних моделей, яким вона оперує й демонструє діалектичні зв'язки із всіма мовними рівнями, обумовлюючи тим самим стрімке розширення англомовного вокабуляру. Матеріал для функціонування механізмів афіксальної концептуальної деривації (морфологізовані метаконцепти) останнім часом активно утворюється за допомогою таких бігенеративних

метакогнітивних моделей, як телескопія та словоскладання. Висока активність морфологізованих метаконцептів і, як наслідок, продуктивність моделей концептуальної деривації афіксального формату зумовлюється тим, що функціональна навантаженість морфологізованих метаконцептів набагато перевищує функціональну навантаженість лексикалізованих концептів, оскільки актуалізується у дериваційному форматі. Отже, участь морфологізованих метаконцептів у процесах утворення нових лінгво-ментальних одиниць важко переоцінити, що і відкриває перспективи подальших наукових пошуків у даному напрямку.

Література:

1. Гармаш О. Л. Англомовна епідигматика та розвиток вокабуляру: [монографія]. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. 28 с.

2. Гармаш О. Л. Функціонування механізму аналогії в словотворчому «суперрівні» англійської мовної мегасистеми [Текст]. *Вісник Сумського держ. ун-ту*. Серія: 5(77). Суми: СумДУ, 2005. С. 99–104.

3. Гармаш О. Л. Лінгвокогнітивні особливості виникнення та реалізації дериваційного механізму афіксоскопії (на матеріалі англомовних інновацій) [Текст]. *Нова Філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. № 45. С. 33–38.

4. Заботкина В. И. К вопросу о когнитивной неологии [Текст]. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е.С. Кубряковой*. М.: Языки славянских культур, 2009. С. 337–349.

5. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги. *Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов (XIV Міжнародний з'їзд славістів – Охрид, Республіка Македонія).* К.: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2008. С. 2–14.

6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира [монографія]. Рос.академия наук. Ин-т языкознания. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.

7. Левицкий А. Э. Горизонты развития неологии XXI века. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е.С. Кубряковой.* М.: Языки славянских культур, 2009. С. 350–364.

ISSN 2519-2558
МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: nadia.makaryshyn@lnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-211-214

Макаришин Н. О. Особливості вживання ірландизмів в ірландській англійській періоду ірландського літературного відродження (кінець XIX – початок XX століття). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 211–214.

УДК: 811

Макаришин Надія Олегівна,
аспірантка кафедри англійської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІРЛАНДИЗМІВ В ІРЛАНДСЬКІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ПЕРІОДУ ІРЛАНДСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Стаття присвячена аналізу ірландизмів в ірландській англійській періоду Ірландського літературного відродження (кінець XIX – початок XX століття), запозичених в контексті лінгвокультурної взаємодії. У статті розглядаються також фактори, які впливають на динаміку та продуктивність запозичень. На матеріалі художніх текстів англомовних ірландських авторів кінця XIX – початку XX століття (Вільяма Батлера Йейтса, Ізабелли Августи Грегорі (леді Грегорі), Джорджа Вільяма Расселла (псевдонім А.Е.) та Джона Міллінгтона Сінга) були виявлені особливості використання запозичень з ірландської мови в англійській мові Ірландії. Обґрунтовано доцільність подальшого дослідження тенденцій запозичень та асиміляції ірландської лексики в англійській мові для розуміння механізмів та наслідків лінгвокультурної взаємодії в умовах Ірландії.

Ключові слова: *запозичення, лінгвокультурна взаємодія, слова-реалії, мовні контакти, контактуючі мови.*

Nadia O. Makaryshyn,
Postgraduate student of the Dpt. of English Philology
Ivan Franko National University of Lviv

THE PECULIARITIES OF IRISHISMS IN IRISH ENGLISH WITHIN THE PERIOD OF THE IRISH LITERARY REVIVAL (END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

The article deals with the analysis of borrowings from the Irish language in Irish English within the period of the Irish literary revival (end of the 19th century – beginning of the 20th century) borrowed in the context of linguo-cultural communication. The article also examines the factors that affect the dynamics and productivity of such borrowings, among which – the absence of competitive equivalents in English, a necessity to establish social contacts between English and Irish speakers and cultures, the revival of Irish autochthonous elements, and others. Four main historic periods of borrowings in the course of Anglo-Irish contacts are schematically outlined with the article concentrating on the third period, i.e. the Gaelic Revival. The material for the article is based on the literary texts of the English-speaking Irish authors of late 19th and early 20th cc. (William Butler Yeats, Isabella Augusta Gregory (Lady Gregory), George William Russell (alias AE) and John Millington Synge). The peculiar features of Irish borrowings, their use and functions were examined as well. The expedience for a further study of borrowing tendencies and assimilation of Irish vocabulary in Irish English was substantiated, which would contribute to understanding the mechanisms and consequences of linguistic and cultural interaction in Ireland.

Key words: *borrowing, loanword, linguocultural interaction, realia, language contact.*

У статті розглядається проблема особливостей вживання ірландизмів в ірландській англійській періоду ірландського літературного відродження (кінець XIX – початок XX століття). Матеріалом дослідження слугує вибірка художніх текстів англомовних ірландських авторів кінця XIX – початку XX століття, зокрема Вільяма Батлера Йейтса, Ізабелли Августи Грегорі (леді Грегорі), Джорджа Вільяма Расселла (псевдонім А.Е.) та Джона Міллінгтона Сінга.

Актуальність дослідження визначається доцільністю проаналізувати лінгвокультурну взаємодію англійської та ірландської мов в Ірландії на визначеному етапі мовного контактування, а також пояснити трансформації у лексиці англійської мови, спричинені контактуванням англійської та ірландської мов.

Наш доробок доповнює останні дослідження та публікації, пов'язані із проблемою запозичень в ірландському варіанті англійської мови, фокусуючись на конкретному періоді запозичень та комплексно аналізуючи його.

Проблема мовного контактування ірландської та ірландської англійської – не нова. Її вивчали вітчизняні лінгвісти – О. І. Абрамова, Д. В. Полгородник, О. І. Дорошенко, О. М. Полушина, так і зарубіжні дослідники – Т. П. Долан, Р. Хікі, М. Філппула, Дж. Л. Каллен та інші.

Процес запозичення у різні періоди лінгвокультурної взаємодії не був ідентичним, не була однаковою також і динаміка цього процесу. Питання національно-культурної специфіки запозиченої ірландської лексики в англійській мові потребує подальших досліджень.

Новизна нашого дослідження полягає у аналізі особливостей вживання ірландизмів у творах авторів періоду Ірландського літературного відродження. Цій не вирішеній раніше частині загальної проблеми і присвячується наше дослідження.

Нашою **метою** є дослідження лінвгокультурної взаємодії ірландської та англійської мов у Ірландії, зокрема дослідження особливостей поповнення словника англійської мови Ірландії ірландизмами на етапі ірландського літературного відродження. Ми також ставимо за мету розглянути чинники, що впливають на запозичення та особливості запозиченої лексики в історичному періоді.

При дослідженні ми використовували описовий, контрастивний та контекстологічний методи.

Теоретична значимість дослідження полягає у дослідженні особливостей та чинників, що визначають вживання ірландизмів в ірландській англійській періоду ірландського літературного відродження. Практична цінність дослідження

полягає у можливості застосування отриманих результатів в курсах діалектології, лінгвістичного аналізу тексту, літературознавства, соціолінгвістики, загального мовознавства.

Особливо важливе місце у теорії запозичення займає саме питання про визначення терміна. Дефініція терміна, подана в «Енциклопедії української мови»: «Запозичення – звук, морфема, слово або його окреслене значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення» [5, с. 179]. Тобто запозичення – не лише процес проникнення елементів однієї мови в іншу при лінгвокультурних контактах, а також і результат цього процесу [3, с. 147].

Запозичуються не лише слова або вирази, але й поняття, концепти, які є способом сприйняття навколишньої дійсності [4]. Для семантичного аспекту запозичених одиниць характерним є збереження їх смислової структури, що зумовлено вузькою спеціалізацією, предметністю та термінологічністю лексики.

Англійська та ірландська мови перебували у тісних контактах понад 800 років. Взаємовідносини між народами Британських островів та Ірландії сягають XII століття.

Такі слова, як boycott, whiskey, hooligan, bog, loch, trousers, clan та gob – запозичення з ірландської мови. Ірландські слова та фрази вплинули на англійську мову не лише в Ірландії – деякі приклади вживаються в ірландській англійській та є широко відомими у всьому англомовному світі.

Поодинокі лексичні одиниці були запозичені під час раннього періоду лінгвокультурної взаємодії (XII – XVI століття). Більшість із запозичень раннього періоду не були продуктивними, тому вони не представлені в ірландській англійській сьогодні. Серед потенційних причин – випадковий характер запозичених лексичних одиниць, а також їхня архаїзація. До небагатьох запозичень цього періоду належать такі лексеми як, наприклад, ‘bog’, ‘clan’, ‘glen’, ‘gob’, ‘loch’.

У пізніші періоди (XVII – XX століття), були запозичені лексеми ‘boycott’, ‘hooligan’, ‘whiskey’. У XIX столітті, коли взаємодія ірландської та ірландської англійської стає тіснішою, окремі слова набувають нових значень. Одним із таких прикладів є ірландське слово *bodach*, яке спочатку означало 1. хам, невихована людина 2. (зневажливо) стара людина, а у XIX столітті набуло ще одного значення. Саме в цей час спостерігається відродження інтересу до кельтського фольклору, де bodach – шахрай, який нібито викрадав або мучив поганих дітей. Сер Уолтер Скотт використовує Бодаха Гласа у своєму романі Waverly як знак смерті; у Вільяма Батлера Йейтса у творі *The hour-glass* bodach – містичний персонаж, який уособлює надприродну хитрість і якого зустрічає один із мандрівників у дорозі.

Деякі запозичення з ірландської мови добре фонологічно та граматично адаптовані до англійської, і тому є не зовсім очевидними. Як приклад, bother (турбувати), яке, найімовірніше, походить від ірландського bodhairim, що означає оглушую (*bodhar* /bˠəurˠ/ «deaf»). Лексема вперше вживається у творах ірландських письменників (Джозеф Шерідан Ле Фаню, Дж. Свіфт, Лоренс Стерн), що дає підстави вважати її запозиченням з ірландської.

Аналізуючи тенденції лінгвокультурної взаємодії від початку запозичень і до сьогодні, ми можемо умовно виділити декілька періодів:

1.Найраніший період, який тривав приблизно з XII до XVI століття, є періодом початкової взаємодії. Відбувається взаємодія не лише англійської та ірландської мов, а й, у ширшому аспекті – їхніх лінгвокультур. Активне зростання населення та утворення міст, пожвавлення торгівлі між двома народами сприяють мовному контактуванню. Вже тоді словниковий склад англійської мови Ірландії поповнюється ірландизмами, як наслідок тісніших політичних та сімейних зв’язків між ірландцями та англійцями, що тривали від Середньовіччя до XVII століття.

2. Другий період характеризується початком культурної асиміляції і умовно тривав з XVII століття до першої половини XIX століття.

Війна і колонізація XVI – XVII століть призводять до того, що Ірландія опиняється під контролем Англії. Однак це було здійснено ціною великого збурення щодо права власності на землю та нерівних законів. Протягом XVII століття зв’язки між Шотландією та Ірландією різко занепадають і,як наслідок, гельська мова розділяється на ірландську гельську та шотландську гельську.

3. Третій період (друга половина XIX – перша третина XX ст.)

Впливи ірландської мови та культури, а також запозичення з неї були значною мірою несвідомими до кінця XVII століття. Останні три десятиліття XVIII століття, однак, стали свідком кельтського відродження.

Кельтське відродження (також називають «кельтськими сутінками») – рух і напрям у XIX та XX століттях, для якого характерний інтерес до кельтської культури. Художники та письменники спираються на традиції гельської та валлійської літератури та так зване «кельтське мистецтво» – те, що історики називають острівним мистецтвом (ранньосередньовічний стиль Ірландії та Британії). Незважаючи на те, що відродження було складним та багатогранним, воно відбувалось у багатьох сферах та в різних країнах Північно-Західної Європи, його найвідомішим втіленням є, мабуть, Ірландське літературне відродження. Ірландські письменники, включаючи Вільяма Батлера Йейтса, леді Грегорі, А.Е. Рассела, Едварда Мартина та Едварда Плункетта (лорда Дансані), стимулювали нову оцінку традиційної ірландської літератури та ірландської поезії наприкінці XIX початку XX століття. [7]

4. Сучасний період (друга третина XX – початок XXI століття)

Починається після 1937 року, коли Ірландія проголосила себе повністю незалежною від Великої Британії. Шлях до незалежності був довгим та повним труднощів. Кампанії XIX століття за автономію чи незалежність завершилися виборами 1918 року. Шинн Фейн оголосив ірландську незалежність від Британії, створив парламент у Дубліні та проголосив незалежність Ірландії від Великої Британії. Після цього почалася війна за незалежність, яка закінчилася Англо-Ірландським договором 1922 року. Згідно з договором, Ірландія поділялась на Ірландську вільну державу із напівавтономним статусом у складі Британської імперії та адміністрацію в Північній Ірландії, яка залишалася частиною Великої Британії. Іншими словами, договір визначив статус Ірландії як британського домініону. Шість північних графств із протестантським населенням (Ольстер) увійшли безпосередньо до складу Великої Британії. Повну незалежність від Великої Британії Ірландія здобула у 1937 році.

За Т. П. Доланом [6, с. 27], двомовність в Ірландії починає формуватися починаючи із XVII століття – з часів Олівера Кромвеля, коли країна переходить під вплив Англії і культурна взаємодія стає все помітнішою. Колонізація призводить до того, що ірландську мову витісняють із багатьох сфер суспільного життя, землі ірландців конфісковують та передають англійцям, а самих ірландців переселяють. XVII століття суттєво змінило демографію Ірландії та, як пише М. Філппула: «У всіх провінціях, крім Коннахту, землевласниками були англомовні протестантию. …. Великі будинки утворювали центри, де розмовляли англійською мовою: орендарі і слуги повинні були вивчити англійську мову, щоб спілкуватися зі своїми господарями.» [8, с. 32]

Ірландською мовою послуговуються переважно у сільській місцевості, в той час як англійська стає мовою політики, культури, релігії та економіки [6, с. 37–46]. Оскільки на території Ірландії з XVII століття одночасно співіснують дві мови, що застосовуються у різних функціональних сферах, ми можемо стверджувати про встановлення диглосії. На відміну від двомовності та багатомовності, диглосія передбачає свідому оцінку мовцями своїх ідіоматиконів ів за шкалою «високе – низьке», «урочисте – повсякденне» тощо. [2].

У першій половині XIX століття носії англійської мови поступово починають перевищувати кількість носіїв ірландської. Крім того, Великий голод 1840-х років був важливим чинником поширення англійської мови: кількість носіїв ірландської мови зменшилася приблизно на 25% (2 мільйони мовців. [10]

Цей період характеризується активним запозиченням ірландизмів, які можна поділити на:

1) реалії повсякденного життя, зокрема, предмети побуту (*losset, dudeen, currach (curragh), mether (madder), pookawn, shebeen, shillelagh*), одяг (*brogue, trousers, brat, pampootie),* страви *(crubeen (crúibín), drisheen, griskeen)*, напої *(poteen, whiskey*);

2) топоніми та топографічні назви (*Gaeltacht, Éire, Cill Rónáin, Inis Mór, Loughgallm, Inis Meáin)*;

3) імена та прізвища (*boycott, hooligan, Shan Van Vocht, Orrery*);

4) титули (*Ard-Rí, Uachtarán na hÉireann, Tánaiste*)*;*

5) політичні поняття (*tory, tanish, Fenian, Sinn Féin, Bunreacht na hÉireann, Fianna Fáil);*

6) музичні інструменти (*bodhrán, uilleann pipes);*

7) спорт *(camán, sliotar (sliothar), camógaíocht, cluiche corr)*

8) міфологічні та фольклорні елементи (*sidhe, merrow, banshee, leprechaun);*

9) особливості ландшафту *(lough, bog, esker, turlough, boreen, callow*);

10) реалії рослинного та тваринного світу (*sleabhac, Bucalaun, dulse, drum (drumlin), shamrock, pollan, moiley, gillaroo, barmbrack, sceach, coccagee, colcannon).*

Чимало таких лексем побутує у художній літературі, напр.

‘He can farm simply, burn kelp, cut out ***pampooties***, mend nets, build and thatch a house, and make a cradle or a coffin.’

‘She brought her son down by the coast of Galway, and came out in a **curagh**, and landed below where you see a bit of a cove.’ (J.M.Synge, ’The Aran Islands’, 1906)

pampooties “черевики, мокасини ” – from pampúta, a kind of shoe with good grip worn by men in the Aran Islands;

curach (anglicised curragh) “човен” – an Irish boat made from skins or tarred canvas stretched over a wooden frame.

Запозичена лексика сприяла адаптації англійської частини населення до нової культури. Крім запозичення побутових реалій, у період Ірландського відродження активніше використовувалися пестливі звертання ірландською мовою. Для ірландської англійської XIX століття характерне широке вживання зменшувальних форм, здебільшого у фольклорі та поезії, де пестливі форми часто є засобами вираження художньої мови.

a cushlamachree “моя любове” – Irish cuisle mo chroidhe, literally «vein of my heart.»

‘Well, Mary, ‘ says I, ‘ a ***cushlamachree***, it’s dark enough for us to go, and in the name of God let as be off.’ (‘Shan Fadh’s Wedding’, in Traits and Stories of the Irish Peasantry, William Carleton, 1830)

“O Erin how sweetly thy green bosom rises,
An emerald set in the ring of the sea,
Each blade of thy meadows my faithful heart prizes,
Thou queen of the west, the world’s **cushla ma chree**.”
(John Philpot Curran. ‘Cushla ma Chree’, 1825)

Запозичення цього періоду були продуктивними через кілька причин. Перш за все, не було конкурентно спроможних еквівалентів у англійській мові. Крім цього, виникла необхідність встановлення соціальних контактів між носіями англійської та ірландської мов та культур. Запозичені лексеми були реаліями соціального життя, що свідчило про культурну взаємодію носіїв ірландської та англійської мов. Тогочасне англо-ірландське суспільство було соціально, релігійно та політично диференційоване, в якому мова використовувалась як засіб самоідентифікації.

У період Ірландського відродження відбувається багато запозичень на позначення міфологічних елементів, обрядів та традицій, свят, тощо. Ірландці, мабуть, як ніколи раніше починають усвідомлювати себе окремою нацією, виражаючи свою культурну самобутність у мові. Англомовні ірландські автори кінця XIX – початку XX століття, зокрема Вільям Батлер Йейтс, Ізабелла Августа Грегорі (леді Грегорі), Джордж Вільям Расселл (А.Е.), Джон Міллінгтон Сінг та інші, засвідчують відродження автохтонних елементів у своїх творах:

‘The Sidhe [the fairies] have been, like the Angels, from before the making of the earth.’(Lady Gregory, ‘Visions and Beliefs in the West of Ireland, 1920)

‘Then Cuchulain [Irish warrior hero] went on his way, and Cathbad that had followed him went with him.’ (Lady Gregory, ‘Cuchulain of Muirthemne’, 1902)

‘She parted from the esker [a river valley in Ireland] as the Banshee[a female spirit in Irish legends who wails warning of a death in the house] keened for me.’ (Alice Furlong, ‘The Warnings’, 1922)

Топонімічні запозичення відображали у мові географічні об’єкти Ірландії, які часто були адаптованими до англійської мови:

'…the girls spinning at the doors, and to the robbers on the mountain of Gulben.' (W.B.Yeats, 'The Crucifixion of the Outcast', 1894)

Gulben (Irish name «Binn Ghulbain») – is a large flat-topped rock formation in County Sligo, Ireland.

Нерідко лексичні запозичення описували місцевість та надавали характеристику топонімам:

'…she'd have to spend the night going through little boreens [сільська дорога].' (Lady Gregory, Visions and Beliefs in the West of Ireland, 1920)

Використання вигуків-ірландизмів наприкінці XIX – на початку XX століття протиставляло емоційність ірландців [1, с. 33-36] стриманості у мовленнєвій поведінці носіїв англосаксонської культури [1, с. 19-22] :

'And the men used to go in on Sunday morning before the houses were open to buy a waistcoat or a trousers – moya!' (J. Joyce, 'Dubliners', 1914).

Mar dhea /mɑr'jæ/, /mɑrə'jæ/ 'mor ya'– a sceptical interjection used to cast doubt, dissent or derision (or all three). Mar dhea literally means as were it, i.e., as if it were so.

Bedad – from by dad, euphemistic form of by God

'Bedad, then,' he said, 'isn't it a great wonder that you've seen France and Germany, and the Holy Father, and never seen a man making kelp till you come to Inishmaan.' (J.M.Synge, 'The Aran Islands', 1906);

Отже, результати аналізу контактування англійської та ірландської лінгвокультур та особливостей вживання ірландизмів дозволяють зробити такі висновки:

1. На лінгвокультурну взаємодію впливали різні чинники: глибина та інтенсивність контактів, історичний контекст, відродження кельтської культури, зростання національної самосвідомості тощо.

2. Друга половина XIX – початок XX століття – найбільш активний період лексичних запозичень з ірландської мови до англійській мові Ірландії.

3. Найбільш продуктивними запозиченнями є ключові для автохтонної культури реалії повсякденного життя та соціальні реалії.

Підсумовуючи, варто зауважити, що окреслена проблема функціонування ірландизмів у ірландській англійській свідчить про непересічну роль лінгвокультурної взаємодії. Подальші дослідження ірландизмів допоможуть зрозуміти механізми та наслідки лінгвокультурної взаємодії в умовах Ірландії.

Література:

1. Грицак Ю. П. Характеры народов мира: попытка определения национальных психотипов. Харьков : Экограф, 2000. 342 с.

2. Енциклопедичний словник класичних мов. / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 157. 552 с.

3. Жукова И. Н., Лебедько М. Г., Прошина З. Г., Юзефович Н. Г. Словарь терминов межкультурной коммуникации / [под ред. М. Г. Лебедько и З. Г. Прошиной]. М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. 632 с.

4. Новикова Т. Б. Заимствование лингвокультурных концептов (на материале английского и русского языков) : автореф. дис. на получ. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка. Волгоград, 2005. 21 с.

5. Українська мова : енциклопедія / О. О. Тараненко, В. М. Русанівський (співголови), М. П. Зяблюк та ін., вид. 2-ге, випр. і доп. К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

6. Dolan T. P. A Dictionary of Hiberno-English. 3rd edition. Dublin : Gill & MacMillan, 2014. xxviii, 320 p.

7.Duffy Charles Gavan; George Sigerson; Douglas Hyde (1894). The Revival of Irish Literature. London: T. F. Unwin. p. 117. Retrieved 4 April 2013.

8. Filppula M. The grammar of Irish English: Language in Hibernian style. London, New York : Routledge, 2002. 352 p.

10. Ó Cuív B. A View of the Irish Language. Dublin : Stationery Office, 1969. 156 p.

Отримано: 15 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: satsolga@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-215-217

Сацюк О. В. Використання префіксів та суфіксів латинського походження в румунській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 215–217.

УДК: 81`23

Сацюк Ольга Володимирівна,
кандидат наук з державного управління, доцент
Національна академія СБ України, м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕФІКСІВ ТА СУФІКСІВ ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В РУМУНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються продуктивні афікси латинського походження, за допомогою яких утворилося багато слів румунської мови з початку її формування від латинської мови придунайського регіону.

Встановлено шляхи проникнення латинської мови на територію сучасної Румунії. Зазначено, що Дакія (сучасна територія Румунії) успадкувала багату античну спадщину із завоюванням Імперією нових провінцій і, таким чином, відбулося поширення римської культурної спадщини. Разом із тим латинська мова була офіційною мовою на території Дакії. Було засновано також чимало нових міст із привнесеною римською цивілізацією. Латинською мовою спілкувалися у війську, у державних установах.

Проаналізовано латинські суфікси та префікси, які продовжують використовуватись у процесі словотворення сучасної румунської мови. Визначено, які словотворчі елементи є продуктивними, а які – непродуктивними. Багато слів латинського походження було утворено за допомогою латинських префіксів та суфіксів ще на початку формування румунської мови. Зазначені афікси продовжують використовуватися і у сучасній румунській мові.

Ключові слова: *суфікси, префікси, словотворчі елементи, латинське походження, продуктивні афікси, композити, словотвір, способи словотворення.*

Olga V. Satsyuk,
Candidate of Science in Public Administration)
docent, National Academy of Security of Ukraine, Kyiv

USE OF LATIN ORIGINAL PREFIXES AND SUFFICES IN ROMANIAN LANGUAGE

The article deals with productive affixes of Latin origin, with the help of which many words of the Romanian language have been formed since the beginning of its formation from the Latin language of the Danube region. Latin suffixes and prefixes that continue to be used in the word formation process of modern Romanian are also analyzed. Some Romanian words were borrowed through other languages (French, German)

The ways of penetration of the Latin language into the territory of modern Romania have been established. The process of Romanization began after the wars near the Oresteier Mountains (101-106), as a result of which Dacia was conquered and annexed to the Empire.

It is noted that Dacia (modern-day territory of Romania) inherited a rich ancient heritage with the conquest of new provinces by the Empire and, thus, the spread of Roman cultural heritage. However, Latin was the official language in Dacia. Many new cities with introduced Roman civilization were also founded. Latin was spoken in the army and in state institutions.

The vocabulary of the Romanian language, which was created with the help of Latin word-forming elements at the beginning of the Romanian language formation, is distinguished, and it is shown that these affixes are used in the modern Romanian language thus distinguishing productive and unproductive affixes.

Key words: *suffixes, prefixes, word-forming elements, Latin origin, productive affixes, composites, word-building, ways of word-formation.*

Проникнення на територію сучасної Румунії (колишня Дакія) латинських елементів, поширення цивілізації та культурної спадщини називається романізацією. Цей процес почався після війн біля гір Орештіє (101-106 рр.), унаслідок чого була завойована Дакія та приєднана до Імперії. Латинська мова починає вживатися як офіційна мова, яка використовується у війську, державному управлінні, торгівлі. Місцеве населення Дакії засвоює вищі форми римської цивілізації та культури.

У процесі римського господарювання на території Дакії засновуються понад 40 міст, що означає, що відбувається процес масивної колонізації нових провінцій: Ulpia Traiana (= Sarmizegetusa), Apulum (= Alba Iulia), Potaissa (= Turda), Napoca (= Cluj), Dierna (= Orşova), Porolissum (= Moigrad, judeţul Sălaj), Comidava (= Râşnov), Drobeta, Daphne (= Olteniţa), [1, с. 9] тощо. Урбанізація провінцій стає суттєвою умовою романізації.

Метою статті є дослідження продуктивних та непродуктивних афіксів (префіксі в та суфіксів) румунської мови латинського походження. Для досягнення зазначеної мети ставимо такі **завдання:** виділити афікси, за допомогою яких утворено румунські слова на початковому етапі формування цієї мови; встановити, які афікси беруть участь у творенні нових слів сучасної румунської мови.

Проблемами та особливостями словотворення в румунській мові займалися Г. Бринкуш [1], І. Котяну [2], Х. Міхеєску [4], А. Росетті [5], М. Сала [6]. Академічна праця щодо розвитку румунської мови, починаючи з романізації Дакії належить А. Росетті. Наукові розробки Фішера [3] присвячені дослідженню латинської мови регіону Дунаю (сучасна територія Румунії), а також виокремленню рис, які залишилися і в сучасній румунській мові. Процесами розвитку румунської мови, виділенням історичних етапів, починаючи від латинської мови до сучасної румунської займався М. Сала [6]. Оскільки римська антична спадщина продовжує використовуватися у всіх галузях, їй присвячено чимало праць різними мовами, у яких аналізуються терміносистеми найрізноманітніших сучасних наукових галузей. Так, на основі розгляду доробку античних авторів зроблено спробу пояснення найбільш вживаних у римській педагогіці термінів, зокрема тих, що позначають процес навчання і виховання, їх семантику, словотвір, а також вплив на формування відповідної галузевої термінології у національних

умовах. Г.Сонкіна у статті "Элементы латинского языка в русской лексике" [8] розглядала російські слова латинського походження. Автор указує, що слова латинського походження зустрічаємо у техніці, політиці, науці, культурі, побуті, і, хоча точного підрахунку цих слів не зроблено, можна сказати, що найбільша кількість слів латинського походження відноситься до таких галузей, як техніка, точні науки, медицина, філософія, політика. Деякі корені, суфікси, префікси латинського походження виявилися продуктивними і в російській мові й слугували засобом творення різних частин мови. Серед таких є низка слів латинського, латинсько-англійського, латинсько-німецького і латинсько-російського походження [8, с. 353]. У роботі також розглянуто слова, які увійшли з латинської мови до російської без змін у вихідній формі або без змін основи, та латинські суфікси у складі і при творенні іменників російської мови. Кілька статей Ю. Цимбалюка [10–12] присвячені питанням латинізмів в українській мові. У результаті дослідження він приходить до висновку, що українська мова засвоїла з латинської чимало слів без зміни вихідної форми; субстантивувались в українській мові різні частини мови, навіть особові дієслівні форми [11, с. 74]. Окрему статтю вчений присвятив характеристиці віддієслівних іменників латинського походження в українській мові [10]. Вивченням запозичень латинського і грецького походження у лінгвістичній термінології займалася Н.Васильєва у статті "К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминоэлементов в лингвистической терминологии" [6]. Вона зазначає, що у другій половині XX ст. тенденція до інтернаціоналізації мови науки визначила збільшення ролі класичних мов як джерела творення нових термінів й уніфікації старих. Зроблена спроба на матеріалі лінгвістичної термінології визначити й проаналізувати греко-латинські терміноелементи з точки зору змісту, який вони виражають [6, с. 71].

Багато термінів, які функціонують у різних сферах знання, мають латинське походження. Велика кількість їх і в сучасніих мовах, в українській та румунській зокрема. Латинські елементи входили вже до спільнослов'янської мови, про що свідчать такі слова, як кошуля (сорочка), коляда тощо. Особливі взаємовідносини між українською та латинською мовами склалися у період середньовіччя, коли латинську мову, яка була поширена у світських колах Західної Європи, почали вивчати у школах України [8, с. 221]. Протягом кількох століть латинська мова використовувалася ораторами, вченими, політичними та державними діячами різних епох і країн для виступів і написання наукових праць. Так, твори багатьох українських письменників XV-XVI ст., зокрема, Юрія Дрогобича, Павла Русина, Себастьяна Фабіана Кльоновича, Станіслава Оріховського-Роксолана, написані латинською мовою. Після того, як частина українських земель потрапила під владу Польщі, судові документи записувалися саме латинською мовою. Судові писарі часто запозичували латинські слова, які таким чином входили до української мови, наприклад, абревіаторъ, автентикъ, авторъ.

Латинською мовою писали свої праці письменник і ректор Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович, філософ і письменник Григорій Сковорода. Досконало знав латинь і вів нею ділові листування з іноземцями український державний діяч і полководець Богдан Хмельницький [8, с. 222].

Отже, латинська мова справила неабиякий вплив на формування як термінологічних систем різних наукових галузей, так і на утворення словникових складів сучасних мов. Щодо румунської мови, то в основі її є латинська мова Придунайського регіону (або карпато-дунайська латина), яку можна реконструювати як шляхом дослідження приблизно 3000 написів часів Дакії (сучасна територія Румунії), так і шляхом порівняння румунської мови з романськими ідіомами. Так, збережені написи, відбивають через наявні у них "помилки" тенденції фонетичних, морфологічних та лексичних змін розмовної (вульгарної) латини. Ці тенденції, з часом, стали нормою румунської мови. Загалом, розмовна латинська мова в Дакії суттєво не відрізнялася від розмовної латини Балканського простору або від латини західних регіонів Римської Імперії. Діалектні особливості були незначні. Саме тому вивчення латинської мови Придунайсього регіону можна ототожнювати у великій мірі із вивченням вульгарної латини усього простору, який охоплюють романські мови [4, с. 113]. Єдність вульгарної латини починає розпадатися десь на початку VII століття, дата, яка в Дакії збігається з моментом розташування слов'ян та покидання дунайських кордонів Імперії.

У румунській мові, як і в латинській, складання як спосіб творення слів, дуже слабо представлене. Успадкованих слів, утворених за допомогою складання, мало [3, с. 47]. Серед них можна назвати: *primăvară*, що походить від латинських слів *primum ver*); *miazăzi* – від латинського *mediem diem)* або *miază-noapte* – від *mediam noctem*. Такі слова-композити наявні і в інших романських мовах. Композитами є й такі загальновідомі слова: Dumnezeu (від латинських Domine Deus "Doamne Dumnezeu", що й у народній румунській трапляється латинський вислів: "Doamne Dumnezeule!" [5, с. 64), codobatură (від латинського codobattula), codalb (coda-albus), mijloc (medius locus).

У народній румунській мові існує чимало слів, складених з неартикульованого іменника та прикметника: apă-albă (так називається катаракта на очах), iarbă-mare, bube-dulci, botgros (о pasăre пташка) тощо. Часто трапляються композити і в румунській ономастиці: Barbălată, Bouroş, Calalb, Ochialbi, Ţarălungă, Mantaroşie тощо. Можливо, що подібні композити, з ідентичними паралелями в албанській мові, передбачають давнє походження, прероманське [1, с. 50].

Незважаючи на існування певної кількості запозичених слів, утворених складанням, серед запозичених із латинської мови словотворчих елементів у румунській мові найбільше префіксів та суфіксів.

З латинської мови запозичено чимало префіксів, які зазнали певних змін при адаптації в румунській мові: префікс *a-* походить від *ad-* та є словотворчим елементом, наприклад, таких слів abate (від латинського abbattere), amorţi (від латинського ammortire mortuus), alunga (від латинського allongare), apune (від латинського apponere) тощо; префікс *de-* від латинського *de-* утворив низку слів: degera (латинське degelare), depăna (від латинського depannare), depune (походить від deponere); префікс *des-* (походить від *dis-),* за допомогою якого утворено descăleca (від латинського discaballicare), deschide (походить від discludere), descărca (латинське discarricare), descălţa (латинське discalceare) та багато інших; префікс *în-* (від латинського *in-*) бере участь у творенні слів înfrâna (infrenare), încăleca (incaballicare), încălţa (incalceare) та багато інших; префікс *s-* (латинський *ex-)* утворює слова zbate (походить від exbattere), scădea (латинське excadere), strămuta (від extramutare), smulge (утворено від exmulgere) і так далі; префікс *stră- (extra-)* використовується у творенні слів străcura (від латинського extracolare), strămuta (походить від extramutare) та вже у румунській мові утворилися străbun, strămoş, străvechi та інші [4, с. 81].

Префіксальне словотворення відносно бідне. Латинські префікси не стали продуктивними у румунській мові [6, с. 98], однак, за допомогою них утворено низку слів: aluneca (luneca), amirosi (miroși), sfărâma (fărâma). Також існує низка дієслів, які розвинули успадковане префіксальне словотворення в румунській мові: *pune* (від латинського *ponere*) – *apune* (що походить *ad-ponere), depune* (утворене від латинського *deponere), despune* (у давній румунській мові означало "панувати, господарювати" від латинського *disponere), prepune* (латинське *praeponere), răpune (*від *reponere), spune* (походить від латинського *exponere), supune* (від *subponere).* З наведеного прикладу бачимо чимало дериватів, які передані у румунську мову посередництвом латинської мови. Дієслово *pune* стало продуктивним і у сучасності, знаходячись в основі перекладу низки неологізмів, запозичених з латинської мови через посередництво французької [2, с. 76]: *impune, compune, postpune, depune* (сучасне значення), *dispune, interpune, juxtapune, opune, presupune, propune, repune, suprapune, transpune.* У румунській мові збереглися цілі мовні родини, які запозичено з латинської мови: *prinde* (походить від *prehendere*), *aprinde* (запозичено з латинського *adprehendere*), *cuprinde* (від латинського *comprehendere*), *deprinde (*від *deprehendere)*, *toarce (у*творено від *torquere), întoarce (intorquere), stoarce (*від *extorquere).*

Словотворення за допомогою суфіксів дуже продуктивне. Суфіксальним способом утворюються іменники, прикметники, дієслова [4, с. 34]. Серед успадкованих суфіксів, які найчастіше використовуються у процесі словотворення румунської мови слід назвати такі: *-ar,* при утворенні імені діяча (від латинського *-arius*: aurarius > aurar, pecoraius > pecurar, casearius > архаїчний румунський іменник căşar „сировар, який готує бринзу у загоні для овець", ferrarius > fierar, lignarius > lemnar"; *-atic*, суфікс, який використовується при утворенні прикметників (латинські прикметники, що закінчуються – aticus: hibernaticus > iernatic, silvaticus > sălbatic, lunaticus > lunatic); *-ătate*, який бере участь в утворенні іменників від прикметників (від латинського -itas, -itatem: bonitatem > bunătate, sanitatem > sănătate, plenitatem > plinătate); *-eață (-eţe)*, що утворює іменники від прикметників (від латинських відприкметникових іменників на -itia: blanditia > blândeţe, *grevitia > greaţă, tristitia > tristeţe; часто вживані в румунській мові іменники: архаїчне muşiteaţă, dulceaţă, negreaţă, albeaţă; суфікс *-el*, іменники зі зменшувальним значенням (від латинського -ellus: porcellus > purcel, porcella > purcea, vitellus > viţel, retella > reţea); цей суфікс продуктивний: băieţel, feciorel; суфікс *-et*, за допомогою якого утворено збірні іменники (від латинського -etum: fraxinetum > frăsinet, nucetum > nucet, pometum > pomet); також є продуктивним суфіксом та бере участь у румунському словотворенні: făget, gorunet, peret; суфікс *-ic*, що утворює іменники зі зменшувальним значенням (латинське -iccus): bunic, rândunică, fiică (від fie < латинське filia); суфікс *-ie,* за допомогою якого утворено іменники з абстрактним значенням (від латинського -ia, що походить від грецького: philosophia що відноситься до philosophus; ferocia „жорстокість" від ferox „жорстокий"); також продуктивний у румунській мові: avuţie, domnie, tărie; суфікс *-ime,* що утворює збірні іменники та іменники від прикметників (латинське -imen): acrime, mulţime, ţărănime; -inţă, substantive de la verbe (lat. -entia: credentia > credinţă); часто вживане: dorinţă, putinţă; суфікс *-ior*, що утворює лексеми зі зменшувальним значенням (латинські іменники на -eolus, -iolus: capreolus > căprior, capreola > căprioară) та прикметники: roşior, rumeior, поширені з *ş* із субстрату перетворилися на *-şor, -işor* як у іменниках podişor, merişor, ouşor, botişor; суфікс *-iu* (латинські іменники на ivus: tardivus > târziu, temporivus > timpuriu); суфікс *-mânt,* за допомогою якого утворено іменники від дієслів (латинське -mentum: iuramentum > jurământ, ligamentum > legământ, vestimentum > veşmânt); *-oi, -oaie,* що утворює збільшувальні іменники (латинське -oneus, що є прикметниковим суфіксом): căsoi, căsoaie, fătoi, lupoaie, ursoaie; суфікс *-os*, який утворює чимало прикметників від іменників (латинське -ossus: formosus > frumos, pluviosus > ploios, umbrosus > umbros), і є продуктивним суфіксом: cărnos, osos; суфікс *-tor*, що позначає виконавця дії (від латинського -torius: iudicatorius > judecător, *casatorius > căsător „який має житло, одружений)"); утворює прикметники від дієслів: cumpărător, vânzător; назви інструментів: încuietoare, strecurătoare, bătător. У румунській мові латинське -torius перетворилося на -tor. Суфікс *-tură*, утворює прикметники від дієслів (латинське -(t)ura: battitura > bătătură, coctura > coptură, fractura > frântură, scriptura > scriptură, unctura > untură); є дуже продуктивним суфіксом: arătură, sămănătură, încărcătură, săritură.

Розвиток латинської мови придунайського регіону може вважатися першим періодом формування румунської мови, оскільки численні особливості румунської мови виникли або почали окреслюватися ще у фазі існування латинської мови. Розглянуті префікси та суфікси латинського походження продовжують використовуватися у процесі творення нових слів в румунській мові. З огляду на неповне вивчення творення та використання латинських основ слів у сучасній румунській мові, вважаємо перспективним для подальших наукових розвідок цей аспект словотворення.

Література:

1. Brâncuș G. Introducerea în istoria limbii române. București, 2005. 118 p.
2. Coteanu I. Istoria limbii române, II. București, 1969. P. 110–212.
3. Fischer I. Latina dunăreană. București, 1985.
4. Mihăescu H. Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman. București, 1960. 224 p.
5. Rosetti A., Cazacu B., Coteanu I. etc. Istoria limbii române. București, 1965. V. I. 438 p.
6. Sala M. De la latină la română. București, 1998. 148 p.
7. Васильєва Н. В. К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминоэлементов в лингвистической терминологии. *Вопр. языкознания*. 1983. No 3. С. 71–79.
8. Сацюк О. В. Морфолого-фонетична адаптація юридичних термінівлатинського походження в румунській та українській мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: науковий журнал.* К., 2011. Випуск 15. С. 221–227.
9. Сонкина Г. А. Элементы латинского языка в русской лексике. *Статьи и исследования по языкознанию и классической филологии: Уч. зап.* / Моск. гос. пед. ин-т имени В. И. Ленина. 1965. Вып. No 234. С. 353–373.
10. Цимбалюк Ю. В. Латинские фразеологизмы и их эквиваленты в украинском и русском языках. *Актуальные проблемы исторической лексикологии восточнославянских языков.* Д., 1975. С. 100–101.
11. Цимбалюк Ю. В. Віддієслівні іменники латинського походження в українській мові. *Інозем. філол.* 1971. Вип. 24. С. 72–77.
12. Цимбалюк Ю. В. Слова латинського походження в українській мові. *Укр. мова та літ-ра в школі.* 1970. No 12. С. 71–74.
13. Цимбалюк Ю. В. Структурные типы латинских заимствований в украинском языке: Автореф. канд. филол. наук, Львов, 1971. 42 с.

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Гуляк Оксана Богданівна
РОЗВИТОК КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ 3

Денисова Світлана Павлівна, Кузьмич Оксана Василівна, Ніколаєва Ірина Анатоліївна
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 7

Дерба Світлана Миколаївна
ФАХОВО-ВИРОБНИЧА (ПЕДАГОГІЧНА) ПРАКТИКА У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ІІ КУРСУ МАГІСТРАТУРИ 10

Барановська Ольга Дмитрівна
ПРЕДИКАТНО-АРҐУМЕНТНА СТРУКТУРА ЕМОТИВНИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 13

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Boichuk Valentina M.
THE COMMUNICATIVE SITUATION OF REALIZATION OF THE SPEAKER'S PESSIMISM (A STUDY OF THE 20TH-21ST CENTURY ENGLISH PROSE) 17

Лутай Наталия Викторовна, Бесараб Татьяна Петровна
ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТАФОР В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ 21

Матвєєва Світлана Анатоліївна
КОГНІТИВНА ТЕРМІНОСТРУКТУРА ЯК ОДИНИЦЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ 26

Махоніна Наталія Геннадіївна, Соколов Дмитро Петрович, Соколова Альона Дмитрівна
МЕТАМОРФОЗИ КОНЦЕПТУ «ARBEIT» НА ТЛІ ПЕРВИННИХ І ВТОРИННИХ ФРАЗОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ 30

Оздемір Оксана Василівна
ВІТЧИЗНЯНА ЖІНОЧА ЛІТЕРАТУРА ПОЧАТКУ XXI СТ. АВТОФІКШН – ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ 34

Ріба-Гринишин Оксана Михайлівна
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ERDÖLKRISE» В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 38

Сахнюк Оксана Степанівна
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БОЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 41

Сошко Оксана Григорівна
СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ТЕРМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ РИС ЛЮДИНИ 44

Татаровська Олеся Василівна
ЯВИЩЕ АНТОНОМАЗІЇ В МОВІ ТА МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ) 48

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Бляшевська Алла Василівна, Лук'янчук Мар'яна Василівна, Федорець Майя Анатоліївна
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ 52

Годісь Юлія Ярославівна, Сологуб Лариса В'ячеславівна
ЗАГОЛОВОК ТЕКСТІВ ЖАНРУ "МИСТЕЦТВО УСПІХУ": ПРАГМАТИКА, СИНТАКТИКА, СЕМАНТИКА 58

Гринько Ольга Сергіївна
ІНШОМОВНІ ВКРАПЛЕННЯ: ДО ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ 62

Гудзь Ніна Олександрівна
АРХІТЕКТУРА ВЕБ-САЙТІВ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 66

Кожемякіна Галина Іванівна
КОНЦЕПТОСИСТЕМА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ГУМОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ 70

Козлова Вікторія Вікторівна, Тарасенко Ганна Сергіївна
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ 75

Мороз Людмила Володимирівна
ТИПИ СУБ'ЄКТНОГО ВИЯВУ СВІДОМОСТІ РОЛЬОВОГО ГЕРОЯ: ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ РАКУРС 80

Орловська Ольга Володимирівна
АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОСТПОЗИТИВІВ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТЕКСТІ 85

Рибачок Світлана Михайлівна
ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ДИСКУРСИВНОЇ ПРАКТИКИ ПСЕВДОНОВИН 90

Шум Ольга Володимирівна
СТИЛІСТИКА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ КІНЦЯ XX СТОЛІТТЯ 93

Шумейко Людмила Василівна, Максименко Юлія Сергіївна
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СЛІВ У СУЧАСНОМУ МОЛОДІЖНОМУ ДИСКУРСІ 96

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Баланаєва Оксана Василівна
НІМЕЦЬКІ ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ: ВІДНОВЛЕННЯ СМИСЛОВИХ ОСНОВ 100

Білик Яна Степанівна
БЕЗПРИЙМЕННИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ З ЧАСОВИМ ЗНАЧЕННЯМ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ М. МИЦЕНКА (МОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ) 104

Ділай Ірина Петрівна
ГІПОНІМІЯ КОГНІТИВНИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 107

Коваль Наталія Олександрівна
ПРОСОДИЧНЕ ВИДІЛЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЛЕКЦІЙ 111

Ковальчук Олена Сергіївна, Смаль Оксана Віталіївна, Максимчук Тамара Володимирівна
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ 115

Козелко Ірина Романівна
ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. СІМОВИЧА НА ПОЧАТКУ XX СТ. 120

Король Світлана Володимирівна
СКЛАДНІ ІМЕННИКИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 124

Мусієнко Юлія Анатоліївна
ЕМОЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АКЦЕНТУАЦІЇ У ПРИТЧОВОМУ ДИСКУРСІ 128

Пічахчи Олена Володимирівна
ТЕНДЕНЦІЇ НЕОЛОГІЗАЦІЇ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ 133

Присяжнюк Оксана Ярославівна
ПРОСОДІЯ ГЕНДЕРУ НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ 137

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Bernar Gloria B.
LINGUISTIC STYLISTIC PECULIARITIES OF THE PLAY “BETRAYAL” BY HAROLD PINTER 142

Гарбар Ірина Олександрівна
РІЗНОРІВНЕВІ ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ СУГЕСТІЇ У ВСТУПНИХ ПРОМОВАХ АДВОКАТІВ ОБВИНУВАЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТРИЛЕРІВ) 146

Голоцукова Юлія Олександрівна, Маслова Ганна Миколаївна
ВИКОРИСТАННЯ КОНТАМІНОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ 150

Девос Анастасія Олександрівна
СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ 153

Думчак Ірина Михайлівна, Шемерлюк Софія Володимирівна
МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ КОЛМА ТОЙБІНА «БУДИНОК ІМЕН») 156

Колесник Алла Валеріївна
ЕЛЕМЕНТИ НАТУРАЛІЗМУ В ОПОВІДАННІ ІВАНА ФРАНКА “ЧИСТА РАСА” ЯК ЗАСІБ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН 160

Paroviak Ivan I.
METASYMBOLISIERUNG UND FUNKTIONALASPEKT VON SYNTAKTISCH-STILLISTISCHEN MITTELN IM DEUTSCHEN POSTMODERNEN TEXT 164

Росстальна Олена Анатоліївна
ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОДЕЛІ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В ЗБІРЦІ Т. ГАРДІ «ВЕССЕКСЬКІ ОПОВІДАННЯ» 167

Череповська Тетяна Володимирівна
ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ (НА ОСНОВІ РОМАНУ СЕСІЛІЇ АХЕРН “ЧАС МОГО ЖИТТЯ”) 171

Губіна Алла Михайлівна, Мартинюк Алла Петрівна
ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ І СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ) 176

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Жарікова Юлія Валентинівна
ПАРЕМІЇ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ 181

Богачик Марина Сергіївна
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 184

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Губарєва Ольга Семенівна
ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ 188

Колісник Вікторія Юріївна, Литвиненко Віктор Юрійович
СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ГОТОВНОСТІ 191

Chumak Nataliia A., Andrienko Tetiana P.
EDUTAINMENT IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO GENERATION Z STUDENTS 195

Sokyska Olha S.
PROSODIC ORGANISATION OF REFUSAL UTTERANCES: THEIR CORRECT CODING, DECODING AND ACTUALISATION IN ENGLISH DIALOGUE SPEECH 198

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Василенко Олена Петрівна
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ 203

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Гармаш Олена Леонідівна
РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У АФІКСАЛЬНОМУ ФОРМАТІ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ) 207

Макаришин Надія Олегівна
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІРЛАНДИЗМІВ В ІРЛАНДСЬКІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ПЕРІОДУ ІРЛАНДСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ) 211

Сацюк Ольга Володимирівна
ВИКОРИСТАННЯ ПРЕФІКСІВ ТА СУФІКСІВ ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В РУМУНСЬКІЙ МОВІ 215

Наукове видання

Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 10(78)

Головний редактор *В. В. Максимчук*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 25,81. Наклад 100 прим. Зам. № 38–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: print35800@gmail.com.